

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

28.
KAZI SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

29 MAYIS – 2 HAZİRAN 2006
ÇANAKKALE

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayın No : 3079-1
Kùltür Varlıkları ve Mùzeler Genel Mùdùrlùđù Yayın No: 121-1

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Birnur KORAL

Dr. Haydar DÖNMEZ

Kapak ve Uygulama

Suna HÖKENEK

ISBN: 978-975-17-3243-9 (1. Cilt)

978-975-17-3242-2

ISSN: 1017-7655

Kapak Fotoğrafı: *Sebastiana LAGONA*

Kyme, 2004

Not : Kazı raporları, dil ve yazım açısından Klâsik Filolog Dr. Haydar Dönmez tarafından denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIğI
DÖSİMM BASİMEVİ
ANKARA-2007

İÇİNDEKİLER

Murat AKMAN, Halet ÇAMBEL Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 2005 Yılı Çalışmaları	1
Sebastiana LAGONA Kyme, 2004	9
Fahri IŞIK Patara 2005 Yılı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	15
Vecihi ÖZKAYA Körtik Tepe 2005 Yılı Kazısı	29
A. Tuba ÖKSE, Ahmet GÖRMÜŞ, Necdet İNAL İlisu Barajı - Salat Tepe 2005 Yılı Kurtarma Kazısı	51
Lars KARLSSON Labraunda, 2005	65
Turan EFE Küllüoba 2005 Yılı Kazı Çalışmaları	71
Ara ALTUN, V. Belgin DEMİRSAR ARLI İzник Çini Fırınları Kazısı 2005 Yılı Çalışmaları	91
Fede BERTI Italian Archaeological Mission at lasos (Caria) the 2005 Campaign	105
Önder BİLGİ İkiztepe Kazısı 2005 Dönemi Çalışmaları	117
Altan ÇİLİNGİROĞLU, Aylin Ü. ERDEM Ayanis Kalesi Kazıları, 2005	123
Altan ÇİLİNGİROĞLU, Fulya DEDEOĞLU Ulucak Höyük Kazıları 2005 Yılı Çalışmaları	137
Wulf RAECK Die Arbeitskampagne in Priene 2005/2005 Yılı Priene Çalışmaları	147

J. DEVREKER, L. BAUTERS, K. BRAECKMAN, P. MONSIEUR Fouilles Archeologiques de Pessinonte: La Campagne de 2005	165
M. ÖZBAŞARAN, E. BUCAK, M. MOLIST Akarçay Tepe, 2005	187
Orhan BİNGÖL, Görkem KÖKDEMİR Magnesia ad Maeandrum 2005 (22. Yıl)	203
K. Aslıhan YENER Aççana Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları	223
Sevinç GÜNEL Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları	231
Fatma BULGAN, Michael BLÖMER, Engelbert WINTER Das Zentralheiligtum des Iupiter Dolichenus auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche - Forschungen des Jahres 2005	247
Mehmet KARAOSMANOĞLU, Birol CAN, Halim KORUCU Altıntepe Urartu Kalesi 2005 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları	259
Chris LIGHTFOOT, Oğuz KOÇYİĞİT, Hüseyin YAMAN Amorium Kazısı, 2005	271
Numan TUNA, Nadire ATICI, İlham SAKARYA, Elif KOPARAL Burgaz Kazıları 2005 Yılı Çalışmaları	295
Bradley J. PARKER Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP): 2005 Yılı Kenan Tepe Arazi Çalışması Raporu	323
Halime HÜRYILMAZ Gökçeada - Yenibademli Höyük 2005 Yılı Kazıları	341
Halil TEKİN Hakemi Use (Diyarbakır) 2005 Yılı Kazıları.....	357

Necmettin ALP, Alparslan CEYLAN, Akın BİNGÖL, Yasin TOPALOĞLU Ardahan/Çıldır Akçakale Adası Kazısı Ön Çalışma Raporu	375
Armağan ERKANAL-ÖKTÜ, Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN Panaztepe 2005 Yılı Kazıları.....	391
Oktay BELLİ 2005 Yılı Yukarı Anzaf Urartu Kalesi Kazısı.....	413
Oktay BELLİ, Mete TOZKOPARAN 2005 Yılı Van-Yoncatepe Sarayı ve Nekropolü Kazısı.....	429
Celâl ŞİMŞEK 2005 Yılı Laodikeia Kazısı Çalışmaları	455
Tülin ÇORUHLU Ören (Adramytteion Antik Kenti) 2005 Yılı Kazı Çalışması	479
Kadir PEKTAŞ 2004-2005 Yılları Bitlis Kalesi Kazısı.....	501
Samuel M. PALEY The Excavations at Çadır Höyük	519
Işın YALÇINKAYA, Harun TAŞKIRAN, Metin KARTAL, Kadriye ÖZÇELİK, M. Beray KÖSEM, Gizem KARTAL 2005 Yılı Karain Mağarası Kazıları.....	539
Mustafa ŞAHİN, Derya ŞAHİN, Erdoğan ASLAN, Serkan GÜNDÜZ 2005 Yılı Myndos Kazısı.....	559
Gülriiz KOZBE Kavuşan Höyük 2005 Yılı Kazısı	573
Nuran ŞAHİN, Cumhuriyet TANRIVER, Duygu Sevil AKAR, Emre TAŞTEMUR, Özden ÜRKMEZ, İbrahim ÖNOL Klaros, 2005 (5. Yıl)	589

Cevat BAŞARAN, Ali Yalçın TAVUKÇU Parion Kazısı 2005	609
Dominique BEYER Zeyve Höyük (Porsuk), 2005	629
Refik DURU, Gülsün UMURTAK Bademağacı Kazıları, 2005	639
Vedat İDİL, Musa KADIOĞLU 2005 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları	647
Nicola LANERI Archaeological Work at Hirbemerdon Tepe 2005	671

KARATEPE-ASLANTAŞ VE DOMUZTEPE 2005 YILI ÇALIŞMALARI

Murat AKMAN*
Halet ÇAMBEL

Osmaniye İli, Kadırlı İlçesi, Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe çalışmaları 2005 yılında Eylül ayından itibaren yürütüldü. Çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün DÖSİM Müdürlüğü kanalıyla sağladığı olanaklar, Türk Tarih Kurumu ve TÜBA'nın destekleri ile gerçekleşti.

Prof. Dr. Halet Çambel başkanlığındaki çalışmalara Bakanlık temsilcisi olarak Gaziantep müzesinden Arkeolog Ahmet Beyazlar katıldı. Arkeolog-restoratör Murat Akman bütün işleri yükledi ve kotardı.

Çalışmaların ağırlığını, şantiyenin derlenip toplanması, tesislerin bakımı, onarımı ve bazı eksikliklerin giderilmesi, elektrik ve telefon hatlarının yer altına alınması, ihale edilmiş olan ek inşaat işlerinin takip ve kontrolü, aynı ihale çerçevesindeki Açık Hava Müzesi'nin Ziyaretçi Merkezi'ndeki Ek Depo Sergileme ve Güvenlik Mekânları'nın teşhir-tanzimi çerçevesinde bilimsel açıklama, tanıtma, yabancı dile çevrilme, harita, plan, çizim ve fotoğrafla desteklenmesi ve vitrin tasarımı işleri, Domuztepe'den getirilmiş olan bazalt eserlerin restorasyonu ve sergilenmesi oluşturuyordu.

Ziyaretçi Merkezi, Ek Depo Sergileme ve Güvenlik Mekânları Teşhir-Tanzim İşleri (Resim: 1)

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü teşhir-tanzim uzmanları Mimar Oya Hazinedaroğlu ve Arkeolog Sema Dayan ön planlama için (Adana Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünden Y. Mim. Betül Kiminsu, Mim. Bahadır Sabah ve teknisyen Coşkun Çalış ile) 23.12.2003'te geldikten sonra, 27.10.-29.10.2005'

* Murat AKMAN, Nahestr. 22 , 68167 Mannheim / ALMANYA.

Prof.Dr. Halet ÇAMBEL, Birinci Cad. 5, 34345 Arnavutköy/İstanbul/TÜRKİYE.

te teşhir-tanzim projesini geliştirmek ve bu arada gelen Arkeolog-restoratör Ahmet Demirtaş ile maket işlerini kararlaştırmak için aynı uzmanlar Ressam-desinatör Nesrin Soyer'le birlikte gelip gittiler. Gerekli tasarımlar Y. Müh. Orhun Kılıçbeyli' den sağlanan bilgisayar, baskı ve tarama cihazı yardımı ile yapıldı. Panoların yapımı için Adana'da (13.12.- 21.12.2005) Mehmet Pehlivan Reklâm ve Volkan Matbaa'sında çalışıldı, panolar hazırlandı. Geciken elektrik tesisatının yapılmasından sonra sözü edilen uzmanlar 3.1.-5.1.2006'da pano ve eserlerin yerleştirilmeye başlanması için yeniden gelip gittiler. Geriye kalan işlere devam edildi. Depo düzenlenmesine yönelik olarak yürütölen çalışmalar aynı zamanda, koşullar el verdiğinde açılacak bir müzenin alt yapısını oluşturdu. Sonuçta ana girişin iki yanında yer alan iki salon ile kuzeydoğudakine bir geçitle bağlanan bir taş eser salonundan oluşan mekânlar şu şekli aldı:

Ana girişin karşısına boydan boya 3.35 m. boyunda 2 dilde (Türkçe ve İngilizce) bir ana pano yerleştirildi (kapı restitüsyonları, Asativatas'ın seslenişi, haritalar, tarihi ortam, fotoğraflar).

A.- Domuztepe ve Kumkale'ye Ayrılan Sağdaki Salon'daki Vitrinler (Resim: 3)

- 1- Neolitik, İlk Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı (Resim: 5).
- 2- İlk Demir Çağı.
- 3- Orta Demir Çağı.
- 4- Ev ekonomisi (yün eğirme, dokuma, tahıl öğütme işliği maketi).
- 5- Helenistik, Roma.
- 6- Helenistik, Roma.
- 7- Kumkale (Resim: 6).

Pano I: Domuztepe - metin, harita, plan, fotoğraf Aslantaş barajı - metin, harita.

B.- Karatepe-Aslantaş'a Ayrılan Soldaki Salondaki Vitrinler (Resim: 4)

- 8- Kale kapılarına ait, henüz yeri bulunamayan çeşitli kabartma parçaları, yüzler, süvari (Resim: 7).
- 9- Çeşitli aslan ve kabartma parçaları (Resim: 8).

- 10- Heykel parçaları.
 - 11- Çift dilli metinden farklı "ayrı yazıtlar", parçaları, çizimler, Fenike alfabesi, Luvi hiyerogliflerinin kelime karşılığı, olağan ve alternatif hiyeroglif işaretleri içeren bilgi panoları.
 - 12- Üç ayaklı bazalt kâselerin yapılış aşaması, fotoğraf ve çizim.
 - 13- Sikkeler, mühürler, madenî eserler.
- Pano II: İlk bulunuş, kazıya ilk geliş, yolculuk, ilk çalışmalarından fotoğraflar.
- Pano III: Restorasyon, koruma çatıları, yol, sur duvarları.

C.- Taş Eserler Salonu (Resim: 9-12)

Bu salonda Domuztepe'den getirilen heykel, kabartma, yazıt gibi eserler restore edilerek sergilenmektedir. Önceleri dışarıda sergilenen taslak aslan içeriye alınmıştır. Hayat ağacı kabartması tümlenmiş, Andırın' dan getirilen 3 bazalt kaide taşı üzerine oturtulmuştur. Kanatlı sfenks üzerindeki tanrı, savaşçılar, fırtına tanrısı (Resim: 10), eklenen yeni parçası ile Kubaba (Resim: 9) ve Bahadırılı' dan gelen Arami yazıt alttan yerleştirilen pirinç çubuklar üzerine, gene Andırın'dan gelen bazalt kaide taşları üzerine oturtulmuştur. Kaidelere 2 dilde tanımlarının, yanı sıra yanlarına açıklamalarının bulunduğu levhalar yerleştirilmiştir. İki bazalt sütun kaidesi seriyi tamamlamaktadır. Bu salonda ayrıca Karatepe-Aslantaş Kalesi'nin 1/400 ölçeğinde bir maketi yer almaktadır.

Açık Sergi (Resim: 2)

Domuztepe'den getirilerek binanın önündeki çatılı bir platforma yerleştirilen kapı aslanları restore edilmiş, Andırın'da yaptırılan kaideler üzerine oturtulmuştur. Ancak diğer bir platformda yer alan çifte boğa kaidesinin yerine yerleştirilmesi işi, çevresine yapılması düşünülen zemin için gerekli taşları olmadığı için, henüz ele alınamamıştır.

Açık Panolar

Otoparktaki açık panonun tanıtım malzemesi hazırlandı. Kapılara çıkış üzerinde, Kaymakam Mehmet Can'ın kazıya armağanı 45 yıllık 4 taraflı ahşap vitrinin ağaçları çürümeğe yüz tuttuğundan, yerine yenisi yapıldı, tanıtım malzemesi hazırlandı .

Sonuç

Karatepe-Aslantaş Açık Hava Müzesi kapsamında restore edildikten sonra koruyucu çatılarla korunarak yerinde sergilenen kale kapılarına ait taş eserler topluluğuna yeni mekânlar katılmıştır. İdarî birimleri, bir video salonunu ve yukarıda değinilen sergi salonlarını kapsayan bu mekânlar da kale kapılarına ait daha önce sergilenemeyen önemli eser parçalarının, uzun yıllar boyunca restore edilip tümlenen Domuztepe ve yakın çevreye ait eserlerin birlikte sergilendiği ve bilgi panolarıyla desteklendiği bir ziyaretçi merkezî hâline gelmiştir.

Resim 1: Ziyaretçi merkezi, önden

Resim 2: Açık sergi, Domuztepe kapı aslanları ve boğa kaidesi

Resim 3: Ziyaretçi merkezi, Domuztepe-Kumkale sergi salonu

Resim 4: Ziyaretçi merkezi, Karatepe-Aslantaş sergi salonu

Resim 5:Vitrin 1, Neolitik, İTÇ, OTÇ

Resim 6: Vitrin 7, Kumkale

Resim 7: Vitrin 8, Karatepe-Aslantaş kabartma parçaları

Resim 9: Domuztepe, Kubaba

Resim 8: Vitrin 9, Karapete-Aslantaş kabartma parçaları

Resim 10: Domuztepe, Firtına tanrısı

Resim 11: Domuztepe taş eser salonu

Resim 12: Domuztepe taş eser salonu

KYME 2004

Sebastiana LAGONA*

Kyme kazıları 2004 yılı kampanyası 25 Temmuz - 19 Eylül tarihlerinde yapıldı. Çalışmalara Bakanlık temsilcisi olarak Sayın Fatih Özdel katılmıştır.

Kyme'nin Akdeniz'deki rolünü destekleyici en önemli bulgular son 5 yıl içerisinde elde edilmiş, ilk yıllarda kazı alanlarındaki çalışmaların ilerlemesi (liman alanı, tiyatro, kuzey tepesindeki tapınak, şehir merkezi, güney tepesindeki oturma alanı) ve yeni açmalarla diğer yapılar da ortaya çıkarılmıştır (Roma hamamı, pseudo kolonlu yol, liman alanındaki sütunlu giriş). Araştırmalar liman yakınında ve şehir merkezinde yoğunlaştı.

Liman Bölgesi'nin en ilginç buluntusu, Salaç'ın da değindiği gibi, halk alanının kuzeydeki bitim yerini sınırlandırarak liman alanını çevreleyen uzun duvardır. Buradan yukarıya doğru ilerleyince tiyatro, varlığını gösterir. Duvarın güneye doğru kıvrılan köşesinde liman alanıyla şehrin geri kalan kısmı birbirinden ayrılmaktadır. Alandaki seramik ve sikke buluntularının değerlendirilmesi sonucu yapının M.Ö. 4. yüzyılın üçüncü çeyreğine tarihlenmesi daha da kesinlik kazanmıştır.

Bu görkemli yapının kuzeyi boyunca , tepeden denize doğru inen taş döşemeli bir yolda, üzerinden geçen araçların tekerlerinin aşındırdığı izler bulunmuştur. Büyük bir olasılıkla anıt-kapılı (kenar bölümleri bulunmuştur) başka bir yol, araba izli yolla kesişerek tiyatroya doğru uzanmaktadır. Görkemli duvar yapısının derinliğini yolla karşılaştırdığımızda; yolun, andezit duvar örgüsünün ikinci sırasından başladığı görülür. Böylece döşemeli yolun duvara göre daha yeni olduğu ispatlanmış olmaktadır.

Öte yandan duvardan batıya doğru açılan, yine arabaların geçişine elverişli, yaklaşık 3 metre genişliğindeki bir diğer kapı, deniz kenarındaki bir yol ve yan taraflarında yarım sütunlu, koyu - açık gri ve beyaz renkli mermer basamaklı girişi ve temeli kare biçimli bir yapı ile (heroon?) ilgili olması gerekir.

* Ord. Prof. Dr. Sebastiana LAGONA, P.zza Università, 2 95124 Catania/ITALYA.

Liman alanının aynı yerinde, biraz daha iç bir bölgede kayalıklı kıyı merkezinin 100 metre ilerisinden başlayan metal kenetlerle birbirine tutturulmuş uzun bloklu bir yapı gün ışığına çıkarılmıştır. 2003 kazı sezonunun son günlerinde bu yapının batı tarafındaki son bölümüne bağlanan büyük ve çok düzgün taş bloklu bir döşeme bulgusuna rastlandı. 2004 kazı sezonunda büyük meydan (agora?) ortaya çıkarıldı.

Yeni çıkarılan bu yapının işlevi üzerine bir dizi hipotez üretilebilir, ancak şu ana kadar gün ışığına çıkan bölümü oldukça küçüktür. Tabii olarak, 2004 yılı kazılarında bu bölümle ilgili veriler daha iyi ortaya konacaktır. Yüz metreye varan uzunluğuyla bu görkemli bulgu, rölyefli büyük bir mimarî yapının cephesi olabileceği varsayımını da aklımıza getirmektedir. Metal kenetlerin varlığı, sıra sütunlu önemli ve kayda değer bir yapının bulunduğunu göstermektedir.

Bu sene tiyatrodaki araştırma İtalyan mimar ve arkeologla yeniden başladı. Oturmaya yönelik liman merkezinde bulunan düz alanın yakınlarında, kuzey tepeden güneye doğru inen meyilde tiyatro kalıntılarının bulunduğu yer açılmıştır. Güneyde, basamaklı oturma yerleriyle, limanı içinde barındıran körfezin merkez yönüne bakan, büyük olasılıkla M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında, Büyük İskender zamanında, kuzey tepesi üzerindeki İside tapınağının yapıldığı ve liman alanının tekrar organize edildiği sırada yapılmıştır. Belki de M.Ö. 17 yılındaki depreme kadar tüm Helenistik devirde kullanılmıştır. Bunu, ilki imparatorluğun başlangıç dönemi, ikincisi M.S. 3. ve 4. yüzyıl sonuna kadar süren varlığıyla iki ayrı dönem izler.

Belki de geç klasik Helenistik Döneme uzanan yuvarlak bir orkestra temeli, tiyatroya ait yapıyla ilişkilendirilip tanımlanamayan bir başka bina ile varlığını gösterir.

Roma Devri 1. İmparatorluk Dönemine denk düşen yeni tiyatro binası ve bunu kesen orkestra; Hierapolis'tekine benzer geleneksel tipteki sahne, ana kapı ve onaltı adet kolonun izleri, günümüze kadar gelmiştir. Mermer kapı, orkestranın ortasında bir simgeyi belirten mozaik, *tesseraları* tutan harcın izlerinden anlaşılmaktadır. Büyük bir olasılıkla bu bölüme ait olan bir *frigio* da bu bölümde bulunmuştur.

Geç İmparatorluk Döneminde orkestranın mermerden taban döşemesinin restore edilerek yeni bir uyarılmanın yapıldığı görülür. Bu bölümün merkezinde

yapılan açmada belki de su oyunlarının yapıldığına tanıklık edebilecek küçük bir havuz tespit edildi. Bu restorasyon çalışması için eski parçaların yeniden kullanıldığı belirlendi. Burada bulunan bazı yazılı levhalar şehrin tarihi hakkında bilgi verdiğinden özel bir yer tutmaktadır. Kyme'yle Phyletairos arasındaki karşılıklı ilişkileri içeren ve birinci Pergamo hanedanlığı devrine ait bir yazıt; 2003 yılı kazılarımızda parçaları bulunan, Kyme'nin özgürlük ve demokrasiye içten saygısını betimleyen yazıt kayda değer önemli eserlerdir. Sözü ettiğimiz ikinci yazıt, 1990 yılında gün ışığına çıkarılan, Kyme Senatosu'nun idarî kararlarından bir alıntı, "demokrasinin korunması ve özgürlük" ile ilgili büyük yazıtın parçası olabilir.

Geç Antik Döneme ait bir esnaf locası tiyatro yıkıntıları arasında belirlenmiş ve aynı döneme ait üç büyük fırın *cavea* üzerinde gün ışığına çıkarılmıştır. Sahne ve orkestra alanında daha önceleri büyük bir havuz olan yapı, kaba ve düzensizce uygulanmış harç yapısıyla formu ve işlevi değiştirilerek batı yönünden gelen *terra cotta* borularla birleşmiştir.

Tiyatro doğusundaki, "pseudo-sütunlu" yolda, bu seneki araştırmalarda doğru kronolojisi saptamak amaçlanmıştır.

Şehir merkezindeki, bir seviye altında temelsiz Geç Antik Döneme ait bir tabaka ve Roma Dönemine ait küçük bir hamam; her biri tabana yapışık üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki, yüksek seviyede bulunan "*suspensurae*", ikincisi mermer levhayla kaplı bir havuz ve en alt seviyedeki küçük oluşumlardır.

Kazı süresince restorasyon aktiviteleri, laboratuvar ve depolama çalışmaları kapsamında tüm buluntuları temizleme işlemleri, metal, *terra cotta* ve taşınır el yapımı bir mermer üzerinde yapılmıştır.

Bunların dışında yapımına Catania Üniversitesi'nden gelen yardımlarla devam edilen "Aliağa Çok Amaçlı Kompleks İnşaatı" nın tamamlanmasına yönelik girişimler, öngörülen yardımların gelmesi durumunda açılışının 2005 yılı içerisinde yapılması arzulanmaktadır.

Kazı akışı içerisinde Kyme Müzesi'nde 2004 yılında başlatılan bilimsel içerikli "Akdeniz Toplantıları" serisi, değerli Türk ve İtalyan araştırmacıların katılımıyla tekrarlanmıştır.

Resim 1: Andezit duvarı, yedi kapı

Resim 2: Roma agora

Resim 3: Roma agora, detaj

Resim 4: Sütun başlığı

Resim 5: Sutun parçası

Resim 6: Roma Hamami, yeni sondaj

PATARA 2005 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Fahri IŞIK*

Patara'2005 yılı çalışmalarımız daha çok kazıya odaklanmıştır ve bu, yedi alanda; Anacade ve Agora Kapısı'nda, Tiyatro'da, Lykia Birlik ve Eyalet Meclisi'nde, Batı Pharos'ta, Hurmalık Hamamı'nda, Günlük Çömlek İşlikleri'nde ve Tepecik-Höyük açmasında gerçekleştirilmiştir. Patara egemenlik alanındaki Tuminehi'de öngördüğümüz çalışmalar ise, geçen dönemde olduğu gibi, bu yıl da, yine iş yoğunluğundan yapılamamış, gelecek yıla ertelenmiştir. Çünkü, aşağıda okunacağı gibi, 2005'te Patara'da da çok yoğun bir iş gündemi olmuştur. Etkinliklere, değişik zamanlarda değişen sayılarda; biri yabancı 14 arkeolog ve 1 yabancı epigraf; 9'u yabancı 15 mimar ile yerli 1 restoratör ve 2 seramik sanatçısı katılmıştır. Arkeoloji öğrencilerinin 23'ü de yerlidir; mimarlık öğrencileri ise 9 yerli ve 16 yabancından oluşmuştur. Başarıyı getiren huzurlu çalışma ortamında, Bakanlık temsilcilerimiz Ünal Demirer ve Baykal Aydınbek'in dost katkıları unutulmayacaktır.

KAZI ÇALIŞMALARI

1. ANACADDE VE AGORA KAPISI

Şevket AKTAŞ

Liman'dan gelen Anacade'nin güneyde Agora'ya açılan anıtsal kapısında kazı çalışmaları, güney ayakları bulmayı hedeflemiştir (Resim: 1-2). Bu nedenle, en geç İ.S. 7. yüzyılda kapı malzemesini de devşirerek üzerine oturtulan 2.50 m. kalınlığındaki Doğu Roma surunun bu alandaki 7.50 m. lik dilimi kaldırılarak yürüme zeminine ulaşılmıştır. Batıda ön ayağın oturduğu içi

* Prof.Dr. Fahri IŞIK, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 07058 Kampus Antalya/TÜRKİYE.

mermer kaplı stylobatın 8.00 m. kadar güneye uzandığı saptanmıştır; güney ayağın oturduğuna ilkin bir ize rastlanmaması, bu yöndeki umutları gelecek döneme ertelemiştir. Batı revakının temizliği, 20.00 x 3.00 m. lik son dilim geçen yıl kaldığı yerden güneye doğru uzatılarak tamamlanmıştır. Doğu Roma zamanında çok yıkım gören bu alanda zeminin mozaikle kaplı olduğu gerçeği, güney başlangıçta açığa çıkarılan az sayıdaki mozaik taşından anlaşılmıştır. Doğu Stoa'da yoğunlaşan kazı çalışmalarıyla da 69.00 x 9.50 m. boyutunda bir alan açılmıştır. Geç dönem duvar döşemi içinde devşirme yapıtaşı olarak kullanılan büyük bir taş blok, içerdiği Artemis kabartmasıyla kazının önemli buluntularından birini oluşturur.

2. TİYATRO

Hüseyin ALANYALI

Joachim GANZERT

Kazıya yönelik olarak çalışmalar bu yıl tiyatronun içine odaklanmıştır (Resim: 3-4). Sahne binası dış duvarı ortasında geçen yıl açığa çıkarılan kapıdan, sahne içine doğru uzatılan bir açma ile sahne dokusunun niceliği görülmek istenmiş; kapının bir tuğla tonozla *orkestraya* açıldığı görülmüştür. *Cavea*'nın altını korumaya alan Geç Roma korkuluklarının, alttan kaçınıcı sıraya oturtulduğu ya da basamakların daha ne kadar derine indiği tam anlaşılamamıştır. Ancak doğu ve batıda karşılıklı olarak oturma sıraları altına oyulan küçük mekanların "aslan kafesi" olup olmadığı sorunu çözülememiştir. *Cavea*, üzerindeki yıkıntı sıralarından ve topraktan temizlenmiştir. Hannover Üniversitesi'nden dokuz kişilik Alman mimarî ekibi ise çizim çalışmalarını, yinelenen ince bir temizliğin ardından *Cavea* ve sahne binasında yoğunlaştırmıştır.

3. LYKIA BİRLİK VE EYALET MECLİSİ

Taner KORKUT

Götz GROSCHE

İ.Ö. 167'de Lykia Birliği'ne, İ.S. 43'te Roma'nın Lykia Eyaleti ile İ.S. 74'te Lykia-Pamphylia Eyaleti'ne başkentlik yapan Patara'daki meclis binasının iç bölümleri tümüyle gün yüzüne çıkarılmıştır (Resim: 5-6). Kuzey tonozun batısındaki odanın, ikinci evrede yukarı doğru genişletilen oturma sıralarına destek amaçlı olarak inşa edildiği anlaşılmıştır. *Orkestranın* önünde iki tonoz arasına yerleştirilen ve iri fil ayaklarıyla etkileyen mimarî döşem, sahne binası, Meclis'in üçüncü evresinde ayrıca bir *Odeon* işlevi için değişime uğradığı zamanın, bezeklere göre İ.S. 141 yılı büyük Lykia depremi sonrasında eklentisidir; önünde kavisli bir yükselti, sahenin önündeki podyum olmalıdır. *Cavea*daki kazılarda, odadaki Lykiarh ya da Genel Vali'nin oturduğu özel tahtın kuzey yarısında tabana dek dokunulmadığı ve hatta korunan sıraların güneğe doğru giderek genişlediği görülmüştür. *Cavea*, sur yıkıntısından taş tarlasına çekilen 40 kadar oturma sırası parçasıyla biraz daha da tamamlanabilecek ve Doğu Roma surunda kullanıldığı bilinen başka özgün parçalarıyla birlikte çok az eksiği kalacaktır. Dışta da *Agora*'ya bakan doğu duvarının önü tümüyle, güney ve kuzey duvarlarının da salt doğudaki köşe uzantıları açılmıştır. Cephede bir revak ve kenarlarda birer kapı ile üç pencere açıklığı, yan yüzlerde ise yan yana ikişer kapı bulunur; doğuda olanı ilk evredendir, tonoz geçidin yapıldığı ikinci evrede örülmüştür. Kuzey ve güney yanaklardan çıkılan merdivenlerin batıya yönelen devamının tonoz üzerinde kesilmesi ve merdivenliğe açılan yan kapıların sonradan örülmesi, buranın İ.Ö. 167'de Lykia Birliği'nin kurulduğu sürece denk düşen bir zamanda, yani ilk evrede yapıldığı ve kullanıldığı biçiminde yorumlanabilir. Patara'nın bu dönemde Birlik başkenti olduğu Livius'un "Lykia soyunun başı" ifadesinden de bilinir. Tiyatro gibi Meclis mimarîsi de Roma Çağı Patara'sındaki yapısal özgünlüğü perçinler. Bu bilimsel sonuçlara varmak, bu yıl da çok sayıda yığıntı bloğunun çizilmesi ve taş tarlasına taşınmasıyla mümkün olmuştur. Çizim etkinlikleri, restorasyona yönelik mimarî çalışmalardan sorumlu olan Magdeburg Meslek Yüksek Okulu Mimarlık Bölümü ekibi tarafından yürütülmüştür.

4. BATI PHAROSU

Havva İŞKAN

Karaya 2 km. giren muhteşem bir halicin batı başlangıcında, liman çanağının liman ağzına döndüğü noktada ağaçlı bir kum tepesi, farklı dokusuyla hemen fark edilmekteydi; yer dokusu orada yükselmeye, orman orada yeşermeye başlamaktaydı ve orası kayalıktı. Tabanda, doğu uca doğru kayalığa oturmuş iki taş basamak ve tepede, biri diğerinin üzerinde gibi duran üç yarım yuvarlak iri blok dilimi, konumuyla bir arada, ancak kum tepesi altında gizlenen bir deniz fenerinden izler olabilirdi. Anıt'ın Doğu Roma surlarından uzak konumu, Batı Yaka'daki diğer tüm yapılar gibi, malzemesine dokunulmamış olabileceğinin garantisiydi. Bundan kaynaklanan tamamlanabilir durumuyla da antik çağlardan günümüze özgün dokusuyla kalabilen tek anıtsal Pharos olma ayrıcalığı vardı. Anıt, kumul yürümesi sonucu kıyıda iki bin yılda 500 m. yi aşkın bir mesafede uzaklaşmış; deniz ve limanla kopan bağ, onu kum ortasında komik bir konuma sokmuştu. Kumulda ulaşım zorluğu kazıyı zora sokacak olsa da, arkeolojide ayrıcalıklı yeri nedeniyle de kazısı kaçınılmazdı (Resim: 7-8).

Kazı, kültür dostu Oramiral Özden Örnek'in desteğiyle geçen yıl başladı ve bu dönem 31 Aralık günü tamamlandı. Kumların blok aralarına girmesi nedeniyle iş, bu kez daha da zorlaşmıştı; ayrıca üç blok katmanı ve bu kadar malzeme beklenmemişti. Her kat, kum ve topraktan arındırıldı ve her seferinde, toplam üç aşamalı, *total station*, fotogrametri ve çizim çalışmaları gerçekleştirildi. Düşen blokları bulma amacıyla yapılan podyum çevresi kazısı, toprağın taş yongayla bütünlüşerek beton sertliğinde kaynaşması nedeniyle daha da zordu. Sonuçta dört bir yan, kaya tabana dek genişçe açıldı, saptanan bloklar belgelendi ve diğerleri gibi taş tarlasına taşındı; salt halicin geçtiği doğu tabanda su içinden, beşi yazıtlı, çok sayıda blok çıkarıldı. Ve bu özverili uğraşların ardından gün yüzüne görkemli ve biçimiyle etkileyici bir anıt çıktı; dört podyum üzerinde iç içe dolanarak yükselen üç yuvarlak halkayla bütünlenebilir bir Pharos. Kayalığa oturan iki basamaklı podyumun boyutları 20.00 x 20.00 m. orta yuvarlağın çapı 5.65 m. iç yuvarlağın çapı 1.70

m. dir; yazıtlı blokları da taşıyan dış yuvarlak, tabanda bile tek iz bırakmamış, sanki hiç yokmuşçasına yıkılmıştır. Podyum dört bir yanda ortalama 2.25 m. yüksekliğindedir, iki basamağın ortalama yüksekliği 1.50 m. dir, iç yuvarlağınki ise 4. 40 m. dir. Orta ve iç yuvarlak arasındaki merdivenin genişliği 0.90 m. korunan yedi basamaktan her birinin yüksekliği 0.30 m. dir; batıya açılan kapının ölçüleri, 2.10 x 0.85 m. dir.

Kapı altında blok yığınlarının örttüğü bir insan iskeleti, olasılıkla fener bekçisininidir; birden bastıran felâket sırasında kaçma çabası içindeyken orada kalmış olmalıdır. Anıtın Doğu Roma zamanında güneydoğu köşeden yediği şiddetli bir *tsunami* dalgasıyla yıkıldığı düşünülmektedir. Şimdiki toplam yüksekliği 8.50 m. dolaylarındadır; bu durumuyla bile tepede baş döndürücü bir yükseklik duygusu yaşatır. İç yuvarlak daha kaç sıra blokla bütünlenir ve özgün yükseklik kaç metreye ulaşacak sorusu, ortaya çıkarılan taş blokların yerlerine yerleştirilmesi sonucu kesinlik kazanacaktır. Bu anıt fener, basamaklı podyum üzerindeki konumuyla Hellenistik özellikler taşır. Çünkü kentin limanı ile Likya'da öne çıktığı ve tüm savaşların odağında olduğu o dönemde fenersiz olduğu düşünülemez. Kazıda bulunan yazıttan, bu Roma Çağı *pharosunu* İ.S. 64/65 yılında İmparator Nero'nun diktirdiği anlaşılır.

5. HURMALIK HAMAMI

Ferîştah ALANYALI

1997 döneminde ara verilen Hurmalık Hamamı kazısına bu yıl yeniden başlanmasının nedeni, yarım işi tamamlamak ve çözülmemiş sorunlarına yanıt aramaktır (Resim: 9). Aradan geçen zaman içinde bir yandan azmanlaşan bitki örtüsü kaldırmaya çalışıldı, bir yandan da *caldarium* bölümünde temizlik yapıldı, geçmiş kazıların bulgu ve verileri değerlendirmeye alındı. Batıdaki geniş kemer açıklığı altındaki külhan, kenarlardaki havuz kalıntıları ve *hypokaos* sistemi irdelendiğinde, özellikle de güneye açılan kapının *hypokaos* zemini altına doğru derinleşmesi olgusu göz önüne alındığında, bu yapılaşmanın ikinci bir evreden olduğu anlaşıldı. *Frigidarium*'da yapılan

kazı çalışmaları sonucunda, bloklar kaldırıldı, toprak dolguda belirli bir düzeye dek inilebildi. Kuzeye uzanan kalın duvarın niceliğini ve son bir evrede doğuya eklenen olası *palaestrayla* bağlantısını bilmeye yönelik araştırmaların sonuçları da önümüzdeki döneme kaldı. Teknik donanım eksikliği nedeniyle geçmiş kazılarda çevreye yerleştirilen bloklar, belirli bir düzen içinde yeni taş tarlasına yerleştirildi. Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü, öğretim üyesi ve öğrencileriyle restitüsyon ve restorasyona yönelik ilk çizim çalışmalarına başladı.

6. GÜNLÜK ÇÖMLEK İŞLİKLERİ

Şükrü ÖZÜDOĞRU

Eray DÖKÜ

İlk zamanlarda Tepecik yüzeyinde ele geçirilen bir ana kalıptan bildiğimiz, Patara'da pişmiş topraktan yerel çömlek ve yontucuk üretiminin varlığı, rastlantıyla gün yüzüne çıkan işliklerin artan sayısıyladır giderek doğrulanmaktadır. Tepecik'in doğu ve kuzey topuğunda gömütlerle ortak bir mekânda ve Hurmalık Hamamı'nda *tepidariumun* güney duvarı içinde bulunmanın ardından, 2000 yılında Tepecik Höyük'ün kuzeydoğu uzantısı üzerinde, asfalt yolun hemen doğu kenarında, verdiği iz nedeniyle "tuğla mezar" sanılarak açılan da bir işlikti (Resim: 10-11). Günlük yamacının topuğunda doğu-batı yönünde uzanmıştı ve ocak duvarının ön yarısı, yol yapımı sırasında dozerle kökten sıyrılmıştı. Geçen dönem, işliğin kuşatan doğu duvarının iz sayesinde güney duvarını da bulabilmek amacıyla gerçekleştirilen kazıyla gün yüzüne çıkan; ilkinde zıt bir yönde, kuzey-güney yönünde, uzanan ve "tam" denecek denli de sağlam olan bir fırına rastlandı. Ve bu mekânın sıradışı bir işlik olduğuna ilişkin öngörümüz, bu yıl bitirilen kazılarla açığa çıkarılan ve birbirine bağlı iki ayrı mekânda farklı boyutlar içeren toplam beş fırının varlığıyla ve güney bitişiğinde 4.50 x 4.50 m. boyutunda üçüncü boş bir mekânın belki dükkân işleviyle kanıtlanmıştır. Bu fırınlardan, ortada kendi mekânı içinde konumlanan en büyüğü, iyi korunmuşluğuyla diğerlerinin biçimi konusunda da öğreticidir:

Malzemesi tuğla ve harçtır. Fırın kısmı 1.50 m. çapındadır, kubbeli üst örtüden tek bir iz kalmamıştır; ortasında 0.50 m. çapında ve yüksekliğinde bir destek direği bulunur. Fırın ağızı tamdır; boyu 1.25 m. uzunluğu 1.80 m. ve genişliği 0.55 m. olarak ölçülür; çevresinde tuğla ve harçla örülmüş bir düz set dolanır. Fırın odasının batı duvarı dışında 5.00 m. derinliğinde bir su kuyusu; güney bitişiğinde, özgün yerinde satılmak için dizilmiş izlenimi uyandıran dört tuğla bulunmuştur.

Oda içinde, fırının güneyindeki kalın yangın katmanında gün yüzüne çıkan mermer çocuk heykeli parçaları, kazının beklenmedik önemli bir buluntusu olarak birleştirilip tamamlanmıştır. Ayakta duran, sol elinde üzüm salkımı ve sağ elinde balık taşıyan çocuğun, Augustus'un prenslerinden Gaius ya da Lucius Caesar'dan birini Eros olarak betimleme olasılığı güçlüdür. 2005 yılının çok az sayıdaki müzelik yapıtlarından metal şamdan ayağı da bu odanın kuzeydoğusunda ele geçirilmiştir. İşliklerde üretim İ.S. 3. yüzyıldan başlayarak Doğu Roma (Byzans) içlerine dek süren uzunca bir zamanı kapsar. Sağlam fırın, odanın üzeri çatıyla örtülerek ve tüm alan telle çevrilerek koruma altına alınmış; fırınlardan orta büyüklükte olanının bire bir modeli, Leylâ ve Tufan Dağıstanlı tarafından kazı evi avlusuna örülmüştür.

7. TEPECİK-HÖYÜK AÇMASI

Ralf BECKS

Tepecik Höyük'ün, antik limana kuzey doğuda bitişik konumuyla kentin ilk yerleşimi olabileceği öngörüsü, önceki kazılarda kayalık taban üzerinde rastlantıyla ele geçirilen birkaç akıntı malzemenin Tunç Çağ tarihiyle belgelenmeye başlanmıştı (Resim: 12). Yapılacak katman kazılarıyla hem Lukka/Lykia bağlantısının niceliği bilinecek; hem de arkeolojide henüz çözülemeyen, Ege göçlerinin zamanı ve kültürel dokusu sorununa açıklık getirilebilecekti. Kazılara geçen yıl, içimize acı bırakarak ayrılan dost Manfred Korfmann'ın Troia'dan bir uzman desteğiyle, güney yüzde topuğa dek kat kat indirilen 15.00 m. uzunluğunda ve 2.00 m. genişliğindeki bir açmayla

başlanmış; bu yıl güney topukta Klasik Çağ katmanına bile ulaşmadan kaya tabana rastlayış, erken katmanlara inilebileceğine yönelik umutları kırmıştı. Ancak kaya eğiminin batıya doğru toprağa girdiği yerde bir arada duran birkaç Tunç Çağ ve birkaç iç içe çemberli protogeometrik çömlek parçası, katmanla ulaşmak istenen bilimsel sonucu, katmanlardan akan rastlantısal bulgular olarak vermişti.

RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Anacade'de restorasyon çalışmalarına ilk kez geçen yıl başlanabilmişti. Altlığın büyük ölçüde ve yerinde korunabildiği batı revakta üç mermer sütun, ancak parçalı olarak dikilebilmiş; bunun tersine, tamamlanabilir gövde parçalarının çokça olduğu doğu revakta ise, altlık sayısınca salt iki sütun ayağa kaldırılmıştı; birinin üzerine özgün İon başlığı da konmuştu. Özellikle doğudaki bazalt sütun gövdelerinin değerlendirilmesi amacıyla bu yıl onlar için on beş altlık ve beş sütun başlığı yaptırılmıştır. 2006'da dikilecek on beş sütunla doğu Stoasının tüm caddeye görsellik kazandıracağı kesindir. Marcia Tapınak Gömütü taş çizimi ve restitüsyonu bu dönemde de Fatih Gülşen ve ekibinin tek işi olmuştur. Lykia Birlik Meclisi kazısıyla açığa çıkan mimarî döşemelerde, oturma sıralarında, kapılarda ve özellikle de fil ayaklarında, baş gösteren kırılma ve kavlamalar, Antalya Müzesi uzmanlarından Ayşe Çavuşoğlu'nun özenli konservasyon çalışmalarıyla önlenmiştir (Resim: 13). Benzer önlemler Pharos ve Korinth Tapınağı döşemeleri alınmıştır. Meclis'te ve Pharos'ta, restorasyon ön hazırlığı kapsamında gerekli mimarî çalışmalara da başlanmıştır. Ve son olarak da, Tepecik sarnıcının konservasyonu tamamlanmış olup üstü tekrardan örtülerek korumaya alınmıştır (Resim: 14).

YAZITBİLİM ÇALIŞMALARI

Helmut ENGELMANN

Pharos orta yuvarlağının doğu önünde bir altlık üzerinde durduğu belirlenen "Sextus Marcius Priscus" yazıtı bütünüyle çözülmüştür. Genel valinin bu buyruğunda, Patara Limanı girişine iki deniz feneri diktirildiği; ışığının geceleri denizciler tarafından uzaklardan görüldüğü bildirilmektedir. İçinin altın

kaplama tunç harflerle doldurulduğu saptanan büyük, asal yazıtta “tanrısal Claudius’un (oğlu) Neron Claudius” içerikli İmparator sanı da yer almaktadır.

Ayrıca, bir yazıtta, kentte düzenlenen bir yarışmanın, Pythias oyunları için geçerli kurallara göre yönlendirildiği okunmaktadır. Korinth Tapınağı önünde bulunan yazılı bir parça, Lykia Birliği’nin diktirdiği bir imparator heykeli altlığından alınmıştır. Anacadde kazısıyla gün yüzüne çıkan bir yazıtta, “Claudia Dryautilla’nın Patara’da bir tapınak yaptırdığı” yazılıdır. Bu soylu kadın Rhodiapolisli Opramoas’la akrabadır ve adı, başkent Roma’nın 1000. yıldönümü kutlamalarına katılanlar listesinde “Lykialı” olarak okunur. Bir başka Patara soylusu kadın Claudia Anassa için yeni bir yazıt, “büyük tutarda bir para bıraktığı ve o paranın her Pataralı’ya yılda 6,5 Drahmi düşecek kadar faiz getirdiği” bildirilir. Ayrıca, iki yazıt bloku ören yerinden kazı evine getirilmiştir. İmparatoriçe Plotina’ya ait olanı Tak’ın önünden, Mimar Dionysios’a ait olanı ise Ortaçağ suru içinden.

ÇEVRE ARAŞTIRMALARI

Fahri IŞIK

Tuminehi kaya tapınak mezarları ve kutsal göl: İki yıl önce Genel Müdürlüğümüzden, Patara’nın egemenlik alanına giren Kalkan yakınlarındaki Tuminehi (Göldağı) antik yerleşiminde, Lykia’nın Anadoluluğu’nu belgeleyecek alanlar için, küçük çapta kazı ve temizlik de gerektiren, bir araştırma izni istemiştim ve bu istemim onaylanmıştı. Bu alanlar Jürgen Borchhardt’ın - hem de 1965 yılında aldığı araştırma izni için Genel Müdürlüğe teşekkürle- Adalya VI, 2003’te, yani izin aldığı zamandan tam 38 yıl sonra, yeni bir izne gerek duymaksızın, “Tuminehi/Tymnessos” başlığıyla yayınlanmıştı. Fotoğraf ve çizimleriyle yayınladıkları arasında iki kaya mezarından birini “Nymphe Kaynak Tapınağı”, diğerini “Altıklı Kaya Tapınağı” olarak yorumlar; Soru işaretiyle “Kutsal Göl (?)” dediği alanın, Lykia kültürü için belirleyici olan Hitit etkisi ise boşlukta bırakılmıştır. Patara kazıları sırasında yapılması öngörülen, büyük önem verdiğim bu araştırma, kazının iki yıldır beklenmeyen yoğunluğu ve verimliliği, bununla yüklenen sorumluluğu nedeniyle gerçekleşmemiştir. Bu görevimi önümüzdeki 2006 yılı içinde “ilk iş” olarak yerine getireceğimi umuyorum.

Resim 1: Anacadde

Resim 2: Anacadde

Resim 3: Tiyatro

Resim 4: Tiyatro

Resim 5: Meclis Binası

Resim 6: Meclis Binası

Resim 7: Deniz Feneri

Resim 8: Deniz Feneri

Resim 9: Hürmalık Hamamı

Resim. 10: Seramik fırınları

Resim 11: Seramik fırını

Resim 12: Tepecik Höyük

Resim 13: Meclis Binası konservasyon

Resim 14: Sarnıç konservasyon

KÖRTİK TEPE 2005 YILI KAZISI

Vecihi ÖZKAYA*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle Ilısu Barajı göl alanında başlatılan arkeolojik çalışmalar kapsamında 2000 yılından itibaren gerçekleştirilen Körtik Tepe kazıları, iki yıl aradan sonra, 2005 dönemiyle birlikte yeniden başlatılmıştır¹.

Tarihsel ve kültürel dokusuyla Anadolu ve Yakındoğu arkeolojisinde önemli bir konuma ve birikime sahip Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Ilısu Barajı Projesi kapsamında gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası arkeolojik çalışmalar arasında, Anadolu'nun Neolitik Dönemine getirdiği yaklaşımlarla gündeme gelen Körtik Tepe'de 2000 yılından bu yana dört dönem boyunca gerçekleştirilen kazılar ve bu etkinliklerden elde edilen veriler, bölge genelinde yapılan diğer çalışmalarla birlikte Anadolu arkeolojisinde bilinmezlere yeni yaklaşımlar getirmiştir. Dönemine özgü yetkin üretim teknikleriyle üretilmiş bulguları ile Körtik Tepe, bölgedeki çağdaş yerleşimlerle (Hallan Çemi, Demirköy, Çayönü) büyük oranda koşutluklar göstermektedir. Elde edinilen bulgulardan edinilen ilk izlenimler ışığında, özellikle taş ürünlerinin çeşitliliğinde, işçilik ve bezemelerinde Körtik Tepe'nin, çağdaş yerleşimlere

* Prof. Dr. Vecihi ÖZKAYA, Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 21280 – Diyarbakır/TÜRKİYE (e-mail: vozkaya@dicle.edu.tr)

¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri doğrultusunda, Diyarbakır Müzesi denetiminde gerçekleştirilen kazılar, İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Ufuk Çetinkaya'nın gözetiminde, Dicle Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Oya San, Arş. Gör. Abdulkadir Binici ve Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden oluşan bir heyetle gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların bütün aşamalarında bizden yardımını esirgemeyen Kazılar Şube Müdürü Melik Ayaz, Diyarbakır İl Kültür ve Turizm Müdürü Songül Aksu, Diyarbakır Müze Müdürü Necdet İnal, Müdür Yardımcısı Nevin Soyukaya, Yrd. Doç. Dr. Oya San, Arş. Gör. A. Binici, Ufuk Çetinkaya ve diğer müze çalışanları yanı sıra, öğrencilerimize, Batman Gazi Yatılı İlköğretim Bölge Okulu Müdürü Süleyman Koç'un şahsında tüm çalışanlarına teşekkürü borç bilirim.

oranla, hem çevresiyle bağlantılı, hem de koşullarına göre daha gelişkin bir kültürün temsilcisi olduğu algılanabilmektedir.

Kazı verileriyle Anadolu arkeolojisine Akeramik Neolitik Dönem kapsamında yeni açılımlar getiren Körtik Tepe, yakın zamanda Ilısu Barajı gölü altında kalacaktır. Önlenemez bu kaybın yanı sıra, höyüğün tarım arazisi olarak kullanımı da bu süreci uzun süreden beri hızlandırmıştır. Anılan nedenlerle, yüzey derinliğinde yakın zamanları ilgilendiren kalıntılarla Akeramik neolitik bulgular karışık bir durumda saptanabilmektedir. Özellikle sulu tarım yapılması höyüğün yoğun tahribata uğramasına yol açmış ve bu durum özgün neolitik kültürel dokunun yüzeye yakınlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Geç dönemi ilgilendiren yerleşim hareketleri de, bu bağlamda, neolitik katmanlara kaçınılmaz olarak zarar vermiştir. Bu duruma höyüğün genelinde tanık olunmaktadır. Kazılan alanların yaklaşık tamamında, aralarında gömü tarzı, yön birliği, doku benzerliği yansıtmayan; ancak, genelde doğu-batı doğrultusunda ve bölgesel benzerleriyle koşutluklar yansıtan gömütlerden oluşan geç dönem kalıntıları, yüzeye yakın olması nedeniyle neolitik katmanı tahrip etmiştir. Benzeri doku 2005 kazılarında da saptanmıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

Yoğun bulgu vermesi nedeniyle geniş alanlara yayılmayan kazı çalışmalarında başlangıçtan bu yana 5.00 x 5.00 m. ölçülerinde toplam 17 ayrı açma açılmış ve bunlarda yer yer yaklaşık 2.50 m. derinliklere inilebilmiştir. 2005 mevsimi çalışmalarında ise, 5.00 x 5.00 m. ölçülerinde toplam sekiz açmada (A3, A11-A17) kazı gerçekleştirilmiştir.

Açmaların genel kültürel karakteri ortak özellikler yansıtmakla beraber, bazı açmalarda yerleşimin izleri yeterince belirlenememiştir. Yaklaşık bütün açmalarda geç dönem tahribatlarının yoğunluğu dikkat çekicidir. Geç dönem yerleşimleri her ne kadar neolitik katmanları tahrip etmişse de, buluntuların genel özelliği Akeramik Neolitik karakter yansıtmaktadır. Sulu tarım alanı olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan nedenlerle yüzeyde, dolayısıyla

höyük genelinde büyük aşınmalar ve tahribatlar meydana gelmiştir. Bununla beraber, elde edilen bulgular ait oldukları dönemin sosyal ve kültürel dokusuna ve inanç sistemlerine yeni yaklaşımlar getirmektedir.

A3 açması (K23-4): 2000-2002 kazı mevsimlerinde Akeramik Neolitik evreye ait bulguları ile önemli bir yere sahip ve 2002 döneminde yaklaşık 1.55 m. derinliğe kadar kazılan A3 açmasında, dip katmanlara erişmek ve daha erken kültürel dokuyu belirlemek amacıyla yaklaşık 2.21 m. derinliğe kadar sürdürülen çalışmalarda, üst seviyelerle koşutluklar içeren gömüt ve gömü hediyeleri saptandı. Saptanan neolitik iskeletler hocker tarzda olup genel anlamda, ölü gömme gelenekleri konusunda üst katmanlarda bulunanlarla ortak özellikler sergilemektedirler (Resim: 2). Gömü hediyelerinden yoksun oluşları, gömme gelenekleri konusunda Akeramik Neolitik Dönemde farklı evrelerin yaşandığına işaret etmektedir. Gömütler dışında, farklı derinliklerde çok sayıda çakmaktaşı ve obsidyen malzemeden işlenmiş kesici ve delici âletlerin ortaya çıkarılması, höyüğün sivil yerleşime açık olduğunu göstermektedir.

Özet olarak; A3 açması, höyükteki Akeramik Neolitik yerleşimin bir kaç evreli olduğunu göstermekle beraber, mimarî dokunun karakteri konusunda ayrıntılı bilgi vermemektedir. Bununla beraber, açmada elde edilen bulgular, iskeletlerin buluntu durumları ve içerdikleri hediyeler ışığında, daha önceki dönemlerde saptanan ve neolitik yerleşimin birden fazla evre hâlinde yaşandığına dair öngörüler, bu dönem kazılarında bir kez daha pekişmiş bulunmaktadır.

A11 açması (K24-4): 2005 kazı sezonunda ilk olarak açılan ve 1.67 m. derinliğe ulaşılan açmanın yüzeyinde geç dönem ve Akeramik Neolitik karakter yansıtan bulguların bir arada bulunuşu, höyükteki tahribatın sonucu olmakla beraber, yaklaşık 0.60 cm. derinlikten itibaren özgün kültürel dokunun izleri ortaya çıkarıldı. Aralarında gömü tarzı, yön birliği ve doku benzerliği yansıtmasalar da, daha çok mezarlardan oluşan geç dönem iskeletlerinin büyük çoğunluğu tahrip edilmiş durumdaydı. Genelde doğu-batı doğrultusundaki mezarlardan oluşan geç dönem katmanı belirgin kültürel veriler sunmamakla beraber, bölgesel benzerleriyle ortak karakterler yansıtmaktadır.

A11 açmasında neolitik bulgular, diğerlerine oranla, yoğunluk göstermese de, farklı derinliklerde bulunan taş âlet ve parçaları, yalın ya da bezemeli taş vazo parçaları bu dönemin belirgin bulguları niteliğindedirler. Diğerlerinden farklı olarak, sıkıştırılmış toprak taban üzerine moloz taşlardan inşa edilmiş yaklaşık dairesel biçimli bir yapının varlığını düşündüren duvar kalıntıları, daha önce saptanamayan Akeramik Neolitik Dönem mimarîsi hakkında bazı ipuçları verse de, bu aşamada bütün hakkında yorum olanağı vermemektedir.

A13 AÇMASI (L23-1): A11 ve A12 açmaları gibi, 2005 sezonunda ilk olarak açılan A13 açması, 1.94 m.'ye varan derinliğindeki buluntu karakteriyle daha çok Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendiren veriler sağlamıştır. Diğerlerinde olduğu gibi, yaklaşık 0.50-0.60 m. derinlikten itibaren, taş vazo parçaları, taş aletler, havan ellerinden oluşan Akeramik Neolitik bulguların saptandığı açmada yerleşimin olası mimarî karakteri konusunda bilgi verebilecek nitelikte bütün olarak korunamamış bazı kerpiç tabanlara da ulaşıldı. Akeramik Neolitik bulgularla doğrudan bağlantılı söz konusu kerpiç tabanın da anılan dönemle bağlantılı olabileceği söylenebilir. Akeramik Neolitik dönemi ilgilendiren ve bütün olarak korunamamış hocker tarzındaki bazı iskeletler ve bunlarla birlikte bulunmuş olan özgün bulgular, höyük genelinde saptanan ölü gömme gelenekleri ve tarzları konusunda tamamlayıcı bilgiler vermektedir. Farklı olarak, iskeletlerle beraber iki adet serpantin boncuğun bulunması, höyükteki kültürel birikimin zenginliğine işaret etmektedir. Benzer biçimsel özelliklere sahip olmakla beraber, boyutları bakımından farklılıklar yansıtan boncuklar, daha önce bulunmuş olanlarla malzeme, işçilik ve form benzerliği yansıtırlar. Az sayıda bulunmuş olmaları ise, höyüğün Akeramik Neolitik yerleşiminde farklı sosyal statülerin varlığına yorulabilir.

Gömü bulguları açısından diğer açmalarda saptanan iskeletlerle benzerlikler yansıtmakla beraber, serpantin boncukların ortaya çıkarılmasının yanı sıra, obsidyen taş âlet parçalarının da sayısal çokluğu, alanın yerleşim ya da gömü alanı açısından özel bir öneme sahip olduğunu düşündürmektedir. Gömülerin bulgu açısından zenginliği ya da bulgudan yoksunluğu; iskeletlerin sıvı kireçle kaplanması ya da olduğu gibi gömülmesi, yerleşimde farklı kültürel

evrelere işaret ettiği gibi, aynı dönem içinde farklı sosyal statülerin varlığını da düşündürmektedir. İkinci olasılığın kabul edilmesi durumunda, yerleşimin bu başlangıç evresinde bazı toplumsal geleneklerin başladığı anlaşılmaktadır ki, bu da Körtik Tepe'de ileri düzeyde bir topluluğun varlığını gündeme getirmektedir. Özellikle küçük bulgularda gözlemlenen, sanatsal estetiğe yorumlanabilecek uygulamaların varlığı da bunu doğrulayacak niteliktedir.

A14 açması (L22-1): Yaklaşık 2.03 m. derinliğe kadar kazılan A14 açması, buluntuları ve sağladıkları bilgiler açısından en önemli açmalardan birisi durumundadır. Erken ve geç dönemleri ilgilendiren toplam 13 insan iskeleti ve bunlarla bağlantılı olarak hayvan kemikleri, taş ve kemik âletlerden oluşan zengin bulgular topluluğu ile A14 açması, höyüğün bilinen genel kültürel dokusuna yeni katkılar sağlamıştır. Bütün hakkında bilgi vermese de, ortaya çıkarılan bazı taş tabanlar aracılığıyla olası Akeramik Neolitik Dönemin mimarî karakteri hakkında daha önce saptanan veriler doğrulanabilmiştir (Resim: 7).

Yaklaşık 0.20 m. den itibaren başlayan bulgular üst seviyelerde erken ve geç döneme ait olmak kaydıyla karışık bir durum sergilemektedir. Özellikle geç dönem yerleşiminin yer yer derinlere nüfus etmesi, Akeramik Neolitik evrenin belirgin düzeyde tahribatına yol açmıştır. Bununla beraber, *in situ* bulgular özellikle Akeramik Neolitik Dönemin höyük genelinde bilinenlerini doğruladığı gibi, yeni yaklaşımlar getirmek fırsatı da sağlamıştır.

Genelde mezarlardan oluşan geç dönem bulguları arasında, bazı niteliksiz seramik parçalarını da saymak olasıdır. Bunun yanında, Akeramik Neolitik evreyi ilgilendiren veriler hem nitelikli hem de çeşitlidir. Bunlar arasında, bazı gömülerin vazgeçilmez unsuru olduğu anlaşılan sunu taşları, taş baltalar, yalın ve kazıma çizgiyle dekore edilmiş taş vazolar ana bulgular arasında yer almaktadır. Ayrıca taş boncuk ve kemik âletleri de saymak olasıdır.

Açmada farklı derinliklerde ortaya çıkarılan Akeramik Neolitik iskeletler; gömü tarzı ve gömü hediyesi bakımından bazı farklılıklar içermektedir. Buluntuların genel karakteri Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendirmekle beraber, değişik seviyelerde farklı gömü tarzı ve hediyelerinin saptanması, söz konusu evrenin birden fazla dönem hâlinde ve uzun süre yaşandığına

işaret etmektedir ki, bu durum taş alet ve vazoların malzeme, biçim ve bezemelerinde de saptanabilmektedir.

A15 açması (L22-2): 1.48 m. derinliğe kadar kazılan A15 açması, az sayıda bulgu ve kalıntı içermekle beraber, genel dokusuyla höyüğün varsayılan kültürel evreleri hakkında bazı bilgiler verebilmiştir. Buna göre, yüzey, diğerlerinde olduğu gibi, her iki dönemi (geç dönem ve Akeramik Neolitik evre) ilgilendiren bazı kalıntılar içermektedir. Bunlar arasında taş kap parçaları ve bazı seramik kalıntılarını saymak olasıdır. Akeramik Neolitik kültür içeren derinliklerde bir mortar (Resim: 14) ve taş baltaların bulunması, açmanın derinliklerindeki kültürel dokunun uyarıcısı olmakla beraber, belirli bir derinlikten sonra ham toprağa ulaşılması nedeniyle, ileride tekrar çalışılmak üzere, taban korumaya alınarak açmadaki çalışmalara son verilmiştir. Bununla beraber, olası tipik Akeramik Neolitik mimarî dokunun bazı cılız izlerine yaklaşık 1.28 m. de ulaşılmıştır.

A16 açması (K23-2): Höyüğün doğu yarısının yaklaşık merkezinde yer alan açma da 1.24 m. derinliğe ulaşıldı. Bol ve çeşitli hediyeleri ile birlikte 14 iskeletin ortaya çıkarıldığı açma, genel anlamda Akeramik Neolitik Dönemi ilgilendiren bulgular içermektedir. Höyüğün tepe noktasına yakın yerde olması ve sulu tarım nedeniyle yoğun bir şekilde erozyona uğramasından kaynaklanan nedenlerle doğrudan Akeramik Neolitik bulgular saptanan açmada, dönemi ilgilendiren iskeletlerin yanı sıra, bunların gömü hediyesi durumundaki taş balta, vazo, boncuk, bezemeli obje, kemik âletler gibi oldukça değişik bulgular vermiştir. Birbirine yakın seviyelerde bulguların ve iskeletlerin karakteri benzerlikler yansıtmakla beraber, derinlik arttıkça ayrıntılarda farklılıkların gözlemlendiği açmanın bu karakteri, daha önce elde edilen bilgileri onaylar niteliktedir. Ayrıca mezarlara konan hediyelerin niteliği ve bazı ölü gömme geleneklerinin varlığını kanıtlayan bulguların saptanması, Körtik Tepe'de çağdaşlarına göre oldukça gelişkin bir kültürün yaşandığını ortaya koymaktadır.

Kapsamı ve niteliği anlaşılamamakla beraber, Akeramik Neolitik Dönemde taş mimarînin varlığına yorumlanabilecek bazı kalıntıları saptanması, yerleşim dokusunda da bazı gelişmelerin sağlandığına işarettir. Genelde mezarların

çevresinde saptanan bu duvarlar aynı zamanda intramural gömü geleneğinin varlığını da düşündürmektedir.

A17 açması (K22-1): A16 bitişiğinde bulunan ve 1.43 m. derinliğe ulaşılan A17 açması, belirgin bir kesinliğe kavuşturulmamış olsa bile, Akeramik Neolitik Dönemin olası konut mimarisi hakkında bilgi vermesi açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Yüzey toprağından itibaren doğrudan Akeramik Neolitik Döneme ait veriler vermeye başlayan açmada yüzeye yakın derinliklerde taş vazo parçaları, âletler ve ender bulgular arasında yer alan *chlorite* işlenmiş iki delikli bir taş nesne (Resim: 10) bulundu ki, içerdiği bezemelerle ünük bir yapıt durumundadır. Çok iyi korunmamış olsalar da, içerdiği bulgularla Akeramik Neolitik Döneme aitliği algılanan insan iskeleti parçaları ve bazı taş âletlerle kültürel dokusu iyice belirginleşen açmada yaklaşık 0.92 cm. derinlikten itibaren birbirine teğet dokunan ve tek sıra taşlarla örölü yuvarlak tasarlı duvar dokuları ortaya çıkarıldı (Resim: 1). Dokusu itibarıyla konut duvarı ya da temeli olarak değerlendirmede bazı zorluklar içermektedir. Ancak, yuvarlak yapıların içinde bulunan iskelet ve diğer bulgularla Akeramik Neolitik karakteri algılanabilen duvarların içinde bazı geç dönem iskeletlerinin bulunması sorun oluşturmaktadır. Bununla beraber, höyük genelinde saptandığı üzere bunu geç dönem tahribatıyla açıklamak olasıdır. Doğrudan kerpiç taban üzerine oturtulmuş taş doku seviyesinin altında hocker tarzda gömüleri bulunması, söz konusu dokunun Akeramik Neolitik evreye aitliği kabul edildiğinde, olası intramural gömü geleneğinin varlığı bir kez daha düşündürmektedir.

BULGULAR

Kazılarda ortaya çıkarılan bulgular genel olarak iki dönemi ilgilendirmektedir. Bunlardan ilkini niteliksiz çanak çömlek ve çoğunlukla tahrip edilmiş gömütlerden algılanan geç dönem yerleşimi; ikincisini ise, yetkin bir kültürel birikimin varlığında uyarıcı Akeramik Neolitik Dönem temsil etmektedir. Söz konusu bulguların büyük çoğunluğu, doğası gereği, taş malzemedir.

Taş kaplar: Büyük çoğunluğu *chlorite* denen bir tür siyah taştan, çok az sayıdaki örnek ise mermerimsi taşlardan işlenmiştir. İkinci gruba girenler daha kaba ve bezemesiz olmalarıyla diğerlerinden ayrılırlar. Chloritin bölgeye yabancı bir taş cinsi olduğu anlaşılmaktadır; ancak, kaynağı konusunda bu aşamada kesin bir şey söylemek olası değildir. Tıpkı obsidyen malzemede olduğu gibi, olasılıkla başka bir kaynaktan sağlanıyor olmalıydı.

Buluntu durumlarına göre taş kaplar ya gömü armağanı olarak kırılmış durumda iskeletlerle beraber, ya da az sayıda bulgu hâlinde bağımsız bulunmuştur. Buluntu durumlarından hareketle taş kapların gömü armağanı olarak üretilmelerinin yanı sıra, gündelik gereksinimler için de kullanıldıkları anlaşılmaktadır. İki grup arasındaki fark, gömü armağanı olanların daha nitelikli işçilikleri ve bezemelerinde belirginleşmektedir. Her iki grubun örneklerinde ağız kenarlarında yer alan 'askı delikleri' ve yüzeylerine işlenmiş bezemelerde bazı ortak özellikler sergiledikleri gözlemlenmektedir.

Genel anlamda taş kapları bezemeleri bakımından iki ana gruba ayırmak olasıdır. Bunlardan ilkinin yalın olanlar; ikincisini ise zengin donanımlı olanlar oluşturur. Yalın vazolarda yüzey yalın ve parlatılmış; bazı örneklerde ağız kenarlarında dar alanlı kazıma bantlara yer verilmiştir (Resim: 3). Zengin geometrik bezekli olanlar ise, örgeleri bakımından çeşitlilik gösterirler (Resim: 4-6). Kapların biçimleriyle uyum gösteren dekorasyonda gözlemlenen özen, estetik kaygıların geliştiğine işaret etmektedir. Biçimsel açıdan irdelendiklerinde ise, genelde derin çanak benzeri gövdelere sahip olmakla beraber, çok çeşitli ve zengin bir biçim repertuarının varlığına tanık olunur. Genelde özenli işçilik içeren kapların, olasılıkla işlendikleri malzemenin özgün şeklinden de kaynaklanan, biçimsel çarpıklıklar gösterdikleri de görülür. Bezeme, bütün örneklerde yalın geometrik karakter sunar. Bunların yanı sıra, daha önceki kazı mevsiminde ender örneklerine tanık olunan ve üzerinde barındırdıkları figürlerle hem dönemin dinsel inançlarına hem de sanatsal anlayışına önemli yaklaşımlar getiren figürlü kapların oldukça ünik örneklerine de tanık olunmaktadır.

Taş âletler: Körtik Tepe bulguları yoğunluklu olarak gömütlerle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum, yerleşimin bir nekropol olabileceğini düşündürse de, özellikle günlük gereksinime yönelik âletlerin varlığı, burasının aynı zamanda bir yerleşim yeri olduğunu kanıtlamaktadır. Bu konuda yol gösterici diğer bulgular da kuşkusuz yontmataş âletlerdir. Ortaya çıkarılan bulgular Körtik Tepe’de yaygın bir yontmataş âlet üretim geleneğinin varlığını kanıtlamaktadır. Yerel kaynaklardan sağlanması nedeniyle bu âletlerin üretiminde çakmaktaşının daha fazla tercih edildiği anlaşılmaktadır. Farklı biçimsel özellikleriyle çeşitli işlevlere yönelik söz konusu âletler; baltalar (Resim: 7), merkezlerinde girinti içeren ve olasılıkla gündelik gereksinimlere yönelik kullanılmış taş âletler, asa başları (Resim: 8), ezgi ve bileme taşlarıyla havanelerinden oluşur. Körtik Tepe’nin taş âletleri arasında baltalar sayısal çokluk bakımından ilk sırayı oluşturur. Farklı taş türlerine işlenmiş baltalar, boyutları bakımından farklılıklar içerseler de, özde aynı biçimsel özelliklere sahiptirler. Gömüt bulgusu niteliğindeki baltalarda kullanım izleri saptanamazken, diğerlerinde kullanımdan kaynaklanan yoğun aşınmalar görülür.

Boncuklar: Çakmaktaşı, *chlorite* ve, az da olsa, serpantin boncuklar boyutları ve biçimleri açısından çeşitlilik gösterirler. Çoğunluğu gömü armağanı olarak iskeletlerin ayak, boyun ve el bilekleri yakınında bulunmuş olmasına karşın, bazıları da taş kaplar içinde bulundu. Malzeme, işleniş teknikleri, biçim ve diğer özellikleri bakımından bölgedeki çağdaş yerleşimlerde bulunanlarla ortak özellikler gösteren söz konusu bulgular, ait oldukları dönemin bölgesel ilişkilerinin algılanmasında ayrı bir öneme sahiptirler.

Bezmeli taş objeler: 2001 kazı mevsiminde örnekleri bulunan figürlü taş objelerin bu dönem tek bir örneği ele geçirildi. Yüzey bulgusu durumunda ve yarısı kırık olan *chlorite* işlenmiş obje üzerinde, türü tam olarak saptanamayan karışık bir yaratık figürü yer alır (Resim: 9). Taş kapların üretiminde kullanılan chlorite bir parça üzerine kabartma teknikte işlenmiş figür, ana dokusuyla bir akrebi anımsatmaktadır. Gövdesi üzerinde iç içe daireler ve arıyı anımsatır sinek kanadı benzeri ayrıntılara yer verilmiştir. Diğerleriyle doğrudan biçimsel

birlik yansıtmasa da, tanımlanamayan karışık bir yaratık figürü olması bakımından betimsel anlayışta birlik yansıtır. Bunun yanı sıra, parlatılmış *chlorite* taşa işlenmiş ve ortasında çift delik içeren bir taş nesne (Resim: 10), yüzeyine kazıma yöntemle işlenmiş özenli bezemesi ile ünük bir yapıt durumundadır. Merkezine işlenmiş iki delik etrafına kazıma teknikte işlenmiş dikdörtgenimsi bir alanın kenarlarından yanlara doğru açılan dalgalı çizgi kümeleri ve ortalarında iç içe dairelerden oluşan bezeme içeren söz konusu nesne özenle parlatılmış yüzeyi ile nitelikli bir yapı sergiler. Her iki nesnede iç içe dairelerin bezek olarak kullanımı, bunların ortak kaygılar doğrultusunda üretildikleri biçimde yorumlanabileceği gibi, hemzamanlı olabileceklerine kanıt olarak da ele alınabilir.

Kemik âletler: Kazılar, Körtik Tepe'de Akeramik Neolitik Dönemin gerek yontmataş gerekse sürtmetaş tekniğiyle biçimlendirilmiş çeşitli ve nitelikli buluntuların varlığını ortaya koyduğu gibi, kemik âletlerin de gelişkin örneklerini vermiştir. Bu yöndeki bulgular, gömü armağanı olarak ortaya çıkarılmalarının yanı sıra, bağımsız olarak da ele geçirilmiştir. Çoğunluğu gömü armağanı durumundaki *in situ* bulgular, işçilikleri ve diğer özellikleriyle daha nitelikli olup estetik kaygılarla üretilmiş ürünler olarak gelişkin bir sanat anlayışının temsilcileri durumundadır. Çok az sayıda da olsa, yüzeyleri kazıma yöntemle özenle bezenmiş kemik nesnelere de bulgular arasında yer almaktadır (Resim: 11). Orta kesiminde bir çift farklı çaplarda delik içeren ve yüzeyi kazıma yöntemle bezenmiş olan söz konusu kemik eserin bezemesi gerek taş kap gerekse bezemeli diğer nesnelere koşutluklar göstermektedir. Farklı alanlarda ve ortamlarda genel olarak bezeme, bezemeyi oluşturan örgelerin kullanımında benzer değerlerin varlığına tanık olunması, ortak eğilimlerin kurallaştığı biçiminde yorumlanabilir.

Söz konusu tekil bulgular dışında, kemik âletlerin yaklaşık tamamı perdahlı ve bezemesiz olup çoğunluğu parçalar hâlinde ele geçirilmiş olmakla birlikte biçimsel olarak tanımlanabilir durumdadır. Genelde delici âlet olarak kullanılan kemik âletler arasında, bir kenarı testere ağzı şeklinde biçimlendirilmiş bir bulguya tanık olundu ki, kullanım amacı konusunda kesin bir yargıya varmak

olası değildir (Resim: 12). Ancak parlatılmış yüzeyi ve aşınma izleri göstermeyen dişleri ile söz konusu bulguyu bir takı nesnesi olarak değerlendirmek olasıdır.

Mortarlar: Bir tür yerel sert karakterli taşta işlenmiş olan mortarlar, yaygın bir şekilde bütün açmalarda bulunmuştur. Boyutları bakımından farklılıklar gösteren mortarların çoğunluğu, kullanımdan kaynaklanan belirgin aşınma izleri gösterirler (Resim: 14). Genelde taneli yiyeceklerin öğütülmesi amacıyla kullanıldıkları dikkate alındığında, höyükteki yerleşik düzenin, üretim ve beslenme geleneklerinin varlığına, kendi açısından tanıklık etmektedirler.

İdoller (?): Genelde gömütler ve olasılıkla dinsel inanışları gereği bunlara konulmuş ölü armağanları, taban düzeyinde belli belirsiz korunmuş ilkel konutları ve dönemin gerektirdiği teknikle üretilmiş araç-gereçleri aracılığıyla sosyo-kültürel dokusu algılanmaya çalışılan bir dönemin insan topluluklarının ürettikleri aletlerin işlevlerini bütün yönleriyle açıklayabilmenin zorluğu ortadadır. Benzeri şekilde tanımlamada zorlukla karşılaşılan buluntu grupları arasında, üst bitimleri genelde yarım ay şeklinde sonlandırılmış, silindirik ya da dikdörtgenimsi gövdeleri ile Akdeniz coğrafyasında tanrıça idolleri olarak tanımlanan figürlere benzer bazı nesnelere de bulgular arasında yer almaktadır (Resim 13). Az sayıda da olsa, höyükte varlıklarına tanık olunan söz konusu bulguların dinsel birer figür oldukları; Neolitik dönemde yakın coğrafyalarda varlığı arkeolojik olarak algılanan ana tanrıçayı temsil ettikleri; dolayısıyla, Körtik Tepe’de inanç geleneklerinin de geliştiğini söylemek olasıdır.

Obsidyen: Sürtmetaş âletler kadar yoğun olmasa da, yontmataş ürünler de kayda değer çoğunluk gösterirler. Bunlar arasında yerel kaynaklardan elde edilmesi nedeniyle çakmaktaşı âletler sayısal çokluğa sahiptir. Diğerleri ise obsidyen âletlerden oluşur. Daha önce de belirtildiği üzere, bölgeye yabancı olan obsidyenin başka kaynaklardan temin edildiği düşünüldüğünde, en azından, Körtik Tepe’nin kapalı bir kültür olmaktan çok, çevresiyle ilişkili bir merkez olduğu anlaşılmaktadır ki, bu olgu, yukarıda da değinildiği üzere, üretimin diğer dallarında da algılanabilmektedir. Yontmataş âletlerin işlevsel ve biçimsel analizleri, diğer bulgular koşutunda, Körtik Tepe’nin zamandizin oluşumuna ışık tutabilecek niteliktedir.

GENEL DEĞERLENDİRME

Önceki kazı çalışmalarında da saptandığı üzere, açmaların tamamında iki ana kültür evresi saptanabilmektedir. İlki, farklı derinliklerde algılanabilen, dolayısıyla Neolitik katmanları da tahrip eden geç dönem yerleşimini; diğeri ise, yoğunluklu tahribata uğramış Akeramik Neolitik yerleşim içerir. Geç Dönem yerleşimini ilgilendiren bulgular tanımlanabilir özgün karakter yansıtmamaktadır. Yoğunluklu olarak basit mezarlarla temsil edilen bu dönemin diğerkalıntıları, dağınık durumda ve küçük parçalar hâlinde korunmuş niteliksiz seramik parçalarından oluşur. Neolitik katmanlar ise, insan iskeletleri ve mezar hediyesi olarak değerlendirilmiş farklı taşlardan üretilme vazo, balta, boncuk v.b. bulgularla tanımlanabilmektedir. Gömütlerden bağımsız olarak bulunmaları nedeniyle gündelik gereksinimde kullanıldıkları yönünde ipuçları veren bulgular, höyüğün bir gömü alanı olmanın yanı sıra, yerleşime de açık olduğunu göstermektedir. Bunlar arasında, ithal olduğu anlaşılan az sayıdaki obsidyen yongaları yanında yerel kaynaklardan elde edilmiş çakmaktaşı âlet parçaları ilk sırayı alır. Bunların dışında çeşitli taşlara işlenmiş baltalar ve kemik âletleri de saymak olasıdır.

Geç Dönem yerleşimi farklı derinliklerde algılanabilmektedir. Genelde armağanlardan yoksun gömütlerle temsil edilen Geç Dönem kalıntıları tanımlama ve tarihleme sorunları içerirler. İskeletlerin büyük çoğunluğu doğu-batı doğrultusunda konumlandırılmıştır. Gömü tarzı bakımından ortak özelliklere sahip Geç Dönem gömütlerinin bazıları taş bloklarla kapatılmıştır. Yaygın olmasa da iskeletlerin çevresinde yanık toprak ve kül kalıntıları arasında yanmış hayvan kemikleri saptanabilmektedir.

Geç Dönemi ilgilendiren niteliksiz kalıntılar dikkate alınmadığı takdirde, açmaların tamamı doğrudan Akeramik Neolitik kültürün ortak özelliklerini yansıtmaktadır. Yaklaşık bütün açmalarda Geç Dönem tahribatının yoğunluğu dikkat çekicidir. Bununla beraber, elde edilen bulgular ait oldukları dönemin sosyal ve kültürel dokusuna ve inanç sistemlerine önemli yaklaşımlar getirmekte, Neolitik Dönemin gömüt ve gömü gelenekleri konusunda aydınlatıcı ipuçları vermektedir.

Ortaya çıkarılan iskelet ve mezar hediyesi durumundaki nesnelere, daha önce edinilen bilgilerin bütünlüğe ulaşması konusunda yeni veriler durumundadır. Farklı gömme geleneklerinin varlığına da yorulabilecek bu duruma rağmen, çalışılan alanlarda iskeletlerin genelde sıkıştırılmış toprak taban altında yer almaları, olası *intramural* gömme geleneğinin varlığında yol göstericidir ki, bu da yerleşik düzenin sağlandığı ve bazı eğilimlerin kurallaştığını düşündürmektedir. Kanıtlar çok belirgin olmasa da, bölgede bu uygulamaya çağdaş yerleşimlerde de tanık olunur. İskeletlerin eksik korunmuş olmalarında baş gösteren benzerlikler, mezar hediyelerinin varlığında ayrılır ki, bu da, birçok alanda gözlemlendiği gibi, yerel farklılıklara yorulabilir.

Gömütlerin buldukları seviyeler dikkate alındığında, çok belirgin olmasa da, Neolitik Dönemin aynı kültürel dokuya sahip farklı katmanları bazı alanlarda görülmektedir. Bu olgu Akeramik Neolitik evrenin farklı katmanlarda devam ettirildiğinde yol göstericidir. Alt seviyeler daha nitelikli ve bulguları bakımından daha zengin bir karakter yansıtır; üst düzeylerde ise bu durum daha cılız bir görünüm sergiler. İskeletlerin yaklaşık tamamı *hocker* tarzıdır. Daha derin seviyelerde saptanan iyi korunmuş iskeletler, höyükteki bilinen ölü gömme gelenekleri konusunda üst katmanlarda bulunanlarla ortak özellikler sergilemekle beraber, yaygın gömü hediyelerinden yoksundurlar. Bu durum, en azından, höyükte ölü gömme gelenekleri açısından zamanla bazı gelişmelerin olabileceğine, dolayısıyla Akeramik Neolitik Dönemde farklı evrelerin yaşandığına bir kez daha işaret etmektedir. Bu tespitten hareketle, A3 açmasından elde edilen verilerin desteğinde, höyükteki Akeramik Neolitik yerleşimin birkaç evreliliği olduğu anlaşılmaktadır; ancak, kazıların bu aşamasında evreleri belirleyici kesin çizgilerle birbirinden ayırma olanağı bulunmamaktadır.

Mezar hediyeleri, bazı örnekler hariç, genelde ortak özellikler yansıtır. Bunlar arasında, işleniş teknikleri, farklı türleri ve sayısal çoklukları açısından ilk grubu genelde benzer işçiliğe sahip boncuklar oluşturmaktadır. Çoğunluğu bordo olmak üzere, az sayıda da olsa beyaz, sarı ve siyah renkli taşlardan üretilen boncukların, silindirik biçimleri ve işlendikleri malzeme açısından

yakın benzerlerine bölgedeki diğer Neolitik merkezlerde de tanık olunmaktadır. Bunların yanı sıra az sayıda da olsa özgün işçilikleri ile serpantin boncuklar ve üzeri kazıma yöntemle işlenmiş özenli işçilikli taş nesnelere varlığı, gömü hediyelerinin zenginliğini ortaya koymaktadır.

Höyüğün cılız mimarî kalıntıları ve gömütlerinden yerleşimin kültürel karakteri sınırlı da olsa algılanabilmektedir. Dolayısıyla mimarî doku hakkındaki eksiklik bir noktaya kadar gömütler ve içerdikleri armağanlarla giderilebilmektedir. Buna göre höyükte iki ana kültür evresi saptanabilmektedir: Orta Çağ ve Akeramik Neolitik Dönem. İki dönem arasında oldukça uzun bir zaman aralığı olmakla beraber, bu boşluğu bir şekilde doldurabilecek bulgulara henüz tanık olunmamıştır. Akeramik Neolitik evrenin, gömü tarzı, gömü armağanları ve ölümlere uygulanan geleneksel yöntemler esas alındığında, birden fazla evre hâlinde yaşandığı anlaşılmakla beraber, bu evreleri ve gelişim aşamalarını kesin çizgilerle ortaya koyabilmek bu aşamada erken bir adım olacaktır. Anılan bulgularda elde edilen genel bilgiler küçük bulgular tarafından da desteklenebilmektedir.

Yerleşimin mimarî dokusu elde edilen veriler ışığında değerlendirildiğinde, yakın coğrafyasında bulunan ve yaklaşık çağdaş olan diğer merkezlerin aksine, tam anlamıyla çözümlenebilmiş değildir. Bunun asıl nedenlerinden birisi, neolitik katmanların yüzeye çok yakın olması, erozyon ve Geç Dönem tahribatıdır. Bununla beraber, estetik kaygılarla şekillendirilmiş zengin gömü hediyeleri içeren bir yerleşimin mimarî anlamda yapılanmadan haberdar olmaması beklenemez. Nitekim kazılan alanlarda belirgin kerpiç katmanların yanı sıra, gömütlerle bağlantılı yuvarlak tasarımlı taş dokuların ortaya çıkarılması, dönemine özgü ve yakın çevrede yaygın mimarî yapılanmanın varlığını ortaya koymuştur. Bununla beraber Körtik Tepe’de dört dönem hâlinde gerçekleştirilen kazılarda elde edilen veriler, mimari dokunun tanımlanabilmesinde ve buna bağlı olarak sosyo-ekonomik yapının açıklanabilmesinde yeterli değildir. Ancak günümüze ulaşabilen maddî kültür kalıntıları ışığında, Körtik Tepe yerleşiklerinin sanat anlayışları ve inanç sistemleri hakkında, doyurucu olmasa da bazı bilgiler elde edilebilmektedir. Taş kapların ve âletlerin üretiminde gözlemlenen nitelikli

işçilik ve estetik kaygıyla bütünleşen yaratıcılık; olasılıkla kült işlevli çeşitli taş nesnelere üzerinde betimlenmiş ve çağdaşlarına oranla oldukça yetkin figür betimleme sanatı, Körtik Tepe'deki ileri bir kültürün varlığında uyarıcı unsurlardır.

SEÇME KAYNAKÇA

- ALGAZE, G. 1992: 'The Tigris Archaeological Reconnaissance Project, 1990' *Araştırma Sonuçları Toplantısı IX*: 425-46.
- ALGAZE, G, ROSENBERG, M 1990: 'The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989' *Araştırma Sonuçları Toplantısı VIII*: 137-62.
- CAUVIN, J, AURENCHE, O, CAUVIN, M, ATLI N B 1999: 'The Pre Pottery of Cafer Höyük' in M Özdoğan, N Başgelen (eds), *Neolithic in Turkey: the Cradle of Civilizations*. Istanbul: 85-105.
- ÇAMBEL, H 1974: 'Southeast Anatolian Prehistoric Project and It's Significance for Culture History' *Belleter* 38: 362-77.
- DAVIS, M K 1982: 'The Çayönü Ground Stone' in L S Braidwood, R J Braidwood (eds), *Prehistoric Village Archeology in South-Eastern Turkey*. B.A.R. International Series 138: 73-174.
- EFE, T 1998: 'Çayönü Kemik Aletleri' in *Light on Top of the Black Hill*. Studies Presented to H.Çambel: 289-303.
- FRANGIPANE, M, BUCAK, E 2001: 'Excavations and Research at Zeytinli Bahçe Höyük 1999' in N Tuna *et al* (eds), *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999*: 109-62.
- HAUPTMANN, H 1999: 'The Urfa Region', in M Özdoğan, N Başgelen (eds), *Neolithic in Turkey: the Cradle of Civilizations*. Istanbul: 65-87.

- ÖZDOĞAN, M 1999: 'Çayönü' in M Özdoğan, N Başgelen (eds), *Neolithic in Turkey: the Cradle of Civilizations*. Istanbul: 35-63.
- ÖZDOĞAN, M, ÖZDOĞAN, A, CANEVA, I, DAVIS, M K, KOYUNLU, A 1993: '1991 Yılı Çayönü Kazıları' in *Kazı Sonuçları Toplantısı XIV.1*: 81-106.
- ÖZKAYA, V, SAN, O 2002a: 'Körtik Tepe Arkeolojik Kazıları' in *Kazı Sonuçları Toplantısı XXIII.2*: 423-34.
- ÖZKAYA, V, SAN, O, YILDIZHAN, H 2002b: 'Excavations at Körtik Tepe:2000' in N Tuna et al (eds), *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2000*: 739-58.
- ÖZKAYA, V, SAN, O 2003a: 'Körtik Tepe 2001 Kazısı' in *Kazı Sonuçları Toplantısı XXIV.2*: 423-36.
- ÖZKAYA, V, SAN, O, 2003b: 'Excavations at Körtik Tepe:2001' in N Tuna et al (eds), *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001* (in print).
- ÖZKAYA, V. 2004a: "2002 Yılı Körtik Tepe Kazısı" in *Kazı Sonuçları Toplantısı XXV.1*: 103-116.
- ÖZKAYA, V., SAN, O., 2004b: 'Excavations at Körtik Tepe:2002' in N Tuna et al (eds), *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2002* (in print).
- ROSENBERG, M, TOGUL, H 1991: 'The Batman River Archaeological Site Survey 1990' in *Anatolica XVII*: 241-54.
- ROSENBERG, M, DAVIS, M K 1992. 'Hallan Çemi Tepesi, An Early Aceramic Neolithic Site in Eastern Anatolia: Some Preliminary Observations Concerning Material Culture' in *Anatolica XVIII*: 1-18.
- ROSENBERG, M 1993: 'The Hallan Çemi Excavation, 1991' in *Kazı Sonuçları Toplantısı XIV.1*: 117-130.

- ROSENBERG, M 1994: 'Hallan Çemi Tepesi: Some Further Observations Concerning Stratigraphy on Material Culture' in *Anatolica* XX: 121-140.
- ROSENBERG, M, NESBITT, M, REDDING, R W, STRASSER, T M 1995: 'Hallan Çami Tepesi: Some Preliminary Observations concerning Early Neolithic Subsistence Behaviors in Eastern Anatolia', in *Anatolica* XXI: 1-12.
- ROSENBERG, M 1996: 'The Hallan Çemi Excavation 1994', in *Kazı Sonuçları Toplantısı* XVII.1: 9-19.
- ROSENBERG, M, PEASNALL, B 1998: 'A Report on Sounding at Demirköy Höyük' in *Anatolica* XXIV: 195-207.
- ROSENBERG, M 1999: 'Hallan Çemi" in M Özdoğan, N Başgelen (eds), *Neolithic in Turkey: the Cradle of Civilization*. Istanbul: 25-33.
- ROSENBERG, M, İNAL, N 1999: 'Sounding at Demirköy Höyük, 1997' in *Kazı Sonuçları Toplantısı* XX.1: 249-258.
- SOLECKI, M 1980: *An Early Village Site at Zawi Chemi Shanidar, Malibu*.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

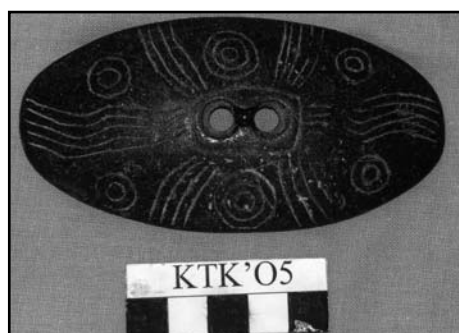
Resim: 7

Resim: 9

Resim: 8

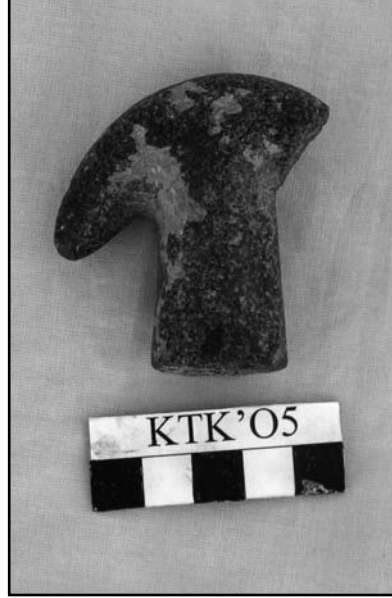
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

ILISU BARAJI - SALAT TEPE 2005 YILI KURTARMA KAZISI

A. Tuba ÖKSE*
Ahmet GÖRMÜŞ
Necdet İNAL

Diyarbakır İli Bismil İlçesi, Yukarı Salat Beldesi sınırları içerisinde yer alan Salat Tepe'de kazıların 2003-2004 yıllarında yapılamaması nedeniyle¹ 2005 yılında kazı alanında üç kış mevsimi boyunca doğa koşullarına bağlı olarak açma araları tahribata uğramış ve açma içlerine karışık malzeme içeren toprak akmış durumdaydı. 2002 yılında beton dökülerek sağlamlaştırılıp toprakla kapatılan ölçüm noktaları ikisi dışında sökülmiş olduğundan, röper noktası ile sağlam kalan beton noktalar üzerinden ölçüm yapılarak kazılması planlanan açmalar ölçülmüştür. 2005 yılında tepe üzerinde K-L11-14 ve M 13 açmaları ile güney etekte E-F 12 açmalarını kapsayan 15 x 2.5 m. boyutlardaki sondaj alanında çalışılmıştır² (Plan: 1).

* Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE, Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 41300 İzmit. tubaokse@yahoo.com

Ahmet GÖRMÜŞ, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tayfur Sökmen Kampusu, Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

Necdet İnal, Müze Müdürü, Diyarbakır/TÜRKİYE.

¹ Bu yıl kazıların yapılması için finansal destek sağlayan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Diyarbakır Kültür Müdürü Songül Göksoy'a ve Müze Müdürü Necdet İnal ile Müdür Yardımcısı Nevin Soyukaya'ya teşekkürü borç biliriz.

² Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ni Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden Elife Güven temsil etmiş, kazıya Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Araş. Gör. I. Tuba Önen ile Biyoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Emel Oybak Dönmez; Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Öğr. Gör. Ahmet Görmüş; arkeologlar Bahattin Keleş, Serdar Özbilen, Öner Altıncılıç; Sanat Tarihçisi Yunus Muluk; Biyolog Elif Cihangir; Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Nefin Cengiz, Aslı Altun ve Çilem Yürekli; Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Umut Zoroğlu, Seher Aslan, Zehra Çakan, Selami Acar, Aydoğan Kabalcı, Gülcan Keskin, Adem Yücel, İsmail Karatellik, Mehmet Şimşek, Başar Yücel, Nurgül Erdoğan, Ahmet Güneş, M. Zeki Bürkük, Sertaç Şahin, Bayram Aytekin, Engin Şahin ve Gülden Karamutlu katılmıştır. Kazıda emeği geçen tüm ekip üyelerine şükranlarımızı sunarız.

Tepe Açmaları

Tepe üzerinde 2000-2002 yıllarında³ açılan L 12 ve L 13 ile 2002 yılında açılan L 14 ve K 12-13 açmalarında, 2000 yılında açılan M 13 açmasında derinleşmeye devam edilmiş ve bu açmalarda belirlenen kerpiç yapının devamının açığa çıkarılması için K13-14 ve K-L 11 açmaları da kazılmıştır.

L 14 açmasında 2002 yılında Ortaçağ taş döşeme tabanının altından sert kerpiç/kil dolguya ulaşılmış ve dolgunun kuzey kesiminde Ortaçağda kullanılmış ocak ve tandırlar ile pise ve taş duvar kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Resim: 1). Dörtgen biçimli bir ocağın yakın benzerleri Geç Helenistik Döneme aittir⁴. Dolgunun güney kesiminde ise önceki yıllarda diğer açmalarda belirlenen siloların devamı, en üst seviyesinden itibaren belirlenmiş ve içi boşaltılmıştır. L 14 açmasında kazılan mezarlardan birisi siloyu bozarak yerleştirilmiş ve üzeri yazıtlı bir mezar taşı ile örtülmüştür.

L 12-13 açmalarında 2002 yılında boşaltılan, Ortaçağ tahıl ambarlarına ait çukurların daha erken dönemlere ait siloları kestiği görülmüştür. Daha alt seviyelerdeki çukurlar ve küllü alanlardan ağırlıklı olarak Erken Demir Çağa ait kap parçaları ve ezgi/öğütme taşları ile taş ağırlıklar ele geçirilmiştir. L 12 açmasındaki bir çukurun dibinde bir ocak yer almaktadır. Bazı silolardan Asur seramiği toplanmıştır. Bu açmalarda 553.12-552.57 m. derinliklerde kerpiç duvarlara ait kalıntılar ile bunlar arasında kalan alanlarda, bunların yıkıntıları açığa çıkmıştır (Plan: 2, Resim: 2). L 12 açmasında kerpiç yıkıntı altından ince beyaz sıvalı bir taban açığa çıkarılmıştır.

³ Salat Tepe 2000-2002 yılı kazıları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: A. T. Ökse, Salat Tepe 2001 Yılı Kazısı, *Ilisu ve Karkamış 2001 Yılı Çalışmaları*, Ankara 2004, 603-640; "Salat Tepe Kazılarının Stratigrafik Sonuçları" *Bellekten* Cilt LXIX, Sayı 256, 2005, 781-800; "Salat Tepe Kazısı 2005 Yılı Sonuçları: Stratigrafi ve Anıtsal Orta Tunç Çağı Yapısı". *İdol* 27, 2005, 5-9; "Salat Tepe Kazısı". *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü-Haberler* 21, 2006, 12-13; A. T. Ökse ve O. Alp, Salat Tepe 2000 Yılı Kazı Çalışmaları, *Ilisu ve Karkamış 2000 Yılı Çalışmaları*, Ankara 2002, 645-670; Salat Tepe 2002 Yılı Kazı Çalışmaları, *Ilisu ve Karkamış 2002 Yılı Çalışmaları* (baskıda); A. T. Ökse, A. O. Alp ve N. İnal, *Ilisu Barajı – Salat Tepe 2000-2002 Yılı Kazıları*. 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı* 1, 2004, 331-338.

⁴ A. M. Darga, Şarhöyük-Dorylaion Kazılarında İki Buluntu: Dikdörtgen Kerpiç Ocaklar ve Damgalı Amphora Kulpları. A. Erkanal v.d. (ed) *Hayat Erkanal'a Armağan: Kültürlerin Yansıması*, Ankara 2006, 234-241.

M 13 açmasında 2000 yılında bırakılan seviyeden itibaren Ortaçağ ve Erken Demir Çağı malzemesi veren çukurlar kazılmıştır (Resim: 3). Erken Demir Çağı malzemesi veren ve tabanında bir ocak kalıntısı açığa çıkarılan yaklaşık 5 m. çapındaki büyük kül çukurunun kuzey yarısını tahrip ettiği bir mekân (M13/032/T), 553.08 m. derinlikte saptanmıştır. Açmanın güneydoğu kesiminde yer alan mekân L12-13 açmalarında kazılan kerpiç yapıyla bağlantılıdır. Mekânın korunan üç duvarının sekiz kerpiç sırası korunmuştur. Mekân dolgusu içerisinde kırmızı-kahverengi boya banyolu dört farklı küpe ait büyük parçalar ele geçirilmiştir.

M 13 açmasının güneydoğu ve L 13 açmasının kuzeydoğu köşelerinde belirlenen asimetrik duvarların niteliğinin anlaşılabilmesi için, zaten tahribata maruz kalmış olan L-M 13 açma arasının doğu yarısı kazılarak kaldırılmıştır. Bu kesimde açığa çıkan yaklaşık 2.5 x 2.5 m. boyutlarında yamuk biçimli yanmış mekânın (M13/033) doğu bölümünü 5 m. çapında bir Erken Demir Çağı, çukuru bozmuştur. Mekânın yıkıntısı üzerinde saptanan beyazlaşmış saz kalıntıları ile ortalama 10 cm. çapta olduğu belirlenen karbonlaşmış ahşap hatıl kalıntıları, mekânın üst örtü sistemi hakkında fikir vermektedir. Mekânın batı duvarı önünde taban üzerinde 11 adet tezgâh ağırlığı bulunmuş, bu duvarın iç yüzeyinde iki girinti ile önündeki tabanda bir çukur belirlenmiştir. Bu bulgular burada bir dokuma tezgâhının yer almış olabileceğini göstermektedir. Mekânın sıkıştırılmış toprak tabanı üzerinde saptanan beyazlaşmış saz kalıntıları, tabanın hasır örtülü olabileceğini göstermektedir.

Mekânda ele geçirilen malzeme arasında dördü kırmızı-kahverengi boya banyolu, ikisi pişirme kabı ve dördü standart tek renkli seramik türünden olmak üzere toplam on pişmiş toprak kap tümlenmiştir⁵. Aynı mekânda bir tütsü sunağı (andiron), iki taş kap ve bir öğütme taşı ile bir figürine ait olduğu düşünülen, tunçtan yapılmış küçük bir toynak ve bir insan bacağı bulunmuştur.

Kerpiç yapının önceki yıllarda K 12-13 açmalarında belirlenen güney kesiminin açığa çıkarılması amacıyla K 11-14 ve L11 açmaları kazılmıştır. K 12 açmasında kerpiç mimarînin tümü taş temel seviyesine kadar açılmış,

⁵ Kapların restorasyonu Arkeolog Yücel Erdaş tarafından yapılmıştır.

güney kesimi aşınma ve kaymalar nedeniyle tahribata uğramıştır. Yapının üst dolgusu, 552.30, 553.20 ve 553.20 m. derinliklerde saptanmıştır. K12 açmasındaki bulgular, kerpiç yapının temelini oluşturan kil dolgunun üzerine önce kil harçla karıştırılmış çakıl taban döşendikten sonra bu tabanın organik bir madde ile kaplandığını ve üzerine duvarların örüldüğünü göstermiştir.

K 13 açmasının doğu yarısı ile K 14 açmasında Ortaçağ silolarının ve mezarların temizlenmesinden sonra kerpiç yapıya ait kalıntılar açılmıştır. K 13 açmasında kerpiç kalıntıları üzerine açılmış üç küçük çukurda hayvan kemikleri ve çakıl döşeme taban üzerinde sığır bacak kemiği ile tümlenebilir bir çanak ve başka bir çukurda bir çömlek bulunmuştur. Benzeri bir sığır bacak kemiğinin 2002 yılında K 12 açmasındaki çakıl döşeme üzerinde bulunmuş olması⁶, bunların bir temel atma töreniyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Duvarlar K 12-13 açmalarında ortalama 1.5 m. yükseklikle korunmuştur.

L 11 açmasının üst seviyelerinde taş döşeme ile bir tümlenebilir küple temsil edilen Ortaçağ tabakası ile içinden yoğun Erken Demir Çağı kap parçaları çıkarılan bir küllü alan kazılmıştır. Kerpiç duvarların batıdaki bölümü K-L 11 açmalarının doğu kesiminde saptanmıştır. Bu alan tepe üzerinin dik bir yamaç hâlinde indiği kenar kısmında bulunduğundan, kerpiç duvarların sadece yıkıntısı ve temelinde kullanılan iri kireçtaşı bloklar korunmuştur.

Güney Etek

2001-2002 yıllarında tepenin güney etek kesiminde F 12 açmasında başlatılan derinlik sondajı, E 12 açmasını da içine alacak biçimde genişletilmiştir. Bu açmalarda tepenin Salat Çayı'na bakan etek kesimindeki aşınma kesitinde görülen doğal çakıl dolguya inilerek buradaki ilk yerleşimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Önceki yıllarda H-I 12 açma basamaklarında bu döneme ait çok sayıda yerleşim katmanı belirlenmesine karşın, 2,5 m. genişlikteki bu sondaj alanında bir mimarî kalıntıya rastlanmamış, küllü toprak katmanları kazılarak doğal çakıl sekiye ulaşılmıştır. Buraya yığılmış kül

⁶ E. Albayrak (Pekşen), Salat Tepe'de K 12 Açmasında Kerpiç Döşeme Altında Bulunan Hayvan Kemiği, *Ilisu ve Karkamış 2002 Yılı Çalışmaları* (baskıda).

katmanları kazılırken toplanan kap parçaları, önceki yıllarda olduğu gibi, Geç Obeyd Çağı özellikleri taşıyan boyalı ve tek renkli, el yapımı seramiklerden oluşmaktadır.

Sonuç

Dört yıllık kazı çalışmaları sonucunda Salat Tepe'de, aralarında boşluk bulunan beş dönem bulunmaktadır:

1. Kalkolitik Dönem

E-F 12 açmalarında atık kül katmanları kazılarak ana toprağa kadar ulaşılmıştır. Buna göre Salat Tepe'deki ilk yerleşim Kalkolitik Dönemde Salat Çayı'nın Holosen Dönemde oluşturduğu çakıl seki üzerine kurulmuştur. Geçen yıllarda güney yamaçta açılan basamaklı açmanın verdiği sonuçlara göre⁷ Tek renkli ve boyalı Obeyd seramiği veren çok sayıda mimarî tabakadan oluşan Kalkolitik höyük, etek kesimdeki alüvyon dolgusu üzerinde 15-20 m. yükseklikte ve ortalama 120-150 m. çapında yayvan bir tepe görünümündeydi. Kalkolitik höyüğün tepe kısmındaki 8-10 m. kalınlıktaki üst tabakalar ise tepenin yeniden iskân edilmesinden sonra oluşmuş görünmektedir.

2. Orta Tunç Çağı

Kalkolitik höyüğün, yaklaşık 50-60 m. boyutlardaki tepe üzeri MÖ 2. bin yıl başlarında kil dolgu ile düzleştirilmiş ve üzerine kerpiç döşenerek bir platform oluşturulmuştur. Platformun üzerine dere yatağından alınan çakıl taşları ve kil ile taban döşenmiş ve buraya iri kireçtaşı bloklardan temelleri olan kalın kerpiç duvarlı bir yapı inşa edilmiştir. Duvarlar yassı ve kare standart kerpiçlerle inşa edilmiştir ve dış duvarları 3-3.5, iç duvarları 2-2.5 kerpiç enindedir. Duvarlar L 13 açmasının güneydoğu köşe profilinde 1.65 m. yükseklikte, K12 açmasında da yüzeyin hemen altında 1.60 m. yükseklikte belirlenmiştir. Duvarlardan bazıları ikiz duvar biçiminde olduğundan, yapının duvarları birbirine yaslanan

⁷ Ökse, A. T. 2005. Yukarı Dicle Havzasında bir Obeyd Çağı Yerleşimi. *İdol* 24: 16-18.

birimlerden oluştuğu anlaşılmıştır. Yapının güney kesimi aşınma ve toprak kaymaları nedeniyle tahribata uğramış, tahıl ambarlarının yol açtığı tahribat da yapının planının anlaşılmasını güçleştirmiştir. Bununla birlikte, geniş bir avluyu çevreleyen dikdörtgen mekânların varlığı ve tabanların ince beyaz sıvalı oldukları belirlenmiştir.

Yapının K-L 12-13 açmalarına rastlayan kesimlerinde belirlenen ince beyaz sıvalı tabanlar üzerinde herhangi bir buluntuya rastlanmadığından, yapının boşaltılarak terk edildiği, L-M 13 açma arasına rastlayan kesimde açılan M12/033 numaralı mekânın ise bir yangınla tahrip olması nedeniyle boşaltılmadığı anlaşılmıştır. L12-13 ve K 13 açmalarında duvarların arasında kalan mekânlar dikey duran kerpiçlerle kaplıdır. Geç dönem silolarının profillerinde görüldüğü kadarı ile dikey duran kerpiçlerin aralarında, tıpkı duvarlarda olduğu gibi, harç kullanıldığı ve bazılarının kaymış olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra K-L 11-12 açmalarında mekân dolguları içerisinde yıkılmış kerpiç duvarlar açığa çıkarılmıştır. Bu bulgular yapının boşaltılmasından sonra uzun süre doğa koşullarına maruz kalarak uzun süreçte eriyerek değil de, belki bir deprem sonucu, aniden yıkıldığını düşündürmektedir. Kerpiç duvarların kalınlığı yapının dıştan korunaklı ve olasılıkla birkaç katlı olabileceğini, kapladığı alan da büyük bir yapı kompleksinin söz konusu olduğunu göstermektedir.

Yangın geçirmiş mekândan (M13/033) ve yapı yıkıntısından toplanan seramiğin büyük bölümü Orta Tunç Çağında Mardin Dağları ile Toros Dağları arasında kalan Yukarı Dicle Havzası'nda yayılım gösteren kırmızı-kahverengi boya banyolu kaplardan oluşmaktadır (Resim: 4). Bunun yanı sıra Kuzey Suriye Orta Tunç Çağının standart tek renkli seramiği ile az oranda Habur boyalıları ve Yukarı Habur Bölgesi Erken Tunç Çağı III-IV için tipik koyu ağızlı portakal rengi çanaklar ve sert pişmiş gri kaplar ele geçirilmiştir. Salat Tepe'nin yaklaşık 35 km. batısındaki Kenan Tepe'de kırmızı-kahverengi boya banyolu kapların bulunduğu kontekstler C-14 analizlerine göre M.Ö. 20. yüzyıl sonundan 17. yüzyıl başına kadar kullanılmıştır⁸. MÖ 3. binyılın ikinci yarısı

⁸ B. J. Parker, A. Creekmore ve L. S. Dodd 2004, Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP): Kenan Tepe'nin Kültürel Tarihinin Ön Sentezi, *Ilisu ve Karkamış 2001*, 554.

ve 2. binyılın ilk yarısına tarihlenen seramik gruplarının aynı kontekstlerde ele geçirilmesi, kerpiç yapının Erken Tunç Çağı sonlarında inşa edilmiş ve Orta Tunç Çağı boyunca kullanılmış olduğu izlenimini bırakmaktadır. M13/033 numaralı mekânın güneybatı köşesindeki, taban üzerine yığılmış durumdaki karbonlaşmış ahşap kalıntılarında alınan parçalar üzerinde yapılan C-14 analizleri⁹, M.Ö. 18. yüzyıl sonlarından M.Ö. 16. yüzyıl başlarına kadar geçen zaman dilimini vermiştir. Yapının enkazı, bu tarihlerden sonra meydana gelen güçlü bir depreme işaret etmektedir.

Yapının gerek yapım tarzı ve anıtsallığı gerekse kap repertuarı bakımından yakın benzerleri Yukarı Dicle Havzası'nda yer alan Üçtepe, Giricano, Kavuşan Höyük, Ziyaret Tepe, Kenan Tepe ve Hirbe Merdon'dan bilinmektedir¹⁰. Bu anıtsal yapılar halka ait konutlar ya da kamusal yapılar olmayıp yerel idarecilerin ya da büyük toprak sahiplerinin yüksek tepelere kurulmuş konakları olmalıdır ve olasılıkla bir tarımsal ekonomi sistemini (tımar sistemini) yansıtmaktadır.

3. Erken Demir Çağı

Salat Tepe'de Mitanni ve Orta Asur dönemlerine ait az sayıda seramik bulunması, Orta Tunç Çağı yapısının terk edilmesinden sonra tepenin Geç Tunç Çağında iskân edilmediği izlenimi bırakmaktadır. Tepenin yeniden iskânı, Erken Demir Çağında gerçekleşmiş görünmektedir. Erken Demir Çağı malzemesi M 13, K 12-14 ile L 11-13 açmalarındaki, kerpiç yapının enkazına açılmış geniş küllü çukurlardan elde edilmiştir. Çapları ortalama 3-5 m. arasında değişen bu çukurlardan M13 ve L 12 açmalarındaki büyük küllü çukurların diplerinde ocakların bulunması, Erken Demir Çağında kullanılan çukur evleri akla getirmekle birlikte, bu çukurların bir duvar ya da sıva ile çevrelenmemesi, bunların konut olarak kullanılmış olabileceklerini kanıtlanamamaktadır.

⁹ Ahşap kalıntılarında alınan üç örnek C-14 analizlerinin yapılması için Japonya'da hazırlanmış, California Üniversitesi Laboratuvarı'nda analiz edilmiştir. Bu konuda yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Yutaka Miyake'ye teşekkürlerimizi sunarız.

¹⁰ Bu merkezlerde yapılan kazıların ön raporları için bkz: N. Tuna v.d. (ed), *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, Ankara: ODTÜ.

Bununla birlikte, çukurların sert kerpiç yıkıntı içerisine açılması nedeniyle bir duvar ya da sıvaya gerek duyulmamış olması da mümkündür. Bu çukurlarda ele geçirilen el yapımı, kıyılmış ot katkılı, çoğu işlenmemiş yüzeyli, düşük ısıda pişirilmiş yatay oluk ve düğmecik bezemeli kaplara ait parçalar (Resim: 5) Doğu Anadolu, Yukarı Fırat ve Yukarı Dicle havzalarından bilinmektedir¹¹. Bu kontekstlerde ayrıca kenarı kazıma ve saplama bezemeli ve kabaralı ocak parçaları ele geçirilmiştir.

4. Ortaçağ

Erken Demir Çağı sonrasında tepe üzerine çok sayıda derin çukur kazılmıştır. Yeni Asur ve Helenistik-Roma dönemlerine ait seramik veren çukurlar tepede sayıca azdır. L12 açmasındaki bir silodan da Yeni Asur Dönemi kap parçaları, K 13 açmasındaki bir silodan da 'terra sigillata' parçaları elde edilmiştir (Resim: 6). Ortaçağ malzemesi içeren çukurlar ise çok yoğundur. Bunlar arasında az miktarda sırlı kap parçaları, yoğun olarak da yeşilimsi bej hamurlu, yalın yüzeyli, çift kulplu su testilerine ait parçalar, yemek pişirme kapları ve kalın cidarlı küplere ait parçalar, ezgi taşları, taş ve pişmiş toprak ağırlıklar, kemik delici ve ağırşaklar ile iğne ve süs levhaları gibi metal buluntular ve boncuklar bulunmaktadır. Çukurların içerisinde bulunan karbonlaşmış tahıl ve saman kalıntıları, bu çukurların tahıl ambarı olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Bunlar derinlikleri ortalama 1-1.5 m. arasında ve çapları 2-3 m. arasında değişen, çan biçimli dairesel çukurlardan oluşmaktadır ve ağız kenarları çevresi yaklaşık 1 m. eninde kil ile sıvanarak sağlamlaştırılmıştır. Ambarların yol açtığı yoğun tahribat tepe üzerindeki mimarî tabakaların tümlenmesi olanaksız hâle gelmiştir. Bu mimarî kalıntılar küçük taş duvar parçaları ve çok sayıda tandır ve ocaktan oluşmaktadır. Buna göre rüzgâr alan tepe üzerinin Ortaçağda ambarların yanı sıra açık mutfak alanı olarak kullanıldığı, küçük duvar parçalarının da hafif üst yapılı kulübe tarzı barınaklara ait olabileceği izlenimi edinilmiştir. Tepede Helenistik ve Roma dönemleri ile Ortaçağda kalıcı

¹¹ Bu konuda toplu kaynakça için bkz: K. Köroğlu ve E. Konyar 2005. Van Gölü Havzasında Erken Demir Çağı Problemi, *Arkeoloji ve Sanat* 119: 25-38.

yerleşimlerin bulunmayışı, yerleşimin Helenistik-Roma dönemlerinde modern köyün yer aldığı düzlüğe ve Ortaçağda batı terasa kaydırılarak bu alanın silolar ve tandırlar için ayrıldığı izlenimini bırakmaktadır.

5. Yakınçağ Mezarları

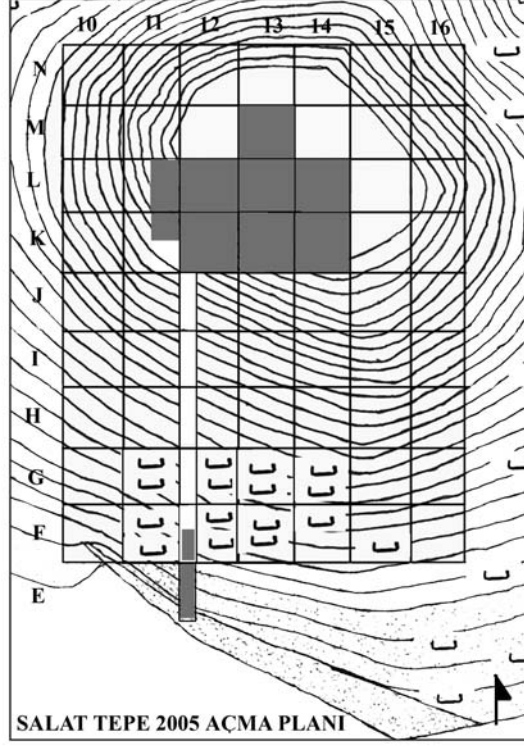
Yakın zamana doğru tepe mezarlık olarak kullanılmıştır. Tepe üzerinde K-L 14 ve K 13 ve L 11 açmalarında Ortaçağa ait sert kerpiç ve kil dolgular ile mezarlar, tahıl ambarları ile tandır ve ocak kalıntıları açığa çıkarılmıştır. L 14 açmasında belirlenen basit toplama taştan duvar parçaları ile köşeleri yuvarlatılmış *pise* mekânlara ait duvar parçaları, Ortaçağ sonrasında tepe üzerinde hafif üst yapısı olan konaklama mekânlarının varlığına işaret etmektedir. Tepe üzerindeki basit toprak mezarlar (Resim: 7) içerisindeki iskeletler önceki yıllarda olduğu gibi¹² başları batıda, ayakları doğuda olmak üzere sırt üstü yatırılmışlar ve yüzleri güneğe yöneltilmiştir. Definlerin tepenin orta kesimlerine değil kenarlarına yapılması ve tepe üst düzlemini yay biçiminde çevrelemesi, büyük olasılıkla tepe üst düzleminin gezi alanı olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Güney etek kesiminde (E-G açmaları) de mezarlar bulunması, yamacın dik olması nedeniyle daha hafif bir eğim gösteren etek kesimlerinin definler için tercih edildiği izlenimini bırakmaktadır. Modern köy mezarlığı da tepenin kuzey eteğinde yer almaktadır.

Kazı sırasında ele geçirilen 55 envanterlik eser ile 182 etütlük eser Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'ne teslim edilmiştir. Kül çukurları ve silolardan alınan toprak örneklerinden yüzdürme yöntemiyle elde edilen tohumlar Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Emel Ozbek Dönmez, insan iskeletleri Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü'nden Dr. Gülfem Uysal, hayvan kemikleri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Paleoantropoloji Bölümü'nden Dr. Ayşen Açıkkol, çakmaktaşı ve obsidyen âlet ve yongalar Mustafa Kemal

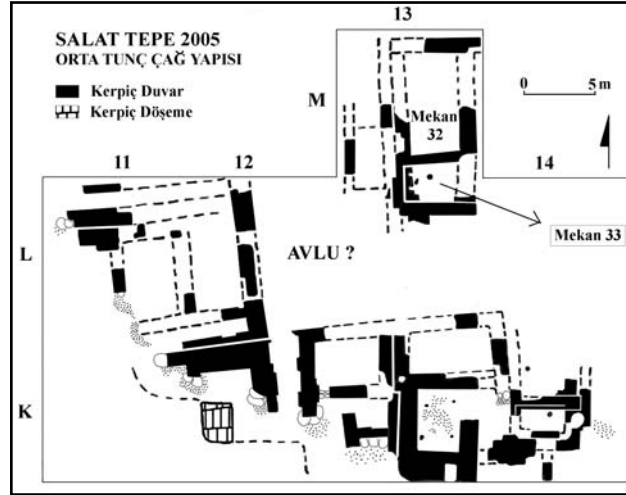
¹² G. Uysal, Salat Tepe Populasyonunun Paleoantropolojik Analizi, 27. *Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 31.05.2005, Antalya.

Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü'nden Yard. Doç. Dr. Cevdet Merih Erek tarafından incelenmektedir. Kazının tamamlanmasından sonra, kazı alanının gelecek yıllarda daha fazla tahribata uğramaması için açma araları Yukarı Salat Belediyesi'nin katkılarıyla köydeki terk edilmiş evlerden sökülen kerpiçlerle ve tepeye su çıkarılıp harç karılarak sağlamlaştırılmıştır¹³ (Resim 8).

¹³ Yardımlarından ötürü Belediye Başkanı Faruk İpekyüz'ün şahsında belediye çalışanlarına teşekkürlerimizi iletiriz.

Plan 1: Salat Tepe kazısı açma planı

Plan 2: Orta Tunç Çağı kerpiç yapısının şematik planı

Resim 1: L 14 açması Ortaçağ kalıntıları

Resim 2: L12-13 açması silo çukurları ve Orta Tunç Çağı kerpiç mimarî

Resim 3: M13 açması erken Demir Çağı çukuru ve kerpiç mimarî

Resim 4: M13/033 mekânından kırmızı-kahverengi boya banyolu çömlek

Resim 5: M 13 açmasından Erken Demir Çağı kabı

Resim 6: K 14 açmasından 'terra sigillata' parçaları

Resim 7: K 14 açmasından mezarlar

Resim 8: L-M 13 açma arasının kerpiçle sağlamlaştırılması

LABRAUNDA 2005

Lars KARLSSON*

This year's campaign lasted three weeks, starting June 27 and ending on July 15. The staff consisted of Doç. Dr. Lars Karlsson (Project Director) and archaeologists M.A. student Jesper Blid, M.A. Lovisa Strand, all from Uppsala University, Ph.D. student Abdulkadir Baran, Ankara University and archaeologist Gökşan Keskin Hakyemez, as well as conservator Despina Ignatiadou, Thessaloniki Museum. Our warmest thanks go to the Ministry of Culture, to the General Direction of Monuments and Museums for the continued excavation permit, to Yaşar Yılmaz of Konya Museum, who acted on behalf of the Ministry, and to Magn. Bergvall Foundation, the Gunvor and Josef Anér Foundation and the Helge Ax:son Johnson Foundation for their support, making the campaign possible.

Swedish archaeological research at the Carian sanctuary of Zeus at Labraunda began in 1948. Large parts of the sanctuary were explored in the 1940s and 50s. Research and archaeological excavations have continued since then. So far the team, based at Uppsala University, has published ten books on the excavated buildings and finds. These cover the Zeus Temple, the Propylon buildings, a general outline of the architecture at the site, the Greek and Carian inscriptions, the Archaic, Classical and later pottery, the stamped amphora handles and the marble sculpture. This year we continued our work on the new volume which will deal with the landscape surrounding the sanctuary and include discussions on the fortifications, the Holy Road, the tombs and the spring houses. The work continued last year's goals: (A) research and excavation inside the area of the ancient sanctuary; (B) a documentation of the ancient remains in the vicinity of the site, and (C) increasing the accessibility of the site for visitors.

* Doç. Dr. Lars KARLSSON, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, Box 626, 751 26 Uppsala/SWEDEN, email: Lars.Karlsson@antiken.uu.se.

A. *Research and Excavation inside the Area of the Ancient Sanctuary*

In 2005 work was concentrated on two buildings inside the sanctuary: The East Stoa and the Byzantine church. The very long East Stoa, measuring 45 x 14 m., was excavated in 1989-1992. It was realized that this stoa was not a normal stoa but rather a banqueting stoa, i.e. it was used for dining in connection with the yearly celebrations in honour of Zeus Labraundos. This fact was clear from the way the doors to the back rooms were placed: by pushing the opening for the door to the right a complete banqueting couch could be located to the left of the door. This is a typical trait in ancient dining rooms. The fact that the stoa is a building for ritual dining makes a study of the pottery found there even more interesting. What did the participants eat, what cups or plates did they use? During 2005 we started the cleaning and photographing of the pottery. It is a slow process which will continue for a couple of years. After the pottery had been cleaned it was put back into new pottery boxes made in plastic with a lid. The glass found was inventoried and studied by Despina Ignatiadou from the Thessaloniki Museum.

The Byzantine church was excavated in 1953-60 but it was not studied. It will now become the subject of a doctoral dissertation by Jesper Blid, M.A. We started in 2005 to clean the walls and floors in order to take new measurements and to write a new description of the building. In the apse we came across a burial, which was excavated (see Fig. 1). It was probably an ossuary, a secondary burial for a hermit monk or local saint. The ossuary did not contain any bones (except for a couple of small animal-bone fragments), but it contained some pieces of glass cups and window panes and a bronze coin (from Constantine?). Below this floor level there were many fragments of Phrygian Pavonazetto marble from Afyon. These marble fragments may come from an earlier revetment for the apse wall. Further studies in this area will make us better understand the history of the building. The pottery and glass from this building were also studied and put into new plastic pottery boxes with lids.

B. Documentation of Ancient Remains in the Vicinity of the Site

In 2004 we initiated a project of mapping and plotting the ancient remains around the sanctuary on a digital plan together with the company ARI of Milas and its director Turgay Kınacı. During this year we were able to finish the project with the registration of 59 cist tombs cut into the cliffs around Labraunda (see Fig. 2). The tombs consist of a rectangular shaft, cut into a level and compact piece of rock, and functioning as a sarcophagus. Halfway down the cist there is a ledge for a stone cover, which seals the lower burial and makes it possible for another burial to be put on top. The cist tomb is then covered by a large roof-shaped lid which (frequently) has six bosses for lifting on its sides. The lids are always found moved from their original positions and the tombs have been looted. We have also discovered seven chamber tombs which are not single burials of cist type but contain a room with benches cut along the sides for the placement of the dead. This type is less common in Labraunda. All the tombs are clearly located near or in view of the ancient Holy Road. A new discovery this year was establishment of a continuation of the Holy Road east of the sanctuary towards the ancient city of Alinda. A number of tombs were also discovered along this road. The tombs were measured and in several cases drawn. The work of drawing the tombs will continue in the coming seasons. In the same areas, i.e. along the Holy Roads to Mylasa and Alinda, were discovered 34 spring houses. These were clearly built at the time of the construction of the roads as they are clearly connected with the Holy Road. The spring houses consist of a facade of ashlar blocks which cover a collecting basin for the water gushing forth from behind. It is remarkable that so many of these old springs still hold water.

The fortress on the acropolis behind Labraunda was plotted onto the plan with a total station in 2004. This year work was finished on the detailed stone plan of the fortress. There are nine exterior towers and two towers in the inner fort, which we discovered this year. The fortress was thus fortified by an inner fort where traces of barracks for soldiers still can be seen. The area is completely unexcavated, but has been cleaned from disturbing bushes and vegetation.

C. Increasing the Accessibility of the Site for Visitors.

This year we were able to erect the nine new information signs which have taken two years for us to prepare. The signs have texts in Turkish and English and consist of a general plan (see Fig. 3). Seven smaller signs have been placed at seven different buildings (the Propylon, Andron A, Andron B, Oikoi, the Zeus Temple (see Fig. 4), the North Stoa, and the Byzantine church). One copy of the general plan was placed at the entrance in the parking place in order to give a first introduction to the site for the visitor. A second copy of the general plan was placed in the centre of the sanctuary and a third copy was put up next to the sphinx from Labraunda in the Bodrum Museum of Underwater Archaeology, thanks to the cooperation with the Director Dr. Yaşar Yıldız.

The three rooms in the Subterranean building which we use as the depot were furnished with heavy metal doors and window grilles.

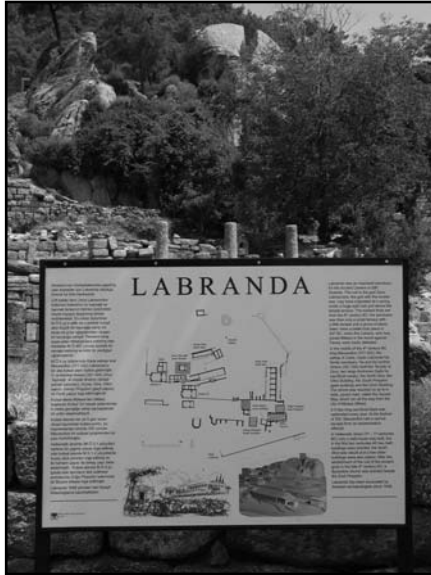
Finally, the heavy winter rains had destroyed the upper part of the grand staircase. This summer we were able to restore the fallen side wall of the staircase as well as replace the steps in this area for the increased safety of the visitors to Labraunda. The staircase is now very stable and clean and welcoming to the visitor who has traveled the long distance up to the sanctuary from Milas (see Fig. 5).

Resim 1: Byzantine church. Apse excavations with the ossuary

Resim 2: View of two cist tombs

Resim 3: Information sign: General plan

Resim 4: Information sign: The Zeus Temple

Resim 5: The monumental staircase restored

KÜLLÜOBA

2005 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Turan EFE*

I. Giriş

Oldukça büyük bir höyük olan Küllüoba, 250 x 150 m. ebadında olup ova seviyesinden yüksekliği 10 m. kadardır; Frigya Yaylası'nın hemen kuzeyinde, Yukarı Sakarya Vadisi'nde, Eskişehir'in 35 m. güneydoğusunda, Seyitgazi'nin 15 km. kuzeydoğusunda ve Yenikent Köyü'nün 1,3 km. güneyinde yer alır. Bugün kurumuş olan ve Kireçkuyusu adı ile anılan eski bir dere yatağının kuzeyinde yer alan bu höyükte sadece prehistorik dönemler temsil edilir. Şöyle ki, altta Geç Kalkolitik ve onun üzerinde büyük olasılıkla tüm İlk Tunç Çağının temsil edildiği yerleşim katları yer alır. İlk Tunç Çağı I katlarında alttan karışmış olduğunu düşündüğümüz bazı buluntular, Orta Kalkolitik Çağa tarihlendirilebilir; dolayısıyla höyük en azından Orta Kalkolitikten itibaren iskân edilmiş olabilir. Ayrıca höyük çevresinde Geç Hellenistik Döneme ait yerleşim kalıntıları da söz konusudur.

Bu sene ekip kazı mahalline 2 Temmuz 2005 tarihinde ulaşmıştır. Kazı evinin temizlenmesinin ve gerekli hazırlık çalışmalarının yapılmasının ardından 6 Temmuz 2005'te arazi çalışmalarına başlanmıştır. Ortalama 47 işçi ile başlanan arazi çalışmalarına 25 Ağustos 2005 tarihine kadar devam edilmiştir. Bu arada Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca DÖSİMM'den kazımıza ek ödenek sağlanacağı bildirilmiştir. Bürokratik işlemler nedeniyle bu ödeneğin kullanıma hazır hâle gelmesi vakit aldığından, 25 Ağustos - 13 Eylül arasında arazi çalışmalarına ara verilerek kazı evinde belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bilâhare, 13 -25 Eylül 2005 tarihleri arasında ortalama 41 işçi ile ikinci dönem kazılar gerçekleştirilmiştir. Kazımızda Bakanlık temsilcisi olarak Nurhan Turan görev almış olup ekip aşağıdaki üyelerden oluşmuştur:

* Prof.Dr. Turan EFE, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Prehistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, 34459 PTT, İstanbul/TÜRKİYE.

Kazı Başkanı Prof. Dr. Turan Efe, Kazı Başkan Yard. Deniz Ş.M.Ay-Efe İ.Ü Araştırma Görevlileri Murat Türkteki, Deniz Sarı, Arkeologlar Hasan Ali Ünal, Erkan Fidan, Shizue Miura, Mehmet Sağır, Selen Nur Çalışkan, Beyil Öner ve Delal Aydın, Arkeozoolog Can Y.Gündem ve öğrenciler Sim Belik, Serap Bal, Eyüp Akça ve Murat Kasar, Restoratör Hidayet Bakırcı ve fotoğrafçı Dilara Turan.

Kazı çalışmaları için finansal kaynak Kültür ve Turizm Bakanlığı-DÖSİMM, INSTAP (Institute for Aegean Prehistory) ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği tarafından sağlanmıştır. Adı geçen kurumların yetkililerine, Bakanlık temsilcisi Nurhan Turan ve büyük bir özveri ile çalışan ekip üyelerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

II. Höyükte Yapılan Çalışmalar

Bu seneki çalışmalar yine höyüğün doğu kesiminde yoğunlaştırılmıştır; kazılar İTÇ II Dönemi Yukarışehir planının ortaya çıkarılması ve İTÇ III Dönemi ile ilgili tabakalanmanın daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilmesi amacıyla, esas itibarıyla doğu kesimin güney ve kuzey yamaçlarında gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, bu sene ilk defa höyüğün güneydoğusuna denk gelen tarlalarda güney-kuzey istikametinde, mümkün olduğunca aynı hat üzerine gelecek şekilde çeşitli açmalar açılmıştır. Biraz daha doğuda hafif bir yükselti üzerinde yer alan ve kazılmasına geçen sene başlanan AR 22 açmasında sondaj çalışmasına devam edilmiştir (Resim: 1).

II. A. Höyüğün Konisinde Yukarışehir İTÇ II Yerleşmesi ve İTÇ III Dönemini Araştırmaya Yönelik Çalışmalar

II A. 1. Kuzey Yamaçta Yukarışehir Suru Araştırmaları (AB 16, AC 16, AD 16 Plan Karelerinde Açılan Açmalar ve AA 17, AB 17 Açmaları)

Bu kesimde çalışmalara devam edilmesinin ana nedeni, Yukarışehir surunun batıya doğru devamını araştırmaktır. Bu amaçla, daha batıda AA 17 ve AB 17 olmak üzere iki açma açılmıştır.

II.A.1a. AB/AC/AD 16 Açması

Açmanın doğu kesiminde, alan kısmen yüzeyden kazılarak genişletilmiştir ve surun dışında derinleştirilmiştir. Sur bu kesimde, daha önceki senelerde kazılan AG/AH 18 açmasında olduğu gibi üstte küçük taşlardan inşa edilmiştir. Henüz kazılmamış olan surun dip kısmında büyük olasılıkla daha büyük taşlar kullanılmış olmalıdır. Zamanla bu duvara belki de hücre şeklinde olan küçük odacıklar ilâve edilmiştir.

Söz konusu sur batı tarafta kule şeklindeki çıkıntı ile birleşir (Resim: 2). Daha sonraki bir aşamada, surun kuleye yakın kesimine dıştan daha büyük taşlardan bir rampa inşa edilmiştir. Bu taş rampa burada kuleye güneyden birleşen evin arka kısmına denk gelmektedir. Bu evin surla birleşen her iki köşesinin de taşları alınmıştır. Tahribat o kadar derindir ki, kısmen erken evre surunun taşları da alınmıştır. Geçen sene bizim “Kuzey Kapısı” olarak yorumladığımız, sur ile kule arasındaki boşluğun batı köşedeki bu tahribattan kaynaklandığı şüpheye yer bırakmayacak şekilde anlaşılmiş bulunmaktadır; dolayısıyla burada bir kapı bulunmamaktadır.

AC 16 (3,5 x 4,5) plan karesinin güneyinde, araba yolu boyunca bırakılmış olan kısım kazılarak açmanın güneyi boyunca uzun bir profil elde edilmiştir.

Surun devamını takip etmek amacıyla AB/AC/AD 16 açmaları batıya doğru 3.0x4.0 m. ebadında genişletilmiştir. Burada üstte, umulmadık şekilde İTÇ III Dönemine ait kalın bir dolgu saptanmıştır. Ne yazık ki açmanın orta kısmında büyük bir tahribatla karşılaşmıştır. Geç İTÇ III’e ait bir fırın tabanının bir kısmını da kesen bu tahribat, geçen sene Kule’nin kuzeybatı köşesinde kazılan tahribatın bir parçasıdır. Önce bu tahribat boşaltılmış ve sonra çevresinde derinleştirilmiştir. Bu sırada güney profile yaklaşık doğu-batı yönünde uzanan ve büyük taşlardan inşa edilmiş bir duvar açığa çıkarılmıştır. Batıda, Geç İTÇ III tabanı kaldırıldıktan sonra erken İTÇ III buluntuları gelmeye başlamıştır. Bu buluntular arasında, yarım fazlası korunmuş olan bir Troia A1 tabağı ve bir depasın alt yarısı sayılabilir. Tahribatın altında, çark yapımı bir kabın gövde kısmı iki yassı taş arasında ele geçirilmiştir. Biri öğütme taşı olan bu taşların altında dikey durumda küçük bir küp tüm vaziyette ele geçirilmiştir.

Bu arada kulenin, açmanın güney profiline giren batı duvarının geri kalan kısmı kazılmıştır. Dış tarafta taş temelli olan kerpiçten bu çift duvar, orta kesimde hafifçe doğuya dönmektedir (Aynı durum kulenin doğusundaki karşı duvarda da söz konusudur. Bu duvarın dış tarafı boyunca daha aşağı seviyede başka bir kerpiç duvar uzanır.)

Güney profilde açıkça görüldüğü gibi, yumuşak küllü tabakaların kule duvarından batıya doğru dik bir şekilde aşağı indiği ve iri taşlardan örülü erken İTÇ III duvarının (yukarıda söz konusu edilen duvar) altına doğru uzandığı belirlenmiştir. Daha sonra bu koyu gri küllü dolgunun altına inilmiş ve sıvalı kerpiç bir duvarın kenarı açığa çıkarılmıştır. Kule duvarına paralel uzanan bu duvar, açmanın kuzeydoğu köşesinde batıya dönmekte ve batı profiline kadar devam etmektedir. Bu duvar Yukarışehir'e ait bir kapının dış bölme duvarı olabilir. Çalışma sonunda AB/AC/AD 16 açmalarının batı tarafında yüzeyden 3.5 m. derinliğe inilmiştir.

II.A.1b. AB 17 ve AA 17 Açmaları

Batıdan kuleye herhangi bir belirli bağlayıcı taş duvarın olmayışı burada Yukarışehir'e açılan bir kapının varlığını düşündürür. Olası kapının planını saptamak amacıyla burada (AB 17 ve AA 17) iki yeni açma açılmıştır.

AB 17 açmasında (5.5 x 5.5 m.) en üstte yine geç İTÇ III dolgusu söz konusudur. Açmanın doğu kısmında iki duvar saptanmıştır: Duvarlardan biri güney, diğeri kuzey profiline girmektedir. Daha aşağı bir seviyede, iki duvar arasındaki alan taş duvarla kapatılmıştır. Bu duvarlarla bağlantılı olan kuzeybatı köşede büyük bir fırın tabanı ele geçirilmiştir. Bu taban üstte keramik parçaları ve küçük taşlar , onun altında ise yassı taşlarından oluşan iki tabaka içerir. Bu fırın ve duvarla ilişkili olarak açmanın güneybatısına denk gelen kesimde gayet belirgin bir taban ortaya çıkarılmıştır.

Ayrıca, doğu profilinden batıya doğru uzanan kerpiç bir duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarın kuzey kenarındaki sıva doğu profili boyunca kuzeye doğru döner; dolayısıyla duvarın burada kuzeydeki AB 17 açmasından gelen duvarla köşe yaptığı anlaşılmaktadır.

Bölme duvarı, fırın tabanı ve taban kaldırıldıktan sonra İTÇ II Döneminin son evresine ulaşılmıştır. Bu evreyle bağlantılı olarak açmanın ortasında güneybatı-kuzeydoğu yönünde bir yapıya ait kuvvetli bir taş temel ortaya çıkarılmıştır. Anlaşıldığına göre, bu yapının inşa edildiği evrede, kule duvarının batısında teraslama söz konusudur. Bu nedenle açmanın tüm yüzeyinde sur ile çağdaş tabakalara ulaşılamamıştır. Yukarıda sözü edilen kerpiç duvar da bu nedenle batı tarafta daha fazla tıraşlanmıştır. Taş temelin kuzeyi boyunca devam eden ve AB 16 açmasında açığa çıkarılan dış bölme duvarına paralel şekilde uzanan bu duvar, batı profiliyle birleşmeden 1.5 m. önce son bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durum, burada duvar üzerinde bir girişin yer aldığına işaret etmektedir.

AA 17 açmasında (3.5x5.5 m.) sadece geç İTÇ III dolgusu kazılmıştır. Şans eseri bu açma yüzeyinde tahribata rastlanmamıştır. Yarım metre derinliğe inildiğinde sağlam korunagelmiş kerpiçten en az dört odalı bir yapı kalıntısı belirmeye başlamıştır. Yüzeyle bu yapı arasındaki bu yarım metre kalınlığındaki dolgu, homojen ve sarımsı-gri renklidir. AB 17 açmasında bu eve ait kalıntılar, yukarıda sözü edilen tahribattan ötürü zarar görmüştür. AB 16 açmasında yer alan fırın da bu odalardan kuzeydoğudakine ait olmalıdır. Yapı taş temellere sahiptir. Batıda, temelin iç tarafına dikey olarak yassı taşlar yerleştirilmiştir. Duvarlar kaldırıldıktan sonra bir başka geç İTÇ III tabanına ulaşılmıştır. Bu seviyede sadece güney tarafta profile giren bir kerpiç duvar saptanmıştır.

AB 17 açmasında saptanan kuvvetli taş temelin devamını ortaya çıkarmak amacıyla açmanın güneydoğusunda derinleştirilmiştir. Ne yazık ki açmanın güneydoğu köşesinde duvarı tamamen tahrip eden büyük ve derin bir çök çukuruna rastlanmıştır. Duvara ait korunagelen küçük bir kısım batıda saptanmıştır. Gelecek sezonda bu duvarın geri kalan kısmının ortaya çıkarılmasına çalışılacaktır.

II A.2. Güney Yamacın Batı Kısımında Kompleks II ve Megaronuna ait Planı Ortaya Çıkarmaya Yönelik Çalışmalar(Z 21, Z 22, Z 23, AA 20, AA 21, AA 22, AA 23, AB 20, AB 22, AB 23, AC 21, AC 22 Plan Kareleri)

Kompleks II'ye denk gelen alanda, açmalardaki bazı araba yolları kaldırılarak ve yeni açmalar açılarak geniş bir yüzey elde edilmiştir. Böylece, tüm kompleksin planını ortaya çıkarmaya ve odaların muhtemel işlevleri hakkında olabildiğince bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, küçük bir alan dışında, kompleksin tüm yüzeyi kazılabilmektedir. Mekânların çoğu henüz taban seviyesine kadar kazılmamış olsa da Kompleks II'nin planı tamamen ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3).

Dikdörtgen odalardan oluşan bu büyük, bağımsız kompleksin dış hatları tam olarak dikdörtgen bir plan sunmamaktadır. Kuzey taraftan kademeli olarak daraltılmış olan Kompleks, doğu-batı yönünde 31 m., kuzey-güney yönünde ise ortalama 22 m. ebadındadır. Kompleksin batı cephesi boyunca uzanan üç oda batıya, doğu taraftaki yan yana dizili dört oda da doğuya açılır. Hemen hemen tüm odalar bağımsız duvarlara sahiptir. Bazı odalardan birbirlerine geçişler vardır. Yapı bu plan özellikleri ile bir *insula* görünümündedir.

Kompleksin bütününde söz konusu olan yenileme evreleri, onun uzun süre kullanım gördüğüne işaret eder. Duvar temellerinin alt sıralarına büyük yassı taşlar yerleştirilmiştir.

Kompleksin güney kesimindeki uzun yapı tipik bir *megaron* planı sergiler. En az dört evreli olan yapı, batıya doğru alçalan bir yamaç üzerine üç teras üzerine inşa edilmiştir. Batı girişinde üç evreli bir taş rampa bulunmaktadır. Daha geç bir döneme tarihlenen iki evre önceki senelerde kazılmıştır.

Geçen sene açığa çıkarılan taş rampa bu sene kaldırılmış ve alttaki rampaya ulaşılmıştır. Bu rampa büyük olasılıkla sundurma içinde bölme duvarına kadar devam etmiş olmalıdır. Bölme duvarı üzerindeki girişin önündeki taş kümesi, bu varsayımı destekler niteliktedir. Sundurmanın kuzey köşesinde toprağa oyulmuş küçük bir silo muhtemelen üst evreden açılmış olmalıdır. Sundurmanın gerisindeki bölme duvarının bir üst evresine ait taşlar alınmış

ve böylece erken rampa ile çağdaş olan bölme duvarı ortaya çıkarılmıştır. İki duvar arasında toprak dolgu yer alır. Bölme duvarının ortaya yakın kısmında yer alan giriş eşiğine ait üç yassı taşın üzerinde ahşap kalıntıları ele geçirilmiştir.

Ön odanın tamamı ile merkezî odanın erken evreye ait iki tabanı kazılmıştır. Merkezî odada geçen sene ortaya çıkarılan ocağın seviyesinin yükseltilmesi için dışarıdan odaya toprağın taşınmış olduğu anlaşılmıştır. Ocak alındıktan sonra, altındaki bu koyu renkli, homojen dolgu içinde çok az sayıda arkeolojik buluntu ele geçirilebilmiştir. Keramik parçalarının çoğu bu evreye ait olmayıp bir önceki İTÇ I Dönemine tarihlendirilir.

Alt seviyedeki tahribata uğramış ocak, üst evredeki ocağın biraz kuzeybatısında konumlandırılmıştır. Temel taşlarının uçları içte, ahşap tabanı taşıyabilmek için duvardan dışarıya doğru çıkarılmıştır. Ahşap döşemeye ait kalıntılar taş temeller ile kerpiç duvar arasında bulunmuştur.

Merkezî odanın batısındaki modern tahribat kaldırılmıştır. Daha önceki senelerde kazılmış bir başka bölme duvarına (ön odanın doğu bölme duvarı) paralel bölme duvarının korunagelmiş alt kısmı, merkezî odayı batıdan sınırlandırmaktadır. Böylece merkezî odanın 8.5 m. uzunluğunda olduğu anlaşılmıştır. Bu masif duvarın biraz daha güneyinde kare şeklinde yassı büyük bir taş yer alır. Bu taş muhtemelen merkezî odaya girişi sağlayan kapının eşik taşıdır. Erken evrede tek bölme duvarının bulunduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle, bir sonraki evrede inşa edildiği anlaşılan daha üst seviyedeki batı bölme duvarı kaldırılmıştır. Merkezî odada başka bir ocağa ait kalıntılar yine -büyük oranda tahribata uğramış olarak- odanın biraz kuzeyinde ortaya çıkarılmıştır.

Arka odanın güney duvarına ait büyük taşlar ve önündeki daha geç evreye ait kerpiç bölme duvar kaldırılmıştır. Burada rastlanan en erken temeller iki sıra hâlinde küçük taşlardan inşa edilmiştir. Birbiri ile birleşen iki duvarın (merkezî odanın arka duvarı ve arka odanın batı duvarı) alt sıra taşları arasında, teraslama nedeni ile bir metre kadar yükseklik farkı vardır. İki güney duvarının birleştiği bu noktada yassı bir taş üzerinde durmakta olan kalın bir direğe

ait yoğun ahşap kalıntıları ele geçirilmiştir. Bu direğin yassı bir taş üzerinde durduğu anlaşılmıştır.

Arka odada, erken evreye ait herhangi bir bölme duvarına rastlanmamıştır ve arka duvar bu ilk evrede biraz daha içeriden inşa edilmiştir. Bu duvar üzerinde dışarıdan giriş tam olarak tanımlanamamıştır. Arka odanın kuzeybatı köşesinde kazılan fırın ilk evreye tarihlendirilir.

Merkezî ve arka oda arasında ilk evrede herhangi bir giriş olmayışı, ana *megaronun* bu evrede sadece iki odası olduğunu göstermektedir. Kompleksin arka kesiminde dışarıda birer girişe sahip dört oda güneyden kuzeye sıralanır. Tüm ya da tüme yakın kaplar ve öğütme taşları özellikle güneyden ikinci odada ele geçirilmiştir. Kuzeye doğru, bir sonraki odanın kuzeydoğu köşesinde ise kil ile sıvanmış silolar ve kuzey duvar boyunca uzanan bir magazin açığa çıkarılmıştır.

Büyük *megaronun* kuzeyine doğru iki küçük *megaron* 'Orta ve Kuzey *Megaron*' olarak adlandırılır ve ikisi de batıya dönüktür. Orta *Megaron*'un sundurmasında, iki direk deliği saptanmıştır. Sundurmanın bir bölümü çatıyı desteklemek için güneyde taş duvarla kısmen kapatılmıştır. Büyük *Megaron*'un ilk odası ile Orta *Megaron*'un sundurması arasında trafiği sağlayan ilâve bir kapı yer alır.

Sundurmanın gerisindeki bölme duvarı üzerinde yer alan ve yassı eşik taşları olan bir girişten büyük odaya girilmektedir. Girişin her iki tarafında, mekânın batı köşelerinde, duvarları kavisli büyük silolar yer alır. Odanın arkasını kaplayan başka bir silo ise dikdörtgen şeklindedir ve iki eşit hücreye ayrılmıştır. Kille çevrilen diğer iki silo da daha kuzey duvarına yakın bir yerde yer alır. *Megaronun* güneydoğu köşesi yakınındaki kerpiç duvar içinde bulunan masif, yassı bir bronz balta muhtemelen adak eşyasıdır.

Z 21 plan karesinin doğusunda, Kuzey *Megaron*'un sundurmasına denk gelen kesim yüzeyden aşağı doğru kazılmıştır. Yüzeyin hemen altında erken İTÇ III çukurları ortaya çıkarılmıştır. En büyük çukur açmanın merkezindedir. İçinde, dönemi karakterize eden kaliteli çanak çömlek dışında, çark yapımı

ithal bir keramik parçası özellikle dikkat çekmektedir. Bu çukurlar alttaki kerpiç evi kısmen tahrip etmiştir. Kuzeydoğu köşede bir ocak tabanı ortaya çıkarılmıştır. Güney kısmı önceki senelerde kazılan bu kerpiç yapının Kompleks II'nin üstünde olması ve İTÇ II sonuna tarihlendirilmesi, içinde ele geçirilen buluntulara stratigrafik önem kazandırır.

Ev kaldırıldıktan sonra altta Kuzey *Megaron*'un sundurmasına ulaşılmıştır. Sundurmanın güney kısmı önceki senelerde kazılmıştır. Güneydekiler ile aynı uzunlukta olan kuzey ante duvarı açığa çıkarılmıştır. Bu duvar boyunca daha önce ele geçirilen taş döşemenin kuzeye doğru devam etmediği anlaşılmıştır; bunun yerine bu kesimde gayet belirgin bir taban saptanmıştır. *Megaronun* arka kısmında daha önceki yıllarda kısmen kazılan ve muhtemelen silo olarak kullanılan iki küçük odacık yer alır. Evin dolgu toprağı henüz boşaltılmamıştır.

Kompleks II'in kuzeydoğu köşesine denk gelen kısımda ise doğuda, dışarıdan gayet belirgin bir kapı ile girilen bir oda ve bunun batısında da muhtemelen depo olarak kullanılmış olan odacıklar yer alır. Diğer bir kapı ise bu odadan, bölmelerden birine geçiş vermektedir. Bir kapı ile girilen bu odacıklardan biri içinde bir *pithosun* alt yarısı ve yuvarlağa yakın formlu, kille çevrilmiş bir çukur ortaya çıkarılmıştır.

Bu sene kompleksin ortasına gelen kısımda, üst evrelere ait olan uzun, yamuk planlı bir mekânın bulunduğu anlaşılmıştır. Burada tabanlar oluşmamış olup homojen gri küllü dolgu, Kompleks kullanım dışı kaldıktan sonra mekânın kısa sürede doldurulduğunu göstermektedir. Bu durum, bu mekânın büyük olasılıkla aydınlatma kuyusu olarak kullanılmış olabileceğini göstermektedir.

II.A.3. AB 19, AA 19/20 ve AA 18 Açmalarındaki Çalışmalar

AB 19'un kuzeybatısında 3.5 x 2.5 m. ve AA19/20 açmasının kuzeydoğu köşesinde 4.5x 2.5 m. ebadında olmak üzere, Kompleks I ile AA 19/20 açmaları arasındaki stratigrafik ilişkiyi araştırmak amacıyla küçük birer açma açılmıştır. Ayrıca AA 18 plan karesinde geçen sene açılan küçük açma, batıya doğru genişletilerek yeni açma 5.0x5.0 m. ebadına ulaşmıştır. Böylece geç İTÇ III

evinin kuzeye doğru devamı araştırılmıştır ve ayrıca tüm İTÇ III katlarına ait önemli stratigrafik malzeme ele geçirilmiştir.

II.A.3a. AB 19 Açması

Bu açmanın doğu yarısında büyük ve derin tahribata rastlanmıştır. Bu tahribat önceki senelerde kazılan Kompleks I'e ait Merkezî *Megaron*'un kuzeybatı köşesi üzerindeki tahribatın devamıdır. Tahribatın altında doğu profili boyunca ortaya çıkarılan büyük taşlar, Kompleks I'in arka duvar temeline ait olmalıdır.

Açmanın batı yarısında İTÇ III Dönemine ait zayıf bir duvar, kuzey-güney yönünde uzanmaktadır. Bu kesimde, yüzeyden yaklaşık 2.0 m. derinlikte İTÇ II katlarına ulaşılmıştır. Açmada yüzeyden toplam 2.4 m. derinliğe kadar inilmiştir.

II.A.3.b.AA 19 Açması

Yüzeyin altında açmanın batı kesiminde daha önceki senelerde kazılan geç İTÇ III yapı duvarlarına ulaşılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu yönündeki duvar, doğuda güneye dönerek köşe yapar ve bu şekilde yapının kuzeydoğu odasını sınırlandırır. Duvarın her iki tarafında gayet belirgin bir taban ortaya çıkarılmıştır. Yapının kuzeydoğu odasına ait olan tabanın altından daha eski bir diğer taban belirlenmiştir (II C evresi).

Kerpiç duvarlar ve duvarlara ait temel taşları kaldırıldıktan sonra, taş temelsiz diğer bir kerpiç duvar aynı yönde açığa çıkarılmıştır. Duvar ile beraber uzanan taban ve bir kısmı güney profili içine giren, ince kerpiç duvarla sınırlandırılmış oval bir silo ortaya çıkarılmıştır. Siloda geniş boyunlu bir küp (IID evresi) ele geçirilmiştir. Bu silonun batısında daha aşağı seviyede de bir çöp çukuru ortaya çıkarılmıştır. Büyük olasılıkla IIIA evresine tarihlenen bu çukur içinde, gövdesinde zikzak şerit motifli, omuzlarında karşılıklı dikey iki ip delikli tutamak bulunan üç ayaklı siyah bir boyunlu çömlek ele geçirilmiştir.

Bu seviyede kuzey profilinde batıya doğru inen tabakalar, doğudaki AB 19 açmasındakilerin devamıdır. Bu şekilde, yüzeyden yaklaşık 3 m. derinlikte erken İTÇ III tabakalarının üst seviyesine ulaşılmıştır.

II.A.3.c. AA 18 Açması

Burada yüzeyden 0.5 m. derinlikte üç İslamî mezar ortaya çıkarıldı. Çizimleri yapıldıktan ve fotoğrafları çekildikten sonra mezarlar kaldırıldı. Daha sonra, AA 19/20 açmasında kazılan geç İTÇ III yapısına ait duvar belirmeye başladı. Bu duvar hemen hemen doğu-batı yönünde devam etmekte ve yapının kuzeybatı odasını sınırlamaktadır. Önceki senelerde üst kısmı açığa çıkarılan 2 m. çapındaki taşla çevrili ve sıvalı silo, tamamen boşaltılmıştır. Bu silonun hemen batısında, 1 m. çapında ve 70 cm. yüksekliğinde, gayet itinalı bir şekilde inşa edilmiş bir taş yığını ortaya çıkarılmıştır. Bu yığın dikkatli şekilde kaldırdıktan sonra altında daire şeklinde bir çukur belirmiştir. Bunun içinde tüm vaziyette genç bir domuz iskeleti ele geçirilmiştir. Açmada 2.0 m. derinliğe inildikten sonra bu seneki çalışmaya son verilmiştir (Resim: 4).

II.B. Yukarışehir Dışında Kalan Doğu Tarlalarda Gerçekleştirilen Kazılar (AJ 27, AJ 26, AI/AJ 23, AJ 22, AJ 21, AR 22 ve AF 24 Açmaları)

Bu alandaki çalışmaların amacı Aşağışehir hakkında bilgi edinmektir. Açmalar, höyük yamacından aşağıdaki düzlüğe doğru, kuzey- güney yönünde uzun bir profil oluşturmak amacıyla mümkün olduğunca aynı hat üzerinde açılmıştır. Ayrıca AR 22 açmasında çalışmalara devam edilirken, daha batıda AF 24 plan karesinde de küçük bir açma açılmıştır.

Bu kesimde yapılan çalışmalar, herşeyden önce yerleşimin tarlalarda umulanın da ötesinde geniş bir alana yayıldığını ve ayrıca kale ile Aşağışehir arasında boş bir alanın bulunduğunu göstermiştir. Tabakalar bu kesimde ters yönde, güneyden kuzeye, diğer bir deyişle, Yukarışehir'e doğru düşmektedir. Bu boş alana denk gelen kuzeydeki AJ 21 açmasında, en azından 2.5 m.

kalınlığında, çakıl taşı ve kum tabakalarından oluşan çamurlu bir dolgu saptanmıştır. Dolgu içinde çok az arkeolojik malzeme ele geçirilmiştir. Bu dolgu Yukarışehir'den aşağıya doğru akan sellerin getirdiği çamura denk gelmektedir. Bu şekilde, Aşağışehir'deki evler sel baskınlarından korunmuştur.

Ne yazık ki büyük çaptaki tahribatlar nedeni ile İTÇ II hatta geç İTÇ I tabakaları önemli oranda zarar görmüştür.

II.B.1. Güneyden Kuzeye AJ Açmaları

II.B. 1.a. AJ 27 Plan Karesi

Aşağışehir'in güney sınırını araştırmak ve dış savunma duvarının olup olmadığını anlamak amacıyla AJ 27 plan karesinde 2.0x4.5 ile 2.0x 4.0 m. ebadında iki küçük açma açılmıştır. Bu yıl ancak bu açmalarda yüzey toprağı kaldırılabilmiştir.

II.B. 1.b. AJ 26 Plan Karesi

Söz konusu plankarede her biri 4.5x4.5 m. ebadında iki açma açılmıştır. Güney açmada, yüzey toprağının hemen altında Hellenistik Döneme ait taş döşeme ortaya çıkarılmıştır. Bu döşeme çizilip fotoğraflanmıştır. Daha sonra, çalışmalar kuzey açmada sürdürülmüştür. Yüzeyden belirli bir derinliğe kadar Hellenistik Dönem dolgusu kazılmıştır. Bilâhare, sadece açmanın batı yarısında derinleşilmiştir. Açmanın güneydoğu köşesinde, Hellenistik tahribatın daha derine indiği anlaşılmıştır.

Hellenistik dolgunun altında, nihayet kerpiç dolgulu İTÇ katına ulaşılmıştır. Batı profili boyunca taban kalıntılarına rastlanmıştır. Bu taban seviyesinin altında ise birbirine dik açı ile uzanan iki duvar açığa çıkarılmıştır. Duvarlar olasılıkla AJ 26 açmasındaki gibi *megaron* tipli bir eve aittir. Güneydoğu köşede, yüzeyden 3 m. derinlikteki söz konusu duvar ile aynı seviyedeki taşlar Hellenistik tahribata aittir.

II.B. 1.c. AI / AJ 23, AJ 23/24, AJ 23 (Kuzey), AJ 23 (Güney)

AI/AJ 23/24 plan karelerinde dört faklı açma açılmıştır. Açmalar arasında birer metre araba yolu bırakılmıştır. Çalışmalara esas olarak AJ 23 plan karesinde başlanmıştır; daha sonra mimarî kalıntıların daha iyi anlaşılabilmesi için alan genişletilmiştir.

Tüm açmalar için geçerli olmak üzere, üst tabakalarda yoğun antik ve modern tahribatlar sözkonusudur. AJ 26'da da görülen Hellenistik tahribat doğu açmalarda daha da derine inmektedir. Bir Frig(?) kabının üst kısmı AI/AJ 23 açmasındaki çukurlardan birinde ele geçirilmiştir. Geç İTÇ II ve İTÇ III buluntuları tahribat dolgusuna karışmış vaziyette ele geçirilmiştir. Daha derine inildikçe mimarî kalıntıların doğal olarak daha iyi durumda korunduğu görülmüştür. Ortaya çıkarılan bir yapı kalıntısının doğusunda boş alan bulunması sebebiyle, bu yapının bağımsız bir ev ya da *insula* olabileceği izlenimi edinilmiştir. Bu yapının altında, aynı yönde başka bir ev yapısı açığa çıkarılmıştır. Düzgün taş temelli, daha iyi korunmuş bu evin, doğuda bir *megaron* içerdiği anlaşılmıştır (Resim: 5). Bu megaron arka arkaya en az iki odaya sahiptir. Ön oda dikey aksın hafif doğusunda bir ocak içerir. Yapının iki ya da üç sıralı odaya sahip bir *megaron* mu, ya da *insula* mı olduğunu anlamamız için gelecek sezon bu kesimde daha geniş alanda çalışmamız gerekmektedir. *Megaron*la doğudan herhangi bir duvar birleşmemektedir; ancak başka bir evin köşesi, *megaron* ile hafif açığı yapmaktadır.

*Megaron*un ön odasında siyahımsı tabanda iki küçük kap, antenin batı kesiminde ise büyük bir kaba ait parçalar ele geçirilmiştir. Eve ait buluntular İTÇ II Döneminin başlarına tarihlenmektedir.

II.B. 1.d. AJ 22 Plan Karesi

Burada her biri 2.0x 4.5 m. ebadında iki açma açılmıştır. Hellenistik Döneme ait kuvvetli bir taş duvar kuzey açmanın güneydoğu köşesinde açığa çıkarılmıştır. Kalın bir kerpiç taban güney açmada saptanmıştır. Bu tabanın üstünden ve altından İTÇ II çanak çömleği ele geçirilmiştir. Geç İTÇ II çanak

çömleğine rastlanan kuzey açmanın alt seviyesinde kalın gri tabaka ve onun üzerinde küllü tabaka, kuzeye doğru yoğunluğunu kaybeder. Bu tabaka üzerinde çok az buluntu içeren homojen, açık sarımsı, gri renkli çamurlu dolgu yer alır.

II.B. 1.e. AJ 21 Plan Kareleri

4.5 x 2.0 m. ebadaki bu açmada 3.5 m. derinliğe kadar inilmiştir. AJ 22'deki açmada başlayan açık sarımsı gri renkli çamurlu dolgu hemen yüzeyin altından başlar ve en az 2.5 m. derinliğe kadar devam eder. Bu dolgu altında çöp çukuru rastlanmıştır. Çöp çukuru İTÇ'ye Geçiş Dönemi dolgusu içine açılmıştır. Geç İTÇ II buluntusu veren bu çöp çukuru, Geçiş Dönemine ait kerpiç duvarı kısmen tahrip etmiştir.

II.B.2. AR 22 Plan Karesi

Açma yaklaşık 4.5 x4.5 m. ebadına ulaşacak şekilde genişletilmiştir. Dört farklı yapı evresi içeren dörtgen planlı bir yapı açığa çıkarılmıştır. Bu yapı muhtemelen bağımsız bir eve aittir. Evrelerden birinde köşede fırın tabanı ortaya çıkarılmıştır. İTÇ I Dönemi başına tarihlendirilen en erken evre ana toprağa inşa edilmiştir. Ana toprak yüzeyden 2.5 m. derinliktedir.

II.B.3. AF 24 Plan Karesi

Daha batıda Yukarışehir surunun yakınında yer alan AF 24 plan karesinin kuzey yarısında, 2.0x4.5 m. ebadında diğer bir test açması açılmıştır. Tüm açma yüzeyinde söz konusu olan tahribat, yüzeyden 1 m. derinliğe kadar devam etmiştir. Yüzeyden 1.8 m. aşağıda tahribata uğramamış küllü bir tabaka başlamış ve bu aşamada çalışmaya son verilmiştir.

III. Sonuç

Bu seneki kazı çalışmalarından yine önemli sonuçlara ulaşılmıştır: Her şeyden önce, höyüğün oluşumu ve İTÇ II Dönemi yerleşimi hakkında daha kapsamlı bilgiler ve ilk defa Aşağışehir ile ilgili somut veriler elde edilmiştir. Z 21 ve AB 16 plan karelerinde İTÇ II'den III'e geçişe kadar olan dönem gerek mimarî gerekse buluntular açısından daha iyi belgelenmiştir.

Yukarışehir

Yukarışehir suru kuzeyde daha detaylı bir şekilde araştırılmıştır. Duvarın dış yüzünde daha derine inilmiştir. Kule benzeri çıkıntı yapan kısmın batısında (AB 16 plankaresi) kazılar gerçekleştirilmiştir. Burada ve AB 17 açmasında, kale girişine ait ana kapılardan birine ait olabilecek kerpiç duvarlar açığa çıkarılmıştır (Resim: 6). Burada önümüzdeki sene çalışmalara devam ederek kapı planını tam olarak saptamayı planlamaktayız.

Farklı yapı evreleri ve onarımlarla uzun süre kullanıldığı anlaşılan Kompleks II'nin planı nihayet tamamlanabilmiştir; ayrıca, Kompleks'in farklı birimlerinin işlevleri hakkında daha kapsamlı bilgiler elde edilmiştir. Bu Kompleksin batıya bakan üç *megaron* içerdiği anlaşılmıştır. Güneydeki büyük *megaron* erken evrelerde sadece iki oda içerir. Bu evrede arkada yer alan odaya muhtemelen doğu duvarından giriliyordu (Kompleks'in arkasında yer alan üç odada da olduğu gibi).

Büyük *megaronda* ocakların haricinde iç mimarî öğelere ve günlük hayatta kullanılan eşyalara ait in *situ* buluntulara neredeyse hiç rastlanmamıştır. Öte yandan, diğer birimlerde silolar, magazinler, fırınlar, çanak çömlek, öğütme taşları, kemik âletler ve taş âletler gibi buluntular ele geçirilmiştir. Bu durum, büyük *megaronun* idarî bir işleve sahip olduğunu, müstemilâtın ise hizmet birimi olduğunu göstermektedir. Merkezî kısımda yer alan, üst evrelere ait uzun yamuk planlı odada iç mimarî öğelere rastlanmaması ve içinde tabanların yer almaması, burasının muhtemelen aydınlatma kuyusu olarak kullanıldığını göstermektedir.

Aşağışehir

İTÇ I ile İTÇ II dönemleri boyunca höyüğün yaklaşık 300x150 m. lik geniş bir alana yayıldığı anlaşılmıştır. Aşağı ve Yukarı şehirlerin oluşumu ilk olarak İTÇ I Döneminde gerçekleşmiş olabilir. Şehircilik üst katlara doğru giderek gelişmiştir.

Yukarışehir ile Aşağışehir arasındaki çukurluk alanda yağmur sularının toplandığı ve bu şekilde Aşağışehir konutlarının sel baskınından korunduğu anlaşılmıştır.

Aşağışehir'de bağımsız olarak inşa edilmiş evlerin veya *insulaların* olabileceği, AI/AJ 23/24 ve AR 22 plan karelerindeki çalışmalarla anlaşılmıştır. AI/AJ 23/24 plan karelerindeki *megaron-ev*, bu planın en azından İTÇ I Döneminden beri bölgede söz konusu olduğunu göstermektedir. Kompleks I ve Kompleks II'nin daha karmaşık olan planları bu plandan gelişmiş gibi görünmektedir. Bununla bağlantılı olarak, kuzey Ege'de İTÇ ortasından itibaren söz konusu olan *megaron-ev* yapı planı, bu bölgede aynı dönemde ortaya çıkan diğer yeniliklerle birlikte, İTÇ III başlarında, içbatı Anadolu'dan bir etkiyle ortaya çıkmış olabilir.

Buluntular

Aşağışehir'deki evler Yukarışehir'e kıyasla daha az buluntu vermektedir. Yiv bezemeli ve inkrusteli boyunlu çömlek AR 22 açmasında en alt tabakada ele geçirilmiştir (İTÇ'ye geçiş dönemi). Bu kap muhtemelen çapraz bantlı Demircihöyük şişesi olarak bilinen formun öncüsüdür (Resim: 8).

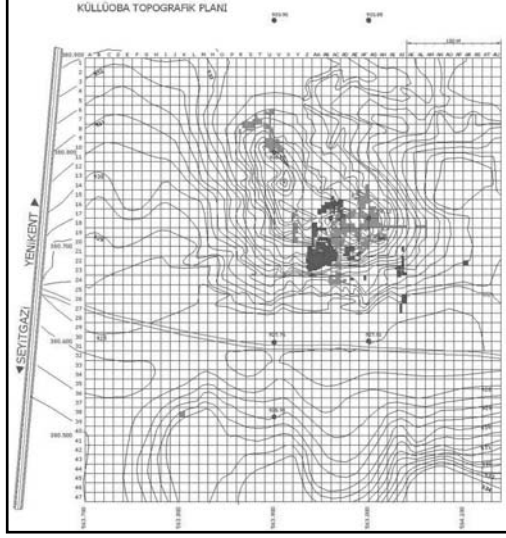
Kompleks II odalarında bazı *in situ* kaplar ve diğer buluntular ele geçirilmiştir ki bunlar kronolojik açıdan büyük önem taşır. Masif, yassı bir bronz balta (Resim: 7) Kompleks II'nin kerpiç duvarlarından birinde adak eşyası olarak bulunmuştur. Ele geçirilen İTÇ III Dönemi iğneleri yeni tipler içermektedir (Resim: 7). Ayrıca aynı döneme ait Troia tipi kemik idoller ele geçirilmiştir (Resim: 9).

Siyah astarlı ve açık, dikey tutamaklı, üç ayaklı boyunlu çömlek, erken İTÇ III'e tarihlendirilmektedir ve Troia II örneklerini anımsatmaktadır.

Küllüoba, batı Anadolu İlk Tunç Çağı kronolojisinin daha sağlıklı saptanmasına önemli katkılarda bulunduğu gibi, aynı zamanda İlk Tunç Çağının ikinci yarısında uzak bölgeler arası ortaya çıkan yoğun ticaretin ulaştığı boyutlar ve batı Anadolu ile Ege dünyasında şehirciliğin gelişimi ile ilgili yeni bir bakış açısı getirmektedir.

IV. KAZI EVİNİN ETRAFININ TEL ÖRGÜ İLE ÇEVİRİLMESİ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nden (DÖSİMM) kazılar için sağlanan ek ödenek çerçevesinde, kazı evinin etrafını çeviren ve yer yer yıkılmaya yüz tutmuş olan eski ilkokul duvarı tamir edilmiş, her iki yüzeyine de serpme yapılmıştır. Buna ilâveten bu duvarın dışına 2.5 m. yüksekliğinde beton direklerle desteklenen tel örgü çekilmiştir. Ayrıca kazı evi girişine 5 m. genişliğinde demir kapı inşa ettirilmiştir (Resim: 10). Bu şekilde Kazı Evi daha korunaklı hâle getirilmiştir. Bu imkânı veren başta Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Atilla Koç olmak üzere tüm yetkililere en içten teşekkürlerimi sunarım.

Resim 1: Kazılan alanları gösteren Küllüoba topografik planı (Koyu renkli alanlar bu sene kazılmıştır)

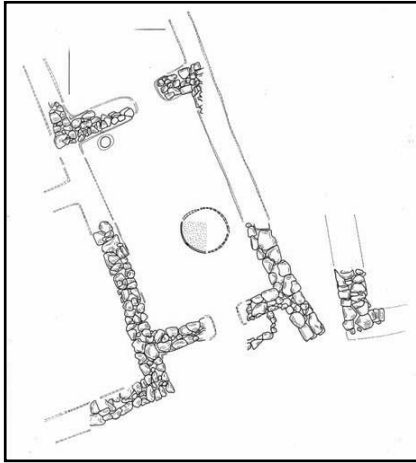
Resim 2: AB/AC/AD 16 ve 17 açmaları (batıdan)

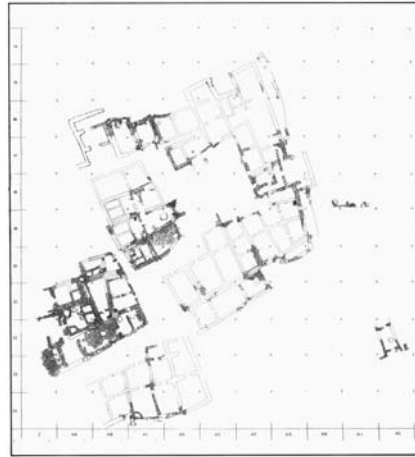
Resim 3: Kompleks II'nin son durumu, kuzeydoğudan

Resim 4: AA 18 açmasında ev duvarı, silo ve domuz mezarı, kuzeyden

Resim 5: AJ 23/24, AJ 23 (kuzey), AJ 23 (güney) açmalarında ortaya çıkarılan olası megaron-ev planı

Resim 6: Küllüoba genel yerleşim planı

Resim 7: Erken İTÇ II ve İTÇ III katlarında ele geçirilen metal eserler

Resim 8: Bezemeli bir şişe

Resim 9: Troya tipi kemik idol

Resim 10: Kazı evi girişindeki demir kapı ve tel örgü

İZNIK ÇİNİ FIRINLARI KAZISI 2005 YILI ÇALIŞMALARI

Ara ALTUN*

V. Belgin DEMİRSAR ARLI

02.08 - 01.09.2005 tarihlerinde Bursa İli, İznik İlçe Merkezi'nde gerçekleştirilen "İznik Çini Fırınlari Kazısı" çalışmaları, Bakanlık temsilcisi olarak görevlendirilen İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nden Cihat Soyhan'ın katılımı ile BHD kodlu kamulaştırılmış kazı alanında sürdürülmüştür.

İznik İlçe merkezinde kamulaştırılmış BHD kodlu (Maltepe Caddesi - H.Darcan Sokak köşesi) yaklaşık iki dönümlük 1 No.lu kazı alanında planlanmış olduğu şekilde sürdürülen 2005 yılı çalışmaları Merkez Kılıçarslan İlköğretim Okulu'nu kazı kampı olarak hazırlama çalışmaları için 29.07.2005 günü Başkan Yardımcısı Yrd.Doç.Dr.V.Belgin Demirsar Arlı'nın gitmesi ve kazı ekibinin 02.08.2005 günü itibarıyla kazı kampına katılımı ile başlamış, alanda işçi çalıştırılan son gün olan 29.08.2005 gününden sonra 01.09.2005 günü müze teslimatı yapılmış ve ekip kazı kampını boşaltarak İznik'ten ayrılmıştır.

04-13.08.05 tarihinde Restoratör Yrd.Doç.Dr. Hüseyin Akıllı yönetiminde konsolidasyonu yapılan ve sundurma altında korunan dört fırın ateşhanesinin yıllık bakımları ile birlikte fırınlar önü bölgesindeki (D12) zemin döşemelerinin sağlamlaştırma ve D14-E13-E14 plan karelerinde yer alan iki kuyunun ağız onarımları gerçekleştirilmiştir.

Restoratör Ok. Özlem Erol, J9 plan karesinde kazı alanı sınırında kış mevsimi sırasında oluşan döküntünün temizlenmesi, D9-E9-E10 plan karelerinde yer alan su yolunun bakımı ve E14-F14 plan karelerindeki ve doğa şartlarıyla ikiye ayrılan eşik taşının sağlamlaştırılmasını gerçekleştirmiştir.

* Prof. Dr. Ara Altun, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 34134 Lâleli, İstanbul/TÜRKİYE.

Yrd.Doç. Dr. V.Belgin Demirsar Arlı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, 34134 Lâleli, İstanbul/TÜRKİYE.

Planlandığı gibi H12, G13, G14 plan kareleri bu yılın ağırlıklı çalışılan bölgeleri olmuştur.

H12 plan karesinin 2004 yılı çalışmaları sırasında bu mevsim kazısı tamamlanmak üzere bırakılan güney-doğu çeyreğinin kazısı yapılmış, 2006 yılı çalışmaları sırasında H13 plan karesiyle birlikte çalışılmak üzere -2.50 m. kotunda bırakılmıştır.

G13 plan karesindeki çalışmalar sonucunda, plan karenin güney-batı ucunda yer alan kuyunun doğusuna doğru devam ettiğini düşündüğümüz zeminin devam etmediği sadece bir sıra devşirme mermer malzemenin döşeme kalıntısının kalan kısmını -1.50 m. kotunda oluşturduğu görülmüştür. Plan karenin orta ve doğu bölümlerinde ise -3.50 m. kotuna kadar çalışılmış ve bu bölümlerde yine 2004 yılı çalışmaları sonucunda -3.50 m. kotunda G12 plan karesinden başlayarak G13 plan karesine doğru devam eden duvar kalıntısının izlerinin devam etmediği ancak farklı yönlerde ve farklı kalınlıklarda başka duvar izleri ve düzenli olmayan tuğla ve harçlı zemin kalıntıları olduğu saptanmıştır.

G14 plan karesinde yapılan çalışmalar sonucunda -1.60 m. kotunda plan karenin batısında kuzey-güney yönünde plan kare sınırından 2 m. ilerleyerek doğu yönüne dönen bir kuru duvar izi saptanmıştır. Bu bölümdeki duvar izinin içinde yapılan çalışmalar -1.80 m. kotunda gelecek mevsim devam edilmek üzere sona erdirilmiştir. E14 plan karesinden başlayarak kuzey-güney yönünde ilerleyerek G14 plan karesinde devam ettiği düşünülen düzenli künk sırasının G14 plan karesinde sıkıştırılmış bir zemin altında devam ettiği tespit edilmiştir.

Yine planlandığı gibi, C10-C11, D10-D11-D12 ve E10-E11 plan karelerinde genel eksi kotta zemin ve taban kalıntıları ince çalışmaya tâbi tutulmuştur. Bu çalışmalar sonucunda önceki senelerde Roma Dönemine ait bir hamam kalıntısı olduğu anlaşılan ve D10 plan karesinden başlayarak doğu yönünde ilerlediğini tespit ettiğimiz kalıntılar üzerinde yapılan ince çalışmalar sonucunda bu konudaki önceki tespitlerimizin doğruluğu gözlenmiştir. D11 plan karesinde kırık parçalar hâlinde ortaya çıkan ince gri mermer kaplamanın C10-C11, D10

plan kerelerinde de yer yer devam ettiği görülmüş, çeşitli kotlarda ortaya çıkan mermer kaplamanın yapının iç döşemesinin önemli bir unsuru olduğu görülmüştür. C11 plan karesinde ise ince işçilikli bir kuyu ağzı saptanmıştır. Bu çalışmalar sırasında D12 plan karesindeki tuğla zemin döşemesinin kuzey sınırını oluşturan ve bu plan karede kopukluk göstererek doğu-batı yönünde D11-D10 plan karelerinde devam eden duvarın D12 plan karesinin batısındaki kopuk kısmı takip edilmiş ve bu bölümde çöküntü olduğu saptanmıştır. Yaklaşık -4.10 m. seviyesine kadar açılan ve hamam kalıntısının C12 plan karesinde de devam ettiğini bize gösteren bu çöküntü, zemin döşeme sistemi hakkında da önemli ipuçları vermiştir. Her katında farklı malzemeler kullanılan ve dört kattan oluşan bu döşeme sisteminin en alt bölümünü düzenli bir şekilde yerleştirilmiş küçük boyutlu taşlar oluşturmaktadır. Bunun üzerinde yaklaşık 8x4 cm. boyutlarında küçük tuğlaların dikine yerleştirilmesiyle (parke döşeme) oluşturulan bir katman ve onun üzerinde yavru ağzı renkli yaklaşık 5 cm. kalınlığında bir harç tabakası, en üstte ise daha önce de sözünü ettiğimiz ince gri mermer döşeme yer almaktadır.

Doğu-batı yönünde D11-D10 plan karelerinde devam eden duvar kalıntısının güneyinde yapılan çalışmalar sonucunda da ilginç veriler ortaya çıkarılmıştır. Yukarıda sözü edilen çöküntünün D11 plan karesinde de devam ettiği ve bu plan karenin güney-doğu bölümünü etkilediği görülmüştür. Bu bölümde D12 plan karesindeki tuğla döşemesinin batı ucundan altına doğru çöküntü yönünde ilerleyen farklı boyutlara (50 x 50 cm.) sahip, farklı dönemden olduğu düşünülen bir tuğla döşemeyle karşılaşmıştır. Bu döşemenin batı yönünde tahrip görerek ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Duvar kalıntısının kuzeyinde önceki yıllarda tespit edilen ve güney-kuzey yönünde ilerleyen künk sırasının duvarın güneyinde de E10 plan karesinde yer alan kuyu yönünde derinleşerek devam ettiği görülmüştür.

Yine bu çalışmalar sırasında önceki yıllarda E10 plan karesinde ortaya çıkartılan ve zaman içinde doğa şartlarıyla tahribat gören harçlı zemin çevresinde temizleme ve iz sürme çalışmaları yapılmış, bu harçlı zeminin D10-D11 plan karesindeki duvar kalıntısıyla bağlantılı olduğunu gösteren ipuçlarına rastlanmıştır. Bu bölümdeki çalışmalara önümüzdeki kazı mevsiminde devam edilmesi planlanmıştır.

Ayrıntılı bir çalışma yapılan bu bölge (C10-C11-C12-D10-D11-D12-E10-E11) ayrıca çevrilmiş ve koruma altına alınmıştır. Derinlik levhaları ve tanıtım yazıları elden geçirilmiştir. Önceki senelerde olduğu gibi kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen buluntular, alanda kurulan yıkama istasyonunda ilk temizlikleri ve ön değerlendirmeleri yapılarak etiketli torbalarla kazı kampına götürülmüştür. Kazı kampındaki iki envanter istasyonunda yöntemine uygun biçimde ayrıntılı tasnif ve değerlendirmeleri yapılan buluntulardan desen ve teknik açısından ilginç 130 adet parçanın çizimleri yapılarak envanter fişleri hazırlanmıştır. Çalışılan bu 130 buluntu içinden, alçı tümlenmeleri de yapılmış 10 tanesi envanterli eser olarak ayrılmıştır. Envanterli eserlerin 6'sı H12 plan karesine aittir. Ayrıca G13 plan karesinden 2, C11 plan karesinden 1 ve D12 plan karelerinden de 1 buluntu envanterli eser olarak belirlenmiştir. Envanterli eserlerden ikisi geçen sezon buluntuları ile birleşmektedir. (İZN/05 BHD H12 Mb2, İZN/04 BHD G12 Mb12 ile İZN/05 BHD H12 R2, İZN/04 BHD G12 R7 ile birleşmiştir).

2005 kazı sezonunda en yoğun etütlük envanterli buluntunun çalışıldığı plan kareler G13 (42 adet), G14 (39 adet) ve H12 (22 adet)'dir. C11(1 adet), D10 (6 adet), D11 (1 adet), D12 (1 adet), E10 (5 adet) ve Yüzey (3 adet) etütlük envanterli buluntuların ait olduğu diğer plan karelerdir.

2005 kazı sezonu sonunda envanterli eserler ve etütlük envanterli buluntuların dışında, C11, D10, D11, D12, E9, E10, G13, G14, H12 ve yüzey buluntularının oluşturduğu 83 küçük, 33 orta, 43 büyük olmak üzere, toplam 159 torba tasnif edilmiş etütlük buluntu etiketli torbalarda, İÇFK damgalı sandıklarda listeleriyle birlikte tutanak ekinde İznik Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiş olup kazı kampı olarak kullanılan Merkez Kılıçarslan İlköğretim Okulu'nda hiçbir kazı buluntusu kalmamıştır. Etütlük malzeme açısından da en zengin plan kareler G13 ve G14 olmuştur. G13 plan karesinden 11 küçük, 9 orta, 22 büyük, G14 plan karesinden ise 12 küçük, 9 orta, 12 büyük torba etütlük buluntu müzeye nakledilmiştir.

Plan karelerin buluntu açısından değerlendirmesi aşağıdaki gibi özetlenebilir:

İZN/05 BHD C11

2005 sezonunda envanterli eser olarak seçilen eserlerden 1'i bu plan kareye aittir.

-*İZN/05 BHD C11 PT1*: Roma Devrine tarihlenen 7 parçanın birleşmesinden oluşan kulplu kâse. Kâsenin eksik kısımları alçı ile tümlenmiştir.

İZN/05 BHD D10

Bu plan karenin toplam etütlük envanterli buluntu sayısı 6'dır. Bu buluntulardan İZN/05 BHD D10 PT5 envanter numaralı düz hamur plâkalarına yapışık yuvarlak plâkalardan oluşan fırın malzemesi olduğu düşünülen iki parça bu plan karenin ilginç buluntularındandır.

İZN/05 BHD D12

D12 plan karesinin etütlük envanterli buluntu sayısı 1'dir. İZN/05 BHD D12 PT1 envanter numaralı bu eser, Bizans Dönemine ait kandil tutacağı olup benzeri bu sezon buluntularından İZN/05 BHD G14 PT4 envanter numaralı eserdir.

Bu plan kareye ait 1 adet envanterli eser bulunmaktadır.

-*İZN/05 BHD D12 SA1*; İnce gri hamurlu 14 parçanın birleşmesinden oluşmuş, eksik kısımları alçı ile tümlenmiş tabak. 12-13. yüzyıla ait olması muhtemel, hamurunun yanı sıra gri zemin üzerine kahverengi boya ile oluşturulan deseni açısından ilginç bir örnek olan bu tabağın İznik üretimi olmayıp ithal yolla İznik'e geldiği söylenebilir.

İZN/05 BHD E10

E10 plan karesine ait etütlük envanterli buluntu sayısı 5'tir. Bu eserlerden İZN/05 BHD E10 PT 2 envanter numaralı birleşmeyen iki parçadan oluşan süsleme parçaları üzerinde (gövde kısmı eksik) kabartma melek figürü ilgi çekicidir.

İZN/05 BHD G13

G13 plan karesi aynı zamanda en çok etütlük envanterli buluntunun çalışıldığı plan kare olmuştur. Bu plan kareye ait toplam etütlük envanterli buluntu sayısı 42'dir.

G13 plan karesinin dikkat çekici etütlük envanterli buluntularından biri İZN/05 BHD G13 PT8 envanter numaralı Selçuklu Dönemine ait olduğu düşünülen dip formu veren kalıp parçasıdır. Benzer kalıp örneklerine 1996 yılı ALP IV buluntuları arasında çok sayıda rastlanmıştır.

İZN/05 BHD G13 Sg3 envanter numaralı Bizans(?) Dönemine ait sarı sırlı dip parçası da beyaz hamurlu olması bakımından değişik bir örnektir. Bunlar dışında İZN/05 BHD G13 Sg1, İZN/05 BHD G13 Sg4, İZN/05 BHD G13 Sg6 envanter numaralı buluntular bu sezon ve önceki sezonlarda benzerlerine rastlanan dairesel desenli Bizans Dönemine ait dip ve dip parçalarıdır.

G13 plan karesinin beyaz hamurlu mavi-beyaz teknikteki örnekleri arasında İZN/05 BHD G13 Mb2 envanter numaralı çini parçaları renk ve kompozisyon açısından İZN/05 BHD G13 Mb7 envanter numaralı çini parçaları ile uyum göstermekle birlikte ayrı karolara ait oldukları anlaşılmıştır. Bu çini parçaları ile renk ve desen açısından uygunluk gösteren bir diğer örnek geçen sezon buluntularından İZN/04 BHD H12 Mb1 envanter numaralı etütlük envanterli buluntudur. İZN/05 BHD G13 Mb3 envanter numaralı buluntu ise birleşmeyen iki parçadan oluşan gövde parçaları olup her iki parça üzerinde beyaz zemin üzerine mavi ile renklendirilmiş hayvan tasvirleri bulunmaktadır. Benzer tasvirler 2003 sezonu buluntularından İZN/03 BHD G11 Mb3 envanter numaralı buluntu üzerinde de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca 1984 yılı buluntuları arasında da benzer bir örnek görülmektedir.¹

G13 plan karesine ait 2 adet envanterli eser bulunmaktadır.

-İZN/05 BHD G13 R1; 17. yüzyıla ait birleşebilen 34 parçadan oluşan kâse

¹ O. Aslanapa - Ş. Yetkin - A. Altun, *İznik Çini Fırınları Kazısı II. Dönem (1981-1988)*, İstanbul 1989, s.149, 301; V.B.DEMİRSAR ARLI, *İznik Çini Fırınları Kazısı'nda Bulunan Figürlü Seramiklerin Değerlendirilmesi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Sanat Tarihi Doktora Tezi), İstanbul 1996, s.76-77.

iri Rumî desenli olup yeşilimsi sırlıdır. Parça alçı tümlmelidir.

-İZN/05 BHD G13 R3; 17. yüzyıla ait birleşebilen 4 parçadan oluşan tabak bitkisel dekorludur. Tabağın eksik kısımları alçı ile tümlenmiştir.

İZN/05 BHD G14

G14 plan karesine ait toplam etütlük envanterli buluntu sayısı 39'dur. Bu plan karenin etütlük envanterli kırmızı pişmiş toprak buluntuları arasında İZN/05 BHD G14 PT1 envanter numaralı buluntu lüle parçası olup alt kısmında kartuş içinde Şaban(?) şeklinde okunabilen bir Osmanlıca damga bulunmaktadır. İZN/05 BHD G14 PT2 envanter numaralı erken Osmanlı Dönemine ait kesik piramidal formda sırsız tuğlanın üst kısmında bir delik ve kesik kısmında, içinde kalıntıları görülen kazınarak oluşturulmuş damga olarak tanımlanabilecek bir motif görülmektedir.

İZN/05 BHD G14 Sg2 envanter numaralı yine Bizans Dönemine ait dipte daire içine alınmış dilimli yaprak benzeri bir desen karşımıza çıkmaktadır. Bu desenin benzerleri bu sezon buluntularından İZN/05 BHD H12 Sg1 ve önceki sezon buluntularında İZN/04 BHD H12 Sg2 envanter numaralı parçalardır. İZN/05 BHD G14 Sg3 envanter numaralı yine Bizans Dönemine ait dip parçası üzerinde görülen dilimli kartuş içinde kalın kazıma birbirini kesen karelerden oluşan kompozisyona bu sezon buluntusu İZN/05 BHD H12 Sg2 envanter numaralı etütlük envanterli buluntu ile geçen sezon buluntularından İZN/04 BHD H11 Sg1, İZN/03 BHD G11 Sg3, İZN/02 BHD G11 Sg8, İZN/02 BHD H10 Sg11 envanter numaralı etütlük envanterli buluntularda da rastlanmaktadır.

İZN/05 BHD G14 Sg5 envanter numaralı gövde parçaları desen açısından bu sezonun envanterli eserlerinden İZN/05 BHD H12 Sg6 envanter numaralı kâse (envanterli eser) üzerindeki desenlerle uygunluk arz etmektedir.

G14 plan karesinin beyaz hamurlu mavi-beyaz buluntuları arasında İZN/05 BHD G14 Mb3 envanter numaralı çini parçası, bu sezon buluntularından hamur kalınlığı, renk ve desen uyumu açısından İZN/05 BHD G13 Mb1 envanter numaralı eserin benzeridir.

Rodos işi olarak tanınan teknikteki iki eserden biri olan İZN/05 BHD G14 R1 envanter numaralı kenar parçasının dışı lâle bezemeli olup içindeki balık figürü ile dikkati çekmektedir.

İZN/05 BHD H12

H12 plan karesine ait toplam etütlük envanterli buluntu sayısı 22'dir. Bu buluntular arasında sayıca çoğunluğu *sgraffito* tekniğiyle dekorlanmış seramikler oluşturmaktadır (toplam 12 adet).

Bunlar dışında Bizans dönemine ait *sgraffito* parçalardan İZN/05 BHD H12 Sg8, İZN/05 BHD H12 Sg9 ve İZN/05 BHD H12 Sg10 envanter numaralı dip ve dip parçaları bu sezon olduğu gibi önceki sezonda da örneklerine rastlanan dairesel dekorlu seramiklerdir.

H12 plan karesinin mavi-beyaz dekorlu etütlük envanterli buluntularından İZN/05 BHD H12 Mb1 envanter numaralı çini parçası hamurunun kalınlığı ile dikkat çekmektedir.

H12 plan karesine ait buluntulardan 6 tanesi envanterli eser olarak seçilmiştir.

-İZN/05 BHD H12 TR1: Kırmızı hamurlu, birleşebilen üç parçadan oluşan yeşil sırlı kandil. Kandilin kulpu, fitil deliği ağız alçı ile tümlenmiştir.

-İZN/05 BHD H12 Sg6: Kırmızı hamurlu, birleşebilen 4, birleşmeyen 1 parçadan oluşan Bizans dönemine ait kâse. Kâsenin eksik kısımları alçı ile tümlenmiştir.

-İZN/05 BHD H12 S1: Kırmızı hamurlu, birleşebilen 12, birleşmeyen 1 parçadan oluşan ayaklı kâse. Kâsenin eksik kısımları alçı ile tümlenmiştir. İçte ve dışta astarla serbest elle akıtma biçiminde dekorlanmış ve yeşil sırla sırlanmıştır. Birleşmeyen parça üzerinde metal bir aksam bulunmaktadır.

-İZN/05 BHD H12 Mb2: Beyaz hamurlu, mavi-beyaz teknikte bitkisel dekorlu tabak. Bu eser geçen sezon buluntularından İZN/04 BHD G12 Mb12 envanter numaralı parça ile birleşmiştir. Toplam 22 birleşebilen, 4 birleşmeyen parçadan oluşmaktadır (13 birleşen ve 2 birleşmeyen parça önceki sezona ait). Eksik kısımlar alçı ile tümlenmiştir.

-İZN/05 BHD H12 R1: Beyaz hamurlu, Rodos işi olarak isimlendirilen teknikte, 17. yüzyıla ait, birleşebilen 10 parçadan oluşan maşrapa. Zilbahar desenli maşrapanın eksik kısımları alçı ile tümlenmiştir.

-İZN/05 BHD H12 R2: Beyaz hamurlu, Rodos işi olarak isimlendirilen teknikte, 22 parçanın birleşmesinden (4 birleşebilen parça geçen sezona aittir) oluşan lâle ve üç benek motifleriyle atlamalı olarak dekorlanmış vazo, geçen sezona ait İZN/04 BHD G12 R7 envanter numaralı etütlük envanterli buluntu ile birleşmiştir. Eksik kısımları alçı ile tūmlenmiştir.

2005 kazı sezonunda etütlük envanterli ve envanterli eser olarak ayrılan parçaların ince temizlikleri, yapışabilir parçaların yapıştırılması ve gerekli görülenlerin alçı tūmlmeleri Ok. Özlem Erol tarafından gerçekleştirilmiştir.

CAM-TAŞ MOZAIK ve MADENİ BULUNTULAR

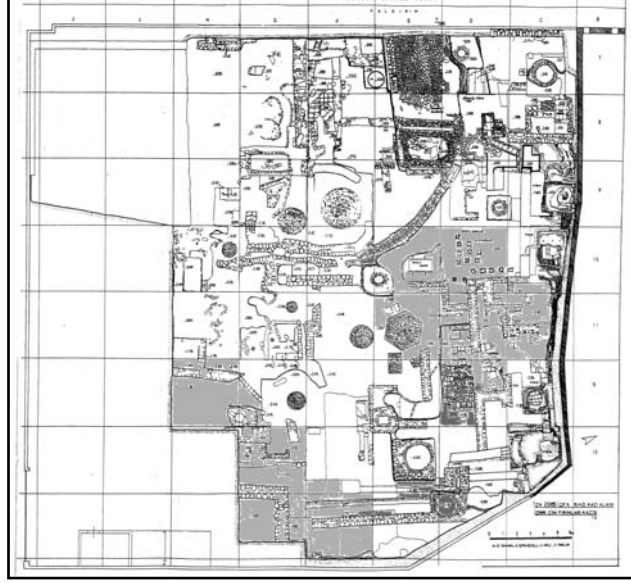
Önceki yıllarda olduğu gibi 2005 kazı sezonunda seramik buluntuların yanı sıra cam-taş mozaik ve madenî buluntular da değerlendirilmiş ve müzeye teslim edilmiştir. Kazı alanında zarflanarak kazı kampına getirilen cam-taş mozaik ve madenî buluntuların temizlik ve değerlendirme işlemleri Araş. Gör. Nurcan Yazıcı tarafından yapılmıştır. Hepsi etütlük nitelikteki bu buluntular 2 küçük torba oluşturmuştur.

Kampın toplanması, sigorta-vergi işlemleri ve İznik Sempozyumu için (05-07.09.2005) bir ekip kalarak diğerleri İznik'ten toplu olarak ayrılmıştır. Bakanlık Müsteşarı ile Genel Müdürü bu vesileyle alanı ziyaret etmişlerdir.

2005 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanlığı 1.500 YTL, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği (Fon) brüt 6.150 YTL işçi ödeneği ile film ve malzeme desteği sağlamıştır.

Müze deposunun ve özellikle etütlük deposunun acil olarak ıslahı ve genişletilmesi gerekmektedir. İznik Müzesi batısındaki bir sıra evin kamulaştırılması bitmiş ve tahliyeleri gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, proje ve yatırım planı aşamaları beklenmektedir. Etiket ve sandıkları ile etütlük malzemenin çalışılabilir tasnifleri için sorunun ivedilikle çözülmesi talebimiz, diğer sondaj alanlarında çalışmaların sürdürülebilmesi amacı ile önceki kamulaştırma taleplerimizle birlikte devam etmektedir.

Marmara Bölgesi'nde, kültür mirası bakımından önemi vurgulanan İznik'te müzenin personel sıkıntısının giderilmesi bilimsel değerlendirmeler ve koruma açısından önceliğini sürdürmektedir.

Çizim 1: ÇFK BHD kazı alanı 2005 yılı planı (Tanman, Sipahioğlu, Arlı, Parlak)

Resim 1: İÇFK BHD kazı alanı kuzey-batıdan genel görünüş (H.Arlı)

Resim 2: İÇFK BHD kazı alanı,
H12 plan karesi (H.Arılı)

Resim 3: İÇFK BHD kazı alanı, F13, F14, G13, G14 plan kareleri (H.Arılı)

Resim 4: İÇFK BHD kazı alanı,
D11, E10 plan kareleri (H.Arılı)

Resim 5: İÇFK BHD kazı alanı, C11, D11 plan kareleri (H.Arılı)

Resim 6: İÇFK BHD kazı alanı, D11, D12 plan karelerinde ortaya çıkan çöküntünün durumu (H.Arılı)

Resim 7: İÇFK BHD kazı alanı, D12 plan karesindeki döşemenin koruma çalışması sonrasındaki durumu (H.Arılı)

Resim 8: İZN05 BHD C11 PT1
numaralı envanterli
eser (H.ArIı)

Resim 9: İZN05 BHD D12 SA1
numaralı envanterli
eser (H.ArIı)

Resim 10: İZN05 BHD H12 TR1
numaralı envanterli
eser (H.ArIı)

Resim 11: İZN05 BHD H12 S1 numaralı envanterli eser (H.Arlı)

Resim 12: İZN05 BHD H12 Mb2 numaralı envanterli eser (H.Arlı)

Resim 13: İZN05 BHD H12 R1 numaralı envanterli eser (H.Arlı)

Resim 14: İZN05 BHD H12 R2 numaralı envanterli eser (H.Arlı)

ITALIAN ARCHAEOLOGICAL MISSION AT IASOS (CARIA): THE 2005 CAMPAIGN

Fede BERTI*

The season of excavation took place from August the 1st to the 29th of September and the staff consisted of the archaeologists Daniela Baldoni, Fulvia Bianchi, Daniela Gandolfi (Istituto Internazionale di Studi Liguri), Maurizio Landolfi (Soprintendenza per i Beni Archeologici di Ancona) Antonella Romualdi (Polo Museale Fiorentino), Hadiye Türkmen, and the architects Maurizia Manara, Nicolò Masturzo, Michele Cornieti.

Morena Del Gaudio (Soprintendenza per i Beni Archeologici dell'Emilia e Romagna) e Melih Ekinci joined the program carrying out the restoration works with the aid of Gül Başak Kiroğlu, student of the Conservazione dei Beni Culturali degree course at the University of Bologna, Ravenna branch, and of Stefania Braconi, enrolled in the Conservazione dei Beni Culturali degree course at the University of Milano.

Laura Ruffoni e Maria Assunta Spolverin made the drawings and graphic records of the materials.

Maria Chiara Luciani took care of the 'image of the Mission' and mostly of the 'image' of the site. As a journalist she made her experience available for the small (in 2005) multilingual community of Iasos.

We are most grateful to the Government Commissioner Nejat Atar, archaeologist at the Ankara Ethnographic Museum, for continuous support to our work and invaluable assistance in all matters.

We wish to express our thanks to the Director of the Archaeological Museum of Milas, who often helped us in dealing with the site and the several issues involved.

* Fede BERTI, Museo Archeologica Nazionale Via xx Settembre 122 44100 Ferrara/ITALY.

A remarkable new initiative has been carried out by the Vali Hüseyin Aksöy, gathering together at Muğla the directors of the several, Turkish and not, excavations and archaeological researches underway in this region (for the excavations those of Kaunos, Tlos, Datça-Burgaz, Cnidus, Stratonikeia, Lagina, Beçin, Iasos; for the surveys of Aydın, Gümüşlük, Myndos, Tavşan Adası, Herakleia, Hisarönü) to meet the directors of Milas, Bodrum, Marmaris, Fethiye, Özlüce Museums: a workshop on technical aspects that we hope it will be regularly scheduled in the future.

Moreover, as in the past, some of our Missions met at the Italian Embassy in Ankara.

Being absent H.E. the Ambassador Carlo Marsili, we discussed with the Counsellor Luca Sabbatucci and the director of the Istituto Italiano di Cultura Prof. Angela Tangianu the most innovative aspects of the 2005 rules issued by the Culture and Tourism Ministry of Ankara as well as other subjects.

The Excavations

During the 2005 season the team opened two fields of excavations, both in the *agora*: one in the west *stoa*, beside the *fofnix* doorway (Figs.1, 2), the other behind the east *stoa*, in the so called 'Tripartite building'.

The main data concerning the first field of excavation are the following: the trench, extended approximately 15 m. to the north-south and 8 m. to the east/west, uncovered the first two rooms opening onto the portico, as well as part of it.

The corner room, small, almost square, originally had a doorway on the southern side, that was then closed. The room did not communicate with the contiguous one, which is rectangular and wider, still provided with a marble doorstep lying not on the axis of the room but to the north. Part of the walls still rises to a considerable height and the defensive wall of the city stands as the back or rear wall of these two rooms: dating these structure is not an easy task, though they clearly exhibit a sequence of several building phases.

Instead, a reliable piece of information is provided by the evidence, recovered mainly from the second room, of a fire that interrupted a phase of use of these rooms. Buried beneath a layer of ashes and burnt lumps we found bronze and iron artefacts (a dolphin-shaped three-legged lamp-holder (Fig. 3), a *situla*, rings, rivets, a sturdy hinge, etc.) as well as polychrome marble slabs from the revetments of pavements and walls (either with frames and mouldings, or shaped and carved) and parts of wall paintings; we found also white, black and red *tesserae* belonging to a floor mosaic and a millstone complete with both parts (*catillus* and *meta*: Fig. 4).

A lasos struck coin of Maximinus, found among the above mentioned objects, represents a *terminus post quem* and proves that the fire burst after the 235-238 A.D. This evidence (a severe fire that affected the eastern side of the *agora* in the second half of the third century A.D.) confirms what was observed in the 1969 excavations of the rooms to the right of the doorway. Even those rooms revealed evidence of a fire and the excavation yielded a small hoard of 2997 *antoniniani*.

The very recent publication of the small hoard in the 40-43 volume of the "Bollettino di Numismatica" issued by the Ministero per i Beni e le Attività Culturali fills, after several years, our serious scientific gap. It also brings strongly back on the carpet, together with the 2005 findings, the question of the raids actually made even along this side of the coast by the Heruli, who -it is known for sure- went as far as to ravage the *Artemision* in Ephesus.

Most probably, since the sources did not mention the episode, in that age the 'great' history did not match the history of lasos, even though it is clear that the town suffered serious attacks and was badly damaged.

The front wall of the uncovered rooms rises to a limited, irregularly preserved, height. Against this wall stands - in the *stoa* - a row of large ashlar blocks, some of them belonging to the marble entablature of the *stoa* portico. Of the original marble pavement remain only the prints on the setting surface. In late age a gap was filled with a coarse mosaic of large white *tesserae*.

Most remarkably during the excavations we found also an epigraph (Fig. 5).

The inscription, engraved on the front face of a block, untrimmed on the sides, displays elegant characters that seem to date to the fourth century B.C.; it is metrical and mentions the dynast Idrieus.

The huge greyish limestone block carrying the inscription lies inside the widest of the two rooms, neither in the centre nor facing the door but it seems *in situ* compared to other -obviously- later structures. It is worth recalling that near the base were found a small marble head, finely modelled (maybe a Muse?), and the mould-made bottom of a (rare) Cnidian terracotta *patera* decorated with an erotic scene.

D. Baldoni resumed the excavation of the so called 'Tripartite building', a large rectangular public building, divided into three adjoining rooms; its walls, originally covered with a vaulted roof, rise to an height of 5 m. The building is flanked by the so called *Cesareum*. Its façade stands against the Hellenistic wall of the *agora*; the access from the east *stoa* was provided through a small vestibule with two marble steps.

In 1991 the excavation was carried out in the northern room: the research revealed five phases of use (the most recent dating to the late Byzantine period), each of them exhibiting structural transformations and some additional works.

Since in the central room has grown for centuries an olive tree, to be preserved as a monument, the 2005 season of works concentrated on the southern room, measuring 13 x 6 m., covered by a deposit of soil approximately 2,50 m. thick (Figs. 6, 7).

The research in this area revealed a stratigraphic sequence of four successive phases. During two of them the inner space was divided by walls.

The uppermost layer, corresponding to the first level of use, yielded an assemblage of pottery mostly dating around the sixth century A.D., suggesting a long use of the room. The layer beneath it (II, III, IV) can be all dated to the late Byzantine period.

To the current state of the research, thus, the building seems to date to the middle imperial age, although it is not possible to state a firm chronology. Among the materials recovered, quite homogeneous, prevail the late Byzantine pottery, which can be found in any layer, either scattered or in association with sherds dating to the early imperial age. Further excavations and a thorough study of the materials will allow us to elucidate the function of this building, still uncertain.

Other Works

Situated in the southern side of the peninsula, on a terrace, half-way the slope, the cult building known as sanctuary of Demeter and Kore is one of the most representative structure in Iasos, since it harboured a votive deposit consisting mostly of terracotta figurines dating between the sixth century B.C. and the Hellenistic period and small, even red figured, *hydriai* (Fig. 8).

The area was excavated in the 1960s. A. Romualdi renewed the excavations making also a survey of the materials found in the votive deposit.

The building consists of some rooms with dry walls standing against the rock. It comprised an open space and an *eschara*.

The walls have been thoroughly re-examined on the grounds of the current situation and of earlier surveys and works included also a series of new graphic and photographic records and sections.

The evidence collected will be very useful to program future fieldwork that will clarify whether there were other structures connected to the sanctuary, focusing also on the accesses to the sacred area and on the surrounding road system.

Further efforts will be devoted to define the chronological outlines and, not least, to increase the 'visibility' and improve the 'understanding', for the visitors, of the actually scarce standing remains of the building.

After several years the work has been resumed even in the so called area of Artemis Astias, between the agora and the *bouleuterion*.

This is the urban district included between the steep rocky peninsula and the mainland, where most of the public buildings arose. Its traditional name derives from the dedication inscribed in the third century A.D. on the building that forms the south edge of the area (a dedication to Artemis Astias, the *polis* goddess, and to the emperor Commodus by a local benefactor) but it has nothing to do with the ancient famous sanctuary, mentioned by literary sources, whose location is still unknown.

The area includes also a colonnaded court and, enclosed within it, an elegant marble temple orientated towards the *agora*.

Our research has revealed that the temple was designed on a unit of measurement which is halfway between the Ionic and the Doric-Attic one, known as 'Hellenistic foot' (as labelled by O. Broneer), that probably originated in the ecatomnide Caria since it is attested from the first half of the fourth century B.C., both in the Mausoleum and in the south *propylon* of the sanctuary of Zeus at Labraunda.

Thus, from this kind of evidence we can infer -even on the grounds of other building features- that the Ionic temple *in antis* at lasos was erected around the half of the fourth century B.C. (Fig. 9).

The 2005 works (carried out by N. Masturzo and F. Bianchi) focused on a systematic survey and recording of the architectural elements belonging either to the walls of the temple or to the nearby Doric *stoa*: moreover, the podium of the temple was plotted in detail. The survey has recorded 81 architectural items.

The Research

I have already mentioned above the volume 40-43 of the “Bollettino di Numismatica”, which publishes the small hoard of silver *antoniniani* found in the *agora*.

A second new and important work concerning lasos is *Early Christian and Byzantine churches at lasos in Caria: an architectural survey*, by Ufuk Serin, printed in 2004 as the seventeenth volume of the “Monumenti di Antichità Cristiana del Pontificio Istituto di Archeologia del Vaticano”, Città del Vaticano.

Another recent volume is *lasos tra VI e IV sec. a.C. Miscellanea storico-archeologica*, published in 2004 by the Accademia delle Scienze at Ferrara.

In other studies, still underway, is involved M. Landolfi, who examined the black figured attic imports found in the votive deposit of the ‘Sanctuary of Zeus Megistos’. Thanks to the new fragments detected, he was able to reconstruct a large part of both sides of the Panathenaic amphora found in the deposit under the *naiskos* and he could also integrate an important group of figured cups and *skyphoi* dating to the sixth century B.C.

D. Gandolfi has begun to analyse a number of vessels found inside the well of the Gymnasium near the East Gate (2004 excavations), identifying different productions as the Eastern Sigillata A, the Cnidus and Pergamon based ones, giving also the unpainted pottery a classification. Most of the shapes identified, so far scarcely attested *in loco*, represent the most interesting part of the well’s filling.

D. Gandolfi could profit of the graphic documentation carried out by L. Ruffoni and M.A. Spolverin. D. Baldoni has -as always- carried out the photographic documentation of the materials and the structures.

A. Türkmen has started to catalogue and study the coins stored inside the excavation house of the Mission and has prepared the first catalogue which includes hundreds of items ranging in date from the fourth century B.C. to the

Byzantine period: the work fills a gap of the archaeological documentation and helps to increase our knowledge of the currency in use in the town.

Restoration works (M. Del Gaudio, G.B. Kiroglu, M. Ekinci) concentrated on vessels found in the filling of the well of the Gymnasium near the East Gate and on the materials recovered during the excavations inside the *agora*, but we had also manage to place back one of the statue displayed in the Balık Pazarı.

During the winter, the statue had been the target of a stealing attempt, but (luckily) the thieves could not manage to break the steel pin.

Conservation works included the usual weeding, cleaning and restoring activities; a gravel layer has been placed over some of the newly opened trenches. The program included the reinforcing with wooden tables of the weakest exposed walls of the complex of Demeter and Kore to preserve them from washing away and landslide effects.

In the 'House of mosaics' the entire wooden structure was newly painted, replacing parts of the covering and placing useful (hopefully) barriers along part of the edges to prevent animals from entering*.

* Translation from Italian into English carried out by Angelalea Malgieri.

Fig.1 : lasos: west stoa of the *agora* from the *fornix*.

Fig.2 : lasos: west stoa of the *agora* from the north.

Fig.3 : lasos: bronze three-legged lamp-holder from the *agora*.

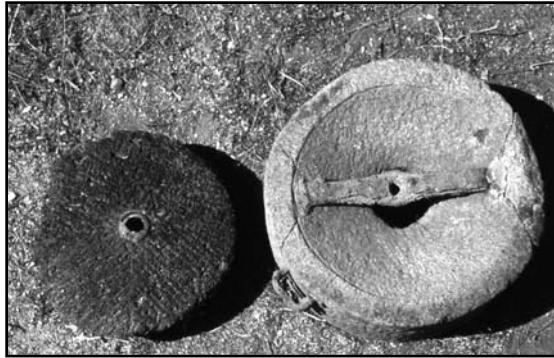

Fig.4 : lasos: the millstone from the *agora*.

Fig.5 : lasos: the limestone block with the Hellenistic inscription.

Fig.6 : Iasos: the 'Tripartite building' behind the east *stoa*.

Fig.7 : Iasos: the 'Tripartite building' behind the east *stoa*.

Fig.8 : Iasos: general view of the sanctuary of Demeter and Kore.

Fig.9 : Iasos: the temple in the so called 'area of Artemis Astias'.

İKİZTEPE KAZISI 2005 DÖNEMİ ÇALIŞMALARI

Önder BİLGİ*

İstanbul Üniversitesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yürütülmekte olan Samsun İkiztepe kazıları 2005 döneminde 13 Temmuz ile 01 Eylül tarihleri arasında 51 gün süreyle gerçekleştirildi.

2005 dönemi çalışmalarına kazı heyeti üyesi olarak Arş.Gör. Aslıhan Yurtsever ve Arş.Gör. Esra Gülseven ile İstanbul Üniversitesi stajyer lisans öğrencileri Züleyha Doğan, Sezer Seçer, Ergün Çağırın, Samim Eliboloğlu, Togay Doğan, Sinem Üstün, Vedat Karabulut katıldı. Bakanlık uzmanı olarak Samsun Müzesi Müdürlüğü araştırmacılarından Salih Kurudere kazıda görev aldı.

2005 döneminde İkiztepe'de programlanan amaca ulaşmak için kazılar 15 Temmuz ile 25 Ağustos tarihleri arasında 2000 döneminden itibaren tekrar kazılmasına devam edilen Tepe l'de geliştirildi. Tepe'nin kuzey yamacında yer alan "M" açmasının C 15, 16, 17, 18, 19/IV 8 ve IV 9 plan karelerini kapsayan 250 m² lik alanında 2004 döneminde durdurulan seviyelerden höyüğün açmanın kuzey kesitinde izlenen formasyonuna paralel olarak ana toprağa erişmek için ortalama 6 m. kadar derinleştirildi. Ana toprağa kadar yapılan bu derinleşme sonucunda farklı plan karelerde 6 ayrı seviyede mimarî tabaka saptandı (Resim: 1).

C 17-18-19/IV 8 plan karelerini kapsayan 75 m² lik derinleşmede ana topraktan yukarıya doğru 3 evreli İlk Tunç Çağı I kültürü ile bu tabakanın üzerinde yer alan İlk Tunç Çağı II kültürünün sadece ilk 3 mimarî tabakası, özellikle doğu-batı kesitinin incelenmesinden açıkça saptandı.

* Prof.Dr. Önder BİLGİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Başkanı, İstanbul/TÜRKİYE.

Bu mimarî tabakalar içinde İTÇ I'nın birinci evresinde atölye niteliğinde çok tahribata uğramış ve yanmış bir yapının kalıntıları ortaya çıkarıldı. Aslında 2004 yılı çalışmalarında ortaya çıkan bu atölye yapısının dörtgen planlı bir mekân ile bu mekân içinde yer alan anıtsal bir fırından oluştuğu görüldü (Resim: 2).

Bu yapının kazılması sırasında pişmiş toprak boyunlu bir çömlek (Resim: 3) ile süzgeç bir kabın (Resim: 4) yanı sıra ağırşaklar, çakmaktaşı kesici, taş *spatula* ve boynuzdan yapılmış bir balta (Resim: 5) bulundu.

İTÇ I'nın ikinci evresinde açmanın kuzey kenarına yakın bir yerde ortaya çıkan moloz incelendiğinde, bunların bir fırına ait kalıntılar olabileceği anlaşıldı.

Bu evreden buluntu olarak pt. minyatür bir kap, boyunlu bir çömlek, ikiz bir kap, hayvan figürünü, havaneli, ızgara, çok sayıda tezgâh ağırlığı, ağırşak, tapa, kemikten delici, frit bir boncuk, çakmak taşı kesici, öğütme taşı, perdah âleti, ezgi taşı, bilek taşı, zımpara taşı, arsenikli bakır bir delici ile bir iğne ele geçirildi.

İTÇ I'nın üçüncü evresinin 19.75 m. derinlikte ana toprak üzerine oturduğu saptandı (Resim: 6). Herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmayan bu evrenin kültür toprağı içinden buluntu olarak ağırşak, kemikten delici, taş perdah âleti, ezgi taşı ile arsenikli bakır bir yüzük ele geçirildi.

Yukarıya doğru takip eden İTÇ II'nin 3 evresinden sadece 6. tabakada mimarî kalıntılara rastlandı. Bu kalıntılar incelendiğinde, yine oldukça tahribata uğramış ve yanmış bir fırının enkazı ile karşılaşıldı.

İTÇ II'nin 6. evresinde boyunlu bir çömlek, pt. bir yılan başı, tapalar, tezgâh tarağı sapları, tezgâh ağırlıkları, ağırşaklar, kemikten deliciler, bir iğne, ağırşaklar ile zımpara taşı, bileği taşı, öğütme taşı, ezgi taşı, perdah taşları, çakmak taşı kesiciler ve arsenikli bakır bir zıpkın ucu bulundu.

İTÇ II'nin 5. evresinden küçük buluntu olarak pt. tezgâh ağırlıkları, tezgâh tarağı sapları, ağırşaklar, kemikten ağırşak ile deliciler, bazalt bileği taşı, zımpara taşı, taştan perdah âleti, arsenikli bakır bir zıpkın ucu ile bir tel parçası ele geçirildi.

İTÇ II'nin 4. evresinden ise buluntu olarak boyunlu bir çömlek, çok sayıda pt. tezgâh ağırlığı, tezgâh tarağı sapı, ağırşaklar, dört ayaklı nesne, kemikten ağırşak, delici, kaşık, kesici ile bazalttan bileği taşı parçası, öğütme taşı, ezgi taşı, pandantif, obsidyen bir kesici, arsenikli bakır bir hançer ele geçirildi.

Dönem çalışmalarına son verildikten sonra kazı alanı koruma altına alındı ve 36 adedi müzelik ve 329 adedi etütlük olmak üzere toplam 365 adet eser Samsun Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edildi.

2005 dönemi çalışmalarına son verdikten sonra, İkiztepe kazılarının 30. yılını tamamlaması nedeniyle bir kutlama töreni düzenlendi (Resim: 7). Açılış törenine İstanbul Üniversitesi'ni temsilen Edebiyat Fakültesi Dekanı Korkut Tuna, Samsun Valisi Mustafa Demir, Bafra Kaymakamı Selahattin Aparı ile bölgenin ileri gelenleri katıldı. Açılış törenini takip eden sempozyumda ise yerli ve yabancı bilim insanları Karadeniz çevresi ile ilgili 21 adet bildiri sundu. Kutlama töreni, Samsun Müzesi bünyesinde İkiztepe kazılarında elde edilen seçme eserlerden oluşan bir sergiyle tamamlandı (Resim: 8).

Sözlerime son verirken 2005 dönemi kazı çalışmalarımızın sorunsuz gerçekleşmesine katkıda bulunan Bafra Kaymakamlığı ile Samsun Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne, az da olsa maddî desteğini esirgemeyen Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'na ve her türlü desteği veren Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İstanbul Üniversitesi'ne içten teşekkürlerimi sunarım.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

AYANIS KALESİ KAZILARI, 2005

Altan ÇİLİNGİROĞLU*
Aylin Ü. ERDEM

Van İli merkez ilçe Ağartı'da yer alan Ayanis Kalesi'ndeki arkeolojik kazılar 27.06.2005 tarihinde başlamış ve kazı çalışmaları 12.08.2005 tarihine kadar devam etmiştir.

Kazı heyeti Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu başkanlığında Yard. Doç. Dr. Eşref Abay, Dr. Özlem Çevik, Arş. Gör. Aylin Erdem, Arş. Gör. Fulya Dedeoğlu, Arş. Gör. Atilla Batmaz, Arş. Gör. Mahmut Bilge Baştürk, Arkeolog Asuman Kuru, Koray Alper, Ozan Şahin, öğrenciler Arzu Karaman, Esra Alçıçek ve Özden Batıt, Çağrı Tarhan, Prof Dr. Elizabeth C. Stone Zimansky, Prof. Dr. Paul Edmund Zimansky, Arkeolog Brian Bingham, Ji Lee, Teresa Dombach ve Jennefer Henecke'den oluşmuştur.

Ayanis Kalesi kazıları 2005 yılında "kale" ve "dışkent" olmak üzere iki ayrı alanda yürütülmüştür.

Kale Çalışmaları

IX No.lu Alan (Resim: 1-2)

Tapınak alanı doğusunda kalan mimarî öğeleri araştırmak ve Tapınak Alanı ile Doğu Depo Odaları arasındaki ilişkiyi çözebilmek amacı ile IX No.lu Alan'da

* Prof. Dr. Altan ÇİLİNGİROĞLU, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE. altan.cilingiroglu@ege.edu.tr
Ar.Gör.Aylin Ü. ERDEM, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE. aylin.erdem@ege.edu.tr

çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar, 1 No.lu Paye'nin güneyinde, batı duvarının yüzünü ve muhtemel bir dördüncü payeyi ortaya çıkarabilecek şekilde 5.0 x 5.0 metrelik bir açma içinde başlamıştır. -1,80 m. seviyesinde başlayan çalışmalar, -2,96 m. seviyesinden itibaren yanmış kerpiç ve amorf bronz parçaları vermeğe başlamıştır. -3,75 m. seviyesinde, Batı Duvarı'nın güneye doğru uzantısı tespit edilmiştir. Bu seviyenin hemen altında, yaklaşık -3,35 m. seviyesinden itibaren döküntü taşlar ele geçirilmiştir. -3,45 m. seviyesinden itibaren, Urartu Dönemi'ne ait olduğu kesin olan buluntular (taş kap parçası, cüruf ve amorf bronz parçaları) ele geçirilmeye başlamıştır. -4,20 m. sonra, Batı Duvarı'nın doğusunda, muhtemel bir paye olabileceği düşünülen alanda, çok sert bir toprak ve bazalt kırıkları bulunmuştur. Duvar yüzünün önünde ise, çok yoğun kerpiç döküntü ele geçirilmiştir. Yine yaklaşık aynı seviyelerde, kemik ve kemik parçaları dikkati çekmeye başlamıştır.

-4,60 m. seviyesinden itibaren, Batı Duvarı'ndan dökülmüş, ancak çok düzgün görümlü kerpiç bloklar bulunmuştur. Bu bloklar ahşap hatıllar ile birliktedir. -4.79 m. seviyesinde dördüncü andezit payenin kuzeybatı köşesi tespit edilmiştir. Bu paye, IX No.lu Alan'da bulunan dördüncü payedir ve "4 No.lu Paye" adı altında kayıtlara geçirilmiştir. Paye alandaki diğer payelerden farklı bir görünümde dir. Payenin alandaki diğer payeler gibi ana kaya üzerine oturmadığı görülmüştür.

4 No.lu Paye'nin tamamını araştırabilmek ve muhtemel bir beşinci payeyi ortaya çıkarabilmek amacıyla, 4 No.lu Paye'nin güneyinde 8.0x4.0 m.lik ikinci bir açma açılmıştır. Bu yeni açmada, -3,70 m. seviyesinde, 4 No.lu Paye'den yaklaşık 4,50 m. uzaklıkta, açma genelinden farklı, çok sert ve açık renk bir toprak doğu – batı doğrultusunda görülmeye başlamıştır. -4,89 m. seviyesinde, farklı bir gelişme dikkati çekmiştir. Açmanın kuzey yarısı, 4 No.lu Paye'nin güneyinden itibaren dik duran, çok düzgün kerpiç sıraları içermeye başlamıştır. Bu kerpiç blokların güneyinde ise, düzgün bir duvar yüzü veren, sıvalı bir duvara rastlanmıştır. Bu duvara, "Güney Duvarı" adı verilmiştir. 4 No.lu Paye'nin güneye doğru yıkıldığı ve Güney Duvarı'na yaslanarak durduğu anlaşılmaktadır.

4 No.lu payenin kuzey-doğu rizalitinin köşeli olduğu anlaşılmıştır. Bu, Tapınak Alanı'ndan da bildiğimiz bir durumdur ve payenin, bir avluyu veya salonu çevreleyen köşe payelerinden biri olduğunu göstermektedir. Ahşap hatılların yoğun olarak ele geçirildikleri noktada, Güney Duvarı'nın yüzü, duvara dik olarak güney yönüne dönmüştür. Sıvalı olan duvar yüzünün güneye dönmesi, ahşap hatıllar da düşünülürken, burada bir kapı bulunabileceğini akla getirmektedir. Ortaya çıkarılan "yeni payeli salon" olasılıkla bir Ayanis *bullası* üzerinde adı geçen 'ashihusi' yapısı olabilir. IX No.lu Alan'daki 2005 sezonu çalışmaları, -7,20 m. seviyesinde sona erdirilmiştir.

VII No.lu Alan (Resim: 3-4)

G 17 b+d , H16 a+c+d , I 16 c+d , I 17 a+b ve J 17a plan kareleri içinde yer alan depo mekânı "9 No.lu Magazin" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu plan karelerde, Urartu Dönemine ait magazin kerpiç duvarlarının tespit edilmesinden önce Ortaçağa ait tahribata uğramış taş temeller ve bu dönemle ilişkili keramikler, hayvan kemikleri, 1 adet kemik boynuz obje ve cam parçaları ele geçirilmiştir. Magazin batı duvarının ise olasılıkla Ortaçağ insanları tarafından bilindiği ve bilinçli olarak taş temellerin bir kısmının bu kerpiç duvar üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Urartu Dönemi'ne ait magazin odası, 24.80x 3.15 m. boyutlarındadır. Magazinde ortaya çıkarılan toplam 30 *pithos*un ağız seviyelerinin -9.45/-12.15 m.ler, taban seviyelerinin ise 9.80-12.38 m.ler arasında değiştiği belirlenmiştir. *Pithoslar*, kuzeyden-güneye doğru dört kademe hâlinde, doğu-batı yönünde ise üçerli sıralar hâlinde yerleştirilmiştir. İlk ve son kademeye dokuzar, ikinci ve üçüncü kademeye ise altışar *pithos* yerleştirilmiştir. İlk kademede tümlenebilir nitelikte 3 çömlek ve 1 derin çanak tespit edilirken, 2. kademede tümlenebilir nitelikte sadece 1 çömlek, diğer kademelerde ise sadece kırık kâse ve çömlek parçaları ele geçirilmiştir. *Pithosların* yanında 3 tüme yakın, 1 tane tam ve 3 tane de kırık olmak üzere toplam 7 pişmiş toprak *bull*a (Resim: 10) parçası ele geçirilmiştir. Bunun dışında ele geçirilen ve Urartu Dönemine ait olan 2 kırık ve kısmen eksik olan pişmiş toprak heykelcik (Resim: 11), mavi boyalı

duvar bezemeleri, bir demir balta ve 2 bronz çivi mağazinin ikinci katından düşmüş olmalıdır. Tüm *pithos*ların üzerinde, kapasitelerini belirten çivi yazısı ile yazılmış ibareler bulunmaktadır. *Pithos*ların ağız çapları 54-70 cm. arasında değişmektedir. Çok tahribata uğramış olan 22 ve 23 No.lu *pithos*lar dışında, tüm *pithos*ların onarımı ve tamiri yapıldıktan sonra, tahribat görmemeleri için gerekli önlemler alınarak üzerleri toprakla kapatılarak örtülmüştür.

XI No.lu Alan (Resim: 5-6)

XI No.lu Alan olarak adlandırılan E 23 plan karesinin tamamı ile E 22 c ve d plan karelerini içine alan kazı alanındaki çalışmaların amacı tapınak alanının batı kısmında kalan, henüz kazılmamış alanlardaki yapılaşmayı ortaya çıkarmak ve burada tespit edilecek yapıların tapınak alanı ile olan bağlantısını anlamaktır.

Bu amaç doğrultusunda yürütülen çalışmalar öncelikle tapınak alanının batı duvarına denk gelen E23c ve d plan karelerinde yoğunlaştırılmıştır. Bu çalışmaların devamında, E23a ve b plan karelerinde Tapınak Alanı batı duvarı ile ilişkili veya bağımsız olabilecek kerpiç bir duvarın tespit edilmesi çalışma alanının genişletilmesine neden olmuştur.

E23 açmasına ilâve olarak çalışılan alana E22c ve d plan kareleri de eklenmiş , XI No.lu Alan'da E23a, b, c, d ve E22c ve d plan karelerinden oluşan toplam 150 metrekarelik alanda çalışmalar devam etmiştir.

Bu çalışmalar sırasında Tapınak Alanı batı duvarında başlamak suretiyle birbirleriyle geçişler vasıtasıyla bağlanmış olan 5 mekân tespit edilmiştir. Bu mekânlardan Tapınak Alanı Batı duvarı dışında kalan mekâna "4 No.lu Mekân", bu mekânın hemen batısında yer alan mekâna "1 No.lu Mekan" ve bu mekânın da kuzeyindeki mekâna "2 No.lu Mekân" adı verilmiştir. 2 No.lu Mekân'ın batısında ve 2 No.'lu Mekân'dan birer geçiş ile ulaşılan ve henüz çok az kısımları tespit edilmiş olası iki mekâna ise "3 ve 5 No.lu Mekân" adları verilmiştir. Söz konusu mekânlardan 1, 2 ve 4 No.lu mekânlarda yoğun çalışmalar yürütülüşken, sadece giriş kısımları belirlenen olası 3 ve 5 No.lu

mekânların büyük kısmı çalışılan alan dışında yer aldıklarından bu mekanlarda kazı çalışmalarının gelecek yıllarda yürütülmesine karar verilmiştir.

Tespit edilen mekânlar içinde dört duvarı ile tam olarak tespit edilen ve tamamı kazılıp ortaya çıkarılan tek mekân 1 No.lu mekândır. 4.60 X 4.60 m. boyutlarında kare planlı mekan oldukça iyi korunmuş şekilde tespit edilmiş ve kerpiçten yapılmış duvarları yaklaşık 2.0 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Mekân doğudan nişli bir kapı ile 4 No.lu mekâna ve kuzeyden de bir başka kapı ile 2 No.lu Mekân'a açılmaktadır. Mekânın kuzeydoğu köşesinde 0.50x0.80 m. boyutlarında bir platform bulunmaktadır. İşlevinin ne olduğu tam olarak anlaşılabilen bu platform üzerinde kırık ama tüm bir çömlek *in situ* olarak tespit edilmiştir.

Bu mekânın kuzeyinde yer alan 3 ve 5 No.lu mekânlara geçişleri bulunan 2 No.lu Mekân'ın yarısı açığa çıkarılmış olup kuzey yarısı ise henüz kazılmamıştır. Yoğun bir envantere sahip olan mekân yoğun bir yangın geçirmiş olup mekânın kazılan yarısı içinde büyük boyutlarda ağaç hatıllar tespit edilmiştir. Bunun dışında mekânın tabanı üzerinde kırık ama tüm kaplar ile içinde akdarı bulunan bir örme sepet ve iki adet bronz ve demirden yapılmış kılıç ve "hayvan üslûbu" ile yapılmış bir kabza (Resim: 9) tespit edilmiştir. Bu mekânın henüz tamamı ortaya çıkarılmamış olmasına rağmen domestik bir kullanıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu mekânın işlevinin ve diğer mekânlar ile olan ilişkisinin tespiti gelecek yıllarda yapılacak kazı çalışmalarında anlaşılabilir çalışılacaktır.

Tapınak Alanı batı duvarı dışında yer alan, '4 No.lu Mekân' olarak adlandırılan mekândaki çalışmalar, Tapınak Alanı batı duvarı dış yüzünün tespit edilmesiyle başlamıştır. Mekân içinde derinleşildikçe yoğun kerpiç döküntünün altından büyük oranda korunmuş ve doğu-batı yönlü uzanmış 1.40 x 0.30 m. ebadında yanmış hatıllar tespit edilmiştir. Hatılların bulunduğu yangın seviyesinin altında taş temeller tespit edilmiş ve bu mekânın doğusunda merdiven veya kademe olabilecek bir mimarî öğenin varlığı ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca söz konusu mekânın batı duvarında 1 No.lu Mekân'a geçişi sağlayan ve 1 No.lu Mekân'da olduğu gibi nişleri olan bir kapı ile mekânın güneyine muhtemel bir koridora

açılan başka bir kapı tespit edilmiştir. Söz konusu kapılardan 1 No.lu Mekân'a geçişi sağlayan kapının eşiği önünde, taban seviyesinin altında 20 cm. genişliğinde ve 20 cm. derinliğinde kuzey-güney doğrultusunda muhtemelen atık suyu kale dışarısına atmak için kullanılan bir kanal tespit edilmiştir.

Çalışmalar taban seviyesine ulaşan 1,2 ve 4 No.lu Mekânlar'da bitirilmiş olup, 4 No.lu Mekân'ın güney kapısının ve 1 No.lu Mekân'ın güney duvarı dış yüzünün tespiti ise 2006 yılı kazı çalışmalarına bırakılmıştır.

Sonuç olarak tapınak alanının hemen batısında yer alan 'XI No.lu Alan' olarak adlandırılan alanda tespit edilen mimarî yapılar ve bu yapılar içinde tespit edilen buluntular bu alanın, tapınak alanının aksine, yaşamsal alan olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Tespit edilen mekânların Tapınak Alanı ile nasıl bir ilişki içinde olduğu bu yılki çalışmalarda henüz ortaya konamamıştır. Gelecek yıllarda yapılacak olan çalışmalar bu ilişkiyi tespit etmeye yönelik olacaktır.

Dışkent (Resim: 7)

DD80 Açması

DD80 açması deniz seviyesinden 1887.94 m. yüksekliktedir. Kazı çalışmaları ile ortaya çıkan ve kuzeybatı güneydoğu doğrultulu olarak uzanan duvar, kuzey-güney doğrultulu diğer bir duvarı kesmektedir. Söz konusu duvarlar yapının en büyük mekânını oluşturmaktadır. Mekânın hemen kuzeyinde ve batısında muhtemelen sokak kısmına ait olabilecek alanlar da vardır. Alanlarda 2 adet çukur tespit edilmiştir. Gri renkli küllü toprakla tanımlanabilen çukurlar yaklaşık 1 m. çapındadır ve içlerinde çok sayıda keramik ve kemik parçası ele geçirilmiştir.

Yapıların Urartu mimarîsinin genel karakterine paralel olarak ana kayanın üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır. Hatta ana kaya kesilerek 45x35 cm. boyutlarındaki temel taşları elde edilmiş ve bu kayalar temelde kullanılmıştır. Mekân içinde ele geçirilen buluntular daha çok keramik ve kemikten oluşmaktadır.

PP96 Açması

PP96 açmasındaki çalışmalarda 5 farklı mekâna ait olabilecek yapılar ortaya çıkarılmıştır. Yapının inşa tekniği önceki yapılar ile benzerdir ve duvarlar ve 7.0 m. uzunluğundaki teras duvarı ana kaya üzerine oturmuştur. Teras duvarının üzerinde yaklaşık 70 cm. boyutunda '1 No.lu Mekân' olarak adlandırılan ve tüme yakın bir kısmını tespit edilen mekâna açılan bir kapı açıklığı yer almaktadır. Söz konusu mekân 3.85x3.15 m. boyutlarındadır. Kazı çalışmaları mekânın kuzeydoğu köşesi dışında tüm duvarlarının ortaya çıkarılmasını sağlamıştır. Mekânın tabanının altında yaklaşık 30x25 cm. boyutlarında taşlardan oluşan taban döşemesi saptanmıştır. Mekânda ele geçirilen buluntular arasında keramik ve kemik parçaları dışında taban üzerinde *in situ* durumda öğütme taşı, tüm çömllekler ve depolama ile ilişkili olabilecek *pithos* parçaları tespit edilmiştir. En ilginç buluntuyu ise üzerinde asası ile birlikte betimlenmiş kanatlı bir cinin yer aldığı mühür oluşturmaktadır (Resim: 13).

Söz konusu mekânın hemen güneyinde '2 No.lu Mekân' olarak adlandırdığımız ve yine Batı Duvarı'nı teras duvarının oluşturduğu kuzey duvarı ise 1 No.lu Mekân'ın Güney Duvarı ile ortak olan diğer bir mekân yer almaktadır. Mekân 1 No.lu Mekân ile gerek mimarî gerekse buluntuları açısından benzer özellikler göstermektedir. Taban üzerinde *in situ* durumda *pithos* parçaları ve öğütme taşı gibi bazı buluntular ele geçirilmiştir.

OO96 Açması

OO 96 açmasında çalışma yapılmasının nedeni PP96 açmasındaki mekanların devamını tespit etmek içindi. Doğu-batı doğrultulu olarak yaklaşık 2 m. lik bir eğime sahip olan alanda yapılan çalışmalar sonucunda yoğun döküntü taş gruplarına rastlanmıştır. Döküntü taşlarının altında, açmanın b ve d plan karelerini kapsayan alanda 5 m. lik kısmı saptanılan bir duvar tespit edilmiştir. Söz konusu duvar PP96 teras duvarı ile inşa tekniği açısından oldukça benzer özellikler göstermektedir. Bu duvar da kademeli olarak inşa

edilmiştir ve bu duvara bağlı kuzeydoğu doğrultusunda uzanan bir duvarla birleşmektedir. Alanda gerçekleştirilen çalışmalar burada yaklaşık 4.0x3.5 m. boyutlarında bir mekânın varlığını göstermiştir. Mekânın sıkıştırılmış topraktan yapılmış olan bir tabanı da ortaya çıkarılmıştır. Taban üzerinde *in situ* olarak demirden yapılmış bir kama ve bir kürek (Resim: 14) bulunmuştur. Diğer yandan, çok sayıda keramik ve kemik parçasına rastlanmıştır.

Ayanis Kalesi 2005 yılı kazısında bulunan 53 adet envanterlik eser ile 33 adet etütlük eser Van Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Resim 1: IX No.lu Alan, Yeni Payeli Salon

Resim 2: IX No.lu Alan, Yeni Payeli Salon

Resim 3: VII No.lu Alan,Batı Depo Odaları

Resim 4: VII No.lu Alan, Batı Depo Odaları'nda küpler

Resim 5: XI No.lu Alan, saray mutfağı

Resim 6: VII No.lu Alan, hasır sepet kalıntısı

Resim 7: Dişkent yapıları

Resim 8: Yonca ağızlı testi

Resim 9: Kılıç kabza başı

Resim 10: Mühür baskısı

Resim 11: Kil figürin

Resim 12: Depo küpü

Resim 13: Taş mühür baskısı

Resim 14: Demir kürek

ULUCAK HÖYÜK KAZILARI 2005 YILI ÇALIŞMALARI

Altan ÇİLİNGİROĞLU*
Fulya DEDEOĞLU

Ulucak Höyük, İzmir karayolları levhasından 8 km. doğuda, İzmir-Ankara karayolu üzerinde, Ulucak Beldesi sınırları içerisinde yer alan yaklaşık 120X140 m. ölçülerinde bir yerleşim yeridir. Kazı çalışmaları 1995 yılından beri İzmir Arkeoloji Müzesi denetiminde, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim elemanları tarafından yürütülmektedir. 2005 yılı kazı ekibi, İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Arkeolog Ufuk Çetinkaya, Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu, Doç. Dr. Eşref Abay, Ar.Gör. Fulya Dedeoğlu, Ar.Gör. Atilla Batmaz, Asuman Kuru, Rabia Özcan, Ozan Şahin, Çağrı Tarhan, Burcu Yılmaz, Ali Hakan Kuzugüden, Murat İstarmakalı, Kemal Erzan Güler, Sebla Çelik, Pınar Dulçe, Osman Karadağ (A.Menderes Üniversitesi) oluşmuştur. Ekipte yer alan tüm meslektaşlarımıza ve öğrencilerimize içten teşekkür ederiz.

2005 yılı sezonunda gerçekleştirilen arkeolojik kazı çalışmaları L13 ve K13 olarak adlandırılan iki ayrı açmada yürütülmüştür. Bu alanlarda çalışılmak istenmesinin amaçları aşağıdaki gibi açıklanabilir:

- C14 sonuçlarına göre M.Ö.6230'a tarihlendirilen L13 açmasındaki Va tabakası mimarisinin kaldırılması ve daha erken evrelere ait kültür tabakalarının ve verilerinin tespit edilmesi.
- L13 açmasının kuzeyine bitişik yeni bir açma açılarak bu alandaki

* Prof.Dr.Altan ÇİLİNGİROĞLU,Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE. altan.cilingiroglu@ege.edu.tr
Ar.Gör.Fulya DEDEOĞLU, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE. fulya.dedeoglu@ege.edu.tr

arkeolojik verilerin ortaya çıkarılması. K13 açmasının seçilmesinin nedeni daha önce L13 açmasında olduğu gibi prehistorik tabakalara ait evrelere höyüğün yamaç tarafında daha çabuk ulaşılmasıdır. Böylece bu alanda daha önceki yıllarda tespit edilen Va tabakası mimarisinin devamının da tespit edilebileceği düşünülmüştür.

Bu amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilen 2005 yılı kazıları sonucunda elde edilen veriler kayıtlara geçirilmiş, 102 adet envanterlik ve 53 adet etütlük eser İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

L13 AÇMASI

2005 yılı kazı sezonunda L13 açmasının yalnızca b ve d plan karesinde ve yaklaşık olarak 9.0x4.50 m. boyutlarında bir alanda kazı çalışmaları yapılmıştır. Özellikle b ve d plan karelerinde yoğunlaşan Va tabakasına ait mimari yapıların kaldırılmasının ardından plan karede siyah yanık bir toprak ile karşılaşmıştır. Va tabakasındaki mimarî yapıların konumlanabilmesi amacıyla bir tür "düzeltme evresi" olarak tanımlanabilecek olan tabaka 215.34 seviyesinde tespit edilmiştir. Açmanın dikey kesitinden de anlaşılacağı gibi Va tabakası mimarî elemanlarının bazılarının bu tabakanın kazılarak yerleştirildiği gözlenir. Yaklaşık 15 cm. kalınlığında olan bu tabakanın kaldırılmasının hemen ardından Vb olarak adlandırdığımız tabakanın kültür toprağına ulaşılmıştır.

Vb Tabakası

215.07 seviyesinden itibaren tespit edilebilen Vb tabakasının kültür toprağı yaklaşık 25 cm. kalınlığındadır. Tabaka yoğun bir şekilde yanmış olan döküntü kerpiç içermektedir. Kazı çalışmaları Vb tabakasına ait olan ve 27, 28 ve 29 No.lu Mekânlar olarak isimlendirilen üç odanın (evin?) ortaya çıkmasını sağlamıştır.

27 No.lu Mekân

27 No.lu Mekân b ve d plan karelerinin güneyinde yer almaktadır ve bir kısmı güneyde yer alan M13 açmasına girmektedir. 2005 yılında mekânın tespit edilen kısmı yaklaşık 4.50x2.50 m.lik bir alanı kaplamaktadır.

Mekânın güney duvarı dışında tüm duvarları bulunmuştur. Duvarlar yaklaşık 20 cm. genişliğindedir. Dörtgen şekilli mekânın duvarları içinde yaklaşık 10 cm. çapında 7 adet ahşap yuvası saptanmıştır. Duvarları inşa etmek için ahşap direkler dikilmiş ve bu örgü çamurla sıvanmıştır. Yapıların iç tarafında yer yer siva kalıntıları saptanmış olmasına karşın, evlerin dış sıvaları hiçbir şekilde tespit edilememiştir. Mekân içerisinde depolama amacıyla kullanılmış beş adet silo ortaya çıkarılmıştır. Derinlikleri 0.45-0.50 m. olan siloların çapları 0.60 ila 0.95 m. arasında değişmektedir. Siloların ikisi kuzey duvarına biri doğu duvarına dayandırılmıştır. Diğer bir silo ise güney duvarı içinde kalmıştır. Kuzey duvarına dayandırılmış ve büyük ölçüde tahribata uğramış 0.70 m. genişliğinde ve 1.60 m. uzunluğunda bir fırın mekânın içindedir. Fırının doğu tarafında 1,50x2.00 m. ölçülerinde küllük kısmı yer almaktadır. Fırının hemen güney-batı tarafında oldukça tahribata uğramış yaklaşık 0.40x0.40 m. boyutlarında üç adet seki ya da oturma platformu olarak adlandırılabilir mimarî mobilyalar yer almaktadır.

Mekânın sıvalı bir tabanı olduğu tespit edilmiştir. Mekân içinde kemik ve keramik buluntuların yanı sıra çok sayıda ağırşak ve bir adet mühür bir arada bulunmuştur. Açmada bulunan diğer buluntular arasında sapan taneleri önemli yer tutar. Açma güneybatı kesit duvarının içerisinde bulunan ve üzerinde tekstil parçaları tespit edilmiş idol en ilginç buluntulardan biridir. Yassı idol üzerindeki kumaş kalıntıları idolün giysili olduğu konusunda ip uçları sunmaktadır. Ancak idolün bir kumaş parçasına sarılmış olduğu da mümkündür.

28 No.lu Mekân

28 No.lu Mekân 27 No.lu Mekân'ın kuzeyinde yer almakta ve büyük bir kısmı a ve c plan karelerinin içine girmektedir. 27 No.lu ve 28 No.lu mekân arasında 1.20 m.lik bir boşluk yer almaktadır. Mekânın 2005 yılında tespit edilen kısım 1.50x2.0 m. lik bir bölümdür ve sadece güney, doğu ve batı duvarları tespit edilebilmiştir. Duvar kalınlığı 0.15 m. olarak ölçülmüştür. Duvarlar üzerinde siva izi görülememesine karşın güney duvarının bir kısmında içte ve dışta siva korunmuştur. -215.02 seviyesinde saptanan tabanının sıvalı olduğu

gözlenmiştir. Mekân içerisinde iki adet tüm kap ve bir adet yuvarlak depo alanı ortaya çıkmıştır. Bazı kapların etrafında ve içinde çok sayıda deniz kabuğu bulunmuştur. Ulucak'ta Erken Tunç Çağında görülen deniz ürünleri ile beslenmenin Neolitik Dönemde de var olması yerleşme yerinin deniz kültürü ile olan bağlantısını vurgular.

29 No.lu Mekan

29 No.lu Mekân d plan karesinin güneyinde 27 No.lu Mekân'ın doğusunda yer almaktadır. 2.20x 1.50 m.lik bir bölümü saptanan mekanın büyük kısmı M13 açması içinde kalmaktadır. Mekânın duvarlarına ait olabilecek beş adet ahşap yuvasından dört adedi güneyde, bir adedi de batıda tespit edilmiştir. Bu duruma karşın, ne kesitte ne de ahşap yuvalarının olduğu yerde herhangi bir kerpiç tespit edilememiştir. Olasılıkla duvar bütünüyle tahribata uğramıştır. Mekânın doğu köşesinde içerisinde *in situ* çok sayıda âletin ele geçirildiği bir işlik tespit edilmiştir. İşliğin içinde çok sayıda perdah taşı, kil objeler, kemik *spatula* ve âletler, çakmak taşları, ezgi taşları obsidyen âletler ve çekirdekler, ağırşaklar ve sapan taneleri bir arada bulunmuştur. Olasılıkla objeleri şekillendirmede kullanılan 0.30 m. çapında ve üzeri düz yuvarlak bir platform taban üzerinde *in situ* tespit edilmiştir.

K13 AÇMASI

2005 yılı kazı çalışmalarının yapıldığı diğer bir açma K13 olarak adlandırılan alandır. Geç Roma-Erken Bizans Dönemine ait olan ve kazı yayınlarında I.tabaka olarak adlandırılan döneme ait buluntular K13 açmasının güneybatı köşesinde 216.80 m. seviyesinden itibaren tespit edilmeğe başlanmıştır. Önceki yıllarda L13 açmasında tespit edilen Roma Duvarı'nın küçük bir bölümü K13 açmasında da belirlenmiştir. Çalışmalar sırasında ele geçirilen çatı kiremidi gibi malzemelerin Roma Dönemine ait olduğu görülmüştür. Ortaya çıkarılan dağınık taş duvarların taşları arasında devşirme malzeme olarak kullanılmış havaneli, öğütme taşı, söve taşı gibi erken dönemlere ait işlenmiş

taş malzemelere de rastlanmıştır. Bu durum geç dönem yerleşmelerinin erken dönem yapıları ile ilgili yaptığı tahribatı göstermektedir.

K13 açmasının kuzey ve güney kesimlerinde tespit edilen taş kümelerinin birbirleriyle ilişkilerinin olup olmadığının anlamak amacıyla taş sıraları korunarak, geri kalan alanlarda derinleşilmeye devam edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda taş kümelerinden kopuk yer yer döküntü taşlara rastlansa da, söz konusu iki taş kümesinin birbirleriyle bağlantılı olmadığı anlaşılmıştır. Ele geçirilen malzeme genellikle Roma Dönemine ait olsa da, az sayıda Erken Tunç Çağ keramiği ile Neolitik Döneme ait sapan tanesi, figürin bacağı, ağırşak, çakmaktaşı-obsidyen dilgiler gibi buluntulara rastlanmıştır.

Geç Roma-Erken Bizans Dönemini temsil eden gri-kahve renkli kültür toprağı 216.00 m. seviyesinden itibaren değişmiş ve Erken Tunç Çağ II'yi temsil eden killi, kahve renkli toprağa dönüştüğü görülmüştür. Ayrıca d plan karesi ortalarında başlayıp güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu, kısmen b plan kareye de giren yeni bir taş sırası tespit edilmiştir. Ele geçirilen malzeme büyük ölçüde Erken Tunç Çağı malzemesidir. a ve c plan karelerine kaydırılan çalışmalar yaklaşık 215.75 m. seviyelerinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan yeni taş sırasının tespiti sağlamıştır. Bu duvarlar kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu olarak uzanan yaklaşık 4.50 x 3.00 m. boyutlarındaki bir mekâna aittir. K13b plan karesi içinde mekânın kuzeybatı duvarı hizasında bir söve taşının bulunması mekâna ait bir girişin varlığını göstermektedir. Mekân, '30 No'lu Mekân' olarak adlandırılmıştır. Mekân içerisinde 215.34 m. seviyesine kadar derinleşilmiş ve ele geçirilen malzeme incelendiğinde 30 No.lu Mekân'ın Erken Tunç Çağına ait olduğuna karar verilmiştir. Mekânın kuzey, doğu ve batı olmak üzere üç duvarı düzgün bir duvar örgüsüne sahipken, güney duvarı oldukça dağınık bir durumdadır. Dikdörtgen biçimli mekân bir *megaron* yapısını andırmaktadır. Kesin sonuç, 2006 yılı kazıları ile anlaşılacaktır.

Sonuç olarak, 2005 yılında L13 ve K13 açmalarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Geç Roma-Erken Bizans, Erken Tunç Çağı II ve Neolitik Döneme ait olan mimarî kalıntılar ve buluntular tespit edilmiştir. Çanak çömlek ve kemik âletlerin yanı sıra ele geçirilen sapan taneleri, ağırlık taşları,

ağırşaklar Neolitik Dönem ekonomisi ile ilgili ipuçları vermektedir. Vb evresine ait olan depolama küplerinin veya depolama kutularının varlığı tarımsal üretimdeki başarının bir örneğidir. Vb evresinde bulunan giysili yassı figürin ve iki adet mühür (baskı kalıbı?) zellikle önemlidir. Vb olarak adlandırılan yeni tabakadan elde edilen radyo karbon sonuçlar bu evrenin ve höyükteki yerleşmenin şimdilik M.Ö.6400 yılları kadar eskiye gittiğini göstermiştir. 2005 yılı kazıları dahil olmak üzere Ulucak Höyük tabakalanması aşağıda gibidir. Bu tabakalanmanın önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılarla daha da eskiye gideceği kesindir.

Ulucak Höyük Tabakaları:

Ia	Geç Roma-Erken Bizans	
Ib	Geç Roma-Erken Bizans	
Ic	Geç Roma-Erken Bizans	
IIa	Erken Tunç ağı II	
IIb1	Erken Tunç ağı II	
IIb2	Erken Tunç ağı II	
III	Geç Kalkolitik ağ	
IVa	Neolitik Dönem	
IVb1	Neolitik Dönem	
IVb2	Neolitik Dönem	C14:5990-5730 B.C.
IVc	Neolitik Dönem	
IVd	Neolitik Dönem	
IVe	Neolitik Dönem	
IVf	Neolitik Dönem	
IVg	Neolitik Dönem	
IVh	Neolitik Dönem	
IVi	Neolitik Dönem	C14:6030-5895 B.C.
IVk	Neolitik Dönem	C14:6055-5885 B.C.
Va	Neolitik Dönem	C14:6230-6055 B.C.
Vb	Neolitik Dönem	C14:6400-6090 B.C.;C14:6390-6080 B.C.

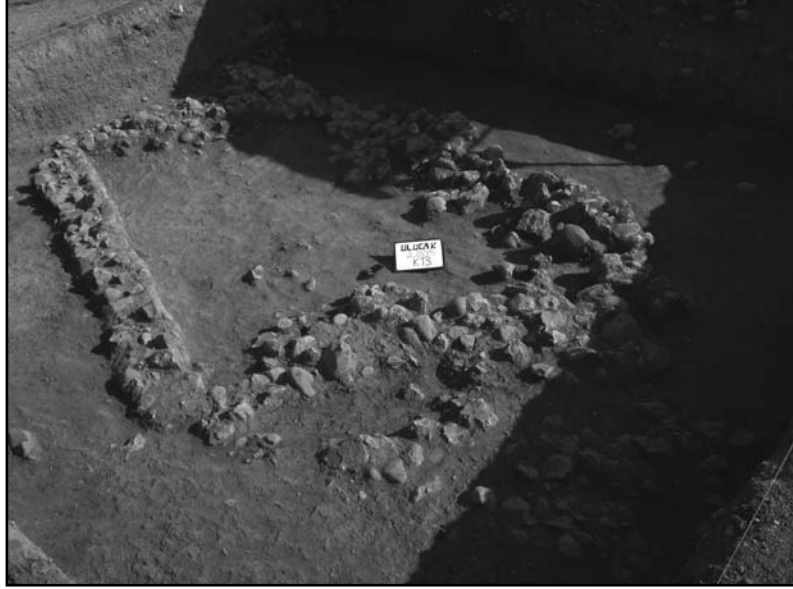
Resim 1: L13 açması, Vb evresi

Resim 2: L13 açmasında depolama küpleri

Resim 3: Vb evresi neolitik işlik

Resim 4: K13 açmasında dikdörtgen ETÇ II yapısı

Resim 5: K13 açmasında dikdörtgen ETÇ II yapısı

Resim 6: Neolitik Dönem sapan taneleri

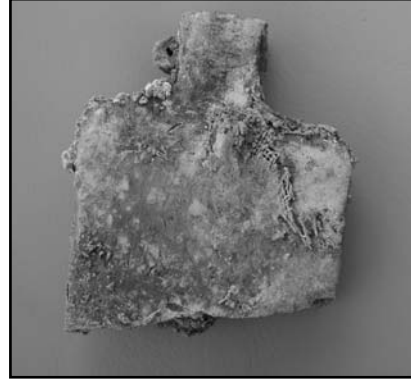
Resim 7: Dokuma ağırlık taşları: Neolitik Dönem Vb evresi

Resim 8: Kırmızı açıklı neolitik kâse

Resim 9: Giysili figürin

Resim 10: Neolitik mühür(?), baskı kalıbı(?)

Resim 11: Kare biçimli neolitik mühür veya baskı kalıbı

DIE ARBEITSKAMPAGNE IN PRIENE 2005

Wulf RAECK*

Die Arbeiten in Priene dauerten vom 10. August bis zum 21. September. Sie standen unter der Leitung von W. Raeck. W. Koenigs leitete die baugeschichtlichen Untersuchungen.

Stellvertretender Grabungsleiter war F. Rumscheid, die Organisation am Ort wurde von A. Filges durchgeführt.

Der Generaldirektion für Kulturgüter und Museen gilt unser Dank für die Erteilung der Grabungserlaubnis und den Vertretern der örtlichen Behörden für ihre vielfältige Unterstützung und Anregung, namentlich dem Bürgermeister von Güllübahçe, Herrn Yılmaz Salbaş, und dem Direktor des Museums Milet, Herrn Mehmet Yıldız, sowie ihren Mitarbeitern, namentlich Frau Birsen Özçelik von der Gemeinde Güllübahçe. Frau Fatma Güler vom Museum Milet begleitete und unterstützte als Vertreterin des Ministeriums für Kultur und Tourismus die Grabung mit großer Kompetenz und Hilfsbereitschaft. Die Kampagne wurde durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft und das Deutsche Archäologische Institut ermöglicht. Die geophysikalischen Untersuchungen wurden von der Gerda Henkel Stiftung finanziert. Es nahmen bis zu 32 wissenschaftliche und studentische Mitarbeiter und Restauratoren sowie 17 einheimische Arbeitskräfte teil.

Konservierungs- und Restaurierungsarbeiten im Ruinengelände

Da der Altar in der Orchestra des Theaters im Winter beschädigt worden war, stellte sich kurzfristig die Aufgabe, ihn zu stabilisieren und weiteren

* Prof. Dr. Wulf RAECK, J. W. Goethe-Universität, Archäologisches Institut, Hauspostfach 146, Grüneburgplatz 1, D – 60629 Frankfurt a. M./ALMANYA.

Schäden vorzubeugen. Hierzu wurde die Deckplatte abgenommen, die aus ihrer ursprünglichen Position verrutscht war und auf der Brüstung der Prohedrie auflag. Dann wurde der – modern ergänzte – Altarblock aus massiven Blöcken als Trockenmauerwerk neu zusammengefügt und die Platte wieder aufgelegt (Abb. 2). Dies ist eine vorübergehende Sicherungsmaßnahme. Der Endzustand soll im Zusammenhang mit der geplanten abschließenden Restaurierung im Theater hergestellt werden.

Die in den vergangenen Kampagnen begonnenen Arbeiten im Athenaheiligtum wurden fortgesetzt. Dabei wurden vor allem die Kanten des Stufenbaus freigeräumt und Architekturteile zur Verdeutlichung der Raumgrenzen von Cella, Pronaos und Opisthodom aufgelegt.

Um das Aussehen des Propylons deutlicher zu zeigen, wurde vor seiner Ostfront eine Gebälkprobe aufgestellt (Abb. 3).

Die Arbeiten führte C. Kronewirth, teils unter Mitarbeit von A. Wahl, durch.

Archäologische Ausgrabungen

Die Ausgrabungstätigkeit beschränkte sich auf den südwestlichen Bereich der Insula F 15 im Ostteil der antiken Stadt (Abb. 1. 4). Hier waren in den Jahren 2000 bis 2002 bereits Grabungsschnitte angelegt worden¹. Die Arbeiten wurden aber in den vergangenen zwei Jahren nicht fortgesetzt, weil die Abtragung der fundreichen Zerstörungsbefunde in der Insula D 2 im Nordwesten Prienes die Konzentration aller Kräfte erfordert hatte. Die Grabung in der Insula F 15 verfolgt zwei hauptsächliche Ziele: Es soll festgestellt werden, ob und wie weit das in anderen Stadtquartieren verbindliche Grundstücksschema der Gründungsphase auch hier Anwendung gefunden hat, und es sollen die Dauer und der Charakter der hellenistischen, römischen und mittelalterlichen Besiedlung festgestellt werden. Nachhellenistische und

1 W. Koenigs – W. Raeck, 23. *Kazi Sonuçları Toplantısı* 2001 (2002) 57 f. 62; W. Raeck, 24. *Kazi Sonuçları Toplantısı* 2002 (2003) 73. 77; W. Raeck, 25. *Kazi Sonuçları Toplantısı* 2003 (2004) 174. 177.

besonders mittelalterliche Siedlungsreste sind nämlich durch die Grabungen des 19. Jhs. fast nicht untersucht worden.

Zur Klärung dieser Fragen wurden insgesamt 5 neue Grabungsschnitte eröffnet. Hilfreich waren auch die geophysikalischen Untersuchungen, die in diesem Jahr durchgeführt wurden (s. u.).

Nach der Kampagne 2005 lassen sich die folgenden vorläufigen Ergebnisse festhalten:

Die Datierung der Erstbebauung dieser Insula in die Gründungsphase der Stadt ließ sich nun durch mehrere Grabungsbefunde erhärten. An verschiedenen Stellen, so z. B. an der nördlichen Umfassungsmauer, wurden Auffüllschichten im Bereich des Fundaments und des Mauerfußes festgestellt, die ausschließlich vorhellenistische Keramik enthielten. Diese begründet nur einen ungefähren terminus post quem, und eine genaue Datierung der frühesten Baumaßnahmen läßt sich daraus nicht ableiten, doch verbieten es die Abfolge der Bebauungsphasen und die nunmehr gut bekannte stratigraphische Sequenz von Befunden im Grabungsareal, mit der Datierung weit ins 3. Jh. v. Chr. hinabzugehen. Für die stadtdenkmaltliche wichtige Frage nach der Abfolge der Bebauung verschiedener Stadtbezirke in den Jahrzehnten nach der Neugründung könnten diese Befunde von großer Bedeutung sein, wenn einmal hinreichendes Vergleichsmaterial aus anderen Bereichen vorliegt.

In Bezug auf die Binnenteilung der Insula hat sich der Kenntnisstand verändert. Nach der Grabungskampagne 2002 schien die für die frühe Wohnbebauung Prienes als verbindlich angesehene Einteilung in 8 Grundstücke auch für die Insula F 15 gesichert². Zwar konnte die Trennmauer der beiden südwestlichen Grundstücke nicht physisch nachgewiesen werden, doch ließ sich ihr ursprüngliches Vorhandensein aus der Lage eines nach Norden ausbiegenden Fundamentsteins der südlichen Begrenzungsmauer

2 W. Raeck, *Kazi Sonuçları Toplantısı* 2003 (2004) 174. 177; ders., *Istanbuler Mitteilungen* 53, 2003, 324 f. Abb. 2. 3.

der Insula scheinbar erschließen. Die Arbeiten der Kampagne 2005 haben diese Mauer aber auch an weiteren Stellen nicht nachweisen können, ganz im Gegensatz zu anderen Architekturbefunden der ersten Phase, besonders der Mauer T, die die Insula in Nordsüd-Richtung halbiert. Gegen die Annahme einer anfänglichen Einteilung in acht Parzellen spricht auch das Bebauungsschema der ersten Phase, das zwar nicht vollständig bekannt ist, aber in seinen nachgewiesenen Mauerzügen deutlich vom sonst im spätklassischen Priene verwendeten Haustyp abzuweichen scheint (Abb. 4).

Es wäre daher zu erwägen, ob die übliche Einteilung der Wohninsula in acht Parzellen in diesem Stadtareal nicht angewendet, sondern durch eine Viertelung ersetzt worden ist. Da in den östlichen Stadtteilen die frühe Wohnbebauung bisher nicht ernsthaft untersucht worden ist, wäre die Anlage unterschiedlicher Parzellierungssysteme in verschiedenen Bereichen der Stadt durchaus vorstellbar. Dem scheint jedoch das Ergebnis der 2005 durchgeführten Georadar-Untersuchung zu widersprechen, die mit hoher Wahrscheinlichkeit an der vom Parzellierungsschema verlangten Stelle eine Mauer an der Grenze zwischen den beiden östlichen Grundstücken sichtbar gemacht hat (Abb. 5). Trifft dies zu, so wäre wohl in der Insula F 15 im Prinzip die Einteilung in acht Grundstücke beachtet, aber zwei davon von Beginn an zu einer Einheit zusammengefaßt worden. Dieses Verfahren läßt sich an verschiedenen Stellen in Priene besonders bei öffentlichen Bauten beobachten.

Über die Funktion des auf dieser Doppelparzelle angelegten Baukomplexes lassen sich noch keine konkreten Angaben machen. Lediglich zwei im Abstand von gut einem Meter parallel laufende Mauern, die wohl als Vorläufer einer größer dimensionierten kaiserzeitlichen (?) Installation für Vorratshaltung größeren Maßstabs zu verstehen sind, lassen vermuten, daß wir es hier nicht mit privater Wohnbebauung in der üblichen Form zu tun haben.

Nach den Arbeiten der vergangenen Kampagne liegt in der Insula F 15 erstmalig für Priene eine kontinuierliche Sequenz von Siedlungsbefunden vor, die vom späten 4./frühen 3. Jh. v. Chr. vermutlich bis mindestens ins 14. Jh. n. Chr. reichen.

Die Datierung der einzelnen Baubefunde, ihr Aussehen und ihre Funktion sind damit derzeit aber noch nicht hinreichend bekannt. Einen wichtigen Einschnitt in der Besiedlungsgeschichte des Areals stellt zweifellos das Verschwinden der die Insula halbierenden Mauer T dar, die teilweise abgetragen und durch Auffüllungen verdeckt wurde. Das tiefer liegende Gelände im Osten wurde dabei durch Anschüttungen auf etwa das gleiche Niveau gebracht wie der Westteil, was für die Anlage eines zusammenhängenden Baukomplexes auf großer Fläche spricht. Etwa in diese Phase könnte auch die oben erwähnte Installation zur Vorratshaltung gehören, von der sich zwei parallel laufende Mauerzüge und zwischen diesen Reste zweier großer Pithoi erhalten haben (Abb. 6). Vermutlich sind auch mehrere Pflasterlagen sowie die Aufmauerung zumindest der südlichen und westlichen Umfassungsmauer der Insula in diesem Zusammenhang zu sehen.

Die darüber liegende mittelalterliche Bebauung weist mehrere Phasen auf, die bis jetzt noch keine zusammenhängenden Grundrisse ergeben. Die – von unregelmäßigen Bauresten abgesehen – späteste Phase zeichnet sich durch die Verwendung dünner Schieferplatten an Böden und Wänden aus, die auch schon in den früheren Grabungsschnitten beobachtet worden waren.

Die Grabungsarbeiten in der Insula F 15 leitete A. Filges unter Mitarbeit von M. Dirschl Mayer. Die zeichnerische Aufnahme der ergrabenen Baureste übernahm G. Herdt.

Geophysikalische Untersuchungen (Abb. 7)

Vom 19. bis zum 28. August wurden geophysikalische Untersuchungen im Bereich der Laufbahn des Stadion und in den Insulae F 15 und F 16 durchgeführt. Dabei ergaben sich in Bezug auf die Anwendbarkeit verschiedener Methoden im Grabungsgelände von Priene folgende Erkenntnisse:

Die geomagnetische Methode scheint zwar grundsätzlich erfolgversprechend, liefert jedoch wegen ihrer vergleichsweise geringen Auflösung für die in Antike und Mittelalter sehr kleinteilig bebauten Prospektionsflächen keine zufriedenstellenden Ergebnisse.

Die Untersuchung mit Georadar dringt zwar nicht so tief in den Untergrund ein wie die Geomagnetik, liefert aber für oberflächennahe Baubefunde viel deutlichere Informationen.

Die Anwendung der geoelektrischen Methode wurde wegen der geringen Feuchtigkeit und der umständlichen und zeitaufwendigen Handhabung nicht weiter verfolgt.

Die Untersuchungen im Stadion hatten die Feststellung möglicher älterer Bebauung unter der Terrasse der Laufbahn zum Ziel. Das 'Untere Gymnasium' und das damit im Bauzusammenhang stehende Stadion sind erst im späten 2. Jh. v. Chr. erbaut worden, also wohl mehr als 200 Jahre nach der Neugründung der Stadt. Welche Art von Bebauung für diese Anlage aufgegeben werden mußte, ist bislang unbekannt. Die Georadaruntersuchung ergab zwei in Ostwest-Richtung parallel verlaufende Strukturen, die versuchsweise als Begrenzungsmauern einer der Ausrichtung des Stadtrasters folgenden Straße gedeutet wurden. Daß sich keine weiteren Baureste abzeichnen, könnte darauf hinweisen, daß sich hier in der Randlage nahe der Stadtmauer keine dichte Wohnbebauung befunden hat, sie könnte aber auch im Zusammenhang mit dem Bau des Stadions abgeräumt worden sein.

Die Ergebnisse der Georadaruntersuchung in der Insula F 15 sind z. T. schon erwähnt worden. Sie waren mit ausschlaggebend für die Anlage von Grabungsschnitten, die nach Abschluß der Prospektionen eröffnet wurden. In den Grabungen wurden jedoch auch einige Architekturbefunde freigelegt, die aus den Georadarbildern nicht hatten erschlossen werden können.

Die besten Ergebnisse lieferte die Untersuchung in der östlich benachbarten Insula F 16, wo sich im Anschluß an aufrecht stehendes Mauerwerk ein komplexer Grundriß aus verschiedenen Räumen und Höfen deutlich erkennen läßt. Die Auswertung ist aber noch nicht abgeschlossen und eine Unterscheidung einzelner Bauphasen und damit die Rekonstruktion zusammengehörender Grundrißstrukturen noch nicht möglich. Es scheint durchaus möglich, daß die am Nordrand der Insula F 16 oberirdisch sichtbaren Baureste aus opus caementicium zum gleichen Baukomplex gehören wie die als kaiserzeitlich eingestuft Mauerzüge und die Vorratsgefäße, die im Südwesten der Insula F 15 festgestellt wurden.

Die geophysikalischen Untersuchungen wurden von M. Posselt und S. Pfnorr (Fa. Zickgraf & Posselt) durchgeführt.

Bauuntersuchungen

Im Bereich des Athenaheiligtums wurde das nordöstliche Areal um den kleinen Antentempel herum untersucht sowie im gesamten Heiligtum die zeichnerische Dokumentation überprüft und aktualisiert.

Im Heiligtum der ägyptischen Götter wurden Steinpläne des Tempelpodiums, der Halle und des Propylons angefertigt. Die Vermutung, daß dieses von anderer Stelle umgesetzt worden sei, bestätigte sich.

Auf der Agora wurden Weihgeschenkbasen und nicht in situ befindliche Architekturteile untersucht und dokumentiert. Dabei konnten verschiedene Zuweisungen vorgenommen werden. Der wohl kaiserzeitliche Apsidenbau östlich der Agora zwischen Asklepiosheiligtum und Straßenhalle wurde, soweit noch nicht geschehen, zeichnerisch aufgenommen. Der vermeintliche Gewölbeversturz unter der Apsis am Südende des Gebäudes wurde weitgehend ausgeräumt. Dabei stellte sich heraus, daß es sich dabei um eine rezente oder zumindest rezent tiefgreifend gestörte Packung handelt, die keinerlei Rückschlüsse auf Dekoration und Funktion des Gebäudes in antiker oder mittelalterlicher Nutzung zuließ.

Die Bauuntersuchungen wurden von A. von Kienlin (Grabungsarchitekt) und A. Hennemeyer beaufsichtigt und durchgeführt, unter Mitarbeit von St. Ballmeier, G. Herdt, Cl. Knobling und A. Wahl.

Archäozoologische Untersuchungen

In diesem Jahr wurden die in den Grabungskampagnen 1998 – 2004 gemachten Tierknochenfunde untersucht. Eine detaillierte Auswertung für die einzelnen Befunde kann erst im Zusammenhang mit deren abschließender Interpretation erfolgen, doch lassen sich bereits jetzt generelle Aussagen treffen. Es gibt verhältnismäßig wenig Knochen von Wildtieren. Vertreten sind Rotwild, Damwild, Wildschwein und Hase. Bei den Haustieren findet sich das

gesamte Spektrum von Rind, Schwein und Schaf/Ziege sowie vergleichsweise viele Hundeknochen, an Geflügel hauptsächlich Hühner. An Equiden sind Pferd, Esel und vor allem das Maultier vertreten. Es wurden sehr wenige Fischreste festgestellt, dafür aber viele Muscheln.

Für einzelne Areale lassen sich spezifische Charakteristika erkennen, die mit der Funktion der jeweiligen Bebauung zu erklären sein werden. So haben z. B. die Grabungen im Bereich des Demeterheiligtums vorwiegend Hühner- und Schweineknochen erbracht.

Die archäozoologischen Untersuchungen wurden von N. Benecke unter Mitarbeit von A. Benecke durchgeführt.

Fundbearbeitung und Restaurierung von Grabungsfunden

Neben der Dokumentation der neu eingehenden Funde wurde die Auswertung der Funde aus bereits ausgegrabenen Schnitten Haus 33 (F. und J. Rumscheid), D 2 (F. Rumscheid) und E 5 (E. Winter) fortgesetzt. An Untersuchungen über verschiedene Fundgruppen arbeiteten S. Prillwitz (Funde der Gründungsphase) und Z. Yılmaz (kaiserzeitliche und spätantike Keramik). B. Weisser war mit der Bearbeitung der Fundmünzen befaßt.

Restaurierungs- und Konservierungsarbeiten galten neben den Neufunden vor allem der Zusammensetzung von Gefäßen aus der hellenistischen Zerstörungsschicht der Insula D 2 sowie der Reinigung und Konservierung von Eisenfunden der vergangenen Grabungskampagnen.

An den Dokumentations- und Restaurierungsarbeiten waren unter Leitung von B. Gossel-Raeck und U. Mandel außer den Genannten A. Barb, M. D'Onza, N. Heller, B. Schödel, K. Vogler, K. Weber, Elif Çolakoglu und Tuğba Dirican beteiligt.

T. Zerl entnahm Proben für archäobotanische Untersuchungen.

Depotbau

Nachdem durch die Bereitstellung eines geeigneten Baugrundstücks durch die Belediye von Güllübahçe die Voraussetzungen für den Bau eines neuen Grabungsdepots gegeben waren, erfolgte der Baubeginn im September 2005.

Die Übersetzung dieses Textes ins Türkische wird Fau Z. Yılmaz verdankt.

2005 YILI PRIENE ÇALIŞMALARI

Wulf RAECK*

Çalışmalar 10 Ağustos ile 21 Eylül tarihleri arasında, W. Raeck başkanlığında sürdürülmüştür. Mimarlık tarihi çalışmalarını W. Koenigs yürütmüştür. Kazı başkan vekili F. Rumscheid olup organizasyon ile ilgili işler A. Filges tarafından üstlenilmiştir.

Kazı izni dolayısıyla Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çok yönlü desteklerinden dolayı Güllübahçe Belediye Başkanı Sayın Yılmaz Salbaş, Milet Müzesi Müdürü Sayın Mehmet Yıldız ve çalışanlarına, Güllübahçe Kurulu'ndan Sayın Birsen Özçelik ve tüm yerel kurum temsilcilerine teşekkürü bir borç biliriz. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen Milet Müzesi'nden Sayın Fatma Güler çalışmalarımızı tecrübe ve yardımlarıyla desteklemiştir. 2005 yılı kazı sezonu Alman Araştırma Birliği ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün destekleriyle yürütülmüştür. Jeofizik araştırmaları için gerekli parasal destek Gerda Henkel Vakfı'nca sağlanmıştır. Çalışmalara bilimsel ekip, öğrenci ve restoratörlerden oluşan toplam 32 kadar kişi ve 17 yerli işçi katılmıştır.

Ören Yerindeki Koruma ve Onarım Çalışmaları

Geçtiğimiz kış aylarında hasar gören Tiyatro orkestrasındaki sunak sağlamlaştırılmış, meydana gelebilecek olası zararlardan korunması için kısa vadeli önlemler alınmıştır. *Prohedrianın* üzerine kayan, sunağın üst yüzeyine ait levha kaldırılmıştır. Altara ait ve kısmen modern eklemeli masif bloklar harç kullanılmadan yeniden birleştirilmiş ve levha yerine yerleştirilmiştir (Resim: 2). Bu uygulama geçici nitelikte olup, sunağın son durumu, tiyatrodaki yapılması planlanan nihai onarım çalışmalarıyla tamamlanacaktır.

* Prof. Dr. Wulf RAECK, J. W. Goethe-Universität, Archäologisches Institut, Hauspostfach 146, Grüneburgplatz 1, D – 60629 Frankfurt a. M./ALMANYA.

Geçtiğimiz sezonlarda Athena Kutsal Alanı'nda başlayan çalışmalara devam edilmiştir. Öncelikle basamaklı yapının kenarları temizlenmiş, *cella*, *pronaos* ve *opisthodomosun* sınırlarının belirginleştirilmesi amacıyla mimari parçalar yerlerine konmuştur.

Propylonun görünümünü daha belirgin kılmak için doğu cephesinde saçaklık rekonstrüksiyonu yapılmıştır (Resim: 3).

Buradaki çalışmalar C. Kronewirth tarafından, kısmen A. Wahl'in de katılımıyla, yürütülmüştür.

Arkeolojik Kazılar

Kazı çalışmaları antik kentin doğu kısmındaki F 15 *insulasının* güneybatı alanıyla sınırlandırılmıştır (Resim: 1. 4). Buradaki çalışmalar daha önceden, 2000'den 2002'ye kadar sürdürülmüştü.³ Fakat Piene'nin kuzeybatısındaki D 2 *insulasında* tespit edilen ve zengin buluntu veren yıkıntı tabakası, çalışmaların bu alanda yoğunlaşmasına ve böylelikle F 15'deki çalışmalara iki yıl ara verilmesine neden olmuştu. *İnsuladaki* kazılar iki ana amaç izler. Buna göre, kurulma evresinde kentin diğer kısımlarındaki parsel şemasının *insulada* uygulanıp uygulanmadığını, şayet uygulandıysa bu şemaya uygunluk derecesini ve *insuladaki* Hellenistik, Roma ve Ortaçağ'daki yapılaşmanın süreci ve niteliğini saptamaktır. Zira 19. yüzyılda yapılan kazılarda Hellenistik Dönem sonrası, özellikle Ortaçağ yerleşim kalıntıları hemen hemen araştırılmamıştır.

Bu soruların açıklanması için toplam 5 adet yeni açma açılmıştır. *İnsuladaki* çalışmalara bu yıl yürütülen jeofizik araştırmaları da yardımcı olmuştur (Bkz. Jeofizik araştırmaları).

2005 yılı kazı sezonu sonunda elde edilen ön sonuçlar şunlardır:

3 W. Koenigs – W. Raeck, 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2001 (2002)* 57 f. 62; W. Raeck, 24. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2002 (2003)* 73. 77; W. Raeck, 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı 2003 (2004)* 174.177

İnsuladaki ilk yapılaşmanın kentin kuruluş evresine tarihlenmesi kazılarda elde edilen birçok buluntuyla güçlenmiştir. Çeşitli yerlerde, örneğin *insula* kuzey sınır duvarında olduğu gibi duvarın bitimi ve temel kısmında, sadece Hellenistik öncesi keramik içeren bir dolgu tabakası saptanmıştır. Bu durum yaklaşık olarak bir *terminus post quem* oluşturmakla birlikte, ilk yapı faaliyetlerinin kesin tarihlenmesi için yetersizdir. Üstelik M.Ö. 3. yüzyıl gibi erken bir tarihe, ne yapı evrelerinin ve ne de süreklilik gösteren buluntuların stratigrafik sırası izin verir. Bu buluntular, diğer alanlarda bulunan yeterli malzemeyle karşılaştırıldığı takdirde, kentin şehircilik tarihi için önemli olan, kuruluşu izleyen yıllarda farklı kısımlardaki yapılaşmanın kronolojik sırası sorusuna yanıt verebilir.

İnsulanın bölünmesiyle ilgili bilgiler değişmiştir. Priene'nin erken konut mimarîsi için geçerli olduğu düşünülen 8 parsel ayırma esasının, 2002 yılı kazı sezonu sonrasında F 15 için de kesinleştiği görünmekteydi.⁴ Güneybatıdaki iki arsayı ayıran duvar bulunamamışsa da, *insula* güney sınır duvarından kuzeye yönelen bir temel bloğunun yeri, bu duvara işaret etmekteydi. İlk evreye ve özellikle insulayı kuzey-güney doğrultusunda bölen T duvarına ait mimarî buluntuların aksine, 2005 yılı kazı sezonunda bu yerin devamında yapılan çalışmalarda söz konusu duvar saptanamamıştır.

İlk evrenin mimarî şeması da başlangıçta burada her bir *insulanın* 8 parsel bölünmüş olduğu varsayımını geçersiz kılmaktadır. Söz konusu şema henüz tüm hatlarıyla bilinmemekle birlikte, saptanan duvarlar Geç Klasik Dönem Prienesi'nde uygulanan konut tipinden açıkça farklılık göstermektedir (Resim: 4).

Bu nedenle, kentin bu kesiminde *insulanın* 8 parsel yerine dörde bölünmüş olabileceği hesaba katılabilir. Doğu bölümündeki konut mimarîsi şimdiye dek ciddiyle araştırılmadığından, kentin çeşitli alanlarında farklı parsel sistemi uygulaması tamamen akla yatkındı. Fakat 2005 sezonunda yürütülen jeoradar araştırmaları bu varsayımınla çelişmektedir. Buna göre, doğudaki her iki arsanın arasında, büyük olasılıkla parsel şemasının gerektirdiği yerde, bir

4 W. Raeck, *Kazı Sonuçları Toplantısı* 2003 (2004) 174. 177; W. Raeck, *Istanbul Mitteilungen* 53, 2003, 324 f. Abb. 2. 3.

duvar belirlenmiştir (Resim: 5). Böylelikle F 15 *insulasında* 8 parsel ayırma esasına riayet edildiği, fakat başlangıçtan itibaren iki parselin tek bir parsel olarak birleştirildiği doğrulanmıştır. Bu uygulama kentin çeşitli yerlerinde, özellikle kamu yapılarında gözlenmektedir.

Çift parsel üzerine kurulmuş bu yapı kompleksinin işlevi henüz bilinmemektedir. Fakat birbirine bir metre mesafede paralel uzanan iki duvar, olasılıkla Roma Döneminde genişletilmiş depo işlevli büyük bir yapının öncülü olabilir. Bu durumda olasılıkla konut mimarîsi söz konusu değildir.

Geçtiğimiz sezondaki çalışmaların sonucuna göre F 15 *insulasındaki* yerleşim buluntuları M.Ö. 4. yüzyıl sonu / 3. yüzyıl başından itibaren tahminen en az M.S. 14. yüzyıla kadar süregelen bir devamlılık gösterir ki bu Priene`de ilk kez görülür.

Bununla birlikte her bir yapının tarihi, o zamanki görünümü ve işlevi yeteri kadar bilinmemektedir.

Alanın yerleşim tarihinde önemli bir dönüm noktası şüphesiz, *insulayı* ikiye ayıran T duvarının, kısmen yıkılıp doldurulmasıyla ortadan kaldırılmasıdır. Doğu kısımda daha alçak olan arazi doldurularak batıdakiyle ile aynı seviyeye getirilmiştir ve bu da büyük bir alan gerektiren yapı kompleksinin yeri için uygundur. Aynı evreye ait olabilecek bir diğer yapı da yukarıda bahsedilen, bugüne sadece paralel iki duvarı ve bu ikisi arasında duran iki büyük *pithosa* ait fragmanların korunageldiği depo işlevli yapıdır (Resim: 6). Çok sayıda zemin kaplaması, güney ve batı çevre duvarı da olasılıkla bununla ilgili olmalıdır.

En üstte yer alan Ortaçağ yapılaşması çok evrelidir. Fakat bu evreler henüz bir yapı planı vermemektedir.

Düzensiz yapı kalıntıları dışında, duvar ve zeminde ince taş levha kullanımı da en geç evreye aittir. Bu uygulama daha önceki sondajlarda da gözlenmiştir.

F 15 *insulasındaki* çalışmalar A. Filges tarafından, M. Dirschlmaier`in de katılımıyla, yürütülmüştür. Yapı kalıntılarının mimarî çizimleri G. Herdt tarafından üstlenilmiştir.

Jeofizik Araştırmaları (Resim: 7)

Jeofizik incelemeleri 19'dan 28 Ağustos'a kadar *Stadionun* koşu sahası ile F 15 ve F 16 *insularında* sürdürölmüştür. Bu çalışmalarda ören yerinde çeşitli metotların uygulanırlığı ile ilgili olarak ortaya çıkan sonuçlar:

Jeomanyetik esasen iyi sonuç veren bir yöntemse de, toprak altındaki küçük boyutlu Antik Dönem ve Ortaçağ yapılaşmasının bulunduğu yüzeylerde daha az bir çözünürlük sunar. Jeoradar araştırması, jeomanyetik kadar derine ulaşmasa da yüzeye yakın yapı kalıntıları hakkında daha net sonuçlar vermektedir. Jeoelektrik methodu ise gerek nem oranının azlığı, gerek teferruatlı oluşu ve zaman alması nedeniyle uygulanmamıştır.

Stadiondaki araştırmalar buradaki koşu sahasının terası altındaki olası erken yapılaşmanın tespitine yönelikti.

Aşağı *Gymnasion* ve bu yapıyla işlevsel açıdan bağlantılı *Stadion* M.Ö. geç 2. yüzyılda, kentın ilk kuruluşunun ardından 200 yıldan daha fazla bir süre sonra inşa edilmiştir. Bu alanda daha erkene ait ne tür bir yapının iptal edilmiş olabileceği henüz bilinmemektedir. Jeoradar araştırmasıyla doğu-batı yönünde birbirine paralel uzanan iki duvar izi saptanmıştır. Bu iki duvar, ızgara planı doğrultusundaki caddenin sınır duvarları olarak yorumlanmıştır. Bunların dışında burada başka hiçbir yapı kalıntısına rastlanmayışı, şehir surları yakınındaki bu sapa alanda yoğun bir yapı dokusu bulunmadığını gösteriyor olabilir. Fakat bu durum *Stadion* inşası sırasında yapıların kaldırılmış olabileceğine de işaret ediyor olabilir.

Daha önce kısmen bahsedilen F 15 *insulasındaki* jeoradar incelemeleri, sondaj yerlerinin belirlenmesinde rol oynamıştır. Bununla birlikte jeoradar kayıtlarında görünmeyen birkaç mimari buluntu ise kazılarda ortaya çıkarılmıştır. En iyi sonuç ise F 15'in doğu bitişiğindeki F 16 *insulasında* elde edilmiştir. Burada korunagelmiş bir duvar bitiminde, birçok mekân ve avludan oluşan yapı kompleksinin planı açıkça görölmektedir. Söz konusu yapı ile ilgili değerlendirmeler henüz sonuçlanmamış olup yapı evreleri ve bunların planı ile ilgili bir rekonstrüksiyon henüz mümkün değildir. *İnsulanın* kuzey sonundaki

duvarları opus caementicium olan yapı kalıntıları da, tıpkı F 15 *insulasının* güneybatısındaki Roma İmparatorluk Dönemine ait duvar ve *pithoslar* gibi, aynı yapı kompleksine aitti.

Jeofizik araştırmaları M. Posselt ve S. Pfnorr (Zickgraf & Posselt Firması) tarafından yürütölmüştür.

Mimarî Araştırmalar

Athena Kutsal Alanı'nda, küçük anteli tapınağın etrafını çevreleyen kuzeydoğru kısım araştırılmış ve kutsal alanı tümünü içeren mimarî çizimler kontrol edilerek güncelleştirilmiştir.

Mısırlı Tanrılar Kutsal Alanı'nda tapınağın podyumu, galerisi ve *propylonunun* taş planı tamamlanmıştır. Bu arada diğerk çalışmalara başlanmıştır. Agora'nın doğusunda ve Asklepios Kutsal Alanı ile Galerili Cadde'nin arasında bulunan, olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemine ait Apsisli Yapı'nın mimarî çizimleri yapılmıştır. Yapının güney bitimindeki apsisin altında yer alan ve tahminen tonozu ait yıkıntı tamamen temizlenmiştir. Bu esnada söz konusu yıkıntının yapının antik veya Ortaçağdaki işlevi ya da dekorasyonuna ait bir ipucu vermediğı, yeni veya en azından yakın bir zamanda tümenden yıkılmış bir tahribat olduğu ortaya çıkmıştır.

Mimarî araştırmalar A. von Kienlin (mimar) ve A. Hennemeyer'in gözetiminde yürütölmüştür.

Arkeozoolojik Araştırmalar

Bu sene 1998-2004 yıllarında bulunmuş olan hayvan kemikleri incelenmiştir. Her bir buluntunun detaylı değerlendirilmesine ait sonuçlar henüz tamamlanmamış olsa da genel bir değerlendirme mümkündür. Yabanî hayvanları kızıl geyik, alaca geyik, yaban domuzu ve tavşan temsil etmekte olup sayıca nispeten azdır. Evcil hayvanlar olarak siğir, domuz, koyun ve keçi çeşitlilik gösterir. Çok sayıda köpek ve kümes hayvanlarından özellikle tavuk

kemikleri bulunmuştur. Katır türü hayvanları at, eşek ve katır temsil eder. Sayıca az olan balık kılıçklarına karşılık, birçok midye kabuğu bulunmuştur.

Her bir buluntuya ait kemikler belirgin özellikler içerir ki bu, yapının işleviyle ilgili olarak açıklanabilir. Örneğin Demeter Kutsal Alanı'nda ağırlıklı olarak tavuk ve domuz kemikleri bulunmuştur.

Arkeozoolojik incelemeler N. Benecke tarafından, A. Benecke'nin de katılımıyla yürütülmüştür.

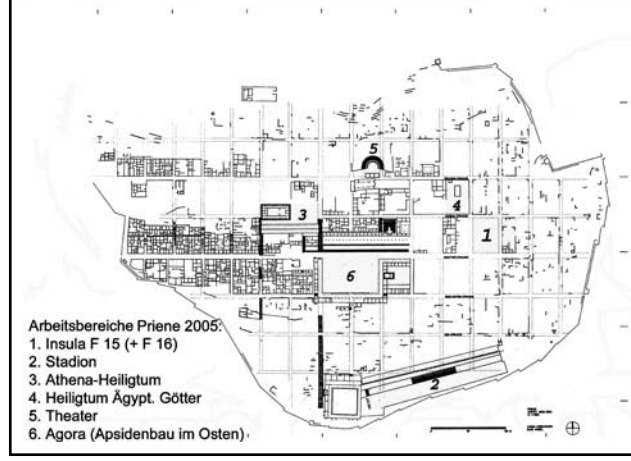
Buluntuların Araştırılması ve Restorasyon Çalışmaları

Yeni buluntuların belgelenmesinin yanı sıra, önceden kazılmış olan 33 No.lu Ev (F. Rumscheid, J. Rumscheid), D2 (F. Rumscheid) ve E5'te (E. Winter) ele geçirilen buluntuların değerlendirilmesine devam edilmiştir. Sikke buluntuları B. Weiss tarafından, çeşitli buluntu grupları S. Prillwitz (kuruluş evresi buluntuları), Z. Yılmaz (Roma Dönemi ve Geç Antik Dönem keramiği) tarafından çalışılmıştır. Onarım ve koruma çalışmaları yeni buluntuların yanı sıra, D2 *insulası*ndaki Hellenistik tahrip tabakasına ait kapların tümlenmesi ve ayrıca önceki yıllara ait demir buluntuların temizlenmesi ve konservasyonuna yönelik olarak yürütülmüştür. Dokümantasyon ve restorasyon çalışmalarında B. Gossel-Raeck ve U. Mandel idaresi altında A. Barb, E. Çolakoğlu, M. D'Onza, T. Dirican, N. Heller, B. Schödel, K. Vogler ve K. Weber yer almışlardır. T. Zerl arkeobotanik incelemeler yapmak üzere örnekler almıştır.

Depo İnşası

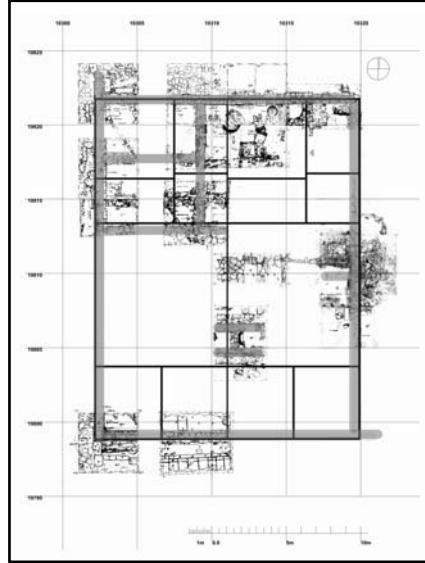
Yeni kazı deposunun inşasına, Güllübahçe Belediyesi tarafından inşa için uygun bir arazinin temin edilmesiyle, Eylül 2005 tarihinde başlanmıştır.

Metni Türkçeye Z. Yılmaz tercüme etmiştir.

Çizim 1: Stadtplan von Priene, grau gekennzeichnet sind die Arbeitsbereiche der Kampagne 2005.

Priene, şehir planı. 2005 kazı sezonunda araştırılan alanlar (Gri taralı)

Çizim 2: Plan der Grabungsschnitte in der Insula F 15. Die nordöstlichen und mittleren Flächen wurden 2005 angelegt. Schwarze durchgezogene Linien = Schema der Typenhäuser; breite graue Balken = Mauerzüge der 1. Bebauungsphase.

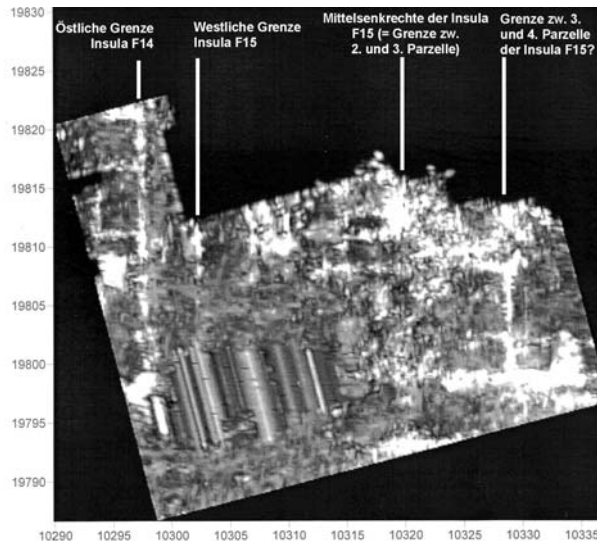
F 15 *insulasındaki* sondajların planı. Kuzeydoğu ve orta bölümde açılan 2005 yılı sondajları (siyah alanlar: Priene tipi ev şeması; gri, geniş alanlar: ilk yapılaşma evresine ait duvarlar)

Resim 3: Sicherungsarbeiten am Theateraltar.
Tiyatrodaki sağlamlaştırma çalışmaları

Resim 4: Gebälkprobe am Propylon des Athenaheiligtums.
Athena Kutsal Alanı, propylon saçaklığının rekonstrüksiyon denemesi

Resim 5: Georadarbild des südwestlichen Viertels der Insula F 15. Deutlich zeichnen sich die Haupt-Mauerzüge ab.
F 15 insulasının güneybatı çeyreğinin jeoradar resmi

Resim 6: Insula F 15: Kaiserzeitliche Baureste mit Pithoi.

Insula F 15: Roma İmparatorluk Dönemine ait yapı kalıntıları ve pithos

Resim 7: Georadaruntersuchungen im Stadion.

Stadiondaki jeoradar incelemeleri

FOUILLES ARCHEOLOGIQUES DE PESSINONTE : LA CAMPAGNE DE 2005

J. DEVREKER*

L. BAUTERS

K. BRAECKMAN

P. MONSIEUR

Des activités diverses se sont déployées durant la campagne de 2005. Les fouilles de l'aire du temple se sont poursuivies dans le complexe des tranchées du secteur B6, tout en continuant la réévaluation de l'ensemble des anciennes interprétations des murs et de leurs implications chronologiques avec l'aide du 'Harrismatrix'. A côté du secteur B6, la restauration et une anastylose partielle du petit théâtre ont été entreprises. Dans le musée lapidaire une cinquantaine de reliefs et inscriptions fut enregistrée exhaustivement en utilisant un système d'inventorisation digitale. Une partie de l'ancien dépôt a été transférée dans des locaux appropriés de l'ancienne école du village. Les études céramologique et archéobotanique ont désormais lieu dans une nouvelle salle du même bâtiment. Autour de l'école un jardin pourvu de plantes de la région a été installé. La prospection s'est concentrée sur Hamamtepe, le site découvert l'année passée. Un 'fieldwalking' détaillé y a été effectué en relation avec les vestiges monumentaux qui ont été enregistrés et étudiés pour une première interprétation. A cette occasion un premier aperçu des divers types de roche et de pierre a été faite¹.

* Prof. Dr. John DEVREKER, Universiteit Gerat Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa Blaudijnberg 2B-900 Gent/BELGIUM.

1 Les recherches archéologiques à Pessinonte sont l'oeuvre de la Universiteit Gent (Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa), en collaboration étroite avec la Provinciebestuur Oost-Vlaanderen (Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen, site Velzeke, et le Dienst Monumentenzorg en Cultuurpatrimonium). La campagne a eu lieu du 15 juillet au 18 août sous la direction du prof. J. Devreker. La conduite des fouilles a été faite par les archéologues L. Bauters, M. De Voe (Berkeley University) et F. Vervaeet. L. Bauters, assisté de I. Claerhout, a continué l'étude des murs en y appliquant entre autres

L'aire du temple (Fig. 1)

En continuant les fouilles du secteur B6, au nord du petit théâtre (dit 'sévérien') et dans l'angle nord-ouest, le profil nord de la tranchée B7 avoisinante a fait l'objet d'une étude renouvelée. Le but était la meilleure compréhension du rapport entre le petit théâtre et le portique formant la limite orientale de l'agora. En vue de l'élaboration d'un 'Harrismatrix' pour tous les murs de l'aire du temple quelques plans des anciennes fouilles furent confrontés avec de nouvelles observations sur le terrain en reconsidérant le rapport entre les traces diverses et les murs.

Les fouilles dans le secteur B6 (Fig. 2)

Dans le secteur B6 la tranchée B6d fut approfondie, permettant le relevé d'un second plan. Un troisième niveau a été atteint mais le relevé a dû être relégué à la prochaine campagne. En effet, les fouilles furent fortement entravées par la présence de grands blocs de marbre et de calcaire qui sont des démolitions provenant respectivement du mur 378 et du mur parallèle 323 allant en direction est. D'autres difficultés se présentaient : le nombre restreint de main d'œuvre et la situation de l'étroite tranchée B6d permettant à peine le dégagement des déblais dans de bonnes conditions de sécurité. Toutefois, diverses constatations intéressantes ont pu être faites. Ainsi l'on

le 'Harrismatrix'. D. Goderis, architecte, assisté de S. Goderis, a entamé la restauration du petit théâtre. Un système d'inventorisation digitale pour le musée lapidaire a été élaboré et testé par P. Monsieur, G. Souffreau, K. Braeckman et G. Vermeiren. K. Braeckman a terminé l'aménagement des nouveaux locaux d'étude et du nouveau dépôt dans l'ancienne école du village devenue le *Pessinus Research Center*. En même temps il s'est pris à tâche de continuer l'organisation et le transfert du matériel de l'ancien dépôt. Le jardin autour du nouveau centre a été installé par P. Bral, assisté d'A. Van Peteghem. P. Monsieur a poursuivi l'étude du matériel céramique et le recensement du matériel des nouvelles fouilles. A. Van Peteghem s'est adonnée comme d'habitude à la recherche paléobotanique. La photographie des objets du dépôt a été faite par G. Vermeiren et P. Monsieur. M. De Voe, F. Vervaeet et I. Claerhout ont effectué la prospection de Hamamtepe. Les prof. P. De Paepe et L. Moens, également de la Universitéit Gent (resp. Vakgroep Geologie en Bodemkunde et Vakgroep Analytische Chemie) y ont étudié les roches et les pierres. Les tâches d'ordre logistique et culinaire ont été faites par I. Claerhout, K. Braeckman et P. Bral. Le gouvernement turc était représenté par Mme N. Ünal du Musée archéologique de Mersin .

connaît maintenant la largeur du mur 396 qui forme la limite sud de la chambre aux graffiti des pigeons dans la tranchée B6c. Il s'est révélé que ce mur fut construit dans la technique d'emplekton, les deux faces consistant de blocs de calcaire posés soigneusement et d'un intérieur rempli de petites pierres et de terre. La largeur assez considérable est de 0,75m. Vers le côté ouest le mur a été démantelé à un niveau plus profond. Puisque le mur montre également une face soignée au sud la question se pose s'il s'agit là d'une autre chambre ou du côté extérieur. La largeur du mur pourrait indiquer qu'il fit fonction de soutènement supposant ainsi une certaine hauteur. De toute façon, il ne semble pas s'agir d'un bâtiment secondaire de médiocre facture. Sur le côté sud du mur de marbre 378 on avait déjà noté une inscription, un M qui pourrait remonter à l'époque romaine tardive ou byzantine. Le mur 378 qui date probablement de l'époque romaine tardive fut complètement démantelé dans sa partie sud ne permettant pas de suivre sa continuation dans cette direction. Au-dessus de ce mur l'on a pu démêler un dédale de murs. Néanmoins, l'érosion de la partie ouest des niveaux et des constructions due à la pente est-ouest rendaient difficile une interprétation. Un ensemble de murs probablement contemporains appartient à ce que nous considérons provisoirement comme la phase la plus ancienne. Il s'agit de la partie inférieure du 405 qui fait un angle et qui se poursuit à cet endroit comme le 407 continuant au-dessus du petit théâtre (B6-407 ou B7-2). Le mur B6-408 (pareil au B7-2) qui s'y raccorde est également contemporain. Le mur B6-409 (auparavant également pareil au B7-2) se trouvant dans la continuation vers l'est est probablement plus ancien, puisqu'il semble que le profil de B7 suggère que le 408 est installé contre le 409. Cela semble se confirmer des anciens plans de B7 qui montrent que dans le sens de la longueur le 408 est construit contre le 409. Le rapport entre le mur 405 et le mur de terrasse 410 qui effleurait déjà dans le profil est des tranchées de l'agora durant les fouilles de P. Lambrechts, ne sera visible que lorsque les fouilles auront progressé en profondeur. Dans une phase suivante la construction du mur fut repris pour le faire continuer en direction est jusqu'à ce qu'il fait un angle vers le nord (mur 406). Cette nouvelle phase se caractérise par une construction peu

soignée de gros blocs de pierre. Le côté est est lié à une assise de pierres posées sans soin formant le mur 394 dont le rapport n'est pas clair. Peut-être y a-t-il contemporanéité avec quelques pierres du 404. Puisque le mur 407 n'atteint pas la même hauteur que les travaux de transformation du 405, on a l'impression qu'à ce moment il ne fonctionnait plus et qu'il a été démantelé dans sa partie supérieure. Il est à espérer que la recherche dans l'avenir pourra apporter de nouvelles données pour mieux éclaircir la chronologie de la construction de ces murs.

Le profil nord du secteur B7 (Fig. 3)

Le profil nord du secteur du petit théâtre (B7) a été élargi et étudié en détail. Quelques observations notables ont conduit à revoir toute trace sous une nouvelle lumière. Malgré le fait que l'incendie provoqua la destruction du portique en emportant le stuc des murs et en faisant écrouler le toit, il semble que le mur qui formait à l'est la séparation du petit théâtre avait encore tenu debout. En effet, à peine a-t-on rencontré des pierres gisant dans la couche d'incendie. Les fouilles de 2002 ont révélé que ce mur possédait une fondation faite de pierres sans mortier et prenant un aspect d'escalier². Il faudrait croire que seulement après l'incendie le mur fut démantelé laissant en place encore une assise qui se trouve au-dessous du niveau supérieur de la couche d'incendie. Après, du côté de l'agora, une tranchée a été creusée dans cette couche jusqu'à la fondation en escalier. Celle-ci fut remployée en y ajoutant une fondation liée au mortier et pourvue de deux assises de pierres. Dans ce mortier à chaux ont été utilisés des fragments de stuc et des tessons de cruches-amphores comme l'on en a découvert en grande quantité dans la couche d'incendie. Au-dessus de cette fondation et de l'ancien mur du portique fut posée une assise de grosses pierres dont la face supérieure présentait un plan horizontal. A cette fin plusieurs blocs de marbre ont été remployés. Ce nouveau mur (Fig. 3, 170) avait la largeur de deux assises

² Devreker J., Bouters, L., Braeckman, K., Devos, G., Monsieur, P., De Clercq, W., 2004 : «Fouilles archéologiques de Pessinonte : la campagne de 2002 », *Anatolia Antiqua* XII, 88.

de pierre. Il n'a pas été possible de voir s'il faisait partie de l'assise inférieure d'un mur prenant une certaine hauteur ou de la limite d'une terrasse. Mais il s'agit bien d'une partie invisible puisque la partie supérieure de cette assise de pierres prend exactement le même niveau que la partie supérieure de la couche d'incendie. Il se peut que durant la campagne 2006 la fouille en direction nord pourra éclaircir la fonction de ce mur. Il semble qu'à son tour ce mur fut soit démantelé, soit que la terrasse fut désaffectée pour le placement d'une nouvelle assise de blocs calcaires irréguliers sur l'assise précédente de pierres dressées. La face supérieure de cette nouvelle assise se trouve plus ou moins en plan horizontal (Fig. 3, 169). Ces pierres fonctionnent à leur tour comme fondation pour les dalles du petit théâtre de marbre. Ces observations ont des implications chronologiques importantes pour ce secteur, puisqu'elles suggèrent qu'il y ait eu après la destruction de l'agora une phase de transition précédant la construction du petit théâtre. Ainsi depuis ce théâtre l'on ne regardait plus sur l'agora dans son état originel mais sur une place peut-être munie de quelques constructions, comme le suggère une fondation carrée inexploquée découverte dans la partie ouest (H3-6)³. Afin de mieux évaluer cette nouvelle présentation des choses les résultats des fouilles précédentes devront être réétudiés. Dans une publication de 1971 P. Lambrechts mentionne un dallage de marbre scellant la couche d'incendie⁴. Selon M. Waelkens ce dallage qui faisait le tour d'une petite construction dont la décoration fut enrichie d'une croix à l'époque paléochrétienne ne daterait qu'au plus tard du début du 3e siècle apr. J.-C⁵. Cette datation est basée sur l'étude d'éléments d'architecture, des monnaies et des grains provenant de la couche d'incendie et soumis à une analyse du carbone 14. Ces données se confrontent face aux monnaies découvertes dans la couche d'incendie du portique est durant les campagnes de 1998 à 2001 : plusieurs d'entre eux datent de l'époque romaine tardive, entre autres une monnaie de l'empereur Arcadius donnant

3 *Ibid.*, 92.

4 Lambrechts, P., 1971 : "De vijfde opgravingscampagne van de Gentse Universiteit te Pessinus (Turkije)", *De Brug* 4, 257.

5 Devreker J., Waelkens, M., 1984 : *Les fouilles de la Rijksuniversiteit Gent à Pessinonte, 1967-1973*. Brugge, 53.

un terminus post quem de 392 apr. J.-C. En plus, il n'est peut-être pas inutile de mentionner qu'à divers endroits des perturbations ont été constatées dans la couche d'incendie, représentant entre autres des puits pour l'installation de pithoi. Apparemment le remplissage de ces puits n'a pas toujours été bien distingué, chose dû au fait qu'il était mélangé aux cendres. Vue leur date beaucoup plus ancienne, l'étude des fragments de stuc ne rapporte rien à la chronologie, à moins que les questions qu'elle apporte concernant la destruction au 4e siècle apr. J.-C. puisse y ajouter quelque chose. Dans ce sens la fouille en B6 au nord de ce profil s'impose plus que jamais.

Nouvelles interprétations des anciennes fouilles dans les secteurs B6 et B1 (Fig. 4)

Grâce à l'élaboration d'un 'Harrismatrix' et à une étude approfondie des alentours du mur 209 qui prend une orientation nord-sud dans le secteur B6, de nouvelles observations intéressantes ont pu être faites. Durant les fouilles de 1999 et 1998 un mur byzantin (255) se trouvait contre le côté ouest du mur 209 et cachait durant l'enregistrement de ce profil les fondations du mur 209. Durant les campagnes de 2000 et 2001, pour des raisons de sécurité et pour mieux pouvoir étudier les structures plus profondes, le mur 255 fut enlevé et les couches sous-jacentes furent minutieusement fouillées. Les vestiges les plus anciens sont ceux d'un four de l'époque hittite qui est couvert en même temps par les murs 209 et 77 (Fig. 5, 1)⁶. Le mur 209 avait toujours été considéré comme plus récent que le mur hellénistique 77. On supposait que la cassure qu'il montre à la hauteur du mur 77 était la réparation d'une catastrophe, peut-être un tremblement de terre. Cette thèse est contredite par le fait que les fondations aussi se seraient écroulées, ce qui paraît impossible. En effet, une nouvelle étude de sa partie inférieure nous montre que le mur 209 (Fig. 5, 2) est en fait plus ancien et qu'il a été démantelé par endroits pour faire place au mur hellénistique 77 (Fig. 5, 3). La tranchée de fondation du mur

⁶ Fig. 5 représente une esquisse du côté ouest du mur 209 et ses structures sous-jacentes, tandis que la Fig. 6 montre une esquisse du côté est.

77 (Fig. 5, 4), en entraînant le démantèlement du mur 209, est parfaitement visible du côté ouest (Fig. 5). Du côté est par contre, la tranchée de fondation entre les deux murs se laisse à peine deviner (Fig. 6). A un certain moment, le mur hellénistique 77 ne fonctionnait plus à son tour et fut démantelé, ce qui est encore visible du côté ouest (Fig. 5, 5). Il se peut que cela ait eu lieu à l'époque romaine précoce à l'occasion de l'installation du mur de téménos qui de tout près le suit parallèlement. Probablement à l'époque romaine tardive ou à l'époque byzantine le mur a été réutilisé (Fig. 5, 6) : il semble qu'il fut rebâti au-dessus du mur 77 et allongé en direction nord. Il n'est pas clair si la partie supérieure du mur a été complètement rebâtie, mais il eut certainement des restaurations puisqu'il contient des blocs remployés. En plus il est devenu plus étroit des deux côtés. Il semble aussi que l'assise au-dessus de rétrécissement appartient encore au mur ancien, tandis que les assises plus hautes montre une facture moins soignée et se composent de blocs plus grands et plus irréguliers. A l'époque byzantine le mur fut partiellement abaissé du côté est pour rejoindre une possible construction de ce côté. Le mur 255 a été installé avec sa paroi de fond contre le côté ouest (Fig. 4). Plus tard le mur 209 fut rehaussé comme un mur étroit (209b), fait de petits blocs constituant ainsi la paroi ouest. Finalement ce mur 209b rejoint probablement le mur quasi perpendiculaire 209c. L'observation la plus importante est sans aucun doute que dans l'ensemble de la chronologie relative, après les murs de l'époque phrygienne, la partie inférieure du 209 s'avère être le mur le plus ancien de la zone ouest de l'aire du temple, et que déjà à ce moment dans cette zone l'orientation avait pris une direction nord-sud.

La zone au nord du mur 77 et du prolongement du mur 209 a également fait l'objet d'une étude, aboutissant à une nouvelle interprétation (Fig. 4 et 7)⁷. Il s'agit du soi-disant escalier avec la chambre adjacente du côté sud de la zone B1⁸. Les pierres soigneusement dressées des murs B1-7 et B1-35 s'enchaînent parfaitement dans un angle presque droit, prouvant ainsi leur

7 Fig. 7 est une esquisse dans la tranchée B1 de côté ouest du mur B1-3.

8 J. Devreker, F. Vermeulen 1995 : « Pessinus (Pessinonte) 1992 : preliminary report », *Anatolia Antiqua* IV, 73-77; iid. *Anatolia Antiqua* IV, 113-115.

contemporanéité. En plus, aucune trace rappelant l'existence d'un escalier n'est apparente, ce qui montre qu'il s'agit de l'angle d'une chambre ou d'un espace ouvert. Il est pourvu d'un sol fait de dalles également bien dressées. Il est à remarquer que le 7 représente un mur massif, construit dans la technique de l'emplekton et que son côté nord se compose d'assises de gros blocs grossiers. Dans une autre phase le mur 35 a été retaillé pour former un angle droit avec le mur 7 (Fig. 7, 2 montre l'alignement de la retaille), faisant disparaître partiellement la structure soignée de l'espace. Le niveau du sol a été rehaussé d'une demie pierre. En installant le mur de téménos (Fig. 7, 3) le mur 35 fut démantelé entièrement du côté sud. Il reste incertain si le mur a été retaillé avant ou après l'installation du mur de téménos. Une deuxième phase d'aménagement se remarque à 90 cm plus haut : dans la partie sud du côté ouest le mur B1-3 (Fig. 7, 4) fut érigé dans le prolongement du mur 209 (voir supra), en laissant une large baie (d'une entrée?) avec le mur 7. Un petit mur de refend étroit (Fig. 4, B6-307) a été établi du côté sud, mur qui était déjà visible dans le profil nord de la tranchée B6a. Les ouvertures plus récentes dans la partie supérieure du mur 7 datent probablement de la même époque. L'érosion de la paroi de B1 a fait apparaître en 2005 un fragment de colonne qui avait été partiellement enterré dans ce niveau du sol afin de servir de base pour un poteau de bois soutenant un toit. Probablement dans une phase finale l'ouverture à l'est fut fermée et le mur 3 (Fig. 7, 5) prolongé jusqu'au mur 7.

Restauration et anastylose du petit théâtre (Fig. 8) (D. GODERIS)

Les préparations en 2004 (le relevé et la mise en disposition des gradins) ont permis le commencement de l'anastylose partielle du petit théâtre, dit théâtre 'sévérien'. Durant l'hiver J.-P. Chiron a élaboré à base de photographies et de dessins un projet théorique pour la reconstitution. Ce projet a été appliqué sur le terrain et adapté selon les besoins. La forte érosion du marbre local et la fragmentation des gradins dues à leur réutilisation ont rendu difficile la reconstitution. En plus, la partie nord de la cavea se trouve encore dans la

tranchée B6 actuellement en cours de fouille. La présence des tranchées de fouille ne permettait pas l'installation d'une grue vue la trop grande distance pour utiliser le bras de levier. Ainsi le déplacement des gradins fut effectué de manière traditionnelle en utilisant trépied, poulies et sangles. Une pente faite de sable et fortifiée au milieu d'une poutre a permis le déplacement manuel des blocs. Le fil conducteur pour l'anastylose était la partie centrale avec escalier assez bien conservée de la cavea. Ainsi quelques gradins de l'escalier même ont pu être mis à leur place originelle, tout comme deux gradins des bancs in situ ont pu être complétés par trois autres gradins dont il n'existe également aucun doute de leur position originelle (Fig. 8: gradins 77, 78 et 107, légèrement hachurés). Les parties inférieures en travail grossier, y comprises les dimensions, s'adaptaient parfaitement sur les fondations de calcaire. Cinq autres gradins et une plaque provenant certainement du dallage du petit théâtre ont été utilisés pour compléter l'aspect originel du bâtiment (Fig. 8, en hachure foncée). Pour cette reconstitution hypothétique l'on s'est laissé guider par la courbe du gradin, ainsi que par sa hauteur et l'aspect d'un des deux côtés. La déviation du rayon entre les rangées des gradins dans les deux moitiés du petit théâtre est tellement négligeable qu'une position exacte dans chaque rangée s'avère impossible à déterminer.

Du point de vue mathématique la cavea du petit théâtre est bâtie comme une ellipse plutôt aplatie, coupée en direction longitudinale. La construction a été probablement établie suivant le principe d'une ellipse spécifique (voir dessin en Fig. 9) selon laquelle l'on positionnait deux bâtons sur les foyers (f_1 et f_2) en les raccordant l'un à l'autre d'une corde plus longue que la distance intermédiaire. Ensuite l'on fait mouvoir un bâton ou une tige contre la corde permettant ainsi d'inscrire une figure géométrique au sol. Pour atteindre la position des prochains gradins, on agrandit la longueur de la corde par rapport à la largeur nécessaire du gradin. À base de ce qui restait du quart de cette ellipse, il est possible de calculer approximativement les foyers. Les éléments conservés fournissent pour la rangée inférieure des gradins une forme d'ellipse dont la moitié de l'axe longitudinale (a) comporte 8m et la moitié de l'axe court (b) 3m40. En faisant le calcul cela signifie que les foyers se trouvent à une

distance de 7m241 du centre imaginaire ou à environ 0m759 de la périphérie de l'ellipse⁹. Finalement, remarquons qu'il se trouve encore un gradin dans le profil nord de B7. Ses dimensions diffèrent de celles de l'escalier du milieu, ce qui indique qu'il existait au moins encore un niveau d'escalier. Il est probable que les deux bouts extrêmes étaient limités par un escalier.

Pessinus Research Centre (K. BRAECKMAN)

Les efforts de cette campagne se sont surtout concentrés sur la réorganisation du dépôt archéologique et l'ouverture du *Pessinus Research Centre*. Dans le cadre du développement du projet à Pessinonte le bâtiment de l'ancienne école du village a été rénové et transformé en centre de recherche archéologique. Cela était possible grâce au support logistique de la Provinciebestuur Oost-Vlaanderen (Gouvernement provincial de la Flandre Orientale). L'Etat fédéral belge a fourni le support financier en accordant une subside pour trois ans versée par la Loterie Nationale. Le *Pessinus Research Centre* a été inauguré officiellement le 8 août 2005 par le recteur de la Universiteit Gent (Université de Gand), prof. A. De Leenheer, le président de la Chambre, mr. H. De Croo et le premier député, mr. M. De Buck, représentant la Provincie Oost-Vlaanderen. L'inauguration a été honorée par la présence de divers représentants du gouvernement turque et de plusieurs unités de recherche scientifique de l'étranger. Le bâtiment du *Pessinus Research Centre* fait également fonction de nouveau dépôt archéologique, de bureaux et de lieu de travail, permettant l'enregistrement digitale du matériel et l'étude céramologique et archéobotanique dans des conditions favorables. Grâce à des panneaux didactiques le public est informé de la recherche pluridisciplinaire à Pessinonte.

Pessinus Research Centre – Inventory III (G. SOUFFREAU et G. VERMEIREN)

Le matériel archéologique récupéré durant les fouilles et les prospections dans et autour de l'ancienne cité de Pessinonte fut jusqu'à ce jour enregistré

9 Selon le calcul de M. Cherretté : $f1 = +c$ et $f2 = -c$ auprès duquel $c = \sqrt{(a^2-b^2)}$.

manuellement. Les anciens inventaires et descriptions sont devenus insuffisants, montrant des lacunes et manquant parfois de l'uniformité. L'information se trouve trop fragmentée sous forme de premières notices, de descriptions sommaires, de dessins et de photographies dispersés, et de quelques publications, nécessitant donc un nouvel inventaire et un nouveau système d'enregistrement. Dans le domaine de la recherche pour l'inventorisation et l'enregistrement d'objets (archéologiques) un système général a été cherché et développé en fonction des trouvailles de Pessinonte. L'on a choisi pour un enregistrement digital sur des fiches autonomes et uniformisées qui, à côté d'un enregistrement de base muséologique, peuvent en même temps contenir une assez grande quantité d'information spécialisée. Afin de rendre accessible autant aux chercheurs belges qu'au gouvernement turque cette information, l'anglais a été choisi pour établir l'inventaire, aussi bien en ce qui concerne la formulation de la fiche que son contenu. A côté du développement du système durant la campagne de 2005, on a également commencé sur place à remplir la banque de données : 288 objets ont été introduits. Il s'agit de tout le matériel lapidaire se trouvant dans le jardin du musée, une partie du matériel lapidaire du dépôt (les trouvailles de P. Lambrechts) et un premier essai de quelques objets de céramique. Durant cette même campagne P. Monsieur s'est chargé de décrire du point de vue formel et épigraphique une cinquantaine d'objets du jardin du musée. Ces descriptions furent introduites dans la banque de données. A base des caractéristiques du contenu des objets une entrée portant sur l'iconographie a été établie. Ainsi le développement et l'application de ce système d'enregistrement digital liés à un thesaurus iconographique deviendra un instrument indispensable pour l'inventorisation muséologique et scientifique des trouvailles de Pessinonte.

Prospection et étude de matériel

Après une averse l'élément inférieur d'une colonne dorique se montrait à la surface de la rue au sud du *Pessinus Research Centre*. Elle a été remployée à l'époque byzantine comme le montre une assez longue inscription de

malédiction. La colonne a été enlevée et installée dans le jardin du nouveau centre de recherche. Quelques autres monuments furent découverts dans le village et transportés au musée, entre autres l'inscription funéraire d'un *primicerius*. En continuant l'étude de la céramique, la présence non négligeable d'amphores adriatiques s'est révélée. Elles datent aussi bien de l'époque républicaine tardive (aire du temple) que de l'époque impériale précoce (secteur Q). L'identification de quelques menus fragments d'amphores rhodiennes de l'époque hellénistique est à noter. Une anse d'amphore thasienne estampillée, malheureusement hors contexte, fut découverte lors du nettoyage annuel du théâtre-escalier.

La prospection s'est avant tout portée sur le site de Hamamtepe, au pied du Dindymos.

Hamamtepe (Annex 1) (Fig. 10-12)

Report prepared by Marcia DeVoe, with addenda by Inge Claerhout (ceramics) and Paul De Paepe, Professor of Geology.

The last days of the Pessinus 2005 campaign were devoted to exploring the high plateau and surrounding slopes of an area of ancient inhabitation known as Hamamtepe, which was discovered and rudimentarily mapped at the close of last season (Fig. 10). Specific spatial areas were created on this ground plan and then numbered in order to control and record the pottery collection of surface sherds in corresponding areas on the actual tepe. The collection of pot sherds was kept to a minimum by taking only diagnostic or representative types, or unique or informative pieces. Some areas had a large quantity of pottery, some had none. The range appears to go from "Phrygian gray" to Roman (or later) red ware (cf. infra). Several GPS points were taken from identifiable features around the plateau of Hamamtepe, the locations of which were denoted on the map.

After a general re-survey of the site, it was obvious that some parts of the quickly drawn map from 2004 needed to be, and was, adjusted, especially

the difficult northern slope and extended northern plateau of the tepe. True North was also adjusted by compass reading and recorded on the new map. Furthermore, one are of the tepe that had been designated as a stone circle now appears to be the badly damaged foundations of a small rectangular building made of crudely dressed marble blocks, possibly a small sanctuary, based on its dimensions and possible pronaos. Measurements were taken from corner to corner, and at what appears to be a cross wall, arriving at the following: north to south, approx. 5 m; east to south, approx. 11.5 m; the cross wall bisects at approx. 3 m. from the western end of the structure and 8.5 m. from the eastern edge. Because the outlines of the building are little more than rubble, though, without excavating it is impossible to be decisive. The building appears to have had an exact West-East orientation (Fig. 11).

Other new finds include two broken marble lids from different *sarcophagi* of currently undetermined date. They have a basic architectural construction with little detail, worked with a pick and claw chisel. We also discovered that there had been illegal digging activity around the so-called lustral basins on the southern end of the tepe, presumably by would-be looters. Fortunately, no serious damage was done and all else on the tepe appears to have been left undisturbed. The stone ring was investigated for surface finds (there were none), and the large exposed marble outcropping at the most northern point of the tepe was examined for tool traces or signs of quarrying activity, such as a debris dump. Nothing decisive was found.

The area below Hamam Tepe (Fig. 12) slopes sharply downward on the south, west, and east. To the north it declines by steps, and turns into a long ridge parallel with the public road to the north east, which we have termed "Snakestone Ridge." Because there are no naturally nor artificially occurring segmentations on the face of the ridge, no separate collection areas were designated. The types of pottery found on the ridge were nearly identical to those of Hamamtepe. Pot sherds were also taken from the enormous eastern slope below the plateau of the tepe. This slope is full of rubble ruins running down the steep slope from the settlement at the top, consisting of the traces

of fieldstone walls that form square patterns on what appears to have been a terraced hillside. The profile of the slope shows the long-eroded step pattern of at least five separate terraces. There are four major wall configurations on the hillside; a sketch-map of these was drawn from the hillside opposite Hamamtepe. On this map the major configurations were labeled Square One, Two, Three, and Four, based on their predominate shape. The squares are all well over 100 m. across (no formal measurements have been taken) and fill the entire hillside. Each contains additional internal squares which have a higher concentration of stones at the corners, as though fortified. The walls of both internal and outer squares are roughly 1 m. wide and badly damaged. All squares but Square One appear to have been connected in some way by joining walls. Pottery was collected from the surface of the most well defined square, Square One at the top of the slope, and from the area directly below it, extending from mid-slope down to the public road, Square Two. The pottery collected from these areas was much the same as elsewhere.

A similar surface rippling to that of the Hamamtepe slopes was noticed on the slope opposite the Squares. This slope rises to a larger hill, which in turn rises to join the base of Mt. Dindymos. The “rippling” was interpreted as possible ancient terracing, so an initial survey and surface collection of that area was conducted. Pot sherds similar to those found on the tepe and its purlieus were evident, however in lesser quantities. No ruins were visible in this area.

With regard to ceramics, the great majority of collected pottery, found as innumerable sherds, is plain ware with simple, standardized shapes and sizes, cursory finishes, and no decoration, which seems to suggest large-scale production by specialist potters. A potter’s wheel was most often used. With the exception of “Phrygian greyish to black”, color ranges from beige through tan to reddish-orange to brown. Red slip or paint is found on some common and fine wares. The chronological range appears to go from the Phrygian period to Roman ware (although an older occupation can not be excluded since the red monochrome ware and other plain, traditional monochrome

wares can be followed back to the Bronze Age). Some of the uniform grey survey finds undoubtedly date to the Phrygian period (in spite of the post Phrygian continuation of the grey ware tradition) and have a very distinctive silvery sheen which appears to be a very thin, micaceous (?self) slip. Two dark gray to black, smoothly polished sherds show what can be considered as graffiti: the first fragment has diagonal carved lines which seem to form an “A”; the second fragment shows a typical Phrygian sign or arrow ↑ (also interpreted as the letter “T”). Another “Phrygian gray” rim sherd displays a decorative motif of horizontally incised V’s <<<¹⁰. A systematical and intensive study of the survey material found (ideally from closed contexts) should provide a finer chronology.

The Hamamtepe site is located in the southeasternmost part of the Sivrihisar Mountains. Between Sivrihisar and Kayakent, this mountain range is composed of Precambrian and/or Paleozoic metamorphic rocks (schist, marble, gneiss, amphibolite, etc.) and Paleocene granitic plutons. Downhill and in the adjacent plains, the crystalline rocks listed above are overlain by Neogene continental and lacustrine sedimentary deposits. A casual glance at the rocks exposed at the Hamamtepe site shows that they consist almost exclusively of white marble, whereas micaschist is the dominant rock type on the northern part of the plateau. The extant foundations of the site’s monumental buildings are largely composed of white marble. For obvious reasons, it is most likely that these quite massive marble blocks are of local origin and possibly derive from outcrops on nearby ridges.

Thin-section analysis of a small rock sample (2 marble specimens, 1 micaschist and 1 amphibolite) taken in natural outcrops within and adjacent to the Hamamtepe site documents the mineralogical and textural features of the basement rocks exposed in the area. The examined marbles prove to be calcitic, are rather fine-grained and clearly bear the imprint of predominantly cataclastic deformation. The maximum grain size (MGS) of the calcite crystals

¹⁰ For parallels see Sams G. K., *The Early Phrygian Pottery, The Gordion excavations 1950-1973: Final Reports Volume IV Illustrations*, University of Pennsylvania, 1994, Pl. 23, 482 and Pl. 142, 979.

is about 1.2 mm. The micaschist sample displays a pronounced segregation layering combined with a conspicuous crenulation fabric. It is composed mainly of quartz, muscovite and chlorite. Minor phases are reddish brown biotite, opaque minerals, carbonaceous material, albite and tourmaline. Albite forms scattered porphyroblasts, up to 1.3 mm. across, with abundant inclusions of carbonaceous matter concentrated as trails. Tourmaline porphyroblasts are less abundant and of smaller size, and zoning is apparent in some grains. Their growth was entirely post-tectonic. The dark green amphibolite is essentially made up of green hornblende and untwinned plagioclase, the latter being less common than the former. Minor constituents of the rock include strongly pleochroic epidote, opaques, calcite, quartz, chlorite, graphite and sphene. The metasedimentary origin of the marbles, micaschists and amphibolites exposed at the Hamamtepe site seems unequivocal.

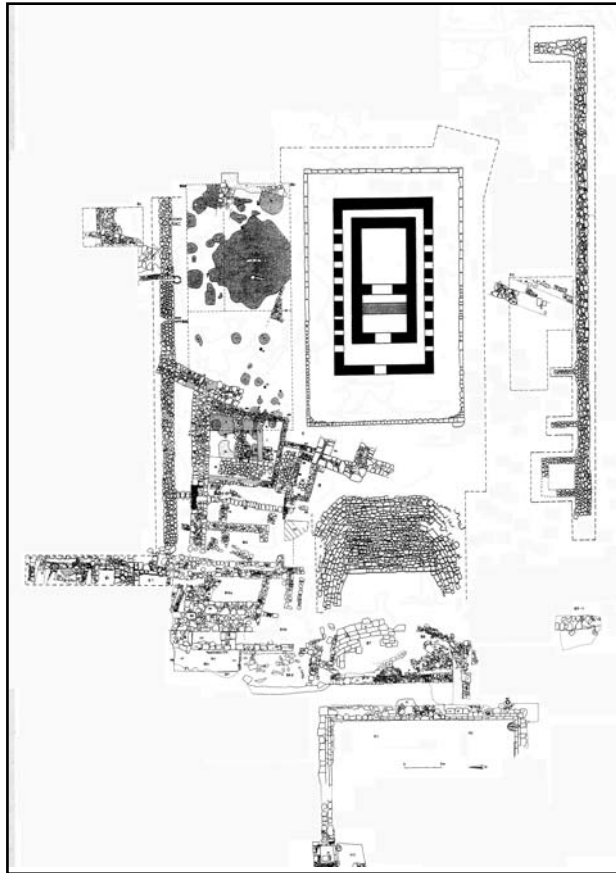

Fig: 1

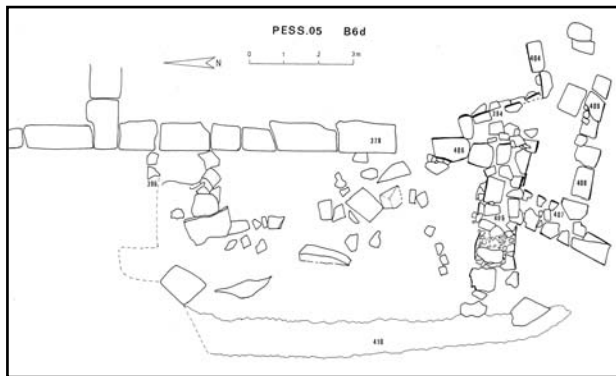

Fig: 2

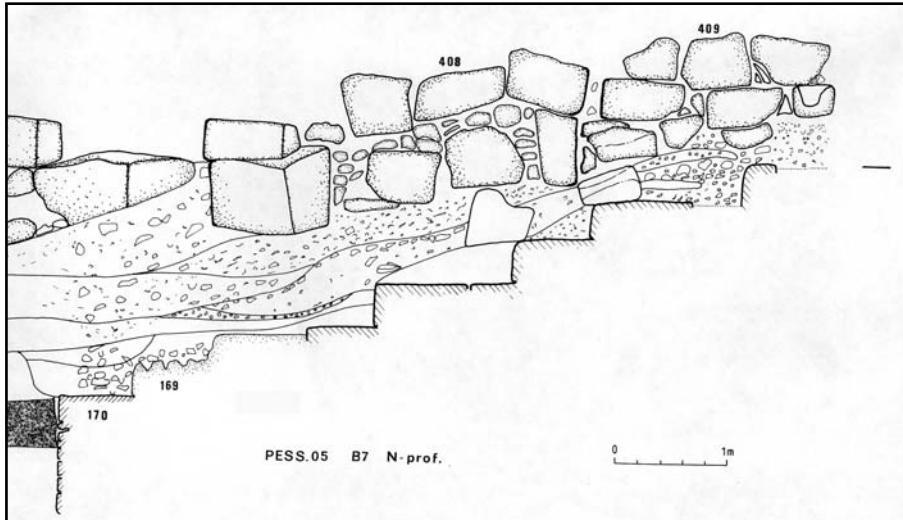

Fig.: 3

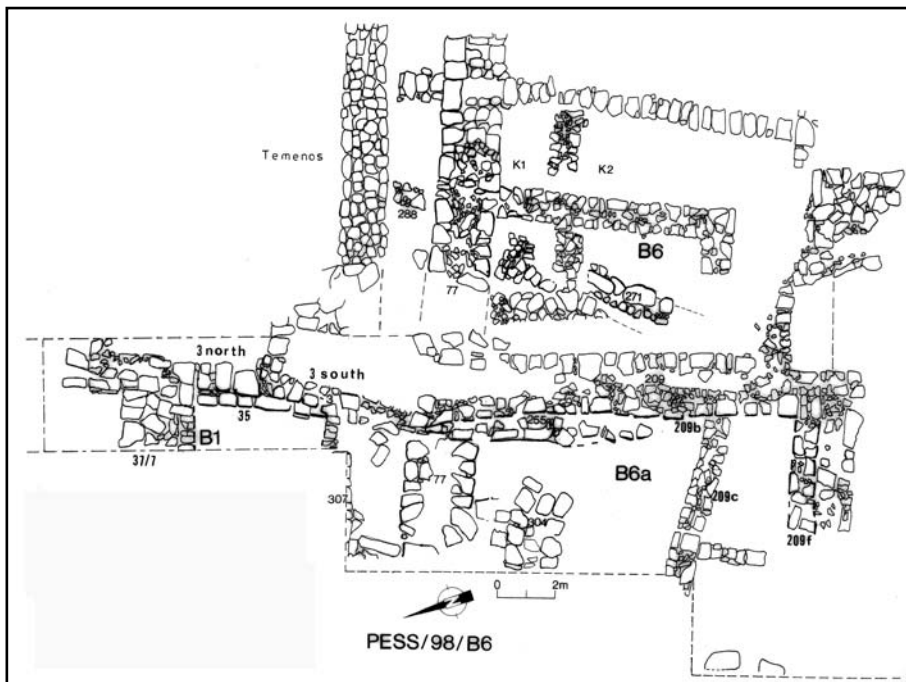

Fig.: 4

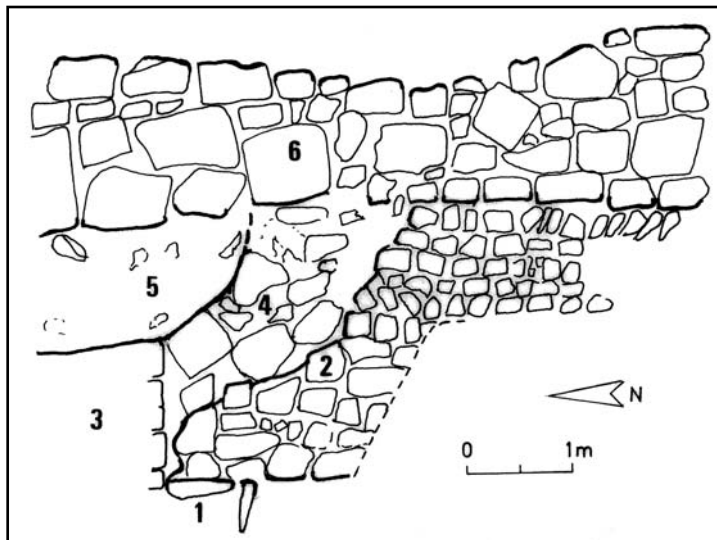

Fig.: 5

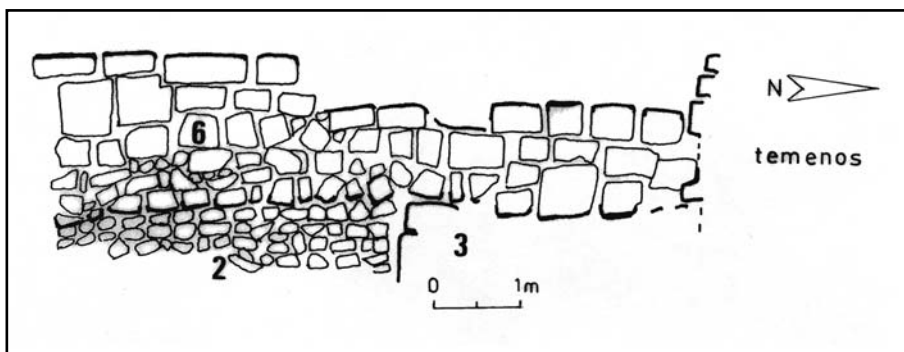

Fig.: 6

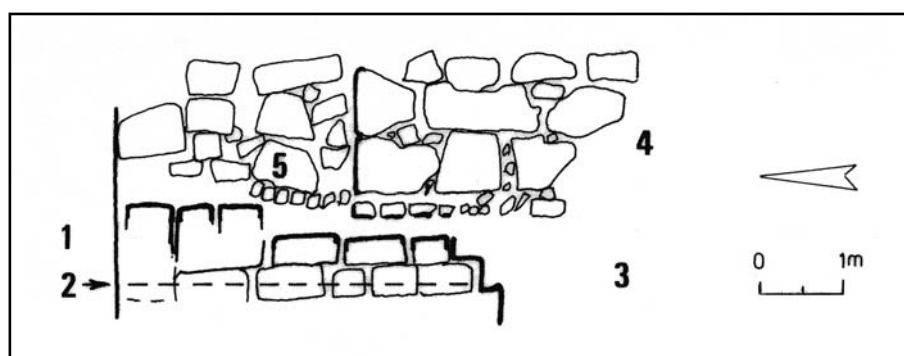

Fig.: 7

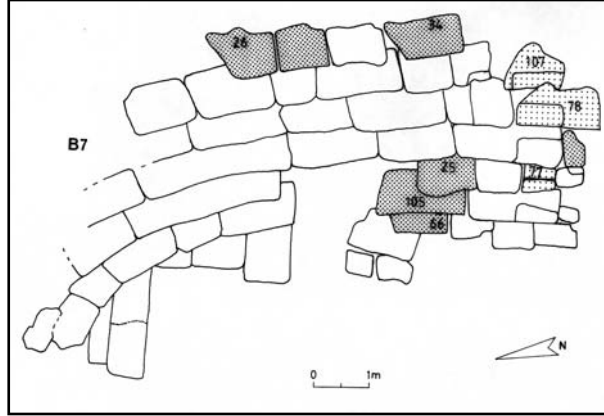

Fig.: 8

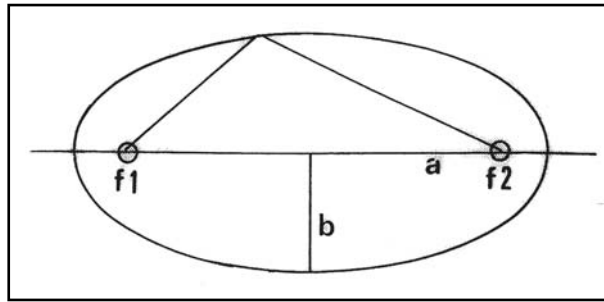

Fig.: 9

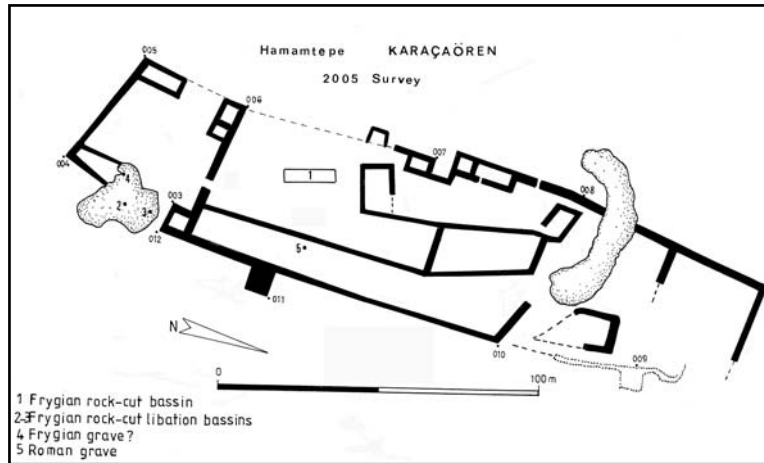

Fig.: 10

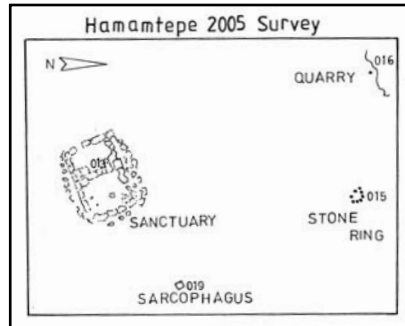

Fig.: 11

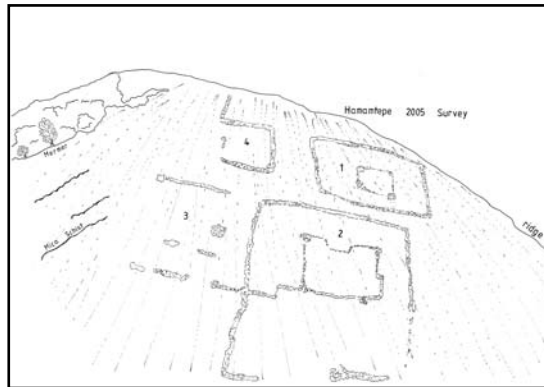

Fig.: 12

Photo: 1

Photo: 2

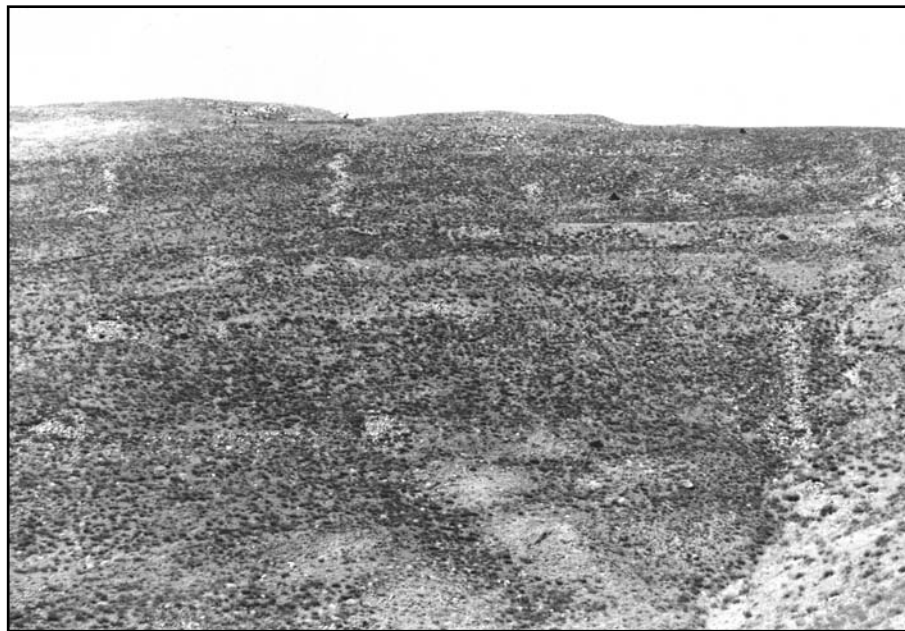

Photo: 3

AKARÇAY TEPE, 2005

M. ÖZBAŞARAN*
E. BUCAK
M. MOLIST

Giriş

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Şanlıurfa Müzesi Müdürlüğü'nün denetiminde, Şanlıurfa İli, Birecik İlçesi, Akarçay Köyü'nde yer alan Akarçay Tepe'de yürütülmekte olan arkeolojik kazı ve araştırma projesi, 2003 ve 2004 yıllarındaki iki yıllık aradan sonra, 2005 yılı Ağustos ve Eylül aylarında tekrar başlamıştır¹. Akarçay Tepe'de ilk kez MÖ 8.binyılda - Ön Asya terminolojisi ile Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in B evresinin (PPNB) Orta aşamasında (Orta PPNB) - yerleşilmiştir. Orta Fırat bölgesinin ilk tarımcı ve çiftçi köylerinden birisidir. İskân, MÖ 6. binyıla, Halaf kültürünün bölgede egemen olmaya başladığı dönem öncesine kadar, kesintisiz sürmüştür. Bu sürekliliğe sahip, başka bir deyişle Çanak Çömleksiz Neolitikten Çanak Çömlekli Neolitiğe Geçiş Evresini yansıtan az sayıdaki yerleşmelerden birisidir.

* Doç.Dr. Mihriban ÖZBAŞARAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.

Eyyüp BUCAK, Şanlıurfa Müzesi, Şanlıurfa/TÜRKİYE.

Prof.Dr. Miquel MOLIST, Barcelona Autonome Üniversitesi, Barcelona/İSPANYA.

¹ 2005 yılı çalışmaları, Şanlıurfa Müzesi Müdürü Sayın Eyyüp Bucak başkanlığında, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı öğretim üyelerinden Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran'ın bilimsel danışmanlığında, aynı üniversite mezunları ve öğrencilerinden oluşan bir ekip ile Barcelona Autonome Üniversitesi'nden Prof. Dr. Miquel Molist'in başkanlığındaki İspanyol uzman ve öğrencilerin katılımı ile yürütülmüştür. İstanbul Üniversitesi'nden Heval Bozbay, Güneş Duru, Nurcan Kayacan, Gülay Sert, Turhan Ülgür. Ayrıca Trakya Üniversitesi'nden Yar. Doç. Dr. Burçin Erdoğan arazi çalışmalarına katılmıştır. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Dalım Bulut, Hilâl Gültekin, Nejla Kurt, Hakan Önen, Duygu Tarkan ve Özgür Toprak'tır. Ferran Borrell, Monica Bouso Garcia, Dr. Ramon Buxo, Dr. Walter Cruells, Dr. Maria Sana, Carlos Alberto Tornero 2005 yılında arazi ve atölye çalışmalarına katılan İspanyol uzman ve öğrencilerdir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı Silifke Müzesi'nden Arkeolog Sayın Mehmet Doğan temsil etmiştir.

Akarçay Tepe, 'Kargamış Baraj Gölü Altında Kalacak Yerleşmeleri Kurtarma Projesi' kapsamında, ODTÜ TAÇDAM koordinatörlüğü ve malî desteğinde 1999-2002 yıllarında araştırılmıştır. Yerleşmenin baraj gölü altında ya da etki alanı içerisinde kalmayacak olmasının anlaşılmasına karşılık idarî ve malî sorunların aşılabilmesi nedeniyle çalışmalara iki yıl zorunlu ara verilmiştir. Akarçay Tepe'deki ikinci dönem kazıları ise, 2005 yılında İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Fon Sekreterliği ile Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM'den sağlanan araştırma desteğiyle yeniden başlamıştır.

2005 yılı yaz aylarında başlayan yeni dönem kazı çalışmalarının temel amacı, höyükteki en eski yerleşme olan Çanak Çömleksiz Neolitik B Döneminin Orta Evresinde ilk tarım ve hayvan evcilleştirme aşamalarının belgelenmesi, Çanak Çömleksiz Evreden Çanak Çömlekli Evreye Geçiş aşamasındaki yaşam biçiminin saptanmasıdır. Bu dönem ile bir önceki dönem arasındaki süreklilik ya da değişikliğin var olup olmadığının anlaşılması, ilk çanak çömlek yapımının Akarçay Tepe'de mi başladığı yoksa bölgedeki yerleşmeler arası yoğun iletişim sonucu Akarçay Tepe'ye dışarıdan mı geldiği, gelenin çanak çömlek yapım bilgisi mi yoksa çanak çömleğin kendisi mi olduğu, iletişimin ya da alış-verişin nasıl ve ne karşılığı olduğu gibi soru ve sorular Akarçay Tepe araştırmalarının temel sorunlarıdır.

Bu amaçlar doğrultusunda çalışmalar höyüğün Doğu Alanı'nda üç yeni ve üç eski açmada; Batı Alanı'nda ise iki yeni ve bir eski açmada olmak üzere toplam 700 m² nin üzerindeki bir alanda 45 işçi ile gerçekleştirilmiştir.

Çanak Çömleksiz Neolitik

Akarçay Tepe'de Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin en eski evresi Orta PPNB'ye tarihlenen, Doğu Alan'da 27 X -Y açmalarında ortaya çıkarılan tabakalardan bilinmekteydi. 2005 yılında bu açmalarda çalışılmaya devam edilmiş ve önceki yıllarda kazılan kerpiçten izgara planlı bir yapı (M binası) ile hemen güneyinde yer alan dörtgen planlı bir başka yapıda (L binası) çalışmalar sürdürülmüştür. Kazı çalışmaları sırasında L binasının tabanında

kireç tabanlı, etrafı kireç taşlarıyla belirlenmiş bir yapı ögesi bulunmuştur. Küllü ve yanıklı bina dolgusunda ve çevresinde az miktarda çakmaktaşı ve hayvan kemiği, buna karşılık çok sayıda kireçtaşı kap, öğütme ve ezgi taşları ortaya çıkarılmıştır.

Ayrıntılarıyla belgelendikten sonra kaldırılan bu yapıların altında, açmanın hemen hemen tümünü kaplayan alanda taş grupları, çukurlar, küllü alanlar ve özellikle kemik ve çakmaktaşı açısından zengin bir alan ortaya çıkarılmıştır. 9. tabakanın altında, 10. tabakanın üzerinde yer alan bu bulgular bir yanıyla stratigrafik açıdan yeni bir tabakaya işaret ederken, diğer yandan Akarçay Tepe'deki faaliyetler ile ilgili yeni veriler sunması açısından önemlidir. Ortaya çıkarılan bir obsidyen işlik alanında 1200'den fazla parça bulunmuştur. Ön incelemeler, bulunan teknolojik parçalar yardımıyla bu alanda obsidyen yongalandığını ve yongalama artıklarının yaklaşık 1.0 m. çapındaki bir alanda bırakıldığını, dolayısıyla burasının açık alanda yer alan bir işlik olduğunu göstermektedir.

Bu alanın hemen güneyinde bulunan ve kronolojik olarak 27 X açmasındaki tabakaları izleyen 26-27 U açmalarındaki çalışmalar, Son PPNB'de özellikle Yukarı Fırat Bölgesi'nde yaygın olarak görülen hücre planlı yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bugüne kadar taştan üç yapı ile temsil edilen hücre planlı olarak nitelendirilebilecek yapılarla aynı planda, ancak bu kez kerpiçten yapılmış bir yapı, yaklaşık 1.0 m. den fazla yüksekliğe sahip duvarlarıyla son derece iyi korunmuş şekilde ortaya çıkarılmıştır (Resim: 1). Çok küçük bir kısmı 2002'de bulunan (Akman *et al.* baskıda) T-yapısı, yassı kireçtaşlarından bir temel üzerine kerpiç bloklardan yapılmıştır, tüm iç duvarları ince beyaz kil siva ile sıvalıdır, saptandığı kadarıyla kimi yerde üç kez yenilenmiştir; taban sıvaları ise duvar sıvaları kadar özenli değildir. Yapının planı, ortada büyükçe ana mekân çevresine sıralanan küçük odalardan oluşur. Toplam 11 mekânı ortaya çıkarılan binanın batısı üst tabaka faaliyetleri ile bozulmuştur. Yapı simetrik bir plan göstermekle birlikte, iki kanattaki mekânların büyüklükleri ve sıralamaları aynı değildir.

2005 yılında Doğu Alanı'nda çalışılan diğer açmalar, 29 U, T ve S açmalarıdır. Her üçü de kazıldığı kadarıyla, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin son, Çanak Çömlekli Neolitikin ilk aşamasını temsil etmektedir. Aynı aksta kuzeyden güneye sıralanan açmaların her üçünde de geç dönem çukurları ve yaklaşık 0.20-0.30 m. kalınlıktaki yüzey toprağı tabakasının altında arkeolojik dolguya girilmiştir.

29 U açmasında yüzey toprağı ile temsil edilen ilk tabakanın temizliği sırasında tüme yakın bir binanın ortaya çıkmasıyla, buradaki kazı çalışmaları bu binanın açılmasına ve temizlenmesine odaklanmıştır (Resim: 2). Hücre planlı iki odası korunagelmış bina, üzerinde yer aldığı toprağın eğimine göre yapılmıştır. Doğu Alanı'nın 6. tabakası dolgularının üzerine oturtulan binanın temeli, bu eğime uygun olarak batıda tek taş sırası, doğuda ise üç taş sırasından oluşmaktadır. Biri 2.0 x 1.50 m. boyutlarında küçük dörtgen, diğeri ise 7.50 x 1.0 m. boyutlarında koridor biçimli iki mekândan oluşan yapının batıdaki diğerk mekânları bu eğim nedeniyle tahribata uğramış olmalıdır. Nitekim binanın batısında dizi halinde bulunan taş grupları, kullanılan taş cinsi, örgüsü ve yeri açısından binanın diğerk duvarlarıyla karşılaştırılabilecek özelliktedir ve büyük olasılıkla binanın batı kanadındaki mekânların duvarlarıdır.

BA adını alan bu binanın batısında kısmen sert bir dolgunun, binanın dış alanını oluşturduğu, bunun da bitiminde yer alan küllü çöplük dolgusunun ise binaya ait bir çöplük olduğu anlaşılmıştır. Bu çöplük, 29 T açmasındaki BB yapısını da kısmen tahrip etmektedir.

Binanın doğusundaki alan ise direk yerleri ve içi toprakla sıvazlanmış çukurlarla binanın açık alanıdır.

Gerek bu alandaki gerekse bina içindeki dolguda bulunan az sayıdaki çanak çömlek parçası üzerindeki ilk gözlemler ve çalışmaları, bu örneklerin "siyah özlü çanak çömlek /*black series*" özellikleri gösterdiği (Arimura *et alii* 2000: 239; 241:Resim: 10), dolayısıyla BA binası ve binanın açık alanındaki diğerk yapı öğelerinin Çanak Çömleksiz Neolitikten Çanak Çömlekli Neolitik Döneme geçiş aşamasına tarihlenebileceği anlaşılmıştır. Nitekim bu yeni sonuç, Akarçay Tepe'de stratigrafik açıdan söz konusu iki dönem arasında

bir boşluk bulunmamasına bağlı olarak yorumlanan “yerleşmedeki kesintisiz sürekliliği” mimarî ve kültürel açıdan da doğrulamıştır.

29 T açmasının ilk tabakası, BA binası ile ilişkili olduğu düşünülen açık alandır. Bu tabaka, dolgusunda yanıklı ve küllü dolguların olmamasıyla, tüketimden arta kalan organik kalıntıların bulunmamasıyla, yongalama artıklarının olmamasıyla karakterize olur. Buna karşılık ortaya çıkarılan direk yerleri, bir ateş çukuru ve başkaca çukurlar, açık alanların uzun süreli ve karmaşık kullanımları açısından veri sağlamaktadır.

Aynı yapının batısında, yukarıda sözü edilen açık alandan dolgu özellikleri açısından tümüyle ayrılan bir başka açık alan bulunmaktadır. Burası bir çöplük alanı görünümü ve dokusunda, çok sayıda organik kalıntı ihtiva etmektedir. Bulunan çok sayıda hayvan kemiği, kül, kırık nesne, kırık âlet, okucu, kırık bız ve hayvan heykelciği bu durumu doğrulayan bulgulardandır.

Aynı tabakanın üçüncü alanı, alttaki tabakada ortaya çıkacak olan BB binası terk edildikten sonraki kullanım dolgularını kapsar. İki değişik yapı ögesi bulunmuştur, bunlardan biri bir platform, diğeri taşlarla çevrelenmiş, tabanı kerpiç toprağıyla belirlenmiş elips biçimli bir başka ögedir.

29 T'nin 2. tabakası, 1. tabakadaki gibi bir açık alan ile temsil edilmektedir. Çukurlar, çukurlarla ilişkili olduğu düşünülen bazı yapı öğeleri, direk çukurları, bir ateş yeri ve âdeta ileride kullanılmak üzere yığılmış, depolanmış taş kümeleri ortaya çıkarılmıştır. Olasılıkla bu açık alanın zeminini düzlemek amacıyla kullanılmış kerpiç döküntüleri/parçaları da dolgu içerisinde ele geçirilen malzemedir. Buluntulardan bazıları ise hayvan ve insan heykelcikleri, boncuk taneleri, işlenmiş kemikler, yongalanmış disk biçimli taşlar, bızlar, yassı baltalar, sürtme taşlar, okuçlarıdır.

Üçüncü tabaka, BB yapısı ile bilinir (Resim: 3). Olasılıkla hücre planlı bir yapıya ait BB'nin doğu ve güney kısmı, batıdan doğuya belirgin şekilde görülen eğim ve erozyon neticesinde tahribata uğramıştır. Ne var ki kazıldığı kadarıyla, BB yapısının dörtgen planlı, iki hücreli bir bina olduğu ve D-B yönünde 6-7 m., K-G yönünde 3-4 m boyutlarında olduğu söylenebilir. Bu binaya ait dış mekân tabanları da binanın batısındaki alanda ortaya çıkarılmıştır.

Binanın tümü açılmamış/kazılmamış olmakla birlikte en batıdaki mekânının küçük boyutlarda, 2.0 x 2.0 m. boyutlarında olduğu saptanmıştır. Bu durumda yine bir tür hücre planlı yapı ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Gerek bina dolgusunda gerekse bina çevresinde bulunan malzeme, üstteki iki tabakadan oldukça farklıdır. Hayvan kemikleri, obsidyen ya da çakmak taşından yontma taş işçiliği ürünleri, tek bir çanak parçası gibi arkeolojik malzemenin yanı sıra kireçtaşı buluntular, taş kaplar ve bız ve yassı baltalar BB binası ile ilişkili buluntulardır.

Önceki yıllarda ortaya çıkarılmış U binasının hemen güneyinde yer alan 29 S açmasında ise, yüzey toprağının atılması sonrasında, 1. tabakada, açmanın güneydoğu köşesinde ve ortasındaki taş grubu ile direk çukuruna ait olduğu düşünülen taş grupları belirlemiştir. Yoğunlukla kireç taşı ve az sayıda bazalt ve çay taşından oluşan grupların arasından az miktarda çakmak taşı ve kemik bulunmuştur.

2. tabakada açma kuzey profiline bitişik olarak doğu-batı doğrultusunda ortaya çıkarılan bir küllü alanda çok sayıda kemik, çakmak taşı ve çok fazla olmamakla birlikte bir miktar çanak bulundu. Çanaklar üzerindeki ilk gözlemler, malzemenin homojen olduğunu ve siyah özlü/ *black series* adıyla bilinen en eski çanak çömlerlerden olduğunu gösterdi.

29 S açmasının 3. tabakası ise önceki yıllarda bulunan 28 S açmasındaki hücre planlı Y binası ile aynı seviyede yer alan bir açık alanı temsil etmekteydi. Çanak Çömlüksüz Neolitik Dönemin Son Evresine tarihlenen Y binasının açık alanı olarak adlandırılabilir bu alandaki dolguda az sayıda arkeolojik malzeme bulundu.

Doğu Alan'daki son çalışma yeri 26-27 U-T-S açmaları idi. Burada önceki yıllarda ortaya çıkarılan yapıların ve mekânların temizliği sırasında söz konusu yapıların hemen altında yeni bir mimarî kat/tabaka ile karşılaşıldı. Taş yapıların altında saptanan kerpiç duvarların bazılarının sıvalı olduğu görüldü. Gerek duvar, gerekse taban sıvaları üstteki yapı katı ile tahribata uğramış durumda bulundu. 26-27 S açmalarında ortaya çıkarılan ve ait olduğu yapı ögesi ya da tabakası bilinmeyen çanak çömlerlerin, açmanın güneybatı köşesinde yer

alan büyük, yuvarlak planlı bir düzleme ait olduğu, 1999 yılında bulunan B ve H binaları ile ilişkili olmadığı anlaşıldı.

Çanak Çömlekli Neolitik

Batı Alan'da, 19F açmasının en güneyindeki kesimde, önceki yıllarda yapılan çalışmalar, bu alanın bir platform, onunla ilişkili bir kül çukuru, bir ateş yeri ya da ocak tabanından oluşan bir dış mekân olduğunu göstermişti. 5.0 x 10 m. lik alanda 2005 yılında sürdürülen çalışmalarda ise, alanın aynı fonksiyon ile uzun süre kullanılmış olduğunu gösteren bulgularla karşılaşılmıştır. 2002 yılında bulunan ocak tabanının hemen altında bir başka ocak tabanı, hemen yanında içinde botanik örneklerine rastlanan küllü bir alan bulunmuştur.

Açmanın yaklaşık ortalarına rastlayan alanda, doğu kuzeydoğu-batı güneybatı yönünde uzanan, küçük ve orta boy kireç taşlarından yapılmış bir sınırlama (?) duvarına rastlanmıştır. Bu duvarın kuzeyinde, son derece bozuk durumda ele geçirilen kerpiç kalıntıları; güneyde ise bir ocak yeri, küçük bir kül çukuru, iki direk yerini kapsayan dış mekân dolgusu ve kullanım düzlemlerine işaret eden sert, kompakt toprak dolguları bulunmuştur.

Bu alanın en belirleyici malzemesi sırasıyla çanak çömlek, çakmak taşı, obsidyen ve kemiktir. Âletler ise bızlardan, işlenmiş kemik ve taş buluntulardan oluşur. Taş kaplar, delikli taşlar, kullanılmış taşlar, yassı balta, yongalanmış disk biçimli taşlar, işlenmiş taşlar, kazı/çizi bezekli taşlar, taş küreler ve hayvan figürinleri ile biri boncuk, diğeri büyük olasılıkla boncuk olarak kullanılmak üzere delinmiş kabuk bu buluntuları oluşturur.

10 x 14 m. boyutlarındaki 20 G-F açmasındaki çalışmaların amacı, önceki yıllarda 19 G'de ortaya çıkarılan taş temelli, kerpiç duvarlı, çok odalı F binası ile ve bu binanın güneyindeki açık alanın Çanak Çömlekli Neolitik yerleşmenin sınırını oluşturup oluşturmadığı, bu alanda F binası gibi yapılaşma olup olmadığına ilişkin anlaşılması olarak belirlenmiştir.

Bu alandaki ilk tabaka, uzun yıllar tarım arazisi olarak kullanılmış olduğundan dolayı yüzey toprağı ile karışık malzeme verdi. Bunun hemen altında, açmanın

güney kesiminde ortaya çıkan küllü yanık alan da höyük eğimine bağlı olarak, Neolitik ağırlıklı olmakla birlikte, karışık malzeme vermiştir. Güneydeki bu küllü alanın hemen bitiminde bulunan kerpiç bloklar, blokların kuzeyinde, açmanın hemen hemen ortalarında çanak çömlek, yontma taş ve hayvan kemiği yoğunlukları ve bu buluntuların oturdukları tabanların, büyük olasılıkla Kalkolitik Döneme ait oldukları anlaşıldı. Nitekim, açmanın tüm kuzey kesiminde de yine Kalkolitik Döneme ait birçok büyük çukur bulundu. 2002 yılında 19 G açmasının kuzeyinde ortaya çıkarılan çukurlar da göz önünde bulundurulduğunda, Kalkolitik Dönemde bu alanın yerleşme dışı kullanım alanı olduğu düşünülebilir.

Bu ilk gözlemler doğrultusunda çalışmaların daha kısıtlı bir alanda sürdürülmesine karar verilerek, açma doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda olmak üzere ikiye bölünerek, kuzeydoğuda çalışılmaya devam edildi. Bu alanda, yukarıda sözü edilen çukurların da kısmen tahrip ettiği, kendi içinde üç düzlemden oluşan kalın bir yanık tabaka görüldü. Yanık tabakanın altındaki çok sert, döküntü kerpiç, karbon taneleri ve yer yer kireç tabanlarla belirlenen bir tabakayla birlikte malzemede de değişiklikler gözlemlendi ve bu dolgunun önceki yıllarda ortaya çıkarılan G binası ile ilişkili olduğu anlaşıldı. Değişik seviyelerde yer yer çok sert beyaz kireç tabanlarla karakterize edilen tabakada kuzeyden güneye doğru uzanan çakmak taşı yongalama alanları saptandı. Bir işlik olarak yorumlanabilecek bu tabanlardan toplanan malzeme tüm ayrıntılarıyla belgelendi, malzeme üzerindeki çalışmalar herhangi bir mimarî öge ile bağlantısı olmayan tabanların işlik alanı olarak kullanıldığını doğrulayan sonuçlar verdi.

Çalışılan alanın güneydoğu kesiminde ise bir çukur ve çukurun içine atılmış izlenimi veren dikdörtgen boyutlarda kerpiç bloklar bulundu. Kerpiç blokların üzerinin daha sonra sıkıştırılmış çamur ile kapatılarak bir duvar parçasını andıran bir çıkıntı yaptığı gözlemlendi. Gerek kerpiç blokların arasından gerekse çukurdan gelen malzemenin Neolitik Döneme ait olduğu tespit edildi. Kerpiçlerin derine devam edip etmediğini anlamak, buraya konmuş ya da atılmış olup olmadığını anlamak amacıyla devam eden kazılar sonucunda

kerpiçlerin altında, çukurda bir insan iskeletiyle karşılaşıldı (Resim: 4). Erişkin bir bireye ait olduğu anlaşılan iskeletin, çukura *hocker* biçiminde yerleştirildiği, yanına herhangi bir mezar armağanı bırakılmadığı gözlemlendi.

Atölye Çalışmaları

Dr. Ramon Buxó tarafından yürütülen arkeobotani çalışmaları, Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömleklili Neolitik Dönemlerdeki bitki kalıntıları, tüketimi ve tarihöncesi tarım uygulamalarını anlamak amacıyla yönelik olarak sürdürülmüştür. Bu amaçlara yönelik olarak 540 litrelik toprak yuzdürülerek 0.5 mm. lik eleklerden geçirilmiştir.

Her iki dönem örnekleri üzerindeki ilk gözlemler, tahıllar ve mercimekgillerin morfolojik çeşitliliğini göstermiştir. Çanak Çömleksiz Neolitikte örnekler tarıma alınmış tahıl ve yabanî (ya da morfolojik açıdan yabanî) tahıllarla temsil edilir. Tanımlanabilmiş tarıma alınmış buğday türleri arasında *einkorn* buğdayı *Triticum monococcum*, en baskın tür olarak emmer *Triticum dicoccum* ile *Triticum aestivum/durum* yer alır. Arpanın tarıma alınmış türü iki sıralı kabuklu arpa *Hordeum distichum*'dur. Morfolojik açıdan yabanî tahıl kalıntıları arasında yabanî *einkorn* (cf. *Triticum boeoticum*) ve yabanî arpa, *Hordeum spontaneum*, mevcuttur.

Çanak Çömleklili Neolitik yerleşmesinin tabakalarında bulunan tahıllar arasındaki tarıma alınmış ana türler, *einkorn*, *emmer* buğdayları ile iki sıralı kabuklu arpadır.

Akarçay Tepe'de *emmer* buğdayının baskın tür olma özelliği her iki dönemde de belirgindir. Bu grup içinde *einkorn* buğdayının tek tohumlu olanına (*one-grained einkorn*) da rastlanmıştır. Çıplak buğday bağlamında *free-threshing wheat* hem PPNB hem de Çanak Çömleklili Neolitikte saptanmıştır.

Mercimekgillere ait tohumların oldukça çok olduğu görülür. İlk gözlemler tarıma alınmış mercimek (*Lens culinaris*), bezelye (*Pisum sativum*) ve acı baklanın (*Vicia ervilia*) varlığına işaret eder. Bezelye örnekleri farklı biyometrik

özellikler gösterir, *Pisum sativum* gibi iri örnekler ve *Pisum* sp. gibi küçük olanlar; ancak bu türün tarıma alınmış olduğu şu an için söylenemez.

Yabanî bitkiler ağırlıklı olarak tarla otlarından oluşur: *Bromus*, *Lolium*, *Galium* ve *Avena* gibi. Tüm yerleşim boyunca *Lolium*'un varlığı görülür. *Bromus* ikinci sıradadır; diğer türler ise çok az miktarda temsil edilir ve varlıkları dışında belirleyici özellikte değillerdir. *Lolium*'un çok sayıda bulunması, Akarçay Tepe çevresinin, bu dönemde daha güneydeki diğer Orta Fırat yerleşmelerinden Jerf al Ahmar, D'jade ya da Tell Halula'ya oranla daha nemli olduğunu göstermektedir.

Hayvan kemikleri üzerinde yapılan ilk gözlemler ise, en eski yerleşme evresine ait 27 X açmasında 2005 yılında ortaya çıkarılan hayvan kemikleri arasında eşek (*Equus asinus/ Equus hemionus*), karaca (*Gazella gazella. Sp./ Gazella subguturosa*) ve yabani tavşan gibi (*Leporolus sp.*) çeşitli türlere rastlandığını ortaya koymuştur. Keçi ve domuzun yabanî ve evcil türleri önceki yıllardan biliniyor olmasına karşılık, bu yılki çalışmalarda yabani türleri bulunmuştur.

26-27 V açması, T-binası dolgularında bulunan hayvan kemiklerinin çoğunluğu evcil hayvanlardan, özellikle de koyun-keçi gibi küçükbaşlar ile büyükbaş hayvanlardan oluşmaktadır.

Batı Alan'daki kazılar, özellikle 19 F açması tabakalarında yoğun şekilde koyun-keçi (*Ovis capra ve Ovis aries*), sığır (*Bos Taurus*) ve domuz (*Sus. sp.*) gibi hayvanların tüketildiğini, bunların yanısıra karaca (*Gazella gazella. sp./ Gazella subguturosa*) ve küçük köpek/kurt (*Vulpes vulpes*) gibi etçillere ait yabanî hayvanların da varlığıyla da zengin bir çeşitlemeyi göstermektedir.

Ferran Borrell Tena tarafından çalışılmakta olan çakmak taşı endüstrisi üzerindeki ilk gözlemler, taş işçiliğinde kullanılan hammaddenin %85-90 oranında çakmak taşı ve %10-15 oranında obsidyen olduğunu ortaya koymuştur.

Akarçay Tepe'de 2005 yılında çalışılan ve höyükteki en erken tabakaların kazılmış olduğu 27 X açmasında çift ve tek vurma düzlemlerli dilgi çıkarma

yönteminin yan yana kullanıldığı saptanmıştır. Çift vurma düzlemlili tekniğinin daha sık kullanıldığı söylenebilir. Çekirdekler, sırtlı dilgiler ve teknolojik parçalar, yongalama işinin Akarçay Tepe'de yapıldığını kanıtlamaktadır. En sık görülen âlet türleri, Byblos uçları, iri kazıyıcılar, düzeltili dilgiler ve orak bıçaklardır.

Son PPNB dönemine tarihlenen 26/27 V açmasında ortaya çıkarılanlar, bu dönemde çakmak taşı işçiliğindeki ana dilgi çıkarma tekniğinin çift vurma düzlemlili yongalama tekniği olduğunu göstermektedir. Tek vurma düzlemlilerin varlığı da bilinmektedir. Ortaya çıkarılan parçalar çekirdekler, dilgiler, teknolojik parçalar, Byblos uçları, çok fazla olmamakla birlikte Ugarit uçları, kazıyıcı, dişli, orak-bıçaklar, düzeltili dilgiler, çentikliler ve delici gibi âletlerdir.

Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin son evrelerine tarihlenen 29 U, S ve T açmalarında çift vurma düzlemlili dilgi çıkartma tekniği kullanılmıştır. Alet çantasında Byblos, Amuk ve Ugarit uçlarının çeşitlenmeleri, kazıyıcılar, çentikliler, dişliler, düzeltili dilgi ve yongalar ile az da olsa orak-bıçaklar ve kalemler bulunmuştur.

Çanak Çömleklili Neolitik yerleşmenin yontma taş âlet endüstrisi 2005 yılında, 20 G-F açmalarında bulunan iki farklı işlik alanında ortaya çıkarılan buluntularla bilinmektedir. Tek vurma düzlemlili dilgi çekirdekleri, çok sayıda çakmak taşı yongalama artığı ve teknolojik parça birlikte bulunmuştur. Yongalama tekniğini açıklayıcı yonga çekirdekleri de aynı alanda bulunan parçalardandır. Çift vurma düzlemlili dilgi çıkarma tekniği tümüyle kaybolmamış olmakla birlikte azalmıştır. Düzeltili âletlerin sayısında da azalma görülür, en sık görülenler dişliler, düzeltili yonga ve dilgiler, uçlar, deliciler, kalemlerdir. Orak bıçaklar da azdır ve genellikle yonga üzerine ya da özensiz yapım, muntazam olmayan dilgiler üzerine yapılmıştır.

Dr. Walter Cruells'in çanak çömlek çalışmaları iki alan üzerinde yoğunlaşmıştır.

Batı Alanı'nda, 19 F ve 20G-F açmaları ile Doğu Alanı'nda 29 T,U ve S açmaları. Doğu Alanı'nda bulunan çanak çömlek parçası yaklaşık 350 adettir.

Bunlardan yüzey toprağı ile karışık olarak ele geçirilenler elendikten sonra kalanların teknolojik ve kronolojik açıdan homojen bir grup oluşturdukları görülür. Akarçay Tepe'nin en eski çanak çömlek grubunu oluşturan "Siyah özlü" grup, genellikle gayet iyi hazırlanmış kil, kalsit parçacıklarının katkı olarak kullanılmış olması ve yüzeylerinin gayet özenle açkılanmış olması gibi özellikler taşımaktadır. Biçimler kısıtlıdır; genellikle dik cidarlı kâseler, düzleştirilmiş ağızlar ve konveks diplerle bilinir. Bulunan parçalar genellikle 10 cm²'nin altında küçük ve gövde parçalarıdır. Bunların bazılarının tutamaklı olduğu, tutamakların genellikle yuvarlak biçimli olduğu, yatayda kullanıldığı, delikli ya da deliksiz düz çeşitlemelerinin de bulunduğu söylenebilir.

Genel hatlarıyla böylesi özelliklere sahip bu en eski çanak çömlek, Doğu Alanı çanak çömleklerinde izlenen genel özelliklerdir. Sonrasında, teknolojik açıdan kimi farklılıklar gösterir: Zaman içinde katkı malzemesi olarak kullanılan malzeme yapısında ve yoğunluğunda farklılıklar görülür; ince kalsit taneciklerinin yanısıra kum tanecikleri, mika ve hatta volkanik taşçıkların katkı olarak kullanıldığı görülür. İlk organik katkılar ise olasılıkla kronolojik olarak daha geç evrelerde devreye girmektedir.

Batı Alanı'nda yürütölen kazılarda ortaya çıkarılan çanak çömlek ise çeşitleme ve sayı açısından çok daha zengindir, 2000'in üzerinde parça bulunmuştur. 20 G-F açmalarının en üst tabakalarında Akarçay Tepe'deki en geç evrelere ait çanak çömlek bulunmuştur. Bunların genel özellikleri gayet kaba, bitki katkılı, portakal renkli ya da krem özlü, genelde kötü pişirimli, hafif ve özensiz açkılı orta ve büyük boy kaplar olmalarıdır.

Bu grupta birlikte az sayıda özenli yapımlar parçalara da rastlanmaktadır: Katkılar belirsizdir, özler okside olmuştur, yüzeyler kırmızı ya da koyu kahverenkli boyalıdır. Bu grup, olasılıkla aşırı ısıdan dolayı yeşilimsi bir öze sahip olmuş diğer grupta birlikte Halaf-Sonrası Döneme tarihlenebilir. Az sayıda olmakla birlikte Geç Kalkolitik olarak kabul edilebilecek parçalar da bulunmuştur.

Söz konusu açmalarda Geç Neolitik olarak tarihlendirilebilecek daha erken çanak çömlek grupları da bulunmuştur: Bunlar arasındaki ana grup, çok kaba

mal grubuna sahip, bitki katkılı, basit açkılı yüzeyli, mineral ya da bitki katkılı, küçük ya da orta boy kaplar, iyi açkılı ya da boya kaplı gruptur. Aynı grupla ilişkili yoğun bitki katkılı "husking tray" örnekleri, kazı/çizi bezekli, sokma bezekli parçalar ve taşçık katkılı açkılı yüzeyli kaplar görülür.

19 F açmasında bulunan çanak çömlekler ise teknolojik açıdan en erken çanak çömlek yapımının daha gelişkin örneklerini sunmuştur: Teknolojik açıdan bunlar daha az sayıda mineral katkılıdır, bitki katkısı giderek fazlalaşmaya başlamıştır. Siyah özler azalmaktadır, yüzey işlemlerinde özenli bir açkılama ya da parlatma başlamıştır.

Bununla birlikte, mineral katkılı kaplar halen devam etmektedir, ancak ince kalsit tanecik katkılı kaplar azalmaktadır. Diğer yandan iyi hazırlanmış kilden, önemsiz miktarda ya da çok ince ve az mineral katkılı yeni bir grup ortaya çıkmaktadır. Bu grup arasında Koyu Yüzlü Açkılı Mal Grubu olarak bilinen parçalar da mevcuttur. Küçük bir kâse örneği dik cidarlı, yuvarlak ağızlı, kap içi ve dış ağız çevresi kırmızı boya kaplı ya da astarlı, bir dizi paralel çizilerden oluşan bezemeye sahiptir.

Tartışma ve Sonuç

Akarçay Tepe, Fırat bölgesinin ilk tarımcı köylerinden birisidir. Yerleşmenin önemi, herhangi bir kesinti olmaksızın Neolitik Dönemin tüm aşamalarının temsil ediliyor olmasıdır. Gayet iyi korunagelmiş gerek plan gerekse yapı malzemesi açısından çeşitlilik sunan mimarîsi diğer bulgularla bir bütün içerisinde, tarihöncesi köyün sosyal örgütlenmesi ve yerleşme düzeni gibi konularda Neolitik yaşamın yeniden kurulabilmesine önemli veriler sağlamaktadır. Kuzeyde, Yukarı Fırat bölgesinde önceden bilinen pek çok Neolitik yerleşmeyle (örneğin Çayönü, Nevalı Çori) benzerlikler göstermektedir; bununla birlikte güneyde Suriye'deki çağdaşları ile benzer kronolojik gelişime karşılık (Tell Halula, Abu Hureyra) kültürel farklılıklar gösterir. Hareketli PPNB dünyası içinde güneyden çok, kuzey bölgeler ile daha yoğun alış veriş ve iletişim içindedir. Bu iletişim, ilk çanak çömleğin görülmeye başladığı evrede, yaklaşık MÖ 7000'lerde doğu- batı yönüne kaymaktadır (Özbaşaran-Molist 2006: 248-249).

Çanak Çömleksiz Neolitik Evreden başlayıp Çanak Çömleli Evrenin son aşamalarına kadar devam ettiğini bildiğimiz yerleşme süresince değişen/ gelişen teknoloji ve tipoloji, tarım, hayvancılık, av ve toplayıcılığın yerleşme içindeki gelişimi, değişimi ve bu özelliklerin çağdaşı yerleşmelerle karşılaştırmalı olarak çok boyutlu çalışılması sonucu, Akarçay Tepe'nin yukarıda sözü edilen kültür bölgeleri içindeki yeri saptanmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKLAR

- ARIMURA, M., N. BALKAN ATLI, F. BORRELL, W. CRUELLES, G. DURU, A. ERİM ÖZDOĞAN, J. J. IBÁÑEZ, O. MAEDE, Y. MIYAKE, M. MOLIST and M. ÖZBAŞARAN 2000.
- A new Neolithic settlement in the Urfa region: Akarçay Tepe, 1999, *Anatolia Antiqua* VII: 227-255.
- AKMAN, M. - M. ARİMURA- N. BALKAN ATLI - W. CRUELLES - G. DURU - O. MAEDA- Y. MIYAKE - M. MOLIST - M. ÖZBAŞARAN - R. PIQUE- M. SANA (baskıda).
- Akarçay Tepe 2002 Yılı Çalışmaları, Ilisu ve Kargamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2002 Yılı Çalışmaları*, ODTÜ TAÇDAM.
- ÖZBAŞARAN, M. – M. MOLIST 2006
- Akarçay Tepe 2005, *Anatolia Antiqua* XIV: 245-249.

Resim 1: Geç PPNB'ye tarihlenen hücre planlı kerpiç T binası, 26-27V açmaları

Resim 2: Çanak Çömleksiz Neolitikten Çanak Çömleklili Neolitiğe Geçiş tabakası, BA yapısı

Resim 3: Çanak Çömleksiz Neolitikten Çanak Çömleklî Neolitiğe Geçiş tabakası, BB yapısı

Resim 4: Çanak Çömleklî Neolitik yerleşmeye ait bir mezar, hocker pozisyonunda yatırılmış birey

MAGNESIA AD MAEANDRUM 2005 (22. YIL)

Orhan BİNGÖL*
Görkem KÖKDEMİR

12.07.2005–20.09.2005 tarihlerinde süren 2005 yılı Magnesia Kazısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddî katkılarıyla, ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nün; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin, Batisöke Söke Çimento Sanayii A.Ş.'nin lojistik desteği ile gerçekleştirilmiştir. Adı geçen bu kurumlarla, çalışmalarımız sırasında maddî manevî desteklerini esirgemeyen, Germencik Kaymakamı Niyazi Can'a, Ortaklar Belediye Başkanı Ümmet Akın'a, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi, Antalya Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Çaylan Ulutaş'a teşekkürlerimi ayrıca sunmak isterim. Son üç yılda olduğu gibi bu yıl da, Türk kazılarının yıllardan beri özlenen koşullara kavuşmasına neden olan Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nün Magnesia'ya sağlamış olduğu katkılardan ötürü Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teşekkür ediyorum. Batisöke Söke Çimento Sanayii A.Ş. 1993 yılından bu yana tabldot gereksinimimizi karşılayarak kazımızın en büyük sorunlarından birini çözmektedir. Magnesia kazıları için büyük anlam ve önem ifade eden bu desteğin gelecek yıllarda da sürmesini umarak Başkan Vekili ve Murahhas Üyesi, İnş. Müh. Eşref Baltalı'ya ve Genel Müdür Onur Altınışik'a bu lojistik destek için tüm kazı üyeleri adına teşekkür ediyorum. Başta mimarî belgeleme, restorasyon ve konservasyon çalışmalarının yürütülmesini yönlendiren Doç. Dr. Emre Madran ve Dr. Nimet Özgönül olmak üzere, kampusun idaresi ve bürokratik işlemleri yürüten Işık Bingöl'e, kazıların direktiflerim doğrultusunda yürütülmesinde ve

* Prof. Dr. Orhan BİNGÖL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.
Ar. Gör. Görkem KÖKDEMİR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji Anabilim Dalı. 06100 Sıhhiye-Ankara/TÜRKİYE.

katılımcılardan gelen raporların düzenlenerek bu raporun oluşturulmasındaki katkılarından ötürü Ar. Gör. Görkem Kökdemir'e ve ayrıca kazıya tüm kazı süresi boyunca ya da zaman zaman katılan aşağıda isimleri yazılı tüm uzmanlara, öğrencilere, özveriyle çalışmalarından ve katkılarından ötürü teşekkür ederim: Epigraf Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı); Arkeologlar: Baki Demirtaş (Trakya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arş. Gör.), Hakan Öztaner (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Arş. Gör.), Özlem Vapur (Muğla Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Arş. Gör.), Çiğdem Gençler (Başkent Üniversitesi, Öğr. Gör.); Yüksek Mimar Meltem Uçar (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, Arş. Gör.), Mimar Elif Erdem Kuran (O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi); Konservatör Ayşe Gültekin, Arkeolog İlker Taşçıoğlu; Arkeoloji öğrencileri; İbrahim Ethem Koçak, Tarık Tipi, Kerem Dağıstan, Sibel Çakır, Sibel Kanber, Elif Birel (Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klâsik Arkeoloji ABD); Konservasyon öğrencisi: Derya Şan (Ankara Üniversitesi, Başkent Meslek Yüksekokulu); Sanat Tarihi öğrencisi: Miray Gözde (Hacettepe Üniversitesi); Taş Ustası: Zeynel Bayraktar.

1. ARTEMİS TAPINAĞI

Artemis Tapınağı Batı Açması Belgeleme Çalışmaları

Artemis Tapınağı'nın batısında 2002-2004 yıllarında yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan ve yapının batı cephesine ait olan mimari elemanların, *Total Station* ile buluntu durumlarının çizimleri tamamlanmış ve bu çizimlerin tapınak ile sunak planlarının yer aldığı paftalara bağlanmasıyla iki yapı arasındaki kazı buluntu durumunun belgelenmesi tamamlanmıştır.

Önümüzdeki yıllarda Artemis Tapınağı'nda yapılması planlanan restorasyon ve çevre düzenlemesinin ilk adımı olarak, Artemis Tapınağı Batı Açması'nda ortaya çıkarılan ve batı cepheye ait olan altı adet başlık buluntu durumu planına işlendikten sonra vinç yardımıyla bu alandan çıkarılmıştır. Başlıklar, tapınağın kuzeyine, Latrina'nın güneyinde kalan toprak alana tapınaktaki sıralarına göre yerleştirilmiştir (Resim: 1).

2. ARTEMİSİON

A) Güney Stoa Batı Kazısı

Güney Stoa'nın batı yarısında bulunan, Çarşı Bazilikası ve Güney Stoa kazı alanları arasında bağlantıyı sağladığı için kazılmadan bırakılan kuzey-güney doğrultusundaki ve 18.5x6 m. boyutlarındaki bölümün temizlenmesi bu yıl gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı bu alanın doğu ve batısında ortaya çıkarılan stoa'nın bütünlüğünü sağlamak olduğu kadar, Çarşı Bazilikası'nın kuzey uzun duvarının bu bölümdeki niteliğinin de ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Bu alanda kuzeyden güneye doğru üç aşamalı olarak çalışılmıştır (Resim: 2).

7x5.50 m. ölçülerindeki I. Açma'da yapıya ait mimarî eleman parçalarının yanı sıra, tek sırası korunmuş ve yassı taşlardan oluşturulmuş geç Antik Dönem (?) bir döşeme kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Güneyde çift sıra halde 5 m. devam eden döşeme kalıntısının, kuzeye doğru dönerek, tek sırası korunmuş halde 3.10 m. daha devam ettiği saptanmıştır.

6x4.80 m. ölçülerindeki II. Açma'da aynı döneme ait, 4.40x4.80 m. ölçülerinde kare bir mekânın kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Bu mekânın güney duvarının, önceki yıllarda güney *temenosta* ortaya çıkarılan duvar kalıntısıyla bütünlük gösterdiği ve I. açmada açığa çıkarılan döşeme kalıntısının bu mekânla ilişkili olduğu saptanmıştır. Belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra, duvar ve döşeme kalıntısı, stoa taban seviyesine doğru kazıya devam etmek amacıyla kaldırılmıştır. Ayrıca bu alanda stoa'nın İon sütun sırasına ait tambur parçaları da ele geçirilmiştir.

Bu çalışmalar sonucunda stoa'nın kuzey kenarı boyunca uzanan üç mermer basamağın, batıda Doğu *agora* duvarına dayandığı yerden doğuya doğru yaklaşık 54 m.si ortaya çıkarılmış olmaktadır. Dor ve İon sütun sıralarına ait tambur, başlık ve üst yapı elemanları yapının ayrıntıları konusundaki bilgimizin artmasına neden olmuştur.

5 x 6 m. ölçülerindeki III. Açma'da, -30 kotunda Çarşı Bazilikası'na doğru devam edip batıya dönen, yine geç Antik Döneme ait düzensiz bir duvar

kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Belgeleme işlemleri yapıldıktan sonra bu duvar da kaldırılmış ve açmada kazılara devam edilmiştir. Önceki yıllarda bu alanda yapılan kazılarda Çarşı Bazilikası'nın kuzey duvarındaki kapı açıklığına paralel ve onun 1 m kuzeyinde bir ortaya çıkarılan duvar kalıntısı ortaya çıkarılmıştı. Kapı açıklığının hemen doğusunda ve 1 m. kuzeyde başlayan duvarın kuzey yüzü, açıklığın ortasına yakın bir yerde, yaklaşık 45 derecelik bir açıyla güneye yönelerek kapı açıklığının batı iç yüzünden kuzeye doğru çıkıntı yapan anta görünümündeki bitimiyle birleşmektedir. İç yüzün ortasında da bir yarım yuvarlak nişin yer aldığı görülmektedir.

B) Güney Stoa Batı Mekânları Kazısı

2000 yılında Güneybatı Stoa çalışmaları sonucunda, İon sütun sırasının güneyinde ve stoaya paralel bir duvar ile karşılaşılıyordu. Bu yıl yapılan çalışmalarda bu duvarın doğuya doğru ve Çarşı Bazilikası'nın yeni bulunan apsisi duvarının 45 derecelik açı yaparak uzanan bölümüne paralel uzanan süpürgelikli bölümü açığa çıkarılmıştır.

Bu duvarın doğuya doğru yükselerek devam eden bölünme kuzey-güney yönünde ikinci bir duvarın dik olarak bağlanması ve bunun da yine stoaya paralel ikinci bir duvarla birleşmesi orada bir mekân olduğuna ilişkin ilk bulgular olarak değerlendirilmiş; süpürgelikli duvarın mermer bir stylobatla bölünmüş olması da bunu kanıtlamıştı. Üzerinde bir adet *in situ* Attika kaide ile şimdi kayıp ikinci bir kaidenin oturduğu stylobat, mekânın kuzeyine, stoaya doğru yıkılmış bir adet Korinth anta başlığı, bir adet arşitrav bloğu ile bir adet yivsiz sütun buranın bir mekânın girişi olarak algılanması gerektiğini göstermişti. *Temenos* güney duvarı ile arkadan sınırlandırılmış bu mekânın 6.50 m.lik bölümünün kazı çalışmaları o yıl tamamlanmış, doğuda, yaklaşık 50 cm. kalınlığında, 4 m. uzunluğunda, kuzey-güney yönünde ve mekânın batı duvarına paralel tuğladan örülmüş bir duvar ile karşılaşılıyordu. Bu tuğla duvarın diğer taş duvarların arasına sonradan örüldüğü anlaşılmaktadır.

2005 kazı sezonunda da bu mekânın doğusunda kazı çalışmalarına devam edilmiş ve mekânın doğu taş duvarı ortaya çıkarılana kadar sürdürülmüştür.

Yapılan çalışmalar sonucunda mekânın doğuda tuğla nişlerle biten yaklaşık 24 m. uzunluğundaki bölümü ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). Mekân içerisinde 2000 yılında ortaya çıkarılan kuzey-güney doğrultusundaki tuğla örgülü duvara benzer ve ona paralel iki duvar daha açığa çıkarılmıştır. Böylece mekânın tuğla duvarlarla üç bölüme ayrılmış olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Sylobat üzerinde biri *in situ* iki Attika kaideye ek olarak dört adet daha kaide ile doğu anta kaidesi de *in situ* olarak bulunmuştur. Yaklaşık 2.50 m. uzunluğunda ikinci bir yivsiz sütun ile bir Korint başlığına ait olabilecek parçalar da ele geçirilmiştir.

Tuğla duvarlarla bölünmüş ana mekânın 3. odası önündeki kaideler arasındaki iki stylobat bloğundan biri üzerinde *ΤΡΙΚΛΕΙΝΟΥ ΙΕΡΩΝ ΤΡΙΔΩΝΚΑΙΑΚΡΟΒΑΤΩΝ* ve diğerinde *ΟΤΟΠΟΣ –ΑΥΛΗ* yazıtları ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan ilkinin Humann'ın kazılarında da bulunup zamanla yeniden toprak altında kaldığı anlaşılmaktadır¹. Böylece Artemision'un batı stoasının arkasında (güneyinde) mekân sırasının yer aldığı ve bu mekânların tapınakla ilgili kişilerin kullanımına ait olabilecekleri yönündeki yorumlarımızı destekleyen belgeler ortaya çıkarılmış olmaktadır.

Üçüncü mekânın tabanında at veya bir deveye ait olabilecek bir kafatası ve kemik parçaları bulunmuştur. Açılan mekânların güney duvarlarının diplerinde kalınlıkları 1–1,5 cm. arasında değişen renkli mermer *opus sectile* parçaları ele geçirilmiştir. Mekânın arka duvarını oluşturan *femenos* duvarının yaklaşık 80 cm. yüksekliğinde süpürgeliği ile birlikte korunduğu tespit edilmiştir.

Restorasyon Çalışmaları

Önceki kazı sezonlarında ve bu yıl Güney Stoa'daki kazılarda ortaya çıkarılan, Dor ve İon sütun sıralarına ait tamburlar paftalara işlendikten sonra, buluntu durumları da göz önünde bulundurularak, stylobat üzerine geçici olarak konulmuştur. Güney Stoa'da ele geçirilen ve üst yapıya ait diğer yapı elemanları da (triglif-metop ve geison-simalar), stoa'nın batı tarafında sergilenmek üzere yine stylobat üzerine yerleştirmiştir.

¹ O. Kern, *Inschriften von Magnesia* (1900) Nr. 237 S. 146

C) Güney Batı Temenos Duvarı – Bazilika Kuzey Duvarı Arası Kazısı

Güneybatı Stoa mekânlarının arka duvarı ile Çarşı Bazilikası arasında kalan, 11 m. uzunluğunda, kuzeyde 6 m., güneyde ise 4 m. genişliğindeki bir alanda da, daha çok düzenlemeye yönelik çalışmalar yapılmıştır (Resim: 3). Çalışmalar *temenosun* güney arka duvarının dışında yoğunlaştırılmış ve bu alanda taban seviyesine ulaşılmaya çalışılmıştır. Burada *temenos* duvarına paralel uzanan 5 m. uzunluğunda bir duvar ve bu duvara açılmış bir kapı ortaya çıkarılmıştır. Kapının 50 cm. batısında, doğu - batı yönlü duvardan çıkarak kuzey – güney yönünde uzanan, 4.20 m. uzunluğunda ve 60 cm. genişliğinde bir tuğla duvar daha tespit edilmiştir. Bu duvarın hemen arkasında doğu-batı yönünde, *temenos* duvarına paralel üçüncü bir duvar daha belirlenmiş ve mekânların içleri kapı eşiği seviyesine kadar indirilmiştir .

D) Batı Kenar, Güney Yarı Kazısı

2000–2004 yıllarında *Propylon*'un güneyinde, Bizans surunun doğusunda ortaya çıkarılan podyum ve *exedralarda* yarım kalan çalışmalar 2005 yılında tamamlanmıştır. Önce, Toplantı Alanı ile Güney Stoa arasında ve *exedralarla* podyumların doğusunda kalan alan, doğuya doğru genişletilmiş ve böylece bu bölümler arasındaki organik bağlantı tam anlamıyla sağlanmıştır. Tören Alanı seviyesine kadar inilen çalışmalar sonucunda, bu alandaki toprağın tamamıyla mil tabakasından oluştuğu anlaşılmış ve içerisinde bir kültür katının olduğuna işaret edecek hiçbir buluntuya rastlanmamıştır. Daha sonra *exedra* ve podyum kazılarına devam edilmiştir.

Restorasyon Çalışmaları

Bu çalışmalar sırasında Agora'nın doğu duvarının doğu yüzüne ait olduğu tespit edilen bloklar *exedralara* doğru yıkılmış olarak bulunmuştur. Bu blokların duvardaki olası yerlerine yerleştirilebilmesi amacıyla, *exedralar* ile Agora doğu duvarı arasında kalan alanda kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır.

Bu çalışmalar sonucunda, Agora duvarına ait 14 adet blok düştükleri yerde belgelendikten sonra, Agora duvarının korunmuş sıralarının üstündeki yerlerine boyutlarına ve buluntu durumlarına uygun şekilde vinç yardımıyla geçici olarak yerleştirilmiştir. Agora duvarına ait olmadıkları anlaşılan traverten bloklar ile yongalar açma sınırından dışarı taşınarak exedralar ve podyumların yer aldığı alanda kazı ve çevre düzenlemesi yapılmıştır.

E) Batı Kenar, Güney Yarı Podyum – Exedra Kazısı

Propylon doğu cephesinin hemen güneyinde yer alan sunu sütunun güneyi ile Güney stoa arasında ve Agora doğu duvarının hemen doğusunda üç podyum, iki exedra ve en güneyde havuzlu bir çeşmeden (?) oluşan bir kompleksin yer aldığı, 2000 yılından beri bilinmekteydi. 2005 yılında hem bu kompleksin arka bölümü, düşmüş duvar bloklarının alınmasından sonra temizlenebildi, hem de yarım kalmış çalışmalar tamamlandı. Böylece Agora'nın doğusunda, doğu duvarının güney yarısında Artemision sınırları içinde yer alan yapılaşma saptanmış oldu.

F) Batı Kenar, Kuzey Yarı Podyum Kazısı

1996 yılında *Propylon*'un doğu cephesinin kuzeyinde yürütülen kazılarda, *Propylon*'un doğu cephesinin güneyinde ortaya çıkarılan ve yukarıda değinilen podyum kaidelerine benzeyen bir kaideye ait bloklar saptanmıştı. 2005 yılında, *in situ* olan ve kuzey-güney yönünde uzanan bu kaide bloklarının kuzeye doğru devam eden bloklarını ortaya çıkarmak amacıyla 12 x 4.50 m. boyutlarında bir açma oluşturularak kazı çalışmalarına bu alanda devam edilmiştir.

Bu çalışmalar sırasında Bizans suruna ait düşmüş bloklarla karşılaşmış, tüm açma uzunluğunda izlenebilen *in situ* kaidelerin güneydeki gibi bir podyuma ait oldukları ortaya çıkmıştır. Açma, Toplantı Alanı kotuna kadar kazıldıktan sonra da kaidelerin hemen doğusunda 7 adet taç bloğu ile 1 adet güney köşe kaide bloğu ortaya çıkarılmıştır. Taç bloklarından birinin üst yüzünde yer alan

yuvalar, bu ve diğer podyumların üstlerinde heykellerin yer almış olduklarını kanıtlamaktadır. Heykellere ilişkin en küçük bir buluntu ele geçmemesine karşın bir tanesi *in situ* olmak üzere bulunan iki adet yazıtlı orthostat bloğu, buradaki heykellerin kimler tarafından diktirildiği konusunda çok önemli bilgi vermektedir.

Açma içerisinde bulunan güney köşe kaide bloğunun bu alana güneyden taşındığı ve bu bloğun Sunu Sütunu'nun güneyindeki podyumun güney köşesine ait olduğu anlaşılmıştır. Kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra sağ köşe kaide bloğu güney podyumdaki orijinal yerine taşınmış, ortaya çıkarılan diğer tüm bloklar belgelenerek buluntu durumunda bırakılmıştır.

G) Kuzey Stoa Batı Kazısı ve Restorasyon Çalışmaları

2002 yılında Artemis Kutsal Alanı'nın kuzeybatısında, Latrina'nın hemen güneyinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, Kuzey Stoa'nın sütunlarına ait parçalarla güneyde saptanan stoa basamaklarının kuzeyde de olduğunu gösteren temeller ortaya çıkarılmıştır². Çok tahrip edilmiş bu alanda ayrıca Latrina güney duvarının güneye devrilmesiyle oluşan yıkıntı saptanmış ve buluntu durumuyla koruma altına alınmıştır. Taban seviyesinden yaklaşık 30 cm. üst kotta, toprak tabakasının üzerine rasgele oturtulmuş ve içerisinde barındırdığı örneklerden anlaşıldığı kadarıyla *propylon*, *temenos* ve tapınağa ait mimarî blokların ikincil olarak kullanıldığı, geç döneme ait düzensiz bir duvar yine burada yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır.

2005 sezonunda, 2002 kuzey *temenos* açması içerisinde bulunan tüm mimarî blokların buluntu durumu, Latrina'ya ait yıkıntı duvar örgüsü ve geç döneme ait devşirme bloklardan yapılmış duvarın belgelenmeleri tamamlanmıştır. Daha sonra açma içerisinde herhangi bir mimarî plan vermeyen, mil tabakası üzerine rastgele oturtulmuş duvara ait devşirme bloklar kaldırılmış ve altındaki mil tabakası da kazılarak taban seviyesine ulaşılmıştır.

2 25. KST/2 (2004), 374

Latrina'ya ait yıkılmış harçlı tuğla duvarın üzerindeki toprak temizlenmiş ve tuğla duvarın yıkılış durumunun aynı şekilde açma içerisinde korunmasına karar verilmiştir. Bu çalışmalardan sonra açma içerisinde, stoalara ait olmayan tüm mimarî blok ve yongalar açma dışarısına çıkarılmış stoalara ait blokların restorasyon işlemlerine başlanmıştır. Bu çalışmalarda onarıma ihtiyaç duyulan üç sütunda restorasyon işlemleri yürütülmüş, iki sütunda da tamamlama işlemleri yapılmıştır. Restorasyon ve tamamlama işlemleri bitirilen sütun tamburları buluntu durumları da gözetilerek, vinç yardımıyla stylobatlar üzerine geçici olarak yerleştirilmiş ve böylece kuzeybatı stoadaki çalışmalar tamamlanmıştır.

3. BAZİLİKA

Bazilika-Agora Bağlantısı Kazısı

Çarşı Bazilikası - Agora bağlantısının saptanabilmesi ve Agora - Kryptoportikos ile ilişkisinin belirlenmesi amacıyla bazilikanın güneybatı köşesinde 6 x 9 m. (Bazilika Güneybatı Açması- BGA) ve 4 x 8.5 m. (Bazilika Güneybatı Köşe Açması-BGKA) ölçülerinde iki açmada, kuzeybatı köşesinde de 3x2 m. ölçülerinde (Bazilika Kuzeybatı Köşe Açması) bir açmada çalışılmıştır.

BGA'da yapılan çalışma Humann'ın sondaj yaparak Agora'nın doğu duvarını saptadığı, sondaj alanının genel hatlarıyla görülebildiği alanda, biraz daha genişletilerek sürdürülmüştür. Çarşı Bazilikası'nın güney sütun sırasına ait üst yapı elemanları, özellikle yerleştirilmiş izlenimi verecek şekilde, fakat depremlerle çok düzenli bir şekilde yıkılmış olarak ortaya çıkarılmıştır (Resim 4). Ayrıca Humann'ın burada yaptığı sondajla saptadığı Agora'nın doğu duvarının 2.5 m.lik bir bölümü de ortaya çıkarılmıştır. Agora duvarına ait bu bölümde yoğunlaşan çalışmalar sonucu, menfez ve konsollar belirlenmiştir. Böylece daha önceki yıllarda agorada saptanan Kryptoportikos'un Bazilika'nın güney duvarına kadar devam etmekte olduğu anlaşılmıştır.

Çarşı Bazilikası'nın batı duvarını belirlemek amacıyla BGKA'da yapılan çalışmada ise yine Bazilika'ya ait mimarî elemanlar ve Bizans surunun batı

yönündeki uzantısından bir bölüm açığa çıkarılmıştır. Bazilikanın kuzeybatı köşesinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen “Kuzeybatı Köşe Açması”nda, bazilikanın kuzey duvarının devamı olarak görünen duvar kalıntısının, Bizans duvarının bu kısımda oluşturduğu köşenin bir parçası olduğu saptanmıştır.

Restorasyon Çalışmaları

2005 kazı sezonun içerisinde, Çarşı Bazilikası'nın tahribata uğramış kuzey ve doğu duvarının gelecek yıllarda daha fazla tahribata uğramaması ve bu duvarların görsel olarak daha iyi algılanabilmesini sağlamak amacıyla, en yüksek noktası sınır kabul edilerek kuru duvar tekniği ile yeniden örülmüş ve sağlamlaştırılmıştır. Duvarın içine yapıya ait mermer yongalar doldurulmuş ve böylece görüntü kirliliğine karşı yeni bir uygulama başlatılmıştır. Ayrıca duvarların üst yüzeylerine kireç harcı uygulanarak, yağmur sularının duvarların içerisine sızması önlenmiştir. Çarşı Bazilikası'nın kuzey iç duvarında yeni örülen taşların dış yüzeyine derz yapılarak, restorasyonu yapılan alanlar ile orijinal *in situ* örgü arasında bir doku farkı yaratılmış ve bu sayede restorasyon yapılan alanların daha kolay algılanması sağlanmıştır.

4. PROPYLON

Doğu Sütun Sırası Kazısı ve Çevre Düzenlemesi

1993–1994 yıllarındaki kazı çalışmaları sonucunda *Propylon*'un doğu sütun sırasının kuzey fil ayağından kuzeyden ikinci sütuna kadar olan ve güney fil ayağından güneyden ikinci sütuna kadar olan yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki Bizans Suru ile kapatılmış şekilde gün ışığına çıkarılmıştı. 2005 kazı sezonunda hem *Propylon*'un doğu sütun sırasının tam olarak algılanabilmesi, hem sütunlara bağlı *in situ* bulunan fakat sur içerisinde kaldığı için etüt çalışmaları yapılamayan söve bloklarının ortaya çıkarılması, hem de sur içerisinde yoğun şekilde kullanılmış ikincil blokların saptanabilmesi amacıyla hilti yardımıyla bu alanlardaki sur kalıntısı belgelendikten sonra sökülmüştür. Bu çalışma sonunda sur içerisinde çok sayıda profilli üst yapı elemanı ile yazıtlı ve yazıtsız heykel kaideleri bulunmuştur (Resim: 5, 6).

Restorasyon ve Anastylosis Çalışmaları

2005 yılında *Propylon*'daki yayın çalışmalarına yönelik etüt çalışmalarına ve yapının *anastylosis* çalışmaları kapsamında kullanılacak bazı bloklarının restorasyon ve tamamlama işlemlerine devam edilmiştir. Doğu cephe kuzey köşe arşitravına ait olduğu saptanan üç adet blok parçası, batı cephe kuzey köşe dış sırasına ait olduğu tespit edilen iki adet blok parçası, batı sütun sırasına ait güney Dor plasterinin alt yüzünün kırık parçası araldit ve çelik ile yapıştırılmıştır. Batı sütun sırasına ait 2. ve 3. sütunları arasında yer alan stylobat bloğunun ve güneyden 2. sütun kaidesinin, kazı çalışmaları sonucunda hiçbir parçası bulunamamasından dolayı, imitasyonları yapılmıştır. Ayrıca yine batı sütun sırasının güneyden 1. sütunun beşinci tamburu ile 2. sütunun beşinci tamburunun kazı çalışmaları sonucu bulunamamasından dolayı orijinal sütun yüksekliğine bağlı kalınarak imitasyonları yapılmıştır.

2005 yılında dökümü yapılan *Propylon*'un batı sütun sırasına ait 2. sütunun kaidesi ile beşinci tamburu ve 1. sütunun beşinci tamburu bu iki sütuna ait başlıklar ile birlikte yerlerine konulmuştur. Bu çalışmayla *Propylon*'un batı sütun sırasında, güneyden üç sütun arşitrav seviyesine kadar ayağa kaldırılmış olmaktadır (Resim: 7). Ayrıca bu çalışmalar paralelinde 2005 yılında restorasyonu tamamlanan güney fil ayağı Dor plasteri ile kuzey fil ayağının birinci tamburu ve ilk plaster tamburu orijinal yerlerine yerleştirilmiştir. Kuzeyde önümüzdeki yıllarda restorasyon ve *anastylosis* çalışmaları devam edecek olmasından dolayı hiçbir bağlayıcı kullanılmazken, güney plaster yerine araldit ve çelik yardımıyla bağlanmıştır. 2005 yılında ayrıca orta sütun sırası etüt çalışmalarına vinç yardımıyla devam edilmiş ve bu çalışmalar sonucunda orta sütun sırasına ait kuzey sütunun dördüncü tamburu yerine konmuştur.

5. AGORA

A) Batı Açması, Kazı Temizlik Çalışmaları ve Çevre Düzenlemesi

Her yıl olduğu gibi bu 2005 kazı sezonunda da, Agora Batı Açması'nda sel suları sonucu agoranın mermer döşemeleri üzerine yıkılan açmanın

batı, güney ve kuzey sınırındaki toprak, açmanın içinden temizlenmiştir. Bu çalışma sonucunda güney ve kuzeyde yaklaşık 1 m.lik, batı da ise yaklaşık 2.m.lik bir alan daha gün ışığına çıkarılmıştır. 2005 kazı sezonunda açma kenarlarının çökmesi sonucu her yıl tekrarlamamız gereken bu temizlik ve kazı çalışmalarına bir çözüm bulmak amacıyla, Agora Batı Açması'nın batı ve kuzey açma kenarları şevli hâle getirilmiştir. Ayrıca kazı çalışmaları sonucu çeşitli alanlarda bulunarak tören alanında tasnif edilen, yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki traverten bloklar bir istinat duvarı oluştururcasına şevin önüne taban üstüne sıralanmışlardır. Böylece toprak kaymasının önüne geçilmesine çalışılacaktır.

B) Doğu Stoa Güney yarı Orta Sütun Sırası ve Kryptoportikos Kazısı

Agora'da bu alandaki kazı ve restorasyon çalışmalarına yer açmak ve agoranın güneydoğu stoasına bütünlük kazandırmak amacıyla, öncelikle *Propylon*'un güneyindeki çitlembik ağacı ile Bizans suru arasındaki alan kazılmıştır. Burada Bizans surundan düşmüş traverten duvar blokları ve *Propylon*'a ait mimari eleman parçaları ele geçirilmiştir. Daha sonra, önceki yıllarda etrafı kazılarak askıda bırakılan çitlembik ağacı vinç yardımıyla sökülmüş ve sökülen ağacın altından Agora'nın Doğu Stoası'nın, orta sütun sırasının güneydeki birinci sütununa ait kaide ve *plinthos* açığa çıkarılmıştır. Agoranın orta sütun sırasını oluşturan İon sütun sırasının, *Propylon*'un güneyinde kalan 5. ve 6. sütunlarına ait, kısmen görünür durumdaki kaide ve tamburların tamamen açığa çıkarılması amacıyla bu alanda iki günlük bir çalışma yapılmıştır. 3x1.5 m.lik bir alandaki bu çalışmada orta sütun sırasının 5. ve 6. sütunlara ait stylobat, kaide, tambur ve tambur parçaları ortaya çıkarılmıştır.

2001 kazı sezonunda Agora'da, *Propylon*'un güneyindeki orta sütun sırasının üçüncü sütunu önünde yapılan çalışmalar sonucu, Agora'nın *kryptoportikosuna* ait bir bölüm açığa çıkarılmıştır³. 2004 yılında da bu sütunun

3 24. KST/2 (2003) 94vdd. Çizim 1, 2

kryptoportikosta kalan kısmı üzerindeki *stuccoda* bir bayan resmi saptanmıştır⁴. 2005 yılında da, güneydeki birinci sütun kaidesini içine alacak şekilde 2x2 m. ölçülerinde bir sondaj yapılarak *kryptoportikosa* inilmiş ve *kryptoportikosa* ait çift yarım sütun fil ayağının hem doğu hem de batı yüzünde, yine ilk örnekteki gibi siyah bir çizgi ile oluşturulmuş bir çerçeve içinde birer resmin yer aldığı anlaşılmıştır. Ne yazık ki bu resimlerin boyalarının tahribata uğramış olması nedeniyle resimlerin içeriği saptanamamış ve bu bilginin edinilmesinin arkasından yine toprakla doldurulmuştur.

Restorasyon ve Anastylisis Çalışmaları

Agora'nın doğu stoasında *Propylon*'un güneyinde, *anastylisis* çalışmalarına yönelik olarak eksik blokların döküm ve kırık blokların da restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Buna göre, Doğu Stoa'da, *Propylon*'un güneyinde, Dor sütun sırasına ait eksik stylobatlardan 3 tanesinin imitasyonu yapılmış, eksik ve kırık olan 4 stylobatın da tamamlama ve restorasyon çalışmaları bitirilmiştir. Ayrıca tüm stylobatlara mozaik ve hidrolik kireç karışımından oluşturulmuş harç ile derzleme çalışmaları yapılmıştır. Kırık parçaları bu yıl tamamlanan iki adet tambur ile birlikte Dor sütun sırasına ait tüm tamburların yeni buluntular ile birlikte etüt çalışmaları yeniden yapılmış ve tüm tamburlar bağlantısız olarak orijinal yerlerine konulmuştur. Bu çalışmalar sonunda Doğu Stoa'nın, *Propylon*'un güneyindeki kısmına ait 14 adet sütunun beş sütunu orijinal yüksekliğinde olmak üzere tüm tamburları ile ayağa kaldırılmıştır (Resim: 8). Bu yılki çalışmalar sonunda Dor sütunlarının orijinal yüksekliği ve sütunların 4 tamburlu bir sistemden oluştuğu ayağa kaldırılan bu beş sütun ile birlikte kesinlik kazanmıştır.

Propylon'un güneyindeki Dor sütunlarında yapılan restorasyon ve *anastylisis* çalışmalarından sonra, *Propylon*'un kuzeyindeki Dor sütunlarına ait ilk üç stylobat üzerine de, kuzeyde bulunan tamburlardan geçici olarak birkaç tambur yerleştirilmiştir. Bu sayede *Propylon*'un kuzeyinde ve

4 27 KST/1 (2006) 278vd. Res. 12.

güneyinde uzanan Dor sütunlarının *Propylon* ile olan bağlantıları görsel olarak sağlanmaya çalışılmıştır. Dor sütunlarında yapılan bu çalışmalar dışında, stoanın, *Propylon*'un güneyinde yer alan İon sütun sırasında da İon tamburları geçici olarak kaideler üzerine yerleştirilerek stoanın dış sütun sırası ile olan görsel bağlantısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

6. DİĞER ÇALIŞMALAR

A) Çerkez Musa Camii Çalışmaları

Çerkez Musa Camii önünde oluşan 50x50 cm.lik bir çöküntünün nedeninin anlaşılabilmesi için, bu çöküntü çevresinde 2x2 m. ölçülerinde bir sondaj yapılmıştır. 60 cm. derinliğe inilen sondajda, çöküntünün taş bir döşemenin ortasında 4 farklı blokla yapılmış bir ocakta olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca cami önündeki sütunların arası temizlenmiş ve toprak tesviye edilmiştir.

B) Gümüşçay Yatağında Yapılan Çalışmalar

Gümüşçay'ın debisinin fazla olduğu ilkbahar aylarında, yatağının alüvyon ve yoğun bitki örtüsüyle tıkanmış olmasından ötürü taşarak, kazı alanlarının sular altında kalmasına nede olmaktadır. Yapılan gözlemler sonucu, yıllardır çay yatağının ıslah edilmemesi sonucunda, yatak içinde suyun yön değiştirmesine neden olacak sazlıkların, söğüt ağaçlarının, sarmaşık bitkilerinin, hatta kum adacıklarının olduğu saptanmıştır. Bu olumsuz koşulların en yoğun olduğu bölgede yapılan çalışmalarda çay yatağının bir ölçüde de olsa temizlenmesine çalışılmıştır. Bu çalışmanın olumlu bir katkısının olup olmadığı gözlemlenecektir. Böylece, hem gelecek yıllarda Magnesia'yı basan sel suları ile ilgili olarak bu alanda yapılması düşünülen daha geniş ve kapsamlı temizlik çalışmaları için ön bilgi edinilmiş, hem de çayın bazı alanlarda ortaya çıkardığı kent surunun saptanması için ön bir çalışma yapılmış olmaktadır.

Belgeleme Çalışmaları

Magnesia antik kentinde, Bizans suru içinde kalan alanda devam eden kazı çalışmaları sonucu açığa çıkarılan alanların mimarî belgeleme işlemleri de sürdürülmüştür. Bu kapsamda kuzey podyum, güney *exedralar*, Artemision-

Çarşı Bazilikası bağlantısı, Güney ve Kuzey Stoa çizimleri yapılmıştır. Ayrıca önceki yıllarda eskiz hâlinde çizilen alan paftalarının mürekkepleme işlemleri yapılmıştır. Önceki kazı sezonlarında ve bu sene ele geçirilen ve kazı deposunda muhafaza edilen seramik ve seramik parçalarının çizilmesine devam edilmiştir.

Doktora Çalışmaları

Halen Magnesia antik kentinde yapılan çalışmaları konu alan “Magnesia Propylonu”, “Magnesia Artemis Tapınağı'nın Teknik ve İşçilik Özellikleri”, “Menderes Magnesiası Hypokaustlu Yapı Seramikleri” ve “Magnesia Bazilikası” konulu dört doktora tezinin arazideki çalışmaları devam etmiştir.

Magnesia Çocuk Şenliği

Bu yıl dokuzuncusu düzenlenen geleneksel Magnesia Çocuk Şenliği, Işık Bingöl'ün koordinatörlüğünde ve kazı ekibinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Şenlik kapsamında, Tekinköylü çocuklara kullandığımız alfabenin kökenlerini ve geçirdiği değişimleri anlatmak, onları kullandığımız alfabe konusunda bilinçlendirmek amacıyla “Çağlar Boyunca Alfabe” konulu bir tiyatro düzenlenmiştir. Ardından ressam Cemal Bingöl adına düzenlenen resim yarışması gerçekleştirilmiştir.

Yayınlar

Geçen yıl tanıtım amaçlı olarak ön basımı yapılan Theatron'un, gerçek yayını, bu yıl “Theatron” (Magnesia ad Maeandrum Monografileri 1) adı altında birinci kazı monografisi olarak Homer kitabevi tarafından Türkçe ve İngilizce olarak basılmış ve arkeoloji dünyasının ilgisine sunulmuştur.

Ayrıca katılan kongre ve sempozyumların yayınlanan bildirileri şunlardır:

Pergamon und Magnesia IstMitt 54, 2004, 485–489.

Magnesia ad Maeandrum 2003 Yılı Kazısı (20. Yıl) 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı* / 2004 (2005) 223-234 (G. Kökdemir ile birlikte).

Neue Forschungen in Magnesia am Mäander. *Asia Minor Studien* 54, 2005, 165-169.

8. ESER TESLİMİ

2005 yılı kazı sezonunda 38 adet etütlük eser 16.09.2005 tarihinde Aydın Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Resim 1: Artemis Tapınağı batı cephesine ait sütun başlıklarının sergilenmesi

Resim 2: Artemision – Güney Stoa batı yarı kazısı, restorasyon ve çevre düzenlemesi sonrası, batıdan görünüm

Resim 3: Artemision– Güney Stoa batı yarındaki mekânlar, doğudan görünüm

Resim 4: Bazilika – Agora bağlantısı ve ortaya çıkarılan üst yapı elemanları, batıdan görünüm

Resim 5: *Propylon* doğu cephe. Sütunlar arasında Bizans suru dolgusu

Resim 6: *Propylon* doğu cephe. Sütunlar arasında Bizans suru dolgusunun kaldırılmasından sonraki durum

Resim 7: *Propylon* batı sütun sırası, restorasyon ve *anastylosis* çalışmaları sonrası, güneydoğudan

Resim 8: Agora Doğu Stoa, güney yarı. Restorasyon, *anastylosis* çalışmaları sonrası, güneybatıdan

AÇÇANA HÖYÜĞÜ 2005 YILI ÇALIŞMALARI

K. Aslıhan YENER*

Adıma verilen izinle Aççana Höyüğü'ndeki 2005 yılı için planlanan kazılarımıza sağlığını ve diğer nedenlerle ara verilmişti. Bu yılki çalışmalarımız 2003 ve 2004 kazı sezonlarından çıkan buluntuların önemli analizleri ve yorumları üzerinde yoğunlaşmıştır. Sonuçlara geçmeden evvel Aççana Höyük kazısının statüsünün değiştiğini bildirmek istiyorum. Hatay'daki çalışmalarımıza Bakanlar Kurulu yeni bir değerlendirme getirmiştir. Kazımız bundan böyle bir Türk kazısı olarak devam edecektir. Kazı izni için bir yıl süren çaba ve olağanüstü haksızlıklara rağmen, kazımıza bu yaz Bakanlığın ve Mustafa Kemal Üniversitesi'nin işbirliği ile bilimsel ve uluslararası platformda yeniden başarı ile devam edilecektir.

Aççana Höyüğü (Çizim: 1), Asi Nehri'nin kıvrımına yakın bir mevkide, en güney ilimiz Hatay'ın, Amik Ovası'nın orta kesiminde yer alır. Aççana Höyük ilk olarak Robert J. Braidwood tarafından 1930'lu yıllarda yürütülen Amik Ovası yüzey araştırması sırasında 136 numaralı yerleşme olarak tespit edilmiş. Aççana Höyük 1936-39 ve İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 1946-49 yıllarında British Museum ve Oxford Üniversitesi adına Sir Leonard Woolley tarafından kazılmıştır. 2000 yılında benim başkanlığında Amik Ovası yüzey araştırması kapsamında haritalaması yapılmış, yüzeyi taranmış ve bu çalışmalar 2005 yılında yayınlanmıştır. 2003 yılında Hatay Arkeoloji Müzesi ile birlikte ve ondan sonra 2004 yılında adıma verilen izinle, Aççana Höyük kazıları yeniden başlamıştır. İlk iki yılda toplam 940 m² lik bir alan kazılmıştır (Çizim 1).

Şehirde muhtemelen M.Ö. 2200-1300 arasında yaşanmıştır. Orta ve Geç Tunç Çağlarına tarihlenen arşivler, Mukiş Krallığı'nın başkenti, Alalakh olarak tanımlanmıştır. Ovanın en önemli ören yerlerinin arasındadır.

* Ass.Prof. K. Aslıhan YENER, Oriental Institute, University of Chicago 1155 East 58th St. Chicago Illinois 60637 773 702-0568/ABD a-yener@uchicago.edu

Bilindiği gibi I. Suppiluliuma Alalakh'ı Hitit İmparatorluğu'na dahil etmiştir. Ancak kazılarımızdan çıkan verilerden edindiğimiz izlenime göre, Alalakh şehri büyük bir olasılıkla II. Mursili'den sonra oldukça küçülmüş ve değerini kaybetmiştir. Bir varsayımımız Alalakh halkının Hititler tarafından sürüldüğünü ve ancak Woolley'nin bulduğu bir Level III/II "Fortress" garnizonun bırakıldığını düşünüyoruz. Bir başka varsayım da bu dönemde tüm şehrin Hititler tarafından yok edildiğidir. Bu bağlamda yerleşme veya merkez başka höyüğe taşınmış olabilir. İlerki yıllarda kazılarda, bulunan yazılı belgelerin yardımıyla bu varsayımları araştıracağız.

Analiz Sonuçları

Alan 2 ve 3

2003 yılı çalışmalarında, höyüğün orta kesimindeki 2. ve 3. Alan, Woolley tarafından "Özel Konutlar" (*Private Houses*) olarak adlandırılan bir grup yapının hemen yanbaşındaki kazılmamış bir kesime denk getirilmişti.

a. Tabaka 1 (Phase 1)

Modern toprak dolgu tabakanın altında Aççana Höyüğü' nün ilk kültür tabakası olarak adlandırabileceğimiz Tabaka 1'e ulaşılmıştır (Çizim: 2). Bu tabakada tarım faaliyetleri nedeniyle tahribata uğramış 7 adet buluntu ortaya çıkarılmıştır; kerpiçten inşa edilmiş 3 tanesi seramik fırınına ait olduğu düşünülen, işlevleri tam olarak belirlenemeyen, olasılıkla cam üretimi birimlerine ait kalıntılar ele geçirilmiştir. 2003 ve 2004 sezonlarında bu alanın çeşitli zanaatlar için bir üretim kesimi olarak kullanıldığını düşündüren çok bölmeli, oldukça etkileyici fırınlar ele geçirilmişti. Tabaka 1'de ele geçirilen seramiklere göre Geç Tunç Çağına aittir. Viyana Üniversitesi SCIEM2000 projesi kapsamında, Peter Stadler'in radyokarbon tarihleri, birinci tabaka (Phase 1) M.Ö. 14. asırdan kalma olduğunu ortaya çıkarmıştır (Çizim: 3).

b. Tabaka 2 (Phase 2)

Açmanın batı tarafında, Tabaka 1'in Geç Tunç Çağının kalıntılarının altında, üst yüzey toprağının 75 cm. kadar altında, bir yapıya ait duvar kalıntıları ele

geçirilmişti. (Çizim: 4). Tabanın üzerinde, tüm parçaları bir arada duran, kırılmış bir pişirme kabına ait seramik parçaları ele geçirilmiştir. Açmada ele geçirilen tüm verilere göre, ilk değerlendirme bağlamında, bu tabakayı M.Ö.15/14. yy. geç evresine tarihlendirmemiz olasıdır. Bunu kanıtlayan 2003 yılında diğer binanın içinde bulunan birçok Mitanni mühür, Nuzi kapları ve kırmızı astarlı çömlekler bulunmuştu. Nuzi türü kapların geniş bir dağılımı Mitanni Krallığı'na bağlanmaktadır. Viyana Üniversitesi SCIEM2000 projesi kapsamında, Peter Stadler'in radyokarbon tarihleri, birinci tabakanın (Phase 2) M.Ö. 14. asırdan kalma olduğunu ortaya çıkarmıştır (Çizim: 5).

Tüm açmalardan çıkarılan bitki analizleri Tübingen Üniversitesi Simone Riehl ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bize verdikleri sonuçlar, meşe, sedir ve çam ormanlarının bölgede yoğun biçimde var olduğunu göstermektedir. Kazıdan çıkan bulgular, buğday, arpa, zeytin gibi Akdeniz botaniğinin var olduğunu göstermektedir.

Metal analizlerine gelince, ilginç sonuçlar elde edilmiştir. Boğaziçi Üniversitesi'nden Prof. Hadi Özbal, analizlerinde geçen yılki toplantıda yüksek kalaylı tunç örneklerinin varlığından söz etmiştir. Bu kış, fırınlar bölgesinde bulunan ve Chicago Üniversitesi Jeofizik Bölümü ve Erin Unverferth tarafından analiz edilen bakır parçalar, bakırlı pota parçası (Çizim: 6) örneklerine bakılmıştır. Oldukça yüksek arsenik ve kalay değerleri içermesi ilgi çekicidir. Metal buluntular üzerinde Wisconsin Üniversitesi'nden Seppi Lehner tarafından gerçekleştirilen kurşun izotop analizleriyle de cevher kaynakları saptanmıştır. Grafikte (Çizim: 7) Açıncana'daki metallerin, pota metallerinin ve Göltepe kalay potalarının Toros Dağları'nın kalay, bakır, ve kurşun kaynaklarından elde edildiği anlaşılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki başka kaynaklar da kullanılmıştır.

2003 sezonunda, 2. ve 3. alanlarda, bir 13. binyıla ait sur duvar kalıntısı beklerken, çoğu O.T.Ç. ait bir mezarlar bölgesi (nekropolis) çıkmıştır. 55 kişinin gömüldüğü bu alanın, radyokarbon tarihlere göre M.Ö. 19. asra ait olduğu ortaya çıkmıştır (Çizim: 8).

Bir Geç Tunç Çağı mezarı, oldukça ilgi çekiciydi. (03-3017) No.lu mezara, 4 kişi gömülmüş ve özel mezara armağanlarıyla konmuştu. Bu mezar çakıltaşı temel üzerine alçı ile inşa edilmiş kemerli bir yapıdan oluşmaktaydı. İki sütun hâlinde dört sıra üst üste dizilmiş pişmiş toprak yassı tuğlalar bir üst yapının

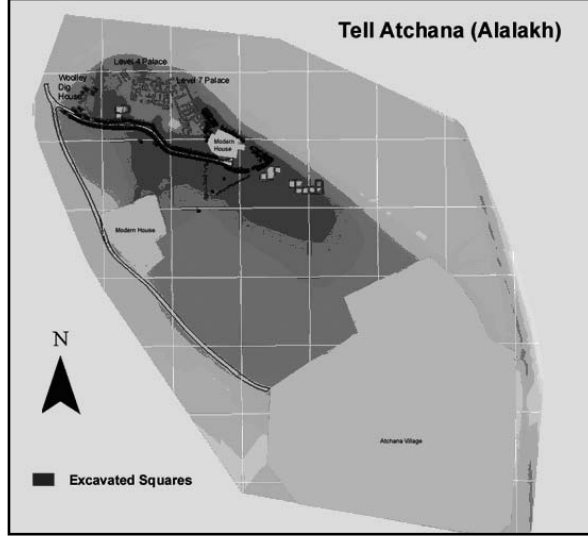
elemanları olarak kullanılmış olmalıdır. Bir ahşap tabutun üzerini kaplamış kemerli alçı yapının içinde, birbirinden alçı katmanları ile ayrılmak suretiyle baş aşağı yatırılmış 4 iskelet ele geçirildi. Gömülenlerin 24-29 yaşlarında bir kadın, 13-17 yaşında bir kadın, 35-50 yaşlarında bir erkek, 15-22 yaşlarında bir kadın olduğu tespit edildi.

Uzun zamandır planlamakta olduğumuz kazı evi inşaatımızı da başarı ile tamamlamış bulunuyoruz. Yatakhane, yemekhane ve ofis olmak üzere üç ayrı büyük, sarı ve kırmızı renkli prefabrik binadan oluşan kazı evimiz, höyükten yaklaşık 3 km. uzaklıktaki Tayfur Sökmen Köyü'nde yer almaktadır. Bu yıl betonarme laboratuvar, fotoğraf ve konaklama evi inşa edilmiştir. Ayrıca projemiz için Tayfur Sökmen'de ve Antakya il merkezinde ekstra depo ve konaklama amaçlı üç ev kiraladık. Depo binası da gündemdedir.

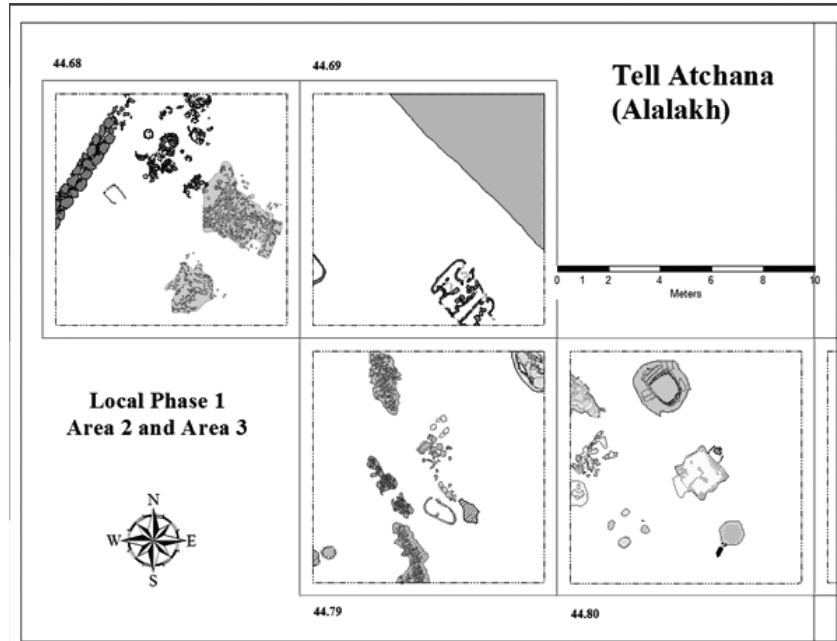
Bu yaz, programımızın ilk amacı, 2003 yılında açılan ve tabana varılmamış "Fortress" Saray binasında kazı gerçekleştirmektir. Kronoloji'yi çözebilmek amacıyla (Orta/Geç Tunç Çağ tabakaları) Woolley'nin kazdığı IV. ve VII. tabakada, Saraylar bölgesinde bir açma açılması ve stratigrafik bir çalışma yapılması düşünülmektedir.

2005 Tel Aççana/Alalakh analizleri aşağıda adı geçen kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir: K. Aslıhan Yener, kazı başkanı; G. Bike Yazıcıoğlu (The University of Chicago); Hatice Pamir, Can Ercan, (Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya), Alexis Boutin, (Pennsylvania Üniversitesi); Murat Akar (Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara); Simone Riehl, Katrine Hieke, Özgür Çizer (Tübingen Üniversitesi); Seppi Lehner (Wisconsin Üniversitesi); Brenda Craddock, Franca Cole, (İngiltere), Hanan Charaf, Robert Mullins (California); Hadi Özbal (Boğaziçi Üniversitesi, Robert Koehl, (New York Hunter College).

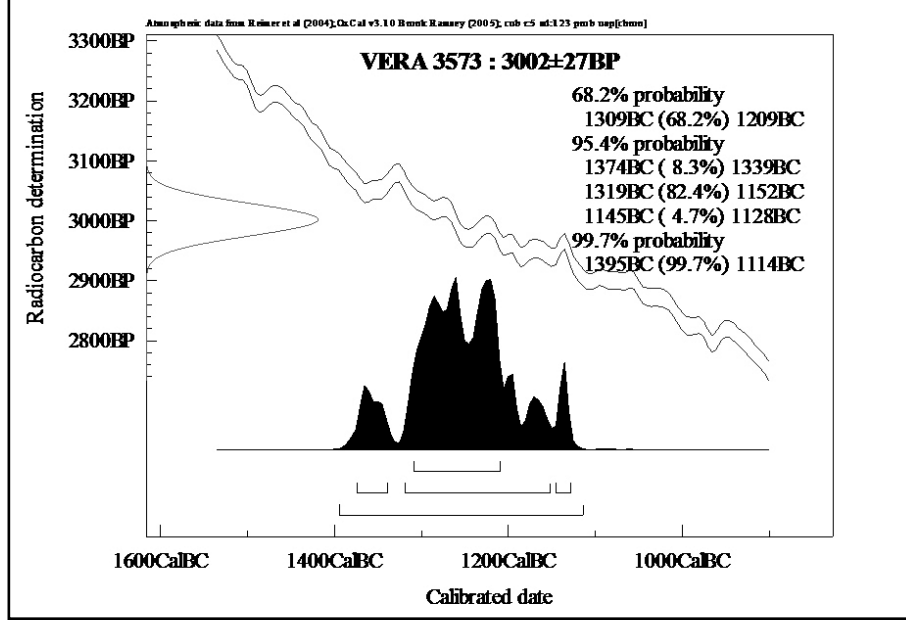
Araştırmalarımız, Tony ve Lawrie Dean, INSTAP (The Institute for Aegean Prehistory), ve birçok özel şahıs tarafından cömertçe desteklenmiştir. Araştırmalar T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yürütülmüştür. Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürü Hüseyin Dinçer ile Uzman Arkeologlar Aslı Tuncer, Faruk Kılınç, Demet Kara ve Ömer Çelik'e özel teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca yardım ve ilgilerini bizden esirgemeyen Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörü Metin Gürkanlar, Hatay Kültür Müdürü Saadettin Kafadenk, Reyhanlı Kaymakamı Şükrü Çakır ve Hatay Valisi Abdulkadir Sarı'ya teşekkürü borç biliriz.

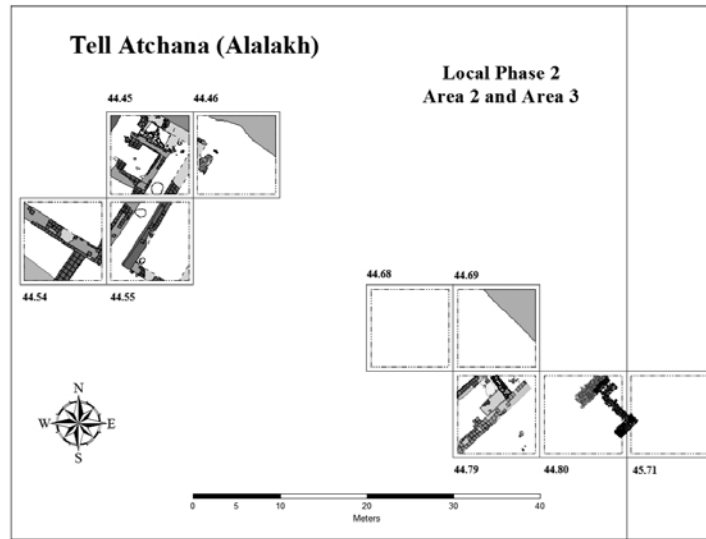
Çizim 1: Tell Açcana Höyük 2003 ve 2004 yılı açmaları.
Harita: Eudora Struble

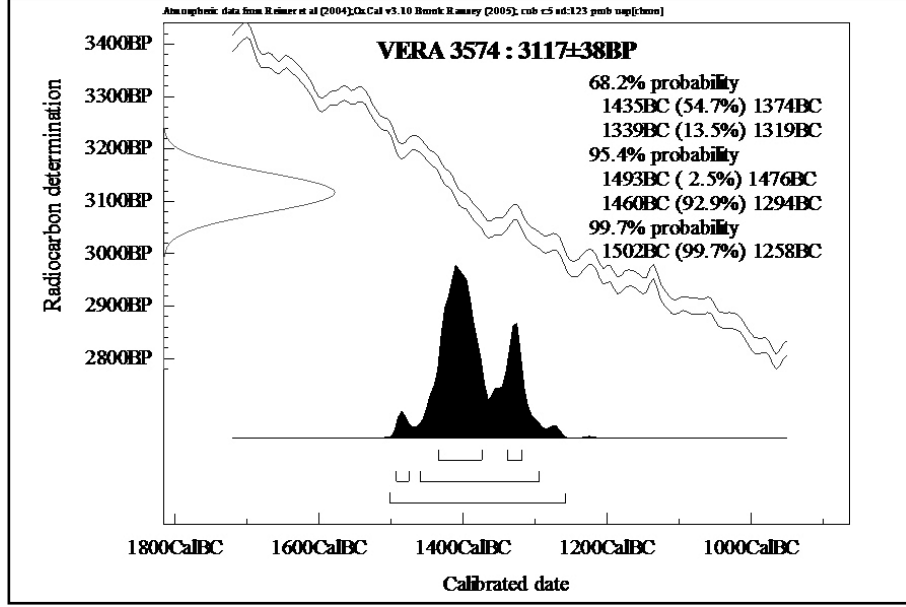
Çizim 2: Tell Açcana Höyük Tabaka 1 (Phase 1)

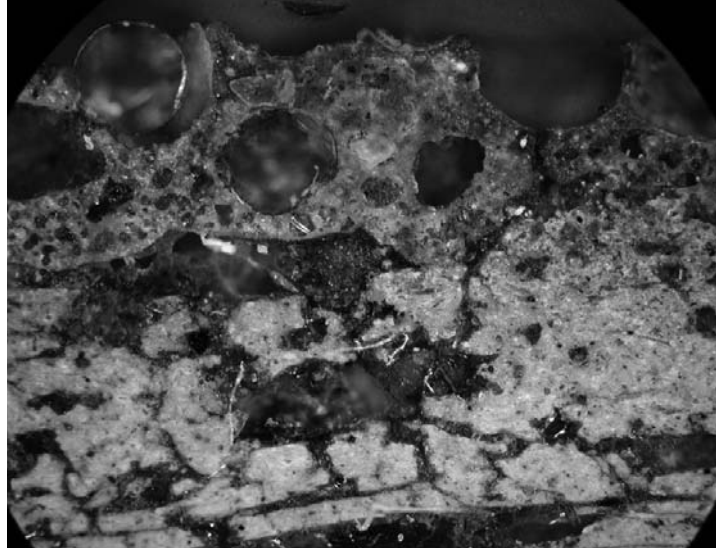
Çizim 3: Tell Aççana Höyük SCIEM2000 Peter Stadler radyokarbon tarihleri; calibration, Peter Kuniholm) tabaka 1 (Phase1)

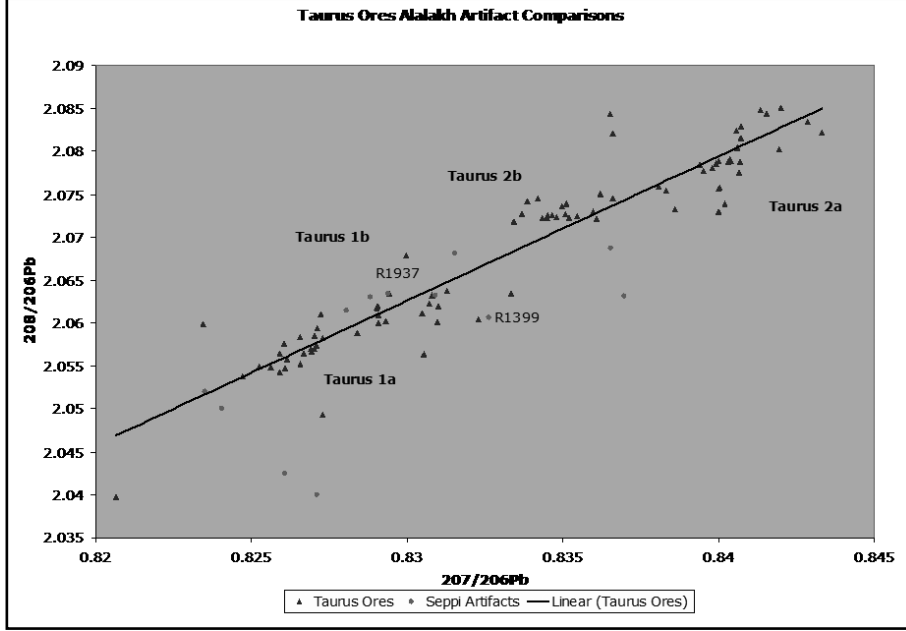
Çizim 4: Tell Aççana Höyük Phase 2 binaları (Eudora Struble)

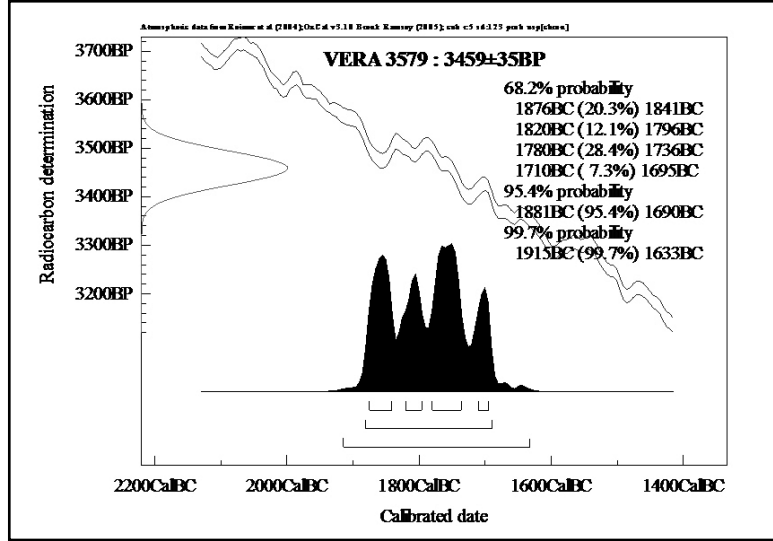
Çizim 5: Tell Açcana Höyük SCIEM2000 Peter Stadler radyokarbon tarihleri; calibration, eğrisi (Peter Kuniholm) Tabaka 2 (Phase2).

Çizim 6: Tell Açcana Höyük pota ve polarize mikroskop imaj (Erin Unverferth)

Çizim 7: Tell Aççana Höyük kurşun izotop analizi, pota (1399), bakır parça (1399) ve Toros Dağları Kaynakları (Aslıhan Yener ve Seppi Lehner).

Çizim 8: Tell Aççana Höyük SCIEM2000 (Peter Stadler) radyokarbon tarihleri; calibration (Peter Kuniholm) Tabaka 5 (Phase 5).

ÇİNE-TEPECİK HÖYÜĞÜ 2005 YILI KAZILARI

Sevinç GÜNEL*

I- GİRİŞ

Büyük Menderes'in güneyinde, Çine Çayı'nın uzandığı coğrafi bölgede erken dönemlerin aydınlanmasına katkı sağlayan Tepecik Höyüğü kazıları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile gerçekleştirilmiştir. Kazılara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM) ve Çine Belediyesi tarafından maddî destek sağlanmıştır. Burada ilgili kurum yetkililerine bu katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum¹. Çine Ovası'nda üzeri tamamen ekili arazi ile kaplı olan höyüğün kamulaştırma işlemleri 2005 yılında tamamlanmıştır. Günümüze değin tarıma dayalı çalışmalar nedeni ile yoğun bir tahribatın olduğu höyükte, kamulaştırma çalışmalarını hızlandırarak, kültür tabakalarının daha fazla tahribat görmesini engelleyen Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca höyüğün kamulaştırma işlemleri sırasındaki katkılarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu yetkililerine ve Aydın Müze Müdürü Emin Yener'e teşekkür ediyorum.

2004 yılından bu yana devam eden kazı çalışmaları höyüğün ova seviyesine yakın bir yüksekliğe sahip olduğu batı yamacında yoğunlaşmıştır (Çizim: 1).

* Prof. Dr. Sevinç GÜNEL, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beytepe Kampüsü- Ankara /TÜRKİYE. sgunel@hacettepe.edu.tr.

1 2005 yılı Tepecik Höyüğü kazısı kurul üyeleri: Prof. Dr. Sevinç Günel başkanlığında, Arkeolog Hakan Özkan, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Ümit Çayır Büyükulusoğlu, Süheyla Gedik, Pınar Kızıllırmak, Fatma Asil, Abdurrahman Coşkun, Mürüvvet Boğaç, Sanat Tarihi Bölümü öğrencilerinden Funda Aktaş ve Grafiker Okan Cesur. Bursa Arkeoloji Müzesi'nden Ebru Dumlupınar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü adına Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. Kazıda emeği geçen tüm ekip üyelerine teşekkür ederiz.

Höyüğün batısında H/12 – H/13 ve I/11-I/12 ve I/13 açmaları ile güneyde N/13 açmalarında gerçekleşen kazılarda mimarî kalıntıların yanı sıra höyüğün kültürel ve kronolojik yapısına ışık tutacak buluntular açığa çıkarılmıştır².

II. KAZI ÇALIŞMALARI

I/11 ve H/12 Açmaları

I/11 açmasının I-IV/a-i plan karelerinde gerçekleştirilen kazılarda yüzeyin hemen alt seviyelerinden itibaren açığa çıkarılan taş döküntü doğu-batı doğrultusunda bir uzantı vermiştir. Farklı boyutlarda toplama taşlardan oluşan bu kalıntılar özellikle batı açma kenarına doğru düzgün bir genişlikte ve yaklaşık 30-35 cm. eninde bir uzantı ile devam etmektedir. Bu uzantının henüz kazılmayan ve I/10 açmasının bulunduğu alanda takip edilebileceği anlaşılmaktadır. Aralarında çatı kiremidi parçalarına yoğun rastlandığı bu taş döküntünün doğusunda, 2004 yılı kazılarında I/11 açmasında II/i; I/12 açmasında ise, II/a plan karelerde çatı kiremidi ile örtülü bir mezar (G 1), höyüğün Helenistik Çağa uzanan geç dönemlerde mezarlık alanı olarak kullanım sürecini devam ettirdiğini göstermiştir³. 2005 yılı kazılarında ise, taş uzantının batısında IV-V/d plan karesinde ağız kısmı çatı kiremidi ile kapatılmış bir çömlek mezar (G 2) açığa çıkarılmıştır⁴.

2004 yılı kazılarında I/12 açmasında I-VIII/a-e plan karelerinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda açığa çıkarılan sur duvarının güneybatı uzantısı I/11 açmasında VII-X/h-i plan karelerinde, kuzeydoğu yönündeki uzantısı ise, H/12 açmasında VI-X/f-i plan karelerinde takip edilmiştir (Çizim: 2)⁵. I/11 açmasının

2 Çine-Tepecik Höyüğü 2005 Yılı Kazıları başlıklı bu yayının hazırlanması aşamasında çizim ve fotoğrafların düzenlenmesi ile ilgili yardımlarını esirgemeyen Hacettepe Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Ulaş Deniz'e bu desteğinden ötürü teşekkürlerimizi sunarız.

3 Günel, S., "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları" 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, 30 Mayıs-3 Haziran 2005, Ankara 2006: 20.

4 G 2 numaralı çömlek mezarda ele geçirilen iskelet ile ilgili tanım ve değerlendirmeler bu çalışmada, *Antropolojik Çalışma ve Değerlendirmeler* başlığı altında verilmektedir.

5 Günel, S., "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları" 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1, 30 Mayıs-3 Haziran 2005, Ankara 2006: 21-22, Çiz. 3-4.

VII-X/h-i plan karelerinde 57.80/57.76-57.64 m. seviyelerinde sur duvarına ait taşlar belirginleşmiş ve duvarın güneybatı doğrultusunda yüzeye daha yakın bir seviyede devam ettiği gözlenmiştir. Duvarın batı kenarında taşlar oldukça iridir. Öte yandan H/12 açmasında kalan duvarın kuzeydoğu uzantısında 57.95-57.87/57.84 m. seviyelerinde belirginleşen bu duvarın özellikle VII-X/f-g plan karelerinde bir tahribat tespit edilmiştir. Duvarla ilgili benzer bir tahribata 2004 yılı kazılarında I/12 açmasının I-II/e plan karelerinde de rastlanmıştır. Buna göre duvarın iç duvar örgüsünde olmak üzere I/12 açmasında I-II/e; H/12 açmasında ise, VII-X/f-g plan kareleri tahribata uğramıştır. Surun günümüze değin süregelen tarımsal faaliyetler sırasında özellikle tarım aracının kullanımına bağlı bir tahribatla bozulduğu ve taşların söküldüğü anlaşılmaktadır. Duvarın kuzeydoğu uzantısında korunan taş sıraları yaklaşık 0.50 m'lik bir yükseklik vermektedir. Duvara ait korunan en alt taş sırasında elde edilen seviye 57.42 m. dir. Bu seviyede taban oldukça sert olup beyaz renkte ve yer yer çakıl taşlarının da tespit edildiği bir zemin oluşturmaktadır. 2004 ve 2005 yılı kazı çalışmaları neticesinde duvara ait 17 m. lik bir uzantı tamamen açığa çıkarılmıştır. Bu duvarın genişliği 2.19 m., korunan duvar yüksekliği ise, 0.50 ile 0.63 m. arasında değişmektedir. Duvar her iki uzun kenarı beyaz renkte, kaba-düzensiz iri taşlarla, iç duvar yapısı ise, benzer taş cinsinde daha orta büyüklükteki taşlardan oluşan bir örgü tekniğini yansıtmaktadır (Çizim: 2). Duvarda taşlar arasında çok sert beton görünümünde beyaz renkte bir harcın kullanıldığı anlaşılmıştır. Gerek duvar yapısı ve örgü tekniği gerekse höyüğün topografyasına uygun bir doğrultu vermesi, yerleşmeyi batıdan çevreleyen bir savunma duvarının varlığını ortaya koymakta ve bu duvar uzantısının kuzeydoğu ve güneybatı doğrultusunda devam ederek höyüğü çevrelediği anlaşılmaktadır.

Sur duvarının güneybatısında I/11 açmasının VII-X/h-i plan karelerini kapsayan kazılarda duvarın batı kesiminde duvarı koruma amaçlı olmak üzere yaklaşık 1.50-2.00 m. lik bir mesafe bırakılarak derinleşme çalışmalarına VI-X/a-h plankarelerde devam edilmiştir. I/11 açmasındaki derinleşme çalışmalarında özellikle VIII-IX/f-g plan karelerde üst üste gelen ancak belli bir mimarî kalıntı oluşturmayan taşlar açığa çıkarılmıştır. Bu grubun en üst seviyelerine ait

kalıntılar, VIII-IX/f-g plan karelerin 57.28-57.19 m. seviyelerine ait toplama taşlar ve bu taşlar arasında in situ ele geçirilen kap parçalarını vermektedir. Bu kap parçaları, kırmızı seramik grubuna ait yonca ağızlı testi parçası ile yine kırmızı seramik grubunda çanaktır. Bu kaplar, gerek hamur yapısı gerek yüzey niteliği ve işlenişi ve gerekse form açısından M.Ö. 2. binyıla ait özellikle Orta Tunç Çağının malzeme-teknik ve form geleneğini yansıtmaktadır.

Höyüğün batısında 2004 yılında gerçekleştirilen kazılarda I/11 açmasında erken dönem kalıntılarına ulaşmak mümkün olmuştur⁶. Derinleşme çalışmalarında, VIII-IX/f-g plan karelerinde olmak üzere 56.60-56.51 m. arasındaki derinliği veren seviyelerden itibaren Kalkolitik Çağa ait seramik buluntuları ele geçirilmiştir. 2004 yılı kazılarında III-IV/f-g plan karelerinde açığa çıkarılan yuvarlak yapının hemen güney kenarında V-VI/f-g plan karelerinde 55.54-55.46 m. seviyeleri arasında yuvarlak bir görünüm veren benzer karakterde ikinci bir yapı daha açığa çıkarılmıştır (Çizim: 3). Kırık kap parçalarının ele geçirildiği bu kalıntılar daha çok yuvarlak silonun hemen güney kenarında ikinci bir silo ya da bu silo ile bağlantılı bir işlik kesimine ait olabileceğini düşündürmektedir. Her iki mimarî kalıntı arasında, levha taşlarının oluşturduğu kısa bir uzantı tespit edilmiştir. Doğu-batı yönünde ve yan yana açığa çıkartılan bu kalıntıların hemen batısında ise, herhangi bir mimari özellik oluşturmayan bir taş sırası tespit edilmiştir. III-VI/d-e plan karelerde ve 55.39-55.25 m. seviyelerindeki bu taşlar çok belirgin olmasa da kuzeydoğu- güneybatı yönünde bir uzantı vermekte ve silo yapılarını batıdan sınırlayan bir görünüm oluşturmaktadır. III-VI/d-g plan karelerinde mimarî kalıntıların açığa çıkarıldığı seviyelerde yoğun gelen yanık toprağın güney yönünde devam ettiği ve özellikle VII-X/f-g plan karelerinde güneye doğru uzanan çizgi hâlindeki kalın siyah bir hatla belirginleştiği gözlenmiştir. Bu uzantının günümüze değin korunamayan ağaç malzemeye ait yanık izi olabileceği düşünülmektedir.

Bu alandan ele geçirilen seramik buluntuları arasında Orta ve Erken Kalkolitik Çağa uzanan bezemeli kap parçaları görülmektedir. Bunlar arasında perdah bezemeye sahip, iç yüzeyi kafes taramalı derin kâseler ve birbirine

⁶ a.g.e., 21, Çiz. 2, Res. 1.

paralel dikey ya da diyagonal çizgilerin oluşturduğu oluk ve boya bezeli kap parçaları bulunmaktadır (Resim: 1-2). Gri seramik grubuna ait kâselerin iç yüzeyinde perdah bezeme teknikli uygulandığı kafes taramalı süslemenin yakın paralelleri Samos- Kastro Tıgani'den bilinmektedir (Resim: 1). Tıgani II safhasına ait Kalkolitik Çağ buluntuları arasında görülen gri kâsenin de iç yüzeyinde Tepecik örneklerinde olduğu gibi perdah bezeme teknikli kafes tarama görülmektedir⁷. Öte yandan kapların iç ve dış yüzlerine uygulanmış farklı bezeme biçimleri ile oluk bezeme, kazı bezeme ve boya astar gibi farklı süsleme tekniklerinin görüldüğü parçalara da rastlanmıştır (Resim: 2). Bu bezeme tipleri arasında kapların iç yüzeyine uygulanmış oluk bezeme ve perdah bezeme yoğun bir grup oluşturmaktadır. Seramik buluntuları arasında koyu gri seramik grubuna ait boynuz kulp parçaları da Tıgani I sahasından itibaren görülen kulp biçimleridir. Ayrıca benzer kulplara Chios-Ayia Gala'da da Kalkolitik Çağ buluntuları arasında rastlanmaktadır⁸. Tepecik'te kapların düz diplerinde görülen hasır baskı izleri ise, Ege dünyasının erken dönem kaplarında da görülmektedir. Benzer örnekleri, Kıta Yunanistan'da Neolitik Çağ buluntuları arasında görülen kapların dipleri ile karşılaştırmak mümkündür⁹.

Kalkolitik Çağ seramiğinin yanı sıra dikkat çekici yoğunlukta ve çeşitlilikte ele geçirilen kemik âletler işlevsel açıdan ve tipolojik açıdan gelişmiş bir kemik âlet teknolojisinin varlığını ortaya koymaktadır (Resim: 3). Kemik âletler arasında kemik bızlar ile işlevsel açıdan çeşitlilik gösteren diğer kemik âletler yoğun bir grup oluşturmaktadır¹⁰. Küçük buluntular arasında mermer idoller ise, Ege ve

7 Felsch, R. C. S., Das Kastro Tıgani. Die Spätneolithische und Chalkolithische Siedlung. Bonn (1988) 168-169, Lev. 19: 143, Lev. 57, Lev. 27: 255.1-2. Tıgani II, Emporio IX ile çağdaş bir kronoloji vermektedir. Anadolu'da Aşağı Bağbaşı ile paralel olup Kumtepe I A ve Beycesultan Geç Kalkolitik Çağ öncesi bir dönemi temsil etmektedir.

8 Boynuz kulplar için bkz. Tıgani: Felsch, R. C. S., Das Kastro Tıgani. Die Spätneolithische und Chalkolithische Siedlung. Bonn (1988) 152, Lev. 18: 115; Chios – Ayia Gala: Hood, S., Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala I-II, London (1981) Lev. 10:250-257.

9 Karş. için bkz.: Argolis bölgesi- Argos-Aspis : Alram-Stern, E., Die Ägäische Frühzeit.I. Das Neolithikum in Griechenland . Wien 1996.241, Res. 15 (Fig. 11). Miken öncesi dönemlere ait büyük kaplarda dipler için Bkz. Melos – Phylakopi: Atkinson, T. D. ve diğerleri, Excavations at Phylakopi in Melos, J. H. S. Suppl. IV, 1904, 93-95, Lev. VI.1-9.

10 Oyuklu kemik âletler ("Blunt gouges") için karş. Örnekler Bkz.: W. Lamb, Excavations at Thermi in Lesbos. Cambridge. 1936: s. 197, Lev. XXVII, 49.

Anadolu'da iki ya da üç bölümlü şematik idoller grubuna ait "keman biçimli" idol tiplerini temsil etmekte ve Tepecik idolleri bu bölgede tipleri açısından bu çeşitliliği gösteren en erken örnekleri vermektedir. Diğer buluntuları ise, üçgen ve dörtgen formlu taş baltalar ve zengin bir grubu obsidyen ve çakmaktaşı âletler oluşturmaktadır. Özellikle çok sayıda ele geçirilen orak dilgileri, uçlar ve ön kazıyıcılar bulunmaktadır. Diğer buluntular ise, takı grubuna ait "mekik" biçimli frit boncuklar, deniz kabuğundan bir boncuk ve mermer bilezik parçasıdır.

N/13 Açması

Höyüğün batısında I/11 - I/12 ve H/12 açmalarına ait kazılarda, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda açığa çıkarılan sur duvarına ait kültür tabakasının anlaşılabilmesi ve bu duvar ile bağlantılı yerleşim yapısının belirlenebilmesi amacı ile höyüğün yaklaşık orta kesimine yakın ve aynı zamanda arazinin batıya doğru eğim oluşturduğu alanda N/13 açmasında kazılara devam edilmiştir. N/13 açmasının I-V/a-e plan karelerinde gerçekleşen kazılarda yüzeyin hemen alt seviyelerinde olmak üzere 58.20-58.15 m. seviyelerinde belirgin bir şekilde küllü toprağın geldiği gözlenmiştir. II-III/d-e plan karelerde yoğunlaşan küllü alanın derinleşme çalışmalarında kuzeye doğru genişlediği dikkati çekmiştir. Kuzey açma kenarına yakın II/e plan karede ve 58.27 m. seviyesinde küllü topraktan boya bezeli bir kap ele geçirilmiştir. İnce nitelikte, hamur rengi devetüyü olan, kap/kotyle yuvarlak gövdeli olup çift kulpludur. Gövdede yatay bantlarla sınırlandırılmış içi kafes taralı baklava motifi kap üzerine belli aralıklarla uygulanmıştır (Resim: 4). Baklava motifleri arasında ise, birbirine paralel çizgi tarama görülmektedir. Kap formu ve bezeme stili Geometrik Dönem kaplarından bilinen özellikleri yansıtmaktadır¹¹. I-V/c-e plan karelerini kapsayan küllü alanda ve 58.06 m. seviyede geniş bir kaba ait olduğu düşünülen kaide ise, parça hâlinde ele geçirilmiştir. Bej üzerine koyu

¹¹ Özgünel, C., Karia Geometrik Seramiği. Carian Geometric Pottery I, Ankara 1979. s. 25, Lev. 26.

kahverengi/siyah boya bezeli kaidenin yüzeye oturan kenarları son derece düzgün işlenmiş spirallerle bezenmiştir. Spiraller arasında kalan boş alanlara ise, içi boyalı üçgenler yerleştirilmiştir. N/13 açmasında seramikle bağlantılı herhangi bir mimarî kalıntıya rastlanmamış olmasına rağmen bu buluntular, Tepecik Höyüğü'nde Geometrik Döneme uzanan bir kültürün varlığını ortaya koymuştur. Yüzeye çok yakın seviyelerde tespit edilen bu buluntular, geç dönemlere ait kültürel kalıntıların zamanla tahrip edilerek yok olduğuna işaret etmektedir. Öte yandan 58.27 m. seviyelerinden itibaren M.Ö. 1 binyıl seramiğinin yanı sıra M.Ö. 2. binyıla ait seramik parçaları karışık olarak ele geçirilmiştir. Bu seramik buluntuları arasında görülen boya bezeli kap parçaları, Miken kültürünün son evrelerini temsil eden seramik geleneğine ait örnekleri yansıtmaktadır (Resim: 5). Derin kâse formu veren yatay kulplu Miken kapları arasında bej/krem astar üzerine kırmızı ya da kırmızı boya bezemeli grupta, ağız kenarının alt kısmında yatay bantlarla sınırlandırılmış dalga bezek (FM 53:19-20), Miken kap repertuarında GH III C evresinde görülen bir geleneği yansıtmaktadır. Tepecik Miken kâselerinin benzerleri, Kıta Yunanistan'da ve adalarda GH III C orta ve geç evrelerinde görülmektedir¹². Derin kâselerde sık dalga motifi de (FM 53:17-18) benzer bir kronoloji vermektedir¹³. Bu gruba ait diğer parçalarda ise, içi boyalı yarım daireler tek ya da çift çizgi ile sınırlanmış bir süsleme görülmektedir (FM 43b-c, FM 43:27). Bu bezeme tarzı Miken seramik gelişiminde GH III C erken ve orta evrelerine tarihlenmektedir¹⁴. Tepecik'te Miken kültürünün son evrelerine tarihlenen bu örneklerin yanı sıra yine geç evrenin bir bezeme stilini temsil eden ve kap üzerine farklı motiflerle bir arada uygulanmış birbirine paralel dikey çizgiler ve bu çizgilerin kenarlarına bağlı yarım daire zinciri (FM 42:9) GH III B ve C dönemlerinin

12 Ithaka; Mountjoy, P. A., *Regional Mycenaean Decorated Pottery*. Rahden. 1999. Res. 173:13; Kos; a.g.e. Res. 461: 184.

13 Euboea; a.g.e. Res. 279:119, Phocis; a.g.e. Res. 317: 320, Kalymnos; a.g.e., Res. 466:29, Kos ; a.g.e. Res. 461:183.

14 Naxos; a.g.e., Res. 382:a-b, Rodos; a.g.e., Res. 400:h-i, Rodos üzengi kulplu bir kap üzerinde-Rodos; Res. 431:202, Attika; Res. 220:447-448, Res. 235: 572.

süsleme tarzını oluşturmaktadır¹⁵. Gerek N/13 açmasında ele geçirilen bu parçalar gerekse I/13 açmasında rastlanan ithal Miken kabı¹⁶, Tepecik'te mimarîsi ile henüz tespit edilemeyen Geç Tunç Çağı sonuna ait bir kültürün varlığını ortaya koymakta ve Geometrik Döneme uzanan bir kronolojinin de takip edilebileceğini göstermektedir.

N/13 açmasında mimarî kalıntıların belirginleşmesi ile birlikte ele geçirilen seramikte Batı Anadolu'nun M.Ö. 2. binyıl seramik geleneğinden tanınan ağız kenarı dışa kalınlaştırılmış, konik gövdeli kâseler ve kulplu "S"-profil yapan kulplu fincanlar yoğun bir grup oluşturmuştur. M. Ö. 2. binyıla ait seramik buluntuları ile birlikte mimarîye ait kalıntılara rastlanmıştır (Çizim: 4). Açmanın hemen kuzey kenarına dayanan I-II/a-c plan karelerinde ve 57.96-57.85 m. kodları arasındaki seviyelerde belirginleşen çakıl taşlarından oluşan bir döşemenin güney sınırı II/a-c plan karelerinde kısmen korunmuştur. Ayrıca döşemenin doğusunda, üst seviyelerde geniş alana yayılan küllü alan I/c-d plankarede yaklaşık 1 m çapında belirgin bir yuvarlak oluşturarak kül çukuru görünümünü almıştır. Bu döşemenin hemen güneyinde, IV/d plan karesinde ve 57.95 m. seviyede ise, gri seramik grubuna ait kaide parçalarına rastlanmıştır. Bu kaideye ait parçalar, I-V/a-e plan karelerinde 57.96-57.88 m. seviyelerine ait seramik parçaları arasından toplanmış ve kısmen tamamlanabilmiştir (Resim: 6). Korunan yüksekliği 21.2 cm. olan kaide koyu gri renkte astarlı ve perdah bezeme teknikli çizgilerden oluşan bir bezemeye sahiptir. Gövdede birbirini kesen gelişigüzel yapılmış zikzaklardan oluşan perdah bezemenin yanı sıra silindirik form oluşturan kaidede ajur teknikli süsleme yer almaktadır. Kaidenin silindirik gövdesinde kabartma bantlarla sınırlanmış kare şeklinde açıklıklar iki sıra hâlinde yerleştirilmiştir.

N/13 açmasında I-V/f-i plan karelerindeki derinleşme çalışmalarında IV-VII/ı-i plan karesinde ve 58.37-58.28 m. kodları arasındaki derinliklerde taş duvar kalıntısına rastlanmıştır. Bu duvar kuzey-güney doğrultusunda olup

15 a.g.e., Res. 305-306.

16 Günel, S., "Çine-Tepecik Höyüğü 2004 Yılı Kazıları", 27. Kazı Sonuçları Toplantısı, 30.Mayıs-3 Haziran 2005, Ankara 2006, 22, Res. 3.

her iki doğu ve batı uzun kenarları iri taşlarla içte ise, daha ufak boyutlarda düzensiz yapı taşları ile örülü bir duvar tekniğini yansıtmaktadır. Açığa çıkarılan uzunluğu 3 m. olan ve yaklaşık 60-65 cm. arasında değişen bir kalınlığa sahip olan duvarın güney kenarı VII/i plan karede kesilmekte ve henüz kazılmamış olan doğu açma kenarına doğru devam etmektedir. Bu taş duvar uzantısı ile açmanın I-II/a-c plan karelerinde açığa çıkarılan döşeme kalıntısı ve ele geçirilen yoğun seramik buluntuları M. Ö. 2. binyıla ait kültür tabakasının varlığına işaret etmektedir. Gerek duvar gerekse döşemenin açığa çıkarılması sırasında kazılan topraktan M. Ö. 2 binyılın karakteristik malzeme-teknik ve form özelliklerine sahip seramik parçaları ele geçirilmiştir (Resim: 7). Seramik buluntuları arasında daha çok Batı Anadolu seramik geleneğinden iyi tanınan ağız kenarı dışa doğru kalınlaştırılmış, konik gövdeli ve yatay kulplu kâseler ve ağız kenarı üzerinde yükselen dikey-şerit kesitli kulpa sahip "S"-profil yapan fincanlar yoğunluktadır. Kap parçalarının yanı sıra diğer buluntu grubunu ip delikli seramik parçalarından oluşan ağırlıklar temsil etmektedir.

N/13 açmasında, II-IV/g-i plan karelerinde çakıl taşlarından oluşan döşeme, yukarıda sözü edilen ve M. Ö. 2. binyıl kültür tabakasının üst evrelerine ait olan IV-VII/ı-i plan karesinde uzanan taş duvara dayanmaktadır. Duvar ve döşeme kalıntıları burada iki evreli bir yapılaşmanın varlığına işaret etmektedir. Döşeme kalıntısında çakıl taşları arasında yer yer seramik parçalarına rastlanmıştır. Döşemeye ait ilk çakıl taşlarının belirginleştiği III-IV/g-h plan kareleri korunamamış, ancak doğu açma kenarında II-IV/ı-i plan kareleri açığa çıkarılmıştır. Döşeme batıdan bir duvarla sınırlanmaktadır. Bu duvar, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda 2.50 m. lik bir uzantısı ile takip edilebilmektedir. II-IV/h-ı plan karelerinde ve 58.16-58.03 m seviyelerinde açığa çıkarılan duvarın kalınlığı 50 cm. dir. Ancak söz konusu duvarın III-IV/h-ı plan karelerine denk gelen güneydoğu uzantısı tahribata uğramış ve sadece tek sıra taş uzantısı ile takip edilebilmiştir. M. Ö. 2. binyıla ait tabakanın alt evresine ait olduğu anlaşılan duvar uzantısı ve döşeme kalıntısının güneyinde IV-V/a-d plan karelerinde kırmızı renkte kerpiç geniş bir alana yayılmıştır. Bu alandaki derinleşmede M. Ö. 2. binyıl seramiği üst seviyelerden itibaren yoğun bir buluntu grubu hâlinde ele geçirilmiştir. Kırmızı kerpiç toprağın

kazılmasından sonra IV-V/b-c plan karelerinde yaklaşık 2 m. çapında belirgin bir yuvarlak oluşturan beyaz sert bir taban 57.31-57.29 m. seviyelerinde tespit edilmiştir. Bu beyaz renkteki sert tabanın çevresi ise, kerpiç toprakla sınırlanmıştır. Bu taban kalıntısının hemen doğusunda ise, III-V/c-e plan karelerinde ve 57.89-57.40 m. arasındaki seviyelerde tek sıra hâlinde taş ve aralarında kerpiç kalıpların oluşturduğu kuzeybatı-güneydoğu uzantısı açığa çıkarılmıştır. Öte yandan beyaz tabanla benzer yapıda diğer bir yuvarlak taban kalıntısı V-VII/f-g plan karelerinde ve 57.78 m. seviyede tespit edilmiş ve bu beyaz taban kalıntısının çevresinde kırmızı kerpiç dolgu toprağı dikkati çekmiştir. Bu yuvarlak plan oluşturan beyaz tabanın batısı henüz kazılmamış olan batı açma kenarına uzanmaktadır.

N/13 açmasında gerçekleştirilen kazılarda açığa çıkarılan mimarî kalıntılar ve ele geçirilen buluntular, sur duvarının çevrelediği yerleşmeye aittir. Ayrıca N/13 açmasında tespit edilen taş duvar ve döşeme kalıntıları, M. Ö. 2. binyıla ait iki evreli bir yapı kalıntısının varlığını ortaya koymuştur. Açmanın güneyinde VIII/g ve VIII/i plan karelerde iki ayrı grup hâlinde olmak üzere 57.88-57.87 m. seviyelerine ait in situ kap parçaları da açığa çıkarılan bu mimarî kalıntıların günlük kullanıma hizmet veren yapılara ait olduğuna işaret etmektedir.

III. ANTROPOLOJİK ÇALIŞMA VE DEĞERLENDİRMELER

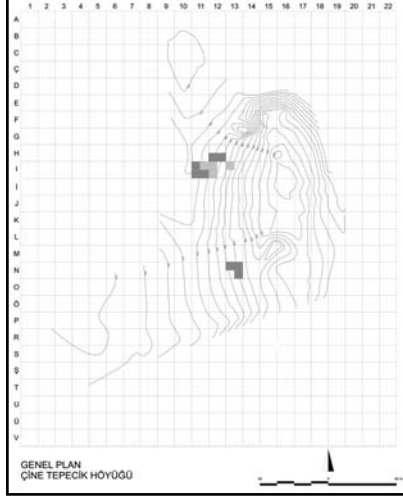
I/11 açmasında IV-V/d plan karesinde tespit edilen ağız kenarı çatı kiremidi ile kapatılmış çömlek mezarda G 2 numaralı bireyin yapılan incelemeler sonucu bir bebeğe ait olduğu tespit edilmiştir¹⁷. İskelet son derece iyi korunmuş olup yaşın belirlenmesinde uzun kemik büyümesi ve dişten yaşlandırma yöntemleri kullanılmıştır. İnceleme sonucunda bireyin 0-1 aylık olduğu anlaşılmıştır. Yapılan paleopatolojik gözlemler sonucu bireyin alt bacak kemiklerine ait *tibialarda* hafif dereceli enfeksiyon bulgulanmıştır. *Tibialarda* gözlenen enfeksiyonlar genel olarak iki temel faktöre dayanmaktadır. Bunlardan ilki,

17 Tepecik Höyüğü antropolojik çalışmaları, Hacettepe Üniversitesi, Antropoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Ali Metin Büyükkarakaya tarafından yürütülmektedir. Kendisine yapmış olduğu bu değerlendirmelerden dolayı teşekkür ederiz.

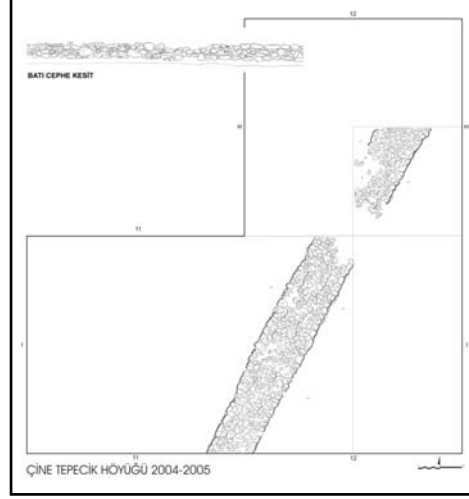
travmatik etkenler olup genelde lokalize biçimde kendini gösterir. Diğer bir neden ise, bireyin spesifik ya da spesifik olmayan bir enfeksiyon geçirmesidir. İskeletlerde genelde ikinci nedene dayalı patolojik durumlara rastlanmaktadır. G 2 bireyine ait *tibial*ardaki enfeksiyon izleri de bireyin bir enfeksiyon geçirdiğine işaret etmektedir. Son tahlilde, yeni doğmuş bir bebeğe ait olan iskeletin diğer hastalıklar açısından herhangi bir patolojik durum sergilemediği söylenebilir.

IV. SONUÇ

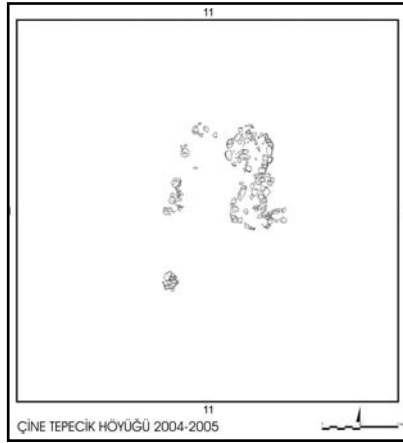
Tepecik Höyüğü'nde 2005 yılı kazılarının verdiği neticeler, savunma sistemine dayalı bir yerleşimin varlığını ortaya koymakta ve bu duvara ait yerleşimin Orta ve Geç Tunç Çağına uzanan bir kronolojide değerlendirilebileceğini göstermektedir. Höyükte yüzeye yakın seviyelerde olması nedeni ile her ne kadar mimarî kalıntıları tespit edilemese de, Geometrik döneme uzanan M.Ö. I. binyıla ait bir kültür tabakasının olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan höyüğün batısında savunma duvarı dışında kalan alanda gerçekleştirilen kazılarda ise, en erken Erken ve Orta Kalkolitik Çağa uzanan kalıntılar, yerleşimin batı ve güneybatı yönünde genişlediğini ve höyüğün tarihöncesi dönemlere uzanan bir kronolojik gelişime sahip olduğunu göstermiştir.

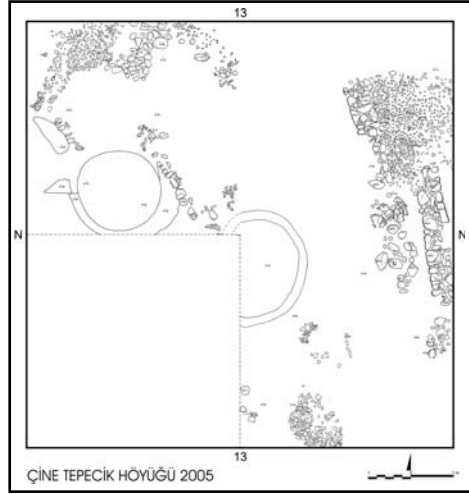
Çizim 1: Tepecik Höyüğü; topografik plan ve 2004-2005 yılında çalışılan açmalar

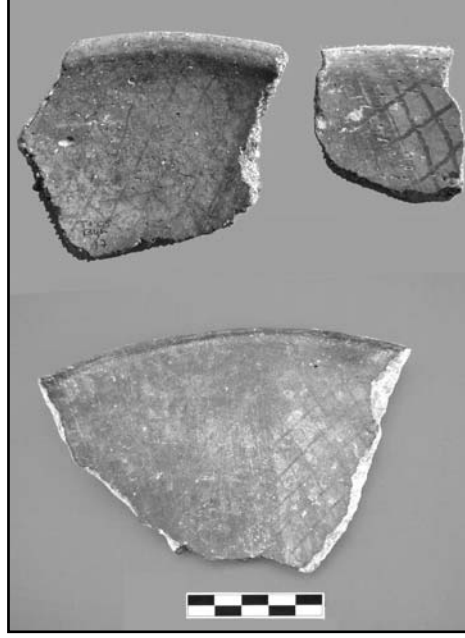
Çizim 2: H/12; I/11 ve I/12 açmaları; sur duvarı ve batı cephe kesiti

Çizim 3: I/11 açması; Kalkolitik Çağ mimarî kalıntıları

Çizim 4: N/13 açması; M.Ö. 2. binyıl mimarî kalıntıları

Resim 1: I/11 açması; seramik buluntuları

Resim 2: I/11 açması; seramik buluntuları

Resim 3: I/11 açması; kemik âletler

Resim 4: N/13 açması; seramik buluntuları

Resim 5: N/13 açması; seramik buluntuları

Resim 6: N/13 açması; kaide

Resim 7: N/13 açması; seramik buluntuları

DAS ZENTRALHEILIGTUM DES IUPITER DOLICHENUS AUF DEM DÜLÜK BABA TEPESİ BEI DOLICHE - FORSCHUNGEN DES JAHRES 2005

Fatma BULGAN*
Michael BLÖMER
Engelbert WINTER

Ausgangssituation und Zielsetzung

Die diesjährigen Arbeiten orientierten sich im Wesentlichen an den 2004 erzielten Ergebnissen.¹ Während der Kampagne 2005 sollten deshalb die Arbeiten im Bereich der Schnitte 03-02 und 04-02/06/07/10 fortgeführt und die dort angetroffene kaiserzeitliche Randbebauung des Temenosbezirks weiter freigelegt werden (vgl. zur Lage und Größe aller in diesem Bericht

* F. BULGAN, Museum Gaziantep/TÜRKIYE.

M. BLÖMER, M.A., Institut für Klassische Archäologie und Frühchristliche Archäologie der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Domplatz 20-22, 48143 Münster/ALMANYA;

Prof. Dr. E. WINTER, Forschungsstelle Asia Minor im Seminar für Alte Geschichte der Westfälischen Wilhelms-Universität Münster, Georgskommende 25, 48143 Münster/ALMANYA (e-mail: ewinter@uni-muenster.de).

1 Vgl. zu den bisher auf dem Dülük Baba Tepesi durchgeführten Arbeiten F. Bulgan–A. Schütte-Maischatz, *Forschungen in Doliche 2001*, XXIV. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 2. Cilt (27.05.-31.05. 2002, Ankara), 2003, 197-208; H. Güllüce–A. Schütte-Maischatz–E. Winter, *Forschungen in Doliche 2002*, XXV. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 2. Cilt (26.05.-31.05. 2003, Ankara), 2004, 29-40; T. Prinz–E. Winter, „Aus dem All zu den Göttern“. Ein interdisziplinäres Forschungsprojekt in der Kommagene (Süd–Ost–Türkei), *Forschungsjournal der Universität Münster* 13 (2005) 30-37; H. Güllüce–M. Blömer–E. Winter, *Forschungen in Doliche 2003*, XXVI. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 2. Cilt (24.05.-28.05. 2004, Konya), 2005, 53-62; M. Blömer–E. Winter, *Die Heimat des Iupiter Dolichenus – ein orientalischer Kult und seine Ursprünge*, AW 4 (2005) 79-85; dies., *Doliche und das Heiligtum des Iupiter Dolichenus auf dem Dülük Baba Tepesi*. 1. Vorbericht (2001-2003), *IstMitt*55 (2005) 187-210; H. Güllüce–M. Blömer–E. Winter, *Forschungen in Doliche 2004*, XXVII. *Kazı Sonuçları Toplantısı*. 2. Cilt (30.05.-03.06. 2005, Antalya) [im Druck]; M. Blömer–E. Winter, *Der Dülük Baba Tepesi bei Doliche und das Hauptheiligtum des Iupiter Dolichenus*. 2. Vorbericht (2004-2005), *IstMitt*56 (2006) [in Vorbereitung].

genannten Schnitte Map 1). Erweiterungen sollten zum einen nach Osten und Südosten vorgenommen werden, um hier die Gestaltung des Übergangs vom Zentralplateau zum östlich vorgelagerten Feld E zu untersuchen (Schnitte 05-03/05/09/13), das einen deutlich erkennbaren quadratischen Grundriss aufweist. Aus der geophysikalischen Untersuchung im Feld E lässt sich ablesen, dass dieser Platz architektonisch eingefasst war. Bereits 2002 waren in der Sondage 02-03 Reste einer Pflasterung aus großformatigen Basaltplatten, überbaut von kleinteiligen spätantiken Strukturen, freigelegt worden.

Um den Verlauf der Mauer 03050 weiter zu verfolgen, war zum anderen eine Erweiterung nach Westen notwendig (Schnitt 05-02). Ebenso galt es zu klären, ob und inwieweit sich die Untersuchung der hier zu fassenden eisenzeitlichen Heiligtumsschichten fortsetzen.

Im Süden des Zentralplateaus konnte 2004 durch die Schnitte 04-03/04-04 eine noch in situ liegende Pflasterung innerhalb des Temenosbezirks freigelegt werden. In diesem Bereich sollte durch eine Erweiterung geklärt werden, ob und inwieweit sich diese Pflasterung fortsetzt (Schnitte 05-06/07/14). Zudem sollten die im Vorjahr nicht abgeschlossenen Arbeiten im Hangschnitt 04-08 fortgesetzt und eine Erweiterung nach Osten vorgenommen werden (Schnitt 05-04/10). Ziel war es, im südlichen Randbereich des Zentralplateaus nach einer Temenosbegrenzung zu suchen sowie die hier ebenfalls zu fassende Frühphase des Heiligtums zu untersuchen.

Neben diesen Arbeiten sollte 2005 die in den Vorjahren begonnene Abtragung des „Antennenplateaus“ fortgesetzt werden, bei dem es sich um eine rezente Aufschüttung handelt, die bislang Untersuchungen im Zentrum des Zentralplateaus, wo der Haupttempel zu vermuten ist, verhinderte. Diese Arbeiten sind nunmehr weit fortgeschritten und können im Verlauf der Kampagne 2006 abgeschlossen werden. Bereits in diesem Jahr war es aufgrund dessen möglich, im Bereich des ehemaligen „Antennenplateaus“ Grabungsarbeiten durchzuführen (Schnitte 05-07/08/11/12).

Archäologische Untersuchungen auf dem Dülük Baba Tepesi 2005²

Um Verlauf, Funktion und Datierung der Mauer 03050 zu klären, wurde Schnitt 04-10 nach Norden um 5 x 5 m. erweitert (Map 1-2). In diesem neuen Schnitt 05-02 bricht die Mauer jedoch unvermittelt ab. Somit war eine Klärung der Frage nach der Funktion von „Mauer 50“ und einer zeitlichen Einordnung nicht möglich. Sie steht jedoch in ihrer Umbauphase zweifelsohne in Zusammenhang mit der spätantiken und mittelalterlichen Nutzung dieses Bereichs, die hier wie in den angrenzenden Schnitten 04-10 und 04-05 zum Verlust der heiligtumszeitlichen Horizonte geführt hat. Fassbar ist lediglich eine Abfolge von Bebauung ephemeren Charakters aus Bruchsteinmauerwerk unter Verwendung von Spolien. Hierunter befindet sich eine Vielzahl an Architekturfragmenten römischer Zeit, die aufgrund ihres guten Erhaltungszustandes wertvolle Hinweise auf die Ausgestaltung des Heiligtums geben (Fig. 1). Von besonderer Bedeutung für die Geschichte des Dülük Baba Tepesi erwies sich eine in Mauer 05/204 verbaute Stierkopffrotome aus Basalt (Fig. 2). Bei diesem handelt es sich um die lokale Nachahmung eines achaimenidischen Vorbildes. Das Kapitell bezeugt die Existenz späteisenzeitlicher, repräsentativer Architektur auf hohem Niveau.

2 Die mit Mitteln der Deutschen Forschungsgemeinschaft auf dem Dülük Baba Tepesi bei Doliche, 10 km. nordwestlich der türkischen Großstadt Gaziantep (Südost-Türkei) gelegen, durchgeführten Untersuchungen fanden statt in der Zeit vom 01. September bis 14. Oktober 2005. Den beantragten Arbeiten wurde seitens der Generaldirektion für Denkmäler und Museen in der Türkei mit Schreiben vom 13.07.2005 (2005/IKGY/299082) und 31.08.2005 (Sayı: B.16.0AMG.4.27.00.00; Konu: Dülük antik kenti 2005 yılı kazı çalışmaları) die Genehmigung erteilt. Teilnehmende Wissenschaftler aus den Bereichen Klassische Archäologie, Vorderasiatische Archäologie, Alte Geschichte, Restaurierung, Architektur- und Vermessungswesen waren Herr Prof. Dr. Engelbert Winter (Münster); Herr Privatdozent Dr. Andreas Schachner (Istanbul); Frau Dr. Margherita Facella (Pisa); Herr Dr. Wolfgang Messerschmidt (Köln); Frau Anna Collar, M.A. (Exeter); Herr Michael Blömer, M.A. (Münster); Herr Sven Kielau, M.A. (Berlin); Herr Florian Schimmer, M.A. (München); Frau Dipl.-Ing. Christiane Brasse (Cottbus) sowie die Studentinnen und Studenten Asuman Lätzer (Köln); Birgül Öğüt (München); Eva Strothenke (Münster); Maruchi Yoshida (München); Claas von Barga (Berlin) und Andreas Wegert (Köln). Die Vermessungsarbeiten wurden von dem öffentlich bestellten Vermessungsingenieur Herrn Dipl.-Ing. Ralf Wirtz (Essen) sowie Herrn Mirco Balk (Essen) durchgeführt. Die Arbeiten auf dem Dülük Baba Tepesi standen unter der Leitung der Direktorin des zuständigen Museums Gaziantep, Fatma Bulgan. Begleitender Kommissar vom Museum Gaziantep war Ahmet Beyazlar.

Aus einer der oberen Füllschichten konnte neben kleineren Skulpturenfragmenten mit einem überlebensgroßen männlichen Kopf aus Kalkstein, dessen Oberfläche leider stark verwittert und bestoßen ist, zudem das erste Zeugnis von Monumentalplastik vom Dülük Baba Tepesi geborgen werden.

Im nordöstlichen Plateaubereich sollten die Arbeiten im Bereich der Schnitte 03-02 und 04-02/07 fortgeführt werden, um die dort angetroffene kaiserzeitliche und spätantike Bebauung weiter freizulegen. Hierzu wurden die Schnitte 05-03/05/09/13 angelegt (Map 2). Die gesamte Fläche weist eine dichte spätantike und frühmittelalterliche Bebauung auf. Es zeichnen sich zwei Gebäudekomplexe ab, die in einem engen Zusammenhang zu stehen scheinen. In den Schnitten 05-09/13 ließ sich der in 04-07 angeschnittene Bau mit Fußboden aus Kalksteinplatten weiterverfolgen, so dass nun eine Abfolge von vier Räumen zu fassen ist. Dabei hat sich gezeigt, dass der im gesamten Gebäude erhaltene qualitätvolle Fußboden (Fig. 3) einer ersten Bauphase zuzuordnen ist, der drei weitere folgen, in denen Mauern unterschiedlicher Qualität aus Bruchstein, Spolien und Kalksteinquader eingezogen wurden und eine kleinteilige Gliederung des vordem offenkundig repräsentativ angelegten Gebäudes vorgenommen wurde. Ein partiell erhaltener Brandhorizont bezeugt die abschließende Zerstörung des Baus durch Feuer, wobei die Fundsituation eine zeitliche Eingrenzung des Brandes bislang nicht ermöglicht hat. Ein für die Geschichte Doliches in byzantinischer Zeit bedeutender Einzelfund ist das Fragment einer Votivplatte für den Märtyrer Theodoros, das aus der Verfüllung des Baus stammt.

Ein weiterer spätantiker Gebäudekomplex, der die kaiserzeitliche Struktur Bef. 03/51 einbindet und bereits in 04-07 angeschnitten wurde, konnte in 05-03/05 weiter freigelegt werden (Fig. 4). Trotz dieser Erweiterung bleibt der Gesamtbefund jedoch ausschnitthaft und entzieht sich bislang einer konsistenten Deutung. Das Gebäude ist aus massiven Bruchsteinmauern unter Verwendung zahlreicher Spolien aufgeführt. Zu fassen ist ein langrechteckiger Korridor, der durch eine Tür, deren Schwelle und Laibungen

noch gut erhalten sind, von der nordwestlichen Langseite zu betreten war. Der Bereich unmittelbar hinter der Tür weist eine Abfolge zweier Fußböden auf, der jüngere aus Dachziegeln liegt über einem Boden aus Basaltplatten in Zweitverwendung. In der Verfüllung oberhalb der Fußböden lag ein römischer Weihaltar mit der Darstellung einer Hirschkuh, der möglicherweise mit dem Kult der Iuno Dolichena in Verbindung zu bringen ist (Fig. 5). Der Bodenbelag im weiteren Verlauf des Korridors ist allerdings verloren. Eine Sondage in der Mitte des Korridors bis auf den anstehenden Fels zeigte, dass römische und frühere Horizonte fehlen, es konnten lediglich unmittelbar auf dem Fels Reste einer Brandschicht gefasst werden, in der zwei hellenistisch-römische Siegelabdrücke geborgen wurden.

Nach Osten schließt sich ein weiterer Raum an, zu dem jedoch kein Boden oder Laufhorizont mehr existiert. Stattdessen zeigten sich hier zwei massive Füllschichten, die bis auf den anstehenden Fels herabreichen und stark durchmisches Fundmaterial enthalten, darunter bedeutende Einzelfunde wie ein Rollsiegel im persischen Hofstil (Fig. 6) oder Fragmente attischer Keramik. Dass es sich bei dieser offenkundig gezielten Verfüllung nicht um das Resultat eines rezenten Eingriffs handelt, zeigt ein in die Verfüllung eingetieftes Steinkistengrab, das zwar neuzeitlich ist, jedoch vor dem Ende des 19. Jhs. angelegt worden sein muss.

Der schmale Raum westlich des Korridors, der zum größten Teil bereits im Vorjahr freigelegt worden war, wird von der großen römischen Quadermauer 03/51 und deren risalitartigen Vorsprüngen nach drei Seiten begrenzt.

Einen weiteren Grabungsschwerpunkt stellte der Südosten des Gipfelplateaus dar. 2004 war hier in den Schnitten 04-03/04 ein Ausschnitt einer Pflasterung aus großformatigen Basaltplatten freigelegt worden. Dieses Areal wurde mit Schnitt 05-01 um 5 x 5 m. nach Osten erweitert. Der Basaltboden zeigte sich unterhalb geringer Reste von nachantiker Bebauung auch hier weitgehend erhalten und läuft mit einem deutlichen Gefälle nach Osten in das Ost- und Südprofil (Fig. 7). Zur Datierung des Pflasters wurden

an zwei Stellen Sondierungen durchgeführt. Es bestätigte sich der Befund aus 04-04, dass die Basaltplatten auf einer Bettung aus Kalksteinbruch und Basaltabschlägen aufliegen, welche sich oberhalb einer Ausgleichsschicht aus Kalksand und Kalksteinbruch befindet. Für die Datierung des Pflasters ergibt sich durch die Sondagen ein vorerst weitgefaster terminus post quem um die Mitte des 2. Jh. n. Chr.

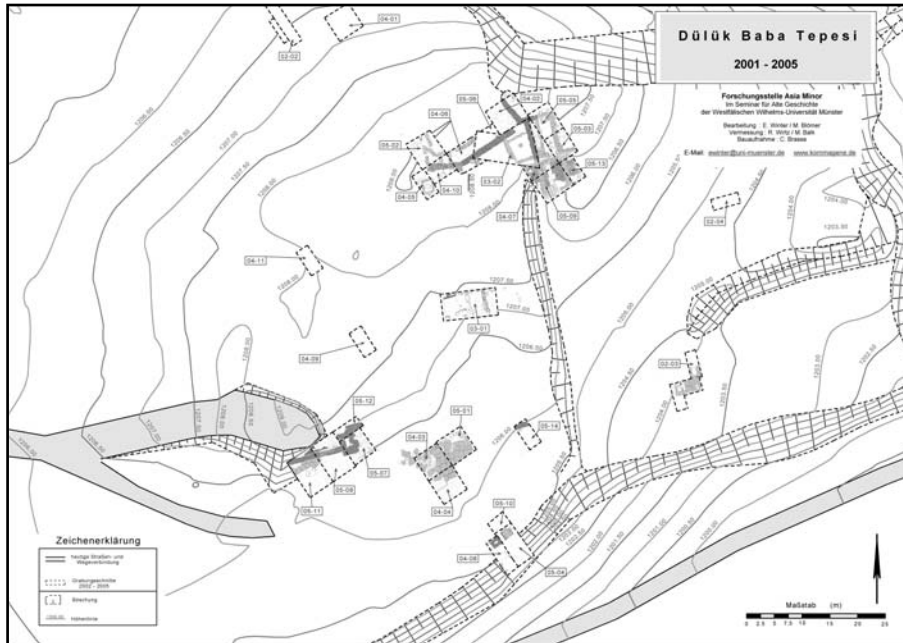
Um zu untersuchen, ob das Basaltpflaster auch weiter östlich zu fassen ist, wurde gegen Ende der Kampagne 05 die Sondage 05-14 angelegt. Hier zeigten sich zunächst massive Füllschichten mit stark vermischtem Fundmaterial. Unter den Füllschichten verläuft im Norden des Schnittes eine Mauer aus Kalksteinquadern in Läufer-Binder-Technik in Ost-West-Richtung. Gegen diese Mauer stößt eine kompakte Kalkschicht, von der anzunehmen ist, dass es sich um die bekannte Kalkschicht zur Fundamentierung des Basaltbodens handelt. Bei dieser Befundlage mussten die Arbeiten eingestellt werden. Zu konstatieren ist, dass die Pflasterung selbst zwar verloren ist, sich durch die mit dem Pflaster assoziierte Ausgleichsschicht jedoch nachweisen lässt. Die Mauer Bef. 05/1408 gehört zu einer Struktur, die spätestens mit der Anlage des Pflasters aufgeführt wurde.

Der im Südosten des Gipfelplateaus angelegte Hangschnitt 05-04 ist die Osterweiterung von 04-08. Dort konnte 2004 ein massives Fundament aus 4 großen Kalksteinblöcken freigelegt werden. Ziel war es zum einen, diese in das Ostprofil verlaufende Struktur weiterzuverfolgen, zum anderen, den eisenzeitlichen Aschehorizont und mögliche darunter liegende Schichten zu untersuchen, um so Rückschlüsse auf die Entstehung des Heiligtums ziehen zu können. Dabei zeigte sich, dass die Struktur aus 04-08 in 05-04 endet. Im Abstand von wenigen Zentimetern setzt jedoch eine parallele Struktur an. Diese ist unter einem Paket von Füllschichten jüngeren Datums in drei Lagen erhalten. Dabei sind die oberen beiden Lagen zum Teil aus Spolien gebildet. Auch dieser Sockel steht isoliert (Fig. 8).

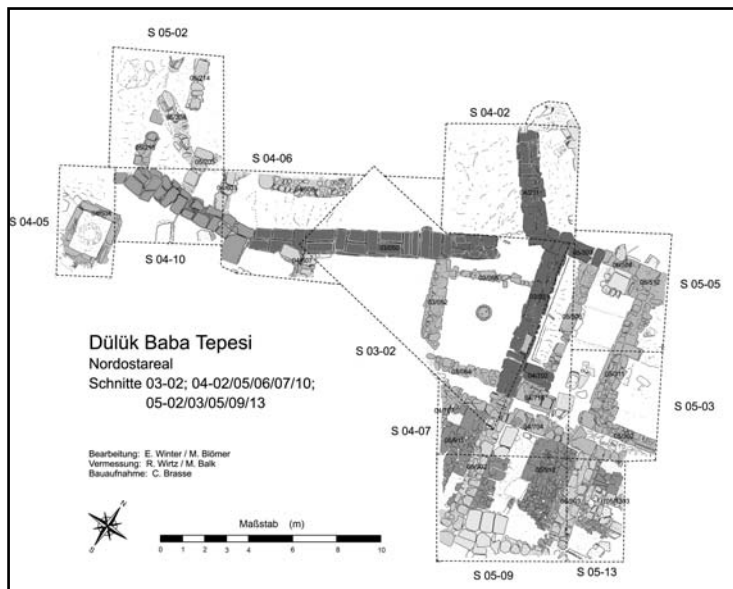
Darunter liegt eine mächtige Ascheschicht (05/414). Neben einem hohen Anteil an Tierknochen enthält sie Funde der späten Eisenzeit (Fig. 9), darunter auch hier Siegel und Schmucksteine. Die Homogenität der Ascheschicht nimmt nach unten stark ab, sie vermischt sich mit einer eisenzeitlichen Kulturschicht, die auf dem anstehenden Fels aufliegt.

Zu den Zielen der Kampagne 2005 gehörte es auch, die bereits im Vorjahr begonnene Abtragung des erst vor ca. 15 Jahren aufgeschütteten ‚Antennenhügel‘ fortzusetzen. Dabei zeigte sich, dass im Bereich seiner südlichen Flanke die moderne Anschüttung weniger stark war als befürchtet, und sich im Sockelbereich des Plateaus überraschenderweise bereits wenige Zentimeter unter der Böschungsoberfläche Quadermauerwerk abzeichnete. Um diesen Befund im zentralen Bereich des Gipfels zu untersuchen, wurde bislang eine Fläche von insgesamt 15 x 7,5 m. freigelegt.

Dabei kamen Fundamente und Teile des aufgehenden Mauerwerks eines monumentalen Bauwerkes zu Tage, dessen südliche Außenfront bislang auf einer Länge von nahezu 13,5 m. freigelegt werden konnte. An diesen Bau stößt das auch hier noch partiell erhaltene Pflaster aus polygonalen Basaltplatten (Fig. 10), wodurch eine Entstehung des Baus in römischer Zeit gesichert ist. Die Ausmaße der Struktur, von der noch beträchtliche Teile jenseits der südwestlichen Begrenzung des Schnittes 05-11 zu erwarten sind, seine Lage in der Mitte des Gipfelplateaus sowie seine zeitliche Stellung können als Indizien gewertet werden, in ihm einen zentralen Bau des Heiligtums zu sehen. Von zusätzlichem Interesse erwies sich eine hier ebenfalls zu fassende Bruchsteinarchitektur. Sie konnte zwar wegen der bislang begrenzten freigelegten Fläche nur unzureichend untersucht werden, ist jedoch mit späteisenzeitlichen Funden assoziiert. Parallel zum römerzeitlichen Bau ausgerichtet könnte es sich hierbei um einen frühen Vorgängerbau handeln. Überhaupt ließ sich im gesamten Areal ein früherer Horizont fassen, aus dem eine Vielzahl von Einzelfunden des 6. und 5. Jhs. v. Chr., darunter zahlreiche Stempelsiegel sowie Schmuck- und Amulettsteine stammen (Fig. 11-13).

Map: 1

Map: 2

Fig.: 1

Fig.: 2

Fig.: 3

Fig.: 4

Fig.: 5

Fig.: 6

Fig.: 7

Fig.: 8

Fig.: 9

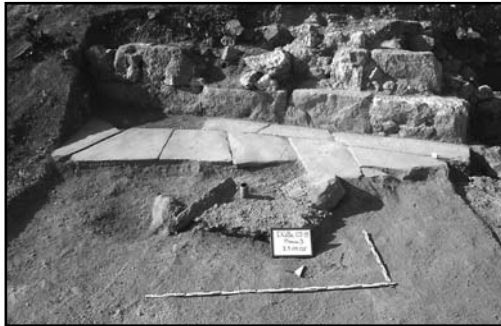

Fig.: 10

Fig.: 11

Fig.: 12

Fig.: 13

ALTINTEPE URARTU KALESİ 2005 YILI KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Mehmet KARAOSMANOĞLU*

Birol CAN

Halim KORUCU

Erzincan İli, Üzümlü İlçesi sınırları içinde kalan Altıntepe Kale Kazısı'nın 2005 yılı çalışmaları 15 Ağustos- 9 Eylül 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Başkanlığımızdaki kazılara Yrd.Doç.Dr. B.Can ve Arş.Gör. H. Korucu ile birlikte yüksek lisans öğrencileri H.Toprak ve M. A. Yılmaz, Arkeolog C.Ceylan, A.Durmuş, M. Akkoyun ve S. Saraç ile Atatürk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri katılmışlardır. Desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndaki ilgili birimlere, Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Erzincan Valiliği'ne, Erzincan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ile Üzümlü Belediye Başkanlığı'na teşekkür ederim. Bakanlık temsilcimiz Kırklareli Müzesi'nden Arkeolog Sayın Nalan Güven Yalçıntaş'a da özverili çalışmalarından dolayı teşekkür ederim.

Altıntepe kazılarının 2005 yılı programında Tapınak ve Avlu duvarlarında, İç Kale Kapısı Civa-rında, Apadanada, Dış Sur Duvarlarında ve Kilise'de çalışmalar yapılmıştır.

1. *Tapınak ve Avlu Duvarı çalışmaları (Çizim: 1)*: Önceki kazıların ardından kısa sürede taşları sökülerek talan edilen Tapınağın onarım çalışmalarına 2003 sezonunda başlanmıştır¹. Öncelikle kutsal odanın içi temizlenerek bir

* Prof. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü ERZURUM/TÜRKİYE. mkaraos@atauni.edu.tr

1 M.Karaosmanoğlu, H.Özkan, "Altıntepe Kazısı 2003" T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 26. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.cilt 24-28 Mayıs 2004 Konya s. 127-138*; M.Karaosmanoğlu, B.Can. H.Korucu, "Altıntepe Urartu Kalesi 2004 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı *Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1.cilt 30 Mayıs -3 Haziran 2005 Antalya s. 183-190*.

sıradan oluşan duvar taşları yerlerine yerleştirilmiş ve sıkıştırılmış toprak zemin düzleştirilerek üzerine yaklaşık 5 cm. kalınlığında kerpiç toprağı serilmişti. Aradan geçen iki yıla ve yapının üstünün açık olmasına rağmen, bu toprak zeminin iklim şartlarından etkilenmeden korunduğı anlaşılmıştır. Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda yerlerine yerleştirilen dış duvarların bir bölümünün henüz sağlamlaştırılması yapılmadığı için ziyaretçiler tarafından düşürülen taşlar yerlerine yeniden yerleştirilmiştir. Tapınak dış duvarlarına ait bazı taşların eksik olduğu anlaşılmış ve 2006 kazı döneminde bunların yenilerinin yapılması için girişimlerde bulunulmuştur. Tapınak ölçüm çalışmalarında girişi sağlayan ve tek parçadan oluşan eşik taşının kutsal odaya bakan yüzünün sol tarafında kapı milinin oturduğu yuva tablasının sabitlenmesi için bir bölüm saptanmıştır (Resim:1) ve böylece tapınak kapılarının tek kanatlı olabileceği konusunda bir kanıt ortaya çıkmıştır. Bu bölümdeki çalışmalarımız 2006'da da devam edecektir.

T. Özgüç'ün Altıntepe I kitabında yer alan genel planı doğrulamak amacıyla tapınağı dört yönde çeviren avlu duvarının iç ve dış kenarları izlenerek bağlantılar yeniden gözden geçirilmiştir. Planda tapınak avlu duvarının güneybatı köşesinden Apadana'nın altına doğru devam ettiği izlenen "a" duvarı yeniden temizlenmiştir. Bu duvarın avlu duvarına sonradan eklendiği, bağlantılardan ve duvar yapı tekniğinden anlaşılmıştır (Resim: 2). Aynı zamanda Apadana duvarına kadar uzandığı izlenmiştir. Tapınak avlu duvarlarının sarayla bağlantılı olan diğer uzantı-ları da kısmen temizlenmiştir. Avlu duvarının kuzey kesiminin doğu köşesinin, Bizans Dönemine ait sur duvarlarının altında devam ettiği gözlenmiştir. Tapınak avlusunun içten ölçüleri yeniden gözden geçirilmiş ve daha önceki bu konuyla ilgili yayınlarda geçen 27 x 27 m. nin doğru olmadığı ve bu mekânın 27 x 30 m. olduğu görülmüştür (Çizim:1).

2. Kale Girişi ve Taş Döşeli Oda'daki çalışmalar: Kale giriş kapısının avluyla birleştiği kısımda temel duvarlarının alt yapısına bakmak için doğuya doğru 50 cm. genişliğinde bir açma açılmıştır. Yüzeydeki bu taşların altında temelde kullanılan iri taşların işlenmeden buraya yerleştirildiği görülmüştür.

Kale giriş kapısının kuzey bitişğinde yer alan Taş Döşeli Oda'da ilk çalışmalar 2004 yılında yapılmıştı. Kapı avlu duvarına koşut uzunlukta dikdörtgen biçimindeki odanın duvarlarının büyük taşlardan yapıldığı saptanmıştı (Resim: 3). Yapının kapı duvarı taş döşeli kısmı önünde dört adet dikdörtgen biçiminde kaliteli işçilikli sütun kaidesi bu bölümün revaklı olabileceğini akla getirmektedir. Bu yıl, odanın ortasına doğru yerleştirilen basit yontulmuş bir sütun kaidesinin bulunduğu alanda yaklaşık -10 cm. altta ortaya çıkarılan ve toprağa oturtulmuş bir büyük kabın dip kısmı buranın zeminine işaret etmektedir. Ayrıca bu seviyede basit öğütme taşları da ele geçirilmiştir. Fazla sert olmayan zemin altında -50 cm. derinliğe inildiğinde değişik seramik parçalarının ve küçük baş hayvan kemiklerinin ele geçirilmesiyle buranın toprakla doldurulduğu anlaşılmıştır (Resim: 4). Kalenin Depo Binası'nın bitişğinde yer alan bu mekânın mutfak olarak kullanıldığına işaret etmektedir.

3. Apadana'daki çalışmalar: İlk olarak 2004 yılında başladığımız Apadana içindeki kazılar, gerek konumu, gerekse işlevi açısından dikkat çekici bir özellikte gelişmişti. Tapınak avlusu seviyesinden yaklaşık 2 m. yüksekte yapılan ve 44 x 25.30 m. lik ölçüleriyle kalenin en büyük boyutlu yapısı Apadana'nın kuzeydoğu köşesinin tapınak avlu duvarının güneydoğusunda kısmen üstüne oturması, ilk kazıdan beri çözülmesi gereken bir sorundu. Buradaki çalışmalarımız bu sorunu çözmek amacıyla yönelikti. Bu amaçla Apadana'nın doğu dış duvarının kuzeye doğru olan bölümünde kolayca izlenen farklı örgü sistemi bu sorunun çözümüne yardımcı olacağı inancıyla yapının içinde sondaj çalışmalarımız bu yıl da sürdürülmüştür. Önceki yıl yaptığımız çalışmada saptanan ve kısmen açığa çıkarılan yapının doğu kesiminde ancak bir sırası korunan apsis dış duvarının izlenmesiyle yapının küçük bir kilise yapısı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının küçük taşlardan oluşan temeli apadananın ilk zeminine oturtulmuş ve doğu köşesine apsis yerleştirilmiştir. Bu şapelin temelleri tamamen ortaya çıkarılmış ve plan üzerine yerleştirilmiştir (Çizim: 1; Resim: 5). 2004 yılındaki çalışmalarla birlikte bu yıl Apadana'da 12 alanda çalışılmıştır. Yapının ilk inşa evresinin duvarlarına ait olduğu saptanan ve Apadana'nın kuzey-batı doğrultusunda uzanan dış duvarından 8.75 m. içeride önceki döneme ait ve tapınakla aynı zeminde bir duvar saptanmıştır.

Bu duvarın 1., 5., 6., 9. ve 12. açmalarda da tahmin ettiğimiz gibi devam ettiği görülmüştür (Resim: 6-7). Adı geçen açmalarda tapınak seviyesinde tüm zemine yayılan ve yıkılan üst örtüye ait yanmış saz ve ahşap hatıl kalıntıları ele geçirilmiştir. 9. açmada Apadana'nın ilk evre duvarından kuzeye doğru dik bir duvarın temel taşları ile 3 adet yanmış büyük bir kaba ait parçalar bulunmuştur. 7. 10. ve 11. açmalarda zeminin hemen altında ana kayaya rastlanması buranın doğal bir yükselti oluşturduğu ve dolayısıyla Apadana'nın tapınak seviyesinden yüksekte olmasının nedeni anlaşılmıştır (Resim: 8). Tapınağın güneyindeki avlu girişinin önünde ortalama 6 m. ile 8.75 m. lik bir aradan sonra, 5. ve 12. açmalarda da izlediğimiz gibi kayalık yükselti önüne bir duvar çekilerek tesviye edildiği ve üzerine henüz bilemediğimiz büyük boyutlu bir yapının yapıldığını belirtebiliriz. Apadana'nın bulunduğu yerde üç farklı dönemin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. İlk evrede Urartu Döneminden tapınakla çağdaş planını henüz saptayamadığımız büyük bir yapı; zamanını tam saptayamadığımız ikinci evrede tapınak duvarına oturan ve T.Özgüç'ün yayınlarında Apadana olarak belirtilen ve dört duvarı da resimlerle bezenmiş yapı; son evrede ise Bizans Dönemine ait şapel yapısı.

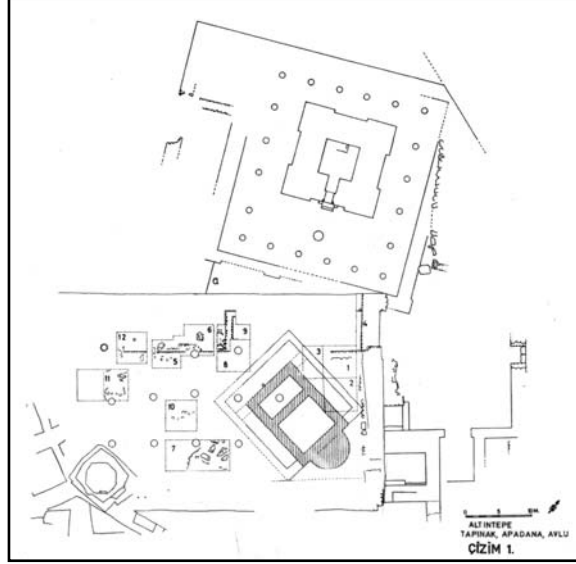
Apadana'da söz konusu çalışmalar sürdürülürken karşılaşılan diğer bir gelişme, mekânın iç kısmında kerpiç duvarların diplerinde, bugünkü yürüme zemininin hemen altında, T. Özgüç'ün kazılarında ortaya çıkarılan duvar resimlerinden arta kalan parçalara rastlanmış olmasıdır. Apadana duvarlarının iç yüzlerini bezeyen figürlü, bitkisel ve geometrik desenli duvar resimlerinden kurtarabildiklerimiz parçalar hâlinde toplanarak kazı deposuna taşınmış ve restoratörler tarafından koruma altına alınmıştır. Apadana'nın girişinin yapının kuzeydoğu köşesinde olduğu konusunda önemli ip uçları ortaya konmuştur. Duvar resimlerinin kapı geçidinin iç kısmında ele geçirilmesi bizi bu düşünceye yönlendirmiştir (Resim: 9-10).

4. Dış Sur Duvarları'ndaki çalışmalar: Özgüç'ün de yayınlarında belirttiği gibi Altıntepe Kalesi'nin etrafı çift surla çevrilmiştir. Bunun amacı küçük olan eğimli arazide yapılar için teras oluşturmak ve savunulması güç olan tepede oturanların güvenliğini sağlamak içindi. Kilise yapısının üst kısmında ikinci sur duvarına ait küçük bir bölüm ortaya çıkarılmıştır, gelecek yıl çalışmalarımız sürdürülecektir.

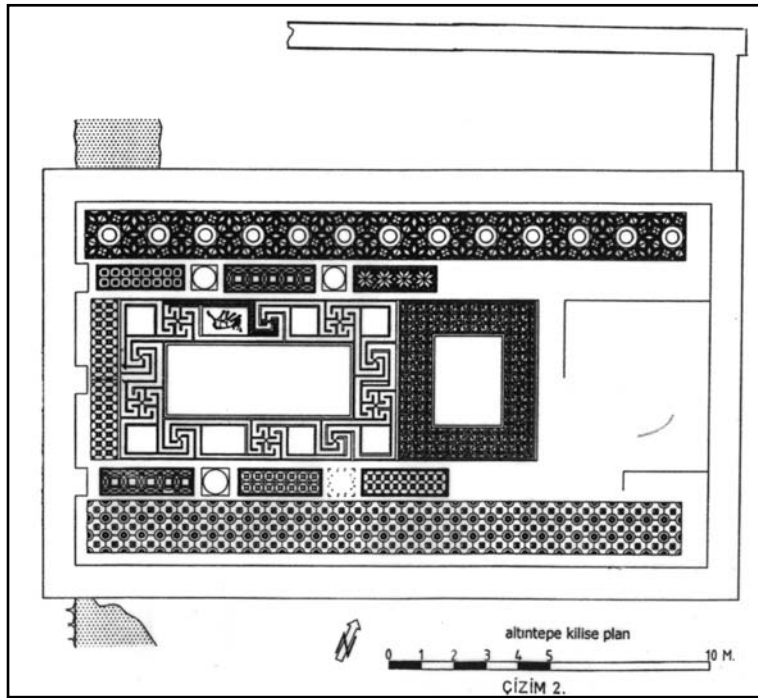
5. *Kilisedeki çalışmalar:* Tepenin doğu eteğinde yer alan Kilise'nin kazılarına 2003 sezonunda başlanmış ve iç mekanı tamamen açılmıştı. 2004 çalışmalarımızda dış duvarları kısmen açığa çıkarılan yapının dış ölçüleri 21.80 x 13.40 m.dir. Zemini geometrik, bitkisel ve figürlü mozaiklerle kaplı, 2 x 4 sütunlu bazilikal planlı kilisenin kazı çalışmalarına 2005 yılında da devam edilmiştir (Çizim:2). Bu amaçla, içten payeli batı duvarının, tepenin eğimine denk gelen dış yüzeyini örten dolgu toprağı tamamen kaldırılmıştır. Kilisenin içini örten dolgudan farklı olarak, birkaç çatı kiremidi ve kemer tuğlası ile küçük taş kırıkları dışında buluntuyla karşılaşmamıştır. Bu kısımda herhangi bir drenaj duvarına da rastlanmaması, buranın bilinçli olarak doldurulmuş veya tepeden akıntıyla dolmuş olabileceğini düşündürmektedir. Bunun dışında, geçen kazı sezonunda rastlanan kilise kuzeydoğu köşesinden itibaren kuzeye devam eden yaklaşık 80 cm. kalınlığındaki duvar takibine devam edilmiştir. Bu yönde yaklaşık 2 m. devam eden duvar dik bir açıyla köşe yaparak batıya döndüğü görülmüştür (Resim: 11). 10 m. kadar izlenen ve kilisenin kuzey duvarına paralel uzanan bu duvar ve çevresindeki kazı çalışmalarında, önceki dönemlerde izlendiği gibi doğu-batı doğrultusunda sırt üstü yatırılmış yetişkin ve çocuk iskeletlerine ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Olasılıkla, bu mezarlar ve seramikler Bizans Çağına aittir.

Önceki kazı sezonlarında tasarlanan ve Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca onaylanan, mozaikli kilisenin üzerinin bir çatı ile kapatılması projesinin gerçekleştirilmesi düşünülmekteydi. Bu amaçla, söz konusu örtü sisteminin metal ayaklarının yerleştirilmesi için uygun yerlere 70 cm. genişliğinde ve 1 m. derinliğinde çukurlar açılmıştır. Güneyde açılan bu çukurlardan doğu taraftan ikincisinde düzgün işlenmiş taş örgülü bir mezarla karşılaşmıştır. Doğru-batı doğrultusunda yapılan bu mezarın içinde sırt üstü yatırılmış bir iskelet dışında herhangi bir buluntuyla karşılaşmamıştır (Resim: 12). Erzurum Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü tarafından üst örtünün yapısı da tamamlanmıştır.

Kilise apsisinin zemininde korunan küçük bir parça mozaik restoratörümüz tarafından sağlamlaştırılmıştır (Resim: 13-14). Üzeri jeotekstille örtülerek koruma altına alınmıştır. Kilisenin iç kesiminin kuzeybatı ve güneybatı duvarı boyunca kesme taş üzeri kireç harcı ve alçı karışımı sıva üstüne boya ile yapılmış duvar resimleri de bu dönemde alçıyla sağlamlaştırılarak koruma altına alınmıştır.

Çizim: 1

Çizim: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

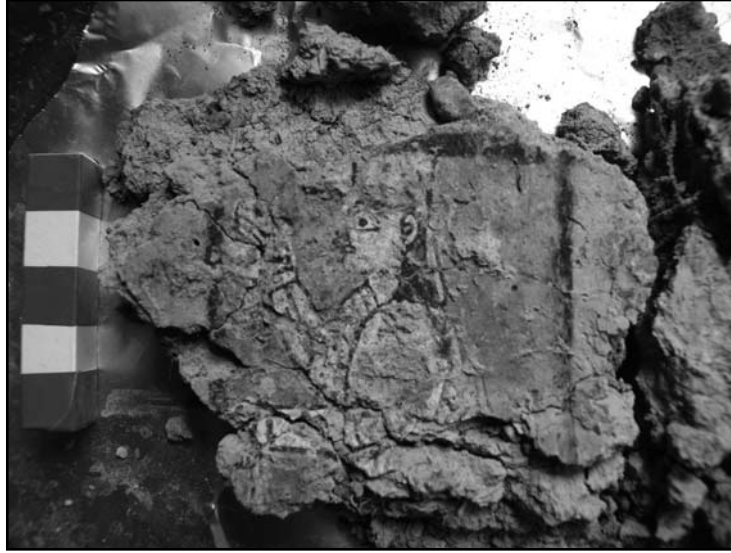
Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

AMORIUM KAZISI, 2005

Chris LIGHTFOOT*
Oğuz KOÇYIĞIT
Hüseyin YAMAN

Giriş

Amorium kazılarının 17. sezonu 29 Haziran–12 Ağustos tarihlerinde Aşağı Şehir’de yer alan üç farklı açmada ve Batı Nekropolü içerisinde gerçekleştirilmiştir. Ekip yedi farklı ülkeden gelen otuz arkeolog, uzman, konservatör, topograf, teknik ressam, ve öğrenciden oluşturulmuştur. 2005 yılındaki maddî destek; değerli kuruluşlar İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, *The Trustees of Harvard University*, *The Metropolitan Museum of Art*, *The Levy Foundation*, Amorium Dostları ve özellikle isim vermeyen bir Amerikan kaynağı tarafından sağlanmıştır.¹ 2005 sezonunda elde edilen bütün sonuçları burada, ön raporda, vermek imkânsızdır. Bunun yerine, bu sezondaki çalışmalardan belirli bir kısım, ortaya çıkarılan eserler ve alandaki gelişmeleri göstermesi açısından yeterli bir sonuç sağlayacağı ümidiyle seçilmiştir.²

* Dr. C.S. LIGHTFOOT, Dept. of Greek and Roman Art, The Metropolitan Museum of Art, New York, NY10028-0198/A.B.D. Email: amoriumproject@msn.com.

Oğuz KOÇYIĞIT, Araştırma Görevlisi, Sanat Tarihi Bölümü, Edebiyat Fakültesi, 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale/TÜRKİYE.

Hüseyin YAMAN, Araştırma Görevlisi, Arkeoloji Bölümü, Edebiyat Fakültesi, 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale/TÜRKİYE.

1 Projemize verdikleri yardım ve destek için başta Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün tüm çalışanlarına en içten teşekkürlerimizi sunarız. Aynı şekilde Emirdağ Kaymakamı, Emirdağ Belediye Başkanı, Afyon Müzesi Müdürü Sayın Mevlüt Üyümez ve tüm müze çalışanları bizi içten bir dostlukla karşıladılar ve yardımlarını esirgemediler. Amorium projesini destekleyenler ve arkadaşlara gönülden teşekkürler; Prof. Dr. Thomas Drew-Bear (CNRS, Fransa), Dr. Hugh Elton (İngiliz Arkeoloji Enstitüsü), Dr. Stanley Ireland (Warwick Üniversitesi), ve Dr. Carlos A. Picón (The Metropolitan Museum of Art, New York). 2005 sezonu, Sn. Azime Evrensel (Bakanlık temsilcisi), Sn. Mehmet Söylemez (Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara), ve Sn. Zülfünar Yavuzkan (T.C. Başkonsoloslugu, Washington DC)’in yardımları olmasaydı bu kadar başarılı olunamazdı. Bu metnin hazırlanması için Mücadele Lightfoot’a yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

2 Kısa bir ön rapor için bkz. Chris Lightfoot, “Amorium 2005,” G. Coulthard (ed.), *Anatolian Archaeology. British Institute at Ankara Research Reports 2005* 11 (2005), s. 31-33; Eric Ivison ve Jane Foley, “Preserving Byzantine Amorium, Turkey”, *Minerva* 17/3 (2006), s. 42-44.

2004 yılında Hüseyin Yaman tarafından surla çevrili şehrin etrafındaki geniş nekropol alanı gezilerek mezarların kayda geçirilmesi işlemi tamamlanmıştı. 2005 kazı sezonunda MZ94 olarak adlandırılan mezar üzerinde çalışmaya karar verilmiştir. Şehir içinde ise kazılar Orta Bizans döneminde inşa edilmiş ve 'Büyük Mekân' olarak adlandırdığımız alanda devam etmiştir. Bu Büyük Mekân'ın tam güney savunma duvarının iç kısmına bitişik iki alan ve daha önceki yıllarda açılmış ve karmaşık yapıya sahip olan alanlarda sondaj açılarak stratigrafiye açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Aşağı Şehir Kilisesi içinde ve etrafındaki çalışmalarda kazı ve konservasyon olarak iki ayrı alana bölünmüştür. Kilise yapısının güneyinde iyi korunmuş hâlde bir vaftizhane ortaya çıkarılmış, sonra da kilisenin güneybatısında kilise içinde ve etrafındaki kiliseye ait mimarî parçaların toplandığı bir alan oluşturulmuştur. Bütün parçalar burada toplanarak buldukları alan ve gerekli konservasyon işlemlerine ve işlem tamamlandıktan sonra kilisedeki konulacak yerlerine göre belli gruplara ayrılmışlardır.

A. Nekropol

Kazı sezonu başlamadan evvel geçen yıllarda kentin kuzeydoğusunda yer alan bir kaya mezarında kaçak kazı yapıldığı farkedilmiştir. Kaçak kazı yapılan mezarın bulunduğu alandaki mezarlar şehir merkezinden 2 km. uzakta olması ve sit alanı içinde yer almadıkları için burada kurtarma kazısı yapılamamış, ancak kaçak kazılar Afyonkarahisar Müze Müdürlüğü'ne bildirilmiştir. Buna rağmen şehre daha yakın bulunan mezarlardan birinde detaylı bir kazı yapılmasına karar verilmiştir. Mezar, vadinin kuzeydoğu ucunda Emirdağ'dan köye giden yol üzerindeki iki kaya mezarının üzerinde yer almaktadır. Bu mezarın bir kısmı kaçak kazılarla önceki yıllarda açılmış ve burada, birkaç Frig kapı betimli mezar stelini ortaya çıkmıştır. Bu taşlardan birisinin üzerindeki yazıt muhtemelen 1926 ve 1934 yıllarında kaydedilerek William Calder tarafından yayınlanmıştır.³

3 Bkz. MAMA VII, Monuments from Eastern Phrygia, Manchester 1956, s. 65 No. 288. Bu taş Marc Waelkens tarafından görülmeden yayınlanmıştır; M. Waelkens, Die kleinasiatischen Türsteine, Mainz 1986, s. 211-2 No. 529.

2005 sezonunda yapılan kazılar MZ94'ün tahmin edildiğinden daha büyük olduğunu ve birbirine bağlantılı 4 ayrı bölümden oluştuğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bölümler MZ94/a-d olarak isimlendirilmiştir (Resim: 1). MZ94/a yoğun bir şekilde kemik ve diğer buluntuların ele geçirildiği oldukça karışık bir alandır ve duvarları 2004 yılında kaydedilmiş ancak tamamı açılmamış dört Frig kapı betimli mezar stelinden oluşmaktadır. Bu bölümün doğu ucunda yer alan mezar taşı MZ94/b'yle bağlantıyı sağlamak için daha kısadır. MZ94b'nin oldukça yağmalandığı ve doğu ucundaki taş levha orijinal hâlden biraz daha kaydığı görülmüştür. Ancak, dolgu toprağın kaldırılması sırasında birkaç küçük buluntu ele geçirilmiş ve bu bölümün kuzey duvarını oluşturan çok iyi korunmuş kapı taşı tamamen ortaya çıkarılmıştır. Odanın kuzeyindeki taş MZ94/c'ye girişi sağladığı için odanın normal uzunluğundan daha kısa idi. MZ94/c'nin MZ94/a ve b'den daha az yağmalanmış olduğu büyük bir grup kemik ve kalıp tekniği ile yapılmış iki pişmiş toprak kandil de dahil olmak üzere (Çizim: 1) bu odada ele geçirilen eserlerden anlaşılmaktadır. Son odacık ise, MZ94/d, mezarın kuzeybatı kısmında uzanmakta ve MZ94/c'ye dar bir geçitle bağlanmaktadır. Bu odada birkaç ölü hediyesi (iki bronz haç röliker, haç şeklindeki bir bronz kolye ucu (Çizim: 2) ve bir adet demir bıçak) ve çeşitli kaplara ait seramik parçaları bulunmuştur. Yoğun biçimde ele geçirilen, tamamının karışık hâlde olduğu insan kemiklerine bakarak burada da en az 15 kişinin gömüldüğü düşünülebilir. Kemikler koruma altına alınarak, bir antropoloğun detaylı çalışması için 2006 kazı sezonuna bırakılmıştır.

Bütün olarak ele alındığında, bu odacıkların bir mezar kompleksini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu dört mezar odasından MZ94/c ve d'nin kuzeyinde, MZ94/a ve d'nin batı duvarları üzerinde yer alan orta boydaki düzensiz taşlardan örülmüş ve harç ile bağlanmış yaklaşık 70 cm. kalınlığındaki iki duvarın temellerine ait kalıntılar da bu görüşü desteklemektedir. Mezarların kapaklarına ait herhangi bir ize rastlanmamakla birlikte, üzerlerinde düz taş levhaların yer aldığı düşünülmektedir. Mezar kompleksinde kullanılan Frig kapı betimli mezar stellerinin tamamı ana kayanın oyulmasıyla yüksekte bırakılmış temeller üzerine oturtulmuş ve kireç harcı ile sağlamlaştırılmıştır (Resim: 2). Taban, mezar odalarının tamamında taban ana kaya seviyesindedir ve ana kayanın kabaca düzeltilmesiyle oluşturulmuştur.

Mezar odalarının duvarlarında devşirme kapı betimli mezar stellerini kabaca M.S. 2.-3. yüzyıllara tarihlemek mümkündür. Genel olarak ele geçirilen seramik ve cam buluntuları M.S. 1. yüzyıldan M.S. 8. yüzyıla kadar geniş bir zaman dilimi arasına tarihlendirilmektedir. Ancak pişmiş toprak kandiller M.S. 6.-7. yüzyıl tarihlerini vermektedirler. Bunlardan yola çıkarak mezar kompleksinin en erken M.S. 2.-3. yüzyıllar en geç ise M.S. 6.-7. yüzyıllara ait olduğunu ya da bulunan kemiklerin yoğunluğuna bakarak bu yüzyıllar arasında kullanılmış olduğu varsayılmaktadır. Bu mezardan çıkan buluntuların detaylı çalışmaları devam etmektedir. Kazı sezonu sonunda MZ94 numaralı mezarın üstüne bir demir çatı yaptırılarak korunmaya alınmıştır.

Erken Roma mezarlarının ve Frig kapı betimli mezar stellerinin Bizans Döneminde yeniden kullanıldıkları (örneğin komşu şehir Pessinus) bilindiği hâlde, taş levhaların mezarda dört bölüm oluşturacak şekilde yerleştirilmiş olmaları olağanüstü bir durumdur.⁴ Bu odalar arasına yerleştirilen taş levhalar ortaya haç planlı bir mezar çıkarmakla kalmayıp mezarın doğu-batı planlı olmasından da yola çıkarak özellikle Hıristiyanlar için yapıldığını da ortaya koymaktadır. Hıristiyanlık sembolü haçların ve gömülenlerin sağlam kalmış iskeletlerin başlarının batıya dönük olması da bu delilleri kuvvetlendirmektedir (Resim: 3). Mezar içindeki dolgu topraktan erken Roma seramik ve cam parçaları ele geçirilmesine rağmen, mezarın yapımının Roma Döneminden sonraki bir tarihte olduğu açıktır.

B. Büyük Mekân

Büyük Mekân içinde iki farklı alanda çalışma yapılmıştır (Çizim: 3). İlk alan hamamın güneybatısında ve 2000 yılında kazılan 2 numaralı yapının hemen bitişiğinde yer almaktadır. Diğer alandaki kazılar ise hamamın doğusundaki Büyük Mekân'ın duvarına bitişik alandaki 2004 sezonunda kazısı başlanan açmada yürütülmüştür. Bu açma (XE) doğuya doğru sonradan genişletilmiş

⁴ Bkz. J. Devreker, H. Thoen, ve F. Vermeulen, *Excavations in Pessinus: the so-called Acropolis*, Ghent 2003, s. 53 ve 2.63, 3.81, ve 6.87 No.'lu mezarlar.

olsa da, 2003 yılında Büyük Mekân'ı güneydoğu köşesindeki açmayla tamamen birleştirme planı gerçekleştirilememiştir. Sonuç olarak, Büyük Mekân'ın güney savunma duvarının iç yüzünden kısa bir bölüm ve aynı duvarın güneybatı köşesi kazılmayı beklemektedir. Bununla birlikte, iki alandaki kazılardan oldukça yoğun buluntu gelmiş ve buluntular sayesinde alan hakkında pek çok bilgi elde edilmiştir. Büyük Mekan'daki açılan alanlar genişlemesi bazı yapıların evre ve planlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olmuş, arkeologlar ve Topograf Benny Arubas ve ekibi karışık stratigrafiyi dikkatle kaydetmek için daha çok zaman ayırıp daha dikkatle çalışmışlardır.

Havuz Yapısı ve Erken Dönem Kompleksi

XE açmasında ilk olarak geçen yıl bulunmuş olan ve zaman yetersizliğinden dolayı fazla derinleşilemeyen havuz yapısını açığa çıkarmaya yönelik çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar sırasında oldukça karışık bir dolgu toprağı kaldırılmış, ardından alanın genelinde hâkim olan bir yıkıntı ve yangın tabakasına ulaşılmıştır. Bu yıkıntı ve yangın tabakası havuz yapısının içerisinde oldukça yoğun şekilde açığa çıkmasına rağmen, bunun diğer alanlarda fazla etkin olmadığı gözlemlenmiştir (Resim: 4). Ele geçirilen buluntular ve stratigrafik analizlerimize göre havuz yapısının içerisinde hâkim olan ağır yangın katmanı muhtemelen M.S. 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir. Burada açığa çıkmış olan tahıl ve botanik örnekleri ile karbonlaşmış olan ahşap kalıntılarından daha kesin bir tarihlendirme yapılabilecektir.⁵ Ancak, havuz yapısının dışında kendini gösteren yıkıntı tabakalarında bulunan seramik parçaçıkları, buluntular, mimarî ve stratigrafi değerlendirildiğinde alanı, daha erken bir döneme yaklaşık olarak M.S. 7.-8. yüzyıllara tarihlendirmek olasıdır.

Bu alanda havuz yapısının temellerini bulmaya yönelik olarak gerçekleştirilen derinleşme çalışmaları sonucu, havuz ile bağlantılı olduğu

5 Yapılan ön çalışmaya göre tahıl grubunda buğday ve arpa taneleri olduğu tespit edilmiştir. The Museum of London Specialist Services uzmanı arkeobotanik John Giorgi'ye yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

anlaşılan bir diğer küçük havuz yapısı açığa çıkmış ve bu yapıların batı kenarlarını yasladığı kontekst 31 No.lu duvarın seviye olarak oldukça derine indiği anlaşılmıştır. Küçük havuzun oldukça alt seviyelerde açığa çıkarılan temellerinin bulunduğu tabakalarda çok miktarda M.S. 5.-6. yüzyıllara ait Geç Roma seramiği ele geçirilmiştir. Dolayısıyla bu havuz yapısının ilk olarak M.S. 6. yüzyıllardan sonraki bir dönemde yapıldığı ve uzun bir süre su ile ilgili bir faaliyette kullanılıp daha sonra bir tahıl deposu işlevine büründüğü son olarak ise M.S. 9. yüzyılın ilk yarısında tahrip edilerek bir daha kullanılmadığı düşünülmektedir. Havuz içersindeki erken 9. yüzyılın yangın tabakasında ele geçirilmiş olan tohum ve bitki kalıntılarının yanı sıra hemen kuzey paralelde açığa çıkarılmış olan büyükçe bir kireçtaşı bloğu yapının işlevini kaybettikten sonra belli bir dönem 9. yüzyılın tahribatına kadar ikinci bir kullanım sonuca tahıl ambarı olarak kullanıldığını göstermektedir (Resim: 5). Silindir şeklindeki bu taş üstünde presle bağlantısını sağlamak amacıyla açılmış bir oyuk ve yan kenarında kabartma bir haç sembolü yer almaktadır. Bu taşın Amorium'da daha önce saptanıp yayınlanan pres ağırlıklara bir örnek olduğu açıktır.⁶

Su Kanalı

İlk olarak 2004 yılı kazı çalışmalarında açığa çıkarılan ve kuzeyden güneye doğru kavisli bir şekilde devam eden kontekst 20 No.lu küçük su kanalının devamını bulmaya yönelik çalışmalar esnasında bu alanın farklı bir stratigrafiye sahip olduğu saptanmıştır. Öncelikli olarak kanalın kuzey kısmında iri blok taşların sadece ağız kısmını oluşturduğu büyükçe bir kuyu açığa çıkarılmıştır. Daha sonra ise bu kuyu ile kanal arasında geç dönemlerde yapıldığı anlaşılan çöp çukurları bulunmuştur. Devam edilen çalışmalar sonucunda bu alanda doğal zemin toprağına ulaşılmıştır. Kanalın devamının sonradan açılmış olan çöp çukurları tarafından tahrip edildiği gözlemlenmiştir. Ancak bu küçük su

⁶ Bkz. C.S. Lightfoot, "Stone Screw Press Weights," *Amorium Reports II: Research Papers and Technical Reports*, Oxford 2003, s. 73-9.

kanalının muhtemel olarak kontekst 24 No.lu duvarın alt kısmından devam edip 2003 yılı XC kazılarında açığa çıkarılan büyük su kanalı ile birleştiği varsayılmaktadır.⁷ Su kanalının tarihlendirilmesine yönelik veriler kanalın güney kısmında yapılan çalışmalar sonucu saptanmıştır.

Su kanalının güneyinde yapılan çalışmalarda kanalın alt seviyelerinde çok sayıda M.S. 4.-6. yüzyıllara ait Geç Roma seramikleri ele geçirilmiştir. Kanalın alt tabakalarından gelen küçük buluntular da seramik buluntuları desteklemekle birlikte, açmanın güney kısmının da kuzey kısımda olduğu gibi 5. ya da 6. yüzyıllardan itibaren kullanım gördüğü ve daha sonraki dönemde yıkıma uğradığı izlenimini vermektedir. Tüm bunların yanında kanalın belli bir kısmında tabakayı anlamak amacıyla derinleştirilmiş ve zemin seviyesine inilmiştir. Kanalın altındaki bu dolgudan da tamamen 5.-6. yüzyıllara ait seramiklerin gelmesi, kanalın bu dönemlerden itibaren kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.

Sondaj Alanı

Su kanalının kuzey uzantısında olduğu gibi, doğu kısmında da bazı çöp çukurlarının erken dönem tabakalarını tahrip ettiği gözlemlenmiştir. Bunlardan kontekst 70 No.lu olan ve yuvarlak bir daire çizen çöp çukuru, oldukça iyi işlenmiş bir Erken Dönem duvarı olan kontekst 83-75 ile birleşmesi gereken doğu-batı uzantısındaki bir başka duvarı alt seviyelerde tahrip etmiştir. Tahrip edilmiş olan kontekst 77 No.lu bu duvarın devamının görülebilmesi için havuz yapısının hemen güney kısmında küçük bir alanda derinleştirilmiş ve doğu-batı yönünde uzanan bir erken dönem duvarı, olduğu saptanmıştır. Bu duvarın kontekst 83 No.lu duvar ile birleşerek başka bir büyük yapıyı oluşturduğu düşünülmektedir.

Duvar batıya doğru su kanalının altından devam etmekte ve oradan da kuzeye dönerek 2003 yılında XC kazı çalışmalarında açığa çıkan başka

⁷ Bkz. C. Lightfoot, O. Koçyiğit ve H. Yaman, "Amorium Kazıları, 2003," 26. KST, Ankara 2005, s. 250.

bir erken dönem duvarı ile birleşmektedir. Plan olarak takip edilebilen bu yapıların işlevleri ya da alandaki diğer yapılarla olan bağlantıları tam olarak saptanamamıştır. Ancak bu yapıların erken dönemde yapılmış ve faaliyet göstermiş olan hamam yapısı ile ilişkili olmaları muhtemeldir.

Doğu Açması

XE genel mimarisinin daha iyi anlaşılabilmesi ve batı kısımda yer alan havuz yapısının tam olarak açığa çıkarılması için açma doğuya doğru genişletilmiş ve çalışmalar burada yoğunlaşmıştır. Çalışmalar Büyük Mekân'ın savunma duvarından yıkılmış olan moloz dolgusu ve yüzey toprağının kaldırılması ile başlamıştır. Genel olarak açmanın tümünde hemen hemen aynı dolgu tabakaları ile karşılaşmış, fakat bu dolgu tabakalarının altında farklı seviyelerde yıkıntı ve yangın tabakaları ortaya çıkarılmıştır.

İlk olarak açmanın güneybatısındaki alanda, yıkıntı ve yangın tabakaları saptanmıştır. Buradaki kontekst 83 No.lu duvar açma boyunca kuzey-güney doğrultusunda açığa çıkarılmıştır. Duvar boyunca alanın doğusuna doğru hâkim olan yıkıntı ve yangın tabakaları kuzeye doğru alçalan bir eğimdedir (Resim: 6). Burada yapılan kazı çalışmaları sonucu yangın tabakası dikkatli bir şekilde kaldırılmıştır. Bu ağır yangın ve yıkıntı katmanından kesin tarih verecek buluntuları olmasa da ele geçirilen seramik parçaları ve alanın mimarî stratigrafisine göre bu katmanın açmanın diğer alanlarında olduğu gibi M.S. 9. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmesi olasıdır.

Alanın bu kısmında açığa çıkarılan yangın ve yıkıntı katmanının alt seviyelerinde ise kuzey-güney doğrultusunda uzanan yaklaşık 4.5 m. genişliğinde bir sokak açığa çıkarılmıştır. Bu sokak yapısı küçük ve ince çakıl taşlarından oluşturulan bir zemine sahiptir. Zemin yer yer tahribata uğramıştır ve kuzeye doğru alçalan bir eğimle devam etmektedir. Güneyde ise savunma duvarının altından devam etmekte fakat bu duvar tarafından kesilmektedir.

Alanın doğu kısmında devam eden çalışmalarda, yıkıntı ve yangın tabakası batı kısmına göre daha alt seviyelerde ve hafif bir şekilde açığa çıkmıştır.

Yine bu alanda düzgün blok taşlardan oluşturulmuş geniş bir kuyu ve yıkıntı tabakasının üst seviyelerinde geç dönem duvarları yer almaktadır. Muhtemelen birbirleriyle bağlanan ve köşe yapan bu duvarlar açmanın doğusuna doğru belirli bir mekân oluşturmaktadır. Mimari stratigrafiye dayanarak bu duvarların M.S. 11. yüzyıla ait olduklarını düşünülmektedir.

Alanın kuzeybatı kısmında yapılan kazı çalışmaları sonucu sokak yapısının doğu paraleli boyunca uzanan ve kuzeye doğru köşe yapan erken dönem duvarları ile birlikte onlara daha sonraki bir dönemde ilâve edilmiş olan geç dönem duvarları açığa çıkarılmıştır. Erken dönem duvarları burada büyük bir yapıya işaret etmektedir. Bu büyük yapının girişi de muhtemel olarak duvarların birleştiği ve köşe yaptığı yerde bulunmuş olan büyük yassı söve taşının bulunduğu kısımdır. Bu olası büyük yapının hemen kuzey bitişiğinde sürdürülen çalışmalar sonucunda ise yangın ve yıkıntı tabakalarının üst seviyelerindeki dolgu toprağında, ağzı kapalı bir *pithos* bulunmuştur. Bu *pithosun* ağız kısmı açığa çıkarılmış fakat oldukça büyük ve derinde olması nedeniyle tamamı açığa çıkarılmamıştır. İçinde sadece kullanım sonucu arda kalan tozlaşmış artık parçacıkları bulunan bu büyük *pithos* gelecek yıl açığa çıkarılmak üzere alanda korumaya alınmıştır.

Sonuç olarak 2005 yılı XE çalışmaları Büyük Mekân'ın savunma duvarı içerisinde inşa edilmiş olan farklı dönemlere ait yapıların daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olmuş ve mevcut arkeolojik problemlerimizin bir kısmına cevap getirmiştir. Özellikle M.S. 9. yüzyıla ait yangın ve yıkıntı tabakaları, Anadolu'daki diğer yerleşimlerde hakkında pek fazla bilgi sahibi olamadığımız Karanlık Dönem için bizlere önemli bilgiler sunacaktır, kanısındayız. Nitekim bu yılki çalışmalarımız bir kez daha göstermiştir ki Amorium Aşağı Şehir'de Geç Antik Çağdan Karanlık Çağlar ortalarına kadar kesintisiz bir stratigrafik oluşum vardır.

XC Açması

XC-XD açmalarındaki kazı çalışmaları 2 numaralı yapının batısında yer alan ve tam hamam binasının dış kısmındaki alanda hamamın devamının olup olmadığını, eğer yoksa başka nasıl yapıların olduğunu görebilmek amacıyla

gerçekleştirilmiştir.⁸ Bu amaçlar doğrultusunda 5 x 10 m. ölçülerindeki güneyde yer alan koruma duvarından kuzey-batıya doğru ve hamam yapısının kazan odasının batısında uzanan alan açılmıştır.⁹ Kazılar başlamadan evvel yüzeyde koruma duvarının toprak altından belli olan kabartısı hariç hiçbir mimarî kalıntı görülmemektedir. Bu sezondaki kazılar sonunda XC açmasında önceki kazı sezonlarında çalışılmış alanlardaki bütün evrelere ait olan yapılar da açığa çıkarılarak evreler tamamen anlaşılmıştır.

M.S. 6.-11. yüzyıllara tarihlenen II., III. ve IV. evrelerin kalıntıları net bir şekilde tespit edilmiş ve onların altında hamam yapılmadan önceki yapının (I. evrenin) izlerine rastlanmıştır. Ancak duvarların bir kısmının kullanıldıkları evreden sonraki evrede, özellikle ilk evrelerde (son evre hariç) sökülerek yeniden kullanılmaları duvarların sağlam bir şekilde kalmadıklarını göstermiştir. Büyük Mekân'ın güney savunma duvarının M.S. 11. yüzyılın başlarında inşa edilmesi ve burada önceki evrelerden taşların sökülerek kullanılmış olması daha erken devre ait yapılarının harap edilmelerine sebep olması muhtemeldir. Birkaç erken duvar farklı yönlerden savunma duvarına doğru gelen duvarlar aniden ya kaybolmakta ya da üst taşlarının söküldüğü görülmektedir.

Aşağı Şehir'de yer alan savunma duvarı içindeki aşan Yukarı Şehrin güney eteğinden güneye doğru eğimli olarak antik çağlarda olduğu gibi yükselmektedir. Kazıda açığa çıkarılan teras duvarlarının görülmesi ve zeminlerin seviyelerinin yavaş yavaş yükselmesi topografinin değişmediğini kanıtlamaktadır. Bu sezondaki çalışmalardan alınan başka bir sonuç şehrin bu bölgesinin Bizans Dönemi boyunca ev ve yaşama alanları olarak kullanılmadığını göstermektedir. Yalnızca son evrenin geç tabakalarında konaklama amaçlı küçük odaların varlığı düşünülmektedir. Ocak ya da fırın gibi halkın günlük hayatta kullandığı düzeneklerin bulunamaması bu alanın endüstriyel faaliyetler için kullanıldığını kanıtlamaktadır. Buradaki M.S. 6.-7. yüzyıllara ait hamama ek olarak şimdi de Karanlık Dönem ait endüstriyel faaliyetlerin olduğunu gösteren deliller ortaya çıkmıştır.

8 Bkz. C. Lightfoot ve Y. Mergen, "Amorium Kazısı 2000," 23. KST, Ankara 2002, s. 243-5, çizim 1 ve resim 1.

9 XC açmasındaki kazı çalışmaları Arkeolog Dr. Yoav Arbel sorumluluğunda ve arkeoloji öğrencisi Tom Black'ın asistanlığında sürdürülmüştür.

Örneğin, III. evrenin ilk yıllarında açmanın güney kısmının endüstriyel faaliyetler için kullanıldığını sıvaları sağlam kalabilmiş bir bölüm de doğrulamaktadır. Bu alan iki kısma bölünmüştür: 6.40 x 2.10 m. ölçülerindeki geniş kısım (kontekst 984), yani ana kanala doğru hafif eğim yapan iki kademeli sıvalı platform. Bu platform aslında hâlâ sıvaları görülen dikey duvarlarla yanlara açılmaktadır. İkinci bölüm, kanal, bir delikli silindirik kireç taşı ve dışa doğru çıkıntı yapan oluklu bir dudaktan oluşmaktadır. Bu kanal 95 cm. derinliğinde ve 67 cm. çapında içi sıvalı bir tanka taşımaktadır (kontekst 971). Bu düzenek şarap yapımında kullanılan üzüm ezme zemini olarak yorumlanmıştır (Resim: 7). XC açmasında açığa çıkarılan bu tesisat yukarıda bahsettiğimiz XE açmasında aynı seviyede bulunan örneğe çok benzemekte ve aynı döneme tarihlendirilmektedir. Sonuç olarak, 2005 kazı sezonunda iki şarap üretim tesisatı ortaya çıkarılmıştır. Bildiğimiz gibi şarap üretimi şehir dışında ve bağlara yakın yerlerde yapılmaktaydı. Fakat Karanlık Dönemde Arapların Anadolu'yı sık sık saldırılarından dolayı bu çeşit üretim şehir içine taşınmıştır.

C. Aşağı Şehir Kilisesi'ndeki Kazılar

2005 yılındaki kazılar Aşağı Şehir Kilisesi'nin kuzey kısmının batı ucuna yakın olan alanda gerçekleştirilmiştir (Çizim: 3).¹⁰ Bu alandaki çalışmanın amacı 2004 yılında bir kısmı açılmış olan yapıların kullanım amaçlarının ortaya çıkarmaktır. Kilisenin güney kenarında yer alan günümüze ait eski bir köy evi, kilisenin güney odalarının ortaya çıkarılması amacıyla kaldırılmış ve bitişindeki alan taş konservasyon alanına dönüştürülmüştür.

A14 olarak adlandırılan alan daha önce şapel olarak değerlendirilmiş, ancak yapının tabanına inildiğinde bunun vaftizhane olduğu saptanmıştır (Resim: 8). A15 olarak adlandırılan bölümünse bu yapının narteksi olduğu görülmüştür. Ortaçağ ve daha geç dönemlerde birçok taşın yapıdan sökülmesine rağmen, bu yapıda da kilise yapısında görülen iki ana yapı

¹⁰ Kilise kazı çalışmaları Arkeolog Prof. Dr. Eric Iverson sorumluluğunda ve master öğrencisi Chris Pettit'in asistanlığında sürdürülmüştür.

evresi olduğu kesindir. Vaftizhane kompleksinin ilk yapıldığında kilisenin 1. evresi olan bazilika binasıyla beraber M.S. 5. yüzyılın sonu ve 6. yüzyılın başında yapıldığı açıktır. Plana göre, vaftizhane ve narteksine ancak ana kiliseden giriş bulunmaktadır. Dikdörtgen narteks kuzey-güney hizasında olup giriş ancak kilisenin iç narteksinde yer alan güney ucundaki kuzey kapısından sağlanmaktadır. Vaftizhane kare planlı olup tek bir batı girişi ve kuzey ve güney duvarlardaki nişler ve doğu ucundaki apsis'ten oluşmaktadır. Kullanıldığı dönemde merkezde Korinth tipi sütun başlıklarının taşıdığı bir tonoz ya da kubbe ve etrafında yürüme yeri yer alan binanın mermer levhalarla döşenmiş, duvarlarının mermer levhalarla kaplanmış olduğu, kubbeyi de cam mozaiklerin süslediği düşünülmektedir. Doğu ve batı kollarında dört ve kuzey ve güney kollarında da iki basamak olan haç şeklindeki bir havuz vaftizhanenin 1. evresine ait olup tam merkezde yer almaktadır.

Orta Bizans Döneminde muhtemelen M.S. 9. yüzyılın sonu-10. yüzyılın başında ana kilisenin tamiri sırasında (2. evre) vaftizhane yapısı tamir görerek yeni mimarî elemanlar konulmuştur. Haç şeklindeki havuz kullanım dışı bırakılıp bütün mermer kaplamaları sökülüştür. Ardından havuzun içi doldurularak üzeri ve aynı zamanda bütün zemin ana kilisedeki döşemeyle aynı özellikleri taşıyan yeni bir *opus sectile* yer döşemesiyle kapatılmıştır. Bu restorasyon sırasında *templon* parçaları gibi yeni dinsel mimarî döşemeler ve boyalı duvar sıvası da yapılmıştır. İkinci evreye ait olan bir vaftiz havuzundan herhangi bir iz rastlanmamıştır, fakat 1996 kazı sezonunda kilisenin güney yan nefinde kireçtaşı vaftiz teknesinin bir kısmının ele geçirildiğini belirtmekte yarar vardır.¹¹ Birisi vaftizhanenin kuzey içinde, diğer ikisi de narteksin kuzey ucunda olmak üzere üç mezar bulunmuş ve mezarların daha önceki dönemlerde açıldığı farkedilmiştir. Mezarların planlarına bakıldığında, 2002 yılında kilisenin narteksinde bulunan mezarlarla aynı özellikleri gösterdikleri ve bu mezarların da M.S. 10.-11. yüzyıllara tarihlendirildikleri tahmin edilmektedir.¹²

11 Bkz. C. Lightfoot ve Y. Mergen, "1996 Yılı Amorium Kazısı," 19. *KST*, Ankara 1998, s. 348, res. 7.

12 Bkz. C. Lightfoot ve Y. Arbel, "Amorium Kazısı, 2002," 25. *KST*, Ankara 2004, s. 3, çiz. 2-3, res. 6-8.

Vaftizhanede daha sonra görülen yerleşim Selçuklular Dönemine tarihlendirilebilir (M.S. 13.-erken 14. yüzyıllar). Bu dönemde bir yerleşim olduğu narteksteki mezarların yanında bulunan ve zemin içine açılmış olan tandır ya da ekmek fırınından anlaşılmaktadır. Selçuklular Döneminde vaftizhanenin ana kilise binasına bağlı bir çiftlik evi olarak kullanılan bir çalışma alanı olduğu anlaşılmaktadır. Yoğun olarak yıkılmış taş bloklarının ve parçaların toprakla karışık hâlde bulunması bu kompleksin Ortaçağda tamamen terkedildiğini göstermektedir.

Alandaki yer döşemesi ve duvarlar yabanî otların üzerinde büyümesini önlemek için taşa zarar vermeyecek özel bir spreyle zemine serilen jeotekstil spreylenecek plâstik bir örtüyle kaplanmış ve üzeri ponza taşı kırığı ile kapatılmıştır. Bütün açılan alanlar yeni bir tel örgü ile çevrelenmiş ve çalışmalar sona ermiştir.

Kilisedeki Restorasyon Çalışmaları

İlk hafta Aşağı Şehir Kilise konservasyonu projesi için vinç tedarik etmekle geçerken, aynı zamanda işçiler kilisenin güneybatı köşesindeki yıkık evi kaldırma ve daha önceki yıllarda kazılan alanların otlarının temizlenmesiyle uğraşmışlardır. Aynı zamanda kilise dışındaki açmalardan çıkmış atık toprak sit alanı dışına taşınmıştır. Bu masraflı ve çok zaman alan iş Mücahide Lightfoot tarafından denetlenirken Hüseyin Yaman da oldukça yardımcı olmuştur.

Mimarî Parçaların Restorasyonu

2005 kazı sezonunda kilisede yer alan 10 kapı sövesinin parçalarının bulunup yapıştirilma, yerlerinde sağlamlaştırılma ve yerlerine yerleştirme işlemine devam edilmiştir. Mermerler bozulma durumlarına bakılarak farklı koruma işlemlerine tabi tutulmuşlardır. 4 x 4 m. ölçülerinde bir yerleşik vinçten taşların restorasyonu için yararlanılmıştır. Ayrıca kolu 15 m. açılabilen bir hareketli vinç ile de kilise içinde insan gücüyle kaldırılamayan

ve restorasyonları gereken büyük mimarî parçaların restorasyon alanına getirilmeleri sağlanmıştır. Taşların restorasyonunun yapıldığı alanda yarım metre derinlikte ve 9 metrekare genişliğinde bir kum havuzu kilisenin güneyinde yerleşik vinçin altında hazırlanmıştır. Mimarî parçaların hepsinin bir araya toplanıp birleşebilecek olanlarının birleştirilerek sağlamlaştırılmaları amacıyla taşların toplandığı yeni bir alan oluşturulmuştur.

Bahsedilen bu mimarî parçalar; sütunlar, kapı, pencere lento ve söveleri ve tanımlanmayı bekleyen pek çok taştan oluşmaktadır. Kilisenin kuzeyinde yeni açılan ve A14 olarak isimlendirilen açmadan ve daha önceki yıllarda kilisenin kuzeydoğu, kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğusunda bulunan mimarî parçalar da elle, el arabasıyla ya da vinçle alana taşınmıştır. Bu alanlardan toplanan parçalar kilise yapısındaki yerlerine restorasyon ve korumaları yapılarak yerleştirilmeleri sağlanmaktadır.

Bir ana, bir küçük olmak üzere iki kapı sövesi parçası bulunup kum havuzu üzerinde yapıştırılmış ve kilisedeki yerlerine yerleştirilmiştir. Bulunan pek çok parça yapıştırılıp sağlamlaştırılmış ve bir kısmı yerlerine yerleştirilmiştir. Ayrıca iki çift büyük kapı sövesi yerlerinde sağlamlaştırılmıştır.

Duvar Resmi

Güney nef duvarında yer alan fresko parçasının üzerinde büyük bir tuz birikme problemi olmadığı saptanmıştır. Kilisenin diğer alanlarında bulunan ufak tefek parçalardan kenarları açılmış ve tuz birikmesi olan parçalar üzerinde sağlamlaştırma işlemine yoğunluk verilmiştir. Freskolar üzerinde biriken tuzlar pamuk ve saf su ile temizlenmiştir. Büyük taş bloklar ve kilisenin kullanıldığı dönemde yapılmış olan taş tamirleri sırasında açılan delikler taşların arkalarından harçla kapatılmıştır. Freskoların üzerindeki tuz birikintisi temizlendikten sonra hava alması için üzerinde 5 gün süreyle açık tutulmuş ve havalandıktan sonra, üzeri aynı şekilde jeotekstil ve dışına alüminyum levha kar, yağmur ve tozdan korunması için ön kısma kapatılmıştır.

Arazide Açmalardaki Konservasyona Yönelik Çalışmalar

XC açmasındaki içi sıvalı olan bir su tankının içi temizlenerek restorasyonu yapılmıştır. Tankın içindeki sıva sağlamlaştırılmış ve bunu takiben saf su spreyle sıva üzerine sıkılarak önceki karışımın tamamen sıvanın içine çekmesi sağlanmıştır. Hamam yapısına ait onaltıgen binanın iç duvarındaki bir blok taşın çatlayarak iki parçaya ayrıldığı farkedilmiştir. En geniş ana yüzey alınarak iç yüzeyi temizlenmiş ve asetonla temizlik bitirilmiştir. Bu parça ana parçaya özel bir harç karışımı kullanarak yapıştırılmıştır.

Kazı Evindeki Çalışmalar

Seramik Çalışmaları

Dr. Beate Böhlendorf-Aslan ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nden öğrencileri tarafından 2003 kazı sezonunda XB açmasında ele geçirilen seramikler üzerine çalışılmıştır. İşlev ve buldukları tabakalara göre ayrılan seramik parçaları kum havuzunda tamamlanmaya çalışılmış ve profil veren ağız kenarları ve kaideler çizilmiştir. Bunun yanında seramik deposunda daha önceki yıllarda elde edilmiş olan malzemeler gelecek yıllarda çalışılmak üzere tasnif edilmiş ve hazır hâle getirilmiştir.

Tekstil, Deri Çalışmaları ve Konservasyonu

Çalışmalar 2002 kazı sezonunda Aşağı Şehir kilisesinin nartheksinde bulunan mezarlarda ele geçirilen iskelet üzerindeki elbise ve kefene ait olan tekstil ve deri ayakkabı parçaları üzerinde yoğunlaşmıştır.¹³ Çalışmaların amacı ilk hâllerini, kullanım amaçları ve her iskelet üzerinde tek parça hâlinde bulunan parçaların yapım malzemelerini tespit etmektir. Tekstiller küçük parçalar ve bozulma halindeyken bulunmuşlar ve kumaş renklerinin

13 Önceki dipnota ve bkz. L. Usman, "Excavation, Conservation and Analysis of Organic Material from a Tomb in the Narthex of the Lower City Church," *Amorium Reports II: Research Papers and Technical Reports*, Oxford 2003, s. 193-201, res. xiii/1-4.

hepsi koyu kahverengiye dönüşmüştür. 1000 parçadan fazla minik parça el büyüteciyle detaylı olarak çalışılmıştır. Bir mikro örnek analiz yapmak üzere New York Metropolitan Müzesi laboratuvarına götürülmüştür.

2005 kazı sezonunda konsolide edilip kutular içindeki özel karton yataklara yerleştirilen tekstil ve deri parçaları 39 adettir. Bunlar içinde 1993, 1996, ve 2002 kazılarında ele geçirilen parçalar da dahildir. 2002 sezonunda bulunan parçaların hızla bozuldukları dikkat çekmiştir. Bu yüzden parçaların hepsinin konsolide edilmesine karar verilmiştir. Parçalardan bazıları 2002 kazı sezonu sırasında buldukları alandan kaldırılmadan evvel 50% ethanol and 50% aseton içine 3% B.72 katılarak konsolide edilmişlerdir. Uygulanan bu karışım fazla etkili olmadığı farkedilmiş ve yapılan testler sonucunda saf su ile karıştırılmış 8% oranında *Rhoplex* (tutkal) kullanılmasına karar verilmiştir. Bu karışım parçalara uygulanırken hem korumalarını sağlamak istenmiş hem de esnekliklerini korumaları düşünülmüştür. *Rhoplex* ayrıca parçalar mikroskop altında incelenirken uygulanan diğer karışımlara oranla parçalar daha net görülebilmekte ve daha az ışık yansıtmaktadırlar.

Bir sonraki aşama konsolidasyonları yapılan parçaların sağlam bir şekilde yerleştirilmeleri olmuştur. Bu parçalar taşınırken zarar görmelerini en aza indirgerken çalışılan parçaların kolayca bulunmasına da fayda sağlayacaktır. Her parçanın ayrı ayrı ölçüleri alınmış ve çizim kağıdı üzerinde dış hatları çizilmiş ve özel olarak yapılmış karton yataklar içine ayrı ayrı yerleştirilmiştir. Deri parçaları da aynı metotla ancak 50% ethanol and 50% aseton içinde 101 5% B-72 karıştırılarak konsolide edilmişlerdir. Karbonlaşmış parçalar ayrıca konsolide edilmiş fakat parçaların aşırı kırılgan olmalarından dolayı büyük bir dikkatle çalışılmaları gerekmektedir. 2002 sezonunda konsolide edilmemiş parçalar 2006 kazı sezonunda aynı yöntemle konsolide edilip yerleştirileceklerdir.

Cam Buluntular

Çalışmalar 2003-2005 kazı sezonunda ele geçirilen pencere cam parçalarının kataloglanması ve detaylı incelenmeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak mozaik tesseralar, cam cürufları ve cam kaplar da ayrıca dikkat

çekmiştir. 1998-2002 pencere cam buluntuları da incelenmiş ve 2006 kazı sezonunda detaylı bir biçimde kataloglanacaktır.

Cam cüruf parçalarının bolca ele geçirilmesi Amorium'da cam objeler, kaplar ve pencere camlarının üretildiğini ispatlamaktadır. Ayrıca topaklar hâlinde oldukça fazla cam kırığı (*cullet*) ve cam eritmek için kullanılan bir taş kap parçası ele geçirilmiştir. Amorium'daki cam kalitesinin farklılık göstermesine rağmen çalışma ve süsleme tekniklerinin çeşidinin olağanüstü olması kentin hiç olmazsa M.S. 9. y.y.ın başlarına kadar zarif bir zanaat merkezi olduğunu kanıtlamaktadır. 2003/2004/2005 sezonlarında ele geçirilen birkaç parça analiz edilmek üzere New York Metropolitan Müzesi'ne getirilmiştir.

Kazı Evi Deposundaki Mimarî Plâstik Çalışmaları

Kazı evi taş deposundaki çalışmalar mimarî parçaların depoda yeniden tasnifiyle başlamıştır. Kazı sezonuna kadar 70'e yakın mimarî parça envantere geçirilmiştir (Resim: 9). Bu parçalarla 1992 yılından bu yana kayda geçirilen taş sayısı 2020'ye ulaşmıştır. Taş deposundaki parçalar dönem ve kullanıldıkları yerlere göre gruplandırılmış ve parçalara ulaşımı kolaylaştırmak için depo yeniden düzenlenmiştir. Aşağı Şehir Kilisesi'nde ele geçirilen mimarî plâstik parçaları yayın için Tatiana Meltsen ve Paola Pugsley tarafından çizilmeye başlanmıştır.

Küçük Buluntular

2005 kazı sezonunda ender rastlanan ve Amorium'da ilk defa ele geçirilen parça doğal bir kaya kristal yumrusudur. *Amorium Raporları*'nın 3. cildi için buluntuların kaydedilmesi tamamlanırken kataloğa daha önce Amorium'da hiç ele geçirilmemiş beklenmedik birkaç eser de dâhil edilmiştir. Örneğin, büyük olasılıkla 7. yüzyıla tarihlenen bakır bir terazi parçası ve cam ağırlık XE açmasında bulunmuştur. Aynı şekilde yayınlanmak üzere kataloğa eklenen eserler arasında birkaç deniz ve tatlı su kabukları, Geç Roma *unguentariumları* ve Orta Bizans kandili sayılabilir.

Sikke Buluntuları

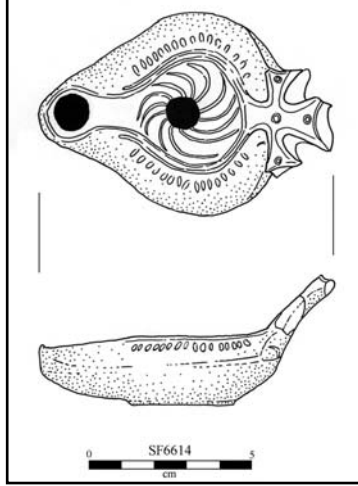
2005 kazı sezonunda toplam 77 sikke kayda geçirilmiş, ancak 21 tanesi kesin olarak tarihlendirilememiştir. Apameia'da, (Dinar) Büyük Mekân'da yüzey buluntusu olarak ele geçirilen bir sikkenin Geç Hellenistik Döneme ait olduğu; dört adedinin de Selçuk ve Osmanlı; büyük çoğunluğunun ise Geç Roma ya da Bizans dönemlerine ait oldukları tanımlanmıştır. En dikkat çeken Bizans sikkeleri arasında Amorium'lu Bizans İmparatoru Teophilos'a ait ve M.S. 830/1-838'e tarihlenen bir gümüş sikkeyi (*miliaresion*) sayabiliriz.¹⁴ Aşağı Şehir Kilisesi'nde ele geçirilen başka bir gümüş sikke ise, Türkiye'de çok nadir bulunan bir örnektir. Bu sikkenin, fotoğraflar ve alçı kalıbının yardımıyla New York'ta yoğun bir araştırmanın sonucunda Fransa'da bulunan Vienne Şehri'ndeki anonim bir başpiskoposa ait ve M.S. 1020-1060 civarına tarihlenen bir gümüş *denier* olduğu anlaşılmıştır (Resim: 10).¹⁵ Buna ilâveten, sezon süresince ele geçirilen dört adet kurşun mührün detayları Amorium'da bulunan kurşun mühürleri üzerinde çalışan Dr. Olga Karagiorgou'ya incelemesi için gönderilmiştir.

Diğer Çalışmalar

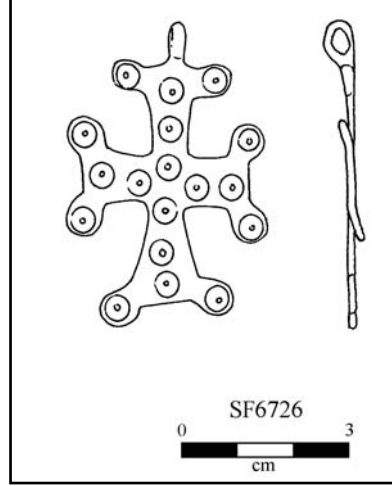
2005 yılında da bir önceki yılda olduğu gibi yayınlara önem verilmiştir. 11 sene önce yazılan rehber kitabını, antik kentin kazılar sonucu oldukça değişmesinden dolayı yeniden yazmak gerekiyordu. Amorium Rehber Kitabı İngilizce ve Türkçe olarak iki dilde hazırlanmıştır. Bu kitapların 2006 Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu'na kadar yayınlanması umut edilmektedir. Ayrıca Haziran 2005'te Amorium kazılarını daha yakından tanıtmak amacıyla Mücadele Lightfoot tarafından bir web sitesi hazırlanmış ve gelişmeler bu web sitesinde bütün dünyaya duyurulmaktadır (www.amoriumexcavations.org).

14 AM05/Yüzey buluntusu/SF6541. 26 mm., 2.96 g., 11h.

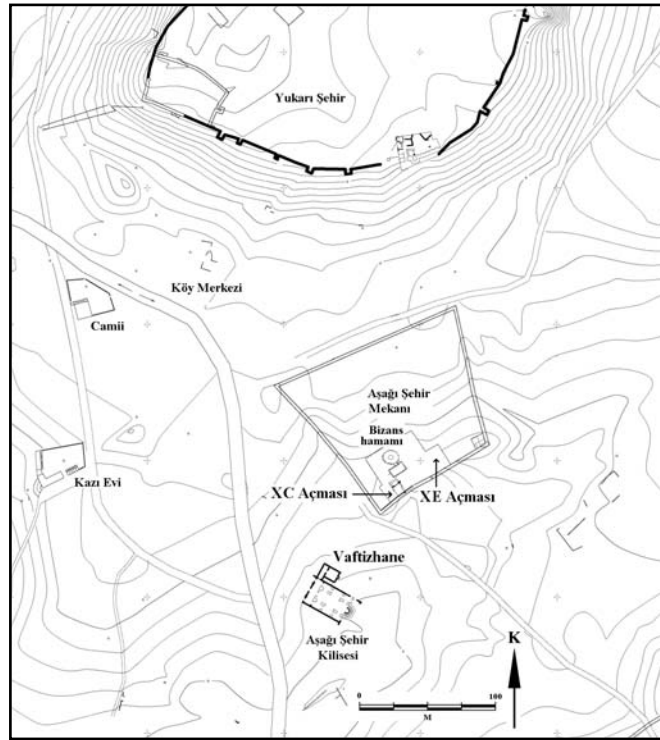
15 AM05/A14-3/SF6598. 19 mm., 1.35 g. Ön: +S. MAVRICVS; haç. Arka: +VRBS VIENNA; monogram. *American Numismatic Society* sikke uzmanı Sn. Dr. Robert Hoge'ye yardımları için teşekkür ederiz.

Çizim 1: Mezar 94/c'de bulunan pişmiş toprak kandil, M.S. 6.-7. yüzyıllar

Çizim 2: Mezar 94/d'de bulunan haç şeklindeki bir bronz kolye ucu

Çizim 3: Aşağı Şehir planı

Resim 1: Batı Nekropolündeki 94 No.lu mezarın son durumu

Resim 2: MZ94/b No.lu mezar odasının kuzey duvarında kullanılmış Frig kapı betimli mezar steli (T1959, Yük. 1.42 m.)

Resim 3: Mezar 94/d'de bulunan bronz ha rölikerin ön kapağı (SF6680)

Resim 4: XE açmasında bulunan havuz yapısı ve erken 9. yüzyıl yangın tabakası

Resim 5: XE açmasındaki havuz yapısında bulunmuş pres ağırlık taşı, M.S. 7.-8. yüzyıllar

Resim 6: XE açmasında sokağın üstündeki yıkıntı ve yangın tabakaları, M.S. 9. yüzyılın ilk yarısı

Resim 7: XC açmasında bulunan üzüm ezme zemini, M.S. 7.-8. yüzyıllar

Resim 8: Aşağı Şehir Kilisesi'nde yeni ortaya çıkarılan vaftizhane, M.S. 6-11 yüzyıllar

Resim 9: Kilisenin vaftizhanesinde bulunan Orta Bizans Dönemine ait mermer templon arşitrav parçası (T2012)

Resim 10: Gümüş denier, Vienne darphanesi, M.S. 1020-1060 (SF6598)

BURGAZ KAZILARI 2005 YILI ÇALIŞMALARI

Numan TUNA*
Nadire ATICI
İlham SAKARYA
Elif KOPARAL

1993 yılından beri yürütülmekte olan Burgaz ören yerindeki kazı çalışmaları 2005 yılı kampanyası Prof.Dr. Numan Tuna başkanlığındaki bilim heyeti tarafından 18 Temmuz – 6 Ekim tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. 2005 yılı kampanyası için gerekli malî kaynak ODTÜ TAÇDAM ve BAP Projesi kapsamında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü ile T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, DÖSİMM tarafından karşılanmıştır.

2005 yılı kazı çalışmalarında Prof.Dr. Numan Tuna başkanlığındaki bilim heyetine T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı adına yetkili uzman olarak İzmir 1 No.lu Koruma Kurulu'ndan Arkeolog Hüdaverdi Benzer, ODTÜ TAÇDAM'dan Araş.Gör. Nadire Atıcı, Araş.Gör. İlham Sakarya, ODTÜ Yerleşim Arkeolojisi Programı'ndan Araş.Gör. Elif Koparal, Araş.Gör. Volkan Demirciler, Burak Belge (şehir plancısı), Seda Uçan (arkeolog), Canan Canbek (arkeolog), Memetcan Biber (arkeolog), Müjde İskeçe, (arkeolog), H. Burak Soy (arkeolog), Bengü Aykaç (konservatör), Nur Direr (konservatör), ile ODTÜ Yerleşim Arkeolojisi Programı'ndan Üveys Ekşi, Ceren Çilingir, Emine Sökmen, Mimarlık Bölümü'nden Fatma Arıkan, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden Selen Ercan, Bilge Serin, Aytaç Ertekin, Tarih Bölümü'nden Meriç Türker Öztürk katılmışlardır. Kazı çalışmaları değişen sürelerde ortalama 20 işçi ile yürütülmüştür.

* Prof.Dr. Numan TUNA, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yerleşim Arkeolojisi Ana Bilim Dalı TAÇDAM 06531 Ankara/TÜRKİYE.

2005 yılı kazı çalışmaları, Burgaz yerleşiminin konut ve sokak dokularının ve katmanlaşmasının daha net anlaşılmasına ve Burgaz yerleşiminin kamu alanlarını saptamaya yönelik olarak üç sektörde yaklaşık 875 m²lik bir alanda yürütülmüştür (Bk: Çizim: 1). Özellikle Klasik Çağ yerleşim katı hakkındaki bilgilerimizi genişletmek için aşağıda belirtilen alanlarda kazılar yapılmıştır:

i) SE sektöründe 2003 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan doğu-batı doğrultulu caddenin güneyinde bulunan ve 2004 yılı çalışmalarında bir kısmı açığa çıkarılan konutlar ile 2003 yılı çalışmalarında SE sektörünün batı tarafındaki kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu caddenin kuzeyinde kısmen ortaya çıkarılan konutların devamının anlaşılmasına yönelik olarak iki farklı alanda; 8.5.D, 7.5.C, 7.5.D, 7.5.B, 7.5.A, 6.5.B, 6.5.A, 5.5.B, 5.5.A, 4.8.D, 4.7.A, 4.7.D, 4.6.A, 4.6.D, 4.5.A, 4.5.B, 4.5.C ve 4.5.D plan karelerinde;

ii) Bugüne dek yapılan kazı çalışmalarında konut alanlarının büyük bir kısmı ortaya çıkarılan Burgaz yerleşiminin kamu alanlarının saptanabilmesi ve önceki yıllarda yapılan jeofizik çalışmalarında gözlenen anomalilerin test edilmesi amacı ile Liman Sektörü B11 tarlasında, SE.17.1.D, SE.17.1.C, SE.18.1.D, NE.16.1.B, NE.17.1.A, NE.17.1.B, NE.18.1.A plan karelerinde;

iii) Bir diğer çalışma alanı olan NE sektöründe ise, sektörün doğusunda daha önceki çalışmalarda ortaya çıkarılan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu caddenin devamı ile cadde doğusundaki yapılanmayı anlamak ve NE sektöründe bugüne kadar yapılan çalışmalarda saptanan yapı adasını kuzeydoğuda sınırlayan muhtemel cadde veya sokağı saptamak amacıyla; 5.5.B, 6.5.A, 5.6.B, 6.6.A, 6.6.B, 6.6.C, 6.7.B, 6.7.C, 6.8.B, 6.8.C plan karelerinde çalışılmıştır.

NE Sektörü Çalışmaları

BZ.05.NE.6.8.C ve 6.8.B Açmaları

NE.6.8.C açmasında yürütülen çalışmalarda alanın güneybatısından kuzeydoğusuna kesintisiz düzgün bir şekilde uzanan 48 cm. genişliğinde düzgün taşlardan örülmüş bir duvar (D310) ve bu duvarı dik kesen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanan 36 cm. genişliğinde bir başka iç mekân duvarı

(D320) ortaya çıkarıldı (Resim: 1). İki duvar arasında kalan, açmanın batı tarafında iki duvara da yaslanan İ.Ö. 4.yy. 3. çeyreğine ait seramiklerin ele geçirildiği killi Horasanlı F05-44 tabanı saptandı (Resim: 2). Açmanın güneyinde kalan alanda, D310 duvarına yaslanan, diğer tabanlarla çağdaş, 6.8.B açmasından devam eden bir başka taban görüldü (F05-34).

D310 ile D320 duvarlarının oturduğu dolguları anlamak amacıyla açmanın kuzeydoğu tarafında iki duvarın birleştiği alanda derinleştirildi. İki duvarın da İ.Ö. 5.yy. seramiklerinin geldiği bir dolgu içinde +1.76 m. kotunda askıda kaldıkları ve duvarların diplerine duvar doğrultuları dışına taşan destek amaçlı küçük taşların yerleştirildiği saptandı.

6.8.C açmasında yürütülen çalışmalar sonucunda; daha önce açılan alanlarla herhangi bir bağlantısı bulunmayan yeni bir yapıya ait üç farklı mekânın tabanlarına ulaşıldı (Çizim: 2).

6.8.B açmasındaki çalışmalarda açmanın güneydoğu köşesinden kuzeybatıya uzanan bir doğrultuda Horasanlı kerpiçlere ulaşıldı (Resim: 3). Kerpiçlerin kuzeyden güneye yıkıldıkları düşünülerek, kerpiçlerin kuzeyinde D310 duvarının net bir şekilde kesildiği alana dik bir alanda çalışmalar yürütüldü; D310 duvarına dik doğrultuda işlenmiş büyük bir blok taşlara ulaşıldı (D319).

Sonuç olarak, 6.8.C ve 6.8.B açmalarındaki çalışmalarda 2004 yılında ortaya çıkan ve doğrudan caddeye açılan mekânların parsel duvarının D257 duvarı olduğu ortaya çıkarılırken, NE sektöründeki yapı adasını sınırlayan ve daha önceki çalışmalarda ortaya çıkarılan caddeye bağlanan 220 cm. genişliğinde bir sokak da yine bu çalışmalarda saptandı. Ayrıca bu çalışmalarda çok net korunmuş kerpiç yıkıntıları görülürken, caddeyi sınırlayan D319 duvarının su basmanı seviyesine kadar taşlarla yükseltilmediği ve kerpiçlerin doğrudan temel taşları üzerinde yükseldiği anlaşıldı.

BZ.05.NE. 6.7.B ve 6.7.C Açmaları

6.7.C açmasında D114 ve D115 Hellenistik duvarları doğrultularında yapılan çalışmalarda duvarlar net bir şekilde açığa çıkarıldı. Duvar doğrultusunda duvara ait taşlar D115 duvarına yaslanır bir şekilde taban altından görüldü.

D115 duvarına paralel alanda ise D259 duvarına yaslanan İ.Ö. 4. yy. başı killi, çakıllı bir başka taban gözlemlendi (F05-48). Bu tabanın kuzey doğuda D115 duvarı döküntüleri dolayısı ile tahribata uğradığı anlaşıldı. Açmanın güneydoğu köşesinde cadde doğrultusunda yürütülen çalışmalarda kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu caddenin son kullanım evresine ait güneyden kuzeye eğimli killi-Horasanlı düzlemine ulaşıldı. Cadde düzleminin D114 duvarı altından devam edip D115 duvarına yaslandığı saptandı.

Caddenin devamını görmeye yönelik olarak 6.7.B açmasında da çalışmalar yürütüldü. 6.8.C açmasında da görülen D114 ve D115 Hellenistik duvarlarının devamı ortaya çıkarıldı. Cadde doğrultusunda yürütülen çalışmalarda cadde son kullanım evresine ait düzlemin Hellenistik Dönem tahribatı ile bozulduğu anlaşıldı. D114 duvarı kenarındaki döküntü taşların da bu düzlemi tahrip edip 6.7.A açmasında 2004 yılında saptanan caddenin İ.Ö.4. yy. ortasına ait sert, seramikli, çakıllı düzlemine kadar devam ettiği saptandı. Cadde doğrultusunda devam eden çalışmalarda kısmen korunmuş İ.Ö. 4. yy. sonu cadde düzlemine ulaşıldı. Caddeyi sınırlayan ve daha önceki çalışmalarda ortaya çıkarılan D130 duvarı doğrultusunda yürütülen çalışmalarda Hellenistik tahribat altından doğrultusu tam olarak D130 duvarını tutmayan, biraz daha batıda yer alan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir duvara ait batı yüzdeki taşlar ortaya çıkarıldı (D334). D334 duvarının kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir duvarla (D335) köşe yaptığı saptandı. Bu açıklık muhtemelen caddeye açılan dar bir sokak ve D334 duvarının döndüğü yerde görülen iri kumlu dolguda bu sokağa ait bir düzlem olduğu düşünülmektedir. Buna göre, D334 ve D335 duvarlarının bir başka yapıya ait parsel duvarları olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 2).

BZ.05.NE.6.6.C Açması

NE.6.6.C açmasının ilk seviyelerinde Hellenistik tahrip dolgusu kaldırıldıktan sonra, güneyden kuzeye eğimli caddenin son kullanım evresi düzlemine ulaşıldı. Açmanın güneyinde 6.6.B açmasından devam eden F05-28 killi-Horasanlı tabanının devamı görüldü. Caddeyi sınırlayan D130 duvarı doğrultusunda yapılan çalışmalarda duvara ait temel taşları ortaya çıkarıldı.

Duvar kuzeye devam etmeyip tahrip sonucu kesintiye uğradığı görülmüştür. D130 duvarının tahribata uğradığı alana dik gelen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir duvara ait temel taşları ortaya çıkarıldı (D336). Duvarın kesintiye uğradığı bu alanda sokaktan buradaki avlulu evin mekânına bir giriş olduğu düşünülmektedir.

BZ.05.NE.6.6.A, 6.6.B ve 5.6.B Açmaları

5.6.B açmasında kuzeybatı köşesindeki çalışmalarda daha önce 5.6.D açmasında görülen D165 duvarının sıvalı devamı ve bu duvara yaslanan Horasanlı tabanın devamı ortaya çıkarıldı (F05-25). Cadde doğrultusunda yürütülen çalışmalar sonucunda caddenin İ.Ö.4.yy. sonu kullanım evresine ait killi-Horasanlı düzlemine ulaşıldı. Cadde düzleminin D114 Hellenistik duvarı altından devam edip D115 duvarına kadar yaslandığı görüldü. Açmanın kuzeybatısında D165 duvarı referans alınarak burada cadde genişliğinin yaklaşık 4.50 cm. olarak ölçülmüştür.

6.6.A açmasında yürütülen çalışmalarda güneydoğu köşeden orta kesime uzanan daha önce 6.5.D açmasında görülen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu D271 duvarı doğrultusunda kızıl toprak ve Horasan'dan in *situ* kerpiç örgülü duvara rastlandı. Kerpiçlerin iki yanında da duvar genişliğinin 50 cm. olduğunu gösteren beyaz sıvalar iyi korunmuş olarak ortaya çıktı. Kerpiçler açmanın ortasında caddeyi sınırlayan D130 duvarına dayandığı görüldü (Resim: 4). D271 duvarının sınırladığı alanda İ.Ö. 4.yy 3. çeyreğine ait seramiklerin ele geçirildiği killi bir taban (F05-26) saptandı.

Cadde doğrultusundaki çalışmalarda ise 5.6.B açmasından devam eden caddenin son kullanım evresine ait düzlemi görüldü. D130 duvarı doğrultusunda yürütülen çalışmalarda duvara ait düzgün, büyük ve işlenmiş temel blokları ortaya çıkarıldı. Duvar taşları açmanın kuzeydoğu tarafında iki sıra hâlinde korunmuş olarak karşımıza çıktı. Açmanın kuzey tarafında D130 duvarı ile cadde dolgularını anlamak amacıyla küçük bir alanda derinleşildi. Yapılan çalışmalarda; D130 duvarının İ.Ö.5.yy ortalarından sonra inşa

edildiği, caddenin ise 4. yy. başından 4.yy. sonuna kadar farklı düzlemler ile yükseltilerek kullanıldığı anlaşılmaktadır.

6.6.B açmasında kazı çalışmaları sadece batı bölümünde 2,5x5 m. lik alanda yürütülmüştür. Açmanın güneydoğu köşesinde 6.6.A açmasından devam eden D271 duvarına ait kırmızı kerpiç izleri gözlemlendi. Açmanın batısında 6.6.A açmasında ortaya çıkarılan F05-26 kil tabanının devamı doğuya doğru zayıflayarak D270 duvarına ait taşlara yaslandığı görüldü. Bu tabanın doğu tarafı kaldırılarak sürdürülen çalışmalarda ortaya çıkarılan D270 ve D308 duvarlarının İ.Ö. 5.yy. ilk yarısından sonra 38 cm. kalınlığında inşa edildikleri; D270 duvarının İ.Ö. 4.yy ortalarında genişletilerek 50 cm. olarak kullanımını sürdürdüğü, D308 duvarının ise aynı tarihlerde iptal edilip üstünün tabanla örtüldüğü anlaşılmıştır.

6.6.A, 6.6.B, 6.6.C açmalarında yürütülen çalışmalar sonucunda kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu caddenin doğusunda yer alan bir yapının caddeye bakan bölümleri açılmıştır. 2004 yılında açılan 6.5.D açmasında görülen ve İ.Ö.4.yy. ortasında iptal edildiği düşünülen D275 duvarı muhtemelen bu yapının güneydeki sınırını oluşturmaktaydı; kuzeydeki sınırı ise 6.6.C açmasında bu yılki çalışmalarda görülen D336 duvarı ile tanımlanmıştır. Böylece bu parsel duvarları ile sınırlanan ve caddeye bakan üç mekân tamamen ortaya çıkarıldı (Çizim: 2).

BZ.05.NE.5.5.B ve 6.5.A Açmaları

6.5.A açmasındaki çalışmalar modern kanalizasyon borusu tahribi dolayısı ile açmanın batısında 3x5 m. lik bir alanda yürütüldü. 4. seviyede açmanın güneyinde kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir duvara ait taşlar ortaya çıkarıldı (D287). Duvarın kuzeyinde açmanın geri kalanında yürütülen çalışmalarda, daha önce 6.5.D açmasında görülen killi-Horasanlı tabanın devamı (F05-7) açığa çıkarıldı. Bu taban üzerinde 6.5.D açmasındaki ocakla ilişkili olarak yoğun metal artıklarına rastlandı. Ayrıca taban üzerinden genelde kaba kapların görülmesi, bu kapların metal eritmek amacıyla kullanılmış olduklarını

düşündürmektedir. D287 duvarının oturduğu dolguları anlamak amacıyla, duvarın kenarında küçük bir alanda F05-7 tabanının bir kısmı kaldırıldı ve taban altına döşenmiş yoğun çakıl taşı ve kum görüldü. Bu dolgudaki seramikler, tabanın İ.Ö. 4. yy. ortasından sonra yapıldığını göstermektedir. Bu dolgu altından gelen yoğun taşlı seramikli (İ.Ö.5.yy.) dolgu kaldırıldı. Bu dolgunun D287 duvarına yaslanmadığı görülürken duvarın bu dolgu üzerine +1.89 m. kotunda oturduğu saptandı. Yoğun taşlı dolgu altından gelen kalın Horasan dolgu kaldırıldı. Dolgu içinde İ.Ö 6. yy. ilk yarısı İonia *kylix* parçaları ele geçirildi. Bu dolgu altından ise deniz kumlu bir dolgu saptandı.

NE.5.5.B açmasında yürütülen çalışmalarda NE.6.5.A açmasında ortaya çıkarılan D287 duvarına dik doğrultuda uzanan bir duvar ortaya çıkarıldı (D286). Açmada, güneydoğusu- kuzeybatısı yönünde ve daha önce 6.5.A açmasında görülen D287 duvarının devamı görüldü. Çalışmalarda ayrıca D286 duvarının güneyinden başlayıp daha sonra, D287 duvarının güneyinde duvar boyunca devam eden küfeki taşından oyulmuş bir kanal saptandı. Kanalin kuzeybatıya doğru eğimli ve kuzeybatı tarafının dağılmış durumda olduğu görüldü. Bir atık su kanalı olduğunu düşündüğümüz bu kanal caddeye açılmaktadır (Resim: 5).

D286 ve D287 duvarları arasında kalan açmanın güneybatısında yürütülen çalışmalarında yine kanal gibi güneydoğudan kuzeybatıya eğim gösteren İ.Ö. 4.yy. sonlarına ait Horasanlı bir taban ortaya çıkarıldı (F05-5). Açmanın kuzeybatı köşesinde caddeyi sınırlayan ve D287 duvarına dik gelerek buradaki bir mekânı tanımlayan D130 duvarına ait düzgün temel taşları açığa çıkarıldı. D287 ve D130 duvarları arasında kalan açmanın kuzeydoğu tarafındaki çalışmalarda 6.5.A ve 6.5.D açmalarında da devamı görülen F05-7 killi-Horasanlı tabanın devamı ortaya çıkarıldı. Taban üzerinde yer yer yanık izlerine ve yoğun bronz obje parçaları ile cüruflarına rastlandı. Bu alan ile 6.5.A açmasında ele geçirilen yoğun bronz parçalarının 6.5.D açmasındaki ocakla ilişkili olarak bronz işliği olasılığını güçlendirmektedir.

D286 duvar dolgularını anlamak amacıyla duvarın batı tarafında küçük bir alanda derinleşildi ve duvarın doğrudan F05-5 tabanının üzerine oturduğu,

buna göre de sadece İ.Ö. 4.yy. da kullanılmış olduğu saptandı. Kaldırılan taban altından İ.Ö.5.yy. 3. çeyreğine ait bir başka Horasanlı taban (F05-19) ortaya çıkarıldı. Bu taban da kaldırıldı ve altından İ.Ö.5. yy. ilk yarısına tarihlenen kil bir tabana ulaşıldı.

SE I Sektörü Çalışmaları

BZ.05.SE.8.5.D açması: Bu açmada çalışmalar 1997 ve 1998 yıllarında çalışılan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu taş döşeli sokağın devamını bulmak ve sokak ile sınırlanan yapıları açığa çıkarmak amacı ile yürütüldü (Çizim: 3).

Sokağın güneybatı tarafında killi çakıllı bir taban (F05-4) ortaya çıkarıldı. Bu alan muhtemelen sokak ile sınırlanan bir iç mekândır ve tabanı İ.Ö. 4.yy. ın ikinci yarısından sonuna kadar yükseltilerek kullanılmıştır. Açmanın doğu tarafında sokağı sınırlayan ve sokağın kuzeybatı tarafında bulunan yapıya ait D29 parsel duvarının devamı ortaya çıktı. D29 duvarının doğu tarafında ise avlu olarak düşünülen mekânda yoğun olarak zeytin çekirdekleri ile D28 duvarına paralel uzanan küfeki taşından yapılmış bir kanalın bulunması burada bir işliğin varlığını göstermiştir.

D296 ve D18 duvarlarını derinliğini ve F05-4 tabanı ile ilişkilerini görmek amacıyla iki duvar arasında derinleşildi. +1.72 m. kotunda Horasanlı bir taban (F05-11), +1.62 m. kotunda ise killi bir taban (F05-12) görüldü. F05-12 tabanının da altına inildiğinde yoğun küçük çakıltası ve deniz kabuğundan 20 cm. lik bir blokaj görüldü. Bu blokajın altında ise büyük taşlardan oluşan bir dolgu gözlemlendi. D296 duvarının +1.45 m. kotunda bu dolguya oturduğu saptandı. Bu alanda İ.Ö. 6.yy. seramikleri görüldü.

Sonuç olarak, güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu uzanan sokağın iki tarafında farklı mekânlara rastlandı (Resim: 6). Öncelikle kuzey kısımda D29 parsel duvarı ile sınırlanan evin mekânlarının İ.Ö.4. yy. sonunda zeytin işliği olarak kullanıldığı anlaşıldı. Sokağın güneyinde ise D18 parsel duvarı ile sınırlanan evin İ.Ö.4. yy. ortasından sonuna kadar kullanılan mekânlarına ait farklı evrelerin tabanları ve duvarları ortaya çıkarıldı.

SE.7.5.C ve SE.7.5.D Açmaları

1997-1998 yıllarında açılan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu taş döşeli sokağı sınırlayan yapıları anlamak amacıyla SE.7.5.C ve 7.5.D açmaları da kazılmıştır. 7.5.C açmasının batısında kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, 55-58 cm. genişliğinde bir duvar (D292) ortaya çıkarılmıştır; SE.8.5.D açmasında görülen F05-1 tabanının bu duvara kadar devam ettiği saptandı. D292 duvarının batı tarafında, bu duvara paralel uzanan 50 cm. genişliğinde D293 duvarı açığa çıkarılmıştır.

7.4.A açmasında bulunan ve kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanan D282 duvarının devamı +1.90 m. kotundan itibaren ortaya çıkarılmıştır. D282, D292, ve D293 duvarları ile sınırlanan ve güney kesimde sıkıştırılmış kil ve çakıldan oluşan bir tabana ulaşıldı (F05-10). Bu taban İ.Ö. 4.yy. in son çeyreğine tarihlenmektedir.

7.5.D açmasında yapılan çalışmalarda doğu bölümde 7.5.C açmasından devam eden F05-10 tabanının devamı iyi korunmuş olarak ortaya çıkarıldı. İ.Ö. 4.yy. in 3. çeyreğine tarihlenen bu taban D267 duvarına kadar dayanmaktadır. Açmanın kuzeybatı köşesinde kuzeydeki küçük evin parsel duvarı olan D62 duvarı açığa çıkarıldı. Bu alanda bu duvarla köşe yapan bir iç mekân duvarı da görüldü (D260).

D267 parsel duvarı ile D62 parsel duvarının arasındaki *peristasis* bölümünde uzanan, boyları 61 cm. çapları 21 cm. olan ve iç içe bağlanmış şekilde 4 adet künk bulundu. Bu künklerin kuzey bitiminde künklerin bağlandığı düz dipli bir *pithos* ortaya çıkarıldı. Bu künklerden oluşan bu kanalda sokağa doğru bir eğim bulunmaktadır.

F05-10 tabanının blokajını görmek amacıyla açmanın güneybatısında yürütülen çalışmalarda taban blokajının hemen altında kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir duvara rastlandı (D298). Bu duvarın güney tarafında duvarla çağdaş (İ.Ö. 4.yy. in ikinci yarısı) killi bir taban saptandı (F05-35). Dolayısı ile D267, D292, D282 ve D298 duvarları ile sınırlanan mekânın İ.Ö. 4.yy. sonuna doğru D298 duvarının iptal edilerek genişletildiği anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, 7.5.C ve 7.5.D açmalarında D18 ve D267 parsel duvarları ile sınırlanan evin iç mekânları açılmıştır; burada sokağa bakan bir ön oda ve arkada iki kullanım evresi olan bir diğer mekân açığa çıkarılmıştır (Çizim: 3).

BZ.05.SE.7.5.B açması: Kuzeyde D18, doğuda D1 ve batıda D267 duvarları ile sınırlandırıldığını düşündüğümüz evin arka mekânlarını anlamak amacıyla bu açmada çalışmalar yürütüldü. Açmanın kuzeyinde 7.5.C açmasında bulunan F05-4 tabanının devamı ortaya çıktı. Bu taban kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu uzanan taş sırasına kadar devam etmektedir. Bu taşlar doğrultusunda yürütülen çalışmalar sonucunda çok düzgün olmayan genişliği 60-68 cm. arasında değişen blok taşlardan oluşan bir duvara rastlandı (D297). Duvarın güney tarafında yürütülen çalışmalarda güneybatı tarafında killi bir tabana ulaşıldı (F05-13). Açmanın güneydoğusunda D17 duvarının devamını bulmaya yönelik çalışmalar yürütüldü ve duvarın kuzeydoğu hattı boyunca Horasanlı, çakıllı bir taban bulundu (F05-14). Bu taban D297 duvarına dayanmaktadır. D17 duvarı doğrultusunda derinleşilen alanda İ.Ö. 6.yy. dan itibaren İ.Ö. 4.yy. sonuna kadar farklı taban ve tabanaltı dolguları ile katmanlaşma izlenmiştir.

BZ.05.SE.7.5.A açması: Bu açmadaki çalışmalarda ilk olarak 7.5.C açmasında görülen güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu D292 duvarının devamı ortaya çıkarıldı. 55-58 cm. kalınlığında olan duvarın iki yüzünde de beyaz sıva saptandı. D292 doğu tarafında yürütülen çalışmalar sonucunda 7.5.B açmasından devam eden F05-13 kil tabanının devamı görüldü. D292 duvarının batı tarafında ise killi çakıllı F05-36 tabanı ile karşılaşıldı. Bu tabanın açmanın kuzey tarafında zayıfladığı görüldü ve bu alanda derinleşildi. Açmanın kuzeyinde bulunan F05-35 tabanının devamı ortaya çıkarıldı. Bu taban 7.5.D açmasındaki D298 duvarına kadar yaslanmaktadır. Ele geçirilen buluntular ışığında F05-36 tabanı İ.Ö. 325'lere, F05-35 tabanı ise İ.Ö. 350'lere tarihlenmektedir. Dolayısıyla iki kullanım evresi saptanmıştır. Böylece D292, D298 ve batıda D267 duvarları ile sınırlanan bir iç mekân ortaya çıkarılmış oldu (Çizim: 3).

BZ.05.SE.6.5.B açması: 2004 yılında açılan 6.5.C açmasında mekânları

açığa çıkarılan ve D62 parsel duvarı ile sınırlanan evin güneydoğusu bitişiğinde D267 parsel duvarı ile tanımlanan bir diğer evin kullanım mekânlarını açığa çıkarmak amacı ile bu açmada çalışmalar yürütüldü. Açmanın kuzeybatı köşesinde D265 parsel duvarı ile D267 duvarı doğrultusu boyunca Hellenistik-Roma Çağında yapıldığı anlaşılan bir tahrip çukuruna rastlandı. Açmanın güneybatı köşesinde D267 parsel duvarı ile sınırlanan evin içinde, ağız çapı yaklaşık 55 cm. olan bir kuyu ortaya çıkarıldı. Bu nedenle D267, D298, D292 duvarları ile sınırlanan mekânın evin avlusu olduğu düşünülmektedir. Güneydoğu köşede ise killi çakıllı bir taban saptandı (F05-37). Tabanın batıya doğru zayıfladığı ve tahribata uğradığı gözlemlendi. Tabanın bu alanında derinleşildi ve doğu kesite yakın alanda çakıllı bir düzlem ortaya çıktı.

BZ.05.SE.6.5.A ve SE.5.5.B açmaları: 2004 yılında açılan 6.5.D, 5.5.C, 6.4.A ve 5.4.B açmalarında ortaya çıkarılan evin planını ve güney sınırlarını netleştirmek amacı ile bu açmalarda da çalışmalar yürütüldü. 6.5.A ve 5.5.B açmalarında yapılan çalışmalarda kuzeyde bulunan evin güney, batı ve doğu parsel duvarları açığa çıkarılmış oldu (Şekil 3). Ayrıca bu alanda bir avlu olduğu anlaşıldı. D330 parsel duvarının da üstü kısmen kapatılarak bu alanın, kuzeyde D183, batıda D324, doğuda D229, olasılıkla güneyde D300 duvarları ile sınırlanan büyük bir işlik olduğu anlaşıldı. Kuzey kısımda ikiye ayrılan iki kanal ve 4.5.C açmasında bulunan kuyu da işlikle ilişkili olarak kullanılmış olmalıdır.

BZ.05.SE.5.5.A açması: D229 ve D183 parsel duvarları ile sınırlanan büyük avlunun işlevini anlamak ve bu alanı tanımlamak amacıyla bu açmada çalışmalara devam edildi. 5.5.B açmasında görülen kanalın devamına açmanın kuzeydoğu köşesinde rastlandı. Kanal çatı kiremitleri ve taşlardan destek verilerek yapılmıştır. Kanalda kuzeybatıda, caddeye doğru bir eğim söz konusudur. Kanalın güneyinde ise killi çakıllı bir taban saptandı (F05-62). Taban üzerinde İ.Ö. 4.yy. ın ikinci yarısına tarihlenen seramik parçaları ele geçirildi. Bu tabanı bölen herhangi bir duvarın görülmemesi, alanın büyük bir avlu olduğuna işaret etmektedir.

SE II Sektörü Çalışmaları

BZ.05.SE.4.8.D açması: 2001, 2002 ve 2003 yıllarında ortaya çıkarılan ev ile 2003 yılındaki çalışmalarda ortaya çıkarılan D222 parsel duvarının sınırladığı diğer evin mekânlarını anlamak amacıyla 4.8.D ve 4.7.A açmalarında çalışmalar yürütüldü (Çizim: 3). D302 ve D306 duvarlarının sınırladığı açmanın kuzeydoğusunda İ.Ö. 4.yy. a tarihlenen killi bir taban ortaya çıkarılırken (F05-18), açmanın güneydoğu köşesinde D306 duvarına kadar yaslanan killi çakıllı bir başka taban saptandı (F05-24). D222 ve D223 parsel duvarları arasındaki *peristasis* kullanılmak üzere F05-21 kil tabanı ile kapatılmıştır. D223, D173, D186 duvarları doğrultularında yürütülen çalışmalarda F05-24 tabanı ile kapatılıp kullanılmadığı anlaşıldı. Önceki yıllarda büyük bir kısmı ortaya çıkarılan ve toplu hâlde yoğun ağırlıkların ele geçirildiği ve dokumayla ilişkili bir mekân olarak değerlendirilen D241, D173, D243 ve D223 duvarlarıyla sınırlanan mekânın devamı, açmanın güneyinde ortaya çıkarıldı (Çizim: 3). Bu mekân, geç dönemde D223 ve D173 duvarlarının tabanla kapatılmasıyla genişletilerek kullanılmış olmalıdır. Bu alan İ.Ö. 4.yy. sonunda atölye-ev olarak kullanılmıştır.

BZ.05.SE.4.7.A açması: 4.8.D açmasının kuzeyinde görülen sıva düzlemin bu açmada da kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu devam ettiği ve yaklaşık 50 cm. uzunluğunda olduğu saptandı. Açmanın güneybatısında D222 parsel duvarı ile çağdaş kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu D301 ve D302 parsel duvarları ortaya çıkarıldı (Resim: 7). Açmanın batı tarafında çakıllı bir taban (F05-16) görüldü. Büyük oranda tahribata uğramış bu taban kısmen korunarak derinleşildi ve bu tabanın D303 numarası verilen kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu duvarın üstünü İ.Ö.4.yy. ilk yarısında örttüğü anlaşıldı. D222, D303, D238 ve D301 duvarlarının sınırladığı alanda yürütülen çalışmalarda killi bir taban ortaya çıkarıldı (F05-17). Kısmen kaldırılan taban altından düzgün kesimli 60x50 cm., 20x30 cm. ölçülerinde blok taşlar görüldü. Bu bloklar olasılıkla erken dönem kullanımı ile ilgili bir girişi işaret etmektedir. Yine F05-17 tabanı altından yaklaşık 35 cm. genişliğinde erken kullanımına (İ.Ö.5. yy. ın sonu, İ.Ö.4.yy. ın başı) ait bir duvar ortaya çıkarıldı (D304). Bu duvarla ilişkili olarak F05-38

numaralı kil bir taban saptandı. Böylece, bu mekânın erken dönemde D301, D303, D304 ve D222 duvarları ile sınırlandırıldığı ve F05-38 tabanının bu döneme ait olduğu (İ.Ö.5.yy. ın sonu, İ.Ö.4.yy. ın başı), geç dönemde ise (İ.Ö.350-325) D222 ve D301 parsel duvarlarının kullanılmaya devam edildiği, D303 ve D304 duvarlarının ise mekân genişletme amacıyla tabanla örtülerek iptal edildiği saptanmıştır. *Peristasiste* yapılan çalışmalarda ise, D301 ile D302 duvarlarının İ.Ö.5.yy. a ait oldukları, fakat duvar örgülerinin farklı olduğu anlaşıldı.

BZ.05.SE.4.7.D. açması: Burada yürütülen çalışmalarda güneybatı tarafta 4.7.A açmasında ortaya çıkarılan kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu D303 duvarının devam ettiği ve D238 geç dönem duvarının bu duvara dayandığı görüldü. Açmanın ortasını kaplayan alanda dağınık kerpiçli, killi bir taban saptandı (F05-39) ve taban kısmen bırakılarak derinleşti. Taban altında kısmen düzgün görünen taşlarla oluşturulmuş bir taş dolgu ortaya çıkarıldı. 4.7.A açmasında blok taşlarla kesilen D304 duvarı doğrultusunda duvarın devamı ortaya çıktı. Açmanın kuzeybatı köşesinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu –önceki yıllarda ortaya çıkarılan- D236 duvarının devam ettiği gözlenirken, açmanın kuzeydoğu köşesinde ise kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir başka duvar (D309) saptandı. Böylece taş dolgu ve onun üzerini örten tabanın D236, D309, D303 ve D304 duvarları ile sınırlandırıldığı anlaşıldı. Taş dolgunun mekânın hemen hemen ortasına yakın bir alanda 70 cm. çaplı bir alanda devam etmediği saptandı ve bu alanda derinleşti. Yürütülen çalışmalar sonucunda sadece alt yüzleri yanık taşlar gözlemlendi. Bu taşlar üzerindeki derin karbonlaşma izleri, yanma işleminin bu alanda uzun süreli olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; D304, D303, D236 ve D309 duvarları ile sınırlanan bu alanın erken ve geç dönemde bir iç avlu görevi gördüğü anlaşılmaktadır (Çizim: 3). Avlunun ortasındaki yanık taşların da olasılıkla bu alanda yüksek ısılı atölye faaliyetleri ile ilişkili olduğunu göstermektedir.

BZ.05.SE.4.6.A açması: 4.7.D açmasında ortaya çıkarılan mekânın devamını anlamak amacıyla çalışmalar genişletilerek bu açmada devam edildi. Çalışmalarda üst kotlarda kısmen korunabilmiş çakıllı killi taban ortaya

çıktı (F05-33). Taban üzerinde 40 cm. çapında bir dikme taşı ele geçirildi. 4.7.D açmasından devam eden D236 duvarının devamı ve bu duvarın kuzey yüzüne dayanan çakıllı, killi bir tabana ulaşıldı (F05-31). 4.7.D açmasında ortaya çıkarılan D309 duvarının D236 duvarı gibi kısmen korunarak devam ettiği anlaşıldı. Bu açmadaki çalışmalar sonucunda 4.7.D açmasında görülen ve bir iç avlu olarak değerlendirilen mekânı sınırlayan duvarların devamlarına ulaşıldı.

BZ.05.SE.4.6.D açması: Daha önceki yıllarda ortaya çıkarılan kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu cadde ile ilişkili mekânları anlamak amacıyla bu açmada da çalışmalar yürütüldü. Üst kotlarda açmanın doğu tarafında geç dönem bir taban gözlemlendi (F05-49). Açmanın kuzeybatı tarafında kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu bir duvar ortaya çıkarıldı (D325). Bu duvara yaslanan ve İ.Ö.4. yy. ın ortasına tarihlenen kil bir taban (F05-54) açmanın ortalarında görüldü. Açmanın güney tarafında yapılan çalışmalarda üzeri İ.Ö.4. yy. ın başına tarihlenen Horasanlı bir düzlemlerle örtülmüş kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu dağınık bir duvara rastlandı (D333). Sonuç olarak, 4.6.A açmasında D236 ve D309 duvarlarının kısmen tahrip edildiği gibi, bu açmada da D325 ve D333 duvarlarının geç evrelerde tahrip edildiği saptandı.

BZ.05.SE.4.5.A açması: 2001 yılında ortaya çıkarılan cadde ile sınırlanmış evin mekanlarını tanımlamak amacıyla bu alanda da çalışmalar yürütüldü. Açmanın kuzeybatısında caddeyi sınırlayan D332 parsel duvarına ait taşlar ortaya çıkarıldı. kuzeydoğu köşede D332 parsel duvarına dik gelen D324 No.lu kuzeybatı güneydoğu doğrultulu duvar saptandı. Açmanın güney tarafında daha önce 4.6.D açmasında ortaya çıkarılan D325 doğrultusunda yapılan çalışmalarda duvarın 180 cm. lik kesintiden sonra doğrultusu biraz güneye kaymış ve D324 duvarına dik gelecek şekilde devam ettiği gözlemlendi (D331). Bu alandaki 180 cm. lik boşluk muhtemelen mekâna girişi sağlamaktadır. Bu duvarlarla sınırlı mekân içinde yürütülen çalışmalarda Hellenistik Dönem tahribatı gözlemlendi. Bu tahribatın altından mekânın İ.Ö.4. yy. başına tarihlenen kil tabanına ulaşıldı (F05-51).

BZ.05.SE.4.5.D açması: 2001 yılında ortaya çıkarılan caddenin devamının ortaya çıkarılmasına yönelik olarak bu açmada da çalışmalar yürütüldü. Çalışmalarda öncelikle güneydoğu tarafta caddeyi sınırlayan D183 parsel duvarı ortaya çıkarıldı (Çizim: 3). Cadde doğrultusu üzerinde yürütülen çalışmalarda açmanın batı kesitinden başlayıp doğu kesite doğru yaklaşık 2 m. devam eden İ.Ö.4 yy. in ortasına tarihlenen cadde düzlemi görüldü. Taşlıklılı ve seramik kırıklı, çakıllı bu cadde düzleminin kuzeyden güneye doğru eğimli olduğu anlaşıldı. Önceki yıllarda kısmen ortaya çıkarılan D183 parsel duvarının aynı doğrultudaki D332 parsel duvarına yaslandığı görüldü. D332 ve D183 parsel duvarlarının birleştiği alanda duvar ve cadde dolgularını anlamak amacıyla derinleştirildi. Bu alandan ele geçirilen buluntular D183 duvarının İ.Ö.5. yy. dan itibaren kullanıldığını göstermektedir.

BZ.05.SE.4.5.C ve BZ.05.SE.4.5.B açmaları: Cadde ile sınırlı mekanları tanımlayabilmek için bu açmalarda da çalışmalar sürdürüldü. 4.5.C. açmasında yapılan çalışmalarda kuzeybatı tarafta caddeyi sınırlayan D183 duvarının devamı ortaya çıkarılırken kuzeybatı köşede cadde düzlemine ulaşıldı (Çizim: 3). Duvarın güneyinde yürütülen çalışmalarda daha önce ortaya çıkarılan D183 ve D324, D229 duvarlarıyla tanımlı mekânın İ.Ö. 4.yy. in ortasına tarihlendirilen kil tabanı görüldü. Açmanın güney tarafında çevresinde yoğun cüruf parçalarının ele geçtiği bir kuyuya rastlandı.

4.5.B açmasındaki çalışmalarda güneybatıda 4.5.A açmasından devam eden D324 ve bu duvarla köşe yapan D331 duvarlarının devamları ortaya çıkarıldı. D324 duvarının doğusunda yürütülen çalışmalarda 4.5.D açmasından devam eden kil tabanın devamı görüldü. Bu taban üzerinde güneydoğu tarafta küçük bir alanda Hellenistik Dönem tahribi saptandı. Sonuç olarak; D183, D324, D229 duvarları ile sınırlı, yaklaşık 10.40 m. genişlikte caddeye cephesi olan bu mekân bir kuyu ve kanallar içermekte ve olasılıkla çok amaçlı işlik görevi gören "ortak avlu" olarak kullanılmıştır.

Limani Sektörü– B 11 Alanı Çalışmaları

Önceki yıllarda bu alanda yapılan jeofizik çalışmaları sonucunda özellikle SE.17.1.D ve NE.17.1.A karelerinde saptanan anomalilerin test edilmesi ve

bugüne dek yapılan kazı çalışmalarında konut alanlarının büyük bir kısmı ortaya çıkarılan Burgaz yerleşiminin kamu alanlarını anlayabilmek amacıyla Liman sektörü olarak adlandırdığımız alanda da çalışmalar yürütüldü (Çizim: 4). Batı yönünde günümüzde mendirek kalıntılarının açıkça görüldüğü bir liman ile kuzeyinde sur duvarlarının bulunduğu bu alan “Akropol” olarak adlandırılan doğal yükseltinin hemen kuzeyindedir; yerleşimin kamu yapılarının yer alması için uygun bir konuma sahiptir.

Liman Sektörü– B 11 Alanı Çalışmalarının Genel Değerlendirilmesi

Liman sektöründe 7 adet 5x5 m. boyutlarında açmada yapılan çalışmalarda konglomera bloklardan inşa edilmiş bir yapının bir kısmı açığa çıkarılmıştır. SE.18.1.D, SE.17.1.D karelerinde yapılan sondaj çalışmaları bu yapının özgün kullanım evresinin İ.Ö 5. yüzyılın başından Hellenistik Döneme dek uzanmaktadır. Bu yapıyı oluşturan duvarların dik köşeler oluşturup testere biçiminde Akropol ve sur duvarlarını çevrelediği anlaşılmıştır. Yükseklikleri 50 cm. yi bulan büyük blokların genişliği 40-80 cm. arasında değişmektedir. Yapıya ait duvarlar iki sıra hâlinde bloklardan oluşmaktadır. Dolayısı ile duvarların korunan yüksekliği yaklaşık 1.00 m.dir. Blokların görünen yüzleri kuzeye doğru bakmaktadır. Planda da açık biçimde görüldüğü gibi, D316, D305, D307 ve büyük olasılıkla D311 duvarları en başta planlanıp inşa edilmiştir ve bu duvarlar gerçekte zikzak oluşturarak Akropol’ü çevreleyen tek bir duvarın parçalarıdır (Çizim: 4).

D288, D318 ve D317 duvarları ise aynı şekilde birlikte inşa edilerek D288, D317 ve D.311 duvarlarına dayandırılarak kare bir mekân oluşturulmuştur. D317 duvarının hemen üzerinde yükselen D327 duvarı ise bir seviye üstteki mekânın kuzey sınırını oluşturuyor olmalıdır. Yine konglomera bloklardan oluşan D321 duvarı ise D307 duvarının kısmen alt temelini oluşturup güneye doğru devam ediyor olmalıdır. Konglomera bloklardan oluşan bu yapı dik bir eğime sahip olan Akropol tepesinin kuzey yönünde toprak kaymasını önlemek ve üzerinde yer almış olması muhtemel yapıların temeli için tesviye edilmiş alan oluşturan bir teras yapısına ait olduğu düşünülmektedir. Duvarların

genişliği 80 cm.dir. Hellenistik Dönemde de kullanılmış olan duvarların üst taşlarından bazılarının tahrip edildiği görölmüştür. D317, D318, D288 ve D311 duvarlarının oluşturduğu kare planlı mekânın içi tamamıyla yoğun taş dolgu ile doldurulmuştur; D317 duvarı önünde açılan sondajda alt bloğun yüzünün düzensiz üst bloğun ise düzeltilmiş olması orijinal kullanım evresinde üst blokların görünürde olduğunu düşündürmektedir. Üstüste yerleştirilmiş iki blok hâlindeki bu duvarlar milli toprak üzerine oturmaktadırlar (Resim: 8). Ana kayanın derinde olduğu bu alanda blokların yerleştirilmesi esnasında milli toprak taşınarak tüm alana serilmiş olmalıdır. Limanda mendireklerin mesafesinden de açıkça anlaşılabileceği gibi, kıyı çizgisinde önemli bir değişim söz konusu değildir.

Konglomera bloklardan oluşan yapının konumu kentin kamu alanları için oldukça uygundur. Ancak Akropol önündeki eğimli alanı teraslayan ve tesviye eden bu yapının üzerinde ne tür ve hangi işleve sahip kamu binalarının bulunduğunu söylemek şu an için mümkün değildir. İ.Ö 5. yüzyıl için Batı Anadolu merkezlerinde mimarî olarak tanımlanabilmiş kamu alanlarının sayıca çok az olduğu göz önünde bulundurulursa, Burgaz-Liman sektöründe bu yıl elde edilen bulguların kent planlaması açısından önemli olduğu söylenebilir.

NE.16.1.B açmasında D316 duvarına dayanan D326 duvarı ve SE.17.1.D açmasında D321 duvarına iki taraftan dayanan D322 duvarı ise İ.Ö 5. yüzyıla aittir, ancak tek sıra hâlinde plaka taşlardan inşa edilmiştir. Yapı tekniği açısından konglomera bloklardan oluşan yapıdan farklı olan bu duvarların mekân içi düzenleme ile ilişkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak her ikisi de çok kısıtlı alanda izlendiğinden gelecek yıllardaki çalışmalar işlevleri açısından daha net bilgi üretecektir.

Hellenistik Dönemde korunmuş hâlde olduğu D305, D307 ve D288 duvarlarının Hellenistik ve Klasik Dönem mekân düzenlemesi için kullanılmasından açıkça anlaşılmaktadır. İ.Ö 4. yüzyılda inşa edilmiş olan D291 duvarı İ.Ö. 4. yy. mekânının kuzey sınırını oluşurmaktadır. NE.18.1.A açmasında kuzey kesitte D291 duvarı ile benzerlik gösteren bloklar D291 duvarı ile köşe yapan bir duvara ait olup mekânın doğu sınırını oluşturuyor olmalıdır

(Çizim: 4). D288 duvarına dayanmıyor olması ya taş çalınması ya da giriş için açıklık bırakılması ile ilgilidir. D318 duvarının doğusunda bulunan seki taşları da yine dikdörtgen planlı İ.Ö 4. yüzyıl mekânının yapı evresi ile çağdaştır. D311 duvarının temelini oluşturan konglomera bloklar İ.Ö 5. yüzyıl yapısı ile ilişkilidir, ancak Hellenistik Dönemde yükseltılarak kullanılmıştır. Oldukça düzensiz yuvarlak taşların toprak ile sıkıştırılması sureti ile oluşturulmuş olan D289 ve D290 duvarları ise Roma Dönemi yapı evresine aittir (Resim: 9). Bu iki duvarın haricinde SE.17.1.D açmasının güneybatı köşesinde ortaya çıkarılan *in situ pithos* Roma yapı katı evresine aittir. SE.18.1.D ve NE.16.1.B karelerindeki kuyu bilezikleri de yine Roma Dönemine aittirler.

Arkeometri, Konservasyon ve Çevre Düzeni Çalışmaları

2005 sezonu kazı çalışmalarında alınan sonuçlar AutoCAD yazılımı kullanılarak farklı mimarî evreler itibarıyla duvar, taban, kuyu ve benzeri öğeler 2004 yılı çizimlerine eklenerek, Antik Çağın olası kent planını oluşturma çalışmaları hâlen sürdürülmektedir. Ayrıca her yıl olduğu gibi, arkeolojik katmanlar ve dolgu No.ları itibarıyla ele geçirilen taşınabilir arkeolojik buluntuların -sadece çanak-çömlek olarak 6800 adet- mekânsal dağılımında mekânsal istatistik yöntemlerin uygulanması için *4th Dimension* yazılımı ile mevcut veri tabanına girilmiştir.

2005 kazı sezonuna ait 30 adet bronz obje (sikke, ok ucu, olta ucu, çivi vb.) ile 18 adet seramik eserin konservasyonu tamamlanarak belgelemesi yapılmış ve Marmaris Müzesi'ne teslim edilmiştir. Etütlük eserler ile 2005 kazı sezonunda bulunan, fakat işleme alınamayan diğer metal (pasif konservasyonları yapılmıştır) ve seramik objeler kazı evi deposuna kaldırılmıştır.

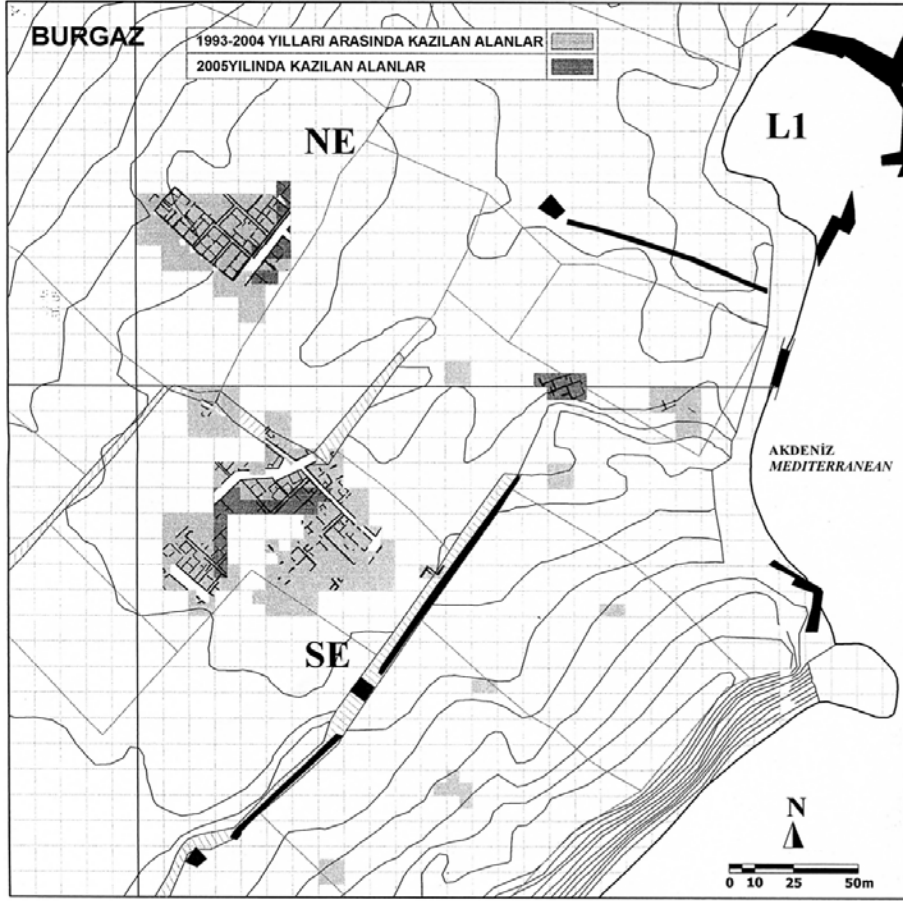
2005 yılı Burgaz kazıları kapsamında yürütülen arkeobotanik çalışmaları açmalardan alınan 28 örnekleme üzerinde gerçekleştirilmiştir. Örneklerin büyük bir çoğunluğu yanık tabakalardan alınmıştır; açığa çıkarılan mekânların kullanımına ışık tutabilmesi amacıyla taban üstü dolgularından da örnekleme yapılmıştır. Arkeobotanik verilerin çoğunluğunu zeytin çekirdekleri ve az

miktarda üzüm çekirdekleri oluşturmaktadır. Ayrıca, çoğunluğun balık kemiklerinden oluşan mikro boyutta kemik örnekleri de toplanmıştır.

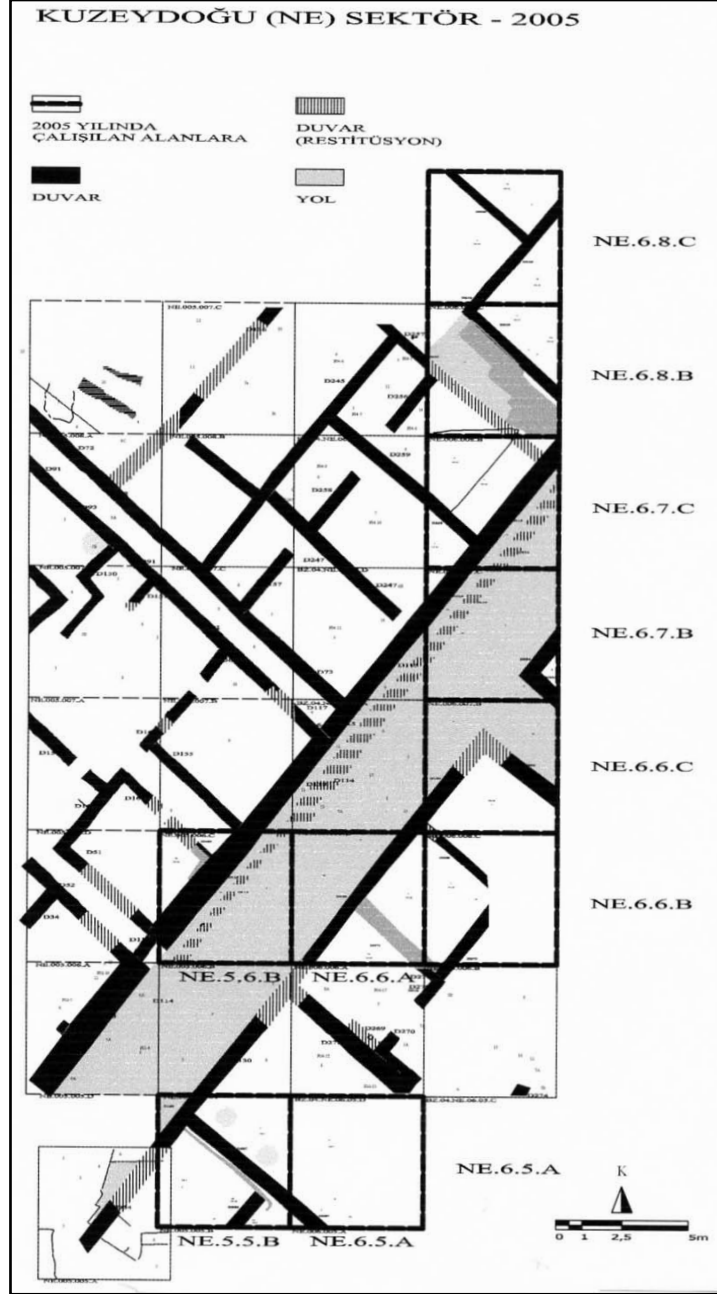
Datça kazılarında ele geçirilen ve müzelik değerde olmayan arkeolojik buluntularda eser element bileşimleri araştırılması için depo çalışması ile örnekleme yapılacak olanlar seçilmiştir. Daha sonra uygulanacak eser element analiz yöntemleri uygun bir standart referans madde (SRM) ile saptanacaktır. Analiz sonuçları, örneğin pişmiş toprak ve kalker taşından yapıma figürin ve bazı çanak-çömlek tiplerinin yapım maddeleri kökenlerinin belirlenmesinde kullanılacaktır.

Güney ve kuzey sektörlerinde 2005 yılı itibarıyla açığa çıkarılmış duvarlar ve eski yılların dağılmaya yüz tutmuş duvarları önceki yıllarda olduğu gibi, geleneksel Horasan-pozalana ve beyaz çimento karışımıyla elde edilen harç ile sadece üst taş sırasının altına gizli derz yapılarak çamur harcı ile yapılmış antik duvarlar doğa koşullarına karşı sağlamlaştırıldı. 2005 sezonunda açığa çıkarılmış kerpiç duvarlar ve duvar sıvaları primal AC 33 ile koruma altına alınmıştır. Kuzey sektöründe tümü açığa çıkarılmış ve iyi korunmuş 2 No.lu ev (220 m²) ile bu yıl açığa çıkarılmış 100 m² lik alan üst örtü ile koruma altına alınmıştır.

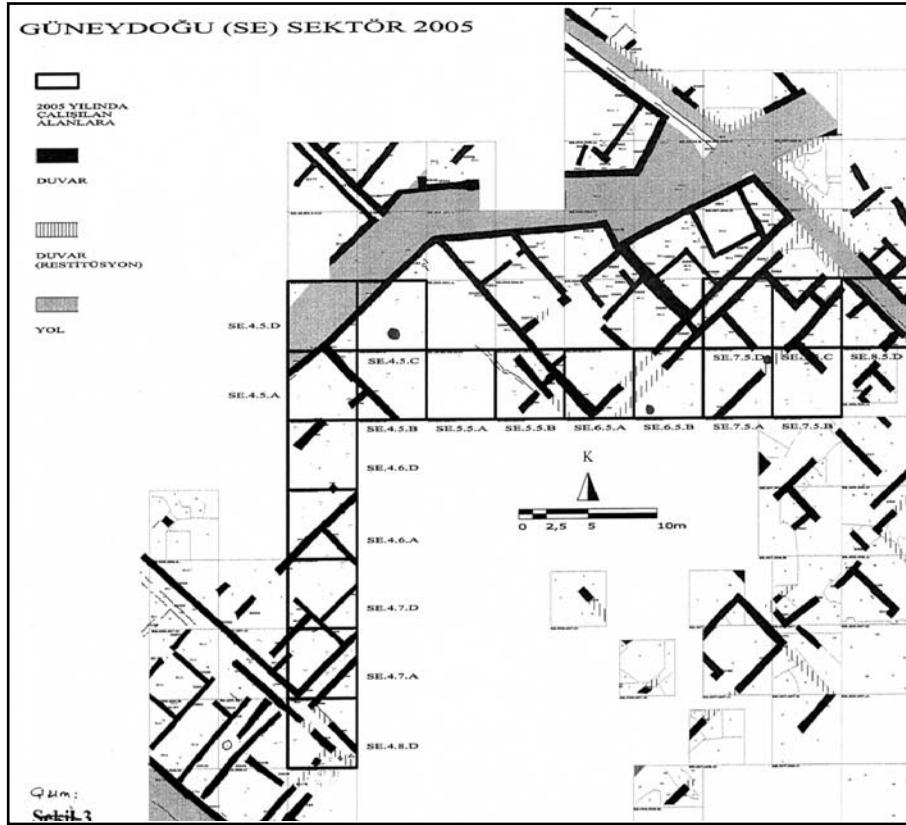
Burgaz ören yeri için hazırlanan çevre düzeni kapsamında ören yeri girişi ile kuzey ve güney sektörlerinde Türkçe-İngilizce aliminyum tanıtım levhaları yerlerine dikilmiş ve çevreleri düzenlenmiştir. Burgaz kazı alanında tüm açmalar dikenli teller ile çevrilerek koruma altına alınmıştır.

Çizim: 1

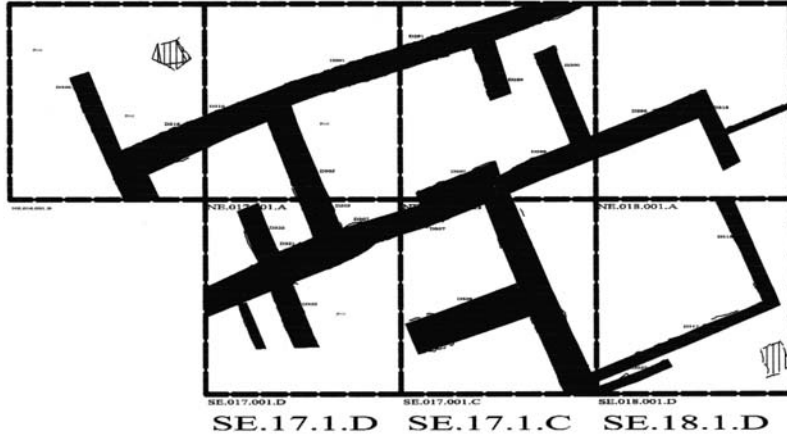
Çizim: 2

Çizim: 3

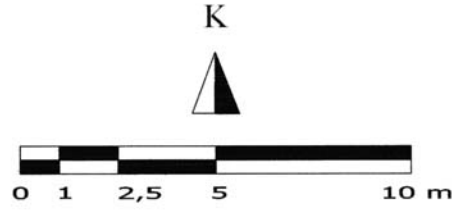
LİMAN SEKTÖRÜ - 2005

NE.16.1.B NE.17.1.A NE.17.1.B NE.18.1.A

|||
KUYU

■
DUVAR

Çizim: 4

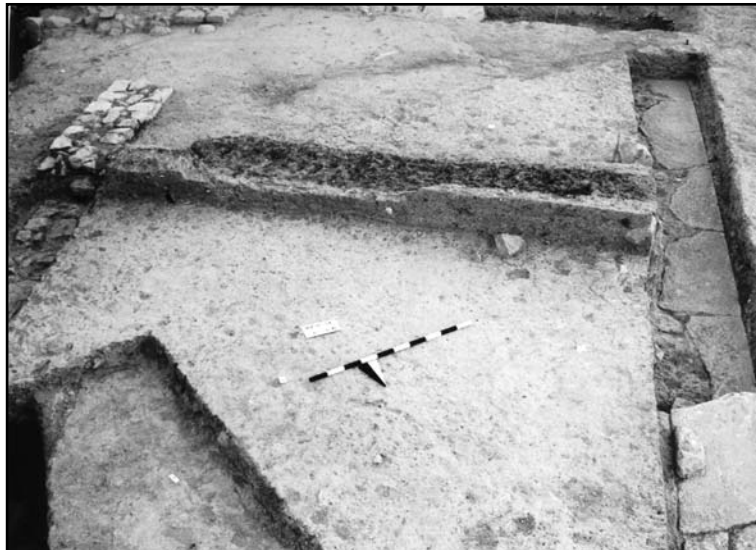
Resim : 1

Resim : 2

Resim : 3

Resim : 4

Resim : 5

Resim : 6

Resim : 7

Resim : 8

Resim : 9

YUKARI DICLE

ARKEOLOJİK ARAŞTIRMA PROJESİ (UTARP):

2005 YILI KENAN TEPE ARAZİ ÇALIŞMASI RAPORU

Bradley J. PARKER*

Giriş

2005 yazında Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (İng. kısa adı UTARP) ekip üyeleri Güneydoğu Anadolu'nun Yukarı Dicle kısmında yer alan Kenan Tepe Höyük'te altıncı kazı sezonunu gerçekleştirmişlerdir. Araştırma kazısı 13 Mayıs- 4 Temmuz 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir¹. Arkeolojik anlamda 2005 kazı sezonu en verimli ve en ilginç sezonumuz oldu. Yukarı yerleşmede Obeyd Dönemine ait birbiri üzerine yapılanmış iki domestik yapı ortaya çıkarıldı, bunlara ek olarak çalışma alanları ile beraber bir üçüncü domestik yapı da tespit edilmiştir. Aşağı yerleşmede ise Geç Kalkolitik Dönemin son üç evresini işaretleyen yapılar ve çalışma alanlarını tespit etmiş durumdayız.

Pek çok kültürel evrenin yaşanmış olduğu Kenan Tepe toplamda 4. 4 hektarlık bir alana hâkimdir (Fig. 1). Kenan Tepe, Dicle Nehri'nin kuzey

* Dr. BRADLEY J. PARKER (Assistant Professor, UTARP Project Director), University of Utah, Department of History, 380 S. 1300 E. Rm. 211, Salt Lake City, UT, 84112 / USA.

¹ Çalışmalarımızı gerçekleştirmek için araştırma iznini veren Kültür ve Turizm Bakanlığı'na teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca değerli katkılarından dolayı Diyarbakır Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Necdet İnal'a ayrıca teşekkür ederiz. Arazi çalışmalarına katılan üyelerimiz şu kişilerden oluşmuştur: Bradley J. Parker (Utah Üniversitesi, Kazı Başkanı), Lynn Dodd (USC, Kazı Başkan Yardımcısı), Diana Backus, Marco Baldi (University of Utah), Andrew Creekmore (Northwestern Üniversitesi), Melissa Eppihimer (Harvard Üniversitesi), Jenni Heneke (SUNY Stony Brook), Marie Marley (SUNY Binghamton), Jeanne Nijhowne (SUNY Binghamton), Emily Ogle (USC), Catherine Painter (UC Berkeley) ve Jonathan Vidar (USC). Türk katılımcılar ise Bekir Gürdil (UCLA), Sibel Torpil (Bilkent Üniversitesi) ve M..Barış Uzel idi (Ege Üniversitesi). Ayrıca Curtiss T. ve Mary G. Brennan Foundation ile Utah Üniversitesi, University of Southern California ve United States National Edowment for the Humanities cömert bağışlarda bulunmuşlardır.

kenarında olup Diyarbakır'ın Bismil İlçesi'ne 15 km. uzaklıktadır (Fig. 2). Asıl Höyük, bulunduğu çevreden 32 m. yükseklikteki yukarı yerleşmedir. Aşağı yerleşme ise höyüğün kuzeydoğusundaki geniş alanda yer alan düzlüktür (ayrıntılı bilgi için bkz. Parker et al. 2003; 2006 ve Parker ve Dood 2005. Ayrıca bkz. www.utarp.org). Altı sezonluk kazı çalışmamız Kenan Tepe'nin beş ana dönem boyunca iskân alanı olarak kullanıldığını ortaya koymuştur. Kazılar sonucu ortaya çıkan en erken yapı kalıntılarının Obeyd kültürüne ait olduğu karbon 14 tarihlemesiyle saptanmıştır ve bizlere M.Ö. 4650 yılını vermektedir. Geç Kalkolitik Dönem açısından oldukça bereketli olan Kenan Tepe'nin en önemli buluntuları doğu kısmında yer alan aşağı yerleşimde bulunmuştur, ancak yukarı yerleşim kısmında yapılan sondaj çalışmalarında da Geç Kalkolitik dönem katmanları tespit edilmiştir (Parker et al. 2003). Buluntuların karbon 14 tarihlemeleri yapıların Geç Kalkolitik 3 ile Geç Kalkolitik 4 evrelerine (yaklaşık M.Ö. 3600- 3500) ve Geç Kalkolitik dönemin 5. evresine ait oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca yukarı yerleşimde yer alan sur duvarlarından alınan dört karbon 14 tarihlemelerine göre sur duvarlarının Geç Kalkolitikten, geçiş dönemi Erken Bronz Çağına kadar işgal altında olduğunu ortaya koyuyor (yaklaşık M.Ö. 3000). Kenan Tepe'de farklı alanlardan elde edilen keramikler üzerinde yapılan analizler ve karbon 14 tarihlemeleri sonucuna göre bölgenin işgalinin Erken Bronz Çağının ilk yarısını tarihlemektedir. Orta Bronz Çağı kalıntıları höyüğün doğu, batı ve kuzey yamaçlarında rastlanmıştır. Karbon 14 tarihlemelerinin sonuçlarına göre yaklaşık olarak M.Ö. 1800'lü yılları işaretlemektedir (Parker et al. 2003; Parker ve Dodd 2003). Ancak, Kenan Tepe'de Geç Bronz Çağına ait *in situ* hiçbir eser bulunmamıştır. Fakat, Kenan Tepe'nin Erken Demir Çağında küçük bir yerleşmeye ev sahipliği yaptığını ele geçirilen Erken Demir Çağı Yivli Keramik parçalarından tespit edebiliyoruz; M.Ö. 1050- 900. Bu raporumuzun odak konusu Obeyd ve Geç Kalkolitik dönemleri üzerine olacaktır.

2005 Yılı Arazi Çalışmalarında Gerçekleştirilen Obeyd Araştırmaları

Alan D Açma 5

Daha önceki raporlarımda D5 açmasında çok iyi korunmuş olarak bulduğumuz domestik yapıdan söz etmiştim. Bu yapıdan iki oda (Obeyd Dönemi Bina 1) bu açmanın güney duvarından dışarıya çıkıyor. Odaların

kuzeyinde, dış kısımda kalan geniş ve korunmuş durumda olan çalışma alanlarında *in situ* yıkıntı tabakalaşma tespit edildi (ayrıntılı bilgi için bkz. Parker ve Dodd 2005). Bu zeminden ve bu zemin üzerinde bulunan ocaktan alınan karbon örnekleriyle birlikte keramik analizlerinin verdiği sonuçla bu kalıntıların Geç Kuzey Obeyd kültürüne ait olduğu ve yaklaşık olarak M. Ö. 4600 yıllarını ortaya koyduğu tespit edilmiştir.

Alan D Açmalar 8 ve 10

D5 açmasının güneyinde Obeyd Dönemine ait Bina 1'e ait kalıntılar bulmayı umut ederek, D5 açmasının güneyinde 2004 kazı sezonunda 5x 10 metrelik D8 açmasını belirledik. 2005 kazı sezonunda D8 açmasında kazmaya başlar başlamaz bizi sevindiren olay geniş çaplı ve iyi korunmuş bir Obeyd yapısı ile karşılaşmak oldu. Bu yapıya dayanarak 2005 kazı sezonunda D8 açmasının güneyinde bir açma (D10) daha açtık.

Karşılaştığımız ilk mimarî yapı, D5 açmasında bulunan Bina 1'den biraz daha yüksekti. Bu mimarî yapı kuzey- güney ve doğu- batı yönlü olmak üzere iki farklı kerpiç duvara sahipti (Fig. 3), bu yapıyı da Bina 2 olarak adlandırdık. Bu duvarların dik açılı oluşturacak şekilde küçük kareler ve dikdörtgenler biçiminde 1 ve 1,5 metrelik genişlikte oda ya da hücre yapıları oluşturdukları tespit edilmiştir. Ancak bu duvarlar D8 açmasının kuzey yarısında da 5 adet hücre yapılı oda meydana getirmiştir. Fakat, açmanın güney yarısında bulunan hücre yapıları bunlardan biçim olarak ayrılmakta ve topraktan yapılmış bir zemin üzerinde yaklaşık 2 metre kuzey- güney yönünde ve 3,5 metre doğu- batı doğrultusunda uzanarak komşu açmayı (D10) işgal etmektedir. (Fig. 4).

Obeyd yapısı Bina 2'nin hücre yapılı odalarında birbirlerinden farklı kalıntılar *in situ* bulunmuştur; birinde değişime uğramış en az iki adet tohum, birinde keramikler ve üçüncü odada ise bir mezar bulunmuştur. Bu hücre yapılı odalarda bulunan mezarlardan biri oldukça ilginçti. Kafatası, eller ve kollara ait olan küçük kemikler hücre yapısının içinde olmasına karşın, iskeletin bacaklarını oluşturan uzun kemikler komşu açmanın duvarında bulunmuştur.

Mimarîdeki yapılanma ile kemiklerin birbirlerinden bağımsız dağılımını göz önüne aldığımız zaman bu mezarın Bina 2'nin yapımı esnasında gömülmüş olduğunu anlıyoruz.

D8 ve D10 açmalarında bulunan hücre yapıları küçük olduğundan yaşam alanı olarak kullanılmış olmaları imkânsızdır. Bu hücre yapılarının evlerde kiler olarak kullanılmış olduklarını düşünüyoruz. Bize göre duvarların bu şekilde küçük hücre yapıları oluşturmaktaki amaçları bölgenin ikliminden dolayı zamanında kış aylarında yaşanan ve günümüzde de hala süregelen su taşkınlarını ahşap işbalama yöntemi ile destekleyerek ev tabanını toprak yüzeyden biraz kaldırmaktır. Bu tür yapılar örneksiz değildir. Coğrafi anlamda paralellik gösteren en yakın yer Kenan Tepe'nin 75 km. kuzeybatısında yer alan Neolitik Çağ yerleşkesi olan Çayönü'dür. Bunun dışında bu yapılanma şeklinin Obeyd Dönemine ait olduğunu kanıtlayan diğer paralellikler ise Suriye'de Tell Kosak Shamali ve Tell al- Abr'da görülmektedir. Ayrıca, Tell- Mashnaqa ve Hamam et- Turkmanda da benzer Obeyd Dönemi mimarî yapılanmalara rastlanmaktadır (Akkermans ve Schwartz 2003).

Obeyd Dönemine ait- Bina 2'yi kaldırdıktan sonra, yapının kuzey yarısında kalan kısmında daha erken döneme ait bir duvar ve hücre yapıları ile karşılaştık (Fig. 5). Bu kalıntılar daha önceki kazı sezonunda D5 açmasında bulunmuş olan Obeyd- Bina 1 ile aynı yükseklikte bulunmuşlardır. Ayrıca, D8 ve D5 açmalarındaki duvarların dizimi ve pozisyonları; D5 açmasındaki duvarlarla aynı mimarî yapıya ait olduklarını ortaya koymaktadır.

Alan E 2. Açma

E alanındaki çalışmalarımız 2000 yılı arazi çalışmaları sırasında 2x 2 metrelik bir sondaj çalışması ile Kenan Tepe'nin yukarı yerleşiminin güneydoğu yamacında başlamıştır (Fig. 1). 2004 ve 2005 sezonları arazi çalışmalarında bu sondajı genişleterek 6 x 5 metrelik bir açmaya çevirdik. 2005 yılı arazi çalışmasının ilk haftasında Geç Kalkolitik Döneme ait bir sokak ve mimarî bir yapının köşesini bulduk. Bu yapının hemen altında ise çok hücreli bir Obeyd

Dönemi domestik yapı bulduk (Fig. 6). Bina 3 olarak isimlendirdiğimiz bu ev E2 açmasının güneybatı köşesinde bulunmuştur. Daha sonraki dönemlerde açılan çukurlardan dolayı tahribata uğramış olan bu yapının kuzeydoğu duvarını ve bu duvarın içinde yer alan biri tam olmak üzere iki tane hücre yapısını bulduk (Fig. 7). Açmanın kuzeydoğu kısmında ise geniş ve iyi korunmuş durumda olan çalışma alanları *in situ* ele geçirildi.

E2 açmasındaki kalıntılar Kenan Tepe'deki başka bir açmayla paralellikler göstermektedir. E2 açmasında mimarî kalıntıların çok olmamasına karşın, D5 ve D8 açmalarında bulunan evlerle aynı yapıya sahip oldukları çok açık bir biçimde gözlenmektedir. E2 açmasının kuzeydoğu kısmında tespit edilen zemin, 2001 ve 2002 kazı sezonlarında D5 açmasında bulunan zeminle paralellik göstermektedir. Ayrıca, E2 açmasında bulunan mezar kısmen Bina 3'ün duvarları arasında yer almaktadır. Büyük bir keramik çömleğin içinde bulunan iskeletin erişkin bir bayana ait olduğu tespit edildi (Fig: 8). D8 açmasındaki mezarın aksine, bu mezarın daha önce kullanılmış olduğunu düşünüyoruz. Bu iskelet tam olarak ele geçirilmiştir. Yaptığımız incelemeler sonucu, kafa başta olmak üzere vücudun çömleğin içine yerleştirilmiş olduğunu ve daha sonra da bu çömleğin Bina 3'ün yapımı sırasında hücre yapısının zeminine konmuş olduğunu tespit etmiş durumdayız.

Alan I 2. Açma

2004 kazı sezonunda I alanında 1x 4 metrelik yeni bir açma açtık. Bu deneysel açmayı açmaktaki amacımız, Kenan Tepe'nin yukarı yerleşmesinde Obeyd ve/veya Geç Kalkolitik Dönem yapılarının olup olmadığını tespit etmektir. I2 açmasındaki kazı çalışması iki aşamada gerçekleştirildi. İlk aşama açmanın 2 metre kuzeyinde, ikinci aşama ise açmanın 2 metre güneyinde gerçekleştirildi. Her iki aşamada toprak seviyesinden yaklaşık 2 metre derinliğe ulaşmaya kadar kazıldı. Daha önceki raporumda Obeyd ve Geç Kalkolitik dönemlerinin Kenan Tepe'nin yukarı yerleşiminde tespit edilmediğini belirtmiştim. Ancak, 2005 kazı sezonunda elde etmiş olduğumuz bilgilerin ışığında Lynn Dodd'ın önerisi üzerine I2 açmasının üst kısmında 1x1 metrelik bir sondaj açmaya karar

verdik. 2005 kazı sezonunun ikinci yarısında bu sondajda yaklaşık 2. 75 metre derine indik. Ancak, bu sondajdan ne Obeyd ne Geç Kalkolitik dönemlerine ait keramikler, ne de bir mimarî yapı ele geçirilmemiştir. Tüm bu bilgi ve verilere dayanarak Kenan Tepe'nin yukarı yerleşiminde her iki dönemde hüküm sürmemiş olduklarını rahatlıkla söyleyebiliyoruz.

Alan F 6. Açma

Daha önceki raporumda Kenan Tepe'nin aşağı şehrinde yer alan F6 açmasının zemininden bir avuç dolusu Obeyd keramiği bulduğumuzu belirtmiştim (Fig. 1). Ancak, bu keramikler Kenan Tepe'nin aşağı şehrinde Obeyd Dönemi mimarîsi olduğunu belirtecek olursa, o zaman Obeyd Dönemi yerleşmesi için yaptığımız tüm hesaplamalar açık ve katî bir şekilde değişecektir. Bu sorunun cevabını bulabilmek amacıyla 2005 sezonu arazi çalışmalarında F6 açmasını genişlettik. Ancak, bu açmadaki çalışmalar sonucu hiçbir Obeyd dönemi keramiğine ve mimarî yapısına rastlamadık. Bu bilgiye dayanarak Obeyd Dönemi yerleşiminin Kenan Tepe'nin aşağı yerleşiminde hüküm sürmediğini söyleyebiliriz.

2005 Kazı Sezonunda Sürdürülen Geç Kalkolitik Dönem Araştırmaları

Alan F

Geç Kalkolitik Dönemle ilgili çalışmamız, önceki sezonlarda Kenan Tepe'nin aşağı şehrinde rastladığımız yerleşim yapıları üzerine yoğunlaştı. Bu Catherine Painter'ın tez konusu olduğu için burada sadece kısaca verileri özetleyeceğim. Birkaç sezon boyunca UTRAP ekibi üyeleri yerleşimdeki Geç Kalkolitik sırayı tamamlama üzerinde yoğunlaştılar. Bunun için 2 tane 5'e 5'lik açmalarda (F1 ve F4 [fig. 1]) 3,5 metre derinlikte kültür kalıntıları kazdık. Bu araştırma, Kenan Tepe'nin aşağı yerleşiminin ilk olarak Geç Kalkolitik 3 Döneminde yerleşime açıldığını gösterdi (M.Ö. 3600). Bölge sonradan Erken Bronz Çağı 1'e kadar iskân edildi. Eldeki bu sonuçlarla, 2005 sezonunda

çalışmalarımızı bu dönemdeki Kenan Tepe sakinlerinin yaşam tarzlarını açıklamak için genişlettik. Böylece 3 yeni açma açtık ve mevcut olan 3 açmada da çalışmalara devam ettik.

Önceki raporlarda F1 açmasında doğudaki direnmeyi anlamamıştım. Burada açıkça görünen diğer yerleşim yeri yıkıntıları gibi göçmüş katman bizi, bu açmayı çevreleyen üç yeni bölüme yönlendirdi. Bu araştırma F1 açmasının kullanılan büyük bir binanın muhtemelen bir odasının olabileceği teorimizi teyit etti. Yapının büyük bir yangında M.Ö. 3100'de çöktüğü karbon 14 testi ile tarihlendi (Parker et al. 2006; Parker, Creekmore ve Dodd 2004). Diğer bir küçük bina F1 açmasının 30 metre kadar kuzeydoğusunda kısmen ortaya çıkarıldı. Bu yapı bazı duvarlar ve iyi korunmuş iç yüzeyden meydana gelmiştir. Dış saha çalışmalarında düşündüğümüz gibi depolama yerleri ve hayvan ağıllarını ortaya çıkarmak açısından F7 ve F2 açmalarındaki kazılar devam etti.

Böylece 2005 sezonundaki kazılar Geç Kalkolitik 4 dönemine ait Kenan Tepe'yi dikkate değer şekilde ortaya çıkardı. Görünen bu Dönemde Kenan Tepe'nin birbirine fazla yakın olmayan birkaç yerleşim yapısından meydana gelmiş küçük bir köy olduğunu işaret ediyordu. Bu yapılar arasındaki boşlukların çoğu depolama, ev işleri ve hayvan bakımı için ayrılmıştı.

İlk Düşünceler

2005 kazı sezonu sırasında Kenan Tepe'den toplanan veriler genel olarak bizi Kenan Tepe'deki Obeyd Dönemi yerleşimi ve Geç Kuzey Obeyd Kültürel Kompleksi ile ilgili ilginç sonuçlara ulaştırdı. Şimdi diyebiliriz ki Kenan Tepe'de Obeyd Dönemi yerleşimi Kenan Tepe'nin yukarı yerleşim kazılarıyla birkaç sezondan fazla bir süredir doğu tarafında sınırlanmıştı. Obeyd Dönemi sanat eserleri ve mimarî kalıntıları sadece birkaç yerde görülmektedir. Bu kalıntılar D ve E bölgeleriyle sınırlanmış olup ve A bölgesindeki (Fig: 1) basamaklı açmada ortaya çıkarılmıştır. Kazılar Kenan Tepe'de Obeyd Döneminin, Kenan Tepe'nin yukarı yerleşiminin altında uzanmadığını göstermiştir. Bunun

yerine yerleşim muhtemelen doğal alçak küçük bir tepenin doğu yamacında 1 hektardan daha az bir alanla örtülüdür. Bu buluntular sürekli olarak Algaze'nin 1988 ve 1990'da basılan "Dicle" temelli (Algaze 1989; Algaza et al. 1991) yüzey çalışmalarında ortaya konmuştur ve ayrıca Obeyd sitelerinin bulunduğu Kuzey Irak'ın (Wilkinson ve Tucker 1995) ve Kuzey Suriye'nin bir bölgesindeki (Majer 1986) yüzey araştırmaları genellikle 2-3 hektardan fazla değildir.

2005 sezonundaki kazılar bize Kenan Tepe'de Obeyd Dönemi yerleşimi kronolojisiyle ilgili önemli bilgiler verdi. D5 açmasındaki kazılar ile başlamak gerekirse, daha önceden tarihlediğimiz mimarî yapı olan "Obeyd I" yapı katını kazıp ortaya çıkardık. Bununla birlikte kazılarda büyük miktarda kültürel yıkıntı ve "Obeyd I" yapı katının altında birkaç ocak ortaya çıkarıldı. Buna dayanarak "Obeyd I" yapısından daha önceye ait mimarî yoktu, diyemeyiz. Fakat daha önceye ait yerleşim olduğu sonucuna varabiliriz. Bu örnekler, öyle veya böyle bu bölgede yerleşik düzen olduğunu söylememiz için yeterli değildir.

Bu bilgilerden Kenan Tepe'deki Obeyd Dönemi yerleşiminin 4 evreden meydana geldiğini söyleyebiliriz. En erken evre (Evre 1), D5 açmasının en alt katlarında ortaya çıkarılan ocaklar ve diğer kültürel kalıntılarda gösterilir. İkinci evremiz 2001 ve 2002 kazı döneminde D5 açmasında kısmen kazılan ve 2005 kazı döneminde D8 açmasında daha fazla ortaya çıkarılan Obeyd Bina I'yi ihtiva eder. İkinci evreyle ilgili olan D5 açmasında yapılan dış alan çalışmasıydı ve ayrıntılarıyla "Parker ve Dodd 2005"de açıklanmıştı. Bu yüzeyden elde edilen ilk sanat eserleri, balıkçılık, hububat üretim şekilleri, dokuma gibi pek çok yaşam aktivitelerinin bu yapı içinde ve çevresinde yer aldığı görülmektedir. Evre 3, yapı ikiden meydana gelmektedir. Bu, bizim bugüne dek ortaya çıkardığımız en geniş Obeyd Dönemi kalıntılarıdır. Hemen hemen 15 metreye 5 metredir ve zemin odalarıyla en azından geniş bir dış alan olduğunu sandığımız yapıları barındırmaktadır. Son evremiz evre 4, Bina II'nin sadece bir kısmından oluşmuş olabilir. Bu evreye ait D8 ve D10 açmalarında olabilecek kalıntılar kuşkusuz aşınmıştır. Henüz bu evreler arasındaki süreyi söyleyebilecek durumda değiliz. Ancak E 2'nin barındırdığı mimarî sayesinde, çevrenin nerede olduğunu gelecek araştırmalar sonucunda ortaya koyabiliriz.

Gerçek şu ki yeni kazdığımız üç yapının bölümleri aynen hücre zeminli planları ortaya koymaktadır; bu tip yapı, bu yerleşimde ve belki de bölgede bir istisnadır. Bu hipotezle Suriye ve Türkiye'nin güney bölgesi Hatay'daki yapılarla paralellik kurularak kuvvetli biçimde desteklenmektedir. Oldukça emin olduğumuz şey Kenan Tepe'de olduğu gibi ortaya çıkarılan hücre tipli yapılar ile Tell Kurdu'ndaki (ve Çayönü) gibi ızgara planlı yapılar benzer bir fonksiyona hizmet eder: Bu tip yapılar tahta döşemeleri yükseltmek içindir, böylece yaşam alanları nemden uzak tutulmaktadır. Bu şekilde hücre yapı emniyeti ve depolama kolaylığı sağladı.

2005 kazı sezonunda ortaya çıkarılan iki Obeyd Dönemi mezarı birçok önemli sonuca sebep oldu. Öncelikle, şu çok açık ki Kenan Tepe sakinleri Obeyd Döneminde hem önceki hem de ikinci tip gömme tekniklerini kullandılar. Öyle veya değil ikinci gömme tekniğinin kullanımı nüfusun bir kısmının yerleşik olduğunu söylememize imkân vermez. Ayrıca ortaya çıkarılan her iki gömme tipi de tıpkı içinde buldukları binaların yapısı gibi muhafaza edilmişti. Bu yapılardaki halk ölülerine yakın olmak istediği ve ev içi gömü yöntemiyle kendilerine evin yapıldığı alanda ruhanî bir kimlik kazandırdılar.

Sonuçlar

Akkermans, Roaf'ın görüşüne karşı, üçlü yerleşim ev planı normunun Obeyd Dönemi mimarîsinde bulunmadığını belirtti. Kenan Tepe'den elde edilen bilgiler bu hipotezi desteklese de, ben bu probleme diğer yönden yaklaşmayı tercih ederim. Bir araya toplanmış seramik bulgulardaki benzerliklerin materyal kalıntıları, mimarî, gömme tipleri, taş bulgular, yaşam tarzları vs. diğer kategorilerdeki benzerliklerle paralellik gösterdiğini farz etmek yerine neden bunları ayrı ve bağımsız materyal özellikleri olarak görmeyelim? Eğer Michael Mann'ın düşüncesini dikkate alırsak üst üste gelmiş sosyal ağlar üzerinde sosyal gücün inşa edildiği yapı iskelesidir ve bu sosyal ağların yerini alan sosyal aktivitelerin bir ifadesi olarak materyal kültürünü gözümüzün önünde canlandırabiliriz ve sonra bu kazdığımız kültürler monolitik varlıkların üniforması gibi görünmeyebilir. Her topluluk monolitik varlığın bir bölümü olmayabilir. Biz

sık sık bir kültüre gönderme yaparız, fakat bunun yerine sosyal yapı ilişkileri içinde eşsiz bir düğümdür. Böylece meselâ benzer yapılanmayı ve/veya materyal kültürünün diğer kategorilerinin benzerliğini sergilemek için yerleşik mimarîyi göz ardı ederiz. Bu model iki şey yapar. Birincisi materyal kültürüne ilişkin bakışımızı tersine çevirir. Tepeden aşağı bakmak yerine dinamik sosyal bir ağ içinde yaşamış eşsiz bir topluluğun materyal kalıntılarını gösteren daha geniş bir “kültür”den yukarıya bakmamız gerektiğini ortaya koyar.

İkincisi bu model bizi materyal kültürünün her kategorisini ayrı ayrı ve kendi terimleriyle görmeye zorlar. Öyle veya değil bir topluluğun üyeleri tarafından benimsenmiş olan monolitik “kültür”ün belli yönlerini göstermektedir. Bu durumda Obeyd, belirlenen topluluğun sosyal ağ içine nasıl uyduğunu ve her topluluk içinde hangi ekolojik, sosyolojik, ideolojik şartları barındıran bir faktörler düzeni ile şartlandığını açığa vurmaktadır. Topluluklardaki yerleşikler, özgün ve yabancı düşüncelere, teknolojilere ve sosyal ağlar yoluyla gelen materyallerden farklı yararlanma durumuna sahip olabilirler, onlara ulaşabilen aktivite materyallerinin bir kısmını seçebilirler veya seçmeyebilirler, uyarlayabilir veya benzerini yapabilirler.

Kenan Tepe'deki araştırma en azından Mezopotamya sınır çizgisinde Geç Kalkolitik Döneme ait karışık ve geleneksel görüşlerde birkaç kanıt silsilesi meydana getirdi. Verilerimizle başlamak için Kenan Tepe'de belirtilen “geçiş veya bağlantı dönemi”nde ya tekrar işgal edildi veya sağlam bir şekilde genişledi. Buna karşın bölgede Dicle Nehri'nin bulunduğu mevkiye rağmen büyük ticaret rotasını dikkate aldığımızda bile, Uruk çalışmalarımızla doğrudan bağlı yerleşimi gösteren materyal delillerimiz yoktur. Çünkü Hacı Nebi'den elde ettiğimiz verilere göre bölgesel seçkinler Uruk sistemine bağlı değildi, fakat bunun yerine içinde aktif veriler mevcuttu. Bölgesel toplulukların uzun dönem ekonomik ağda yer aldığını farz edebiliriz. Böylece elde edilenler ve/veya materyal kültürünün üretimi bölge içi ilişkiler tarafından gerekli biçimde şartlandırılmamıştı. Graham Philip son zamanlarda bu durumu ortaya çıkardı. Geç Kalkolitik Dönemde Büyük Mezopotamya'dan yayılan teknoloji ve fikirler, geniş ölçüde Mezopotamya ve Akdeniz topluluklarını birleştiren sosyal ve

ekonomik ağ yoluyla genişlemişti. Fakat bununla birlikte sosyal karışıklık ve politik bütünleşmenin ortaya çıkan seçkinlerle topluluklar ürettiği bölgelerde Uruk kültürünün elementleri benimsendi. Levant'ta kendini geliştiren elitlerin yokluğu, seçkin yaşam tarzlarıyla ve bürokratik kontrolün sıkı yapısıyla ilgili olan Uruk materyal kültürünün figürlerinin neden benimsenmediğini açıklar. Benzer bir durum Yukarı Dicle'de en azından Kenan Tepe'de hâkim olabilirdi. Bizim kazı alanımızdaki sosyal adaletsizlik göstergemiz, Geç Kalkolitik 5/ Erken Bronz I geçişine tarihlenen geniş istinat ve güçlendirme duvarlarının formudur.

KAYNAKÇA

- AKKERMANS, M. M. G., ve G. M. SCHWARTZ. 2003 *The Archaeology of Syria: From Complex Hunter- Gatherers to Early Urban Societies (ca. 16,000- 300)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ALGAZE, G. 1989a. A New Frontier: First Results of the Tigris- Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1988. *Journal of Near Eastern Studies* 48 (4): 241- 281.
- ALGAZE, G., R. BREUNINGER, C. LIGHTFOOT, ve M. ROSENBERG. 1991. The Tigris- Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989- 1990 Seasons. *Anatolica* 17: 175- 240.
- MEIJER, D. 1986. *A Survey in Northeastern Syria*. İstanbul: Nederlands Historisch- Archaeologisch Instituut te İstanbul.
- PARKER, B. J., A. CREEKMORE, ve L. S. DODD, R. PAINE, C. MEEGAN, E. MOSEMAN, M. ABRAHAM ve P. COBB. 2003. The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP): A Preliminary Report from the 2001 Field Season. *Anatolica* 29: 103- 174.
- PARKER, B. J., A. CREEKMORE, ve L. S. DODD. 2004. 'The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP): A Preliminary Synthesis of Cultural History of Kenan Tepe,'in *Salvage Project*

of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001. Edited by N. Tuna, J. Greenhagh, and J. Velibeyoğlu, pp: 547- 602. Ankara: Middle East Technical University.

PARKER, B. J., ve L. S. DODD. 2003. The Early Second Millennium Ceramic Assemblage from Kenan Tepe, Southeastern Turkey: A Preliminary Assessment. *Anatolian Studies* 53: 33- 69.

PARKER, B. J., ve L. S. DODD. 2005. The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP): A Preliminary Report from the 2002 Field Season. *Anatolica* 30: 69- 110.

PARKER, B. J., L. DODD, A. CREEKMORE, E. HEALEY, and C. PAINTER. 2006. The Upper Tigris Archaeological Research Project (UTARP): A Preliminary Report from the 2003 and 2004 Field Seasons. *Anatolica* 32: 71-151.

ROTHMAN, M. S. 2001. 'The Local and the Regional: An Introduction, in *Uruk Mesopotamia & its Neighbors: Cross- Cultural Interactions in the Era of State Formation*. Edited by M. S. Rothman, pp: 3- 26. Sante Fe: School of American Research Press.

WILKONSON, T. J., ve D. J. TRUCKER. 1995. *Settlement Development in the North Jazira, Iraq: A Study of the Archaeological Landscape*. Iraq Archaeological Reports 3. Baghdad: British School of Archaeology in Iraq.

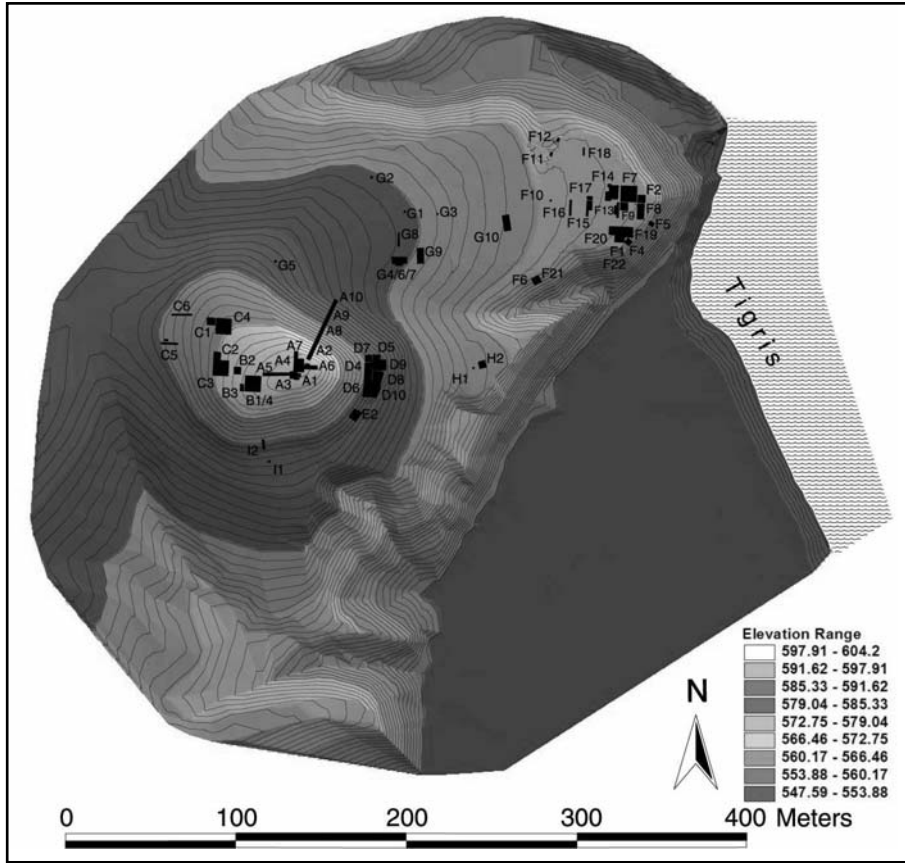

Fig. 1: Kenan Tepe'deki kazı alanlarını ve açmaları gösteren topografik harita

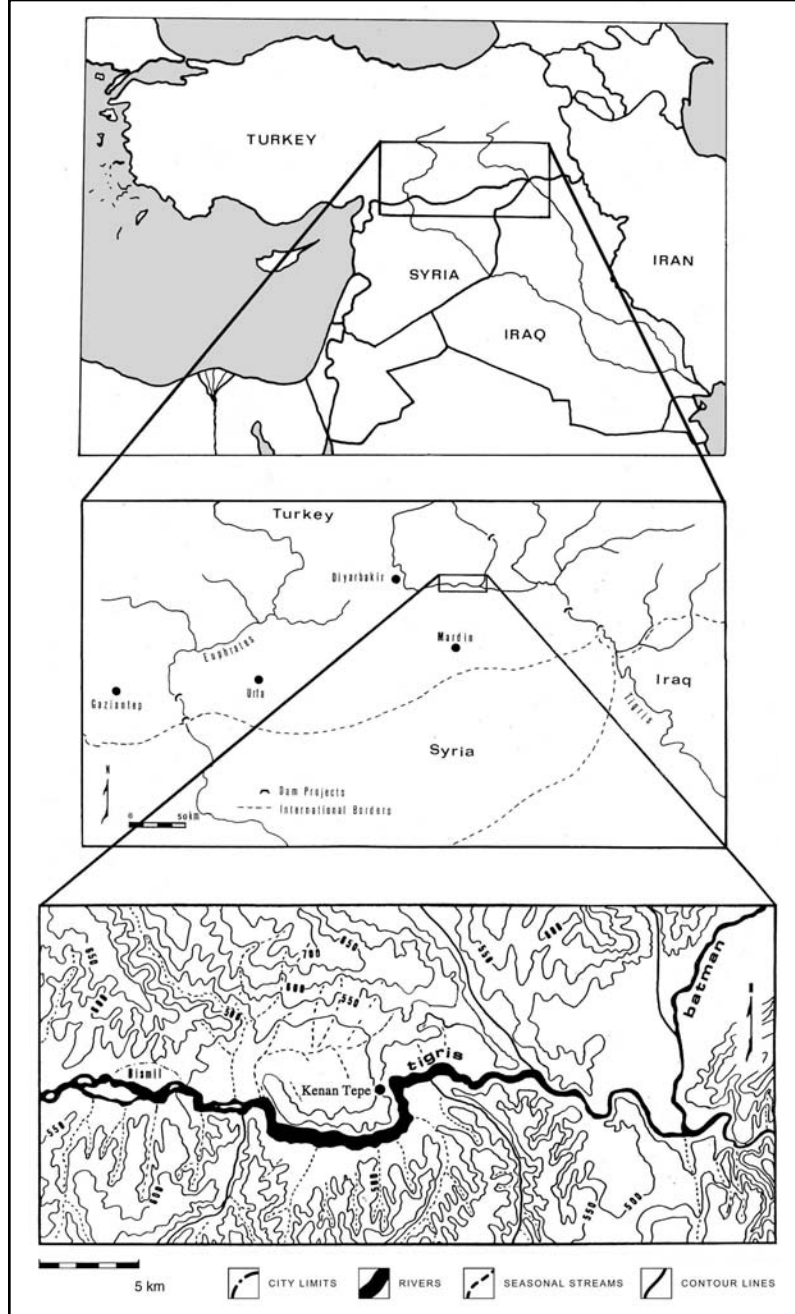

Fig. 2: Kenan Tepe'nin yer haritaları

Fig. 3: Obeyd- Bina 2'ye genel bakış

Fig. 4: Obeyd- Bina 2'nin planı

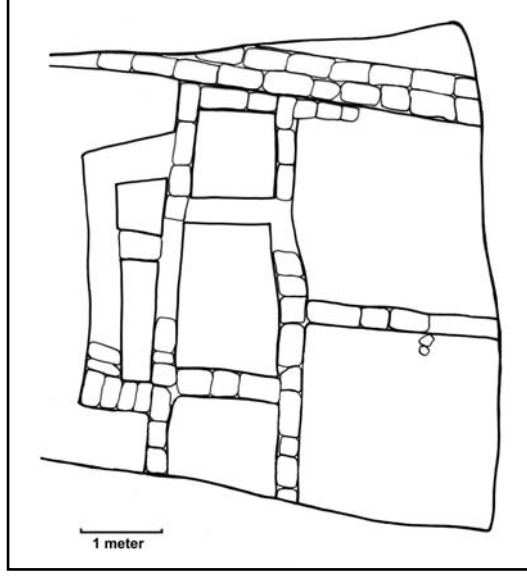

Fig. 5: Obeyd- Bina 1'e bakış

Fig. 6: Obeyd- Bina 3'e genel bakış

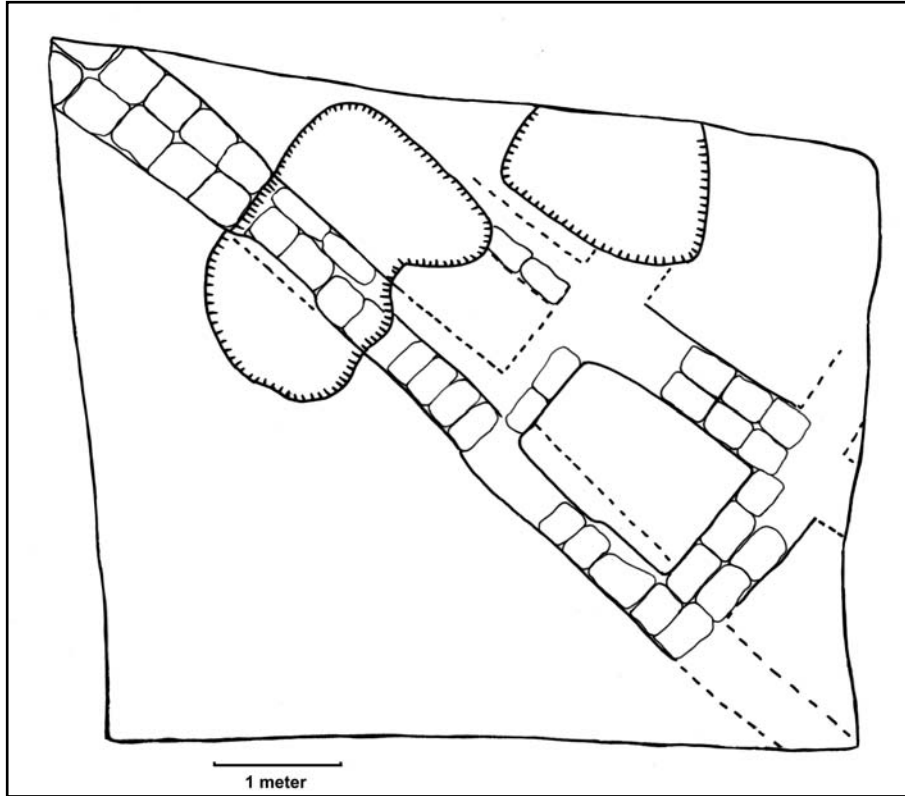

Fig. 7: Obeyd- Bina 3'ün planı

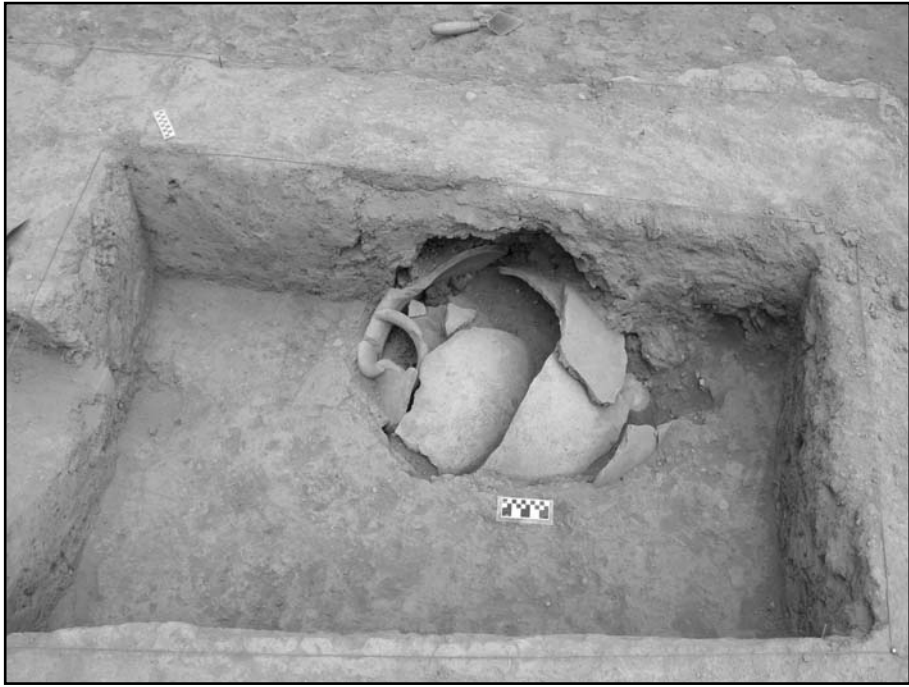

Fig. 8: E2 açmasındaki Obeyd Dönemi mezarı

GÖKÇEADA - YENİBADEMLİ HÖYÜK 2005 YILI KAZILARI

Halime HÜRYILMAZ*

Bir zamanlar Trakya Denizi Adaları arasında anılan Gökçeada (İmbros), Gelibolu Yarımadası'nın batısında ve Çanakkale limanına 32 mil mesafede bulunmaktadır. Bu adanın kuzeyinde Büyükdere Vadisi'nin aşağı kesiminde yer alan Yenibademli Höyük'te 2005 yılında yürütülen kazılar Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Institute for Aegean Prehistory*, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Birimi, Gökçeada Kaymakamlığı ve Belediyesi'nin maddî ve manevî destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Her yıl olduğu gibi Troia Kazısı Başkanlığı da yardımlarını esirgememiştir. Andığımız kurumların yöneticilerine, Bakanlık temsilcisi olarak kazıya katılan İzmir Arkeoloji Müzesi'nden Cengiz Aslantaş ve kazıda görev alan ekip elemanlarına özverili çalışmalarından dolayı en içten teşekkürlerimi sunarım¹.

KAZI ÇALIŞMALARI

2005 yılı için öngörülen program kapsamında çalışmalarımız höyüğün güneybatı kesiminde F 10, doğu yönünde H 9 ve kuzey kesimde G 8 olmak üzere, üç açma biriminde gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1). Kazı çalışmalarının yanı sıra, arkeozooloji ve litoloji alanlarında da incelemelere devam edilmiştir.

* Doç. Dr. Halime HÜRYILMAZ, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, 06800 Beytepe-Ankara/TÜRKİYE.

1 2005 yılı Yenibademli kazısının ekip üyeleri: Yeni Sofya Üniversitesin'den Prof. Dr. İvan Gatsov, Arş.Gör. Petranka Nikolaeva Nedelçeva Kantardjieva, Doktorant Jivko Dimitrov Uzunov; Mustafa Kemal Üniversitesi'nden Nedim Baykuş ve Leyla Gül; İstanbul Üniversitesi'nden Erkan Baloğlu ve Zeynep Onaran; Hacettepe Üniversitesi'nden Süleyman Batman, Ece Akçeol, Onur Kara; Arkeolog Elif Aktaş ve Arkeolog Emel Şenyılmaz.

A. F 10 Açmasında Yürütülen Çalışmalar

Yenibademli'nin tepe düzlüğünün en fazla tahrip edildiği kesime denk düşen F 10 aç-masında, Troia I Dönemi ile çağdaş durumda olan yapı kalıntıları ile birçok arkeolojik veriye ulaşılmıştır. Dört yapı katına ait mimarî kalıntıların saptandığı açmada, I. yapı katını temsil eden doğu-batı ve kuzeydoğu-güneybatı yönde inşa edilen iki yapı temeli, tahrip edilmiş olması nedeniyle mimarî bütünlük sağlamamıştır (Çizim: 2). Bunlardan doğu-batı yönde inşa edilen temelin korunmuş uzunluğu 2.90 m., genişliği ise 1.10 m. dir. İç dolgusu ufak toplama taşlardan oluşturulan bu temelin iç ve dış yüzünde düzgün işlenmiş orta boyutlu taşlar kullanılmıştır. Kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan ikinci temel parçası 2.70 m. uzunlukta, korunmuş genişliği ise 0.60 m. dir. Üst üste üç taş sırasının korunduğu bu temelin iç yüzünü meydana getiren taşlar dağınık durumda belirlenmiştir. Dar açıyla birbirine bağlanan bu temellerin arasında kalan dolguda Troia'nın² A 6 tipinde üretilen çanaklarıyla benzerlik gösteren siyah astarlı, kazıma bezekli çanak parçaları, Emporio'nun³ ve Thermi'nin⁴ Erken Bronz Çağına tarihlendirilen zikzak kazıma bezekli kulp parçalarının benzeri ve yerel bezeme anlayışını sergileyen karın ve dip kısmı farklı motiflerle süslenmiş testi parçası ele geçirilmiştir (Resim: 1).

Açma içinde II. yapı katını ortaya koyan kalıntılar bir yapının köşesini belirlediği gibi, yan yana dizilmiş yapıların dar duvarına yaslandırılmış ufak bir bastionla da önem kazanmıştır (Resim: 2). Açmanın kuzeydoğu köşesinde tespit edilen kuzeybatı-güneydoğu yöndeki temel kalıntısı (Uzunluk 3.20 m; Genişlik 0.60 m.), 2004 yılında açığa çıkarılan kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan temelle birleşerek yapının köşesini belirlemiştir. Her iki temelin arasında kalan mekânda iki havan ve bir havan eli bulunmuştur. Tarım ekonomisine işaret eden bu tür buluntuların benzerleri Protesilaos'un⁵ II. ve

2 C. W. Blegen ve diğ., Troy I, 2. *General Introduction the First and Second Settlements*, Princeton 1950, Fig. 234: 14.

3 S. Hood, *Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, Vol. I, Oxford 1981, Pl. 78a, 1307.

4 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1938, Pl. XV, 2, üstten 2. sıra, soldan 3. parça.

5 R. Demangel, *Le Tumulus dit de Protésilas*, Paris 1926, Fig. 62: 8 ve 10.

Troia'nın⁶ I. katlarından da bilinmektedir. Ana karanın dışında Ege Denizi ada yerleşmelerinden Poliochni'de⁷ siyah-kırmızı dönemler boyunca kullanılan bu tür havanlara, Emporio'da⁸ ve Asripetra'da⁹ da rastlanmıştır. Aynı mekân içinde 2004 yılında tespit edilen iri tahıl küpü ve yanındaki öğütme taşları ile birlikte bu havanlar ve havan eli birlikte değerlendirildiğinde, Yenibademli'de tahıl ürünlerinin konut içlerinde depolandığı ve işlendiği öngörülebilir. Sürtme taş endüstrisine ait bu buluntulardan başka, II. yapı katına ait basık küre gövdeli el yapımı testiler ile karşılaşılmıştır. Bu örnekler kahverengi ve siyah astarlı olup, yüzeyleri parlak perdelidir. Kulpu yuvarlak kesitli olan testilerden birinin karın kısmı, kabartma ters "V" harfi biçiminde bezenmiştir.

Kuzeybatı-güneydoğu yönde inşa edilen bu yapının güneybatısında tespit edilen ikinci yapının temel parçalarının yine II. yapı katına ait oldukları anlaşılmıştır. Söz konusu temellerden ikisi kuzeybatı-güneydoğu yönde olmak üzere aynı doğrultudadır. Bunların aralarında saptanan 3.20 m. lik boşluk 1984 yılı sonrasında izinsiz müdahaleler sonucu oluşmuştur. Güneydoğu yöndeki temelle bütünlük sağlayan üçüncü temel (Uzunluk 5.00 m; Genişlik 0.60 m.), kuzeydoğu-güneybatı yönde inşa edilmiştir. Bu temelin güneybatı ucunda tespit edilen 1.20 m. lik açıklık kapı yerini düşündürmüştür. Anılan temele güneydoğu yönden yaslandırılan ve içi düzensiz taşlarla, dış yüzü düzgün işlenmiş ve iri yassı plaka taşlarıyla kaplanmış ufak bir bastionun temel kısmı açığa çıkarılmıştır (Resim: 2). Dikdörtgen biçimli bu bastionun yerleşim yerinin içinde saptanmış olması, kuzey Ege Denizi ada yerleşmeleri için çok şaşırtıcı olmamıştır. Midilli adasında Thermi'nin¹⁰ IIIA yerleşmesinden de bilinen küçük bir bastion, yan yana sıralanmış ve ortak duvar kullanan "B" yapı grubunun tek mekânlı yapılarının (B2 ve B3) kısa kenarına ve sokak

6 C. W. Blegen ve diğ., *Troy I, 2. General Introduction the First and Second Settlements*, Princeton 1950, Fig. 218: I1, I3.

7 L. Bernabò-Brea, *Poliochni I, 2. Citta preistorica nell'isola di Lemnos*, Roma 1964, Tav. CIV:1-6, CLXXXVIII: 1-7.

8 S. Hood, *Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, Vol. II, Oxford 1982, Fig. 291: 8 ve 9.

9 Adı geçen yayın, 647.

10 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1936, Plan No. 3.

içine uzanacak şekilde bitişik inşa edilmiştir. Thermi örneğinden dikdörtgen biçimli olmasıyla detayda farklılaşan Yenibademli'nin bastionunun güneydoğu yönde diğer yapılarla bağlantısının bulunmaması ve sokak içine açılması, her iki merkezde aynı tür uygulamaya gidildiğini kanıtlamıştır. İkinci yapının dolgusunda ele geçirilen ağız kenarının dışı kabartma dalga bezekli çanak parçası, mavi Poliochni¹¹ ile; ağız kenarı çıkıntılı ve delikli olan bir diğer çanak parçası ise Yenibademli'yi Troia'nın¹² I. yerleşmesiyle ilişkilendirme olanağı sağlamıştır. Aynı yapının içinde kemik endüstrisine ışık tutan başı delikli iğne, bız ve mablak gibi âletler, Yenibademli'de bugüne kadar bulunan âlet tiplerine yenilik getirmemiştir. Benzer âletlerin kuzey Ege'de aynı biçimde imal edildikleri görüşü, mavi Poliochni ve Thermi yerleşmesindeki buluntularla desteklenebilmektedir¹³.

II.yapı katında bulunan ve dinî inançlar bağlamında ele alınan Yenibademli'nin idol ve figürinleri, Ege'nin yüksek sanat anlayışına ters düşmeyecek şekilde bezenmiştir. Yüz detayları kazıma çizgilerle vurgulanan ve boyun kısmı yatay, zikzak ve sokma noktalarla bezenen bir figürin parçası, Yenibademli sakinlerinin boyun takıları hakkında dolaylı bilgi sunması bakımından önem kazanmıştır. Gövdesi keman şeklinde olan ve O. Höckmann¹⁴ tarafından "Troia Tipi" olarak tanımlanan figürinlerle benzerlik gösteren bir diğer figürin parçası, boynunda bir kolye ile betimlenmiştir. Yerleşmede bugüne kadar ele geçirilen insan figürinleri genel anlamda değerlendirilecek olursa, bunların Thermi¹⁵ yerleşmesinde bulunanlarla rekabet edecek düzeyde ve kuzey Ege'ye yeni tipler kazandırmış oldukları söylenebilir.

11 L. Bernabò-Brea, *Poliochni I, 2. Citta preistorica nell'isola di Lemnos*, Roma 1964, Tav. LXII. g, LXIII.e.

12 C. W. Blegen ve diğ., *Troy I, 2. General Introduction the First and Second Settlements*, Princeton 1950, Fig. 243: 25, Fig. 246: 6-8.

13 L. Bernabò-Brea, *Poliochni I, 2. Citta preistorica nell'isola di Lemnos*, Roma 1964, Tav. LXXXIX:28, XCVI:15; W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1936, Fig. 60, Tip 1, Pl. XXVII, 28.

14 O. Höckmann, "Neolitische und Frühbronzezeitliche Idole aus Kleinasien", *Ausstellungskatalog Badisches Landesmuseum: Kunst und Kultur der Kykladeninseln im 3. Jt. v. Chr.*, Karlsruhe 1976, 181.

15 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1936, Pl. XX-XXII.

F 10 açmasında III. yapı katını belirleyen kalıntı, batı kesit hizasında ortaya konabilmiştir (Çizim: 2). Batı yöndeki uzantısı kazılmayan alan içinde kalan bu kalıntının, doğu tarafının da günümüze ulaşmaması, III. yapı katının mimarî yönden yorumlanmasını mümkün kılmamıştır. Sınırlı sayıda buluntuların rastlandığı bu yapı katında, el yapımı kap parçalarından başka, kemik ispatula ve Thermi III¹⁶ yerleşmesinden yayımlanan bir bronz/bakır delicinin benzeri, kayda değer buluntular arasındadır.

IV. yapı katını temsil eden ve henüz mimarî bütünlük oluşturmayan yapı kalıntısı batı kesit hizasında açığa çıkarılmıştır (Resim: 3). Batı yöndeki uzantısı kesit içinde kalan bu temelin korunmuş uzunluğu 2.10 m., genişliği ise 0.80 m. dir. Üst yapı katlarına göre daha geniş tutulan bu temelin taş örgüsünde, derinliği 0.90 m. ye ulaşan ahşap dikme yuvasına rastlanmıştır. Bu yuva Yenibademli'de kerpiç duvarların ahşap dikmeyle güçlendirilmiş olduğunu belgeleyen ilk kanıt olması nedeniyle önem kazanmıştır. Söz konusu temelin taş örgüsü içinde ele geçirilen taştan yapılmış ve iki yan kenarı çentilmiş yassı sematik idol, önceki yıllarda da belirlendiği gibi, yapı temellerine inanç gereği idollerin konduğunu bir kez daha teyit eder niteliktedir.

B. H 9 Açmasında Yürütülen Çalışmalar

Höyüğün doğu yönünde, H 9 plan karesinde 1998 ve 2003 yıllarında açığa çıkarılan I.-III. katlara ait yapı temellerinin planlarının belirlenmesi için 2005 yılında yürütülen çalışmalar, olumlu sonuçlar vermiştir. Anılan plan karenin doğu tarafında ortaya konan üç yapı katına ait kalıntıların, Troia I Dönemi ile çağdaş olduğu anlaşılmıştır (Çizim: 3). I. yapı katına ait iki temel parçası, bir yapının köşesini belirlemiştir. Kuzeybatı-güneydoğu yönde inşa edilen ve 1.80 m. uzunluktaki bölümü açığa çıkarılan temelin sadece güney yönü tek sıra taş örgüyle güçlendirilmiştir. Bu temel parçasıyla birleşen ve kuzey-güney yönde uzanan ikinci temel parçasının 1.40 m. lik bölümü günümüze ulaşmıştır. Yapının plan tipinin belirlenmesinde yeterli düzeyde bilgilerin elde edilemediği

16 Adı geçen yayın, Fig. 48: 31.25.

bu alanın güneyinde, gene I. yapı katına ait doğu-batı yönde uzanan bir başka yapının temeline ulaşılmıştır. 0.80 m. lik kapı yeri ile ikiye bölünen bu temelin, 4.5 m. lik bölümü 2005 yılı kazıları sırasında açığa çıkarılmıştır. Doğu ucu kazılmayan alan içinde kalan temelin, komşu batı açmada 2003 yılında ortaya konan diğer bölümü de göz önüne alındığında, yapının en az 10.50 m. uzunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dikdörtgen planlı yapının güney taraftaki uzun temelinin bugüne kadar tespit edilememiş olması, höyüğün bu kesiminde uzun yıllar sürdürülen tarımsal faaliyetler sonucu yok edilmesiyle açıklanabilmektedir.

I. yapı katının dolgusunda kahverengi hamurlu, perdahlı yüzeyli, el yapımı bir testiden başka, tümlenemeyen kap parçaları, kemik deliciler ve Yenibademli'de çok yaygın olan iki kenarı çentilmiş yassı taş idol ele geçirilmiştir.

Açma içinde II. yapı katını belirleyen ve farklı yönlerde inşa edilen iki temel parçası, birbiri ile bağlantı sağlamamıştır (Çizim: 3). I. yapı katının binalarının inşası sırasında büyük çapta tahrip edilen bu katın temelleri, açma içinde mimarî bütünlük oluşturmadığından, yapının planı hakkında yorum yapılması mümkün olmamıştır. Pişmiş toprak kap parçalarının bulunduğu söz konusu katın dolgusunda sileksten bir çekiç taşı ve kemik mablak gibi sınırlı sayıda buluntu ele geçirilmiştir.

Kent dokusu hakkında daha doyurucu sonuçlar ortaya koyan III. yapı katına ait mimarî kalıntıların, kuzeydoğu-güneybatı yönde uzanan üç yapıya ait oldukları belirlenmiştir (Çizim: 3). Yan yana sıralanan ve uzun duvarı ortak paylaşan bu dikdörtgen planlı yapılardan kuzeybatıdakinin içten genişliği 5.20 m. dir. 2003 ve 2005 yıllarında açığa çıkarılan bölümleriyle içten uzunluğu 7.50 m. yi aşan bu yapının içinde, tahıl depolamada kullanılan iki adet iri küpün (Küp No. 2 ve 3) alt yarıları bulunmuştur. İçleri önceden boşaltılan bu küplerden başka, Troia¹⁷ kap tipolojisinden bilinen D 9 tipinde taç biçimli bir kapak ve üzerinde kazıma şevron motifinin yer aldığı bir çanak ele geçirilmiştir. Bu tip örnekler Yenibademli'nin dışında Protesilaos'un¹⁸ I. ve II. katlarından,

17 C. W. Blegen ve diğ., *Troy I, 2. General Introduction the First and Second Settlements*, Princeton 1950, Fig. 223 b, Tip D 9.

18 R. Demangel, *Le Tumulus dit de Protésilas*, Paris 1926, Fig. 31:7, Fig. 51:70.

Panderma'dan¹⁹, mavi Poliochni'den²⁰ ve Gavurtepe Höyüğü'nden²¹ de bilinmektedir.

Kuzeybatıdaki yapıya bitişik olmakla birlikte, arka kısa kenarı daha batıya çekilmiş olan güneydeki yapının ölçülebilir boyutu 3.40 x 10.40 m. dir. Bu yapı ile kuzeydeki yapı birlikte değerlendirildiğinde, bunları Ege'de Erken Bronz Çağında karakteristik olan ve "Dizi Evler"²² şeklinde tanımlanan yapılarla ilişkilendirmek mümkündür. Güney yönündeki yapının içinde, kırmızı kil serilmiş düzlemde bir tahıl küpünün (Küp No. 1) alt yarısı (Resim: 4) ve toplu konteks niteliği taşıyan birçok kap yapının envanterini oluşturmuştur. Kaplar arasında yer alan ve içi beyaz madde ile doldurulmuş bir çömlekten başka, farklı boyutlarda testiler ve çanaklar parçalar hâlinde bulunmuştur. Yenibademli'nin kap repertuarını zenginleştiren bu kaplardan bir bölümü restore edilmiştir (Resim: 5). Bunlar sadece iri ve ufak boyutlu kahverengi ve siyah astarlı testiler ile sınırlı olmayıp gövdesinde üç yumrusu bulunan tek kulplu maşrapa biçimli ve dikey ip delikli tutamaklı *pyxis* türü kaplardan oluşmuştur (Resim: 6). III. yapı katında ortaya konan iki yapının kalıntılarından başka, tespit edilen diğer iki temel parçası, üçüncü bir yapının varlığına işaret etmiştir (Çizim: 3). İlk iki yapının doğusunda yer alan üçüncü yapının, batı yönündeki temeli üç yapı arasında ortak paylaşılmış gibi görünmektedir. Henüz boyutları ve planı anlaşılabilen üçüncü yapının içindeki dolguda açığa çıkarılan yarı oval biçimli taş konstrüksiyon (Resim: 7), 4 numaralı tahıl küpünün desteklenmesi amacıyla oluşturulmuştur. Bu konstrüksiyonun içinde parçalar hâlinde ele geçirilen küpün bulunduğu düzlemde ufak bir testiden

19 T. Wiegand, "Reisen in Mysien", *Athenische Mitteilungen* 29, 1904, Abb. 19.

20 L. Bernabò-Brea, *Poliochni I, 2. Citta preistorica nell'isola di Lemnos*, Roma 1964, Tav. LXVI. g.

21 R. Meriç, "1987 Yılı Alaşehir Kazısı", *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1989, Res. 5, 3. sıra, sağdan 1. ör.

22 S. Hiller, "Early and Late Helladic Megara: Questions of Architectural Continuity in Bronze Age Greece", *Early Helladic Architecture and Urbanization*, yay. haz. R. Hägg - D. Konsola, Göteborg 1986, 88; H. Erkanal, "Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme". "Early Bronze Age Urbanization in the Coastal Region of Western Anatolia", yay. haz. Y. Sey, *Habitat II. Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme. Housing and Settlement in Anatolia A Historical Perspective*, İstanbul 1996, 75.

başka, buluntuya rastlanmamıştır. Kuzey ve batı yönden yapı temelleriyle sınırlanan bu konstrüksiyonun dışında, gene III. yapı katına verilen kahverengi astarlı, kısa ve dar boyunlu, küre gövdeli bir testinin Kiklad kültüründen tanınan ve Poliochni'nin²³ kırmızı evresine tarihlendirilen bir testi ile benzeştiği anlaşılmıştır.

C. G 8 Açmasında Yürütülen Çalışmalar

Höyüğün kuzey kesiminde yer alan G 8 plan karesinin batı tarafında sürdürülen çalışmalar sonucunda, Troia I Dönemi ile çağdaş iki yapı katının kalıntıları ve bir sokak tespit edilmiştir (Çizim: 4). I. yapı katına ait kalıntılar üç ayrı yapının temellerini oluşturmuştur. Bunlardan güneydoğuda yer alan birinci yapı, kuzeydoğu-güneybatı istikametinde inşa edilmiştir. Söz konusu yapı 2001 ve 2003 yıllarında kısmen ortaya konan diğer yapılarla birlikte değerlendirildiğinde, höyük merkezine doğru yönlendirilen dizi evlerden birini temsil ettiği anlaşılmıştır. İçten genişliği 5.20 m. olan bu yapının, uzun kenarına ait temelinin 6 m. lik bölümü açığa çıkarılmıştır. Henüz kaç mekânlı olduğu anlaşılamayan bu yapının içinde 0.90 x 1.20 m. ebadında toplama taşlarla oluşturulmuş bir ocak kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 8). Bu ocağın yakınında ufak bir testi ve yerleşmede alışlagelen kemik delicilerden başka buluntuya rastlanmamıştır. Aynı yapının taban düzleminin altına inildiğinde, II. yapı katına ait mimarî kalıntılara ulaşılammış, ancak ele geçirilen keramik parçaları ve C. W. Blegen²⁴ tarafından Troia için oluşturulan idol tipolojisinde IA tipi ile uyumlu görünen şematik taş idol bu katın da Troia I Dönemi ile çağdaş olduğunu desteklemiştir.

G 8 açmasında gene I. yapı katına ait olan ikinci yapının kalıntıları, iki temel olarak ortaya konabilmiştir (Resim: 9). Büyük bir bölümü kazılmayan alan içinde kalan bu yapının planı henüz anlaşılamamış olmakla birlikte,

23 L. Bernabò-Brea, *Poliochni I, 2. Citta preistorica nell'isola di Lemnos*, Roma 1964, Tav. CXLIV a, b.

24 C. W. Blegen ve diğ., *Troy I, 2. General Introduction the First and Second Settlements*, Princeton 1950, Fig. 127.

tavanı alttan destekleyen ahşap dikmenin etrafını çevreleyen taş kümesi batı kesit hizasında saptanmıştır. Dar bir alanda araştırılan ikinci yapının içindeki dolguda, Troia I ve Batı Anadolu'nun Erken Bronz Çağı sahil yerleşmelerinde yaygın olarak kullanılan tünel kulplu çanaklar ve şematik taş idol ele geçirilmiştir.

Birinci ve ikinci yapı arasında kalan ve genişliği 1.60 m. yi aşmayan dar bir sokak belirlenmiştir (Resim: 9). İki evrelili olduğu anlaşılan bu sokağın geç evresinde ufak ve orta boyutlu taşlar kaplama olarak kullanılmış, erken evresinde ise iri yassı taşlar tercih edilmiştir. Güneybatı-kuzeydoğu yönde uzanan bu sokak, birinci yapının kuzeydoğu tarafını sınırlayan ve güneydoğu-kuzeybatı yönde uzanan yaklaşık aynı genişlikte diğer bir sokakla kesiştiği tespit edilmiştir.

Açmanın kuzey kesiminde yer alan üçüncü yapı ise, apsidal planlıdır (Çizim: 4). Kuzeybatı-güneydoğu yönde inşa edilen bu yapının apsis kısmının bir bölümü açığa çıkarılmıştır. 2003 yılında doğu yarısı ortaya konan bu yapının içten genişliği 5.00 m., uzunluğunun ise 7.50 m. den fazla olduğu tahmin edilmektedir.

Apsidal planlı yapı ile ikinci yapı arasında kalan alanda kırmızı kil serilmiş düzlemde toplu konteksti oluşturan birçok kap, pişmiş topraktan kancalar ve ağırşak bulunmuştur. Kaplar arasında dikkati çeken bir çömleğin çok ince ufalanmış beyaz renkli bir madde ile doldurulduğu belirlenmiştir. Aynı kontekst içinde yer alan testiler, dört kulplu taç biçimli kapak, üç yumrulu maşrapa biçimli kap ve çanaklar Yenibademli kap repertuarına yeni tipler kazandırmamıştır.

Birkaç yıldan beri yerleşmede ele geçirilen ve Yenibademli'nin denizaşırı ilişkilerine ışık tutan pişmiş toprak kanca sapları ve kol kısımları birbiri ile uyumlu olmadığından, bunların formları 2004 yılına kadar belirsiz kalmıştır. 2005 yılında bir arada bulunan tüm ve tüme yakın kancalar (Resim: 10), Poliochni²⁵ ve Thermi'den²⁶ tanınan yarım örneklerin nasıl tümlenebilecekleri konusunda ip uçları vermesi bakımından önemli olmuştur.

25 L. Bernabò-Brea, *Poliochni I, 2. Citta preistorica nell'isola di Lemnos*, Roma 1964, Tav. LXXXIII. f, k.

26 W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge 1936, Pl. XXIII: 30.51.

G 8 açmasında, II. yapı katına verilen kuzeydoğu-güneybatı istikametinde inşa edilen bir yapı temeli dar bir alanda araştırılmıştır. Tek sıra orta boy taşların kullanıldığı bu temelin 5 m. lik bölümü açılmıştır. Söz konusu bu temelin güney yönünde 0.20 m. çapında ahşap dikmeyi çevreleyen taş kümesi saptanmıştır. Güneybatı uzantısı I. yapı katının ikinci binasının temeli altında kalması nedeniyle, bu yapının da planı henüz anlaşılamamıştır.

YAN BİLİM DALLARINA AİT İNCELEMELER

A. Arkeozooloji

Kazı çalışmalarının yanı sıra, Yenibademli'nin faunasının belirlenmesi ve besin ekonomisine açıklık getirmek amacıyla hayvan kemiklerinin ve kabuklarının incelenmesine Troia kazı evinde devam edilmiştir²⁷. Prof. Dr. H. P. Uerpmann, Canan Çakırlar ve Can Yümni tarafından kara ve denizde yaşayan hayvanların 13.000 ulaşan kalıntıları incelenmiştir²⁸. 1996-2003 yıllarını kapsayan bu kalıntılardan elde edilen sonuçlara göre, yerleşmede ana besin kaynağının sığır olduğu anlaşılmıştır. Eti için beslenen domuz genç yaşta kesilmiş, koyun ve keçi ise daha çok süt, yün ve belki peynir gibi ikincil ürünleri için beslenmiştir. Hayvan kemikleri arasında tilkiden daha büyük olan yabanî et oburların kemiklerine rastlanmamıştır. Yenibademli topluluğunun karma besin ekonomisinde rol oynayan ve kıyı avcılığına işaret eden deniz canlılarının kabukları en basit sınıflandırmaya göre ele alındığında, tek ve iki kabukta yaşadıkları belirlenmiştir. En az 25 türün teşhis edildiği sucul organizmalar arasında ilk üç sırayı *Patella caerulea*, *Ostrea edulis* ve *Cerastoderma glaucum* kabukları temsil etmiştir.

27 Yenibademli kazısına 1996 yılından itibaren aralıksız olarak maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Manfred Osman Korfmann, Yenibademli'nin hayvan kalıntılarının Troia kazı evinde iki yıl boyunca incelenmesine olanak sağlamıştır. 11. 8. 2005 yılında vefat eden hocamı büyük bir saygı ve sevgi ile anarak bu satırlarla kendisine duyduğum minnettarlığımı bir kez daha belirtmek isterim.

28 1996-2003 yıllarına ait Yenibademli'nin faunasına ilişkin kalıntıları inceleyen Prof. Dr. Hans Peter Uerpmann ve ekibine vermiş oldukları ön bilgilerden dolayı candan teşekkür ederim.

B. Litoloji

Prof. Dr. İ. Gatsov ve ekibi tarafından 2005 yılında yürütülen litoloji dalındaki incelemeler üç ana hedefe dayandırılmıştır:

(a) 2004 ve 2005 yılında açığa çıkarılan yontma taş endüstrisine ait buluntuların, önceki yıllarda bulunanlara dahil edilmesi ve birlikte değerlendirilmesi.

(b) Daha önce hazırlanan grafiklerin yeni buluntulara göre yeniden oluşturulması.

(c) Toplanan verilerin yayın aşamasına getirilmesi.

Bu hedefler doğrultusunda 2004/2005 yıllarında incelenen 1086 adet buluntuya, 15 adet âlet de dahil edilmiştir. Belgelendirme çalışmaları tamamlanan 86 buluntunun çekirdeklere, kabuklu ve tepeli örneklerle, üretim artıklarına, yongalara ve dilgilere ait oldukları saptanmıştır. Bunların arasında çekirdeklerin ve dilgilerin oranı çok düşük kalmıştır. Yenibademli'nin yontma taş endüstrisine ait âletler genel anlamda değerlendirildiğinde, tipolojik olarak büyük bir çeşitlilik göstermedikleri ve kuzey Ege Bölgesi'nde Troia ve Semadirek'te Mikro Vouni'deki örneklerle benzeştikleri belirlenmiştir²⁹.

C. Analizler

Jeolojik ve jeomorfolojik oluşumlarıyla zengin görünen Gökçeada, Yenibademli yerleşmecilerinin hammadde aramak için denizaşırı yolculuklar yapmalarını bir anlamda önlemiş gibi görünmektedir. Yerleşmenin yakın çevresinde yer alan tepe ve sırtlarda mevcut olan çakmaktaşı, kil taşı, silisleşmiş andezit ve kireç taşı, yontma taş endüstrisinde tercih edilen ve kolay ulaşılabilen hammaddeler arasında yer aldığı analizler sonucu anlaşılmıştır³⁰. Özel bir amaç için depolandıkları görülen ve yukarıda da

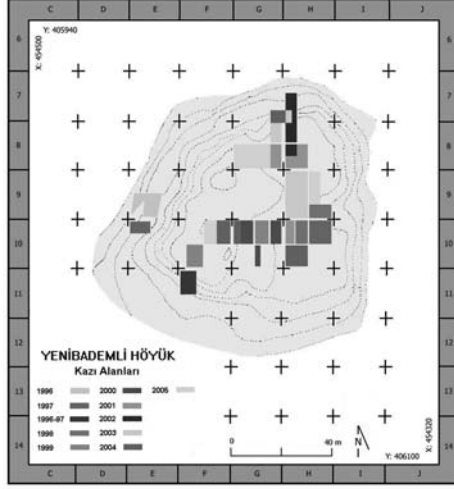
29 Yenibademli'nin yontma taş endüstrisinin buluntularını büyük bir titizlikle inceleyen ve şahsımı bilgilendiren Prof. Dr. İvan Gatsov ve ekibine çok teşekkür ederim.

30 Yontma taş endüstrisinde hammadde olarak kullanılan taşların Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Bölümü'nde analizlerinin gerçekleştirilmesine öncülük eden Prof. Dr. Hasan Bayhan'a, taşların teşhisini ve tanımlamalarını gerçekleştiren Prof. Dr. Erkan Aydar'a ve Öğr. Gör. Erdal Şen'e teşekkürlerimi sunarım.

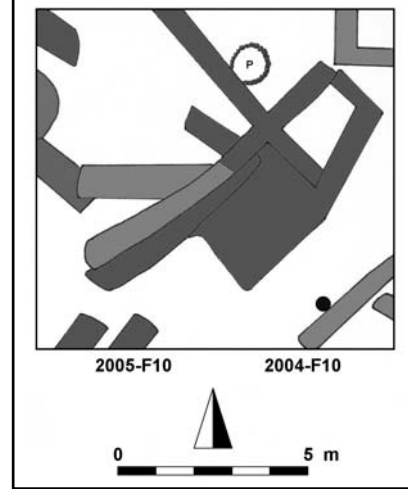
değınilen H 9 ve G 8 açmalarında ileri beyaz bir madde ile doldurulan ömlerlerden alınan numunelerin analizleri³¹, bunların yüksek oranda kalsit içerdiğini ortaya koymuştur. Çok ince ufalanan bu maddelerin, konutların taştınmazları arasında yer alan fırınların taban kısımlarında kullanılmış olduğu görüştü ağırlık kazanmıştır.

anakkale Arkeoloji Müzesi'ni her yıl olduğu gibi, 2005 yılında da zenginleştirmeye devam eden Yenibademli Höyük'ten, 24'ü müze envanterlik ve 45'i müze etütlük değerde olan toplam 69 adet eser müzeye teslim edilmiştir.

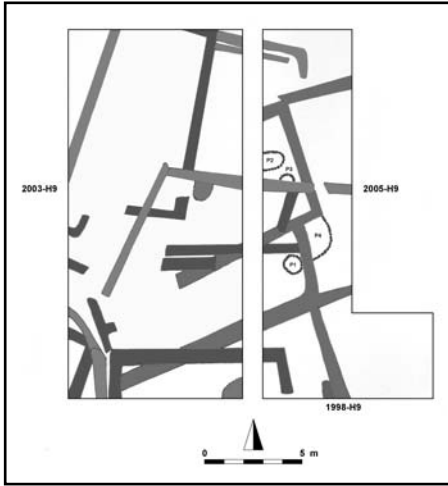
31 Yenibademli'nin fırın tabanlarında ısıyı korumak amacıyla kullanıldığı düşünölen ve özel olarak depolandığı saptanan maddelerin analizlerini büyük bir ilgiyle gerçekleştiren Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Bölümü'nden Prof. Dr. Abidin Temel'e candan teşekkür ederim.

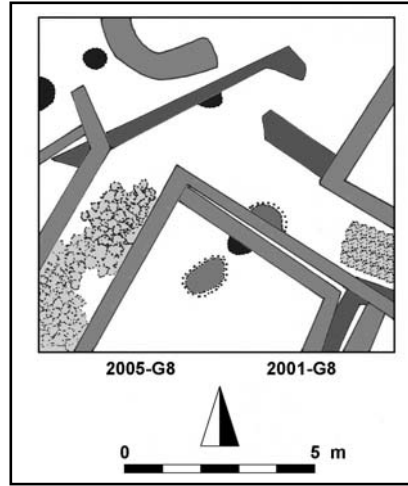
Çizim 1: Yenibademli topografik plân ve kazı alanları

Çizim 2: Yenibademli, F 10 plân karesinde mimarî kalıntıların plânı

Çizim 3: Yenibademli, H 9 plân karesinde mimarî kalıntıların plânı

Çizim 4: Yenibademli, G 8 plân karesinde mimarî kalıntıların plânı

Resim 1: Yenibademli,
EBÇ'ye ait
bezemeli keramik
örnekleri

Resim 2: Yenibademli, F
10 plân karesinde
EBÇ'ye ait mimarî
kalıntılar

Resim 3: Yenibademli, F
10 plân karesinde
EBÇ'ye ait mimarî
kalıntı

Resim 4: Yenibademli, H
9 plân karesinde
EBÇ'ye ait tahıl
küpü

Resim 5: Yenibademli, H 9 plân karesinden EBÇ'ye ait el yapımı testi

Resim 6: Yenibademli, H 9 plân karesinden EBÇ'ye ait pyxis

Resim 7: Yenibademli, H 9 plân karesinde yarı oval biçimli konstrüksiyon

Resim 8: Yenibademli, G 8 plân karesinde EBÇ'ye ait ocak ve mimarî kalıntılar

Resim 9: Yenibademli, G 8 plân karesinde EBÇ'ye ait mimarî kalıntılar ve sokak

Resim 10: Yenibademli, G 8 plân karesinde bulunan EBÇ'ye ait pişmiş toprak kancalar

HAKEMİ USE (DİYARBAKIR) 2005 YILI KAZILARI

Halil TEKİN*

Giriş

Dicle Nehri üzerinde yapımı planlanan “Ilısu Baraj Gölü Suları Altında Kalacak Olan Kültür Varlıklarını Kurtarılması ve Belgelenmesi Projesi” kapsamında Hakemi Use’de 2001¹ yılından beri kazılar yapılmaktadır. Diyarbakır Müzesi Müdürlüğü denetiminde ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün maddî desteği ile Hacettepe Üniversitesine mensup bir ekip tarafından yürütülen Hakemi Use 2005 yılı kazıları 18 Temmuz-31 Ağustos günlerinde gerçekleştirilmiştir².

Kazılar

2001-2004 kazı sezonlarında (2003 yılında Ilısu Projesi’ndeki diğer yerli kazılar gibi çalışma yapılamamıştır) höyüğün kuzey bölümünde Dicle’ye paralel şekilde açılan beş açmada çalışmalar sürdürülmüş ve böylelikle yerleşimin Dicle ile olan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. 2005 yılındaki kazılarda ise yerleşimin güney bölümü hakkında bilgiye ulaşmak için

* Yrd. Doç. Dr. Halil TEKİN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü TR-06800, Beytepe-Ankara/TÜRKİYE. E-mail: htekin@hacettepe.edu.tr

1 Tekin 2003, Tekin 2004a, Tekin 2004b, Tekin 2004c, Tekin 2005, Tekin 2006a, Tekin 2006b, Tekin 2006c.

2 Hakemi Use 2005 kazıları Antropolog Doç. Dr. Yılmaz Selim Erdal, Antropolog Utku Günay Arıkan, Arkeolog Deniz Erdem, Arkeolog Tuna Kalaycı, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri Mehmet Selim Ensari, Ergül Kodaş, Emin Aydın, Hatice Dedeoğlu, Gülsüm Çakır, Şule Sonay Bayrak ve Ayseda Ergenç’ten oluşan bir ekip ile gerçekleştirilmiştir. Kazılara Bakanlık temsilcisi olarak Ankara Cumhuriyet Müzesi’nden Filolog İsmail Duran katılmıştır.

çalışmalar bu alanda yoğunlaştırılmıştır (Resim: 1). Söz konusu alanda 5x10 m. boyutlarında G8b, H8b, I8b ve J8b olmak üzere dört açma açılmıştır. Bu açmalar daha önceki yıllarda kazılan E7, E8, E9 ve E10 açmalarına dik açı oluşturacak şekildedir. Böylelikle açmalar höyüğün zirve bölümünde geniş bir "T" oluşturmaktadır. Bunların dışında 2004 yılında sadece iki hafta süren kazı çalışmaları esnasında bir miktar kazılabilen fakat bütçe yetersizliğinden dolayı ana toprağa ulaşamayan E10 açmasında da 2005 yılında ana toprağa ulaşıncaya kadar devam edilmiştir.

G8b Açması

Höyüğün zirve bölümünde yer alan G8b açması aynı zamanda en çok tahribat gören alanlardan birini oluşturmaktadır. Daha önceki raporlarda da belirtildiği üzere, Hakemi Use bir şahsın tapulu arazisi içinde yer aldığından, üzerinde uzun yıllardan beri tarımsal faaliyet gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle, höyük yüzeyinde oldukça yoğun tahribat gözlemlenmektedir. Bu modern tahribatın yanı sıra yakın zamanlarda höyüğün üst kısmının mezarlık olarak kullanılması ve Erken Demir Çağına ait çukurlar ile silolar tahribatın boyutunu daha da artırmıştır.

G8b açmasında yüzey toprağının temizlenmesinden sonra orta büyüklükte ve herhangi bir işçilik izi göstermeyen doğal taşlardan oluşan bir döşeme kalıntısına rastlanmıştır. Söz konusu döşeme açmanın batı profiline doğru devam etmektedir. Belirli bir düzen göstermeyen döşeme üzerinde ele geçirilen çanak-çömlek parçaları Yeni Assur Dönemine aittir. Hepsi hızlı dönen çarkta üretilmiş olan bu kaplar açık devetüyü renginde hamura sahiptir. Bu kaplar arasında Assur seramiği içinde önemli bir yere sahip olan memecikli/düğme dipli kaplara ait parçalar ele geçirilmiştir. Yeni Assur Dönemine tarihlendirilen bu yapı kalıntısı yerleşimde modern tahribattan kurtulabilmiş ender yapı kalıntısını oluşturmaktadır. Doğu bölümü kısmen tahribata uğramış bu yapı kalıntısı muhtemelen geniş bir mekânın su ile ilişkili bir alanını oluşturmaktaydı. Bu yapı kalıntısı korunarak açmanın diğer bölümünde derinleşme devam edildiğinde çapları 2-3 metre civarında çukurlara rastlanmaya başlanmıştır.

İslâmî mezarlar tarafından tahrip edilen çukurlara ait dolgu toprak içinde hepsi el yapımı ve çoğunluğu çömlek formunda kaplara ait parçalar gelmeye başlamıştır. Daha önceki sezonlarda da rastlanan bu kaplar Yukarı Dicle Vadisi'nde kazısı yapılmış Erken Demir Çağı katmanlarında rastlanan ve arkeoloji literatüründe 'Yatay Oluk Bezekli Kap' (Grooved Ware)³ olarak bilinen çanak-çömlek grubunu oluşturmaktadır (Resim: 2-3, 7).

Açma içindeki derinleşme devam ettiği zaman dolgu toprak içinde farklı çanak-çömlek parçalarına rastlanmaya başlanmıştır. Tüm açma yüzeyinde içinde yoğun iri kireç tanecikleri bulunan bir katman dikkat çekmektedir. Söz konusu katman yaklaşık 30-40cm kalınlıkta olup âdeta bir sel katmanını andırmaktadır. İslâmî mezarların çukurlarının açılması esnasında bu katmana müdahalede bulunulduğundan açma yüzeyinde bu katman yer yer kesintiye uğramaktadır. Söz konusu dolgu toprak içinde ele geçirilen seramik daha önceki yıllarda bulunan el yapımı Geç Neolitik seramikle aynıdır. Hepsi el yapımı olan seramiklerin önemli kısmı tek renkli ve yoğun saman katkıdır. İyi pişmediklerinden dolayı özleri koyudur. Bunların yanı sıra daha ince işçilik gösteren ve iyi fırınlanmış kaplara ait parçalar da ele geçirilmiştir. Bu kapların bazılarının dış yüzleri ve ağız kenarlarının iç kısımları kırmızı ve kahverenginin tonlarında çizgisel bezeklidir.

Bu açmada İslâmî mezarların yanı sıra üzeri kerpiç ile kapatılmış içlerinde demirden bıçaklar bulunan Ortaçağa ait mezarlar ve daha erken dönemlere ait mezarlar ele geçirilmiştir. Bunların arasında iki adet taş sanduka mezar dikkat çekmektedir. Hakemi Use'nin yakınlarında bolca bulunan konglamera yataklarından temin edilmiş yaklaşık 70-80 cm. uzunluğundaki levhaların yan yana getirilmesiyle oluşturulmuş sanduka mezarların üzerleri de aynı şekilde konglamera levha ile kaplanmıştır. Söz konusu mezarlarda küçük çocuklara ait iskelet kalıntılarının çok azı ele geçirilmiştir. Mezarlar içinde tarihlere yardımcı olabilecek hiçbir esere rastlanmamıştır. G8b açmasındaki çalışmalar Geç Neolitiğin ikinci tabakası tabanı seviyesinde sonlandırılmıştır.

3 Tekin 2006c.

H8b Açması

Bu açmada çalışmalar başladıktan kısa bir süre sonra açma yüzeyinden yaklaşık 30-40 cm. sonra İslâmî mezarlar gelmeye başlamıştır. Söz konusu mezarlar alttaki Assur katmanlarına büyük zarar vermiştir. Bu nedenle, bu döneme ait taş temelli yapılara ait kalıntılardan mimarînin biçimi hakkında fikir edinme imkânı bulunamamıştır. Açma içinde dağınık şekilde duran taşların altında çapları yer yer dört metreye ulaşan iki adet çukura rastlanmıştır. Bu tabakada ele geçirilen seramik, G8b açmasındakiler ile aynı özelliğe sahiptir. Derinleşmeye devam edildiğinde altta Geç Neolitik mimarî kalıntılarına rastlanmıştır. Bu döneme ait *pisé* tekniğiyle inşa edilmiş yapıların taş temelleri bulunmamaktadır. Erken Demir Çağı çukurları ve Assur siloları tarafından yoğun bir şekilde tahrip edilen Neolitik yapılarının yuvarlak plana sahip oldukları anlaşılmaktadır. Daha önceki kazı sezonlarında dörtgen planlı *pisé* duvarlı yapılarda olduğu gibi bu yapıların da dışında yuvarlak ocak bulunmaktadır. Yiyecek pişirme amaçlı bu ocakların yanında yoğun tahıl ve hayvan kemiğine rastlanmıştır. Hakemi Use'de Geç Neolitikte yuvarlak planlı bina geleneğinin olduğu 2004 kazılarında E10 açmasında tespit edilmişti⁴.

Bu açmada bir kerpiç sanduka mezara rastlanmıştır. Tek sıra ve yaklaşık 15 cm. kalınlığında, 30 cm. uzunluğunda kerpiç dilimlerinden oluşturulmuş mezarda *hocker* tarzda gömülmüş bir çocuğa ait iskelet bulunmuştur. Yanında herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçirilmediğinden ait olduğu dönemi kesin olarak söylemek güçse de, Orta Assur Dönemi/Geç Tunç Çağına ait olması muhtemeldir.

H8b açmasında Geç Neolitiğe ait seramik G8b ile aynı özelliklere sahiptir. Bu döneme ait iki basit toprak mezar içinde sağlam durumda küçük boyutlu kaplar ele geçirilmiştir. Geçmiş yıllardaki kazılarda olduğu gibi bu mezarlara bırakılan kaplar tek renkli ve oldukça kaba işçilik göstermektedir. H8b açmasındaki çalışmalar Geç Neolitik ikinci tabakasında sonlandırılmıştır.

4 Tekin 2006b, Res. 3.

I8b Açması

Bu açmadaki İslâmî mezarların sayısı diğer iki açmaya nazaran daha azdır. Bu da İslâmî mezarların höyüğün zirve bölümünde yoğunlaştığını, aşağıya doru seyrekleştğini göstermektedir. I8b açmasında Geç Assur Dönemine ait iki basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlarda çark yapımı tek renkli kaplar ele geçirilmiştir. Geç Neolitiğe ait basit toprak mezar içinde ise koyu gri renkte vazo formunda küçük bir kap ele geçirilmiştir. Assur silolarının kestiği Geç Neolitik birinci tabakaya ait mimarînin kerpiçten ve dikdörtgen olduğu anlaşılmaktadır. Bunun altında *pisé* tekniğinde inşa edilmiş ve yaklaşık 80 cm. kalınlığında duvarları bulunan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bir yapının iki odası ortaya çıkarılmıştır. Bu yapının kuzey bölümü H8b açmasına doğru ilerlemektedir. Söz konusu yapının güney duvarı bir Erken Demir Çağı çukuru; kuzeybatı duvarı ise Yeni Assur Dönemine ait basit toprak mezar tarafından tahrip edilmiştir. Yapının güneyinde açmanın doğu profili içine devam eden bir ocağın yarısı gün ışığına çıkarılmıştır. Yaklaşık bir metre çapındaki yuvarlak ocak küçük yassı dere taşlarının düzenli bir döşeme oluşturacak şekilde döşenmesinden sonra üzeri kil ile sıkıştırılmıştır. Yemek pişirmede kullanılmış ocağın çevresinde yoğun kül katmanı bulunmaktadır. I8b açmasındaki çalışmalar Geç Neolitik ikinci tabakası seviyesinde sonlandırılmıştır.

J8b Açması

J8b açması 2005 kazı sezonunda açılan en güneydeki açmayı oluşturmaktadır. Bu açmada İslâmî mezarlar iyice seyrekleşmektedir. Açma yüzeyinden yaklaşık 30 cm. derinlikten itibaren düzenli taş mimarî gelmeye başlamıştır. Bu taşlar orta büyüklükte, Dicle kenarından toplanmış ve işlenmemiş taşlardan örülmüş bir döşemeye aittir. Söz konusu döşeme G8b açmasında ortaya çıkarılan döşeme ile aynı özelliklere sahiptir. Burada da döşemenin üzerinde ve dolgu toprak içinde Yeni Assur Dönemi seramik parçaları ele geçirilmiştir. Bu döşemenin güney bölümünde tuğlaların dik bir şekilde dizilmesiyle oluşturulmuş ve yaklaşık bir metrelik kısmı korunmuş

şekilde ortaya çıkarılan dar bir kanal dikkati çekmektedir. Bu da döşemenin su ile bağlantılı olduğunu ve atık suyun dışarı tahliye edildiğini göstermektedir.

J8b açmasında kazılar devam ettikçe höyüğün bu bölümünde Geç Neolitik katmanın zayıfladığı dikkat çekmektedir. Ele geçirilen seramik parçaları diğer açmalardaki ile aynıdır. Bu açmada kuzey profilinin yakınında üç adet kap *in situ* şekilde ele geçirilmiştir. İki tanesi ayaklı olan kaplardan vazo biçimli olan üçüncüsünün boyun kısmı eksiktir. Höyük toprağının yoğun kireç içermesinden dolayı basit toprak tipindeki mezarda bulunan bireye ait kemiğin önemli kısmı ele geçirilmemiştir. Mezar eşyası olarak bırakılan ayaklı kaplara Hakemi Use'de ilk kez rastlanmaktadır. Orta büyüklükte derin bir tabak görünümündeki kapların alt kısmında dört adet hayvan bacağı şeklinde ayak yer almaktadır. Kaplardan biri kırmızı astarlıdır (Resim: 4). Her ikisinin de ağız kenarında ince bant şeklinde bitümen boya bulunmaktadır. Yakın Doğu Neolitiğinde pek görülmeyen ayaklı kaplar şimdilik Hakemi Use'ye özgü gibi görünmektedir. Açmada küçük baş hayvanlara ait kemiklerden yapılmış çeşitli boylarda kemik bızların ele geçirilmesi burada dericilik faaliyetinin varlığına işaret etmektedir (Resim: 5). J8b açmasında ana toprağa ulaşıldıktan sonra kazılara son verilmiştir.

E10 Açması

İlk kez 2002 yılında kazılmaya başlanan E10 açması 10x10 m. boyutlarında açılmıştır. 2004 yılındaki iki haftalık kazılarda bu açmada ana toprağa ulaşmak mümkün olamamıştır. 2005 yılında ana toprağa ulaşmak için bu açmada kazılar tekrar başlatılmıştır. 2004 yılı kazılarının son günü açmanın kuzey bölümünde *pisé* tekniğiyle inşa edilmiş yuvarlak planlı bir yapının duvarlarının izine rastlanmıştır. 2005 kazılarında bu yapının tabanı ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu yapının duvarlarının üstteki katmanlar tarafından tahribata uğramasından dolayı yaklaşık 10 cm. kadar yüksekliğinin korunduğu tespit edilmiştir. Bu yapının duvar ve tabanı korunarak güney bölümünde kazılara devam edilmiştir. Açmanın batı profiline doğru devam eden üç ocak dışında

herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Söz konusu ocaklar daha önce gün ışığına çıkarılan Geç Neolitik ocaklarla aynı özelliklere sahiptir. E10 açmasında ana toprağa ulaşılarak 2004 yılındaki kazılarda D8b açmasında açılan sondaj açmasındaki sonuçlar teyit edilmiştir.

Çanak-Çömlek

Yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle höyük yüzeyinde çok sayıda seramik parçasına rastlanmaktadır. Bu seramiğin önemli kısmını Yeni Assur Dönemine ait çark yapımı kaplar oluşturmaktadır. Çoğunluğu kâse ve çanak formuna sahip bu kapların sağlam örnekleri tahribattan rastlantı sonucu kurtulmuş olan basit toprak mezarlarda ele geçirilmektedir. Bunlardan güzel bir örnek J8b Açması'nda bulunmuştur (Resim: 6). Pembemsi devetüyü renk hamura sahip kap iyi fırınlanmıştır. Yuvarlatılmış ağız kenarının hemen altında tek sıra yiv bulunan kâsenin küçük bir halka dibi bulunmaktadır.

Erken Demir Çağına tarihlendirilen kapların en karakteristik olanları Yatay Oluk Bezekli Kaplardır (Resim: 7). Tümü elde biçimlendirilmiş olan ve kahverenginin tonlarında hamura sahip olan bu kapların ağız kenarının hemen altında başlayan birkaç sıra yatay oluk yer almaktadır. Bugüne kadar Hakemi Use'de sağlam örneği ele geçirilemeyen bu kaplara Diyarbakır ve civarındaki kazıların pek çoğunda rastlanmaktadır⁵.

Hakemi Use'nin ilk kazı sezonunda güçlü bir Geç Neolitik yerleşimi olduğu saptanmıştır. Özellikle Orta ve Kuzey Irak'ta yaygın olan Hassuna/Samarra seramiği Geç Neolitiği temsil eden beş tabakada çok sayıda ele geçirilmiştir. Bilindiği gibi, Hassuna/Samarra Döneminin Türkiye topraklarındaki varlığı yakın zamana kadar bilim dünyasında şüpheyle karşılanmaktaydı. Hakemi Use bu şüpheleri ortadan kaldırmıştır. Geç Neolitik çanak-çömleğinde ana grup tek renkli kaplardan oluşmaktadır. Bunlar arasında astarsız, hamuru renginde

⁵ Karg 2002, 715; Kozbe 2006, 506, Res.13-16; Köroğlu 1998, 72; Matney ve diğ. 2004, 398; Ökse ve diğ. 2001, 617; Parker ve diğ. 2004, 580; Schachner 2004, 518.

bırakılmış ve yüzeyde herhangi bir işlem yapılmamış kapların yanında kırmızı veya kahverengi astarlı olanlar da mevcuttur. Bu kapların hamurunda yoğun organik malzeme katılmış olup kötü fırınlanmalarından dolayı özleri koyu renktedir.

Geç Neolitik Seramiği içinde diğer bir grup ise Dark Faced Burnished Ware'dir⁶. Çoğunlukla Kuzey Suriye, Amik ve Kilikya Geç Neolitiği için karakteristik olarak nitelenen bu tipteki kaplar, Hakemi Use'nin Geç Neolitiğinin beş tabakasından da görülmektedir. Koyu gri astarlı olanların yanında vişne çürüğü astarlı olan örnekler de bulunmaktadır.

Hakemi Use'de Geç Neolitik Tabaka 1'de ele geçirilen seramik içinde Samarra Tipi örneklerin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Genellikle Orta Mezopotamya yerleşimlerinde görülen bu kaplardan Hakemi Use'de hem "Kuzey" tipi, hem de "Klâsik" tip ele geçirilmektedir (Resim: 8). Açık zemin üzerine kırmızı ve kahverenginin tonlarında çizgisel bezeklerle süslenen bu kaplara Tabaka 2'den sonra rastlanmamaktadır.

Hakemi Use'yi Suriye ve Kilikya Neolitiği ile bağlantısını gösteren bir başka kap tipi ise Baskı ve Çizi Bezekli (*Impressed ve Incised Ware*) kaplardır (Resim: 9). Az sayıda ele geçirilen ve sadece Tabaka 1 ve Tabaka 2'de görülen bu kaplar yerleşime dışarıdan getirilmiş olmalıdır.

Hakemi Use Geç Neolitik çanak-çömleği altı ana gruptan oluşmaktadır. Bunlar:

1. *Standard Monochrome Ware*
2. *Standard Painted Ware*
3. *Fine Ware*
4. *Grey-Black Ware*
5. *Dark Faced Burnished Ware*
6. *Orange Fine Ware*

6 Braidwood ve Braidwood 1960.

Taş Eserler

Hakemi Use taş eserleri üzerine yapılan çalışmalar halen devam etmekle birlikte, bazı ön bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur⁷. Alanda yapılan kazılar sonucunda ele geçirilen yontma taş endüstri iki ham madde ile temsil edilmiştir. Birincisi, doğal olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin çoğu yerinde görülen çakmaktaşı; ikincisi ise, yine söz konusu bölgede var olan, ancak kesin kaynağının neresi olduğu henüz bilinmeyen obsidyendir.

Çakmaktaşı

Kazı alanından ele geçirilen çakmak taşı yontma taş eseler, alan çevresinde yapılmış olan yüzey araştırmaları ile de desteklenmiş ve yerel olduğu saptanmıştır. Hakemi Use'nin de içinde bulunduğu Bismil civarında çok zengin çakmak taşı kaynakları bulunmaktadır. Bugün bu kaynaklar bölgedeki yoğun erozyona maruz kalmış olmakla birlikte, dağınık olarak çevredeki tüm yüzeyi kaplamış durumdadır. Bölgede yapılmış olan Paleolitik yüzey araştırmaları sonucunda, onlarca açık hava yerleşim yeri ve taş ham madde yatağı tespit edilmiştir⁸. Bu yataklar Hakemi Use'ye oldukça yakın bir konumda yer almaktadır.

Obsidyen

Hakemi Use'de çoğunlukla siyah renkli obsidyenin hâkim olduğu bir ham madde ile karşılaşılmaktadır. Bu renk neredeyse tüm obsidyen ham maddenin %99'u ile temsil edilmektedir. Çok nadir olmakla birlikte; gri ve siyah renk içinde yeşilimsi tonların da bulunduğu bir ham madde ile gri tonlardaki obsidyen örneklerine de rastlamak mümkündür. Obsidyen ham madde oldukça homojen bir yapıdadır ve çok kalitelidir. Ancak Hakemi Use'ye çakmaktaşı kaynaklar

7 Hakemi Use'nin taş eserleri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden Prehistoryen Yrd. Doç. Dr. Metin Kartal tarafından incelenmektedir. Buradaki bilgiler kendisi tarafından verilmiştir.

8 Taşkiran ve Kartal 2004.

kadar yakın bir obsidyen kaynağı bulunmamaktadır. En yakın olanları; kuzeydoğusunda Van Gölü yakınlarındaki Nemrut, Süphan, Meydan/Ziyaret dağları obsidyenleri ile kuzeyindeki Bingöl ve Muş obsidyenleridir. Bu durumda yukarıda adı geçen alanların herhangi birinden getirilebilecek obsidyene en yakın yaklaşık 120 km.; en uzak yaklaşık 200 km. mesafede ulaşılabilir. Dolayısıyla Hakemi Use'de bol miktarda yerel çakmaktaşı kullanımına karşın, uzun mesafeli bir obsidyen ham madde temini de kesin görünmektedir. Çok yakın çevresinde yerel obsidyen kaynağının bulunmamasına karşın, obsidyenin de yontma taş teknolojide bol kullanılmış olması dikkat çekicidir.

Teknoloji

Dilgi ve dilgiciklerin %95.6'sı tek yönlü yongalama izi gösterir⁹. Bunların da yaklaşık %75'i trapez kesitli olup sayıca ikinci sırada üçgen kesitliler yer alır. Dilgi ve dilgiciklerin çok azı dört ve beş yivlidir. Dilgi ve dilgicik taşımalarının çoğunluğunun topuk kısımlarının kırık ve noksan oluşu, hangi tiplerle daha yoğun temsil ediliyor oldukları hakkında şimdilik kesin bir şey söylemek güçtür. Bununla birlikte, tespit edilebilenlerden hareketle çizgi, budanmış ve nokta biçimli topukların daha yoğun olacağı düşünülebilir. Bugüne kadar incelenen toplam 206 adet dilgi ve dilgiciğin yaklaşık %66'sı *mesial* bölümden oluşmaktadır. Bu denli yüksek oranlarda kırık dilgi ve dilgiciğin bulunması, bunların bilinçli bir şekilde kırılmış olabileceği fikrine yöneltmektedir. Bunun yanında bükülerek ve darbeye budanmış bazı dilgi ve dilgiciklere de rastlanmıştır. Bu tip budamaların benzerleri kuzeybatı Suriye'de Tell el-Kerkh 2'den oldukça iyi bilinmektedir¹⁰. Hakemi Use'de ele geçirilen böylesi budamalar ve *mesial* parçaların çoğunluğu üzerinde düzelti tespit edilememiştir. Bir kısmında da olasılıkla kullanımdan ötürü oluşmuş küçük çentikler yer alır. Ele geçirilmiş olan yontma taş malzemenin çoğunda düzelti yoktur. Az miktarda düzelti taşıyan yontma taş malzeme içinde ise, yarı dik düzeltili olanları yoğunur. Kemirim düzelti, kaplayan düzelti ve dik düzelti tipleri; tüm düzeltili

9 Kartal (baskıda).

10 Arimura 2003, 72-74.

grup içerisinde %20 gibi küçük bir dilimi kapsar. Tüm yontma taş malzeme içerisinde tepeli ve dönümlü dilgiler sadece yedi adettir. Yukarıda da belirtildiği gibi, ele geçirilen bir adet çekirdeğe karşın, buluntu topluluğu içinde çekirdek tablasına henüz rastlanmamıştır. Dilgi ve dilgiciklerin boyutları açısından elde edilen sonuçlar, tıpkı benzer diğer yerleşimlerde olduğu gibi uzunlukları açısından çok kısırdır. Çünkü şimdiye kadar sadece dokuz adet dilgi ve dilgicik tam olarak tespit edilebilmiştir. Dolayısıyla, mevcut dilgi ve dilgiciklerin genişlik, kalınlık ve uzunlukları açısından sadece maksimum ve minimum değerlerini vermekle yetinilmiştir. Daha ayrıntılı istatistikler sunabilmesi için, daha çok materyal üzerinde çalışma zorunluluğu bulunmaktadır.

Tipoloji

Çeşitli düzelti teknikleriyle form verilmiş yaklaşık 70 adet âlet arasında 12 ayrı tip yontma taş kategori ayırt edilmiştir. Bu da tüm yontma taş elemanların %32'sini temsil eder. Teknoloji başlığı altında söz edilen bükme ve darbe yöntemiyle yapılmış budamaları göz ardı edilecek olursa (tüm endüstri içinde %14'tür), düzelti ile form verilmiş tüm aletler, eldeki yontma taş buluntuların sadece %18'ini temsil etmektedir.

Taş eserler üzerine yapılan ilk gözlemleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Yontma taş buluntu toplulukları içerisinde düzelsiz dilgi ve dilgiciklerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Genellikle mesial bölümlerden oluşan bu dilgi ve dilgiciklerin orak elemanı olarak kullanılmış olabilecekleri kuvvetle muhtemeldir. Bu elemanların uzunlamasına kenarları boyunca oldukça yüksek oranlarda çentikler yer almaktadır. Bunların, tarımsal faaliyetlerde kullanımdan ötürü meydana gelmiş olduğu akla gelmektedir. Bununla birlikte, kenarları cilâlanmış çakmak taşı orak dilgilerin sayıca çok az olması da, göz önünde bulundurulması gereken diğer bir konudur.

2. Henüz çalışmaları devam eden ezgi ve öğütme taşlarının varlığı ve bunların sayılarındaki artış, tarımsal faaliyetlerin yoğunluğunu destekleyici

bulgularındandır. Arkeobotanik çalışmalarda elde edilen sonuçlar bu verileri desteklemektedir.

3. Sadece üç adet ok ucu olabilecek yontma taş buluntunun ele geçirilmesi, yoğun avcılık aktivitesinin olmadığına bir işaretdir. Yerleşimde tespit edilen hayvan kemiklerinin tümünün evcil olması bu görüşü destekler niteliktedir.

4. Teknolojik ve tipolojik incelemesi yapılmış; çekirdek, tepeli dilgi, dönümlü dilgi, çekirdek tablası ve kıymıklar gibi yontma artıklarının sayıca azlığı işlik yerinin yerleşimin dışında bir yerde olduğunu ya da höyükte var olan bu işlik yerine henüz ulaşamadığını akla getirmektedir.

5. İncelenen taş eserler arasında bir adet ön kazıyıcı dışında bir kazıyıcının olmaması oldukça dikkat çekicidir. Bilindiği üzere, kazıyıcı âletler, Paleolitik'in tüm aşamalarında önemli olduğu kadar, Neolitikte önemli ve yoğun olarak bulunan âlet gruplarından birisidir.

Bütün bu sonuçların bir ön bilgi olduğu, henüz inceleme fırsatı bulunmayan taş eserlerin analizlerinin bitiminde daha sağlıklı bir sonuca ulaşılabacağı dikkate alınmalıdır.

Sonuç

2005 kazılarında yerleşimin tabaka düzeni hakkında somut verilere ulaşılmıştır. Hakemi Use'nin mevcut dört metrelik kültür dolgusunun yaklaşık üç buçuk metrelik kısmının Geç Neolitiğe ait olduğu anlaşılmaktadır. Geç Neolitik üzerinde yer alan Geç Tunç Çağ, Erken Demir Çağ ve Yeni Assur Dönemi kalıntılarının önemli kısmının modern tahribattan dolayı yok olduğu belirlenmiştir. Daha önceki raporlarda bazı seramik tiplerinden dolayı yerleşimde Orta Tunç Çağ/Eski Assur Döneminin var olabileceğinden söz edilmişti. Ancak 2005 yılı kazıları sonucunda açılan geniş alanda, Yukarı Dicle Vadisi'nin Orta Tunç Çağ için karakteristik kaplardan hiç ele geçirilemediği için, söz konusu dönemin Hakemi Use'de olmadığı fikri güçlenmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Orta Tunç Çağının varlığını düşündüren kap tiplerinin de Geç

Tunç Çağı/Orta Assur Döneminde devam etmesinden dolayı Hakemi Use'de Orta Tunç Çağı/Eski Assur Döneminin varlığından kesin olarak söz etmek için daha sağlam kanıtların beklenmesi gerekmektedir. 2005 yılı kazıları sonucunda elde edilen yeni verilerin ışığında Hakemi Use'nin tabaka düzeni şu şekildedir:

- I. Dönem: Yeni Assur ve Erken Demir Çağı (M.Ö. I. binyıl)
- II. Dönem: Orta Assur/Geç Tunç Çağı (M.Ö. II. binyıl)
- III. Dönem: Geç Neolitik/Hassuna-Samarra Dönemi (M.Ö.VI. binyıl)

Hakemi Use'de Geç Neolitiği temsil eden beş tabakasında kültürel birlikten söz

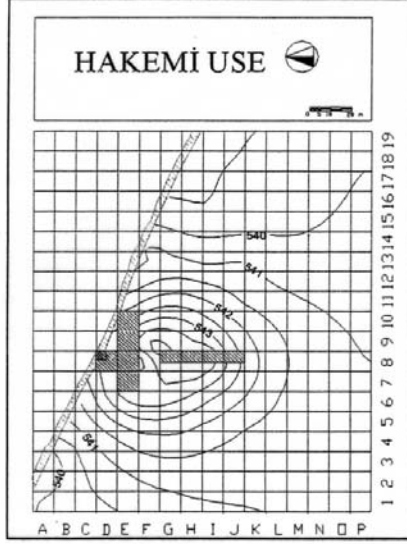
etmek mümkündür. Arkeolojik bulgular yerleşimde Geç Neolitik Dönem süresince iskânın kısa süreli olduğunu düşündürmektedir (yaklaşık 150-200 yıl). Henüz radyokarbon tahlilleri yapılamadığından tarihlendirme arkeolojik verilere dayanmaktadır. Buluntuların ışığı altında Hakemi Use Hassuna/Samarra yerleşimini M.Ö. 6100-5950/5900 yıllarına tarihlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

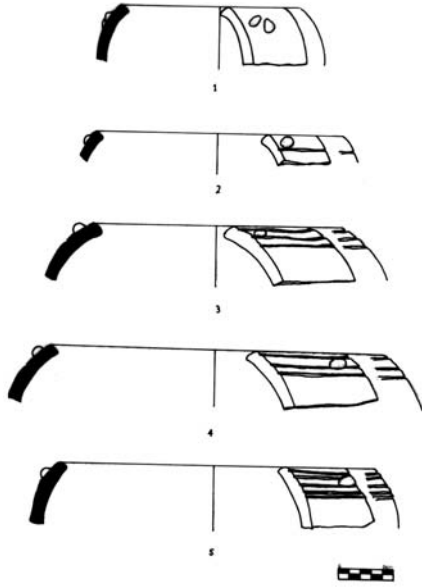
- ARIMURA, M. 2003 "Chipped Stone Artifacts." T. Iwasaki ve A. Tsuneki (eds.) *Tell el-Kerkh 2, Archaeology of Rouj Basin*. Tsukuba: 57-97.
- BRAIDWOOD, J.R. ve L. BRAIDWOOD, 1960 *Excavations in the Plain of Antioch I. Earlier Assemblages Phases A-J. OIP 61*. Chicago.
- KARG, N. 2002 "2000 Yılı Gredimse (Ilisu) Kazı Çalışmaları." N. Tuna ve J. Velibeyoğlu (eds). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*. Ankara: 699-722.
- KARTAL, M. (baskıda) "Preliminary Analysis of the Knapped Stone Assemblages from Hakemi Use, a Late Neolithic Settlement in S-E Turkey. *Préhistoire Européenne*.

- KÖROĞLU, K. 1998 *Üçtepe I, Yeni Kazı ve Yüzey Bulguları Işığında Diyarbakır/ Üçtepe ve Çevresinin Yeni Asur Dönemi Tarihi Coğrafyası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KOZBE, G. 2006 "Çanak Çömlek Gelenekleri Işığında Geç Tunç Çağı Sonundan Geç Demir Çağı Sonuna dek Yukarı Dicle Bölgesi'nde Assur Varlığı." A. Erkanal-Öktü ve diğerleri (eds.) *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması*. İstanbul: 496-509.
- MATNEY, T., M. ROAF, J. MCGINNIS ve H. McDONALD, 2004 "Ziyaret Tepe Kazıları, 2001." Tuna, N., J. Greenhalg ve J. Velibeyoğlu (eds). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*. Ankara: 387-406.
- ÖKSE, T. ve diğerleri 2001 "Salattepe 1999 Yüzey Araştırması." N. Tuna, J. Öztürk ve J. Velibeyoğlu (eds.) *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*. Ankara:593-619.
- PARKER, B., A. CREEKMORE ve L. DODD, 2004. "Yukarı Dicle Arkeolojik Araştırma Projesi (UTARP): Kenan Tepe'nin Kültürel Tarihinin Ön Sentezi." Tuna, N., J. Greenhalg ve J. Velibeyoğlu (eds). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*. Ankara: 547-580.
- SCHACHNER, A. 2004 "2001 Yılı Giricano Kazıları." Tuna, N., J. Greenhalg ve J. Velibeyoğlu (eds). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*. Ankara: 505-533.
- TEKİN, H., 2003 "Hakemi Use 2001 Kazısı." *24. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 59-70.
- TEKİN, H., 2004a "Preliminary Results of the 2001 Excavations at Hakemi Use." N. Tuna, J. Greenhalg ve J. Velibeyoğlu. (eds.) *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilisu and Carchemish Dam Reserviors Activities in 2001*. Ankara: 450-462.

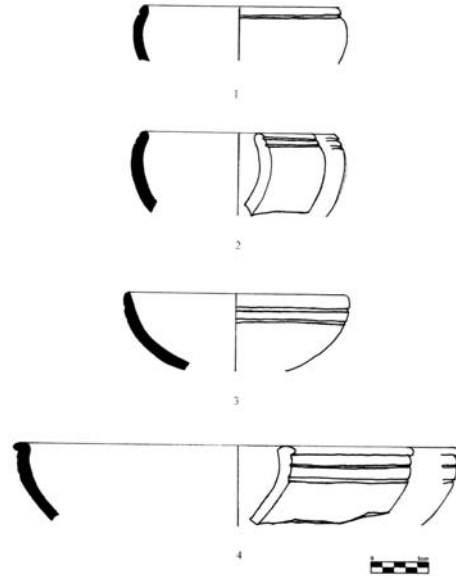
- TEKİN, H., 2004b "Yukarı Dicle Vadisi'nde Bir Hassuna/Samarra Yerleşimi: Hakemi Use." *Anadolu/Anatolia*, Ek Dizi no.1, (Ankara Üniversitesi, I.-II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu): 263-273.
- TEKİN, H., 2004c "Hakemi Use (Diyarbakır) 2002 Yılı Kazıları." *25. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 273-278.
- TEKİN, H., 2005 "Hakemi Use: a new discovery regarding the northern distribution of Hassuna/Samarra pottery in the Near East." *Antiquity* vol. 79. nr.303.
(<http://antiquity.ac.uk/ProjGall/tekin/index.html>).
- TEKİN, H. 2006a "Hakemi Use Kazısında Ele Geçen Kilden Bir Hassuna Figürini." A. Erkanal-Öktü ve diğerleri (eds.) *Hayat Erkanal'a Armağan, Kültürlerin Yansıması*. İstanbul: 717-722.
- TEKİN, H. 2006b "Hakemi Use (Diyarbakır) 2004 Yılı Kazıları." *27. Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara: 289-296.
- TEKİN, H. 2006c "Yatay Oluk Bezekli Seramik Grubunun Ele Geçtiği Yeni Bir Merkez: Hakemi Use." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 23, Sayı 1: 151-172.
- TAŞKIRAN, H. ve M. KARTAL, 2004 "2001 Yılı Ilısu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Dönem Yüzey Araştırması." N. Tuna, J. Greenhalg ve J. Velibeyoğlu (eds.) *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*. Ankara:695-724.

Resim 1: Hakemi Use'nin topografik planı

Resim 2: Erken Demir Çağı seramiği

Resim 3: Erken Demir Çağı seramiği

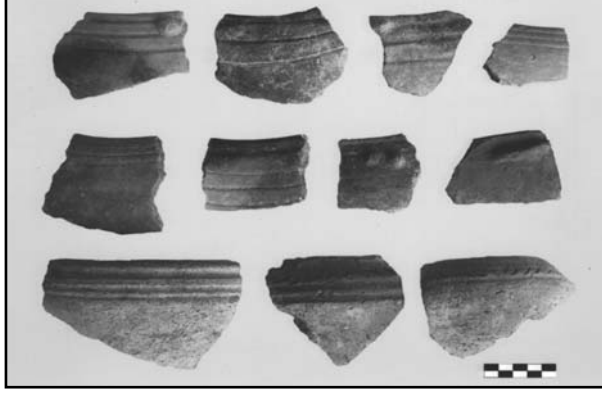
Resim 4: Geç Neolitik ayaklı kabı

Resim 5: Geç Neolitik kemik bıçları

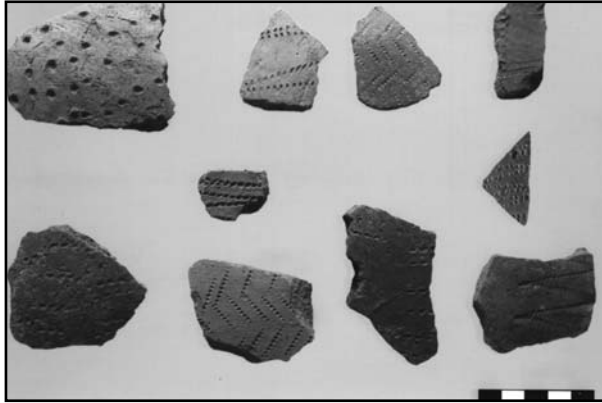
Resim 6: Yeni Assur Dönemi mezar kabı

Resim 7: Erken Demir Çağı seramiği

Resim 8: Geç Neolitik Samarra Tipi boyalılar

Resim 9: Geç Neolitik baskı ve çizgi bezekli kapları

ARDAHAN/ÇILDIR AKÇAKALE ADASI KAZISI ÖN ÇALIŞMA RAPORU

Necmettin ALP*
Alparslan CEYLAN
Akın BİNGÖL
Yasin TOPALOĞLU

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın B.16.0 AMG.010.00.02.719.1(75)-115281 sayılı izinleri ile Kars Müze Müdürlüğü'nün denetiminde 2004-2005 yılında Ardahan İli Çıldır İlçesi Akçakale Adası kazı, sondaj ve düzenleme çalışmaları Kars Müze Müdürlüğü denetiminde ve Atatürk Üniversitesi öğretim üyelerinden Alpaslan Ceylan'ın bilimsel başkanlığında yürütülmüştür.

Çalışmalara, Kars Müzesi'nden Arkeolog Oğuz Akbabaöz, Atatürk Üniversitesinden Epigraf Yrd. Doç. Dr. İbrahim Aykun, Sanat Tarihçisi Arş. Gör. Yunus Berkli, Arkeolog Arş. Gör. Halim Korucu, Ankara Üniversitesi'nden Antropolog Arş. Gör. Zehra Satar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Nezehat Ceylan (YL), Oktay Özgül, Yavuz Günaştı, ODTÜ'den Antropolog Derya Silibolatlaz (YL) ve Atatürk Üniversitesi'nden Rafia Soy, Nusret Burak Özsoy, Mustafa Karageçi, Veysel Aksu, Emin Solak, Pınar Akgöz, Burhan Asıl, katılmıştır. Özverili çalışmalarından dolayı meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Çalışmalarımıza büyük ilgi ve destek gösteren başta Prof. Dr. Mehmet Özsait ve Nesrin Özsait'e, Çıldır Kaymakamı Cem Afşin Akbay'a, Çıldır

* Necmettin ALP Kars Müze Müdürü, Kars Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, Merkez, Kars/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Alparslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Erzurum/TÜRKİYE.

Yrd. Doç.Dr. Akın BİNGÖL, Kars Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Kars/TÜRKİYE.

Arş.Gör. Yasin TOPALOĞLU, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Erzurum/TÜRKİYE.

Jandarma Komutanı Jandarma Yüzbaşı Mehmet Kurum'a, Sağlık Müdürlüğü Personeli'nden Doktor Alper Yılmaz'a ve çalışmalarımız sırasında bizlerle olan Yusuf Coşkun, Korkmaz Dönmez, Çetin Coşkun'a ve İstanbul Üniversitesi Araştırma ve Kalkınma Vakfı'na, ayrıca bu çalışmaların gerçekleşmesine neden olan ve bizlerden maddî ve manevî desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Esfender Korkmaz'a en içten dileklerimizle teşekkür ederiz.

Çalışma alanımızı oluşturan Akçakale Adası; Ardahan İli, Çıldır İlçesi'nin 27 km. güneydoğusunda bulunan Akçakale Köyü'nün hemen batısında yer almaktadır. Ada ile köyün arasının daha sonraki dönemlerde doldurulması sonucu adabir yarım adadurumuna dönerek adaya geçiş sağlanmış, günümüzde ise bu yol genişletilerek motorlu araçların da geçişi sağlanabilmiştir.

TARİHLEME VE DAHA ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Adada ilk araştırmaların İ.K. Kökten tarafından yapıldığını vurgulamıştık. Kökten yaptığı ilk değerlendirmelerde, tümülüs eteklerinde kurulmuş olan dolmenlerin (taşlı damlar) Neolitik Devir tekniği ile yapılmış bir işçilik gösterdiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu dolmenlerin birisinin içerisinde çok kaba, mat siyah renkli çanak parçaları da bulmuştur. Adada ayrıca menhirler (dik taş, koca taş), kromlekler (dik dönüktaşlar) ve harçlı duvar yıkıntıları belirlenmiştir¹. Kökten 1952 yılında bölgede yaptığı bir diğer araştırmasında, Akçakale Adası'nda bir dolmen içerisinde yaptığı bir sondaj çalışmasında kalkerden (mermerleşmiş) bir âlet bulmuştur. Bu âletin iki geniş ve iki dar yüzü bulunmaktadır. Kaide yüzü üst yüzden daha geniştir ve çok aşınmıştır. Kökten bu araştırması sırasında ada da mimarî kalıntıları oldukça belirgin olan bir kaleyi de saptamıştır. Yine adada küçük bir kulenin de varlığını gözlemlemiştir. Ayrıca gölün kuzeyinde iki düz yerleşme olduğunu belirtmişse de, bu yerlerin adları ve konumlarıyla ilgili herhangi bir bilgi vermemiştir².

1 İ.K.Kökten, Orta-Doğu ve Kuzey Anadolu'da yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar", *Bellekten* 8/32, 1944, 671 vd.

2 İ.K.Kökten "1952 Yılında Yaptığım Tarih Öncesi Araştırmaları Hakkında", *DTCFD* 11/2-4, 1953, 200 vd.

Akçakale'de yapılan araştırmalara daha sonraki yıllarda da devam edilmiştir. 1995 yılında bölgede inceleme yapan Korođlu³ Akçakale mezarlarını Kafkaslar'da⁴ bulunan ve Orta Tunç Çağına tarihlenen mezarlarla karşılaştırmıştır. Bu mezarların kurgan türü mezarlar olduğunu benzer örneklerinin Gürcistan'da Trialeti ve Meshet de görüldüğünü, inşa tekniği sağladığını belirtmiştir. Ayrıca kalede bulunan kromlekin (chromlech) ise bir ölü gömme geleneği olduğunu, Kafkaslarda ve Ermenistan'da örneklerinin var olduğunu ifade etmiřtir⁵. Yine bölgede inceleme yapan Gündođdu⁶ Akçakale'de bulunan kale, kule ve şapelle ilgili bilgi vermektedir. Özellikle şapelin Kıpçak-Gürcü egemenliği (XI. yüzyıl) sırasında yapıldığını ifade etmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında ekip olarak ada da ön incelemede bulunduk. Adada çok sayıda mimarî kalıntının varlığını belirledik. Adanın kuzeyinde Eskiçağ yerleşmeleri olmasına karşın, güneyinde Ortaçağ yerleşmesi vardır. Adada bulunan çok sayıdaki mezar kaçak kazılar sonucu büyük oranda tahribata uğramıştır. Özellikle kalenin kuzeydoğusundaki kısmî çökmeler adanın mimarî kalıntılarının çokluğunu göstermektedir. Adanın ilk yerleşmelerinin Neolitik Çağdan itibaren başladığı ifade edilmişti. Aynı verilere dayanarak Adanın Orta Tunç Çağında da yerleşim gördüğü belirtilmişse de, her iki görüşün de şimdilik bir öneriden öteye gitmediğini ifade etmek gerekir. Adada yapılan incelemelerde mezar kalıntıları⁷, büyük ve kabaca işlenmiş diktaşlar (menhirler), dikdönüş taşlar, (*cromlech*), kale yerleşmesi, şapel ve kule kaydedilmiştir.

³ K. Koroğlu, "1995 Yılı Artvin-Ardahan Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı XIV/1*, 1996; K. Koroğlu "Çıldır Kurganları", *Arkeoloji ve Sanat* 96, 2000, 2 vd.

⁴ D.M. Djaparidze, *Arkheologiceskie Raskopki v Trialeti v 1957-1958*, Tbilisi, 1960.; D.M. Djaparidze, "Arkheologiceskie Raskopki v Trialeti v 1959-1962", *Sovetskaya Archaeologiya* 2, 1964, 102 vd.; Djaparidze, "Arkheologiceskal Excavations in Trialeti: On the History of Georgian Tribes in the Second Millennium B.C.", Tbilisi, 1969; Djaparidze, "Die Kungane in Mes'cheti", *Unterwegs zum Godenen Vlies Archäologische Funde aus Georgien*, Ed. A. Miren, W. Orthmann, 1955, (Saarbrücken), 93 vd.; Djaparidze-Avaliřvili-Tsereteli, *Pamyatniki Meskheti Epokhi Srednei Bronzi*, Tbilisi, 1985; A. Özfırat, *Doğu Anadolu Yayla Kùltürleri*, İstanbul, 2001.

⁵ R.S. Badaljan-C. Edesus vd., "Preliminary Report on the 1992 Excavations at Horom, Armenia", *Iran XXXI*, 1993, vd.

⁶ H. Gündoğdu, *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*, Ankara, 2000; Gündoğdu, *Tarihi Kalıntıları ile Çıldır*, Ankara, 2001.

⁷ Bu mezar kalıntıları Dolmen veya Kurgan olarak değerlendirmesi yapılmıştır. Bak. Kökten 1943, 601 vd.; Kökten 1944, 671, vd.; Koroğlu 1996, 369 vd.; Koroğlu 2000, 2 vd.

Ada ile ilgili ilk genel değerlendirmeleri yapan Kökten, yazısında “Bu abidelerin bir an evvel sistemli bir Şekilde incelenmesi gerekiyor” ve “Memleket ilmi yurda durmakta; yalnız ayağına gidip görmek, iŐlemek ister” temennilerinde bulunmaktadır.

Adanın giriş kısmının doğu ve batı alanlarının erken dönem yapıları olduğunu düŐünmekteyiz. Bu yapıların dönem olarak belirlenme ve temizlik çalışmaları için başlatılan kazı alıŐmaları Kars Müze Müdürü Necmettin Alp başkanlığında ve Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ğretim yelerinden Doç. Dr. Alpaslan Ceylan’ın bilimsel başkanlığında 10 kişilik bir ekiple 19 Temmuz 2004 tarihinde başlanmıştır.

ÇALIŞMA ALANLARI

Akçakale Adası’nda 2004 yılı itibarıyla yaptığımız çalışmalar  bölüm hâlinde planlanmış olup⁸ birinci kısmı oluşturan temizlik çalışmaları 4 çalışma alanında yürütülmüştür.

1 No.lu alıŐma Alanı

Akçakale kazısı temizlik çalışmalarına öncelikle 1943-1944 yıllarında bölgede çalışmalar yürüten İ.Kılıç Kökten Hoca’nın “Taşlı Dam” olarak adlandırdığı 1 No.lu çalışma alanında başlanmıştır. Adanın güneyinde bulunan bu alanda yapılan çalışmalarda öncelikle Taşlı Dam’ın temizlenmesi amaçlanmıştır. Çok yoğun olarak dolmuş ve doldurulmuş olan çalışma alanında bir çöp birikintisi ile karşılaşılmıştır. Bu alıŐma alanının temizlenmesi uzun ve zor bir uđraŐıyı gerektirmiŐtir. n temizlik çalışması tamamlandıktan sonra Taşlı Dam’ın içerisine girilebilmiŐtir. Ancak Taşlı Dam’ın iç kısmının

⁸ Helyum gazı ile hava fotoğraflarının çekilebilmesini sağlayan Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yaşar Sttbeyaz, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ümit Demir ve Kimya Bölümü ğretim yelerinden Yrd.Doç. Dr. Cavit Kavaz’a sonsuz teşekkür etmeyi bir borç biliriz. Adanın evre düzenlemesi planı Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Bölümü’nden destek alınarak proje zenginleştirilmiştir.

da dışarisından farkı olmadığı gözlemlenmiştir. İç kısımda yapılan temizlik çalışması tamamlandıktan sonra iç kısmın aydınlatılmasına gidilmiştir. Yapılan aydınlatma ile iç kısımda elde edilen verilerden yola çıkılarak iç mimarî çizimleri yapılmıştır. Ancak iç mekânda göl suyunun yükselmesi sonucu taban suyunun da yükseldiği için mekânın içi su ile kaplı olduğu görülmüştür. Taban suyunun tahliyesi düşünülmüşse de, suyun tabandan geliyor olması bu çalışma ile suyun tahliyesinin mümkün olmadığı görülmüştür. İç mekânda yapılması gereken çalışmalar özellikle taban dolgu malzemesinin temizlenmesi ve kaçak kazılar sonucu tahribata uğrayan duvarların restorasyon çalışmaları önümüzdeki yıllara bırakılmıştır. İç mekânla ilgili vereceğimiz önemli bir bilgi de maalesef bu mekânda kaçak kazıların yoğun olarak yapıldığıdır. Gerekli önlemlerin kısa sürede alınmaması hâlinde bu mekânın çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalacağıdır.

2 No.lu Çalışma Alanı

Adada yaptığımız çalışmaların devamını '2 No.lu çalışma alanı' olarak adlandırdığımız kısım oluşturmaktadır. Bu alanda daha önce kaçak kazılar neticesinde açılmış olan bir bölümdür. 2 No.lu çalışma alanı Taşlı Dam'ın 4.70 m. güneydoğusunda ve adanın güneyinde bulunmaktadır. Taşlı Dam ile çalışma alanını ortada bulunan kalınca bir duvar ayırmaktadır. 2 No.lu çalışma alanında da yoğun bir çöp yığını ile karşılaşmıştır. Çöplerin temizlenmesinden sonra ortaya çıkan yıkıntı taşlar da alınmıştır. Çalışma alanında 2,10 m. aşağıya doğru inildiğinde çalışma alanının doğusuna doğru uzanan 70 cm. çapında bir giriş ortaya çıkmıştır. Bu girişin bir kapı girişi özelliği taşımadığı görülmüştür. Bu girişinde iç kısımlardaki mimariye giden yollardan olduğu anlaşılmıştır. Bu yolun takip edilmesi düşünülmüşse de, yolun su ile dolu olduğu anlaşıldığından dolayı vazgeçilmiştir.

3 No.lu Çalışma Alanı

'3 No.lu çalışma alanı' olarak belirlediğimiz alan çökme alanını oluşturmakta ve Taşlı Dam'ın 11,4 m. güneybatısında yer almaktadır. Bu alanda yapmış olduğumuz çalışmalarda da her iki çalışma alanında olduğu gibi, çöp yığınları

ile karşılaşılmıştır. 2,10 m. çapında olan bu çökme alanının çöp ile doldurulmuş olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan temizlik çalışması ile bu çalışma alanı da çöplerden temizlenmiştir. Döküntü taşların da çıkarılması sonucu iki yöne giden yollarla karşılaşılmıştır. Yoldan birincisini batı yolu olarak adlandırdık. Bu yol batıya doğru yaklaşık 1 m. gittikten sonra bir dirsek yaparak kuzeybatıya dönmektedir. Kuzeybatıya doğru yaklaşık olarak 9 m. gittikten sonra yıkıntı ile kapanmış durumdadır. Bu yol yüzeyden 1,85 m. derinlikte olup 1,20 m. çapındadır. İkinci yol ise tarafımızdan 'doğu yolu' olarak adlandırılmıştır. Bu yolda doğuya doğru 1,5 m. gittikten sonra bir dirsek ile güneydoğuya doğru dönmektedir. Her iki yolunda su ile dolu olduğu görülmüştür.

4 No.lu Çalışma Alanı

Taşlı Dam'ın 16 m. güneyinde yer alan 4 No.lu çalışma alanı daha önce yapılan kaçak kazılar sonucu ortaya çıkan bir alandır. Çalışma alanında yapılan temizleme çalışmaları sonucunda çöp yığınları temizlenmiştir. Ayrıca döküntü taşlar boş bir alanda toplanmıştır. Bu çalışma alanında da 2 No.lu çalışma alanında olduğu gibi bir giriş ortaya çıkmıştır. Bu giriş 90 cm. çapında olup tamamen su ile doludur. 4 No.lu çalışma alanında ortaya çıkan giriş yolunun kuzeye doğru ilerlediği belirlenmiştir.

Akçakale Adası 2004 yılı çalışma planlarının ikinci kısmını topografik haritanın çıkarılıp hava fotoğraflarının çekilmesi ve çevre düzenlemesi oluşturmaktadır.

Bu kapsamda adada öncelikle Doğu Anadolu'da ilk kez uygulama çalıştığımız helyum gazı ile doldurulmuş olan meteoroloji balonları ile kamera ve fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucu mikro kameradan alınan görüntülerin değerlendirme çalışmaları daha sonra yapılmak üzere sonlandırılmıştır.

İkinci kısım çalışmalarımız kapsamında ele aldığımız bir diğer çalışmamız ise topografik haritasının çıkarılmasıydı. Topografik haritanın çıkarılmasında Harita Genel Komutanlığı'nın hazırlamış olduğu 25.000'lik harita esas alınmıştır. Ardahan-F50-c4 No.lu pafta üzerinde yürütülen çalışmaya adada GPS ile devam edilmiştir. Bu çalışmalar da tamamlandıktan sonra, elde edilen veriler PC ortamına aktarılmış olup değerlendirilmesi daha sonra yapılacaktır.

Çalışma planımızın üçüncü kısmını ise Akçakale Ören Yeri'nin çevre düzenlemesi oluşturulmaktadır. Bu çalışma için adada yapılabilecekler belirlenmiş, bilgisayar ortamında planlanan projenin görüntülenebilmesi için belirlenen alanların fotoğrafları çekilmiş ancak geniş planın daha sonraki çalışmalarla birlikte değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

2005 Yılı Çalışmaları

2005 yılındaki çalışmalara ise 20 Temmuz-15 Ağustos günlerinde devam edilmiştir. İlk kez 2004 yılında başlayan Kars Müze Müdürlüğü denetiminde yürütülen temizlik ve düzenleme çalışmalarına 2005 yılında 10x5 m. lik iki alanda devam edilmiştir.

A1-Çalışma Alanı (Taş Dam)

2004 yılında Taş Dam olarak adlandırdığımız alanda temizlik çalışmalarına devam edilmiştir. Temizlik çalışmalarının sonuçlandırılması sonucunda 2.20 m. yüksekliğinde yaklaşık 30 m² lik bir alan ortaya çıkmıştır. Bu alanda geçmiş dönemlerde tahribata uğrayan ve yıkılan taş duvarlar restore edilerek eski hâline dönüştürülmüştür. Ulaşılan derinlikte bir su sarnıcı tespit edilmiş ve onarılarak işlevsellik kazandırılmıştır.

Yine Taş Dam'ın giriş kısmında tahribata uğrayan kısımlarında önce temizlik çalışmaları yapılmış ardından restorasyon yapılmıştır.

Taş Dam üzerine yaptığımız diğer bir çalışmada tabandan çıkan su nedeni ile oluşan nemli ve çamurun giderilmesi için bölgesel bir toprak olan ve nemi emebilen ve çamur olmasını önleyebilmek için kıvılcımlı toprak tercih edilerek 2-5 cm. lik bir tabaka hâlinde tüm zemin ve giriş kısmı kaplanmıştır.

A2 Çalışma Alanı

Bu alanda da yaptığımız temizlik sonucunda çeşitli madde artıkları (şişe, metal vs.) temizlenmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda çöple karışık atıl toprağın çalışma alanı dışına taşınması ile mimarî yapıların varlığı belirlenmiştir.

Böylece Taş Dam'ı da içine alan oval planlı yapının dış tarafında bu yapıyı saran bir dış duvar daha tespit edilmiş olmaktadır. Bu çalışma sonucu belirgin bir hâlde olan mimarî yapı izleri geçen yıl yapılan çizimlere eklenerek yapının daha iyi bir şekilde anlaşılıp anlatılabilmesi sağlamıştır.

Her iki açmadaki bu çalışmalar sırasında elde edilen keramik verilerinin (çanak-çömlek kırıkları) çizimleri yapıp fotoğrafları çekilmiş ve böylece tarihlendirme yapılabilmesi biraz daha kolaylaşmıştır.

2005 yılı çalışmalarında Akçakale Adası'nda bulunan ve yüzeyden tespit edilebilen mimarî yapıların çizimlerinin yapılmasına devam edilmiştir.

Ayrıca çalışmalarımıza üs olacak bir merkezin ihtiyacının bulunması nedeniyle hemen adanın girişinde bulunan ve Özel İdare'ye bağlı evin kullanım için düzenlenmesi ve temizliği yapılarak daha sonraki yıllarda, çalışmalarda kazı evi olarak kullanılması planlanmıştır.

Sonuç olarak Anadolu ve Kafkaslar için son derece önemli olan Akçakale Adası kazı çalışmalarında temizlik ve çevre düzenlemesi ile ilgili önemli sonuçlar elde edilmiştir. Şu ana kadar yapılan çalışmalar bir başlangıcı oluşturmalarına rağmen, şimdiden alınan sonuçlar bizlere Akçakale kazısının yerli ve yabancı turizme ve dolayısıyla bölgeye büyük katkı yapacağını göstermiştir. Bunun içinde yapılan çalışmaları, tarihî ve doğal güzelliklerini daha iyi ve daha geniş alanlara tanıtılması hedeflenmiştir.

ARAŞTIRMA METOTLARI

2004 ve 2005 yılında yaptığımız çalışmalar öncelikle adanın topografyasının belirleme ve çalışma alanlarının plan karelerinin çıkarılması için balon fotoğraflarının çekiminin tamamlanmasına ayrılmıştır. Daha sonra ağaçlar dışında çalışma alanının yabanî otları ve zaman içerisinde birikmiş çöpleri 2004 çalışmaları başında temizlenmiş, mevcut yapıların çizimleri yapılmıştır.

Elektronik âletlerle (*total station*) yapılması planlanan yüzey araştırması ve helyum balonu ile fotoğraflama sonuçlarının bir araya getirilmesi ile bir

plan elde etmek ne yazık ki çalışmalarımız süresinde tüm ada için mümkün olmamıştır. Ancak 2005 yılındaki çalışma döneminde bu çalışma için büyük bir mesafe katedilmiştir.

Topografyaya ait çalışmalarımızda, karolaja ait çaprazlar ve kontrol noktaları yerde belirlenip ölçülerek bağlanmış, eğimin fazla olduğu ve ilk etapta çalışılması düşünülen alanların topografik kontur planlarının çizilebilmesi ve dijital yeryüzü modellerinin hazırlanabilmesi amacıyla eldeki kısıtlı imkânlarla veri toplanmaya çalışılmıştır. Ekibimizin Bilgi İşlem üyelerince CAD ve GIS programları kullanılarak toplanan bilgiler dijital ortama yüklenmiş ve balon yardımı ile alınan fotoğraflar 2 yıllık çalışma dönemi boyunca dijitalize edilerek planlarla bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Arazinin tamamını kapsayan karolaj bir koordinatla tanımlanan kutucuklara bölünmüş, daha sonra bu kutucuklar ayrı ayrı ele alınmış; fotoğrafların kapsadığı alan bunlardan dijitalize edilerek planlarda hata en aza indirgenmiş, planlara işleme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Adanın genelinin topografyaya uygun, ancak muhtemel sapma oranı yüksek olabilecek 3D haritası çıkarılmış ve ilk yıl itibarıyla su seviyesinin yüksek olması nedeni ile gerçekleştirilemeyen çalışmalar 2005 yılı çalışma döneminde tamamlanmıştır.

Mimarî alanlara yönelik yaptığımız çalışmalar yapıların fotometrik olarak sıfır hata oranında çizimlerinin çıkarılmasına yönelik olmuştur. İlk yıl itibarıyla sadece çalışma alanlardaki yapıların çizimleri yapılırken 2005 yılında adanın genelinde bir çalışma yapılmış ve adadaki tüm mimarî yapıların kazı öncesi planlarının ve çizimlerinin çıkarılması büyük ölçüde tamamlanmıştır.

DEVAM EDEN ÇALIŞMALAR

Balonla alınan görüntülerin dar bir kapsamda kalması yapılan çalışmaların sadece çalışma alanları ile sınırlanmasına neden olmuştur. İlk yıl itibarıyla yapılan temizlik çalışmaları sonucu giriş olarak düşündüğümüz alanların gölün su seviyesinin yükselmesi nedeni ile, su ile dolu olması nedeni ile yapılamayan

mimarî çizimler tamamlanmış olmasına rağmen, ulaşılan seviye itibarıyla yapıdan diğer yapılara geçişlerin olduğu taş kapıların bulunduğu tespit edilmiş ancak bu çalışma ne yazık ki çalışma döneminde tamamlanamamıştır.

İlk yıl için tüm ada için gerçekleştirilemeyen çizim, fotoğraflama ve topografik çalışmaların genel anlamda 2005 yılında büyük ölçüde tamamlanabilmesine rağmen, adanın büyüklüğü ve çalışma döneminin iklim şartları (şiddetli yağmur yağışı) nedeni ile tam anlamı ile tamamlanamamıştır.

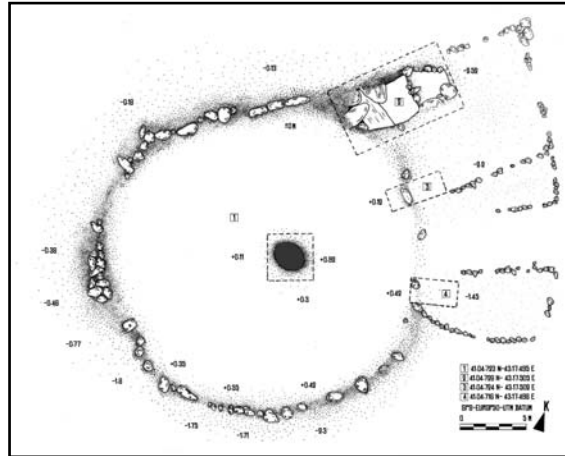
YAPILABİLECEKLER

Öncelikle adada yapılabileceklerin neler olduğunun belirlenmesi yoluna gittik. Öncelikli amacımız bölgeyi gerek kültürel gerekse turistik açıdan daha iyi bir yere taşıyabilmektir. Bunun için öncelikle tanıtılabileceklerin neler olduğunu belirleyip bunların albenisini artırmak gerektiğini gördük. Bunun için mevcut tarihî yapılardan kale, şapel ve gözetleme kulesinin restorasyonunun yapılması gerektiği gerçeği görülmektedir. Adanın girişini ve hemen girişteki binayı kısmen de olsa geçici bir müze hâline getirerek kazıdan çıkacak eserlerin müzeye gidiş sürecinden önce restorasyonunu ve depolanma şeklini adayı ziyarete gelenlere yerinde göstermek daha anlamlı olacaktır.

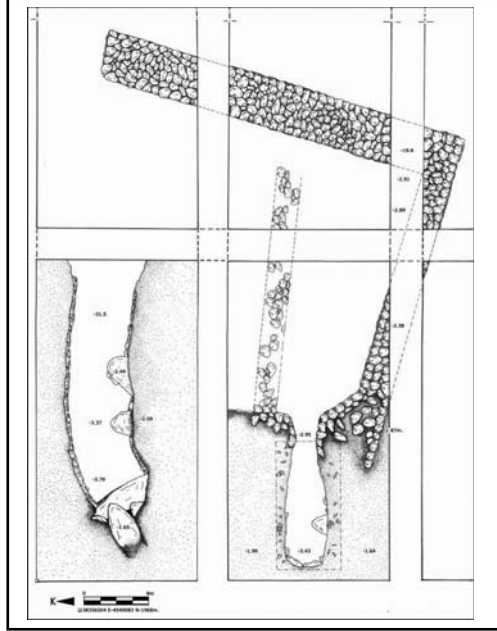
Bunun dışında adada yapılması planlanan arkeolojik kazı çalışmasını sağlanacak destekle Türkiye'nin en bilimsel kazılarında bir hâline getirmeyi amaçladık. Bunun içinde gerekli teknik malzeme belirlenmiştir. Bunun dışında yapılan çalışmaları uydu ve hava görüntüleriyle destekleyerek, GIS programları ile işleyerek, web tabanlı bir site yardımı ile internetten yayınlayarak daha geniş alanlara yaymak planlanmıştır.

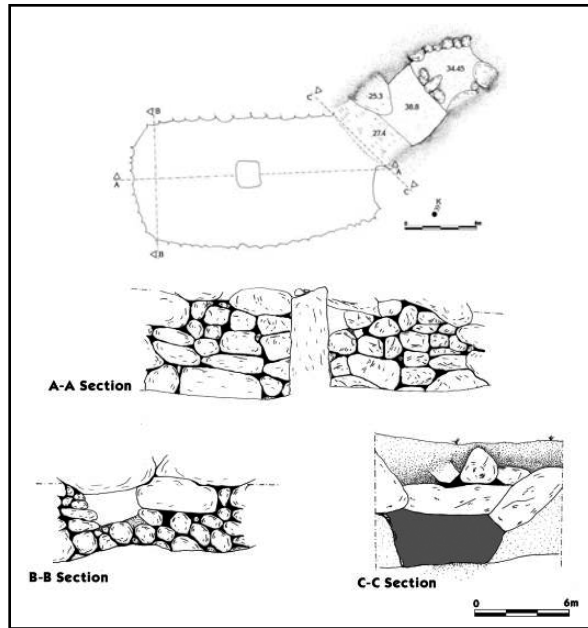
Harita 1: Ardahan İl haritası

Çizim 1: Çalışma alanların genel çizimi

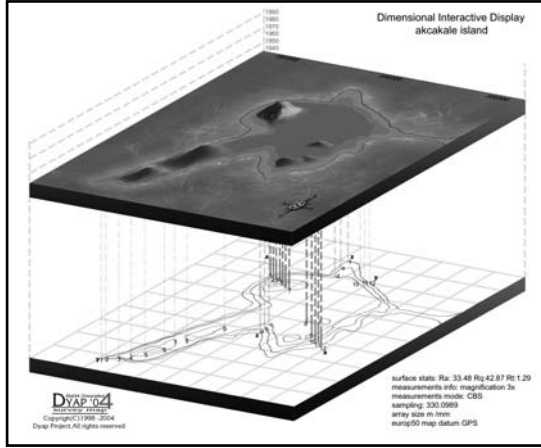
Çizim 2: 2005 yılı düzenleme çalışmalarının çizimleri

Çizim 3: Taş damın plan ve kesit çizimleri

Resim 1: Akçakale Adası'nın genel görünümü

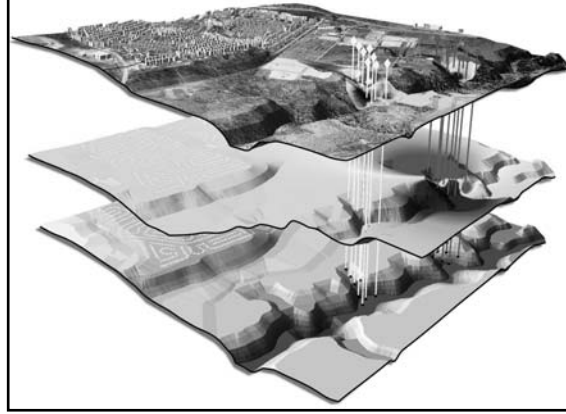
Resim 2: Adanın topografik haritası

Resim 3: Adadaki kalenin rekonstrüksiyonu

Resim 4: Adada yürütülen topografik çalışmalar

Resim 5: Adanın 3 boyutlu topografyası

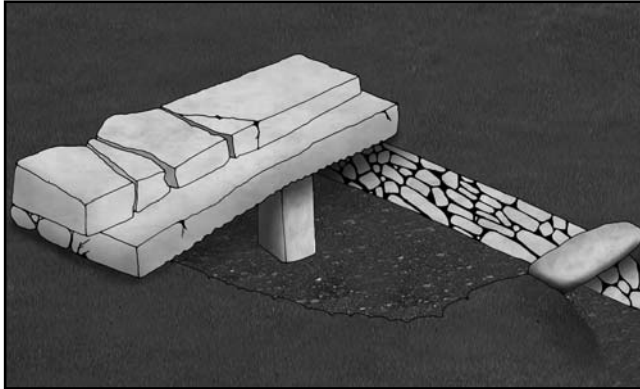
Resim 6: Çalışma alanının sınırlarının belirlenme çalışması

Resim 7: Taş damın düzenlenmiş hâli

Resim 8: Taş damın düzenlenmiş hâli

Resim 9: Taş damın rekonstrüksiyonu

Resim 10: Çalışma alanlarının korunma çalışmaları

Resim 11: Taş damın girişindeki duvar örgüsünün düzenlenmiş hâli

PANAZTEPE 2005 YILI KAZILARI

Armağan ERKANAL-ÖKTÜ*
Nazlı ÇINARDALI KARAASLAN

2005 yılı Panaztepe kazı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün, DÖSİMM'in, Hacettepe Üniversitesi'nin, Ankara Üniversitesi'nin, TÜBİTAK, Türk Tarih Kurumu ve Institute for Aegean Prehistory (INSTAP-New York)'nin maddî ve manevî desteği ile sürdürülmüştür. Bu vesile ile tüm yetkililere burada teşekkürü bir borç biliriz.

İzmir İli, Menemen İlçesi, Maltepe Beldesi'nin 4 km. doğusunda bulunan Panaztepe'de 2005 yılı kazı çalışmaları tek bir alana odaklanmıştır¹.

Kazı çalışmaları 1990-1991 yıllarında "II. Elektrik Direği" olarak tanımlanan bölgede 2004 yılında yeniden başlatılarak Batı Anadolu Geç Tunç Çağı stratigrafisinin sağlam temellere oturtulması ve Panaztepe Batı Mezarlık Alanı'nın kronolojik problemlerinin çözülmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. 2005 yılı kazı çalışmaları ise yine aynı prensipte ve doğrultuda söz konusu bölgede devam etmiştir.

* Prof.Dr. Armağan ERKANAL-ÖKTÜ, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR06530 Beytepe-Ankara / TÜRKİYE, e-mail: erkanal@hacettepe.edu.tr

Yrd.Doç.Dr.Nazlı ÇINARDALI Karaaslan,
Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR06530 Beytepe-Ankara / TÜRKİYE, e-mail: nazlic@hacettepe.edu.tr

1 2005 Panaztepe kazı kurulu üyeleri: Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Armağan Erkanal-Öktü ve Yrd. Doç. Dr. Nazlı Çınardalı-Karaaslan; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Hayat Erkanal; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Dr. Neyir Kolankaya-Bostancı; arkeologlar Kadir Büyükulusoy (MA.), Harun Bayhan Topçu; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü yüksek lisans öğrencileri Esra Bideci, Mehmet Kaya Yaylalı, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencisi Zülfikar Akyüz; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Gökçe Dede, Bora Ergüzel, Raif Mert Esen, Derya Şahin, Aslı Tiyek; Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü lisans öğrencisi Kübra Hüyüktepe; Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Seher Gözüçük, Elif Yıldırım, Ayşe Yüksel ve Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi lisans öğrencisi Kemal Dönmez'den oluşmuştur. Ayrıca Gaziantep Müzesi uzmanlarından Ahmet Beyazlar ile İzmir Arkeoloji Müzesi uzmanlarından Baran Aydın Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak, Mehmet Ali Döğenci fotoğraf uzmanı olarak kazıya katılmıştır. Özveri ile çalışmalarından dolayı kendilerine en içten şükranlarımızı sunarız.

LİMAN KENT

1990-2005 yıllarında kesintilerle devam eden ve Panaztepe'nin doğu yamacında "Liman Kent" olarak tanımlanan bölgede yapılan çalışmaların bu yılki aşaması; Ğ"/ 40 açmasının I-X/ a-j, H"/ 40 açmasının I-X/ a-e, G"/ 40 açmasının I-V/ d-j, G"/ 39 açmasının IV-X/ d-j ve G"/ 38 açmasının V-X/ d-g plan kareleri arasında 5.33-2.92 kodları arasında, gerçekleştirilmiştir.

"II. Elektrik Direği" olarak tanımlanan bölgede 1990-1991 yıllarında 90 m², 2004 yılı kazı çalışmalarında 230 m², 2005 yılı çalışmaları sonucunda ise 250 m² olmak üzere toplam 570 m² lik bir alanda çalışılmıştır (Plan: 1).

Yapılan bu çalışmalarda 4 kültür tabakası tespit edilmiştir:

- I. Osmanlı-Bizans Dönemi
- II. Geç Roma-Bizans Dönemi
- III. Arkaik Dönem
- IV. Geometrik Dönem
- V. Geç Tunç Çağı (4 yapı katı)

I. Tabaka: Osmanlı-Bizans Dönemi

1990-1991 yıllarında² G"/ 38 açmasının VI-X/ a-j, Ğ"/ 39 açmasının I-V/ a-j; Ğ"/ 38 açmasının VI-X/ a-e, H"/ 38 açmasının VI-X/ a-e, G"/ 39 açmasının I-V/ f-j; 2004 yılında ise G"/ 39 açmasının V-X/ e-j; Ğ"/ 39 açmasının V-X/ a-j; H"/ 39 açmasının I-X/ a-e plan kareleri arasında çalışılmıştır.

Osmanlı-Bizans Dönemini temsil eden I. tabakaya ait 2005 yılı çalışmaları ise Ğ"/ 40 açmasının I-X/ a-j; H"/ 40 açmasının I-X/ a-e; G"/ 40 açmasının I-V/ d-j; G"/ 39 açmasının IV-X/ d-j ve G"/ 38 açmasının V-X/ d-g plan kareleri arasında 5.33-2.92 kodları arasında gerçekleştirilmiştir.

2 A. Erkanal "1990 Panaztepe Kazı Sonuçları" *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I.*, Ankara 1992, s. 499; A. Erkanal "1991 Panaztepe Kazı Sonuçları" *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I.*, Ankara 1993. s. 496. A. Erkanal-Öktü, N. Çınardalı-Karaaslan "2004 Yılı Panaztepe Kazı Sonuçları" *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara 2006.s. 191-192.

Söz konusu tabakaya ait 2004 yılında G^{'''}/ 39 açmasının VII-X/ g-j plan karelerinde 5.72-4.92 kodları arasında saptanan M.S. 19. yüzyıla ait köy evi karakterindeki bir yapı ile çeşitli kalıntılar kaldırılmıştır. Bizans Dönemine ait kalıntılar üzerine inşa edilen basit planlı yapının kalıntılarının kaldırılması sırasında herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir. Ancak geçen yılki seramik örnekleri arasında saptanan yeşil-sarı sırlı ve yivli profil veren örnekler ile bol miktarda amorf Bizans Dönemi seramik parçaları, Osmanlı Dönemine ait karakteristik seramiklerin yanı sıra “çingene kiremidi” olarak tanımlanan örnekler bulunmaktadır.

I. tabakada gerçekleştirilen derinleşme çalışmaları sırasında seramik örnekleri dışında cam bilezik parçaları, çeşitli formda pişmiş topraktan (p.t.) ağırlıklar ve bir adet öğütme taşı ele geçirilen buluntular arasında sayılabilir.

II. Tabaka: Geç Roma-Bizans

II. tabakayı temsil eden toplama ve sıkıştırılmış mucur taşlardan oluşan 0.10-0.15 m. kalınlığındaki döşemenin devamı ve bunların aralarında oldukça bol miktarda çatı kiremidi parçaları ile hayvan kemikleri ve Geç Roma-Bizans döneminin karakteristik seramik örnekleri görülmektedir.

Sözü edilen döşeme 1990-1991 yılı³ çalışmaları sırasında G^{'''}/ 39 açmasının I-III/ h-j, G^{'''}/ 38 açmasının VI-X/ f-i; Ğ^{'''}/ 38 açmasının VI-X/ a-i ve Ğ^{'''}/ 39 açmasının I-III/ a-h plan kareleri ve 4.17-3.90 kodları arasında; 2004 yılında⁴ ise bu döşeme G^{'''}/ 38 açmasının IV-VII/ a-f plan karelerinde 4.10-3.62 kodlarında saptanmıştır. 2005 yılı kazı çalışmaları sırasında devamı G^{'''}/ 38 açmasının V-VII/ d-j plan karelerinde 4.20-3.83 kodları arasında yine batıya ve kuzeye doğru gelişerek devam eden döşeme 0.18-0.20 m kalınlığa ulaşmıştır.

3 A. Erkanal “1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları” *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I.* Ankara 1992 s. 449; A. Erkanal “1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları” *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I.* Ankara 1993 s. 496.

4 A. Erkanal-Öktü, N. Çınardalı-Karaaslan “2004 Yılı Panaztepe Kazı Sonuçları” *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1,* Ankara 2006.s. 192.

Ayrıca bu tabakaya ait döşeme dışında herhangi bir mimarî unsura rastlanmamıştır. 4.75-3.83 kodları arasında yer alan tabakadan küçük buluntu olarak çeşitli formda ağırlık örnekleri dışında eser ele geçirilmemiştir.

III. Tabaka: Arkaik Dönem

1990–1991, 2004 yıllarında sınırlı kalıntılar yardımıyla saptanan arkaik tabakaya ait izlere 2005 yılı kazı çalışmaları sırasında da rastlanmamıştır.

IV. Tabaka: Geometrik Dönem

1990–1991 yıllarında yapılan çalışmalarda 3.89-3.05 kodları arasında Geç Geometrik Döneme tarihlendirilen mimarî kalıntılar ve seramik örnekleri tespit edilmiştir.⁵ Ele geçirilen Lidya, Proto-Geometrik ve Myken dönemlerine ait boyalı seramikler ile Orta Tunç Çağına ait seramik parçaları karışık olarak 2005 yılı çalışmaları sırasında da bulunmuştur.

1991 yılı çalışmalarında G'''/ 38 açmasının VII-IX/ f-g plan karelerinde, 4.07-3.91 üst kodlarında bir mekâna ait olabilecek duvar parçalarının devamı niteliğindeki kuzey ve batı uzantıları 2005 yılı çalışmaları sırasında da tespit edilmiştir (Plan: 2) (Resim: 1). Ancak kuzey uzantısı II. tabakaya ait Geç Roma-Bizans Dönemine tarihlendirilen döşemenin altına doğru devam etmesi nedeniyle bu kısımda kesilmiştir. Sözü edilen mekânın güney duvarını oluşturan ve batıya doğru 1991 yılında 4.06-4.01 üst kodlarında belirlenen uzantısı 2005 yılı çalışmalarında IX/ e-f plan karesinde 4.10-4.06 üst kodları arasında oldukça bozuk vaziyette açığa çıkarılmıştır. 1991 yılında 4.00 m'lik bir bölümü tespit edilen duvar bu yılki çalışmalar sonucu 2.92 m. uzunluk ve 0.60 m. genişliğe ulaşmıştır. Tabanı taş döşeli olan mekân içerisinden VIII/ e plan karesinde 3.95 üst kodunda 0.03 m. cidar kalınlığında bir kısmı korunmuş ve muhtemelen bir erzak küpüne ait parça tespit edilmiştir.

5 A. Erkanal "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları" *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara 1993. s. 496. A. Erkanal-Öktü, N. Çınardalı-Karaaslan "2004 Yılı Panaztepe Kazı Sonuçları" *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara 2006.s. 192-193.

Ayrıca 1991 yılı çalışmaları sırasında G^{'''}/ 39 açmasının I-II/ h-i plan karelerinde güneydoğu-kuzeybatı yönünde 3.86-3.70 üst kodları arasında uzanan ve G^{'''}/ 38 açmasının VII-IX/ f-g plan kareleri arasında yer alan bozulmuş bir duvar parçası ile herhangi bir bağlantı 2004 yılı çalışmaları sırasında da tespit edilememiştir. Ancak G^{'''}/ 39 açmasının IV-V/ f-i plan kareleri arasında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bir diğer duvar ile bunun etrafında gelişen bağlantısız bir takım döküntü taşlar saptanmıştır. Söz konusu duvarın V/ g plan karesinde, 3.96-3.66 üst kodlarında köşe yaparak IV-VI/ f-g plan kareleri arasında yine kuzeybatı-güneydoğu yöne devam ettiği tespit edilmiştir. G^{'''}/ 38 ve G^{'''}/ 39 açmalarının genel mimarî karakterine bakıldığında; G^{'''}/ 38 açmasının XI/ f-g ile G^{'''}/ 39 açmasının I-IV/ f-h plan kareleri arasındaki duvarın doğusunda kalan bölümün bir mekânın iç kısmı olduğunu göstermektedir. 2005 yılı çalışmaları sırasında söz konusu mekânın IV-VI/ f plan karelerinde 3.79-3.73 üst kodlarındaki köşe yapan kısmı açığa çıkarılmış ve birleştirilmiştir. Yine aynı mekânın güney kısmında V-VI/ h-i plan karelerinde 3.89-3.77 üst kodlarında 1991 yılında bir kısmı belirlenen iri boyutlu taşların da devamı tespit edilmiştir.

IV. tabakaya ait gerçekleştirilen çalışmaların bir diğer aşamasında gerek G^{'''}/ 38 gerek G^{'''}/ 39 açmalarında tespit edilen mimarî kalıntılar yoğun erozyon ve alüvyon nedeniyle oldukça bozuk bir vaziyette tespit edilmiştir. Özellikle G^{'''}/ 39 açmasının VII-X/ j; G^{'''}/ 39 açmasının VII-X/ a plan kareleri arasında 3.55-3.46 üst kodlarında 1-2 sıra örgüsü korunan kuzeybatı-güneydoğu istikametinde devam eden duvar parçası ile bağlantılı yassı karakterdeki taşların oluşturduğu döşeme parçası saptanmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere gerek erozyon gerekse üst tabakaların verdiği tahribatlar nedeniyle bu kısım da oldukça bozuk ve korunamamıştır. Yapılan çalışmalarda Geometrik Dönem seramik örnekleri ile karışık durumda Orta Tunç ve Geç Tunç Çağına ait seramik parçalarının yanı sıra G^{'''}/ 40 açmasının VIII/ b plan karesinden 3.68 kodunda üst tabakadan olması muhtemel herhangi bir bağlantısı olmayan ve Roma Dönemine tarihlenen bir bronz kulak kaşığı (sondası)⁶ dikkati çekmektedir.

6 İlter Uzel *Anadolu'da Bulunan Antik Tıp Aletleri*. Ankara 2000. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VI. Dizi-Sayı 55. Türk Tarih Kurumu Basımevi. s. 54-66, 175, 183, 204, 206, 221-222, 226, 247-249; Levha I: 4, Levha XI: 21, Levha XXXIX: 5, Levha XLI: 7, Levha LXII: 16-17, Levha LXVIII: 6, 7, Levha XCIII: 51, 52, 55,57, Levha XCIV: 58, 60-62.

Aynı tabakaya ait 1991, 2004 yıllarında H^{III}/38-39 ve Ğ^{III}/39-40 açmalarında yapılan çalışmalarda 3.56-3.15 kodları arasında dağınık durumda bir takım taş grupları tespit edilmiştir. 2005 yılı çalışmalarında ise Ğ^{III}/40 açmasının I-V/ f-j plan karelerinde, 3.39-3.37 kodları arasındaki çalışmalarda herhangi bir mimarî birlik oluşturmayan oldukça döküntü durumda farklı taş grupları saptanmıştır.

V. Tabaka: Geç Tunç Çağı

Panaztepe'nin doğu yamacında "II. Elektrik Direği" olarak tanımlanan bölgede yürütülen kazılar sonucunda elde edilen neticelerin en önemlilerinden biri üzerinde yoğun alüvyon dolgunun olduğu Geç Tunç Çağına tarihlendirilen ve 4 yapı katı hâlinde inceleme olanağı bulduğumuz tabakadır (Plan: 3). (Resim: 2).

Söz konusu tabakaya ait 3 yapı katının gelişimi geçen yılki çalışmalar sırasında ortaya konmuş olup 2005 yılı çalışmaları sırasında 3. ve 2. yapı katları arasında bir diğer yapı katının varlığı daha tespit edilmiştir (Resim: 3).

Bilindiği üzere bu tabaka yer yer jeolojik bir tabaka olarak yorumladığımız alüvyal bir dolgunun altında kaldığı için günümüze kilitli bir tabaka hâlinde ulaşmıştır. Bununla birlikte, yapı katları arasında fazla bir zaman farkının olmaması ve yapı katlarını oluşturan mimarî elemanların kullanılması sonucu birçok tahribatın olduğu gözlemlenmiştir. Sözü edilen tabakaya yüzeyden 2.08 m. sonra ulaşılmıştır. Ancak bazı yerlerde bu durum arazinin doğal eğimi nedeniyle çeşitli farklılıklar göstermektedir.

V. tabakayı temsil eden Geç Tunç Çağına ait kalıntılar H^{III}/40 açmasının I-V/ a-e plan karelerinde 3.02-2.13; Ğ^{III}/40 açmasının I-V/ a-e plan karelerinde 3.50-2.22; G^{III}/39 açmasının IV-X/ e-j plan karelerinde 3.85-3.13 kodları arasında yayılım göstermektedir.

V. Tabaka 1. Yapı Katı

Geç Tunç Çağının 1. yapı katı 2004 yılı çalışmaları sırasında Ğ^{'''}/ 39-38; H^{'''}/ 38 açmalarında batı ve kuzey yönlerde olmak üzere iki farklı alanda 3.55-2.49 kodlarında yer almaktadır. Parçalar hâlinde koruna gelmiş söz konusu mimarî kalıntıların 2005 yılı çalışmalarında güneye doğru bir gelişim gösterdiği anlaşılmıştır. Bu yapı katı H^{'''}/ 40 açmasında I-V/ a-e plan karelerinde 3.02-2.44; Ğ^{'''}/ 40 açmasının I-X/ a-j plan karelerinde 3.50-3.00; G^{'''}/ 39 açmasının IV-X/ e-j plan karelerinde 3.85-3.70 kodları arasında herhangi bir mimarî tespit edilmeden seramik buluntular ile belirlenmiştir. Bu yapı katına ait mimarî unsurlar ise G^{'''}/ 39-40; Ğ^{'''}/ 39-40 açmalarında 3.12-2.93 kodları arasında bir dağılım göstererek açığa çıkarılmıştır (Plan: 4).

2004 yılı çalışmaları Ğ^{'''}/ 39 açmasının IV-X/ a-j plan kareleri arasında bir yapıya ait küçük bir mekân ve buna bağlı olarak gelişen çeşitli duvar parçalarının açığa çıkarılması ile nihayetlendirilmiştir. 2005 yılı çalışmalarının ana hedeflerinden biri de bu yapının ve mekânlarının ortaya konmasına yönelik olarak devam etmiştir.

2004 yılı çalışmaları sırasında Ğ^{'''}/ 39 açmasının VII-VIII/ a-f plan karelerinde doğu-batı istikametinde kuzeydoğu yönünde eğim yaparak gelişen C duvarı 3.43-3.19 kodları arasında belirlenmiştir. Mekânın kuzey duvarını oluşturan bu duvar açmanın VIII/ a plan karesinde güneye doğru keskin bir köşe yaparak VIII-X/ a plan karesinde 3.40-3.04 kodları arasındaki D duvarına bağlanmaktadır. 2005 yılı çalışmaları sırasında D duvarının güneye doğru Ğ^{'''}/ 40 açmasının I-VII/ a-b plan karelerinde 3.35-3.16 üst kodlarında oldukça bozuk vaziyette bir gelişim gösterdiği belirlenmiştir. D duvarına paralel olarak Ğ^{'''}/ 39 açmasının VIII-X/ b-c plan karelerinde 3.40-3.20 üst kodlarında geçen yıl belirlenen E duvarının devamı bu yıl I-II/ b-c plan karelerinde ve 3.27-2.96 üst kodlarında aynı karakterde saptanmıştır. Duvar 3.65 m. uzunluk, 0.51-0.63 m. genişlik, 1-3 sıra korunan örgüsü ile yüksekliği 0.35 m. ye ulaşmıştır. Yine 2004 yılı çalışmaları sırasında D ve E duvarları arasında Ğ^{'''}/ 39 açmasının IX-X/ a-c plan karelerinde doğu-batı istikametinde 3.22-3.14 üst kodlarında yer alan D ve E duvarlarına bağlanan F duvarı, VIII-IX/ a-b plan kareleri arasında 1.35x1.10 m. ölçülerinde 1.48 m²lik "3 No.lu" küçük bir mekânı oluşturmaktadır (Resim: 4).

Söz konusu "3 No.lu" mekânın doğusunda IX-X/ f plan karesinde 3.18-3.12 üst kodlarında 2004 yılında saptanan G duvarın güney uzantısı Ğ"/ 40 açmasının I-IV/ f-g plan karelerinde 3.21-3.02 üst kodlarında kuzey-batı/ güney-doğu istikametinde gelişim göstererek 5.84 m. uzunluğa ulaşmıştır. Duvar 0.61-0.63 m. genişliğinde, 1-2 sıra korunmuş örgü yüksekliği 0.09-0.24 m. arasında değişmektedir.

G duvarına II-III/ e-f plan karelerinde batı yönünde 3.08-2.98 üst kodlarında bağlanarak bir yapının geniş bir mekânını temsil eden ve "4 No.lu" olarak tanımlanan mekânın güney duvarını oluşturan İ duvarı II-IV/ b-f plan kareleri arasında oldukça kötü durumda açığa çıkarılmıştır. III-IV/ b-c plan kareleri arasında 3.13-3.02 üst kodlarında ise devam ederek D duvarına bağlanmaktadır. Duvar bozuk kısmı ile birlikte 4.62 m uzunluk vermektedir. İ duvarına yukarıda belirtildiği üzere II-III/ c plan kareleri arasında bağlanan E duvarının da oldukça bozularak bağlantı yaptığı anlaşılmaktadır. Adı geçen duvarların Ğ"/ 39 açmasının VIII-X/ c-g; Ğ"/ 40 açmasının ise I-III/ c-f plan karelerinde 3.06-2.92 taban kodunda oldukça önemli *in situ* kap ve kap parçaları tespit edilmiştir.

Ayrıca adı geçen seramiklerle birlikte tuğla ve cam cüruflar Ğ"/ 40 açmasının III-IV/ c-d plan karelerinde 3.06-2.97 kodları arasında dağınık ve birbirine karışmış vaziyette olması açısından dikkat çekicidir. Söz konusu *in situ* buluntular arasında III/ d plan karesinde ve 3.02 kodunda ele geçirilen uzunca silindirik boyunlu yumurta gövdeli, halka dipli, boyunla omuz üzerinde dik bağlanmış yuvarlak kesitli kulplu karnın üst kısmında ve kabın yan tarafında çizilerek yapılmış işaret bulunan p.t. testi, III-IV/ c-d plan karesinden 3.06 kodunda mutfak kabına ait parçalar, II/ d plan karesinden 3.26 kodunda basit ağız kenarlı, şişkin gövdeli ağız kenarı ile omuz arasında bağlanmış yuvarlak kesitli p.t. maşrapacık, I/ d plan karesinden 3.03 kodunda küçük bir çanağa ait parça ile çeşitli formdaki ağırlık ve ağırşaklar sayılabilir. Bu buluntuların dışında III/ c-d plan karesinden 3.05-2.97 kodları arasında bulunan çift koni biçiminde

gövdeli, omuzun üzerinde birbirine paralel olarak yapılmış üç yiv bezeme yer alan derin çanağın benzer örnekleri Troya'da VIe-VIIb'de bulunmaktadır⁷. Ayrıca III/d plan karesinde 3.06 kodunda ele geçirilen p.t. geniş ağızlı çömlek-vazo (*buckel*) bu yapı katını tarihlendirmesi bakımından önem taşır. *Buckel* seramik grubuna ait bu çömlek-vazonun benzer forma ve bezemeye sahip örnekleri de Troya'da VIIb tabakasında ele geçirilmiştir⁸.

4.70x3.00 m. ölçülerinde 14.10 m²'lik bir alan veren "4 No.lu" mekânın güney duvarını oluşturan ve D duvarına bağlantı yapan E duvarı arasında G^{'''}/40 açmasının I-III/ a-b plankareleri arasında 2.93 taban kodunda belirlenen ve 2.70x0.93 m. ölçülerinde ve 2.51 m²'lik diğer mekân ise "6 No.lu" olarak tanımlanmaktadır. "4 nolu" mekânın batı kesiminde yer alan "3 ve 6 No.lu" mekânlar daha küçük olup birer iç mekân niteliği taşımaktadır. Yukarıda tanımlanan "3-4 ve 6 No.lu" mekânların güney kesiminde D ve G duvarlarının batı ve doğu sınırlarını oluşturan ve yapının "1 No.lu" mekânı G^{'''}/40 açmasının IV-VII/ b-g plan karelerinde yer almakta ve 4.90x3.20 m. ölçüleri ile 15.68 m²'lik geniş bir alanı kaplamaktadır. Sözü edilen mekân "4 No.lu" mekânda olduğu gibi yaklaşık dikdörtgen bir plan göstermektedir. Mekânın VI-VII/ b-f plan karelerinde doğu-batı istikametinde 3.55-3.13 üst kodları arasındaki duvar ise J olarak adlandırılmaktadır.

Söz konusu yapının gerek duvar örgü sistemi gerekse buna bağlı olarak gelişen ve oldukça bozuk durumda saptanan döşeme parçaları ilginç ve önemli bir durum ortaya koymaktadır. Yapının J duvarı V-VII/ b-c plan karelerinde 3.20-3.14 üst kodlarında oldukça muntazam bir apsis yapmaktadır. Apsis kısmı VI-VII/ b-c plan karelerinde doğuya doğru muntazam bir hat halinde devam etmektedir. Ancak duvarın VI/ f-g plan karesinde 3.13 üst kodunda kesintiye uğradığı ve bozulduğu görülmektedir. Duvar, 4.38 m. uzunluk, 0.57-0.54 m. genişlik, 1 sıra korunan örgüsü ise 0.25-0.31 m. arasında değişen ölçü vermektedir.

7 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.40, Fig.3/8.

8 D. Koppenhöfer, "Troia VII- Versuch Einer Zusammen-Schau Einschliesslich der Ergebnisse des Jahres 1995" *Studia Troica Band 7*, 1997:s.320, Abb.7, Abb.15/1-2, Abb.16/10.

Yukarıda da belirtildiği üzere, söz konusu yapının D duvarı ile J duvarının bağlantı yaptığı V-VII/ b-d plankaresinde 3.16-3.06 üst kodlarında yassı sal taşlarının oluşturduğu ve aralarına daha küçük boyutlu taşlarının sıkıştırılmasıyla oluşturulmuş bir döşeme tespit edilmiştir. Mekânın güneybatı köşesinde saptanan bu döşeme parçasının altına doğru IV-V/ d plan kareleri arasında 3.18-2.96 üst kodlarında izlenen oldukça az miktarı korunmuş bir diğer döşeme parçası açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mekân içerisinde farklı kodlarda izlenen iki ayrı ancak aynı karakterdeki döşeme parçalarından yapının bazı bölümlerinin iki evreli olduğu kesinlik kazanmıştır. Altta yer alan ve az bir kısmı korunan döşemenin üzerinde gelişen ve oldukça muntazam bir şekilde dönüş ile apsis yapan duvara bağlantılı döşemenin “1 No.lu” mekânın ikinci evresi olduğu görülmektedir. Mekân içerisinde V/ b plan karesinin 3.17 üst kodunda ele geçirilen keskin omuzlu gövde kısmına ait bir bölümü korunmuş bir kâse parçası ile p.t. bir ağırlık ele geçirilen buluntular arasında yer almaktadır.

Yapının kuzeybatısında Ğ'''/ 39 açmasının X/ a; G'''/ 39 açmasının X/ j; G'''/ 40 açmasının I/ i-j ve Ğ'''/ 40 açmasının I/ a plan karelerinde D duvarına batı istikamete doğru 3.33-3.29 üst kodlarında bağlanan ve 1.10 m. uzunluğu, 0.54 -0.57 m. genişliği, 1 sıra korunan örgü yüksekliği 0.12-0.20 m. olan K duvarı güneybatıya doğru hafif apsis yaparak devam etmekte ve muhtemel bir diğer mekânı oluşturmaktadır. Bu duvarın güneye doğru gelişerek G'''/ 40 açmasının I-III/ j; Ğ'''/ 40 açmasının I-III/ a plan karelerinde 3.12-3.05 taban kodları arasındaki mekân “2 No.lu” olarak adlandırılmaktadır (Resim: 5).

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız ve az bir bölümü 2004 yılı çalışmaları sırasında açığa çıkartılan yapı yaklaşık dikdörtgen bir plan göstermekte olup konum itibarıyla kuzey-batı/ güney-doğu istikametinde yerleştirilmiştir. Genel korunma durumu açısından ise duvar ve döşeme sisteminde oldukça fazla bozulma ve tahribat olmasına rağmen yapının genel mimarî planı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde yapılan çalışmalar gelecek yılki plan ve program çerçevesinde devam edecektir.

1. yapı katına ait ve söz konusu yapı ile ilişkisi tam olarak anlaşılamayan J duvarının kuzeyinde paralel olarak gelişen Ğ"/ 40 açmasının VIII/ a-d plan kareleri arasında 3.25-3.03 üst kodlarında 3.21 m. uzunluk, 0.60-0.65 m genişliğinde, 1 sırası korunan 0.12-0.21 m. yüksekliğindeki L duvarının bir başka yapıya ait olduğu düşünülmektedir.

Bu yapı katına ait seramik kap formu olarak çok miktarda sığ ve derin çanak yanında, daha az miktarda boyunlu çömlek ve geniş ağız kenarlı çömlek ele geçirilmiştir. Kap formlarının içinde Troya A 57⁹, A 72¹⁰, A 54¹¹, A 60¹², A 83¹³, A 48-49¹⁴, A 55¹⁵ tipindeki çanaklar ve B 25¹⁶ tipindeki *hydra* tabakayı tarihlendirme açısından önem taşımaktadır. Söz konusu kap formları içinde A 72 tipindeki çanakların sayısı diğer örneklere göre daha fazladır. Troya'da A 72 tipindeki çanaklar VIIa-b tabakalarına verilmektedir. Bu yapı katında geçen yıl ve bu yıl yapılan kazılarda ele geçirilen *buckel* seramik örnekleri ve yukarıda belirtilen seramik örneklerinin birlikte değerlendirilmesi sonucunda, beşinci kültür katına ait birinci yapı katının Troya'nın VIIb2 tabakasıyla çağdaş olduğu söylenebilir.

-
- 9 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002: s.40, Fig.3/8.
- 10 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.61, Fig.16/56.
- 11 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.44, 382, Lev.292a/A 54, Lev.435/34.272.
- 12 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.42, Fig.5/13.
- 13 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.51, 238, 240, Lev.433/36.707, Lev.437/4.
- 14 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.44, 385, Lev.435/34.309.
- 15 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.157, Lev.426/19.
- 16 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.56, 309, Lev.441/2.

V. Tabaka 2. Yapı Katı

Geç Tunç Çağına tarihlendirilen V. tabakanın 2. yapı katına ait mimarî kalıntıların büyük bir bölümü 1990-1991¹⁷ ve 2004¹⁸ yılları kazı çalışmaları sırasında ortaya konulmuştur. 1990-1991 ve 2004 yıllarında açığa çıkarılan mimarî kuzey doğu / güney batı istikametinde 3.47-2.93 üst kodlarında ve 3.00-2.38 taban kodları arasında belirlenmiştir.

2005 yılı çalışmalarında 2. yapı katına ait mimarî kalıntılar ise güney kesime doğru, doğu-batı istikametinde Ğ^{'''}/ 40 açmasının I-VII/ c-j plan karelerinde 3.04-2.48; H^{'''}/ 40 açmasının III-VIII/ a-e plan karelerinde 2.67-2.48; Ğ^{'''}/ 39 açmasının X/ i-j plan karelerinde 2.60 üst kodları ile 2.68-2.10 arasında değişen taban kodları arasında bir gelişim göstermiştir (Plan: 5). Söz konusu mimarî dar, uzun bir yapıya ait bazı duvarların aralarının bölünerek tabanına yassı-yatay nitelikli taşların döşenmesiyle oluşan ancak oldukça az bir miktarı korunmuş döşeme sistemi ile temsil edilmektedir. Yapının özellikle Ğ^{'''}/ 40 açmasının VII/ c-j plankareleri arasında 3.04-2.73 üst kodlarında doğuya doğru devam eden korunan uzunluğu 6.72 m, genişliği 0.63-0.60 m., 1-3 sırası korunan yüksekliği 0.37 m. olan güney duvarı belirginlik göstermektedir. Yapının iç mekânlarına ait diğer duvarları ise açığa çıkarıldığı ve korunduğu kadarıyla doğu-batı istikametinde gelişen bir plan göstermektedir. Söz konusu H duvarı H^{'''}/ 40 açmasının VI-VII/ a plan karelerinde kesilerek oldukça bozuk bir şekilde devam ederek açmanın VI-VII/ a-e plan kareleri arasında 2.61-2.46 üst kodlarında doğu profile doğru 11.79 m. ölçüsünde uzanmaktadır. Duvar örgü sisteminde tüm duvarlarda karşımıza çıkan kenarları iri, aralara daha küçük boyutlu taşların doldurulması ile meydana gelen sistem bu duvar örgüsünde de görülmektedir. Aynı zamanda duvar ölçüsünde 0.03 m. cidar kalınlığında kaba hamurlu *pithos* parçaları da kullanılmıştır. Bunun yanı sıra

17 A. Erkanal "1990 Panaztepe Kazısı Sonuçları" *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara 1992 s. 447-455; A. Erkanal "1991 Panaztepe Kazısı Sonuçları" *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara 1993 s. 495-502. H. Erkanal "1994 Panaztepe Kazıları Sonuçları" *XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*. Ankara 1996 s. 329-335

18 A. Erkanal-Öktü, N. Çınardalı-Karaaslan "2004 Yılı Panaztepe Kazı Sonuçları" *27. Kazı Sonuçları Toplantısı 1*, Ankara 2006.s. 194-195.

yine Panaztepe duvar örgü sisteminden bilinen dikey olarak yerleştirilmiş yassı karakterdeki taşların kullanım şekli bu duvar örgüsünde de dikkati çekmektedir. H duvarına paralel olarak Ğ^{'''}/ 40 açmasının IV/ h-j ve H^{'''}/ 40 açmasının VI/ a plan karelerinde 2.91-2.75 üst kodlarında gelişen 2.12 m. uzunluğunda, 0.57-0.60 m. genişliğinde, 1 sırası korunan örgüsü 0.09-0.16 m. arasında yükseklik veren G duvarı 1. yapı katına ait mimarînin altına doğru bozularak devam etmektedir (Resim: 6).

Söz konusu H ve G duvarlarının Ğ^{'''}/ 40 açmasının IV-VI/ i plan kareleri arasında 2.98-2.87 üst kodlarında birleşerek iki ayrı mekân oluşturan uzunluğu 1.80 m., genişliği 0.55-0.62 m., 1-2 sırası korunan, yüksekliği 0.20-0.05 m. olan F duvarı bozulmuş olmasına rağmen kuvvetli bir duvar örgüsüne sahip olup bazı yan taşlarının ise dikey olarak yerleştirildiği belirlenmiştir. H ve G duvarlarının arasında yer alan ve ayırıcı bir duvar niteliği taşıyan F duvarının batısında V-VI/ g-h plan kareleri arasındaki 1.90 m²'lik bölüm "1 No.lu" mekânı, doğu kısmında kalan IV-VI/ i-j plan kareleri arasındaki 1.98 m²'lik bölüm ise "2 No.lu" mekânı temsil etmektedir. "2 No.lu" mekânın tabanında yassı sal taşlarının oluşturduğu döşeme parçası Ğ^{'''}/ 40 açmasının IV-VI/ i-j; H^{'''}/ 40 açmasının IV-VI/ a-b plan karelerinde 2.87-2.46 kodları arasında geniş bir alanda görülmektedir. Bu durum özellikle döşemenin bozuk olan kısımlarında H^{'''}/ 40 açmasının IV-VI/ a-c plan karelerinde 2.63-2.46 kodları arasında izlenmektedir. "1 No.lu" mekân içerisinde özellikle V-VI/ g plan karelerinde 2.97-2.79 kodları arasında yoğun olarak *in situ* durumda tuğla parçaları ile Panaztepe I. Mezarlık Alanı'ndan tanınan üzeri bezemeli *pithos* örneklerinin yanı sıra Geç Tunç Çağının karakteristik kaplarına ait ağız kenarı, gövde ve dip parçaları da dikkati çekmektedir.

Ayrıca yapının yukarıda belirtilen korunan bölümleri dışında gelişimini gösteren ve tabanı aynı karakterdeki yassı taşlardan oluşan bazı döşeme parçaları ile kapı girişi olabilecek unsurlar da tespit edilmiştir. Özellikle Ğ^{'''}/ 40 açmasının I-IV/ h-j plan karelerinde 2.61-2.56 kodları arasında yer alan bir takım taşlar kanıt niteliğindedir. H^{'''}/ 40 açmasının IV/ a-b plan karelerinde yer alan diğer bir döşeme parçası ile IV/ b plan karesinde 2.56 üst kodunda bir söve taşının bunlar arasına yerleştirildiği belirlenmiştir (Resim: 4-6).

Yapının kuzey kesiminde saptanan bu döşeme taşlarından bir kısmı 2. ve 3. yapı katı arasında tespit edilen bir diğer yapıya ait mekânın duvarını bozarak üzerine yerleştirilmiştir. Söz konusu bozulmanın oldukça yoğun olarak görüldüğü bu kısımda yine aynı evreye ait ve belirtilen yassı döşeme taşları üzerinde Ğ^m/ 39 açmasının IX/ h-j; Ğ^m/ 40 açmasının I/ i-j plan kareleri arasında 2.66-2.60 üst kodlarında oldukça dağınık vaziyette muhtemel çökmüş ve henüz kullanım görmemiş bir fırın tespit edilmiştir (Resim: 7). Fırının kullanım görmediği üzerinde veya çevresinde herhangi bir yanık izinin olmaması nedeniyle düşünülmektedir. Ağız kısmı hafif kuzeydoğuya bakan ve kenarları yükseltilerek içe doğru bir kavis verilerek suretiyle inşa edilen fırın tuğladan yapılmıştır. Fırının özellikle Ğ^m/ 39 açmasının X/ i; Ğ^m/ 40 açmasının I/ i plan karesinde ise *in situ* yoğun deniz kabuğu dikkat çekmektedir.

İkinci yapı katında ele geçirilen seramik örnekleri içinde sığ ve açık derin çanak yanında, boyunlu çömlek ve az miktarda da tabak, geniş ağız kenarlı çömlek bulunmaktadır. Kap formlarının içinde Troya A 92, 96, 93¹⁹, A 72²⁰, A 48-51²¹ tipindeki çanaklar, C 80²² ve B 25²³ tipindeki kaplar tabakayı tarihlendirme açısından önem taşır. Söz konusu örnekler Troya VI m-I ve VIIa-b tabakalarında kullanılmıştır. Bu yapı katında geçen yıl ve bu yıl yapılan kazılarda ele geçirilen seramik örnekleri birlikte değerlendirildiğinde beşinci kültür katına ait ikinci yapı katının Troya'nın VIIa-VIIb tabakasıyla çağdaştır.

V. Tabaka 3. Yapı Katı

Önceki yıllarda yapılan çalışmalar sırasında söz konusu seviyede herhangi bir mimarî elemana veya buluntuya rastlanmayan bu yapı katı Ğ^m/40 açmasının

19 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.48-50, Fig.10/37, s.53, Fig.12/45-46, s.61, Fig.16/A 93.

20 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.61, Fig.16/56.

21 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.43, 238, Lev.436/1.

22 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.71, 346, Lev.444/5.

23 C. Blegen, J.L. Caskey, *Troy III : The Sixth Settlements*, Princeton, 1953: s.56-57, 240, Lev.438/4.

II-IV/ g-j plan karelerinde 2.53-2.36 üst kodlarında ve bir yapıya ait mekânın köşe kısmının 2.22 taban kodunda belirlenmesi ile temsil edilmektedir (Plan: 6).

2. yapı katı ile 4. yapı katı²⁴ arasında oldukça muntazam ve düzgün bir mimarî gösteren yapının bir mekânına ait iki duvarı ve taban döşemesine ait yassı karakterli taşların belirlendiği mekân batıya ve güneye doğru bir gelişim göstermektedir. Mekânı oluşturan güney-kuzey istikametinde II-IV/ i-j plan karelerinde 2.53-2.38 üst kodları arasında uzanan 2.12 m. uzunluğunda, 0.68 m. genişliğinde, 2-3 sırası korunan duvar örgü sistemi 0.24 m. yükseklik veren A duvarı II/ j plan karesinde oldukça muntazam ve 2.46/2.45 üst kodunda 1.07x0.44x0.29 m. ölçüsünde iri boyutlu bir taşın duvar örgü sisteminde köşeye yerleştirilmesiyle batıya doğru dönüş yapak doğu-batı istikametinde uzanmaktadır. 2.54 m. uzunluğunda, 0.59 m. genişliğinde, 1-2 sırası korunan duvar örgü sistemi 0.03-0.19 m yükseklik gösteren B duvarı II/ g-j plan karelerinde 2.51-2.44 üst kodlarında “1 No.lu” mekânın köşesini oluşturmaktadır. Söz konusu B duvarının II/h plan karesinde 2.58-2.55 kodlarında duvarı bozarak üzerine yerleştirilen 2. yapı katına ait bazı döşeme taşları aynı zamanda duvarın örgüsünü de oluşturmaktadır. Yine aynı karakterdeki 2. yapı katına ait taşlar III-IV/ h-i plan kareleri arasında 2.61-2.56 üst kodlarında birbiriyle kesişmektedir. Bu döşeme taşlarının altında III-IV/ i plan karesinde 2.43-2.39 üst kodlarında sadece birkaç tanesi belirlenen “1 No.lu” mekâna ait bu yassı karakterli taşlar döşeme sistemi hakkında bilgi vermektedir (Resim: 3-6).

“1 No.lu” mekân içerisinden III/ g plan karesinde 2.22 üst kodunda ele geçirilen düz disk biçimli, kapak kısmından yükseltilerek tutamak kısmı kesik koni biçimli yükseltilmiş, enine delinmiş, yaklaşık 2/3'ü korunmuş, kirlili devetüyü-gri alacalı renkte, üzerinde gümüş yıldız bulunan eser; III/ g plan karesinden 2.25 kodunda ele geçen basit ağız kenarlı kaburgalı bir çanak parçası ile p.t. bir ağırşak ele geçirilen buluntular arasında sayılabilir.

24 2004 yılı kazı çalışmaları sırasında 3. yapı katı olarak belirtilen mimarî söz konusu yapı katının bu yıl belirlenmesi sonucu 4. yapı katı olarak tanımlanmaktadır.

Üçüncü yapı katında ele geçirilen az miktardaki seramik örneğinin içinde sığ ve açık çanaklar ile boyunlu çömlekler en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu kap formlarının yanında çok az miktarda tabak ve kapalı derin çanaklarda bu yapı katına ait buluntuları oluşturmaktadır. Kap formlarının içinde Troya A 92, 100²⁵, A 94²⁶ çanaklar tipindeki yapı katını tarihlendirme bakımından önem taşımaktadır. Söz konusu kap formları içinde A 92, 100 tipindeki çanaklar sayısı diğer örneklerle göre daha fazladır. Troya'da bu tip çanaklar VI m-VII tabakalarına verilmektedir. Yukarıda belirtilen seramik örnekleri göz önüne alındığında, üçüncü yapı katının Troya'nın VI m-VII tabakasıyla çağdaş olduğu belirtilebilir.

V. Tabaka 4. Yapı Katı

Söz konusu tabakanın en alt seviyesinde tespit edilen ve 2004 yılı çalışmaları sırasında yedi mekânı açığa çıkarılan ve büyük bir yapı kompleksi ile temsil edilen bu yapı katı ile ilgili çalışmalar 2005 yılında da devam etmiştir. Arazinin doğal eğimi nedeniyle 3.06-2.33 üst kodları arasında gelişen ve "yedi mekânlı yapı" olarak tanımlanan kompleks 14.00x12.50 m. ölçüsünde, yaklaşık 175 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Yapının genel taban kodları ise 2.57-2.21 arasında değişmektedir. (Plan: 7).

2004 yılı çalışmaları sırasında yapının "5 No.lu" mekânının güney köşesi bu yıl Ğ"/ 39 ve H"/ 39 açmalarında tespit edilmiştir. Kuzey-batı/ güneydoğu istikametinde yer alan yapının güneydoğu mekânını oluşturan "5 No.lu" mekânına ait R duvarının H"/ 39 açmasının X/ d-e plan karelerinde 2.47-2.37 üst kodlarında köşe yaparak nihayetlenen kısmı bu yılki çalışmalarda ortaya çıkarılmıştır. R duvarına H"/ 39 açmasının IX-X/ d-e plan kareleri arasında güneybatı istikamete doğru H"/ 39 açmasının IX-X/ b-d; H"/ 40 açmasının I/ a-c; Ğ"/ 40 açmasının I/j plan karesinde 2.45-2.20 kodları arasındaki V

25 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.53, Fig.12/47, s.48-51, Fig.10/37.

26 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.51-52, Fig.11/42.

duvarının tamamı bu yıl belirlenmiştir. 4.80 m. lik bir uzunluk, 0.55-0.61 m. genişlik, 2-3 sıra duvar örgüsü, 0.20-0.30 m. yükseklik veren V duvarına Ğ'''/ 39 açmasının X/ j, H'''/ 39 açmasının I/ j plan karelerinde keskin bir köşe yaparak kuzeybatıya doğru bağlanan 2.88 m. uzunluğa, 0.61 m. genişliğe ve 2 sırası korunan örgü yüksekliği 0.16-0.23 m. ölçüye ulaşan T duvarı da geçen yıl kazılan kısmına bağlanmıştır (Resim: 1, 4, 5, 8).

V. tabaka 4. yapı katına ait ele geçirilen buluntular arasında I/ d plan karesinden 2.21 kodunda 1/3'ü korunmuş "gold wash ware" astarlı üst kısmında tutamağı ve ip geçme deliği bulunan kapak ve çeşitli seramik örneklerinin yanı sıra 2.39-2.12 kodları arasında saptanan p.t. ağırşak örnekleri sayılabilir. Yine I/ b plankaresinden ancak yapı dışından 2.11 kodunda ele geçirilen minyatür bir kap, III/ c plan karesinden 2.18 kodunda dış yüzeyinde yatay metoplar ve bant bezeme, aralarında ağ motifi bulunan amorf parça, 2.15 kodunda kaide parçası ile çeşitli p.t. ağırşak örnekleri ele geçirilen diğer buluntular arasında dikkati çekmektedir.

Yapılan çalışmalar sonucu söz konusu yapıya ait bir başka mekân bu yılki çalışmalar sırasında tespit edilmemiştir. Sadece "5 No.lu" mekânı oluşturan ve muhtemelen yapının güneybatı dış duvarını temsil eden V duvarı ise net bir şekilde belirlenmiştir. Ayrıca güneybatı kesime doğru devam eden genişleme çalışmaları sırasında özellikle H'''/ 39 açmasının X/ e; H'''/ 40 açmasının I-II/ d-e plan kareleri arasında 2.45-2.31 üst kodlarında yapı ile herhangi bir ilişkisi olmayan döküntü ve bağlantısız bir takım taş grupları da dikkati çekmektedir.

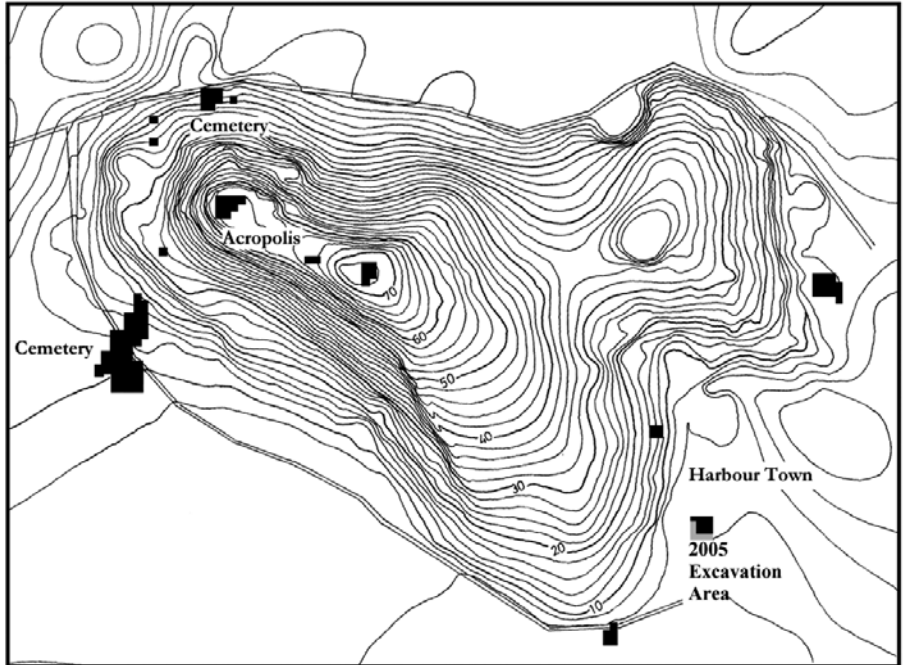
V. tabakanın 4. yapı katına ait olan ancak yukarıda sözü edilen mekân ile herhangi bir bağlantısı olmayan mimarî kalıntılar Ğ'''/ 40 açmasının VI/a-b plan karelerinde 2.97-2.92 üst kodlarında tespit edilen bir duvar parçası ile temsil edilmektedir. Sadece üst taşları belirlenen doğu-batı istikametinde saptanan ve genişliği 0.64 m. olan X duvar parçası henüz kazılmayan kısma ve 1. yapı katına ait D duvarının altına doğru devam etmektedir.

Üçüncü yapı katında ele geçirilen az miktardaki seramik örneğinin içinde sığ ve açık çanaklar ile boyunlu çömlekler en büyük grubu oluşturmaktadır. Bu kap formlarının yanında çok az miktarda tabak ve kapalı derin çanak da

bu yapı katına ait buluntuları oluşturmaktadır. Kap formlarının içinde Troya A 92, 100²⁷, A 94²⁸ çanaklar tipindeki yapı katını tarihlendirme bakımından önem taşımaktadır. Söz konusu kap formları içinde A 92, 100 tipindeki çanaklar sayısı diğer örneklerle göre daha fazladır. Troya'da bu tip çanaklar VI m-VII tabakalarına verilmektedir. Yukarıda belirtilen seramik örnekleri göz önüne alındığında, üçüncü yapı katının Troya'nın VI m-VII tabakasıyla çağdaş olduğu belirtilebilir.

27 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.53, Fig.12/47, s.48-51, Fig.10/37.

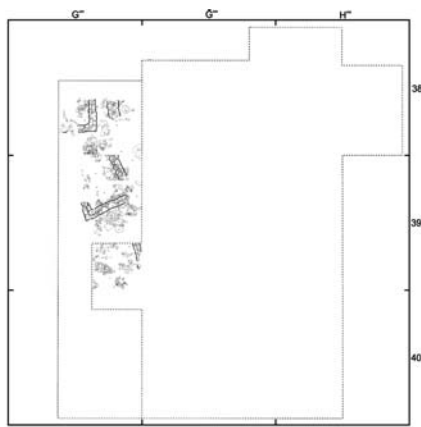
28 P. Pavuk, "Troia VI and VIIA. The Blegen Pottery Shapes: Towards a Typology", *Studia Troica Band 12*, 2002:s.51-52, Fig.11/42.

PANAZTEPE

Plan: 1

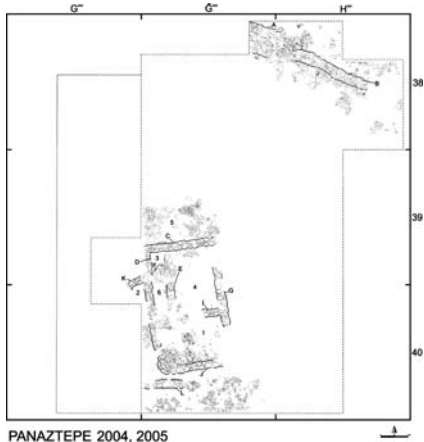
PANAZTEPE 1991, 2005

Plan: 2

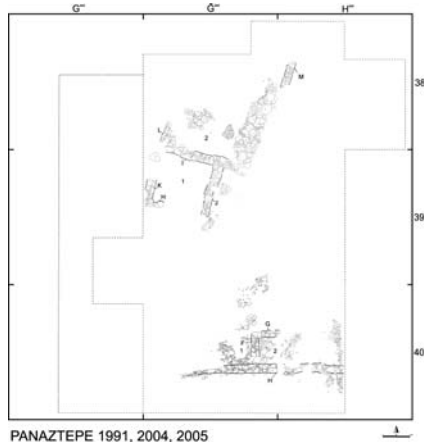
PANAZTEPE 1991, 2004, 2005

Plan: 3

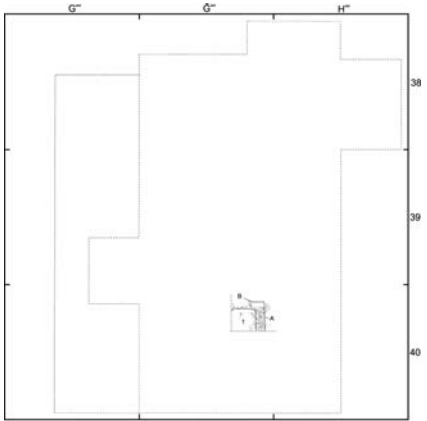
PANAZTEPE 2004, 2005

Plan: 4

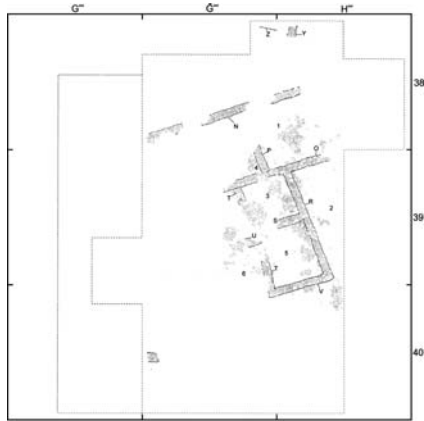
PANAZTEPE 1991, 2004, 2005

Plan: 5

PANAZTEPE 2005

Plan: 6

PANAZTEPE 1991, 2004, 2005

Plan: 7

Resim: 1

Resim: 2

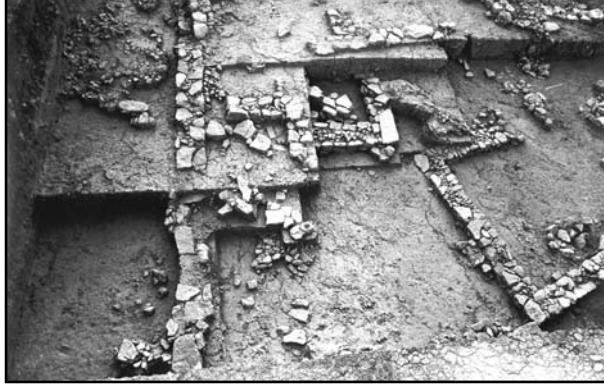
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

2005 YILI YUKARI ANZAF URARTU KALESİ KAZISI

Oktay BELLİ*

Yukarı Anzaf Urartu Kalesi kazısı, 21 Temmuz- 04 Eylül 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Başkanlığım altında yürütülen kazı çalışmalarında bilim kurulu üyelerinden Araş. Gör. İknur Zeynep Konuralp (M.A.), Araş. Gör. Selim Pullu (M.A.), Araş. Gör. İsmail Ayman (M.A.), Araş. Gör. Cihan Bayraktar (M.A.), Arkeobotanist Doç. Dr. Emel Oybak Dönmez, Jeomorfoloğ Doç. Dr. Hüseyin Turoğlu, Jeofizikçi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Mimar Restoratör Yrd. Doç. Dr. Şehabettin Öztürk, Arkeolog Süleyman Can, Arkeolog Fatih Arap, yüksek lisans öğrencisi Desinatör Nihal Ayyıldız, yüksek lisans öğrencisi Hamdi Akıncı, Teknik Ressam Güzin Sühran Belli, Ressam Eren Uysal ile Türkiye'nin çeşitli üniversitelerine bağlı fakültelerin Arkeoloji, Sanat Tarihi, Coğrafya, Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü ile Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'na ait toplam 20 lisans öğrencisi katılmıştır¹. Kazıda ortaya çıkarılan ahşap, keramik, kemik ve çeşitli metallerden yapılmış eşya, âlet ve silâhların onarım ve konservasyon çalışmaları, Van'da bulunan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı "Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi"nin tam donanımlı, modern ve çağdaş laboratuvarında Konservatör Serra Kaynak'ın başkanlığında Uğur Tunalı, Gökçen Tokgönül,

* Prof. Dr. Oktay BELLİ, İstanbul Üniversitesi Avrasya Arkeoloji Enstitüsü Müdürü, 34459-İstanbul- TÜRKİYE, e-mail: obelli@istanbul.edu.tr.

1 2005 yılı Van- Yukarı Anzaf Urartu Kalesi Kazısı'na lisans öğrencisi olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji, Sanat Tarihi, Coğrafya, Eskiçağ Tarihi ve Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü öğrencilerinden Rıza Gürler Akgün, Oya Kansu, Veysi Gün, Nihal Akıllı, Işık Aycin, Armağan Tan, Elif Şendoğan, Ayhan Yardımcıel, Esin Özgül, Cengiz Yıldırım, Mehmet Ay, Zafer Keçeli, İrfan Akar, Aydın Bolaç, Gökçen Tokgönül, Uğur Tunalı, Çiğdem Kibar, Namık Kılıç, Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencilerinden Sema Bülüç ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Klâsik Arkeoloji Bölümü öğrencilerinden Serpil Emir katılmıştır. Çok büyük bir başarı ve özveriyle çalışan sevgili öğrencilerime bir kez daha içtenlikle teşekkür ederim.

Çiğdem Kibar ve Namık Kılıç'tan oluşan bir ekip tarafından yapılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini ise Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uzmanı Güner Sağır (M.A.) yapmıştır. Çok zevkli ve yoğun bir çalışma ortamı içinde kazının orta sorunlarına örnek bir yaklaşım ile eğilen ve büyük bir çaba harcayarak özveriyle çalışan değerli meslektaşlarıma ve sevgili öğrencilerime içtenlikle teşekkür ederim.

Yukarı Anzaf Kalesi'ndeki kazı ve onarım çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü (DÖSİMM), Türk Tarih Kurumu, Van Valiliği İl Özel İdaresi'nin değerli maddî katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Sağlanan bu önemli maddî katkılardan dolayı sözünü ettiğimiz kurumların değerli yöneticilerine içtenlikle teşekkür etmeyi zevkli bir gönül borcu olarak kabul etmekteyim.

Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu kalelerinde, onbeşinci dönem kazı çalışmalarını çok büyük bir başarıyla tamamlamış bulunmaktayız. Farklı bilim dallarından birçok bilim insanının bir araya gelmesiyle disiplinler arası gerçekleştirmiş olduğumuz böylesine önemli kazı çalışmaları, her türlü zor koşullar altında bile olsa, kesintisiz olarak sürdürülmüştür. Onbeş yıllık arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda elde ettiğimiz arkeolojik ve filolojik veriler, Urartu Krallığı'nın başta siyasal tarihi olmak üzere, mimarlık tarihi, din ve sanatına çok büyük katkılar sağlamış ve bugüne değin çözümlenemeyen birçok sorununa ışık tutmuştur. Kazı çalışmalarımız büyük bir başarı ile devam edecektir.

GİRİŞ

Aşağı ve Yukarı Anzaf Urartu kaleleri, bugünkü modern Van kentinin 11 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır (Harita: 1). Aşağı Anzaf Kalesi Urartu Kralı İşpuini (M. Ö. 830- 810), Yukarı Anzaf Kalesi de bu kralın oğlu Menua (M. Ö. 810- 786) tarafından kurulmuştur. 62 x 98 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir plan gösteren Aşağı Kale, 6.000 m²'lik bir alan üzerine kurulmuştur. Deniz seviyesinden 1900 m. yüksekliğindeki kale, fazla yüksek ve engebeli olmayan

kayalık bir tepe üzerinde yer almaktadır. Kuzeyde Transkafkasya'dan, doğuda ise Kuzeybatı İnan içlerinden gelen önemli askerî ve ticaret yollarının Urartu başkenti Tuşpa'ya (Van Kalesi'ne) ulaşmadan önce bir düğüm noktasında yer alan Aşağı Anzaf Kalesi, tümüyle askerî amaçla kurulmuştur. Örneğin kalede bulunan 6 inşaat yazıtında da, Kral İşpuini çok güçlü bir kale yaptırdığından söz etmektedir. Gerçekten de çok iri taşlardan kurtinsiz ve bastiyonsuz olarak yapılan kalenin anıtsal sur duvarlarının benzerine, Urartu Krallığı'nın yayılım alanında şimdilik rastlanmamaktadır.

800 m. güneyde yer alan Yukarı Anzaf Kalesi ise, Aşağı Anzaf'tan tam 10 kat daha büyüktür. Deniz seviyesinden 1995 m. yüksekliğinde kayalık bir tepe üzerine kurulan kale, şu anda Türkiye'nin ikinci yüksek rakımlı kazı alanını oluşturmaktadır. 60.000 m²'lik bir alana yayılan kale, kendisine bir sur ile birleşik olarak yapılan güneyindeki Aşağı Kent ile birlikte 200.000 m²'lik bir alanı kaplamaktadır (Çizim: 1). Yukarı Anzaf Kalesi'nin taş duvarları, Aşağı Anzaf'tan farklı olarak kurtin ve bastiyon tekniğiyle inşa edilmiştir. Bastiyon uzaklıkları eşit değildir ve bu yüzden Urartu kale mimarisindeki bastiyonların ilk örneğini oluşturmaktadır. Kalenin 850 m. doğusunda bulunan Yukarı Anzaf Barajı, kuzeyinde bulunan geniş ve bereketli topraklarda yapılan tarımın su gereksinmesini karşılamaktadır. Geniş ve bereketli topraklardan elde edilen tarım ürünlerinin depolandığı Yukarı Anzaf Kalesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük yönetim ve ekonomik üretim merkezlerinden birini oluşturmaktadır.

Yukarı Anzaf Kalesi'ni diğer Urartu kalelerinden ayıran en önemli özelliğinin başında, kurulduğu tarihten yıkılışına değin sürekli bir yerleşime sahne olması ve sürekli olarak genişlemesi gelmektedir. Ortaya çıkarılan çivi yazılı inşa yazıtları ile tunç eşya ve silâhlar üzerindeki yazıtlar, Urartu krallarının yaptırdıkları yeni mimarî yapılardan ve kurdukları silâh depolarından söz etmektedir. Bu yüzden Yukarı Anzaf Kalesi 9. yüzyılın son on yılından, 7. yüzyılın sonlarına kadar Urartu kale mimarisinin gelişimini canlı bir şekilde yansıtmaktadır.

ÇALIŞMA ALANLARI

Daha önceki yıllarda başlanmasına karşın açılmayan çok sayıdaki depo odasını ortaya çıkarmak amacıyla, 2005 yılı kazı çalışmalarına Yukarı Anzaf Kalesi'nde ağırlık verilmiştir.

Önceki yıllardaki kazı çalışmaları sonucunda, kalenin en yüksek kesiminde bulunan Tanrı Haldi'ye ait tapınak avlusunun en kuzeybatı uç kesiminde ortaya çıkarılan *pithoslu* ve *pithossuz* depo odaları, çok geniş bir alana yayılan tapınak avlusunun kuzeyinin tümüyle depo odaları ile kaplı olduğunu göstermiştir. Taş temel üzerine yüksek kerpiç duvarları ile yan yana bitişik olarak yapılan depo odalarının, birbirleriyle birer kapı aracılığıyla bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır (Çizim: 2).

Yukarı Anzaf Kalesi'nde 2005 yılında başlatılan kazının temel amacı, geçmiş yıllarda *pithoslu* depo odalarında başlanmasına karşın, zaman ve maddî olanaksızlıkların yanı sıra, kerpiç duvarların tahrip edilmeden ortaya çıkarılması amacıyla özenli bir şekilde yürütülen ve bitirilemeyen kazı çalışmalarının devam ettirilmesidir. Çalışmaların ağır ilerlemesinde, odalar topluluğunun mevcut toprak seviyesinden 3.5- 4 m. derinlikte olmasının da çok büyük etkisi olmuştur. Böylece mimarî yapıların planları ortaya çıkarılacak, birbirleriyle olan ilişkileri araştırılacak ve bunlardan da önemlisi odaların nitelikleri ve hangi amaçla kullanıldıkları konusunda bilgi sahibi olunacaktır. Çünkü 60.000 m²'lik bir alana yayılan Yukarı Anzaf Kalesi'nde, ulusal Tanrı Haldi'ye ait tapınak avlusunda depo odalarının bulunamaması çok büyük bir eksiklikti. Depo odalarının bulunduğu kesimin deniz seviyesinden yüksekliği ortalama 1975 m. dir. Odaların hemen kuzey ve kuzeydoğu kısmı ise dik ve eğimli bir şekilde aşağıdaki kuzey surlarına doğru inmekte ve 1920 m. koduna düşmektedir. Herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için, odalar batıdan doğuya doğru numaralandırılmıştır (Çizim: 2).

14 NO.LU PAYELİ SALON

Ana koridordaki kapı girişinin 6 m. güneyinde doğu yönüne açılan üçüncü odanın kapı girişi yer almaktadır (Resim: 1). Bu mekânı geçici olarak 14 No.lu oda olarak adlandırmıştık (Çizim: 2). Kapı girişinin üst kısmına yine

yassı kumtaşı levhalar konmuş, bunun üstüne de büyük bir ahşap kalas lento taşı gibi yerleştirilmiştir. Ahşap kalasın lento gibi yerleştirilmesi, kerpiç duvara büyük bir sağlamlılık kazandırmıştır. 1.35 m. genişliğinde ve 1.90 m. derinliğinde olan kapı girişinin kuzey duvarı önüne 50 cm. genişliğinde bir kerpiç duvar daha yapılmıştır. Bu hâliyle içeriye açılan ahşap kapının kanatlı olduğu anlaşılmaktadır. Çıkan şiddetli yangın yüzünden kapı kirişleri ile birlikte kapı kanadı ve ahşap tavan örtüsü şiddetli bir şekilde yanmış ve bunun sonucunda kerpiç duvarlar tuğlalaşmıştır. Yangının şiddetinden içerideki topraklar bile kırmızı bir hâle gelmiştir. Kapı duvarının güneyi doğuya doğru 30 cm. lik bir girinti yaptıktan sonra, düz bir şekilde devam etmektedir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan oda dikdörtgen bir plan göstermektedir. Bu büyük odanın doğu duvarı, arazinin dik ve çok eğimli olması yüzünden yıkılmıştır. İçeride çatıyı taşıyan birkaç paye yüzünden, bu büyük odayı "Payeli Salon" olarak adlandırmayı uygun bulduk.

Payeli Salon'un güney ve batı duvarları oldukça yüksek, kuzey ve doğu duvarları ise yıkıldığı için alçaktır. Özellikle salonun en çok tahribata uğrayan kısmını, kuzey duvarı oluşturmaktadır. Kuzey yönüne doğru eğimin çok dik olması, salonun duvarının yıkılmasında en önemli etmeni oluşturmuştur. Bu salonun duvarlarının da, diğer odaların duvarları gibi temellerinin 1- 1.5 m. yüksekliğindeki kısmı taştan, bunun üzerinin de kerpiçten yapıldığı görülmüştür. Ortalama 3- 3.5 m. yüksekliğindeki kerpiç duvarların üstü beyaz kireç ile badana edilmiştir. Kandillerin ve çeşitli küçük eşyaların bulunduğu küçük nişler, güney ve batı duvarları üzerinde görülmemektedir. Doğu ve kuzey duvarlarının da yıkılması yüzünden, bu kesimde nişlerin var olup olmadığını bilemiyoruz. Bu yüzden salonun nasıl aydınlatıldığını şimdilik bilemiyoruz. Ancak aşağıda da belirteceğimiz gibi keramikten yapılmış kandillerin bulunması, kandiller ile aydınlatıldığını göstermektedir. Salonun tabanının sıkıştırılmış kilden yapıldığı gözlemlenmiştir.

Salonun en önemli mimarî ögesini, çatıyı orta kısımlarda taşıyan büyük payeler oluşturmaktadır (Çizim: 3). İlk paye, batı duvarının 3.75 m. doğusunda ve kuzey duvarının 2.25 m. güneyinde yer almaktadır. Payeler salonun tam

ortasında değil, kuzey duvarına daha yakındır; payelerin kuzey duvarına doğru daha yakın yapılmasında, salonun kapı girişini engellememesi kaygısının yattığı anlaşılmaktadır. Ortalama 2.20 x 2.70 m. büyüklüğünde olan ilk paye, doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen bir biçim göstermektedir. Temel kısmı taştan, bunun üstü de kerpiçten yapılan payenin kerpiç duvarları aşırı bir şekilde tahribata uğramıştır (Resim: 2).

İlk payenin 2.40 m. doğusunda, ikinci paye yer almaktadır. Bunun da temel kısmı taştan, üst kısmı ise kerpiçten yapılmıştır. Taş temelin üzerindeki kerpiç duvarın mevcut yüksekliği 1.50 x 1.70 m. arasında değişmektedir. Ancak payeler üzerinde çatıyı taşıyan kerpiç duvarların yüksekliğinin, 3.5 m. nin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Doğru- batı doğrultusunda uzanan ve ortalama 2.10 x 2.70 m. büyüklüğünde olan bu paye de, dikdörtgen bir biçim göstermektedir.

İkinci payenin 3.30 m. doğusunda ise, üçüncü paye bulunmaktadır. Taş duvarın üzerindeki kerpiç duvarın yüksekliği ortalama 1- 1.5 m. arasında değişmektedir. Doğru yönüne doğru arazinin eğimli olması yüzünden, kerpiç duvarların üst kısmının daha çok tahribat gördüğü anlaşılmaktadır. Diğer payeler gibi ortalama 2.10 x 2.70 m. büyüklüğünde olan paye, doğu- batı doğrultusunda dikdörtgen bir biçim göstermektedir. Ancak bu payenin doğusuna bitişik olarak kerpiçten bir duvar daha yapılarak, paye gibi kullanılması sağlanmıştır. Üçüncü payenin hemen doğusunda bitişik olarak yapılan bu paye de 5.15 m. uzunluğundadır. Böylece doğu duvarına kadar uzanan üçüncü payenin toplam uzunluğu 7.80 m. ye ulaşmıştır. Bu payeden sonra salonun doğu duvarı arasında 1.5 m. lik bir boşluk kalmaktadır. Bu kesime ek paye yapılmasının nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi salonun doğusunun oldukça dik ve eğimli olmasından dolayı, binanın yıkılmaya karşı güçlüğünü artırmak amacına yöneliktir.

Payeli Salon ortalama 8 m. genişliğinde ve 24 m. uzunluğundadır (Çizim: 3). Toplam 192 m². lik bir alana yayılan Payeli Salon, batıda atölye olarak kullanılan Büyük Salon'dan sonra şimdilik ikinci büyük odayı oluşturmaktadır. Ancak kazı çalışmalarının ilerlemesiyle, depo odalarının yer aldığı bu kesimde benzer biçimli büyük salonların bulunduğu inanılmaktadır.

Batı giriş kapısından ortalama 12 m. doğuda, yani ikinci paye doğrultusundan itibaren doğu yönüne doğru 20 cm. lik bir yükselti yapılmıştır. Seki biçimli bir yükselti toprağının batı yönüne doğru akıp gitmesini önlemek için, sekinin önüne yan yana kalın ve düzgün büyük sal taşlar konulmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi payeler salonun tam ortasında değil, kuzey duvarına daha yakındır. Örneğin payelerin kuzey duvarına olan uzaklığı ortalama 2.20 m. iken, güney duvarına olan uzaklığı 3.5 m. dir. Bu bölümün seki olarak kullanılmasının nedeni, doğu yönüne doğru, taban kısmına arka arkaya *pithos*ların dizilmiş olmasıdır. Jeelektrik yöntemi ile yapılan araştırma sonuçlarına göre payelerin kuzey bölümünde yan yana ikişer sıra, güney bölümünde ise üçer sıra *pithos* olduğu görülmüştür.

Jeelektrik bilgileri doğrultusunda kuzey bölümde sürdürdüğümüz kazı çalışmaları sırasında, batıdan doğuya doğru yan yana, tabana yarıya kadar gömülmüş *pithos* dizileri çıkmaya başlamıştır (Resim: 3). şimdilik ortaya çıkardığımız 4 *pithos*un da hemen hepsinin, duvarların yıkılması yüzünden ağız, boyun ve hatta gövde kısımlarının kırıldığı görülmüştür (Resim: 4). Ağız çapları ortalama 40 cm. olan *pithos*ların gövde çapları da, 80 – 100 cm. arasında değişmektedir. Bu duruma göre *pithos*lar, daha önceki yıllarda kuzeybatıda ortaya çıkarılan 1 ve 2 No.lu odalardaki *pithos*lardan daha küçüktür. *Pithos*ların üzerinde kaç ölçek sıvı yiyecek ve içeceğin olduğunu bildiren çivi yazısı bulunmazken, üç tanesinin üzerinde ölçek işaretleri bulunmaktadır. Diğer *pithos*un gövdesi kırık olduğu için, ölçek görülmemektedir.

Kazıma tekniği ile yapılan ölçek işaretleri, kuzeybatıda yer alan 1 ve 2 No.lu odalarda bulunan *pithos*lu üzerindeki işaretlerden çok farklıdır. Yalnızca en batıda 1 No.lu olarak adlandırdığımız *pithos*un karın kısmı üzerinde bulunan yan yana kabartma halinde dikey olarak yapılmış üç kalın bant, kuzeybatıda 1 No.lu odadaki *pithos* üzerinde yer alan kalın bantlara benzemektedir (Resim: 5). 1 No.lu *pithos*un salonda parmak gibi dikey olarak yapılmış bantlar beş tane iken, buradaki kalın bantlar üç tanedir. Genellikle 2.5- 3 cm. uzunluğunda ve 1- 1.5 cm. genişliğinde olan dikdörtgen biçimli kutucukların içine dikey olarak 4 ya da 6 çizgi çizilmiş, bu kutucukların soluna ya da sağına bir daire

yapılmış ve alt kısmına da bir kap resmi çizilmiştir (Çizim: 4). Çok büyük bir olasılıkla bu işaretler her *pithosun* kaç ölçek yiyecek ve içecek aldığını açık bir şekilde göstermektedir. Bu ilginç ölçek ve işaretlerin M.Ö. 8. yüzyılın sonu ya da M.Ö. 7. yüzyıla ait olduğu sanılmaktadır.

Payelerin güney tarafında kalan bölümdeki *pithoslar* ise zamanın yetersizliği yüzünden açılmamıştır. Zaten kuzey bölümde yer alan *pithosların* da ancak bir kısmı açılmıştır. Bunların tahribat görmemesi için üzeri önce bir naylon tabakası ve naylonun üzeri de kalın bir toprak tabakası ile kapatılmıştır. 2006 yılı kazı çalışmalarında, bu bölümde yer alan *pithoslar* da açılacak ve kuzey bölümde yer alan *pithoslar* ile birlikte değerlendirileceği gibi, üzerlerinde hangi tür damga, işaret ve ölçeklerin olup olmadığı da araştırılacaktır.

15 NO.LU ODA

Kuzeyden güney yönüne doğru Haldi Tapınağı avlusuna kadar ilerleyen 10 No.lu ana koridor, 2.5 m. genişliğinde ve ortalama 46 m. uzunluğundadır (Resim: 6). 46. metrede ana koridorun güney yüzünün yüksek bir kerpiç duvar ile kapatıldığı görülmektedir. Bundan sonra ana koridor 90°'lik bir açı ile doğu yönüne doğru devam etmektedir. 13 No.lu koridor olarak adlandırdığımız bu koridorun genişliği 2 m., uzunluğu da 38 m. dir. Bu koridorun doğu yönüne doğru devam eden yan duvarlarının eğimin çok dik olması yüzünden daha çok tahribata uğradığı görülmüştür. Taş temel üzerine kerpiç bloklar ile inşa edilen koridorun güney ve kuzey duvarının bazı kısımları, çıkan şiddetli yangın yüzünden yer yer tuğlalaşmıştır. Koridoru güney duvarı üzerinde herhangi bir kapı boşluğu görülmezken, kuzey duvarı üzerinde belirli aralıklar ile üç kapı girişi bulunmaktadır. Kapı girişleri ortalama 1.50 m. genişliğinde ve 1.80- 1.90 m. yüksekliğindedir. Kapı ve duvarların yıkılmaması için, taş ve toprak ile dolu olan kapının içleri boşaltılmamıştır.

Bunun yanı sıra ana koridorun batı yönüne doğru devam ettiği de görülmüştür. Batı yönüne doğru devam eden koridor, ortalama 4.30 m. genişliğinde ve 3.5 m. derinliğinde küçük bir ara bölme yaptıktan sonra,

bir başka odanın kapı girişi ile karşılaşılmaktadır. Yani burası batı yönüne doğru devam eden odanın doğu yönündeki bir ön avlusunu oluşturmaktadır. Güney duvarına eklenen kapı girişi duvarı, 1.90 m. derinliğinde ve 2.80 m. uzunluğundadır. Güney duvarına yapılan kapı girişi, 1.5 m. genişliğinde ve 1.80 m. derinliğindedir. Yani kapı girişi duvarın tam ortasında değil, 12 No.lu odanın güney duvarına bitişik olarak yapılmıştır. 1.80 m. derinliğindeki kapı girişinin tabanına 50 cm. genişliğinde bir eşik taşı konulmuştur (Resim: 7). Tek parça bir taştan çok özenli bir şekilde düzeltilen eşik taşı, kuzeyde ve güneyde kapı girişi duvarlarının altına girmektedir. Eşik taşının üzeri, sanki zımparalanmış gibi düz ve parlaktır. Kapı girişinin üst kısmına, diğer odaların kapı girişlerinde olduğu gibi, yassı kumtaşı levhalar konmuş ve bunun üzerine de büyük bir ahşap kalas lento taşı gibi yerleştirilmiştir. Ancak ahşap kalas çürümüş ve kapı boşluğunun içi çok kalın bir taş ve toprak tabakası ile en küçük bir boşluk kalmamacasına dolmuştur.

Kapı girişinin batı yönündeki kuzey ve güney köşelerine ortalama 25 cm. derinliğinde küçük nişler yapılarak, asıl kapı girişi oluşturulmuştur. Tek kanatlı olduğu anlaşılan kapının batıya, yani içeriye doğru açıldığı anlaşılmaktadır. M.Ö. 7. yüzyılın sonunda kaleye yapılan İskit saldırısı sırasında, odalarda çıkan yangın yüzünden kapı kanadı ve çatıyı taşıyan ahşap hatılların yanması sonucunda, tabanda kalın bir kül ve kömür tabakası birikmiştir. Bu yangın sırasında, kerpiç duvarların büyük bir kısmı da yanarak tuğlalaşmıştır.

Kapı girişinden sonra batı yönüne doğru devam eden odayı, 15 No.lu oda olarak adlandırdık (Çizim: 5). 15 No.lu oda, hemen güneyde yer alan Haldî Tapınağı avlusuna şimdilik en yakın odayı oluşturmaktadır; aradaki uzaklık yalnızca 20 m. dir. Bu odanın temelleri de çok düzgün taşlardan oldukça sağlam bir şekilde örülmüştür. Ortalama 1.5 m. yüksekliğindeki taş temellerinin üzerine oldukça yüksek kerpiç duvarlar yapılmıştır. Ancak bu odanın duvarları, bu alandaki odalar topluluğunun en yüksekini oluşturmaktadır. Ortalama 3- 3.5 m. yüksekliğindeki kerpiç duvarların üzerinde, Ortaçağ yerleşmecilerine ait tandır ve çöp çukurları bulunmaktadır. Bu durumda Ortaçağ yerleşmecilerinin kalıntıları ile duvar yüksekliği 4 m. yi geçmektedir.

15 No.lu odanın sınırları tam bulunamadığı için, kaç metre büyüklüğünde olduğunu şimdilik bilemiyoruz. Ancak 2006 yılı kazı çalışmalarında bu odanın kesin sınırları öğrenileceği gibi, hangi odalar ile bağlantılı olduğu ve bunlardan da önemlisi hangi amaçla kullanılmış olduğu kesin olarak öğrenilecektir.

KÜÇÜK BULUNTULAR

14 No.lu Payeli Salon'da ortaya çıkarılan irili ufaklı bazı çömlerlerin yanı sıra, pişmiş topraktan yapılmış küçük ilâç kapları da bulunmuştur. Geniş ağızlı ve dar kaideli ilâç kaplarının yükseklikleri de, 4- 4.5 cm. arasında değişmektedir. Keramikten yapılmış benzer biçimli ilâç kapları, Aras Irmağı'nın kuzeyinde yer alan Karmir- Blur (*Teişeba-i URU TUR*) kazılarında da bulunmuştur.

14 No.lu Payeli Salon'un aydınlatılması için kullanılan büyüklü küçüklü birçok kandil ortaya çıkarılmıştır. Ancak bunlardan biri, diğerlerine kıyasla daha büyüktür. Pişmiş topraktan yapılan kandilin ağız çapı 27.6 cm., yüksekliği de 11 cm. dir. Kandilin ortasını dikey olarak ikiye ayıran bölmenin altında, fitillerin takıldığı dört delik bulunmaktadır. Bu kandil, şimdiye kadar Yukarı Anzaf Kalesi'nde bulunan kandillerin en büyüğünü oluşturmaktadır.

Demirden dövme tekniği ile yapılan söğüt yaprağı biçimli ok uçları, çoğunluğu oluşturmaktadır. Sap kısımları gövdeden çıkan ok uçları aşırı bir şekilde okside olmuştur. Bu yüzden bazılarının sap kısımları tahribata uğramıştır.

Tek parça demirden dövme tekniği ile yapılan kama da, aşırı bir şekilde oksitlenmiştir. 24.1 cm. uzunluğundaki kamanın sap kısmı, gövdenin bir devamı niteliğindedir. Ucu sivri ve ağız kısmı da keskin olan kamanın sap kısmındaki ağaç ya da kemik kaplama çürüdüğü için düşmüştür (Çizim: 6).

Bir başka ilginç buluntuyu, demir ve bronzdan yapılan küçük çalışma kalemleri oluşturmaktadır. Biri bronz, diğeri de demirden yapılan çalışma kalemlerinin büyüklükleri ve biçimleri aynıdır (Çizim: 7). Kesitleri kare biçimli olan kalemlerin çekiç vurulan baş kısımları küt, uç kısımları da sivridir.

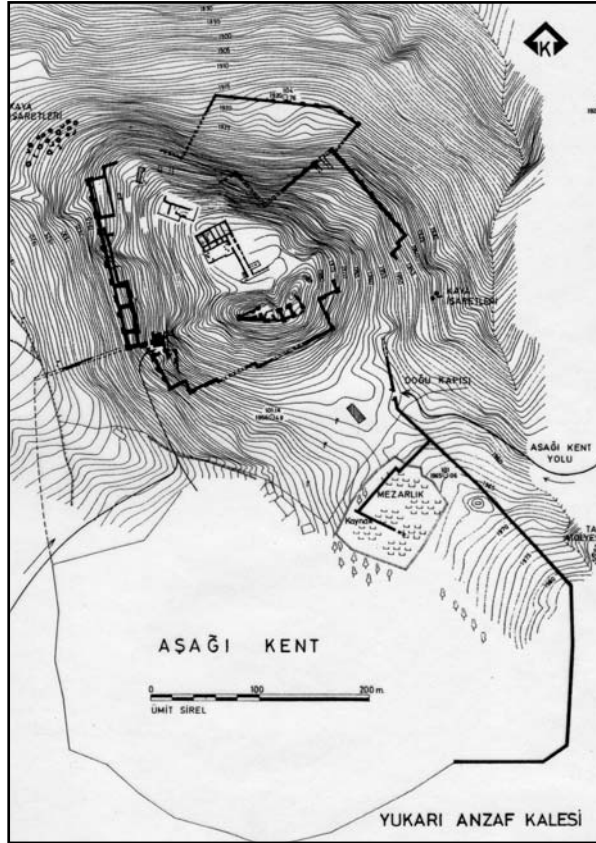
Ortalama 7- 7.5 cm. uzunluğunda ve 21- 25 gr. ağırlığında olan çalışma kalemleri, kabaca piramit biçimlidir. Bu tür çalışma kalemleri altın, gümüş ve özellikle bronz gibi metaller üzerindeki ince işçiliğin yanı sıra, ahşap işlemeciliğinde de yaygın olarak kullanılmaktaydı. Demirden yapılmış çalışma kaleminin ucu sivri olan uç kısmının çelikleştirilmiş olup olmadığını, ne yazık ki şimdilik bilemiyoruz. Bilindiği gibi çelikleştirilmiş demir çalışma kalemleri, bronzdan yapılmış çeşitli eşya, âlet ve silâhlar üzerinde çizgi-kazıma tekniği ile süslemelerin yapılmasında yaygın olarak kullanılmaktaydı. Şimdiye kadar benzerlerine çok az rastlanan benzer biçimli metal kalemler, Urartu işliklerinde hangi tür âletler ile çalışıldığını göstermesi bakımından çok büyük bir önem taşımaktadır.

8 No.lu odada daha önceki yıllarda parçalar hâlinde bulunan ve iki yıl boyunca "Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi" laboratuvarında restore edilerek tümlenen 103 cm. yüksekliğinde, dip çapı 14.6 cm. ve ağız çapı da 103 cm. olan *pithos*, Yukarı Anzaf Kalesi'nin bir başka ilginç eserini oluşturmaktadır (Çizim: 8). Alt kısmı düz olan *pithosun*, ortalama 160- 170 kg. ağırlığında olduğu anlaşılmaktadır. Geniş ağız kısmının kenarlarında beş adet kalın ve yatay yiv bulunmaktadır. Canlı Urartu kırmızısı rengindeki *pithosun* en ilginç özelliği, gövdesine yatay olarak çizilen çizgilerin arasına, yan yana üçgen motiflerinin yapılmış olmasıdır. Karşılıklı olarak ters yapılan üçgen motifleri, ağız kısmının hemen altından başlamakta ve gövdeye kadar devam etmektedir. Yani üçgenlerden oluşan bezeme motiflerinin, *pithosun* toprağa gömüldüğü kısma kadar yapıldığı anlaşılmaktadır. İçleri kazınarak beyaz bir görünüm kazanan üçgen motifleri, kırmızı astarlı *pithosun* gövdesine büyük bir canlılık kazandırmıştır. Bu *pithosun* M.Ö. 8. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır.

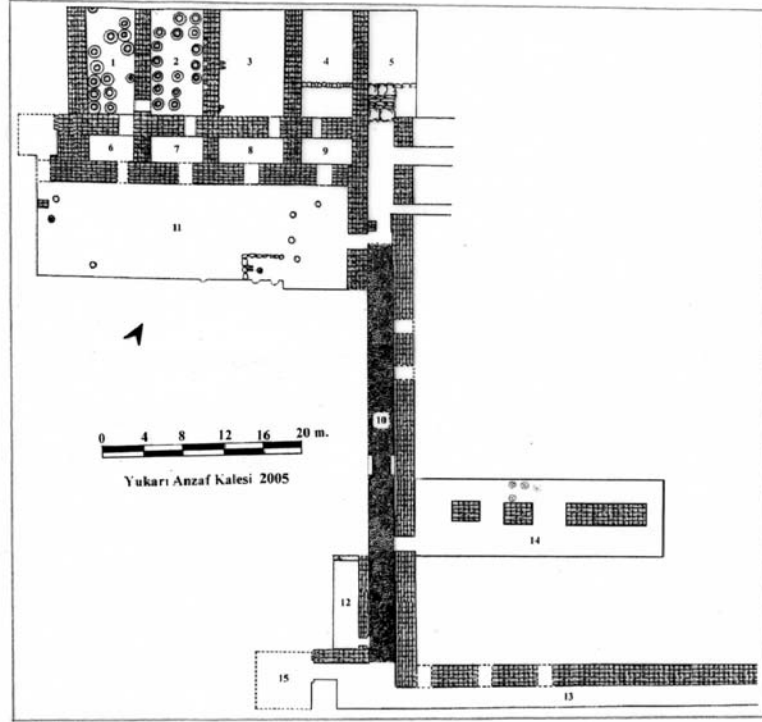
Bugüne değin bu ilginç bezemeli *pithosun* benzeri, Patnos, Adilcevaz ve Ayanis, Kalesi kazılarında bulunmuştur. Ayrıca bronzdan yapılmış kemerler üzerindeki ilginç resim sahnelerinde, benzer desenli ve biçimli *pithoslar* görülmektedir. Tapınak ya da saray görevlileri, bu desenli *pithosun* içinden sürahiler ile olasılıkla şarap alırken betimlenmiştir. İlginçtir ki buradaki *pithosların* yüksekliği ile Anzaf Kalesi depolarında bulunan *pithosların* yüksekliği hemen hemen aynıdır.

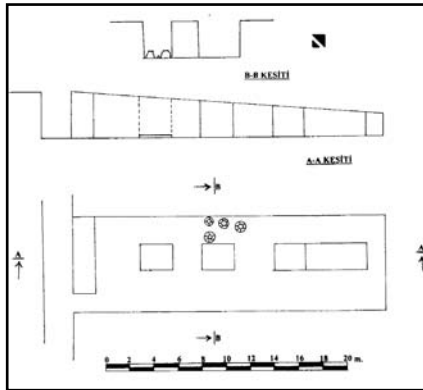
Harita 1: Aşağı ve Yukarı Anzaf kaleleri ve yakın çevresi

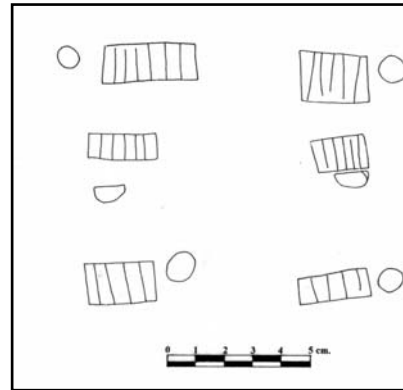
Çizim 1: Yukarı Anzaf Kalesi ve Aşağı Kent'in topografik planı

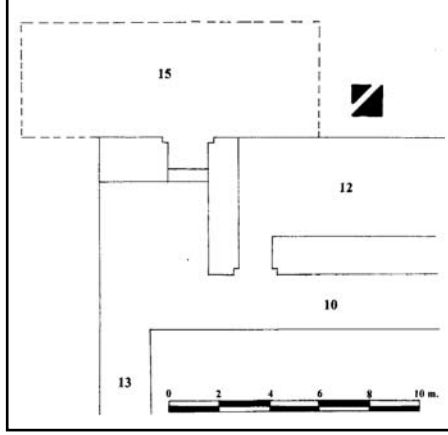
Çizim 2: Depo odalarının genel planı

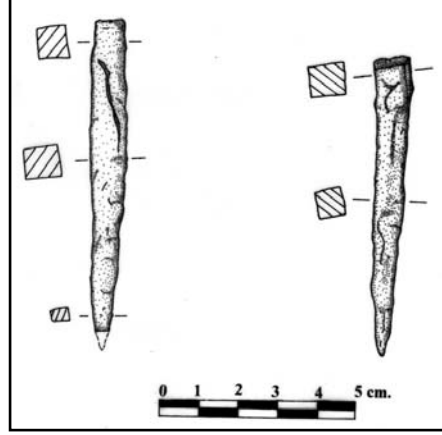
Çizim 3: 14 No.'lu odanın plan ve kesitleri

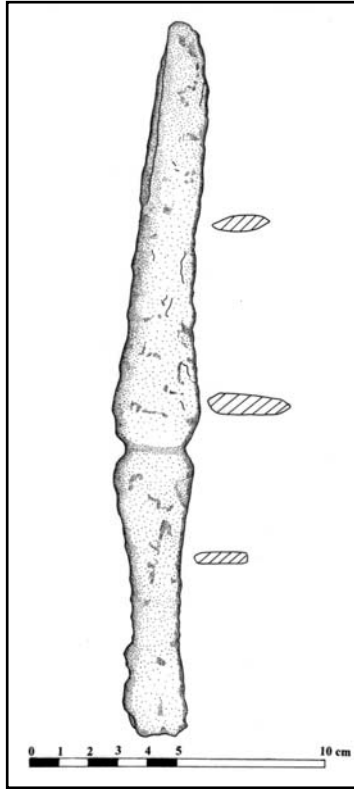
Çizim 4: Küpler üzerindeki ölçek işaretleri

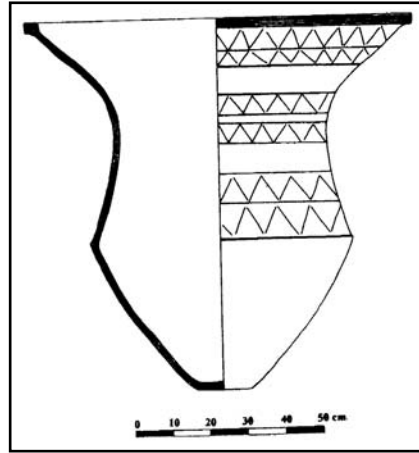
Çizim 5: 15 No.lu odanın planı

Çizim 7: Bronz ve demirden yapılan küçük çalışma kalemleri

Çizim 6: Tek parça demirden dövme tekniği ile yapılan kama

Çizim 8: Küp üzerindeki bezemeler

Resim 1: 14 No.lu Payeli Salon ve kapı girişi, doğudan

Resim 2: 14 No.lu Payeli Salon'un genel görünümü, batıdan

Resim 3: Payeli Salon'un kuzey kesiminde yer alan *pithoslar*

Resim 4: Duvarların yıkılmasıyla tahribata uğrayan *pithos*lar

Resim 5: Üzerinde ölççekler bulunan *pithos*lar

Resim 6: 46 m. uzunluğundaki Ana Koridor, güneyden

2005 YILI VAN - YONCATEPE SARAYI VE NEKROPOLÜ KAZISI

Oktay BELLİ*
Mete TOZKOPARAN

Yoncatepe Sarayı ve Nekropolü kazıları, 21 Temmuz- 31 Ağustos 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Van Müze Müdür Vekili Mete Tozkoparan'ın (M.A.) başkanlığı ve benim de bilimsel sorumluluğum altında yürütülen Yoncatepe Sarayı ve Nekropolü kazısına Arş. Gör. İlknur Zeynep Konuralp (M.A.), Arş. Gör. İsmail Ayman (M.A.), Arkeobotanist Doç. Dr. Emel Oybak Dönmez, Jeomorfoloğ Doç. Dr. Hüseyin Turoğlu, Jeofizikçi Yrd. Doç. Dr. Fethi Ahmet Yüksel, Mimar Restoratör Yrd. Doç. Dr. Şehabettin Öztürk, Arş. Gör. Cihan Bayraktar (M.A.), yüksek lisans öğrencisi Desinatör Nihal Ayyıldız, yüksek lisans öğrencisi Hamdi Akıncı, Teknik Ressam Güzin Sühran Belli, Ressam Eren Uysal ile Türkiye'nin çeşitli üniversitelerine bağlı fakültelerin Arkeoloji, Sanat Tarihi, Coğrafya ve Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'na ait toplam 18 öğrenci katılmıştır¹. Kazıda ortaya çıkarılan ahşap, keramik, kemik ve çeşitli metallere yapılmış eşya, âlet ve silâhların onarım ve konservasyon çalışmaları, Van'da bulunan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı "Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırma Merkezi"nin tam donanımlı modern ve çağdaş laboratuvarında Konservatör Serra Kaynak'ın başkanlığında Uğur Tunalı, Gökçen Tokgönül, Çiğdem Kibar ve Namık Kılıç'tan oluşan bir ekip

* Prof. Dr. Oktay BELLİ, İstanbul Üniversitesi Avrasya Arkeoloji Enstitüsü Müdürü, 34459-Beyazıt- İstanbul/ TÜRKİYE, e-mail: obelli@istanbul.edu.tr.
Mete TOZKOPARAN (M.A.), Müze Müdür Vekili, Van/TÜRKİYE.

¹ 2005 Yılı Yoncatepe Sarayı ve Nekropolü Kazısı'na lisans öğrencisi olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji, Sanat Tarihi, Coğrafya, Eskiçağ Tarihi ve Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü öğrencilerinden Rıza Gürler Akgün, Veysi Gün, Nihal Akıllı, Işık Aycin, Armağan Tan, Elif Şendoğan, Ayhan Yardımcıel, Esin Özgül, Cengiz Yıldırım, Mehmet Ay, Zafer Keçeli, İrfan Akar, Aydın Balaç, Gökçen Tokgönül, Uğur Tunalı, Çiğdem Kibar, Namık Kılıç, Boğaziçi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğrencilerinden Sema Bülbül katılmıştır. Çok büyük bir başarı ve özveriyle çalışan sevgili öğrencilerime bir kez daha içtenlikle teşekkür ederim.

tarafından yapılmıştır. Farklı bilim dallarından birçok bilim insanının bir araya gelmesiyle disiplinler arası gerçekleştirilen böylesine büyük ve önemli bir çalışmaya gösterilen yakın ilgiden dolayı, değerli meslektaşlarım ve sevgili öğrencilerime çok teşekkür ederim.

2005 yılı Yoncatepe Sarayı ve Nekropolü kazı çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projesi Yürütücü Sekreterliği ile kendi maddî olanaklarımız tarafından gerçekleştirilmiştir. Sağlanan maddî destekten dolayı Bilimsel Araştırma Projesi Yürütücü Sekreterliği'ne çok teşekkür ederim².

GİRİŞ

Yoncatepe Sarayı ve Nekropolü, bugünkü modern Van Kenti'nin 9 km. güneydoğusundaki Yukarı Bakraçlı (eski Yedikilise) Köyü'nün 1.5 km. güneybatısında yer almaktadır (Harita: 1). Saray yerleşmesinin 1.5- 2 km. doğusunda yükselen Varak (2800 m.) ve Erek (3200 m.) Dağları, tam bir yarım ay biçimindeki doğal konumu ile doğudan esen sert ve soğuk rüzgârları önlemekte ve daha elverişli bir iklim sağlamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin en zengin su kaynaklarına sahip olan Varak ve Erek Dağları, aynı zamanda Van Bölgesi'nin ulaşım yönünden en elverişli ve kolay çıkılabilen yaylalarına da sahiptir. Su kaynaklarının yanı sıra, zengin otlak ve dağ çayırlarına sahip Erek Dağı ve yakın çevresi, yaz mevsiminde onbinlerce küçükbaş hayvanı ile göç eden yarı göçebe topluluklar tarafından yaylak olarak kullanılmaktadır. Varak ve Erek Dağları'nın hemen güneybatı eteğinde yer alan Yoncatepe Sarayı, zengin su kaynakları ve otlaklarına sahip Keşişgöl Yaylası'na giden yolu denetim altında tutmaktadır. Oldukça güçlü savunma sistemine sahip olan Yoncatepe, bu işlevini Urartu Krallığı'nın yıkılışına değin sürdürmüştür.

Saray yerleşmesinin 700- 800 m. kuzeyinde ise, şimdilik Van Bölgesi'nin en eski sulama tesisi olan Harabe Barajı bulunmaktadır. Doğuda Varak Dağı eteklerinden çıkan zengin su kaynaklarının önü, tıpkı büyük bir havuz gibi birbiri

² Proje No: 329/ 03062005.

ardı sıra barajlar ile kesilmiştir. Köyün içinde ve hemen batı eteğinde bulunan Bakraçlı barajlarının içi dolmasına ve duvarları tahribata uğramasına karşın, Harabe Barajı'nın gövde duvarı günümüze değin sağlam bir şekilde varlığını korumuştur. 4- 5 m. genişliğinde, 2 m. yüksekliğinde ve 80 m. uzunluğundaki baraj duvarı, arazinin eğimli olan batı kesimini kapatmaktadır. Baraj duvarı, düzgün kumtaşı bloklardan yapılmıştır. Ancak ne yazık ki yüzlerce yıldan beri suların taşımış olduğu kalın toprak tabakası, barajın içini doldurmuştur. Günümüzde barajın içi tarla olarak kullanılmaktadır. Batı yüzde ve duvarın ortasında bulunan 35 x 35 cm. büyüklüğündeki savak kısmı, bugüne değin bulunan Urartu barajlarındaki savakların en küçüğünü oluşturmaktadır. Batı yönüne doğru akıtılan sular, tarım alanlarının, sebze ve meyve bahçelerinin su gereksinmesini karşılamaktadır.

Basık bir tepe görünümünde olan Yoncatepe'nin en yüksek kesiminde saray, bunun kuzeydoğu eteğinde sivil yerleşim alanı ve kuzey eteğinde de nekropol bulunmaktadır (Çizim: 1). Erken Demir Çağına ait diğer kale ve yerleşim merkezlerinde olduğu gibi, Yoncatepe'de sivil yerleşim merkezi ile nekropol alanı neredeyse iç içedir. Yerleşim merkezi ile nekropol alanının iç içe olmasında, kullanılabilir arazinin çok az ve yetersiz olmasının büyük etkisi vardır. Deniz seviyesinden 2050 m. yüksekliğinde olan saray yerleşmesi, şimdilik Türkiye'nin en yüksek rakımlı kazı alanını oluşturmaktadır. Saray yerleşmesinin güneyi dik ve derin bir uçurum ile sonuçlanmaktadır. Güneydoğudan batı yönüne doğru akan Doni Çayı, araziye geniş ve derin bir şekilde oymuştur. Saray yerleşmesinin kuzey kesimi de dik olmasına karşın, kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerine doğru teraslar hâlinde alçalmaktadır.

Doğu – batı doğrultusunda uzanan saray yerleşmesi, yaklaşık olarak 2.650 m²'lik bir alana yayılmaktadır (Çizim: 2). Arazinin doğu kesimi çok dik ve eğimli olduğu için, sarayın en önemli mimarî yapıları, batıda 1675 m²'lik bir alana yapılmıştır. Arazinin doğusu ile batısı arasındaki yükseklik farkının 10 m. yi geçmesi, doğu bölümündeki mimarî yapılar için çok büyük bir sorun oluşturmuştur. Bu yüzden doğu bölümündeki mimarî yapılar, açık avlu dışında en çok 450 m²'lik bir alanda teraslar üzerinde yapılmıştır. Bu durumda

Yoncatepe Sarayı'nın, Urartu sarayları ile kıyaslanmayacak ölçüde küçük olduğu görülmektedir.

Temelleri taştan ve bunun üzeri de kerpiçten örülen saraydaki mimarî yapıların çok güçlü ve yüksek dış duvarları, aynı zamanda savunma duvarı görevini de görmektedir. Saraydaki mimarî yapıların ilk katının duvarları düzgün kum taşlarından, ikinci katın, duvarları da kerpiçten yapılmıştır. Bu hâliyle Yoncatepe, Van Ovası'nın kuzeydoğusunda Zımsım Kayalıkları üzerinde bulunan ve çevresi sur duvarı ile çevrili olmayan Toprakkale'nin (*Rusahinili*) konumuna çok benzemektedir. Ancak Toprakkale'de ulusal Tanrı Haldi adına kurulmuş bir tapınak olmasına karşın, Yoncatepe yerleşmesinde tapınak yoktur. Bilindiği gibi Urartu saraylarının çok büyük bir kısmı, yüksek ve yalçın kayalıklar üzerinde, çevresi çok güçlü savunma duvarları ile çevrelenen kaleler içinde bir veya iki tapınak ile birlikte planlanarak yapılmıştır. Şimdilik bu kuralın dışında kalan tek yerleşme, Patnos Aznavurtepe'nin 8 km. güneydoğusunda bulunan Giriktepe Sarayı'dır. Bu yüzden Yoncatepe Sarayı, alçak bir tepe üzerinde bulunan Giriktepe Sarayı'nın konumuna çok benzemektedir. Ancak son sekiz yıldan beri akropoldeki sarayda sürdürdüğümüz arkeolojik kazı çalışmalarında herhangi bir çivi yazısı örneği bulamadığımız gibi, erzak küpleri üzerinde işaret, ölçek ve çivi yazısı ile resim yazısı da bulunamamıştır. Çok büyük bir olasılıkla Yoncatepe Sarayı, yerleşim merkezi ve nekropolü, Urartu Krallığı egemenliğine tabi olmayan bir yerel beyliğe ait olmalıdır. Bilindiği gibi hem çivi yazılı Assur kaynakları, hem de Urartu kaynakları bu tür beyler konusunda önemli bilgiler vermektedir; örneğin Van'da bulunan küçük bir stel üzerinde şunlar okunmaktadır:

*Rusa oğlu Argiştı, Gilurani'nin ormanının önü olan bu yerden,
Batu oğlu İşpilini'nin bahçesine kadar, okunu 950 lokat attı.*

Assur Kralı II. Sargon, M.Ö. 714 yılında Urartu ve onun müttefiklerine karşı düzenlemiş olduğu ünlü sekizinci seferinde, savaşta yendiği Kral I. Rusa'nın yakın çevresindeki Urartu soylu sınıfına ait beyleri, özellikle kral soyundan gelen temsilcilerden ayırmaktadır. Urartu yazılı kaynaklarının da sık sık belirttiği gibi, savaşlara kendi askerleri ile katılan Urartu soylu sınıfına

ait beyler ve komutanlar, hiç kuşkusuz savaşlardan erkek ve kadın tutsaklar ile birlikte büyük oranda büyükbaş ve küçükbaş hayvanları ganimet olarak almaktaydılar.

Yoncatepe Sarayı'nın ne zaman kurulduğunu şimdilik kesin olarak bilemiyoruz. Ancak saray yerleşmesinin hemen kuzey eteğinde bulunan nekropol alanındaki birçok mezar, M. Ö. 1. binyılın başlarından beri kullanılmıştır. Saray, M. Ö. 7. yüzyılın sonlarında Doğu Anadolu Bölgesi'ne kuzeyden ve doğudan bir çekirge sürüsü gibi giren İskitler tarafından diğer Urartu kaleleri ile birlikte yakılıp yıkılmıştır. Bu korkunç yıkım ve yağmadan canını zor kurtaran halk, taşınabilir eşya ve silâhlarıyla birlikte Erek Dağı'na sığınmıştır. Ayrıca saraydaki insanlar kaçarken yanlarına yiyecek ve bakliyat almayı da ihmal etmemişlerdir. Büyük Salon'un döşeme taşları üzerine dökülen kırmızı mercimek taneleri, kaçışın ne denli acele ve büyük bir panik içinde olduğunu göstermektedir. Bu yıkımdan sonra saray kesimi, yeni bir yerleşmeye uğramamıştır.

ÇALIŞMA ALANLARI

KUZEYDOĞU KAPISI

Akropol kesiminde yer alan saray yerleşmesi, doğu ve batı olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Saray yerleşiminin ana girişi, kuzeydoğu kesimdedir. Kuzey kesimde yer alan sivil yerleşim merkezi ile nekropol alanının güneybatı eteklerinden fazla dik olmayan bir eğimle saraya doğru uzanan eski yol kalıntısı, üstü açık olan orta avluya ulaşmaktadır. Sarayın batısındaki odalar topluluğuna geçit veren 2.80 m. genişliğindeki kapı girişinin doğusu, çok hafif bir rampa şeklinde sal taşları ile döşenmiştir. Güneydoğu yönüne doğru devam eden yol ise, sarayın doğusunda yer alan kuzeydoğu kapısı önlerine ulaşmaktadır. Yolun sal taşları ile kaplı olup olmadığı, arazinin eğimli olması yüzünden belli olmamaktadır.

Ortalama 3.18 m. genişliğinde olan kuzeydoğu kapı girişinin doğu duvarı, eğimin dik olması yüzünden yıkılmıştır. Kapı girişinin batı duvarının hemen

doğu yüzüne 90 cm. genişliğinde ve 1.70 m. derinliğinde bir kapı kanadı duvarı yapılmıştır. Bunun sonucunda kapının genişliği 2.10 m. ye inmiştir. Kapının çift kanatlı olduğu ve içeriye doğru açıldığı anlaşılmaktadır (Resim:1). 5 m. derinliğindeki kapı odasının genişliği, güney yönüne doğru 3.20 m. genişliğe ulaşmaktadır. Bundan sonra 1.30 m. genişliğinde ve 1.90 m. derinliğinde bir kapı açıklığı ile sunaklı ve havuzlu odaya geçit vermektedir. Kapı odasının tabanı sal taşları ile döşeli değil, sıkıştırılmış kilden yapılmıştır. Yalnızca kapı eşiği sağlam bir şekilde taşlar ile döşenmiştir.

SARAYIN KUZEY DUVARLARI

Sarayın batı bölümünde toplam 50.5 m. uzunluğundaki kuzey duvarları, güneye kıyasla yıkılmadan daha iyi korunmuştur. Kuzey kesimin güneye kıyasla fazla dik olmaması, duvarların daha az yıkılmasında önemli bir etken olmuştur. Tıpkı sarayın avluya bakan doğu giriş kapısının kuzey ve güneyinde olduğu gibi, kuzeydoğu duvarlarının önünde de bir seki bulunmaktadır. Ancak sekinin yer yer yıkıldığı görülmektedir. Ortalama 60 cm. derinliğinde olan seki, sal taşlardan yapılmıştır. Toprak üzerine yapılan sekinin, yüksek taş duvarlara destek amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır, çünkü arazinin en eğimli olduğu kuzeydoğu kısımdaki taş duvarların akıp gitmesi önlenmiştir.

Kuzey yönüne doğru arazi teraslar hâlinde alçaldığı için, sarayın kuzey duvarları da düz bir biçimde değil, bastiyon ve rızalitler yaparak devam etmektedir (Resim: 2). Örneğin kuzeydoğu köşeden 12 m. batıda ilk bastiyon çıkıntısı bulunmaktadır. Ortalama 6.60 m. uzunluğundaki bastiyonun doğu çıkıntısı 30 cm. derinliğinde, batı çıkıntısı ise 60 cm. derinliğindedir. Bastiyon duvarında kullanılan taşlar, duvarın diğer kesimlerinde kullanılan taşlara kıyasla çok daha büyüktür. Özenle işlenmiş dikdörtgen biçimli taşların, temele doğru çok daha büyük oydukları görülmektedir. Temelden üste doğru her taş dizisi 3- 4 cm. içeriye doğru alınarak, bastiyona bir eğim verilmiştir. Yani temel kısmında 6.75 m. uzunluğunda olan bastiyon duvarı, üst kısımlara doğru 6.50 m. ye kadar daralmaktadır. Bundan dolayı bastiyon sanki bir piramide benzemektedir.

Bastiyonun doğusunda düz bir biçimde yapılan duvarın dış yüzünde ortalama 106 cm. aralıklarla yan yana dört havalandırma boşluğu görülmektedir. Her dört havalandırma boşluğu da, güneyde yen alan kuzeydoğu depo odasına aittir. Ortalama 20 x 25 cm. büyüklüğünde olan en doğudaki havalandırma boşluğunun içi kil ile doldurulmuş ve kilin içine de yuvarlak kesitli bir ağaç sapı ile ikişerden yan yana ve üst üste olmak üzere dört adet delik açılmıştır. Bunun batısında yer alan diğer üç havalandırma boşluğu biraz daha küçük olduğu için, bunların içine yuvarlak boşluklar açılmamıştır.

İlk bastiyondan 12.20 cm. batıda bir rizalit çıkıntısı bulunmaktadır. 20 cm. derinliğinde olan bir rizalitin batısında ikinci bir rizalitin daha olup olmadığını bilemiyoruz. Bastiyon dışında duvarlarda kullanılan taşlar, genellikle dikdörtgen biçimli, irili ufaklı taşlardan oluşmaktadır. Şimdilik ortalama 210-230 m. yüksekliğinde olan taş duvarların aslında 3 m. nin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Taş duvarların üzerinde ikinci katı oluşturan kerpiçten yapılmış odalar bulunmaktaydı. Kerpiç duvarların yıkılması ile taş duvarlar toprağın içinde kalmış ve akropol bir höyük gibi görünmeye başlamıştır. Uzaktan bakıldığında, kuzey duvarları sarayın anıtsal görünümü konusunda bir fikir vermektedir.

KUZEY MUTFAĞI

Akropoldeki sarayın batı bölümünde ve kuzey duvarına bitişik olarak yapılan mutfak odası, 4.80 x 6 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir plan göstermektedir (Çizim:3). Mutfak odasına hemen güneyinde bitişik olan tabanı taş döşeli olan sekili salondan 1.10 m. genişliğindeki bir kapıdan girilmektedir. Ayrıca mutfak odasının bir başka kapısı da, doğusunda bulunan küçük kare planlı bir odaya açılmaktadır. 90 cm. genişliğinde küçük bir kapıdan girilen hücre planlı oda, başka bir oda ile bağlantılı değildir. Kapı açıklıklarında, ahşap kapıya ait herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır.

Bir saray mutfağının tüm özgün donanımına sahip olan mutfak odasının, inşa edilmeden önce en ince ayrıntısına değin planlanarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Planlı ve özenli uygulamalardan dolayı, mimarlara hayranlık

duymamak olanaksızdır. Güneydeki kapıdan mutfağa girildiğinde, 22 cm. çapında bir sütun altlığının yeri görülmektedir. Sıkıştırılmış kilden oluşan tabana açılan sütun altlığı, altıgen bir biçim göstermektedir. İlginçtir ki sütun, hem güney, hem de doğu kapı girişine yakın bir yerde olduğundan, giriş ve çıkışları zorlaştırmaktadır. Ağaçtan yapılan sütun direği, tavanı taşıyan diğer ahşap malzeme gibi yandığı için, tabanda kalın bir kül ve kömür tabakası birikmiştir. Bu sütunun kuzey doğrultusunda bulunan sütun kaidesi, büyük bir sal taşı olarak tabana gömülmüştür. Kuzey duvarının 50 cm. güneyinde bulunan sütun kaidesi, ortalama 48 x 68 cm. büyüklüğünde olup oldukça düzgün bir biçim göstermektedir. Karşılıklı olan bu iki sütun kaidesindeki direkler, çatıyı taşımaktaydılar.

Sütun kaidesinin kuzeyinde ve odanın doğu duvarının 85 cm. batısında, sıkıştırılmış kil tabana açılmış dikdörtgen biçimli bir niş bulunmaktadır. 72 x 84 cm. büyüklüğünde ve 15 cm. derinliğinde olan havuz biçimli bir nişin tabanı da, sal taşlarıyla özenli bir şekilde döşenmiştir. Nişin dört bir kenarı, küçük ve düzgün sal taşları ile yapılmıştır. Mutfağın kuzeybatı köşesine yakın bir başka niş içinde olduğu gibi, bunun içinde de kırık çanak çömlek parçalarının olması, buraya kapların konduğunu göstermektedir.

Mutfak odasının kuzey duvarının hemen önünde ve taban üzerinde bulunan demir keski, nemden dolayı aşırı bir şekilde oksitlenmiştir. Tek parça demirden dövme tekniği ile yapılan yassı keski, diğer Urartu kalelerinde bulunan yassı demir keskilere benzemektedir (Çizim:4). Kuzeydoğu köşeye yakın ve taban üzerinde bulunan 75 cm. uzunluğundaki demir de, aşırı bir şekilde oksitlendiği için parçalara ayrılmıştır. Bir çengele ait olduğu sanılan demir, yuvarlak kesitlidir. Demir çengelin batısında ve tabanın üzerinde, taştan yapılmış bir dibek ile bileği taşı bulunmuştur. Ancak yukarıda ikinci katın çökmesi yüzünden, dibek taşı ters dönmüştür. Andezit taşından büyük bir özenle oyularak yapılan dibek taşı, yangından dolayı çatlamıştır. İnce ve dikdörtgen biçimli bileği taşı ise, sanki günümüzde kullanılan bileği taşlarına benzemektedir.

Bu ocağın hemen güneyine bitişik olarak yapılmış ikinci bir ocak daha bulunmaktadır. Ağız kısmı doğu yönüne doğru bakan ocak 50 cm. yüksekliğinde, 70 cm. derinliğinde ve 68 cm. genişliğindedir. Bu ocağın içinde ise çömleğin üzerine oturtulduğu yükselti bulunmamaktadır.

Kuzey duvarının hemen kenarında çok sayıda kap ve çömlek *in situ* bulunmuştur. Bu kaplardan biri oldukça ilginç sonuçlar vermiştir. Bir tabağın üzerine ters kapatılan daha büyük bir tabağı kaldırdığımızda, altında daha küçük bir tabağın içinde karbonlaşmış bir yiyecek kalıntısının olduğu görülmüştür (Resim:3). Yiyeceği koruyan ters çevrilmiş büyük tabak çatlamıştır. Bu ilginç buluntu bize, daha önceki yıllarda da sık sık vurguladığımız gibi, akropole yapılan düşman saldırısının çok anî olduğunu ve sarayda yaşayan insanların tabaktaki hazır yiyeceği bile alamadan canlarını zor kurtardığını bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Mutfağın kuzeybatı köşesine doğru ve kuzey duvarının hemen önüne 15 cm. derinliğinde ve 28 cm. yüksekliğinde küçük bir seki yapılmıştır. Kerpiçten yapılan seki, odanın içinde çıkan yangından dolayı yer yer tuğlalaşmıştır. Sekinin hemen üzerinde demirden yapılmış üç çıkıntısı olan dirgen, *in situ* bulunmuştur, ancak çıkan yangın ve daha sonra da nemden dolayı aşırı bir şekilde korozyona uğrayarak parçalara ayrılmıştır. Sekinin batısında 30 cm. genişliğindeki kare biçimli bir boşluğa yonca ağızlı testi ve üst üste gelecek şekilde tabaklar iç içe konulmuştur. Mutfağın küçük olmasından dolayı, tüm eşya ve kapların çok özenli bir şekilde yerleştirildikleri görülmektedir. Tabakların içi karbonlaşmış kırmızı mercimek, testinin içi ise buğday ile doldurulmuştur. Ancak yukarıdaki ikinci katın çökmesi yüzünden, testi ve tabaklar kırılmıştır. İçinde yiyecek bulunan tabak ve testilerin nemden etkilenmemesi için, alt kısmı ve çevresi kalın bir ponza taşı tabakası ile desteklenmiştir.

Mutfağın güneybatı köşesine, kabaca at nalı biçimli küçük bir ocak yapılmıştır. Pişirilmiş kerpiç tuğlalardan yapılan ocağın elips biçimli iç kısmı 65 cm. genişliğinde, 71 cm. derinliğinde ve ortalama 50 cm. yüksekliğinde olup doğu yönüne bakan ağız kısmı da 35 cm. genişliğindedir. İçeride yakılan ateşten dolayı kül birikmiş ve duvar da siyah bir renge dönüşmüştür. Ocağın içinde çömleğin üzerine oturtulduğu daire biçimli çıkıntı üzerinde *in situ* bulunan çömlek, kırılarak dağılmıştır. Yani akropoldeki saraya anî düşman saldırısı yapıldığı zaman, ocağın üzerinde pişirilmekte olan yemeğin olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda insanlar çömleği ocağın üzerinden alamadan canlarını zor kurtarmışlardır.

Ocağın hemen güneyinde, çok sayıda kap, kâse ve çömlekçik *in situ* bulunmaktadır. Ancak bunların bir kısmı, yukarıda ikinci katın çökmesi yüzünden kırılmıştır. Bazı çömler ise ağız kısmı tabana gelecek biçimde ters bırakılmıştır. Bu arada bulunan karbonlaşmış kumaş parçalarının, içinde yiyecek olan çömlerin ağızlarını kapatmakta kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Batı duvarının 85 cm. doğusunda sıkıştırılmış kil tabana açılmış bir başka dikdörtgen biçimli niş bulunmaktadır. Diğer niş gibi 72 x 84 cm. büyüklüğünde ve 15 cm. derinliğinde olan havuz biçimli nişin tabanı da, sal taşlarıyla özenli bir şekilde döşenmiştir. Nişin kenarları, küçük ve düzgün sal taşları ile büyük bir özenle yapılmıştır. Bu nişin içinde de birçok tabak, kâse ve çömlekçik *in situ* bulunmuştur. Ayrıca mutfağın doğu duvarı önünde, birçok kap ve yonca ağızlı testi *in situ* durmaktadır.

Mutfağın bir başka ilginç buluntusunu, küvet oluşturmaktadır. Mutfağın güneybatı köşesi önünde küçük bir platform yapılmış ve bunun doğu ve kuzeyi 1.70 x 2.20 m. uzunluğunda dikdörtgen biçimli bir kerpiç duvar ile kapatılmıştır. Ortalama 20 cm. genişliğinde olan kerpiç duvarın tabandan olan yüksekliği de 85 cm. dir. Kerpiç duvarın iç ve dış kısmının büyük bir özenle sıvandığı ve açık kahverengi bir boya ile badana edildiği görülmektedir. İçerde küvetin bulunduğu bu bölüme, kuzeybatı köşede açık bırakılan 50 cm. genişliğindeki kapı boşluğundan bir basamak ile girilmektedir. Kapı girişinin hemen güneybatısında, kilden sıkıştırılmış tabana gömülmüş 10 cm. yüksekliğinde ve 20 cm. çapında daire biçimli bir taş bulunmaktadır. Üzeri ve kenarları büyük bir özenle düzeltilen, küvetten su almak için kullanılan kapların toprak ve çamur tutmaması için konduğu anlaşılmaktadır. Oluşturulan bu platformun güney duvarı önüne, söz konusu küvet tabana gömülmüştür. Küvet güney duvarı önüne konduğundan, çevresinde su almak ve çalışmak için geniş bir alan bırakılmıştır. Küvetin ağız kısmı, taban seviyesi ile aynı hizadadır. Ortalama 1.20 m. uzunluğunda, 52 cm. derinliğinde ve 55 cm. yüksekliğinde olan küvet, birkaç çatlağın dışında *in situ* durmaktadır. Küvetin bulunduğu platformu çeviren kerpiç duvarın güneydoğu alt kısmının genişçe açıldığı ve tabanının kırık çömlek parçaları ile döşendiği görülmektedir. Yani küvetten alının su

ile yıkanan kapların atık suları, buradan doğu yönüne doğru akıtılmaktadır. Bunlardan da önemlisi küveti çevreleyen doğu duvarının 1.40 m. doğusuna ve güney duvarının 16 cm. kuzeyine, odanın tabanına atık suların gideceği bir kanal yapılmıştır. Ortalama 16 cm. genişliğinde olan kanalın çevresi ve alt kısmı, büyük bir özenle sal taşlarıyla döşenmiştir. Ayrıca kanalın ağız kısmının üstü, daha büyük bir sal taşı ile kapatılmıştır. Mutfak inşa edilmeden önce atık suların gideceği kanalın tasarlanarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Küveti çevreleyen kerpiç duvarın doğu yüzü yakınında ve atık su kanalının 25 cm. kuzeyinde, taban üzerinde demir bir kürek bulunmuştur. Çıkan yangın sırasında küreğin ağaç sapı yanmıştır. Demirden dövme tekniği ile yapılan kürek, yangından ve özellikle nemden aşırı bir şekilde etkilendiği için oksitlenmiştir. Ağız kısmının çok kısa olması, bunun biçilecek yığın yapılan otların fazlalıklarını kesmek işi için kullanılmış olabileceğini de göstermektedir. Bu kürek daha önce bulunan dikdörtgen biçimli Urartu demir küreklerine çok benzemesine karşın, onlardan daha küçüktür (Çizim: 5).

Mutfak tabanında bulunan demir kaşık, bir başka ilginç buluntuyu oluşturmaktadır. Uç kısmı halka biçimine dönüştürülen kaşığın sapının, herhangi bir yere asılması sağlanmıştır. Mutfağın batısındaki banyo odasında bulunan diğer demir kaşık daha küçüktür ve üstteki kattan düşmüştür (Çizim: 6).

Mutfak odasının duvarlarında herhangi bir aydınlatma ve havalandırma boşluğu görülmemektedir. Sarayın diğer depo odaları gibi, mutfağın duvarları da sıvalı ve açık kahverengi boya ile badana edilmiştir.

KUZEY BANYO ODASI

Kuzey mutfağının hemen batısında banyo odası yer almaktadır. Kuzey mutfağı ile banyo odası arasında 1.20 m. kalınlığında bir taş duvar bulunmaktadır. Banyo odasına ikinci kattan basamaklar ile inilmektedir. Yani sarayın içinden hiç dışarıya çıkmadan, banyo odasına inilmektedir. Banyo odasının kuzey duvarına bitişik olarak yapıldığını göz önüne alacak olursak,

soğuk ve rüzgârdan korunmak için en iyi çözümün üretildiği görülmektedir. Çok büyük bir olasılıkla ikinci katta harem odaları olmalıydı. Düzgün sal taşları ile özenli bir biçimde örülen ve üzeri sıvanarak kahverengi bir boya ile badana edilen basamaklar, yukarıda 1.20 m., aşağıda ise 1.30 m. genişliğe sahiptir. Toplam 8 adet olan basamakların boyları da farklılık göstermektedir; en üstteki ilk basamak 14 cm. yüksekliğinde, diğer basamak boyları da ortalama 24- 26 cm. arasında değişmektedir.

Basamakların batısında küçük hücre planlı bir oda bulunmaktadır, bu oda ile basamakları 1.60 m. genişliğinde bir taş duvar ayırmaktadır. Ortalama 1.70 x 2.03 m. büyüklüğünde olan bu oda, kareye yakın bir plan göstermektedir (Çizim: 7). Duvarları sıvalı olan bu odanın tabanı da sıkıştırılmış kilden yapılmıştır. Odanın içinde yassı bir biçime sokulmuş demir bir kaşık dışında, herhangi bir çanak çömlek, tabak, eşya veya silâh bulunmamıştır. Çok büyük bir olasılıkla bu oda, banyonun soğukluk kısmını oluşturmaktadır.

Soğukluk odasının hemen batısında, asıl banyo odası bulunmaktadır. Banyo odası ile soğukluk kısmını 2 m. kalınlığında bir ara duvar ayırmaktadır. Bu ara duvarın güneyi, aynı zamanda karşısındaki duvar ile birlikte kapı girişini oluşturmaktadır. Kapı girişi 1.30 m. genişliğinde ve 2 m. derinliğindedir. Kapının tek kanatlı olduğu anlaşılmaktadır. Kapı kanadını sağlamlaştırmak için, taş duvara ahşap hatılların konulduğu yuvalar açılmıştır. Böylece banyoda ısı kaybının önüne geçmek için azami çaba harcanmıştır.

Banyo odası, diğer depo odası ve mutfaktan farklı bir plan göstermektedir. Normalde 6.80 x 11.50 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir plan gösterirken, batı kısmına eklenen büyük bir niş ile çok farklı bir plana dönüşmüştür (Çizim: 7). 2 m. derinliğindeki kapı girişinin hemen kuzeydoğu köşesine büyük bir havuz yapılmıştır. Ortalama 2.30 x 3.60 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir plan gösteren havuzun güney ve batı kenarları, küçük sal taşlarıyla özenli bir biçimde örülmüştür. Tabanı sıkıştırılmış kilden yapılan havuzun yüksekliği de 40- 50 cm. arasında değişmektedir. Havuzun güney duvarı, hemen hemen kapı girişi ile aynı doğrultudadır. Havuzun kenar duvarları da, tıpkı odanın duvarları gibi büyük bir özenle sıvanarak, açık kahverengi bir boya ile badana

edilmiştir. Kazı sırasında ikinci katın yanıp çökmesi yüzünden kalın bir kül ve kömür tabakası ile karşılaşmıştır. Havuzun içinde ise yalnızca pişirilerek yenilen küçükbaş hayvanlara ait kemikler bulunmuştur.

Havuzun 55 cm. batısında ve kuzey duvarı üzerinde, 54 cm. x 1.10 m. büyüklüğünde küçük bir niş yapılmıştır. Tabandan 1 m. yüksekliğinde olan bu nişin içine, çeşitli eşyaların konulduğu anlaşılmaktadır. Odanın kuzeybatı köşesine ise, banyo küveti yerleştirilmiştir. Banyo küveti direkt tabanın üzerine değil, 17- 18 cm. yüksekliğindeki bir sekinin üzerine konulmuştur. Yükselti, 1.10 m. x 1.75 m. büyüklüğünde dikdörtgen bir biçim göstermektedir. Küvet bu yükseltinin ortasına değil, kuzey duvarına bitişik olarak konmuştur. Ortalama 82 cm. derinliğinde ve 1.20 m. uzunluğundadır. Küvetin derinliği ise 48 cm. dir. günümüzdeki banyo küvetlerinin ilk örneğini oluşturan bu küvet, keramikten büyük bir özenle yapılmıştır. Banyo küveti, doğusunda yer alan mutfak odasındaki küvetten biraz daha büyüktür. Ancak, ikinci katın çökmesi yüzünden, taş ve toprak altında kalan küvetin güney kenarı kırılmış ve içi de çatlamaştır.

Banyo küveti sekinin içine açılan boşluğa gömülmüş ve kenarları sekinin üst seviyesinin biraz üstüne taşmıştır. Sekinin ve küvetin kenarlarına ise düzeltilmiş ahşap serilmiştir. Düzgün bir biçimde kesilmiş ahşap parçalarının yan yana konmasının nedeni, suya girerken insanların ayaklarının toz ve çamur olmaması ve suyun kısa sürede kirlenmesini önlemek içindir. Hatta ahşap parçaları direkt kilin üzerine serilmemiş, bir ceviz büyüklüğünde kilden pişirilen kübik parçaların üzerine yatay olarak konmuştur. Bunun yapılmasının nedeni, ahşap parçalarının kenarlarından sızan suyun, direkt kili etkilememesi içindir. Ortalama 2- 2.5 cm. kalınlığında olduğu anlaşılan düzgün kesilmiş ahşap parçalarının hemen hepsi karbonlaşmıştır. Sekinin kenarları da, tıpkı odanın duvarları gibi sıvanmış ve açık kahverengi bir boya ile badana edilmiştir.

Banyo odasının batı duvarı içine ise büyük bir niş yapılmıştır. Ortalama 2.55 x 2.72 m. büyüklüğünde olan niş, kare bir plan göstermektedir (Resim: 4). Nişin yüksekliği de odanın yüksekliği ile aynıdır. Nişin tabanı odanın tabanı ile aynı seviyede değil, 23 cm. yükseltildikten sonra yapılmıştır. Nişin

yükseltilen doğu ucu, sal taşları ile örülmüştür. Nişin tabanı da sıkıştırılmış kilden yapılmıştır. Duvarları, odanın diğer duvarları gibi, sıvanmış ve açık kahverengi bir boya ile badana edilmiştir. Nişin içinde herhangi bir çanak çömlek, eşya veya silâh bulunmamıştır. Çok büyük bir olasılıkla nişin tabanına hasır ya da kilim serilmekte ve insanlar küvetten çıktıktan sonra burada oturup giysilerini giymekte veya sohbet etmekteydiler.

Banyo odasının tabanı sıkıştırılmış kilden yapılmıştır. Duvarlar ise kalın bir kil tabakası ile sıvandıktan sonra, büyük bir özenle açık kahverengi bir boya ile badana edilmiştir. Odanın tavanı, diğer odaların tavanlarına kıyasla oldukça alçaktır. Banyo odasının kuzey ve güney duvarları üzerinde ahşap hatılların konulduğu yerler olduğu gibi durmaktadır. Taş dizisi 8- 10 cm. geriye alınarak, ahşap hatılların bırakıldığı yuvalar oluşturulmuştur. Tabandan ortalama 1.65- 1.70 m. yüksekliğinde olan tavan, diğer odalara kıyasla oldukça alçak tutulmuştur. Tavanın alçak tutulmasının nedeni, banyo odasının daha çabuk ısınmasını sağlamak içindir. Banyonun kilden yapılmış taşınabilir mangalar ile ısıtıldığı sanılmaktadır.

Bu konumu ile oldukça özgün bir plana ve görünüme sahip olan banyo odası, M. Ö. 1. binyılın ilk yarısında, ilk kez bir sarayın banyosu konusunda oldukça önemli bilgiler vermektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde şimdilik eşine rastlanmayan banyo odası ve küvetin, Eski Doğu Dünyası'nın banyo ve temizlik kültürünün günümüzdekileri aratmayacak şekilde, çok yüksek bir seviyeye ulaştığını açık bir şekilde göstermektedir.

D7 ODASI

Akropoldeki sarayın güneybatı köşesinde yer alan D7 Odası, 5.75 X 5.80 m. büyüklüğünde kare bir plan göstermektedir (Çizim: 8). Bu oda hemen doğusunda bulunan E8 Odası'na, 1.20 m. genişliğinde ve 1.60 m. derinliğinde bir kapı ile açılmaktadır. Kapı girişinin tabanı, büyük bir özenle düzgün sal taşları ile döşenmiştir. Ne yazık ki bu odanın batı ve güneybatı köşesindeki

duvarın taşları, 1995'li yıllarda kalede kaçak kazı yapan kişiler tarafından temlerine varıncaya kadar tahrip edilmiştir.

Sarayın diğer depo adalarında olduğu gibi, bu odada da akropole yapılan anı düşman baskını sırasında çıkan yangın sırasında hemen her şey yanmış ve kerpiç sekiler tuğlalaşmıştır. Odanın batı ve kuzey duvarlarının kenarına ortalama 60 cm. derinliğinde ve tabandan 40 cm. yüksekliğinde kerpiçten sekiler yapılmıştır. Güney duvarının önündeki sekiler kaçak kazı yapan kişiler tarafından tahrip edilmiştir. Ayrıca doğu duvarında, kapı girişinin kuzey ve güneyine de sekilerin yapıldığı görülmüştür. Bu sekilerin üzerine çeşitli büyüklükte yiyecek kapları ile çömlek ve tabakların konduğu anlaşılmaktadır. Ancak bunların çok büyük bir kısmı definciler tarafından tahrip edilmiştir.

D7 Odası'ndaki küçük buluntular oldukça ilginçtir. Örneğin çeşitli büyüklükteki ağırşakların hemen hepsi, açık renkli taşlardan yapılmıştır. Ağırşakların yanı sıra karbonlaşmış kumaş parçaları da bulunmuştur. Çok büyük bir olasılıkla bu odanın üzerinde bulunan ikinci katta, dokuma tezgâhları olmalıydı. Ayrıca kapı girişinin çevresinde bulunan boncuk taneleri de, büyük olasılıkla dokuma tezgâhlarında çalışan kadınlara aittir. Kadınlara ait olan bir başka eşya, bronzdan yapılmış saç ve giysi iğneleridir. Bronz iğneler aşırı derecede okside olmuştur. Kaleye yapılan anı düşman saldırısı sırasında, bronz iğneler ve kolyeler, panik içinde kaçan kadınlar tarafından düşürülmüş olmalıdır.

D7 Odası'nın bir başka ilginç buluntusunu ağaç baston parçası oluşturmaktadır. Üçte ikisinden fazlası sağlam olan baston, günümüzdeki bastonların ilk örneğini oluşturmaktadır (Çizim: 9). İkinci kattan düştüğü sanılan baston da, panik sırasında yaşlı insan tarafından alınmadan bırakılmıştır.

Demirden yapılan eşya ve silâhların birçoğu, aşırı nemden dolayı korozyona uğramıştır. Demirden dövme tekniği ile yapılan bıçak, iki parçaya ayrılmıştır. Demir silâhlar arasında en ilginçini, topuz başı oluşturmaktadır. Elips bir biçim gösteren topuz başının her iki tarafı, boru biçimli birer çıkıntı ile sonuçlanmaktadır. Ortası delik olan boşluktan, ağaç sap geçmektedir. Benzer biçimli bir başka topuz başı, 2004 yılı kazı çalışmalarında, sarayın kuzeydoğusunda yer alan depo odasında da bulunmuştur.

Sarayın diğer depo odalarında olduğu gibi, bu odanın duvarları da büyük bir özenle sıvanmış ve üzerine kahverengi bir badana yapılmıştır. Odanın tabanı ise sıkıştırılmış kilden yapılmıştır.

E8 ODASI

Akropoldeki sarayın güneybatı ucunda yer alan E8 odası, dikdörtgen bir plana sahiptir. Bu oda, 1.20 m. genişliğinde bir kapı açıklığı ile batıda yer alan odalar topluluğuna, 1.30 m. bir kapı açıklığı ile de doğuda ve kuzeydoğuda yer alan odalar topluluğuna açılmaktadır. 1.90 m. derinliğindeki doğu kapı girişinin tabanı, çok büyük bir özenle sal taşları ile döşenmiştir. Odanın kuzey duvarının kalınlığı 1.70 m., güney duvarının kalınlığı ise 2.60 m. dir. Yaklaşık olarak 4.5 m. x 13 m. büyüklüğünde olan bu odanın da içi, ikinci katın yıkılması ile kalın bir taş ve toprak tabakası ile doludur. Odanın sal taşlardan örülen kuzey duvarı daha yüksek, güney duvarı ise daha alçaktır. Taş duvarların yüzü sıva ile sıvanmış ve bunun üzeri de açık kahverengi bir boya ile badana edilmiştir. Arazinin güney yönüne doğru dik ve eğimli olması yüzünden, güney duvarının taşları hem odanın içine, hem de dışına yıkılmıştır. Odanın güneydoğu köşesinde ise 50 cm. derinliğinde ve 1.5 m. genişliğinde küçük bir niş bulunmaktadır (Çizim: 10).

Yapılan kazı çalışmaları sonucunda, sarayın doğusunda ve batısında yer alan birçok bodrum odası gibi, bu odanın da depo amaçlı olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Batı kapısından girildikten hemen sonra, odanın güneybatı köşesinde gövdelerine kadar tabana gömülmüş birkaç küpün yan yana durdukları görülmektedir. İkinci kattaki odanın yıkılması yüzünden, küplerin ağzları kırılmıştır. Küplerin altı ve çevresi, ısıyı belirli düzeyde tutması ve nemi önlemesi için, ponza taşlarıyla doldurulmuştur. Hatta toprağın üstünde kalan küplerin üzerinin bile bir sıva tabakası ile sıvandığı görülmektedir. Böylece küplerin sağlamlaştırıldığı, ısıya ve neme karşı yalıtıldığı anlaşılmaktadır. Orta boy bir çömleğin ve testiciğin içinde ise karbonlaşmış bulgur bulunmuştur. Bulgurun içinde öğütülmemiş buğday taneleri de görülmektedir. Küplerin çevresinde ise çok sayıda küçük çömlek bulunmaktadır. Çömleklerin ve

diğer küçük kapların, küpler arasındaki boşluklara düzenli olarak konulduğu görülmektedir. Çok büyük bir olasılıkla bu küçük kaplar, küplerin içinde bulunan yiyecekleri almak için ölçek kabı olarak kullanılmıştır. Küplerin içinde hangi tür yiyecek ve içeceğin bulunduğunu ise şimdilik kesin olarak bilemiyoruz. Ancak ezgi taşlarının ve öğütme taşlarının da gösterdiği gibi, küplerin içinde öğütülmüş bakliyat, bulgur ve un olduğu anlaşılmaktadır.

Batı girişinin hemen doğusunda ve taban üzerinde bulunan küçük bir küpe, aşırı bir şekilde oksitlenmiştir. Daire biçimli küpenin gümüşten yapıldığı sanılmaktadır. Küçük bir kız çocuğuna ait olduğu anlaşılan küpenin ortasında, üzüm salkımı biçiminde boğumlar bulunmaktadır.

Büyük küplerin hemen kuzeybatı eteğinde bulunan bronz şerit parçasının bir kemere ait olduğu sanılmaktadır. Nemden oksitlenmiş olan ve bu yüzden kırılan kemer parçası, ortalama 6 cm. eninde ve 30 cm. uzunluğundadır. İnce bir levhadan dövme tekniği ile yapılan kemer parçasının, ikinci kattan düştüğü sanılmaktadır.

Büyük küplerin hemen doğusunda ve güney duvarının eteğinde bulunan bronz bir lenger ise, yıkılan taş duvarın altında ezilmiş ve daha sonra da nemden etkilenerek aşırı bir şekilde oksitlenerek parçalara ayrılmıştır. Tek parça bronz bir levhanın dövülmesi ile yapılan lengerin kulp tutamakları görülmediği gibi, üzerinde herhangi bir bezemenin olup olmadığı da şimdilik anlaşılamamaktadır.

Batı kapı girişinin kuzeybatı köşesinde de yine kâse ve yonca ağızlı testi bulunmaktadır. Duvarın yıkılması ile kaplar da kırılmıştır. Kapların hemen doğusunda ve kuzey duvarının hemen önünde 54 x 77 cm. ve 65 x 65 cm. büyüklüğünde yan yana iki taş bulunmaktadır. Taşların üzeri oldukça düzgündür ve sürekli üzerinde iş yapılmaktan dolayı cilâlanmış gibidir. Bu taşların hemen doğusunda ve duvarın güney kenarında, doğu- batı doğrultusunda konulmuş büyük bir ezgi kabı bulunmaktadır. Büyük bir özenle içbükey yontulan ezgi kabı, bazalt taşından yapılmıştır. Dibek taşlarının da gösterdiği gibi çeşitli bakliyat burada öğütüldükten sonra, küplerin içine konmaktaydı. Taşların doğusunda ve yine kuzey duvarının önünde ise beş adet çömlek ve yonca ağızlı testi bulunmaktadır, bu kaplar da ikinci katın yıkılması yüzünden kırılmıştır.

Odanın kuzeydoğu köşesinde 1.50 x 1.90 m. büyüklüğünde ve tabandan 21 cm. yükseklikte kilden yapılmış bir seki bulunmaktadır. Sekinin güney ucu doğu kapı girişinin hizasına kadar uzanmaktadır. Sekinin üzerinde çeşitli kaplar olduğu gibi, kuzeydoğu köşeye de orta büyüklükte ve dar ağızlı bir küp gömülmüştür. Ayrıca güneydoğu niş içine bir kap yerleştirilmişse de, bunun kırıldığı ve parçalara ayrıldığı görülmüştür.

Doğu kapı girişinin 1.5 m. batısında ve odanın orta kısmına doğru tabana gömülmüş bir çömleğin boşluğu bulunmaktadır, ancak içinde çömlek yoktur. Çömleğin çevresi dairesel bir biçimde sal taşları ile çevrilmiştir. Çömlek boşluğunun içi, kalın bir ponza tabakası ile doldurulmuştur. Bunun dışında depo odasının tabanı, birçok odada olduğu gibi sıkıştırılmış kilden yapılmıştır. Taban üzerinde, ahşap tavanın yanıp çökmesi yüzünden, kalın bir kül tabakası bulunmaktadır.

F8 ODASI

E8 Odası'nın hemen doğusunda yer alan F8 Odası, kabaca dikdörtgen bir plan göstermektedir. Ancak bu oda akropolün güney eteğinde olduğu için, özellikle odanın güney duvarları yıkılmıştır. Daha önce de sık sık belirttiğimiz gibi, güney kesiminin çok dik olması, oda duvarlarının daha çabuk yıkılmasına ve tahribata uğramasına neden olmuştur. Bu yüzden güney duvarının yıkık olması nedeniyle, odanın genişliği kesin olarak anlaşılamamaktadır.

Bu odanın görülen iki kapısı bulunmaktadır; bunlardan batıda olan E8 Odası'na, kuzeyde olanı ise *pithoslu* depo odasının doğusunda yer alan hücre planlı oda aracılığı ile sekili salona açılmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1.30 m. genişliğinde ve 1.90 m. derinliğinde olan batı kapı girişinin tabanı, sal taşları ile döşenmiştir.

Yaklaşık olarak 5.30 x 12.60 m. büyüklüğünde olan bu odanın planı ve özellikle ortaya çıkarılan eşya ve âletler, bu depo odasının hangi amaçla kullanılmış olduğu konusunda önemli bilgiler vermektedir (Çizim: 11).

Odanın kare plan gösteren ve ayrıca kuzey ve batı kapılarının olduğu 5.20 x 5.35 m. büyüklüğündeki batı bölümünün tabanı, batısında ve kuzeyinde yer alan odaların tabanı ile aynı seviyededir. Sıkıştırılmış kilden yapılan tabanın üzerinde, kapı ve çatıyı taşıyan ahşap malzemenin yanması yüzünden, kalın bir kil ve kömür tabakası birikmiştir. Bu bölümün kuzeybatı köşesi ile kuzey duvarının önünde, yani taban üzerinde ve kuzey duvarının güney kenarında yonca ağızlı bir testi ile çok sayıda tabak yan yana konmuştur. Testi ve tabaklar duvarın kenarlarına konduğu için, üst katın yıkılması sırasında fazla zarar görmemiştir. Kuzey duvarından 1.60 m. güneyde ve tabana ters kapatılan bir tabak çatlamıştır. Tabak kaldırıldığında, taban üzerine konan ve olasılıkla otlardan örüldüğü sanılan karbonlaşmış bir nesne ile karşılaştırılmıştır. Tabağın biçimini alan ve dairesel bir biçim gösteren bu nesnenin neye ait olduğu, ancak yaptırılacak analizlerden sonra kesin olarak belli olacaktır.

Kuzey kapısının ortalama 1.60 x 1.80 m. güneyinde ve taban üzerinde çok sayıda demir nesne ve iki bronz obje bulunmuştur. Yangından ve nemden etkilenen metal eşya ve silâhlar, aşırı bir şekilde oksitlenmiştir. Özellikle belirli bir biçim vermeyen amorf durumdaki küçük demir objelerin, hangi tür eşya ve silâha ait oldukları kesin olarak belli olmamaktadır.

Ortalama 5- 5.5 cm. genişliğinde ve 21.5 cm. uzunluğunda olan bronz objelerden biri, bir levhanın dövülüp ince bir kutu gibi birleştirilmesi için yapılmıştır. Üst üste getirilerek birleştirilen bronz levha, demirden yapılan kılıç kınının bir parçasına benzemektedir. Bir başka bronz obje, daire biçimli derin bir kapağa benzemektedir. Kenarları kırık olan bu objenin ortasında, uzun bir bronz çivi bulunmaktadır. Objenin kenarları kırık olmasına karşın, biçimi konusunda kesin bir bilgimiz bulunmaktadır.

Kuzey duvarının 90 cm. güneybatısında ve ikinci bölümü oluşturan kerpiç duvarın hemen batı kenarında bulunan bir başka demir obje, nispeten biraz daha az oksitlenmiştir. Elips bir biçim gösteren demir objenin, büyük bir topuz başına ait olduğu anlaşılmaktadır. Topuz başının üst kısmı sivri, alt kısmı ise ağaç sapın geçmesi için deliktir, ancak ağaç sapı yanmıştır.

Kerpiç duvarın hemen güney eteğinde bulunan demirden yapılmış bir kılıç, taş ve toprağın etkisiyle ezilmiş ve oksitlenmiştir. Demirden dövme tekniği ile yapılan kılıç, dört parçaya ayrılmıştır, en çok oksitlenmiş olan ve zarar gören yeri sap kısmıdır. Omurgalı olan kılıcın uç kısmı sivridir. Sap kısmındaki kemik ya da ahşap parçası çürümüştür. Çok büyük bir olasılıkla demirden yapılmış diğer silâhlar gibi, bunun da ikinci kattan düştüğü sanılmaktadır.

Kuzey kapısının önünde ve doğudaki platformun üzerinde bir başka ilginç buluntuyu, bronz saç halkaları ve boncuk taneleri oluşturmaktadır. Akropoldeki saraya anî düşman saldırısında, büyük bir panik içinde kaçan kadınlar tarafından düşürülen kolyenin boncuk taneleri çevreye dağılmıştır.

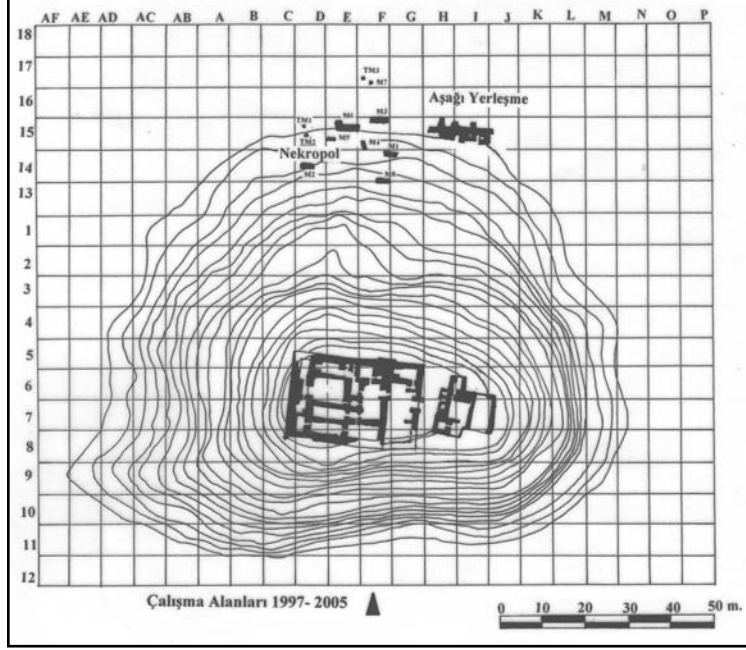
Odanın doğu bölümünün güney duvarı önüne, 2.10 x 6 m. büyüklüğünde bir platform yapılmıştır. Tabandan ortalama 70 cm. yüksekliğindeki bu platformun batı duvarı kerpiçten, güney duvarı da sal taşlarıyla özensiz bir biçimde örülmüştür. Kerpiç blokların 32 x 43 cm. büyüklüğünde ve 11 cm. yüksekliğinde olduğu görülmektedir. Sal taşlarından yapılan 50 cm. genişliğindeki duvarın güneydoğu köşesi yer yer yıkılmıştır. Platformun tabanı da, tıpkı odanın tabanı gibi sıkıştırılmış kilden yapılmıştır.

Oda içinde çıkan yangın sırasında, platformun kerpiçten yapılan batı duvarı tuğlalaşarak kırmızı bir renge dönüşmüştür. Platformun kuzeydoğu köşesinde ve duvarın güney kenarında iki dibek taşı bulunmuştur. Andezit taşından yapılan dibekğin batısında olan dikdörtgen biçimli dibek büyük bir kap biçiminde, diğerinin de içi içbükey biçiminde yapılmıştır. Dikdörtgen biçimli derin kabın kenarları çok özenli bir şekilde işlenmiştir. Dibek kaplarının çevresinde bir ezgi ve öğütme taşı daha bulunmuştur. Dibek taşları gibi, bunlar da bazalt taşından yapılmıştır.

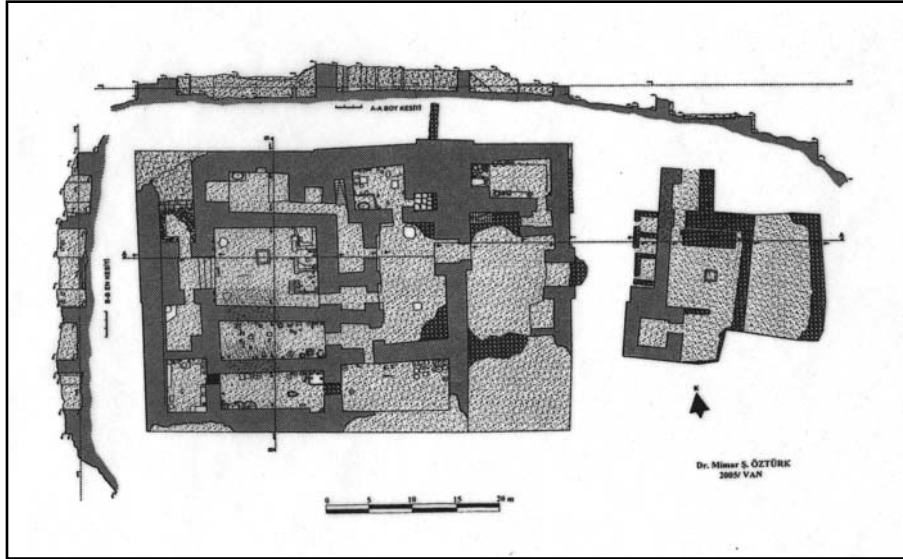
Dibek taşlarının hemen doğusunda ve sekinin üzerinde çok sayıda irili ufaklı kap ve çanak bir arada *in situ* bulunmaktadır. Derin ve oldukça geniş çanakların yanı sıra, çok sayıda tabak bir arada durmaktadır. İkinci katın çökmesi yüzünden bazı çanaklar ters dönmüş, bazı çanak ve kaplar ise neredeyse birbirinin içine geçmiştir. Bu tür geniş ve derin çanakların içine hangi tür yiyeceklerin konduğunu şimdilik kesin olarak bilemiyoruz. Sarayın depo

odalarında ilk kez bu kadar derin ve geniş çanak bulunmuştur. Platformun kuzeydoğu köşesinde de çok sayıda çanak ve büyük kap bulunmaktadır.

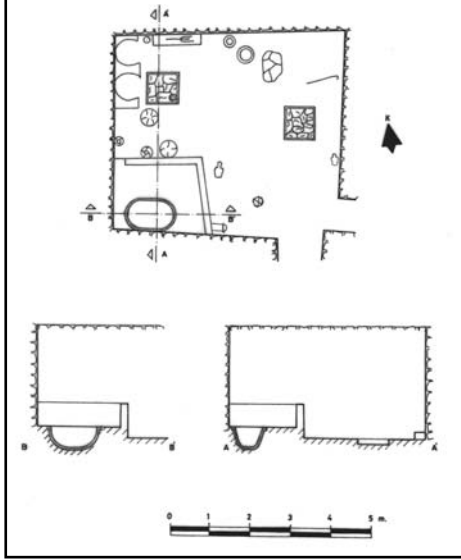
Tozdan ve topraktan etkilenmemesi için platformun üzerindeki derin ve geniş çanaklar ile tabak, çömlek ve kâselerin içine çeşitli yiyecek maddelerinin konduğu anlaşılmaktadır. Özellikle dibek taşları ile ezgi ve öğütme taşlarının da gösterdiği gibi, çeşitli baklagiller burada öğütülerek, derin ve geniş çömleklere konmuş olmalıydı. Bu tür öğütme işlemlerinin odanın tabanı üzerinde değil de, platformun üzerinde yapılması, bunun hem çok daha rahat, hem de temiz ve kullanışlı olmasından dolayı idi.

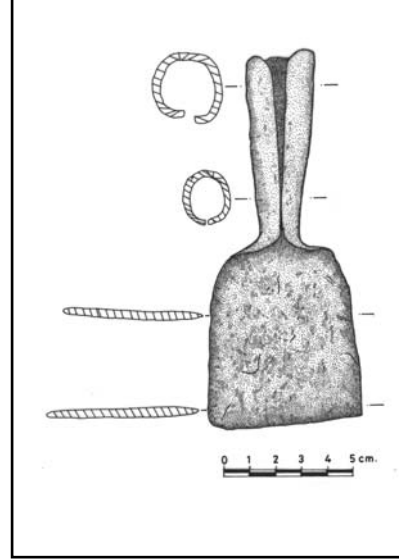
Çizim 1: Yoncatepe Sarayı ve yakın çevresinin topografik planı

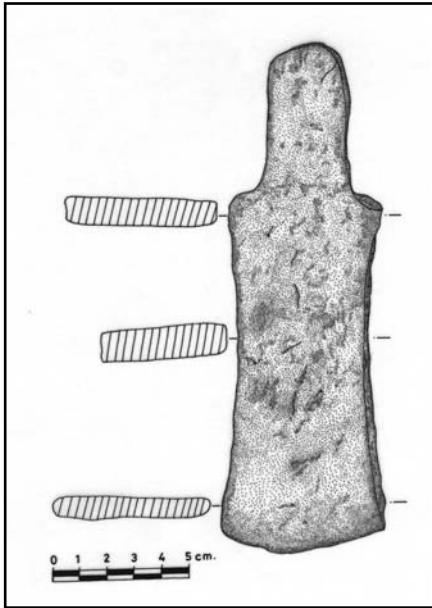
Çizim 2: Yoncatepe Sarayı'nın plan ve kesitleri

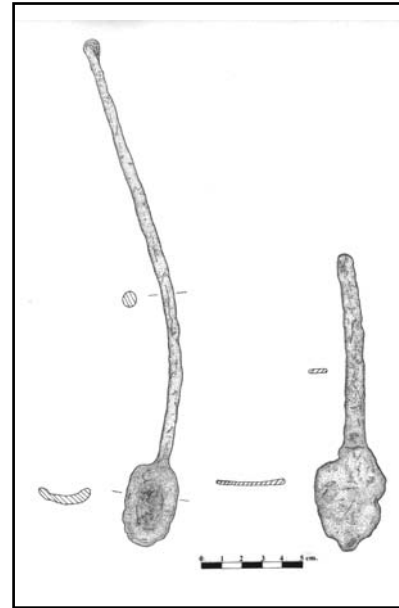
Çizim 3: Kuzey Mutfağı'nın plan ve kesitleri

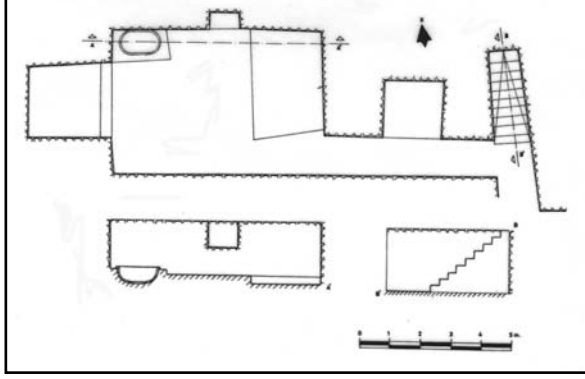
Çizim 5: Tek parça demirden dövme tekniği ile yapılmış kürek

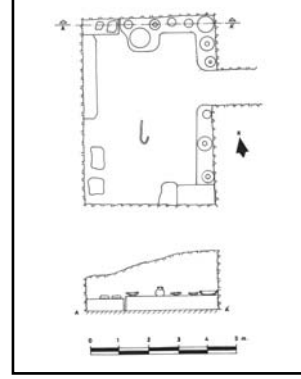
Çizim 4: Tek parça demirden dövme tekniği ile yapılmış yassı keski

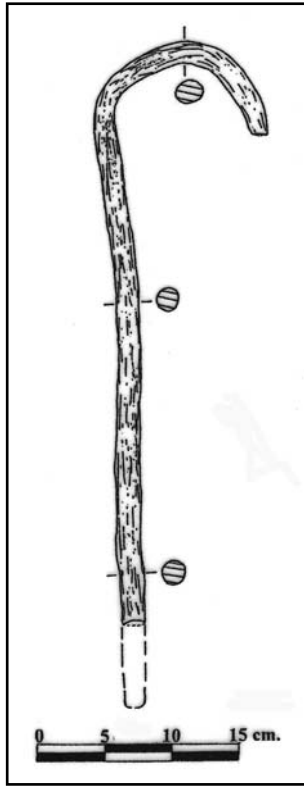
Çizim 6: Tek parça demirden dövme tekniği ile yapılmış kaşıklar

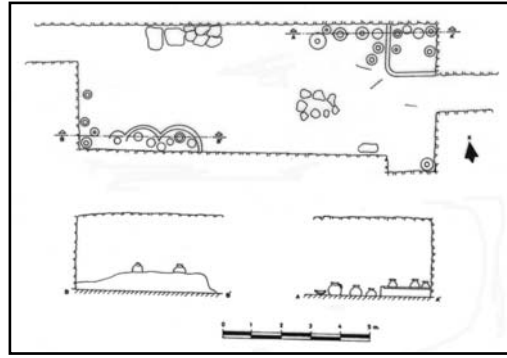
Çizim 7: Kuzey Banyo Odası'nın plan ve kesitleri

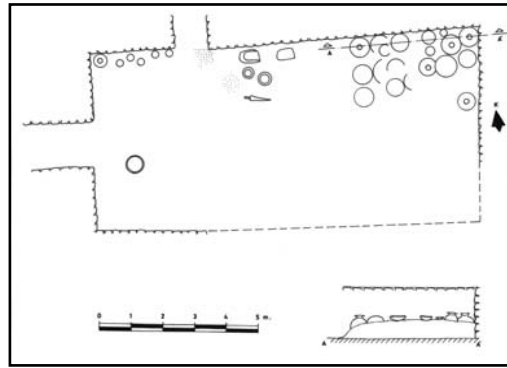
Çizim 8: D7 Odası'nın plan ve kesiti

Çizim 9: Ağaç baston

Çizim 10: E8 Odası'nın plan ve kesitleri

Çizim 11: F8 Odası'nın plan ve kesiti

Resim 1: Kuzeydoğu Kapısı, batıdan

Resim 2: Kuzey duvarlarının genel görünümü, batıdan

Resim 3: Tabak içindeki karbonlaşmış yiyecek kalıntısı

Resim 4: Banyo odasındaki küvet, doğudan

2005 YILI LAODİKEİA KAZI ÇALIŞMALARI

Celâl ŞİMŞEK*

2005 yılı Laodikeia kazıları, yüzey araştırması; Batı Tiyatrosu, Merkezi Agora, Suriye Caddesi, A Nymphaeum, Tapınak A, Kuzey Nekropolü, Kuzey İşliği ve Merkezî Hamam'da yapılmıştır¹. Kazılar, Kültür ve Turizm Bakanlığı (DÖSİMM), Denizli Valiliği-Belediyesi, Pamukkale Üniversitesi ve Sanayi Odası Vakfı'nın finanslarıyla yürütülmüştür².

1. Yüzey Araştırmaları (Resim: 1-3)

Yüzey araştırmalarının amacı; antik kentteki Hellenistik Dönem (M.Ö. 3. yy. ortaları) öncesine dayanan buluntuların ortaya çıkarılması, Hellenistik, Roma ve Erken Bizans Dönemlerinde yerleşim yoğunluklarının ve dağılımının tespit edilmesi, mermer mimarî ve heykeltıraşlık malzemelerin yerlerinin belgelenmesi ve önemli olanların kazı evine taşınmasıdır. Ekip yaklaşık 4 km²'lik antik kent alanını gezerek, 72 örnek toplama alanı oluşturmuştur. Yapılan araştırmalarda kentin güney ve batısında Eski Tunç Çağına (M.Ö. 3000) ait seramik parçaları ile sileks taşından yapılan kesici ve delici âletler bulunmuştur. Bu da antik kaynaklarca sözü edilen Hellenistik Dönem öncesi,

* Doç.Dr. Celâl ŞİMŞEK, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli/TÜRKİYE.

1 Bakanlık temsilciliğini Denizli Müzesi'nden Arkeolog Ali Ceylan yapmıştır.

Kazı Heyeti: Yard.Doç.Dr. Mustafa Büyükkolancı, Doç.Dr. Mehmet Meder; Asistanlar: M. Ayşem Tarhan, Mehmet Okunak, Bahadır Duman, Sedat Akyol, Zeliha Gider ve Erim Konakçı; Arkeologlar/Sanat Tarihçisi: Emel Dereboylu, Zerrin Kuzu, Ersin Erdemli, Mevlüt Koçhan, Aydın Erön, Sedat Akkurnaz, Özge Böker, Ayla Baş, Hasan Horzumlu, Hidaye Bal; Ayrıca Pamukkale Üniversitesi yanında, İstanbul Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Arkeoloji, Sanat Tarihi, Mimarlık, Restorasyon bölümlerinden öğrenciler kazıda görev almıştır.

2 Diğer katkıda bulunanlar: DEBA Holding A.Ş., Kömürcüoğlu Mermer A.Ş., Denizli Diş Hekimleri Odası, Durtaş A.Ş., Sulayıcı İnşaat Malzemeleri, Bereket Enerji, Birtaş İnşaat A.Ş., Yurdal Danışman, Modern Optik, Can Mobilya, Orpa Orman Ürünleri, Yusuf Arıkan, Emek Ticaret.

Diospolis ve Rhoas adlı kutsal yerleşimin varlığını kanıtlamaktadır. Buluntular, kentin erken yerleşimlerinin güney ve batıda, su kaynaklarının bulunduğu Gümüştay-Goncalı Deresi (Asopos) yakınlarında olduğunu göstermektedir. Ayrıca kentin batısında Klasik Döneme kadar inen (M.Ö. 4. yy.) seramikler bulunmuştur. Antik kentin 2/3'sinin M.S. 5. yy. başlarında yapılan sur duvarlarıyla çevrilmesine rağmen, özellikle doğu ve kuzeyde yoğun olmak üzere, surların dışında da iskânın devam ettiği, seramik buluntuları ve yapı kalıntılarında anlaşılmıştır. Toplanan materyaller incelendiğinde, antik kentin genelinde Geç Antik Çağ yerleşimlerinin yoğun olduğu görülür. Bunu sırasıyla Roma ve Hellenistik Döneme tarihlendirilen buluntular takip eder. Antik kent alanında M.S. 7. yy. sonrasına tarihlenebilecek seramik parçalarının ele geçirilmemesi kentin M.S. 7. yy.ın ilk yarısında meydana gelen yıkıcı deprem sonrasında terk edildiğini göstermektedir.

Diğer taraftan Laodikeia'ya 18 km. uzaklıkta olan güney taraftaki Salbakos Dağı (Babadağ) eteklerinde, Domuz Deresi Vadisi'nde, antik kentin mermer ocakları ve bu ocaklardan çıkarılan mermerlerin taşındığı antik yol tespit edilmiştir.

2. Batı Tiyatrosu Çalışmaları (Resim: 1, 4-6)

Batı Tiyatrosu orkestraya doğru dik eğimli ve Hellenistik geleneğe göre tamamen doğal zemine oyularak yapılmıştır³. Tiyatro 7 merdiven geçişiyle, 9 *kerkidese* bölünmüştür⁴.

Batı Tiyatrosu'nda 2005 yılı kazılarında öncelikle batıdaki 1. *kerkidesten* itibaren 5. *kerkidese* kadar olan alanda kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır. Geçen yıl açığa çıkarılan diazoma ile bunun üzerindeki 2. *cavea*, traverten bloklardan inşa edilmiş ve daha sağlam açığa çıkarılmıştı. İkinci *caveanın* aksine birinci *caveayı* oluşturan oturma basamaklarının mermerden yapılmış

3 Batı Tiyatrosu'nun *cavea* çapı 85 m. olup, bu üst gezinti tonozu ve *analemna* duvarıyla birlikte 94.5 m. ye ulaşmaktadır.

4 2004 yılı Batı Tiyatrosu çalışmaları için bkz. C. Şimşek, "2004 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazıları", 27. *KST I*, 2006, 422-423, Res. 1, 6-7.

ve çok tahribata uğramış olduğu gözlenmiştir. Basamak bloklarının bazılarının üzerinde görülen keski izleri, tiyatronun daha sonraki dönemlerde taş ocağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Tahrip edilen mermer parçaları, özellikle orkestra kısmına doğru yığılmıştır. Basamak bloklarının bir kısmının sökülmüş olması ve bir kısmının da yerinden oynamış olması nedeniyle, bunların altındaki düzenlemeler görülebilmektedir. Alt yapıda bazı blokların seviyesini ayarlayabilmek için ortalama 5–8 cm. yüksekliğinde, düzgün kesilmiş traverten bloklar kullanılmışken, bazı basamaklarda ise bu seviye ince kum tabakası ile düzlenmiştir. Yan parodos duvarının planını ve bu alandaki düzenlemeleri tespit etmek amacı ile batıdaki ilk *kerkideste*, yan parodos duvarı önünde kazı çalışmaları yapılmıştır. Bu alanda *diazomaya* çıkışı sağlayan, alt kısmı traverten, taç kısmı mermer, kemer kısmı ise traverten bloklardan yapılan tonoz tespit edilmiştir. Bu alanın yaklaşık 5 m. güneyinde, tonozlu geçişle aynı doğrultuda olan alt tonozun üst kısmı görülebilmektedir. Alt tonozun batı tarafında ve yan *parodos* duvarı önünde Geç Dönem düzenlemeleri sırasında, devşirme malzemeler ve toplama taşlarla örülmüş kuzey-güney doğrultulu bir duvar açığa çıkarılmıştır.

Orkestra sınırı, *diazoması* ve birinci *caveanın* basamak sayısını belirlemek amacıyla batıda 2. *kerkidesin* alt kısmında kazı çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda alt *caveanın*, 23 basamaktan oluştuğu ve 24. basamağın bittiği seviyede 65 cm. yüksekliğinde mermer *orthostat* blokların yer aldığı anlaşılmıştır. 24. basamak sırası, orijinalde Hellenistik Dönemde yapılan tiyatrodan, sonraki düzenlemelerde *orthostat* taç bloğu olarak kullanılmıştır. Bu basamak sırası üzerinde kırık taş parçalarından örülmüş, tuğla katkılı harç ile birleştirilmiş duvar açığa çıkarılmıştır. Benzer düzenleme *orthostat* bloklarının bittiği zemin seviyesinde de tespit edilmiştir. Ayrıca basamaklar ile *orthostatlar* arasındaki düşey derzde ve *orthostat* blokları arasındaki dikey derzlerde, tuğla ve mermer parçalarından oluşan dolgu malzemesi kullanılmıştır. Tüm bu düzenlemeler geç dönemde tiyatronun farklı amaçlar için kullanıldığını göstermektedir. Bu alanda çıkarılan *orthostat* blokları daha sonra Hellenistik orkestra alanının oyulması ve seviyenin indirilmesi sırasında yapılmış olmalıdır. *Kerkidesler* arasında yer alan merdiven geçişi de bunu desteklemektedir. Orijinal

Hellenistik tiyatrodaki *proedrialar* ve aralarına yerleştirilen korkuluklar orkestrayı, Priene Tiyatrosu'nda olduğu gibi sınırlandırmış olmalıdır⁵. Yine Hellenistik tiyatrodaki oturma basamaklarıyla şeref koltukları arasında yer alan gezinti alanı (*diazoma*) genişliği 1-1.5 m. arasında olabilir. Alt *cavea* ile üst *cavea*yı ayıran *diazomanın* korkuluk duvarı ile birlikte 2.10 m. (*diazoma* 1.60 m.) olarak tespit edilen genişliği, orkestra *diazomasının* yaklaşık genişliğini bulmamızı sağlamaktadır⁶. Hellenistik tiyatrodaki orkestra sınırını oluşturan *proedria* (şeref koltuğunun) genişliği 0.75 m., yüksekliği 1.02 m., derinliği 0.62 m. dir. Oturma alanı genişliği ise 0.55 m. dir. Şeref koltuğunun yan kısmında ise 0.72 m. yüksekliğinde, 0.20 m. genişliğinde korkuluk geçki bölümü yer almaktadır. Tiyatrodaki Hellenistik Dönem sonrası yapılan geniş çaplı düzenlemelerde bu *proedrialar* (şeref koltukları) daha yukarıdaki basamakların bulunduğu alana yerleştirilerek kullanılmış olabilir. Ayrıca tiyatrodaki yapılan çalışmalar yaklaşık orkestra çapının 22 m. olduğunu anlamamızı da sağlamıştır.

Orkestra alanında görülen ve M.S. 5.-6. yy.a tarihlenen Korinth başlıkları da tiyatronun Hellenistik Dönemden itibaren M.S. 7. yy.ın ilk yarısına kadar kullanıldığını ve bu dönemler içinde birçok tamirat geçirdiğini göstermektedir. Oturma basamaklarının orkestraya doğru dik eğimli olması, *proedria* ve sikke (M.Ö. 2. yy.) buluntuları, Batı Tiyatrosu'nun Hellenistik orijinli bir yapı olduğunu göstermektedir. Yapının alt *caveasının* mermer, 19 oturma basamağı olan üst *caveasının* traverten bloklardan yapılması, başlangıçta mermer olarak tasarlandığını ancak finans nedeniyle üst *caveanın* travertenden yapılmak zorunda kaldığını göstermektedir.

3. Merkezî Agora (Resim: 1, 4, 7)

Suriye Caddesi'nin güney yanında yer alan ve üç tarafı portiklerle çevrili olan agora dikdörtgen planlıdır. (112 x 60 m.). Agora kazılarında 2002 yılında

5 Priene tiyatrosu için bkz. F. Rumscheid, *Küçükasya'nın Pompeisi Priene Rehberi* (Çev. S. Bulgurlu), İstanbul, 2000, 161-177, Res.145-157.

6 Tiyatrodaki orta *diazomanın* ön kısmında yer alan 0.30 m. genişliğinde ve 5 cm. derinliğindeki geçki kanalı, buraya yerleştirilen korkuluk kanalları için yapılmıştır. Aynı sistem en üst oturma basamakları arkasına da yapılmış olup aralarına korkuluk babaları yerleştirilmiştir.

başlanmış ve mevcut agoranın Erken Bizans Dönemine ait olduğu tespit edilmiştir. 2004 yılında agoranın güneydoğu köşesinde Roma tabanının bulunmasıyla ilgili olarak yapılan sondajdan herhangi bir sonuç alınamamıştır⁷. 2005 yılında Roma Dönemi taban döşemelerinin bulunmasına yönelik, agoranın ortasındaki Erken Bizans anıtının batısında 7x7 m. lik bir sondaj açılmıştır. Zemini bulmak amacıyla yapılan bu çalışmada önce çay taşı döşemli Bizans tabanına ulaşılmıştır. Bu Erken Bizans Dönemi zemini üzerine 7x7 m. ölçülerinde kare ve üç basamaklı podyumu olan anıt inşa edilmiştir. Erken Bizans zemininin hemen altında ise 3.20 x 2.40 m. ölçülerinde mermer kaplama Roma Dönemi zemin açığa çıkarılmıştır. Böylece Merkezî Agora'nın bir Roma Dönemi agorası olduğu, daha sonraki değişikliklerle Erken Bizans agorası olarak kullanıldığı tespit edilmiştir.

4. Suriye Caddesi (Resim: 1, 4, 8)

2002 yılında başlayan ve doğu yönde devam eden cadde kazılarının amacı; Doğu Bizans Kapısı'na kadar caddenin açılması ve mevcut hâliyle ayağa kaldırılması, aynı zamanda iki yanındaki yapılar ve ara sokakların açığa çıkarılmasıdır. 2005 yılı kazılarında Tapınak A Portiği girişi önünden itibaren 88 m. lik bölüm açığa çıkarılmıştır. Böylece 4 yıllık kazı çalışmalarında Suriye Caddesi 300 m. açılmıştır⁸. Merkezî Agora'nın doğu bitişinden itibaren caddenin güney tarafında portik ve gerisinde dükkân sıraları yer almaktadır. Bu bölümlerde cadde genişliği 7.30-7.40 m. arasında, güney portiğin ise genişliği 3.90-4.0 m. arasındadır. Tapınak A'nın cadde kısmında ise sütunlu galerinin taşıdığı sundurma çatılı 5.90 m. genişliğinde tek basamakla yükseltile tapınak portiği bulunur. Kazılarda ele geçirilen Korinth düzenindeki başlıkların, ekhinus-abakus kısımlarında yüksek kabartma olarak Dionysos dünyasından figürlerin ve maskların olması, bu kısımdaki başlıkların zengin süslemeli

7 Agora çalışmaları için bkz. C. Şimşek, 2003 Yılı Laodikeia Antik Kenti Kazısı, 26. *KST I*, 2005, 306-308, Res.1-3, 13; Şimşek 2006, 427.

8 Suriye Caddesi çalışmaları için bkz. Şimşek 2005, 306-308, Res.1-6, 13; Şimşek 2006, 419-420, Res.1-3.

yapıldığını göstermektedir. Aynı tip başlıklar M.S. 2.-3. yy.da Hierapolis'te de yaygın olarak kullanılmıştır⁹. Bu bölümde kanalizasyon sistemi cadde ortasında olmayıp Erken Bizans Dönemi düzenlemeleriyle güneye doğru kaydırılmıştır¹⁰.

Suriye Caddesi'nde, Tapınak A avlusunun güneydoğu duvarı yanından dönen ve Kuzey Tiyatrosu'na ulaşımı sağlayan bir sokak kavşağı bulunmuştur. 4.70 m. genişliğinde olan sokak, ana caddeden itibaren 27 m. açılarak, kanalizasyon sisteminin bulunduğu taban döşemeleri açığa çıkarılmıştır. 'Doğu Sokağı' olarak adlandırılan sokağın batı sınırını Tapınak A'nın avlu duvarı, doğu sınırını ise kapı geçişlerinin yer aldığı 0.70-0.75 m. kalınlığındaki duvar oluşturur. Sokağın batısında tapınak avlu duvarının dibinde yapılan 2.90x0.90 m. ebadındaki sondajda, tabanın 0.60 m. altında 0.19 m. çapında pişmiş toprak künk sistemi bulunmuştur. Suriye Caddesi'nin iki yanında, kuzeye ayrılan sokaktan itibaren portikler ve gerisinde dükkân sıralarının olduğu, yapılan kazı çalışmaları sonunda görülmüştür. 2005 cadde kazıları, karşılıklı iki sokağın ana cadde ile kesiştiği alanda sona ermiştir. Burada olasılıkla Roma Döneminde yer alan tek kemerli bir takın önüne, Erken Bizans Döneminde iki ayak (1.45x1.55 m. ebadında) eklenerek artı (+) şeklinde kavşağın meydana getirildiği *tetrapylon* yapılmıştır.

Suriye Caddesi kazıları, bu caddenin Geç Antik Çağda devşirme mimarî bloklarla yapılan ve kentin depremle terk edilişi olan M.S. 7.yy.ın ilk yarısına kadarki kullanım aşamasını açığa çıkarmıştır. Burada farklı çaplarda kullanılan postamentler, sütunlar ve başlıklar (İon ve Korinth tipinde) ile portik gerisinde yer alan dükkân duvarları kuzey yönde yıkıldıkları şekliyle tespit edilmiştir. Bazı mimarî bloklar üzerinde görülen keski izleri ve parçalanmış bloklar, daha sonra alanın taş ocağı olarak kullanıldığını göstermektedir. Ana Cadde ve Doğu Sokağı kazılarında daha çok M.S. 4. yy. sikkeleri bulunmuştur. Bunu M.S. 5. yy. ve 6. yy. sikkeleri takip eder. Doğu Sokak kazılarında ele geçirilen

9 Hierapolis örnekleri için bkz. F. D'Andria, *Hierapolis-Pamukkale* (Çev. N. Fırat), İstanbul, 2003, 98 vd, Res.80, 83-85, 87,90.

10 Orijinalde 1.20 m. genişliğinde ve 1.85 m. yüksekliğinde olan kanalizasyon sistemi burada, 0.75 m. genişliğine ve 1 m. derinliğine düşürülerek daraltılmıştır.

oval sütunlar, kaideler, haçlı konsol ve başlıklar da yine M.S. 4.-5. yy.da şapelle birlikte düzenlenmiş sivil ve dinî yapıları göstermektedir.

5. A Nymphaeum (Septimius Severus Çeşmesi) Çalışmaları (Resim: 4, 8)

2003 ve 2004 yılı kazı çalışmalarında çıkarılan İmparator Septimius Severus Nymphaeumu (M.S. 193-211), 41.60 x 14.30 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olarak Suriye Caddesi'nin girinti yapan kuzey kaldırım kenarında üç basamaklı podyum üzerine doğu-batı yönünde yerleştirilmiştir¹¹. Dikdörtgen havuzun üç tarafını çeviren ve iki katlı olan mermer cephenin birinci katı kompozit, ikinci katı ise Korinth düzenindedir. Bu yapıya ait mermerden yapılmış sütun, arşitrav-friz, geison-sima, başlık ve tavan kasetleri gibi mimarî bloklar tamamen Merkezî Agora içinde tasniflenmiştir. Burada her bir mimarî bloğun parçaları bulunarak yaklaşık 150 parça 50 mimarî bloğa indirilmiş ve anastylosisleri yapılmak üzere hazırlanmıştır.

6. Tapınak A Kazıları (Resim: 1, 4, 9-10)

Tapınak A olarak adlandırılan yapıda ilk kez 2004 yılında kazı çalışmaları başlamıştır¹². 2005 yılı Tapınak A kazıları, avlu, portikler ve naosun altındaki tonozlu mekânın açılması yönünde yoğunlaşmıştır.

Suriye Caddesi'nin kuzey yanında, etrafı portiklerle çevrilen ve dıştan dışa ölçüleri 58x42.33 m. olan büyük avlunun kuzey sonunda yer alan Korinth düzenindeki *prostylos* planlı tapınak, 27.75x13.60 m. dıştan dışa ölçülere sahip Roma ayağı sistemine uygun, yüksek podyumlu traverten bloklardan yapılarak üzeri mermer ile kaplanmıştır. Yapıya iki tarafı korkuluklu olan 7 basamaklı merdivenle çıkılır. *Prostylosu* oluşturan sütunların iki köşede olanları dikdörtgen ve önü yarım burgu yivli, diğer ikisi ise burgu yivlidir. Merdivenlerden dar *pronaos* ve *naos* kısmına geçilir. *Pronaos* kısmında M.S. 4.yy.da yapılan

11 A Nymphaeum çalışmaları için bkz. Şimşek 2005, 308-311, Res.9-13; Şimşek 2006, 420-422, Res.1-5.

12 Tapınak A çalışmaları için bkz. Şimşek 2006, 423-426, Res.1-3, 8-11.

dinsel amaçlı mermer taban döşemeleri yer alır. *Naos* içindeki çalışmalarda 4 m. olan *naos* altındaki tonozlu mekânın içindeki dolgu boşaltılmıştır. Bu tonozlu mekânın iki uzun yanında 1.80 m. yüksekliğinde dörder sıra tonozu oluşturan alt traverten bloklar ve bunun üzerinde 56x56 cm ebadında ve 6-7 cm. kalınlığında olan yer yer 3-5 sıra tuğla tonoz örgüleri kalabilmiştir. Kuzeybatı kenarda ve güneydoğuda aşağıya iniş kapısı kenarında tonozu oluşturan 8-10 sıra tuğla sıralar görülür. Olasılıkla bu tuğla tonoz, İmparator Diocletianus (M.S. 284-305) zamanındaki onarımda yapılmıştır. Ayrıca kazılarda az miktarda traverten tonoz bloğu çıkarılmıştır. Tonozlu mekânın yüksekliği güney duvarındaki ize göre 4.65 m. dir. Tapınak *naos* duvarıyla tonoz kavsi arasında kalan boşluklar, kırılmış mermer-traverten mimarî bloklar ve çay taşlarıyla doldurulmuştur. Dolgunun içine kireç harç dökülmüş ve üst kısma 60 cm. kalınlığında çaytaşı *opus caementicum* tekniğinde blokaj yapılarak, *naos* tabanına mermer kaplanmıştır.

Naos altındaki tonozlu mekâna giriş, güneydoğu köşede yer alan 1 m. genişliğindeki kapı ve buna bağlı olan merdivenle sağlanmıştır. Güneydoğu köşede yer alan girişin duvarında bir parça mermer kaplama sağlam kalabilmiştir. Dar kapının mermer söve ve lento parçaları bulunmuş olup 53x95 cm. ebadında ve 10 cm. kalınlığındaki kuzey sövenin alt bölümü yerindedir. Bu kapıdan itibaren gittikçe genişleyen ve köşeye uydurulan oval formu tuğlalardan yapılmış 7 basamaklı merdivenle tabana ulaşılmaktadır. Tabanda merdiven genişliği 2.70 m. ye, uzunluğu da 3.84 m. ye ulaşır. Basamak yükseklikleri ise 27-30 cm. arasında değişmektedir. Taban, 10 cm. kalınlığında içi tuğla, traverten, çaytaşı ve mermer kırıntılı kireç harç ile kaplanmıştır. Merdiven yanında + şeklinde olmak üzere, batı tarafta kanal hâlinde ahşap bölümlerinin geçkileri yapılmıştır. Kuzey duvarının doğuya yakın bölümünde tabandan 26 cm. yükseklikte 0.90x1.40 m. ebadında bir geçiş yer alır. Bu orijinal geçişin kuzeydeki bir mekana mı, yoksa dışarıya çıkışı sağlayan bir geçiş mi olduğu yapılacak olan kazı çalışmalarıyla anlaşılacaktır. Doğu duvarı ortasında sonradan açılan 0.95x1.80 m. ebadında bir geçiş daha yer alır. Bu geçişin daha sonra yapılan doğudaki mekânla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca tonozlu mekânda karşılıklı uzun duvarlarda ahşap hatıl deliklerinin bazıları kalabilmiştir.

Tonozlu mekânın duvarlarında yer yer dökülmeler olmasına rağmen, 5 cm. kalınlığındaki kireç harç kaba sıva ve üzerinde 1-1.5 cm. kalınlığında ince sıva görülmektedir. Sıvalar üzerinde yer yer kazıma (*graffito*) olarak yapılmış şematik çizimler ile Grekçe yazılar yer alır. Şematik çizimler arasında yelkenli ve önündeki dört katlı deniz feneri, balık ve ağları, rozetler ve sıralar hâlindeki geyikler ile güneybatı duvarda yer alan siyah kömürle yapılmış çim adam şeklindeki baş sayılabilir.

Naosun altında yer alan tonozlu mekânın içinin boşaltılması sırasında kuzey tarafta 2004 yılı kazılarında bulunan kabartmalı sütunun bir benzeri daha bulunmuştur. İki parça olan bu kabartmalı sütunda üstte çelenk içinde Diana (Artemis) büstü, altında Latince DIANESACRVM, ortada yine çelenk içinde tanrıçanın dişi ve erkek geyiği, altında VOTIS XX, altta çelenk içinde Laodikeia Tykhesi büstü ve altında LADICIAESACRVM yazısı yer alır. Aynı alanda Efes Artemisi heykelinin gövde parçası bulunmuştur.

Naos içinde bulunan kalın mermer plâkalar taban döşemelerini, ince olanlar ise duvar kaplamalarını oluşturur. Bu kaplamalar içinde damarlı ve renkli parçalar da ele geçirilmiştir. Ele geçirilen plaster kaide, gövde ve başlıklar, *naos* içindeki kaplamaların belli aralıklarla plasterli olarak yerleştirilerek içeriinin hareketlendirildiğini göstermektedir. Plaster başlıkları Korinth düzeninde *acanthus* yapraklı kırmızı ve sarı boyalı Herakles, Avcı Artemis, Hygieia figürlüdür. Bunun yanında *acanthus* kabartmalı Korinth düzeninde plaster başlıklar da yer alır. Ayrıca tabandan duvara ve duvardan tavana geçişler profilli mermer silmelerle zenginleştirilmiştir.

Tapınak A *naosu* altındaki tonozlu mekânın boşaltılması çalışmalarında az sayıda M.S. 3.yy. sikkeleri, çok sayıda M.S. 4.yy. sikkeleri, çok az sayıda M.S. 5.yy. sikkeleri ile birer adet M.S. 6.yy. ve M.S. 7.yy. sikkesi bulunmuştur. Okunabilen 162 adet sikkenin %90'ı, M.S. 4. yy.a aittir. Ayrıca M.S. 4-5.yy.a ait bir çok kurşun mühür de *naos* altındaki tonozlu mekânda bulunmuştur. Ağzında orijinal tıparalarıyla bulunan birçok unguentariumda aynı tarihlere verilmektedir. Bu da Tapınak A *naosu* altındaki tonozlu mekânın Büyük Constantinus (307-337) zamanında Hıristiyanlığın resmî din olarak kabulüyle birlikte, dinsel arşiv

olarak kullanıldığını göstermektedir. Çalışmalarda bulunan bronz makara ise ağır eserlerin tonozlu mekâna indirilmesi veya yukarıya çıkarılması için kullanılmıştır.

Buluntulara göre, Tapınak A, M.S. 2. yy.ın 2. yarısında yapılmış, İmparator Diocletianus (M.S.284-305) zamanında büyük bir tamirat geçirmiş, daha sonra M.S.4.yy. da Hıristiyanlığın resmî din olarak kabul edilmesiyle birlikte dinî arşiv olarak kullanılmış, M.S. 494 yılı depreminde yıkılmıştır. Ele geçirilen 2 adet M.S. 6. ve 7. yy. sikkesi ise *naos* içindeki tuğlaların taşınması sırasında düşürülmüş olmalıdır. Çünkü yıkımdan sonra alan, taş ocağı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle *naos* içinde çok az tuğla ve mimarî blok ele geçirilmiştir. Tapınak A avlusu ve etrafındaki alan M.S.7.yy. ın ilk yarısındaki büyük depreme kadar kullanılmıştır.

Tapınak A güney portiğindeki çalışmalar doğu ve batı portikleriyle birlikte yürütülerek, avlu kısmı dahil 14 m. lik bölüm açılmıştır. Batı portiği üzerinde bir şapelin ortaya çıkarılmasıyla bu yöndeki çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Tapınak A avlusuna güney ortada üç adet mermer eşik taşının bulunduğu çift kanatlı (g.2.60 m.) kapıdan girilmektedir. Avlu dış duvarları *naos* duvarlarında olduğu gibi çift sıralı ve atkılı traverten bloklardan örülmüştür. Bazı traverten bloklar üzerinde tespit edilen hatıl yuvaları, portik çatısının içe eğimli olduğunu göstermiştir. Mermer tabanlı avludan iki basamakla yükseltilen ve genişliği 6.35 m. olan portiklerde birinci basamağı oluşturan stereobat sıraları traverten bloklardan yapılmış olup ön kısmına 0.35 m. genişliğinde mermer basamaklar yerleştirilmiştir. İkinci basamağı oluşturan stylobat blokları mermerden yapılmış ve her iki ucundaki birleşme yerlerinde bilezik şeklinde çıkıntılar yer alır. Stylobat üzerlerindeki postament izleri ve sağlam arşitrav-friz bloklarına dayandırılarak avluyu çeviren Korinth başlıklı sütunların sayısı tespit edilebilmiştir. Buna göre avlunun her iki uzun tarafında 19'ar adet, güneydeki kısa giriş yönünde 12 adet, kuzeyde tapınak *naosu* ile iki yandaki birleşme bölümlerinde 3'er ve *naos* duvarının iki yanında 1'er plaster sütun yer almıştır. Avluyu çeviren sütun sayısı plaster sütunlarla beraber 54'tür. Portik arşitrav-frizlerinde friz arkalarının kaba yonulu bırakılması, arşitrav tacı üzerinden duvarlara lambriili ahşap hatılların atıldığını gösterir.

2004 yılı çalışmalarında güney portiği üzerinde tuğlaların dikine yerleştirilmesiyle oluşturulan geometrik döşemelerin bir kısmı açığa çıkarılmıştı¹³. 2005 yılında doğu yönde kalan döşemeler tamamen açığa çıkarılmıştır. Buradaki döşemeler batıdakilere göre daha düzensizdir ve tabanlarında oynamalar meydana gelmiştir. Güney portiği üzerindeki kapı eşiği geçişi ile sütun, başlık, arşitrav gibi mimarî blokların da duvar bloğu olarak tekrardan kullanılmasıyla oluşturulan mekânlar, batı portiği üzerinde yapılan şapelle birlikte Hıristiyanlıkla ilgili dinsel ve konut amaçlı düzenlemeleri göstermektedir.

Güney portiği basamağı sınır alınarak avlu içine Geç Antik Çağda şapelle birlikte bir tuvalet (*latrina*) yapılmıştır¹⁴. Girişi batıdaki 68x38 cm. ebadındaki eşik taşı olan kapıdan sağlanmaktadır. İçerde doğu-batı yönünde iki parça düz mermer blok yerleştirilmiş ve üst ortasında su kanalı ile yan kısmında oturak kenet delikleri yapılmıştır. Atıklar altta yer alan kanal vasıtasıyla taşınmıştır. Tuvaletin doğu yanında güneydoğu köşede yaklaşık 2x2 m. lik bir alanda kullanılmamış kireç yığını bulunmuştur.

Güney portiği önünde avlu içinde batı-doğu yönünde uzanan 53 cm. genişliğinde ve 32 cm. derinliğinde olan kanal, avluda biriken suların tahliye edilmesi amacıyla yapılmıştır. Bu kanal Erken Bizans Dönemi düzenlemelerinde düz traverten kapak taşlarıyla kapatılmış olup batı kısmında kapak taşı olarak konan mermer Hermes heykeli ve olası imparator heykeli bulunmuştur. Bu kanala kuzeybatı taraftaki şapel yönünden gelen 30 cm. genişliğindeki kanal bağlanmıştır. İkinci kanal şapel ve yanındaki birimlerin atık sularını tahliye etmek için yapılmıştır. Ayrıca avlunun bu kısmında orijinal mermer döşemeler açığa çıkarılmıştır. Bunun hemen kuzeyinde ise batı-doğu doğrultusunda devşirme Erken Bizans duvarı yer alır.

Batı portik 25 m. açılmış olup taban kısmı € Atölyesi işareti olan tuğlalarla döşenmiştir. Bu alanda 12 m. uzunluğunda yıkılmış olan batı dış duvarının *anastylosisi* yapılarak 2.10 m. yüksekliğindeki bölümü ayağa kaldırılmıştır.

13 Bkz. Şimşek 2006, 426, Res.3, 11.

14 Tuvalet yapısı dıştan dışa 2.12 x3.44 m. ebadındadır ve duvar kalınlığı 57 cm. dir.

Portik üzerinde tespit edilen 30cm kalınlığındaki yangın tabakası üst çatıyla ilgilidir. Ayrıca alanda çatı kiremitleri ve omurgaları yoğun olarak bulunmuştur. Bu duvarın ön kısmındaki şapelin yanında 5x5 m. lik alanda 30 cm. kalınlığında tespit edilen kireç yığını, tapınak mermer mimarî bloklarından yapılmıştır.

Batı portığının orta noktasında, stylobat esas alınarak buna bitişik avlu içine yapılmış bir şapel açığa çıkarılmıştır¹⁵. Şapelin tabanı portik esas alınarak oturtulmuştur. Duvar örgüsünde tuğla, devşirme kırılmış traverten, mermer mimarî parçalar ve kireç harç kullanılmıştır. Portik üzerinde yer alan şapelin kuzey duvarının devamı tespit edilememesine rağmen, güney duvarı 5.52 m. devam etmektedir. Olasılıkla şapelin arka duvarını portik duvarı oluşturmuştur. Güney duvarında portik üzerinde ortada tespit edilen 86 cm. genişliğindeki kapı, şapelin giriş kapısıdır. Apsisin arka duvarının portik duvarına dayandırılması ve girişinin portik ortasından olması, yapıldığında portiklerin ayakta olduğunu göstermektedir. Apsisin iç kısmı siyah, bordo, sarı, yeşil ve mavi renkli panolar içinde bitkisel bezemeli fresklerle süslenmiştir. Apsis içinde ele geçirilen I. Constantinus (307-337) ve II. Iulianus (360-363) sikkeleri, yapının Hıristiyanlığın resmî din olarak kabulünden hemen sonra yapıldığını ortaya koyar. Şapel, önceki kutsal bir alan olan Tapınak A avlusuna yapılarak paganizmin sona erdiği, yeni ve güçlü dinin Hıristiyanlık olduğu propagandasını gösterir. Tapınak portikleri Erken Bizans Dönemi'nde sivil ve dinsel amaçlı düzenlemeler yapılarak kullanılmıştır. Doğu portiğine bitişik sokak içinde bulunan haçlı başlık ve kaideler ile sütunlar da avludaki dinsel mekânlara ait kompleksin bir parçasıdır. Tapınak A portikleri ve avlunun kazılan kısımlarında ele geçirilen 43 adet sikke; II. Constantinus (337-361), Constans (337-350), II. Iulianus (361-363), I. Tiberius (578-582), I. Iustinianus (527-565), Phocas (602-610), Mauricios Tiberius'a (582-602) aittir. Tapınak A avlusunda M.S. 4.yy.da şapelle birlikte düzenlemeler yapılmış olup M.S. 494 yılı depremi arkasından tekrar düzensiz inşa edilen alan, M.S. 7.yy.ın ilk yarısındaki depreme kadar kullanılmıştır. Şapel etrafında bulunan p.t. Laodikeia *ampullaları*, M.S. 5.yy.a ait dinsel minyatür kutsal yağ, su ya da

15 Şapelin genişliği dıştan dışa 3.34 m., portik önündeki uzunluğu, 3.84 m., duvar kalınlığı ise 48-50 cm. arasındadır. Apsisi 71 cm. genişliğinde ve 93 cm. derinliğindedir.

koku şişeleridir. Bu alanlarda kazılarda çıkarılan p.t. kandiller, *unguentariumlar*, bronz ekmek damgası, bronz aslan kapı tokmağı üstü, bronz tıbbî âlet ve diğer p.t. seramikler, M.S. 4-7.yy. başına kadar olan dönem içinde yapılmışlardır. Ayrıca Roma Dönemine ait birçok mermerden yapılmış kabartma, heykel başı ve parçaları, mimarî bloklarla birlikte geç dönem duvarlarında yapı malzemesi olarak kullanılmıştır.

7. Kuzey Nekropolü Çalışmaları (Resim: 1, 11-12)

Kuzey Nekropolü kazılarının amacı, 1990 yılında Goncalı Köyü yolu genişletilmesi sırasında tahrip edilen ve yol kesitinde askıda kalan mezarların kurtarılmasıdır. Bu amaçla sit paftasında gösterilen 301-314-224 ve 390 No.lu parsellerinde yer alan ve tahrip edilen mezarların tespiti, kazı ve temizlik çalışmaları yapılmıştır¹⁶. Kazılarda açığa çıkarılan Kuzey Nekropolü mezarları; fosil tekne, örgü tekne (traverten ve tuğla), silindirik pişmiş toprak lâhit mezar ve kiremit çatma mezarlardır. Fosil tekne ve örgü tekne mezarlar, düz kapak taşlarıyla kapatılmışlardır. Bunların içinde tuğla tonozlu örgü mezar, içerisinde üç adet nişi olmasıyla dikkat çeker. Bu mezarın doğu tarafına giriş-çıkışlarda kullanılmak üzere dikdörtgen düz kapak taşı yerleştirilmiştir. Kesilmiş traverten bloklardan yapılan L.05.KDN.M5 mezarı iç duvarının freskli oluşuyla dikkat çeker. Mezarın batı duvarında yeşil yapraklı kırmızı meyveler görülebilmektedir. Ayrıca dikdörtgen kiremit çatma mezarlar, Helenistik-Roma Dönemlerinde alt gelir grubunu oluşturan halkın gömüldüğü mezar tipini oluşturur. Açılan mezarlara göre, sadece bir çocuğun kremasyon yapıldığı, diğerlerinin ise inhumasyon olarak dorsal gömüldükleri tespit edilmiştir. Örgü tekne mezarlarda çoklu gömme yaygındır. Açılan mezarlar Laodikeia'nın M.Ö. 4.yy., Hellenistik ve Roma Dönemi (M.S. 1-2. yy.) mezar tipleri ve gömme geleneğini anlamamızı kolaylaştırmıştır. Mezar buluntuları ilk kez M.Ö. 3. yy. in ortasından önceye dayanan kent kuruluşuyla ilgi somut verileri almamızı

16 Yol kenarında açılan mezarlara; L.05.KN.M1, L.05.KN.M2, L.05.KDN.SM1, L.05.KDN.SM2, L.05.KDN.M3, L.05.KDN.M4, L.05.KDN.M5, L.05.KDN.SM3, L.05.KDN.SM4, L.05.KDN.M6, L.05.KDN.M7, L.05.KDN.M8, L.05.KDN.M9, L.05.KDN.M10, L.05.KDN.M11, L.05.KDN.M12 ve L.05.KDN.M13 numaraları verilmiştir.

da sağlamıştır. Bu mezarlarda ölü hediyesi olarak bırakılan saç iğneleri, *unguentarium*lar, kandiller, sikkeler ve değişik süs eşyaları bulunmuştur.

8. Kuzey Atölyesi (Resim 1, 13)

Atölye, kuzeydoğu nekropolü alanındaki 301 No.lu parsel üzerinde olup Goncalı Köyü'ne ulaşımı sağlayan yolun güney yanındadır. Atölye, altta yer alan Hellenistik-Roma mezarlarının üst koduna Erken Bizans Döneminde (M.S. 5.yy) yapılmıştır. Atölye için gerekli olan su, 1990 yılı Goncalı Köyü yolu açımına kadar hemen atölyenin önünden geçmekteydi. Atölye çay taşı, yer yer mermer ve traverten devşirme bloklar ve kireç harçtan düzgün olmayan dikdörtgen planlı 19x10.17 m. ebadında (içten içe 14.14x7 m., doğu odası 2.50x5.65 m.) olarak inşa edilmiştir. Devşirme bloklar içinde mermer lâhit kapak parçaları da görülür. Duvar kalınlığı 0.65-0.70-0.90 m. arasında değişmektedir. Yapı batıdaki ana mekân ve doğudaki küçük mekân olmak üzere iki bölümden oluşur. Ana mekânın güney tarafında duvarda bir girinti mevcuttur. Yapıya giriş, batı ortada yer alan 1.74 m. genişliğindeki eşik bölümü görülen kapıdan sağlanmaktadır. Bu girişin güney tarafında duvar boyunca tuğlaların dikine sıralanmasıyla oluşturulan geometrik desenli taban döşemeleri yer alır. Eşik kısmından 1.28 m. derinlikte atölye tabanı vardır. Tabanlarda yer alan kayrak taşı-traverten döşemeler ile tuğla döşemelerin bir kısmı kalabilmiştir. Ana mekânın güneybatı köşesinde travertenden yapılmış bir öğütme taşı, kuzeybatı köşede iki traverten kazan, biri açığağızlı olmak üzere 2 pişmiş toprak *pithos* yer alır. Güneydoğu köşede diğer öğütme taşının hizasında ikinci öğütme taşı bulunur. Kuzeydoğu tarafta ise biri önde, ikisi yan yana olmak üzere üç adet önünde toplama küpleri olan sıkma taşları yer alır. Doğu tarafta yer alan küçük mekân ana mekândan bir duvarla ayrılmıştır. Bu mekânın doğu tarafında ortada 1.30 m. genişliğinde kapı açıklığı yer alır. Girişin kuzey tarafı bir duvarla bölünmüştür. Doğu mekânın tabanı tuğlaların dikine sıralanmasıyla oluşturulan geometrik desenli döşemelere sahiptir. Mekânın güney tarafında demirden yapılmış bir kazan yer alır. Kuzey atölyesinde duvarlar, kazanlar ve öğütme taşlarının üst kısımları, alanda daha önce traktörle tarım yapılması nedeniyle tahribata uğramıştır.

Kuzey Atölyesi'nde kazanlardan, öğütme taşlarından ve toplama kabından alınan örneklerin analizlerinde, doğal boya kalıntıları tespit edilmiştir. Atölyenin zeytin işliği mi, boya işliği mi veya her ikisinin de yapıldığı bir atölye mi olduğu, daha sonraki çalışmalar ve analizlerle kesinlik kazanacaktır. Çünkü iki öğütme taşı zeytin ezmeyle ilişkili olabilir. İki traverten kazanda süzgeç yerleştirilecek çıkıntılarının olması, atölyenin boya hazırlama ve yün boyamayla ilişkili olabileceğini gösterir. Sıkma ve buna bağlı yapılan toplama hazneleri ve demir kazan her iki işlikte de olabilecek teşkilâtlardır. Kuzey Atölyesi'nde tespit edilen geometrik bezeli pişmiş toprak tuğla döşemeler, Tapınak A Güney Portiği döşemeleriyle aynı tipi yansıtmaktadır. Bu da atölyenin M.S. 4-6. yy.da kullanılmış olduğunu göstermektedir.

9. Merkezi Hamam Kazısı (Resim 1, 4, 14-15)

Mustafa BÜYÜKKOLANCI

Laodikeia kent merkezinde, Merkezî Agora'nın güneyinde yer alan 90x60 m. boyutlarındaki yapı, genel plan olarak kuzey-güney yönünde yan yana dizilmiş dört salon ve bunları kuzeyde sınırlayan apsisli bölümden oluşur. Bu yapıdaki çalışmalara 2003 yılında başlanmış ve yapı, 2005 yılına kadar "Hamam-Bazilika" olarak anılmıştır¹⁷. Bunun nedeni kuzeyde yer alan ve doğusunda apsis bulunan uzun salondur. Artık uzun apsisli salonun "bazilika" olmadığı anlaşılmıştır. 2005 yılı kazılarının iki ana amacı vardı. Bunlar Hamam'ın doğu salonunun tabanına ulaşmak ve "bazilika" olarak tanımlanan bölümün apsis kısmının kazısını yapmaktı. Böylece hamamın *caldariumu* ve "bazilika" olarak adlandırılan bölümünün bazilika olup olmadığı açıklık kazanacaktı.

Doğu Salon (Caldarium) kazıları: 2004 yılında 34.00x20.00 m. boyutlarındaki salonun 1.50 m. lik dolgusu kazılıp temizlenmişti. 2005 yılında

¹⁷ Hamam çalışmaları için bkz. Şimşek (M. Büyükkolancı) 2005, 311-312, Res.13; Şimşek (M. Büyükkolancı) 2006, 427-428, Res.1-2, 15.

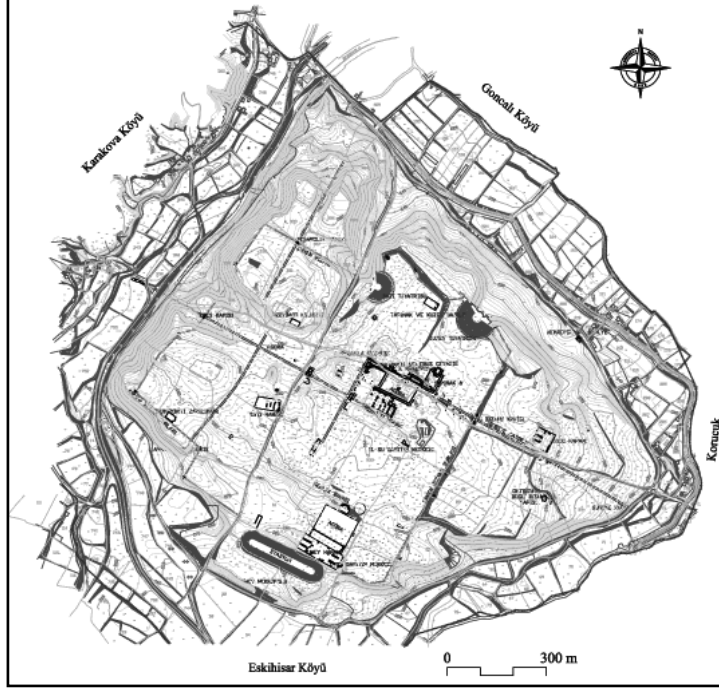
yaklaşık olarak 3 m. lik tonoz dolgusu temizlenerek doğu salonun tabanına ulaşılmıştır. Toplam olarak 4.50 m. inilerek ulaşılan taban daha önce tahmin edildiği gibi hipokaust sistemine sahiptir. Tabanda yer yer büyük çöküntüler olsa da, bazı bölümlerde yaklaşık 1m yükseklikteki hipokausta ait yuvarlak tuğla ayaklar *in situ* kalabilmiştir. Tuğla ayakların çapı 0.25 m. aralarındaki kanalların açıklığı 0.50 m. dir. Böylece şimdiye kadar “Doğu Salonu” olarak tanımlanan bölümün *caldarium* olduğu kesinleşmiştir. Salonun planı Anadolu’da *caldarium* planlarında oldukça sık rastlandığı şekilde üç yönü nişlerle hareketlendirilmiştir. Kuzey ve güney bölümde iki büyük niş (3.25x8.40 m.) ve doğudaki yarım daire nişler, sıcak su yıkanma ve terleme havuzlarıdır. Bunların tabanları mermer kaplı olup *caldarium* tabanından biraz daha yüksektedirler. Ayrıca havuzlar salondan 0.40 m. kalınlıkta mermer kaplamalı korkuluklarla ayrılmaktadırlar. 2005’te alınan önemli bir sonuç; salonun güney, kuzey ve doğusunda yer alan kemerli açıklıkların ısıtma sistemiyle ilgili külhan (*praefurnium*-forniks) açıklıkları olduğunun ortaya çıkmasıdır. Bunlardan doğudakinin havuz kısmı, güneydekinin külhan kısmı bozulmuştur. Ancak güneydeki külhanın sağlam kalabilmiş kemeri üzerinde büyük bir pencerenin varlığı burada bulunan pencere söveleri ve lentolardan anlaşılmaktadır. *Caldarium* duvarlarında gerek mermer kaplama, gerekse *tubulus* sistemiyle ilişkili olarak düzgün kenet delikleri geçen yıllardan beri dikkati çekmekteydi. Bu yıl özellikle havuzların doğu ve batı duvarlarında ve duvarların içinden geçen ve *tubulus* denen dikdörtgen prizma biçimli pişmiş toprak borularla aynı işlevi gören, tuğlalarla oluşturulmuş 22x15 cm. boyutlarında kanallardan bir bölümü *in situ* bulunmuştur. Kazılar sırasında yoğun olarak üst yapıya ait tonoz tuğlası ve harcı temizlenmiştir. Orta kısımda taban üzerinde 3.50x2.50 m. boyutlarında, depremde yıkıldığı gibi kalan bir bölüm tonoz kalıntısı bulunduğu şekliyle korumaya alınmıştır. Diğer kısımlardaki tonoz yıkıntısının Ortaçağda tuğla elde etmek amacıyla kazıldığı ve tuğlaların buradan taşındığı anlaşılmaktadır.

Apsis kazıları: Kazılar öncesi varlığı bilinen ve hamamın kuzey-güney yönünde yan yana dizilmiş dört salonunu kuzeyden sınırlayan apsisli bölüm “bazilika” olarak tanımlanıyordu. Bu tanımlamada en büyük etken 70x20 m.

boyutlarındaki ince uzun yapının doğu yanında yer alan 9 m. çapındaki apsis. Ancak bu apsisin tam merkezde yer alması ve 2003 yılı kazılarında elde edilen sonuçlar Hamam ile Agora arasındaki bu bölümün hamamla birlikte planlandığını ve hamamla beraber düşünülmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmıştı. Bu konunun tam olarak açıklığa kavuşması için 2005 yılında apsis bölümünün kazılarak yapının dinî amaçlı bazilika olup olmadığını anlamak amacıyla apsis kazılar yapılmış ve tabanına ulaşılmıştır. 9 m. çapındaki apsisin 3.50 m. yükseklikte (kuzeyde 7 m.) sağlam kalabilmiş duvarları traverten bloklarla inşa edilmiş olup duvar ve tabanı mermer plâkalarla kaplıdır. Apsisin iki yanında tabandan 1.50 m. yüksekte başlayan 1.05 m. genişlikte ve 3 m. yükseklikte nişler vardır. Üstü kemerli olan nişlerin derinliği 0.90 m. ve bunların içleri de mermer kaplamalıdır. Apsis duvarının merkezî kısmında daha yüksek ve diğerlerinden daha geniş bir nişin taban kısmı kalabilmiştir. Tabana ait üç mermer bloktan ikisi *in situ* durumdadır. Burada ilginç olan husus, ortadaki taban bloğu üzerinde yer alan suyoluna ilişkin kireç tabakasıdır. 8 cm. genişlik ve 60 cm. uzunluktaki (su yoluna ilişkin) bu kalıntı apsis içindeki kazılarda bulunan 40x60 cm. bir sütun kaidesinin altındaki kanalla tam bir uyum sağlamaktadır. Bunlar apsisin doğu merkezinde yaklaşık olarak tabandan 2.90 m. üstte sularını apsis içindeki havuza boşaltan bir küçük şelâlenin yer aldığını kanıtlamaktadır. Kaide altından bir kanalla gelen sular şelâleye dönüşerek havuza akıyor olmalıydı. Sütun kaidenin üzerinde onunla ölçüler bakımından uyumlu travertenden yapılmış yarım sütun (yük. 1.20 m.) ve bununda üzerinde mermerden yapılmış çifte sütun başlığı (yük. 0.30 m.) yer almaktaydı. Bu sütun ve yanlarda olması gereken ayaklar büyük olasılıkla nişin üzerindeki iki kemeri taşıyordu. Yanlardaki tek nişle ortadaki çift kemerli niş apsis duvarına hareketlilik kazandırıyor. Hem bu niş hem de yan nişlerin içinde havuzu süsleyen heykellerin yer aldığı da düşünülebilir. Apsis kazıları sırasında bol miktarda fresk parçaları bulunmuştur. Daha çok bitkisel motiflerin kullanıldığı canlı renklerle yapılmış freskler, olasılıkla apsis üzerindeki yarım kubbeyi süslemekteydi. Bütün bu veriler ışığında eskiden yanlışlıkla “bazilika” olarak tanımlanan bölümün *frigidarium* olabileceğini öne sürebiliriz. Bu durumda uzun salonun batı kısmında agora güney-batı

köşesindeki portiğe açılan kapı ve bunun doğusundaki büyük nişler daha anlamlı hâle gelmiştir. Özellikle kuzey duvarında ayaklar arasında yer alan nişler, *apodyterium* bölümünün soyunup giyinme yerleri olmalıdır.

Sonuç: Kent merkezinde yer alan ve daha önce “Hamam-Bazilika” olarak tanımlanan yapı artık “Merkez Hamam” olarak tanımlanmalıdır. Hamam önce “sıra düzenli” yani ana mekânların birbirine paralel eksenli (kuzey-güney yönünde) yan yana sıralandığı bir plana sahipti. Ancak ana mekânların yan yana aynı eksen üzerinde sıralanması kullanım açısından bazı zorluklar yaratıyordu (hamama girerken kullanılan salonlardan dönüşte tekrar geçilmesi gibi). Ayrıca *frigidarium* insanların daha çok vakit geçirdikleri bölüm olduğu için burada bazı sıkışıklıklar olabiliyordu. Bu problemlerin çözümü için paralel eksenli ana salonların eksenlerine dik olarak ince uzun, genel olarak bazilika planına benzer bir salon yerleştirilerek (planlanarak) hem hamama gelen kişinin dilediği mekândan daha çabuk faydalanması sağlanmış (yani *tepidariuma* başka bir kapıdan girilebilmesi sağlanmış) hem de yeni bir *apodyterium* ve *frigidarium* yaratılarak vakit geçirilen bölümlerde metre kare olarak artış sağlanmıştır. Kısaca, bir salon eklenerek hamamın kapasitesi artırılmış, daha çok kişinin hamamdan yararlanması sağlanmıştır.

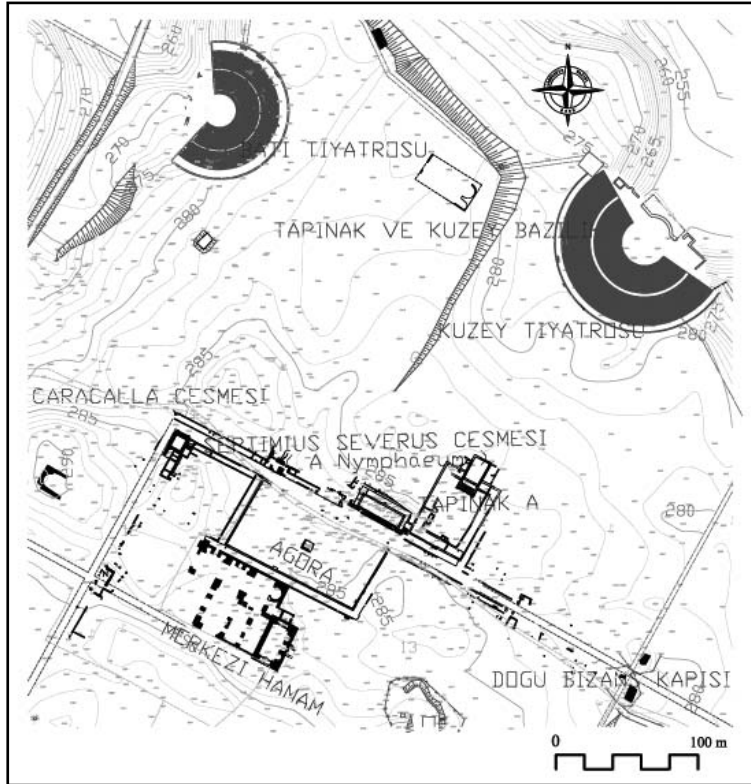
Resim 1: Laodikeia antik kentinin planı

Resim 2: Eski Tunç aına (M. . 3000) ait seramik parçaları ve sileks kesici-delici  letler

Resim 3: Domuz deresi mermer ocakları

Resim 4: Laodikeia antik kenti kazı alanları planı

Resim 5: Batı Tiyatrosu kazı çalışmaları

Resim 6: Batı Tiyatrosu *orthostat* blokları ve tacı ile şeref koltuğu (*proedria*)

Resim 7: Merkezî Agora, üstte Bizans Dönemi kireç harçlı çaytaşı, altta Roma Dönemi mermer taban döşemeleri

Resim 8: Suriye Caddesi

Resim 9: Tapınak A ve Doğu Sokağı

Resim 10: Tapınak A, güney ve batı portik köşesi, şapel ve Erken Bizans Dönemi düzenlemeleri

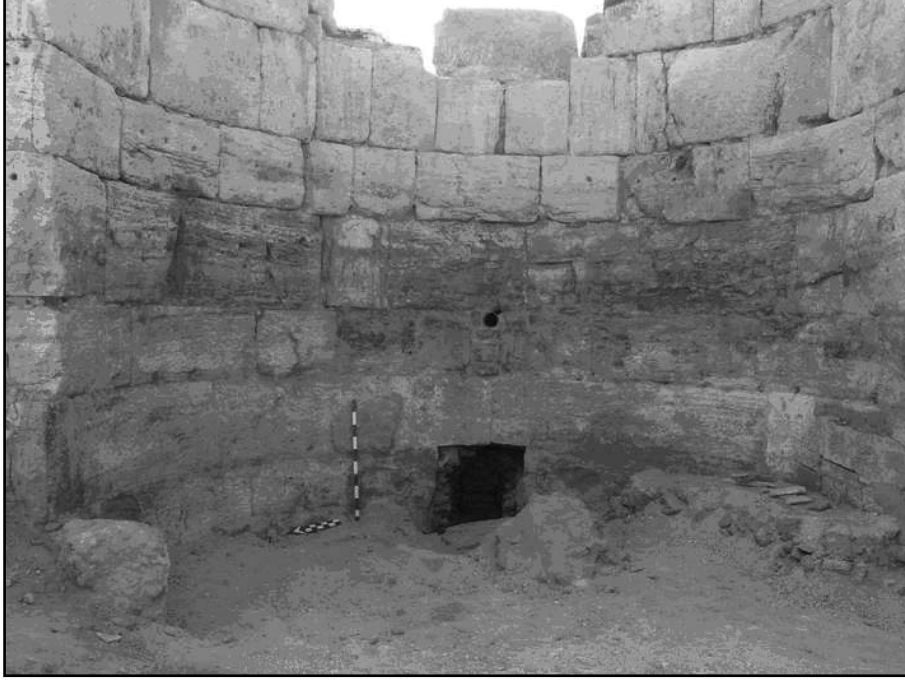
Resim 11: Kuzey Nekropolü, tonozlu tuğla örgü mezar (L.05.KN.M9) ve yanında yer alan kiremit çatma mezarlar

Resim 12: Kiremit çatma (L.05.KND.M6) mezarda bulunan cam ve pişmiş toprak unguentariumlar

Resim 13: Kuzey Atölyesi

Resim 14: Merkezî Hamam, *caldarium* bölümü doğu nişi içindeki havuz ve ısıtma sistemi

Resim 15: Merkezî Hamam, kuzeydeki apsisli havuz

ÖREN (ADRAMYTTEION ANTİK KENTİ) 2005 YILI KAZI ÇALIŞMASI

Tülin ÇORUHLU*

Balıkesir İli, Burhaniye İlçesi, Ören Mahallesi içinde yer alan Adramytteion antik kentine ait, Ören mevki 24-26 pafta, 249 ada, 8-9 parsellerde yer alan arkeolojik alanda (Çizim: 1)¹ Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi Müdürlüğü ve Sakarya Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü paylaşımlı, 2005 dönemi kazı çalışmaları 05.07.2005-03.09.2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.² Koruma ve konservasyonla ilgili çalışmalar ödeneğin kazı dönemi sonuna rastlaması dolayısıyla 07.09.2004-07.10.2005 tarihlerinde tamamlanmıştır.³

Çalışmalar yoğun oranda 229 ada 8-9 parsellerde yürütülmekle birlikte, antik kentin yayılım planını ve kültür tabakalaşmasını belirlemeye yönelik diğer çalışmalar imkânlar ölçüsünde sürdürülmüştür. Jeofizik ölçümler⁴ olarak alanda manyetik ve rezistivite (özdirenç) ölçümleri yapılmıştır. Manyetik ölçümler çerçevesinde alan 1x1 metrelik karelere bölünmüştür. Köşe noktalarında

* Yrd. Doç. Dr. Tülin ÇORUHLU, Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, Sakarya/TÜRKİYE. tcoruhlu@sakarya.edu.tr

¹ Kazı alanı planı (Ören Mahallesi 24-29R imar paftası 249 ada 8-9 No.lu parsel)

² Kazı ekibi Burhaniye Belediyesinin Ören Mahallesi'ndeki 8 numaralı evini kazı evi olarak kullanmıştır. Kazı deposu Burhaniye Belediyesi Fen İşleri şantiyesindedir. Öğrenciler, M.E.B. Burhaniye öğrenci pansiyonunda konaklamıştır. Ekibin yemek ve iiaşesi Burhaniye Belediyesi tarafından, kazı araç-gereç demirbaşları, 60 m²'lik prefabrik kazı evi, işçiler ve masrafları Burhaniye Kaymakamlığı Mahallî İdareler Birliği tarafından sağlanmıştır. Koruma ve konservasyonla ilgili masraflar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü'nün kazı için ayrılan ödenekle gerçekleştirilmiştir. Jeofizik ölçümleri ile ilgili ekip ve makine cihazları, Sakarya Üniversitesi desteğiyle sağlanıp Jeofizik Mühendisliği Bölümü Başkanlığı tarafından oluşturulan ekip ile arkeojeofizik haritalarını hazırlanmıştır. Alan çalışması pazartesi (izin günü) hariç haftanın her günü sabah 7.30-akşam 17.00 arasında fiilen devam etmiştir.

³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 01.06.2005 gün ve 74555 sayılı ruhsatı.

⁴ Bu çalışma Yrd.Doç.Dr.Can Karavul tarafından sürdürülmüştür.

manyetik ölçümler mikromanyetometre cihazıyla yapılmıştır. Ayrıca alan 2x2 metrelik karelere bölünerek köşe noktalarında manyetik ölçümler alınmış ve bu ölçüm değerleri sonucunda alanın manyetik arkeojeofizik haritaları oluşturulmuştur. Elektrik ölçümler olarak farklı açılım sistemleri (Wenner, Schulumberger ve arkeojeofizikte Türkiye’de ilk kez Dünya’da da üçüncü kez kullanılan kare açılım metotları) kullanılmıştır. Elektrik ölçümlerle alanda oluşturulmuş olan 1x1 ve 2x2 metrelik karelerin köşe noktalarında yer altına doğru 10 metre derinliğe kadar ölçümler yapılmış ve arazinin 0-10 metre arasındaki kat haritaları modellenmiştir. Söz konusu ölçümlerin ardından, aralarında 70 cm. genişliğinde yollar kalacak şekilde, 2004 yılı planına sadık kalınarak, tüm alan 700x700 santimetrelilik plan karelere bölünmüştür. Sırası ile H III, FII, E-IV, E-III, E-II açmalarında çalışılmıştır. Her açmanın röperi deniz seviyesine göre alınan ölçümlerle belirlenmiştir.

H III Açması: (Başlangıç ve Bitiş Kodu: 17.80/15.10)

H III açmasında kuzey-güney doğrultusunda uzun kireç harçlı moloz taş duvarı ve onu doğu-batı doğrultusunda kesen kil harçlı moloz taş örgülü bir başka duvar tespit edilmiştir. İkinci duvarın her iki tarafının, birinci duvarın ise batı yüzünün freskolu olduğu ancak fresko tabakasının (tavan ve duvarlara ait) duvar sıvası ile birlikte mekân içine doğru parçalar hâlinde devrildiği görülmüştür. Söz konusu freskolar yapıştırma yöntemiyle titiz bir şekilde kaldırılmış ve koruma altına alınmıştır. Detaylı çalışması tamamlanmayan freskoların teknik, renk ve motif özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, duvar yüzeyine farklı dönemlerde en az iki tabaka hâlinde işlenmiş oldukları fark edilmiş, değerlendirilmesi daha sonra yapılmak üzere bilimsel metotlarla depolanmıştır.

Açma içine belli bir düzende yayılmış olan freskolu siva parçalarından oluşan bu tabakanın hemen altında aralarında ticarî amphora da bulunduğu pişmiş toprak çanak çömlek ve tekne formu oluşturan büyük tuğla levhalar ile karşılaşmıştır. Bu tabaka temizlendikten sonra çalışma bu seviyede durdurulmuştur. Doğu-batı doğrultulu toprak harçlı duvarın üzerine orijinal harç hazırlanarak duvarların üzeri seviyesinde korunmuştur.

F II Açması (Başlangıç ve Bitiş Seviyesi: 18.60-16.20 m.) (Resim: 4)⁵

Açmanın başlangıç ve bitiş seviyeleri arasında belirgin bir kültür tabakasına rastlanmamış ve alanda karışık malzeme ele geçirilmiştir. 18.00 ve 17.60 kodlarında $\frac{3}{4}$ oranında sağlam, *sgraffito* tekniğiyle yapılmış Bizans Dönemine ait iki kap ile 13. yüzyıla ait, kahverengi sırlı ve astar kakma tekniği ile süslenmiş Selçuklu örneklerini hatırlatan, seramik bir kabin kaide ve gövdesine ait iki parça bulunmuştur. Bu örneklerin yanı sıra sigara paketi gibi modern atıkların da 17.70 kodunda bulunmuş olması alanın çok karışmış olduğunu ve bir tabaka tespitinin imkânsızlığını ortaya koymuştur.

F II açmasının batı yönünde 17.00 kodunda a1 – a7 kareleri boyunca uzanan kil harçlı, küçük moloz taş örgülü freskolu bir duvar da tespit edilmiştir. Aynı seviyede açmanın doğu ve kuzey yönlerinde atık hâlde amorf keramik, tuğla ve taş parçaları karışık vaziyette yığın hâlinde bulunmuştur. Freskolu duvardan kopup düşmüş olan fresko parçaları yapıştırma yöntemi ile kaldırılmış, 2006 döneminde değerlendirilmesinin yapılması için depolanmıştır. Duvarın temizlenen yüzeylerinde üç tabaka hâlinde sıva üzerine fresko katı belirlenmiştir. Bu tabakalardan en üstteki üçüncü tabakanın üslup itibarıyla Erken Bizans Dönemine ait olduğu düşünülmektedir. Dolayısı ile duvar yüzeyinde *in situ* olan birinci tabakaya, duvarın alt seviyesinde yine *in situ* parça ikinci tabakaya, açma toprağından karışık olarak toplanan fragmanlar ise üçüncü tabakaya ait olup söz konusu duvarın üç ayrı dönemde kullanıldığına işaret etmektedir. Açmada çeşitli seviyelerde çok sayıda taş ve pişmiş toprak ağırlık ve ağırşak bulunmuştur. 16.20 kodunda, sıkıştırılmış sarı toprak zeminle karşılaşıldığından kat bitimi olduğu düşünülerek, bu sezon için çalışma bu seviyede bitirilmiştir. 80 cm. yüksekliğindeki duvar, olumsuz dış etkenlerden korumak maksadı ile üzeri aynı seviyede ve orijinal harcına uygun saman + kil + tatlı su karışımı harç ile dondurulmuştur. Bu işlemin ardından üzeri örtülerek geçici olarak koruma altına alınmış, daha sonra açma üzeri oluklu sac levha ile örtülmüştür.

⁵ Pişmiş toprak koku şişesi, Roma devri, FII açması, buluntu seviyesi 17.40 m.

E-IV Açması (Başlangıç ve Bitiş Seviyeleri: 19.10-17.20 m.) (Çizim: 9)⁶

Tabaka tespiti mümkün olmayan açma toprağında, Helenistik Dönemden, Geç Bizans Dönemine kadar yayılan çeşitlilikte amorf pişmiş toprak çanak çömlek, figürin, tuğla ve taş mimarî plâstik parçaları ile karşılaşmıştır. 17.98 seviyesinde rastlanan ve üzerinde kontur kazıma tekniği ile işlenmiş eşit kollu haç motifi bulunan 5-6.yüzyıla ait olduğu düşünülen kırık sütun başlığı dikkat çekicidir.

18.30 seviyesinde görülmeye başlayan ve doğu-batı doğrultusunda uzanan, moloz taş ve kireç harcı dolgulu, iri kesme taş kaplamalı (duvar yüzeyinde taşların nişler şeklinde kalan izleri mevcuttur) ve 1.85 metre genişliğinde bir duvar görülmüştür. Duvarın alt seviyesindeki *in situ* durumunda taşlar arasındaki, mimarî plâstik parçalar ve 140-150 cm. uzunluğunda yekpare taşların bir Roma Dönemi yapısına ait olduğu ve bu duvarda devşirme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Duvar, açmanın doğusunda g3/g4/g5 karelerinde başlayıp açmanın batı kenarında a2/a3/a4 karelerine doğru devam etmektedir. Söz konusu bu duvar ile aynı seviyede e1/g1 kareleri arasında moloz taş örgülü ve kireç harçlı mimarî parça ile de karşılaşmış olup sadece 0,5 metrelik bir bölümü görülebilen bu duvarın ana duvarla ilişkisi konusundaki yorum E-V açmasının açılmasından sonra yapılabilecektir. 17.40 seviyesinde, a7/b7 kareleri arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve 0,5 metre genişliğinde kil harçlı moloz ve devşirme taşlı bir duvar yer almaktadır. Bu duvarda 0,26 metre çapında tahrip edilmiş bir sütun gövdesi devşirme olarak kullanılmıştır. Bu açmadaki çalışmalar, açma ortasında doğudan batıya uzanan büyük duvarın (1,30 metre yüksekliğe ulaştığı seviyede), kuzeyinde tahrip edilmiş muhtemel taş kaplama bir taban, güneyinde batıdan doğuya doğru meyil yapan sıkıştırılmış toprak bir yol olduğu düşünülen tabakada bırakılmıştır.

4-6. yüzyıllara ait olduğu düşünülen bu duvarın kimliği ise ancak etrafındaki açmalar açıldıktan sonra kesinleşebilecektir.

⁶ E-II, E-III, E-IV açma planları, (Çizim: Fahri Yıldırım-Erşah Çakır), sağ baştaki plan E-IV açmasını göstermektedir.

E-III Açması (Başlangıç ve Bitiş Seviyesi: 19.35-17.20 m.) (Çizim: 9)⁷

Burada karşılaşılan, a1/b1 kareleri arasında başlayıp b7/c7 karelerine kadar devam eden, kil harcı ile devşirme ve moloz taş örgülü, 0,5 m. genişliğindeki duvarın E-IV açmasından gelen duvar olduğu anlaşılmıştır. 18.70 seviyesinde e1/f1 kareleri arasında yarısı açma duvarı içinde kalan 0,4 m. yüksekliğinde kırık bir *pithos* dibi ile karşılaşılmış ve bu parça temizlenerek şimdilik yerinde korunmuştur. Bu açmanın en dikkat çeken buluntusu c7/d7 karelerinden başlayıp kuzeye doğru yarım daire çizerek g7 karesinde sonuçlanan, kil harcı moloz taş örgülü duvardır.

Seramik pişirim fırını olduğu düşünülen duvarın fırın ağzına yakın olan iç kısmı aşırı yanmadan dolayı erimiş ve yüzeyinde sarkıtlar oluşmuştur, dış kısmı ve fırın ağzına uzak kısımlardaki bağlayıcı kil harcı yer yer pişerek tuğlalaşmıştır. Fırın batı tarafından ve bir kısmı fırının altında kalan, c3 karesinden başlayıp güneye doğru uzanan bir Roma Dönemi duvarı üzerine oturmaktadır. Bu duvarın iç kısmında (batı) freskolu sıva izleri tespit edilmiş olup bu bölümde yoğun oranda geç Roma Dönemi çatı kremitleri de bulunmuştur. E-IV açmasından gelip bu açma boyunca fırın ağzına kadar uzanan kil harçlı moloz taş örgülü duvar da yukarıda bahsedilen Roma duvarı üzerinden geçmektedir. Açmanın fırın dairesi ve kuzey bölümü yığın hâlinde amorf keramik buluntu vermiştir. Bu açmanın batıdan kuzey-güney doğrultusunda uzanan duvar ve güneyden fırın duvarı ile sınırlanan kuzey-doğu bölümü fırın küllüğü ve çöplüğü olarak kullanılmış mekândır. Fırın çöplüğünün girişi ise E-IV açmasının güney-batı köşesindedir.

Tabaka tespiti yapılamayacak kadar karıştırılmış olan toprağın içinden gelen keramik buluntular, bu fırın ya da fırınlarda üretilmiş olup Adramytteion'un kap tipolojisini verebilecek niteliktedir. Seviye 17.20 metreye indiğinde keramik tabakasının durduğu ve temiz bir toprak tabakası ile karşılaşıldığı için, bu açmada kazı işlemi durduruldu, temizlik ve koruma önlemleri alındı.

⁷ E-II, E-III, E-IV açma planları, (Çizim: Fahri Yıldırım-Erşah Çakır), ortadaki plan E-III açmasını göstermektedir.

Çalışmanın yoğunluğu ve kazı evinin henüz tamamlanmamış olması nedeni ile değerlendirilmesi aksayan bu malzeme kasalanarak kazı deposuna kaldırıldı, etüt ve değerlendirme çalışması 2006 çalışma dönemine bırakıldı.

E-II Açması (Başlangıç ve Bitiş Seviyesi: 19.00-17.20 m.) (Çizim: 9)⁸

Bu açmada c1/d1 karelerinden başlayıp güneye doğru yarım daire çizerek, g1 karesine ulaşan fırın duvarı ve d1 karesinde fırın ağız ile karşılaşıldı. E-III'ten gelen kil harçlı üst duvarın fırın ağzının kuzey kenarında bittiği görüldü. a2 karesinden b1 karesine doğru uzanmış tuğla kapaklı bir mezar (GXXV) ve alt kısmında a2/b2 karelerinde uzanan kireç harçlı moloz taş örgülü duvar parçası ile karşılaşıldı. Bu duvarın E-III'te bulunan ve fırının altına doğru devam eden Roma duvarı ile ilişkili olduğu anlaşıldı. d4/d5 karelerinde 0,6x0,6 m. boyutlarında kireç harçlı taş örme bir mimarî öge ile de karşılaşıldı. Bunun bir taşıyıcı kaidesi olduğu ve fırının altındaki Roma Devri duvarlarının oluşturduğu mekânın güneyinde kalan girişinin önündeki gölgeliğin taşıyıcısı olduğu kuvvetle muhtemeldir.

E-III açması ile aynı seviyeye inildiğinde bu açmadaki çalışma durduruldu. Yoğunlukla erken ve Orta Bizans keramik buluntusu veren bu açma toprağı da son derece karışıktı ve yine toprağına karışık olarak freskolu sıva parçaları da bulundu. Bütün olarak fırının planını görebilmek maksadı ile, E-III/E-II arası araba yolu, açmaların 17.20 metredeki seviyesine indirildi. Kil harçlı fırın çöplüğü duvarının üzeri ve fırının duvarları kil + saman + tatlı su karışımı olarak hazırlanan harç ile orijinaline uygun şekilde seviyesinde tamamlanarak donduruldu. Fırının üzeri plana ve yapıya zarar vermeyecek şekilde çelik profiller üzerinde oluklu saç levha ile dairesel formda örtüyle kapatılmıştır. Açmaların etrafına ise üçer sıra tuğla örülerek, yağmur sularının açmaların içine akması engellenmiştir.

⁸ E-II, E-III, E-IV açma planları, (Çizim: Fahri Yıldırım-Erşah Çakır) sol baştaki plan E-II açmasını göstermektedir.

A-/B-I Açmaları

Kazı çalışması 2004 döneminde yapılan ve kilisenin kuzeybatı sınırına rastlayan bu açmalarda, geçen yıl tespit edilen tuğla kapaklı mezarlar numaralandırılmış, ancak açılmamıştı. Bu mezarlar 2005 döneminde ekip üyesi Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu ve antropolog nezaretinde açılmış, temizlenmiş, belgelenecek kaldırılmıştır. Nekropol görünümündeki bu açmaların en sağlam buluntusu GXVI mezarında, mezar hediyesi olarak ele geçirilen yeşil sırlı, yonca ağızlı ve tek kulplu, pişmiş toprak, küçük yağ kabıdır.

Sondaj I Açması (Başlangıç ve Bitiş Seviyesi: 0-1,6 m.)

Ören meydanına uzanan gezi yolu set şelale çay bahçesi önünde Belediye'ye ait park alanı içerisinde, stratigrafik kesit almak amacıyla 2x2 metre sondaj açması yapılmış ve çalışmalar sırasında bu alanda 11. yüzyıl yerleşim kodunun, mevcut şehir kodunun -0,90 metre altında olduğu tespit edilmiştir. Sondaj I açmasında, karın çapı 1,45 metre olan bir *pithosun* 0,85 m. yüksekliğindeki dip kısmı ile karşılaşmıştır. *Pithosun* doğusundan elektrik, batısından su şebekesine ait boruların geçtiği görülmüştür. Dolayısı ile 1970-90'lı yıllarda yapılan alt yapı çalışmaları sırasında eserin parçalandığı anlaşılmıştır. *Pithosun* içi temizlendiğinde içinden çıkan ağız parçasına göre kabın ağız çapının 0,38 m., et kalınlığının 0,11 m. olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kabın içinde 11-12. yüzyıllara ait sırlı seramik parçaları, 1969 darbu 25 kuruş, 1999 darbu 50 bin TL metal paralar ve dip kısmında zeytin yağı posası olduğu düşünülen bir tortu ile karşılaşmıştır. Açmanın kuzey ve doğu tranşelerinde -0,90 metrede tuğla ve taşlarla oluşturulmuş bir taban kaplaması tespit edilmiştir. Bu taban seviyesi *pithosun* kullanıldığı dönemin şehir koduna işaret etmektedir.

Açmanın güney yönünde ise deniz kumu ve çakıl dolgu devam ettiği için, -1,60 m. seviyesinde çalışma durdurulmuştur. Belgeleme çalışmalarının ardından *pithosun* yerinde korunmasının uygun olduğuna karar verilmiş ve üzeri elenmiş toprak ve dere kumu ile örtülmüştür.

PİŞMİŞ TOPRAK VE SERAMİK BULUNTULAR

Ören (Adramytteion) 2005 yılı kazı sezonu çalışmalarında ortaya çıkarılan seramik pişirim fırını, seramik sanatı açısından çok önemli örnekler ortaya koymuştur. Büyük oranda Adramytteion üretimi olarak düşündüğümüz sırlı veya sırsız çanak-çömlek ve diğer buluntuların sayısal çokluğu bu eserlerin değerlendirilmesinin uzun bir döneme yayılacağına işaret etmektedir. Bu raporda söz konusu eserlerin sadece genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır. İlk bakışta yapılan gözlemler fırının tarihinin 4.-6. yüzyıllar arasında olduğu doğrultusunda ve üretimin yoğunlukla küçük boyutlu saklama kapları ve tabak-çanak türü objeler olduğudur. Bu nedenle, fırın çöplüğü ve çevresinden gelen pişmiş toprak malzeme Erken Bizans seramik sanatına işaret etmektedir. Buna rağmen alan toprağında özellikle Roma Dönemi olmak üzere daha erken buluntularla da karşılaşmıştır. Pişmiş toprak buluntular arasında Helenistik Dönem ve Roma Dönemine tarihlenen figürinlerin çokluğu dikkat çeker.

1) Tuğlalar

1a) *Lâhit tuğlaları*: 2005 kazı sezonunda A – I ve B – I açmalarında 9 adet tuğla kapaklı mezar ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla 2004 sezonunda tespit edilen mezarlarla birlikte bu açmalardaki tuğla kapaklı mezar sayısı 16 adede çıkmıştır.⁹ Aynı açmada 2004 sezonunda açık mezar olarak yan yana üç kafatası ve etrafında kemikleri ile bir mezar daha bulunmuştu. Ayrıca E – II açmasında bir kısmı batı tranşe altında kalmak üzere fırın ağzının önüne gelecek şekilde G XXV numarası verilen 1 adet tuğla kapaklı mezarla da karşılaşmıştır. Son derece tahribata uğramış olan mezarlarda ele geçirilen tuğla örneklerine bakarak ortalama tuğla boyutlarının 35x50 cm. boyutunda ve 3 cm. et kalınlığında olduğu anlaşılmaktadır. Tuğlanın kısa kenarında sonraki tuğlaya birleşme kertiği vardır. Bir kısmı iki yandan birleşerek semerdam oluşturan tuğlaların birleşme yerine oluklu çatı kiremitleri yerleştirilmiştir.¹⁰

⁹ Bu açmalarda: G VI, GVII, G IX, G X, G XI, G XII, G XIII numaraları verilen 2004 yılında bulunan mezarlardan, 2005 yılında bulunan mezarlardan başka, G XVI-G XXIV arasında kodlanan dokuz mezar daha ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu mezarlardan çıkan iskeletler ekip üyemiz Antropolog Prof.Dr.İzzet Duyar tarafından değerlendirilmektedir.

¹⁰ Sadece A – I açmasında yer alan G XI 'de tüm bir tuğla ele geçirilmiştir.

Antropolojik veriler çocuk, yetişkin, yaşlı ve kadın-erkek olmak üzere sağlıklı bir nüfus yayılımı göstermektedir.¹¹ Tuğla özellikleri geçmiş yıllara ait örneklerimizle uyum içerisindedir.¹²

1b) Çatı Tuğlaları: Antik Çağdan Bizans Dönemine kadar kullanılan levha hâlinde eğimli çatı kiremitleri¹³ tüm alan toprağında karışık olarak bol miktarda ele geçirilmiş olmasına rağmen, H III açmasında rastlanan ve tümlene çalışması yapılan parçadan yola çıkarak bu levhaların takriben 52x63 cm. boyutlarında ve 1.5-2 cm. et kalınlığında olduğu anlaşılmaktadır. Bu levhaları birleştiren oluklu alaturka kiremitlerde ise üç farklı örnek gözlemlenmiştir. Birincisi yarım daire kesiti verip başlangıçta geniş, uca doğru gittikçe daralan bir form gösteren ve yakın geçmişe kadar kullanım gösteren alaturka kiremit örnekleri, ikinci grup yarım altıgen kesit veren, geniş başlayıp uca doğru daralan, üst kısımda keskin köşe oluşturan kapatma kiremit örnekleri, üçüncü grubu ise yine yarım altıgen kesit veren, ancak altıgenin üç kenarının bütün olarak bir arada olduğu örneklerdir. Bu grupta bir önceki gruptan farklı olarak kiremitin sırt kısmı köşe değil kenar bırakılmıştır.¹⁴

1c) Taban veya duvar kaplama tuğlaları: Çalışmalar sırasında duvar veya taban kaplamasında kullanıldığı düşünülen muhtelif tuğla örnekleriyle de karşılaşılmıştır. Tahmini boyutu 43x46 cm. olan bu örneklerin et kalınlığı 5 cm.dir. Genellikle bir yüzleri düz, diğer yüzleri parmak dekoru ile köşegen ve kenar ortaylardan çekilen düz çizgilerle basit olarak süslenmiştir. Bu izler aynı zamanda malzemenin duvara ya da tabana sağlam tutunmasını da sağlamaktadır.¹⁵

¹¹ İ. Duyar, "Adramytteion İskeletleri", 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı Raporu*, Çanakkale, Haziran 2006.

¹² T. Çoruhlu, "2004 Yılı Ören (Adramytteion Antik Kenti) Kazı Çalışmaları", 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C.1, Ankara 2005, s. 232. T.Çoruhlu, "2004 Ören Ortaçağ Buluntuları", IX. *Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler*, Erzurum 2006, s. 161-162.

¹³ Çatı kiremitleriyle ilgili Bkz. Ö.Özyiğit, "Alaturka Kiremidin Oluşumu", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi* V, İzmir 1990, s.149-179.

¹⁴ Çatı kiremiti örnekleri kazı etütülük malzeme listesine 53, 66-67, 106 numaralarla kayıtlıdır.

¹⁵ Duvar veya taban kaplama tuğla örnekleri kazı etütülük malzeme listesine 64-65, 68-70 numaralarla kayıtlıdır.

2) *Ağırlık, ağırşak ve mühürler*: Çalışmalarımız sırasında Ortaçağa tarihlenen çok sayıda ağırlık ve ağırşak ile karşılaşmıştır. Bu objelerin en yoğun geldiği açmalar ise F II ve E – III yani, seramik fırını çöplüğüdür. Ağırlıklarda iki tip tespit edilmiş olup birincisi dikdörtgen tabanlı, piramidal olarak yukarıya doğru daralan ve üst kısmı yuvarlatılarak sonlandırılmış ve bu kısımda bir ya da iki adet ip deliği bulunan örneklerdir.¹⁶ Bunlar üzerinde parmak baskısı ve çentiklere rastlanmıştır. İkinci grup ağırlıklar dikdörtgen tabanlı ve dairesel olarak yukarı doğru yükselen yassı formda olup üst kısımlarında bir ya da iki deliği bulunmaktadır.¹⁷ Muhtelif çaplarda ve tek delikli olan pişmiş toprak ağırşak örnekleri de yine aynı açmalarda karşımıza çıkar. E – II açmasından 1 adet (PT025/05), E – III açmasından 1 adet (PT011/05), E – IV açmasından 3 adet (PT004/05, PT023/05, PT026/05), F II açmasından 7 adet (PT002/05, PT003/05, PT024/05, PT027/05-4 adet) olmak üzere toplam 12 adet pişmiş toprak ağırşak örneği görülmüştür. Şamotlu ve kırmızı hamurlu olan örneklerin bazıları üzerine kendi renginde astar çekilmiştir.

Seramik pişirim fırını çöplüğünü kapsayan E – III açmasında ele geçirilen 4.7 cm. çapında krem hamurlu ve krem astarlı, ortası delikli ve bir yüzü 7 adet ışınal rölyefle süslenmiş obje ele geçirilmiştir. PT020/05 ile kazı envanterine kaydedilen bu eserin bir dekor mührü veya bir çocuk oyuncağı parçası (tekerlek) olduğu düşünülmektedir.

3) *Figürinler (Resim: 2, 7)*¹⁸

Geçmiş kazı sezonlarında olduğu gibi 2005 kazı döneminde de çok sayıda figürin ve parçaları ile karşılaşmıştır. Mitolojik tanrı ve tanrıçalar, yaratıklar ve gerçek kişilere ait oldukları fark edilen figürinler kalıba basma ve içi boş döküm olarak yapılmışlardır.

¹⁶ Bu örnekler kazı envanterine PT010/05 (E – III Açması), PT001/05, PT005/05, PT022/05 (F II Açması) numaralarıyla kayıtlıdır.

¹⁷ Bu örnek kazı envanterine PT019/05 (E – III Açması) numarayla kayıtlıdır.

¹⁸ Pişmiş toprak mask, HIII açması, pişmiş toprak figürinler, 2-3.yüzyıl, E-III açması.

Kırmızı, krem, gri hamurlu olan objelerin üzerleri kendi rengi veya bir ton açığı ile astarlanmıştır.

HII açması yüzey temizliği sırasında ele geçirilen, dizlerini bedenine doğru çekmiş, uzun elbisesini elleri ile bel hizasında toplayarak, elbisesinin bir ucunu sol omzundan arkaya sallandırmış olan figürün başı yoktur. Ayakları arasında ise yuvarlak bir cisim izlenir. Figürin bu hâliyle doğum yapan bir kadını hatırlatmaktadır. HIII açmasında 16.10 seviyesinde bulunan mask, FII açmasında 17.00 seviyesinde karşılaşılan kadın başı, E-IV açmasında karışık topraktan ve farklı seviyelerde ele geçirilen boğa biçimli ritonun kırık baş kısmı, çeşitli kadın figürlerine ait bacak, beden ve baş parçaları ile mitolojik karakterli erkek figürünü, aynı şekilde E-III açmasından gelen başı olmayan Romalı senatör figürünü, orta yaş üstü bir erkek başı, çeşitli kadın ve erkek figürü parçaları ve insan figürü şeklinde bir riton parçası, E-II açmasında karşılaşılan Kybele başı, Attis başı, çeşitli gövde parçaları tüm açmalarda, dolayısıyla tüm alanda pişmiş toprak figürinlerle sıklıkla karşılaşılabileceğinin delilidir.

4) Kaplar

4a) *Sırsız kaplar*: Ortaçağa tarihlenen sırsız kaplar arasında saklama kabı olarak kullanılan ve Adramytteion üretimi olduğu düşünülen çok sayıda amphora örneklerine özellikle E – III açmasında rastlanmıştır. Bu örnekler, dar ağızlı, dışa kıvrık dudaklı, ince boyunlu, çift kulplu, şişkin karınlı, düz ve sivri dipli, takriben 25-30 cm. yüksekliğinde olan kaplardır. Aynı şekilde geniş ağızlı, dışa kıvrık dudaklı, çift kulplu, şişkin karın ve aşağıya doğru daralan düz dipli, yükseklikleri 8-20 cm. arasında değişen kalabalık bir saklama kap grubu da vardır. Bu grup içerisinde tek kulplu, yonca ağızlı kapların yoğunluğu da oldukça dikkat çekicidir. Yağ kapları olarak kullanıldıklarını düşündüğümüz bu örneklerin, hamurları kırmızı ve kahverengi arası tonlarda olup kendi renginde astarlıdır. Bazılarında astar üzerine beyaz astar boya ile basit bitkisel ve geometrik motifler işlenmiştir. Bazılarının ise boyun kenarlarında bordür hâlinde basit kazıma geometrik dekorlar görülmektedir. (Çizim: 8)¹⁹ Sırsız

¹⁹ Seramik fırını çöplüğünden sırsız seramik saklama kaplar örnekleri (Çizim: Emel Çokhamur)

kaplar arasında gruplayabileceğimiz muhtelif boylardaki tabak ve çanaklar da vardır. Bu örneklerde, aynı formun farklı boyutlarda üretilmiş olduğu da anlaşılmaktadır. Çok sayıda burgulu saplı tava, kapaklı-kapaksız ve düz dipli güveç olarak nitelenebilecek örneklerle de karşılaşılmıştır.²⁰

Tabaka buluntusu olmamakla birlikte, tüm kazı alanı toprağında karışık olarak ele geçirilen Roma dönemi *terra sigillata* kaplar, astar dekorlu örnekler, gri hamur ve siyah astarlı örnekler, Helenistik Döneme ait kırmızı ve siyah figürlü amorf parçalarla da karşılaşılmıştır.

Kazı etütlük listesinde 55 numara ile kayıtlı E – III açmasından gelen pişmiş toprak oyuncak araba olduğunu düşündüğümüz buluntu oldukça ilginçtir. Bu obje ile gerçekleştirilen deneysel testler düşüncemizi kanıtlamıştır.

2005 çalışmaları sırasında yalnızca E – III açmasındaki fırın çöplüğünden 126 adet kandil ve kandil parçası ile karşılaşılmıştır. Diğer açmalardan gelen örneklerle bu sayı çoğalır. Bunlar arasında Erken Ortaçağ örnekleri mevcut olup, bunlarla ilgili değerlendirme çalışmaları sürmektedir. (Resim: 3, 5)²¹

4b) Sırlı kaplar: Sırlı kapların en erken örneği G XVI mezarından gelen 8 cm. yüksekliğindeki yonca ağızlı, dar boyunlu, şişkin karınlı, düz dipli ve tek kulplu, açık yeşil sırlı mezar hediyesidir. 2002 ve 2004 dönemlerinde de mezar hediyesi olarak iki adet benzer örneği ile karşılaştığımız bu eser, öncekilere göre en sağlam örnek olup kazı envanterine PT015/05 numarasıyla girmiştir. 5.-6. yüzyıllara tarihlenen bu örneğin Adramytteion'da mezar hediyesi olarak kullanılma geleneği olduğu daha önceki örneklerle bakılarak ileri sürülebilir.²²

İnce ve kalın *sgraffito*, *champleve*, astar kakma, akıtma sır teknikleri ile süslenmiş çok sayıda tabak, çanak ve saklama kabı örnekleriyle de

²⁰ Bu malzemeler üzerindeki çalışmalar halen devam etmektedir.

²¹ Pişmiş toprak yağ kandili, Roma Devri. HIII açması, Pişmiş toprak yağ kandili, Roma Devri, E-IV açması.

²² 2002 kazı sezonu kilise güney duvarının dışında yer alan G II mezarı ile 2004 kazı sezonunda kilisenin batı duvarı dışında G IV mezarı hediyesiyle aynı konumda ve özelliklerdedir. Bkz. T.Çoruhlu, "Adramytteion/Ören 2002 Kazısı Ortaçağ Keramik, Cam ve Metal Buluntuları", 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı C.2*, Ankara 2003, Resim 4 ve Çoruhlu 2005: Resim 2.

karşılaşmıştır. Bu eser grubu 11-14. yüzyıllara tarihlenmektedir. Özellikle F II açması ve E – II açmaları bu yönden zengin buluntular vermiştir.²³ Genellikle açık sarı, yeşil, kahverengi tonlarında sırlı olan bu örneklerin üzerine kazıma veya astar kakma olarak geometrik, bitkisel ve figür bezemeler uygulanmıştır.²⁴

CAM BULUNTULAR

1) *Bilezikler*: Önceki sezonlarda olduğu gibi bu sezonda da bol miktarda cam bilezik parçası ele geçirilmiştir. Bileziklerde koyu mavi, siyah, kırmızı, sarı, kahverengi, opak cam kullanılmıştır. Çapları 5-8 cm., kesit çapları 0.6 ile 1 cm. arasında değişen bilezikler daire, yassı yuvarlak, B ve D kesitler vermektedir. Ele geçirilen parçalar tümlenebilecek nitelik taşımamaktadır. Üzerlerinde kazıma motifler, yivler ve cam ipi sarma spiraller bulunan bu grup buluntular Orta ve Geç Bizans Dönemine tarihlenmektedir.²⁵

2) *Şişe ve kaplar*: Özellikle seramik pişirim fırınının yer aldığı E – II ve E – III açmalarından gelen zengin örnekler kapların bir kısmının Adramytteion'da üretilmiş olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Açık-koyu kahve, açık-koyu mavi, açık-koyu yeşil ve opak renklerde olan bu cam buluntuların arasında Roma Dönemine ait örnekler yer almaktadır. Bunların çoğunluğu Ortaçağ camları olarak değerlendirilmiştir. Açık üfleme ve kalıba üfleme teknikleri ile yapıldıkları anlaşılan parçalar arasında düz dipli halka dipli, daralarak yükselen kademeli halka dipli, şişkin gövdeli, dikey ya da spiral yivli gövdeli, boğumlu ya da düz boyunlu, kulplu, dik veya dışa kıvrık ağızlı form verecek

²³ Bu örnekler 2005 kazı etütük malzeme listesinde 18, 77, 79-80, 108 (E – II Açması), 116 (E – III Açması), 9, 117 (F II Açması) numara ile yer almaktadır.

²⁴ Detaylı bilgi için Bkz. Çoruhlu 2005: s. 233. Krş. için L.Doğer, "Anaia-Kuşadası Kadikalesi Kazısı 2002 Yılı Bizans Dönemi Seramik Buluntularının Ön Değerlendirmesi", *Sanat Tarihi Dergisi Aydoğan Demir'e Armağan XIII/1*, İzmir 2004, s. 1-31. K.Dark, *Byzantine Pottery*, Tempus, Charleston 2001, f.36-37, 41-42, 55-58.

²⁵ Ü. Özgümüş, "Anadolu'da Bizans Dönemi Camcılığı", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 12*, İstanbul 1993, s.42. G.R.Davidson, "The Minor Objects", *Corinth, Vol.XII*, New Jersey 1952, p.263-264, f.2143-2144,2147-2148. G.Köroğlu, "Yumuktepe in the Middle Ages", *Mersin-Yumuktepe a Reappraisal*, Congedo Editore 2004, p. 130, p. VIII.

parçalarla karşılaşmıştır. Süslemelerinde ise basit cam ipi veya kazıma usulü ile yapılmış basit geometrik bezemeler, su yolu bordürleri, özellikle kulplar üzerine cam ipi applike edilerek oluşturulan kıvrımlar izlenmektedir. Bu özellikleri, benzer örneklerle karşılaştırıldığında genel olarak 10.-11. yüzyıllara ait oldukları anlaşılmaktadır.²⁶

KEMİK BULUNTULAR

1) *İğneler ve düğme*: İğne ve saç tokası gibi fonksiyonlarla kullanıldığı düşünülen işlenmiş kemik objelerle 2003-2004 kazı dönemlerinde de karşılaşmıştır. 2005 döneminde F II açmasından 9.2 cm. uzunluğunda, çift delikli, oval kesitli bir örnek (K004/05), yine aynı açmadan 7.5 cm. uzunluğunda, daire kesitli, topuz başlı ve burgulu yivli gövdeli (K003/05), kaliteli işçilik gösteren örnekler ile daha kaba işçilik sergileyen 6.5 cm. uzunluğunda kare kesitli başlayıp uca doğru incelen 3 adet kemik iğne ele geçirilmiştir (K001/05).²⁷ E – III açmasında 1.8 cm. çapında, tek delikli, kaba işlenmiş bir kemik düğme de ele geçirilmiştir. (K005/05).

2) *Yüzükler ve aksesuar*: F II ve H III açmalarında 2 adet yüzük parçası ile karşılaşmıştır. H III açmasında bulunan örnek kaliteli bir işçilik gösterip kaş kısmı yüksek tutulmuştur. F II açmasında ele geçirilen 3.1 cm. uzunluğundaki kolye sarkacı dikkat çekici bir örnektir (K002/05). Top biçimindeki üst kısmı ip deliklidir. Damla şeklinde aşağıya uzanan sallantı kısmı üzerinde basit kazıma dekorlar vardır.

3) *Delici ve kesici uçlar*: Daha önceki yıllarda karşılaşıldığı gibi bu sezonda da obje niteliği kazandırılmış çok sayıda hayvan dişleriyle karşılaşmıştır. Bunların kesici ve kanca amaçlı kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

²⁶ Özgümüş, *a.g.m.*, s. 40-41. Davidson, *a.g.m.*, p. 98,107,111-112,114, f.633,684,720,727-728,746,811.

²⁷ Davidson, *a.g.m.*, p.79, f.1260-1269. Köroğlu, *a.g.m.*, p. 119, p. X:3,4,6.

METAL BULUNTULAR

1) *Sikkeler*: Ören 2005 kazı çalışmaları sırasında 1 adet Helenistik Dönem Apameia (M.133-48) şehir sikkesi, 2 adet (Aleksandreia Troas şehir sikkesi bulunmuştur. Bunlardan biri İmparator Caracalla (198-217), diğeri Severus Aleksander (222-235)'e aittir. 313-317 yıllarına ait 1 adet I.Licinius sikkesi ve Ortaçağa tarihlenen 2 adet sikke bulunmuştur. F II aşmasından gelen sikkelerden ilki İmparator Arcadius (395-408)'a tarihlenen Centenionalis, diğeri ise XI.-XIV. yüzyıllara tarihlenen bakır üzerine gümüş kaplama billon aspron trachydir.²⁸ Bunlar yanında 10 adet sikke, yüksek korozyona sahip olduğu için tarihlenememiştir.²⁹

2) *Çanlar*: F II aşmasından ve E – III aşmasından birer adet bronz çan çıkarılmıştır (M005/05-M003/05). Küçük boyutta olan bu eserlerin yükseklikleri 1.2 ile 2.8 cm. arasındadır. F II aşmasından çıkan çanın ağız kenarının bir parçası eksiktir.

3) *Takı ve aksesuarlar*: F II aşmasından 1.8 cm. çapında daire kesitli bronz bir yüzük (M007/05), E – IV aşmasından 3.2 cm. çapında demir halka (M006/05), H III aşmasından yüzük olabileceği düşünülen bronz bir halka çıkarılmıştır. F II aşmasında kurşundan yapılmış, dekoratif bir bileklik parçası(?) da bulunmuştur.

4) *Bıçak ve tıp âletleri*: F II aşmasından 1 adet demir bıçak ucu ve ucu kaşık formunda bronz bir tıp âleti (M0001/05) ile E – III aşmasından 14.7 cm. uzunluğunda 1 adet demir bıçak ucu (M009/05) ve F II aşmasında bulunan örneğe benzer bronz bir tıp âleti (M002/05) çıkarılmıştır. Ayrıca aynı aşmada 5.2 cm. uzunluğunda demir bir ok ucuyla da karşılaşmıştır (M004/05).

5) *Kanca ve çiviler*: Geçmiş kazı dönemlerinde olduğu gibi 2005 sezonunda da çok sayıda demir ve bronzdan yapılmış kanca ve çivilerle karşılaşmıştır (M008/05).³⁰ Bu grup içerisinde en dikkat çekici örnek seramik pişirim fırınının

²⁸ T. Çoruhlu-E. Çakır, "Adramytteion Sikkeleri (2004-2005)", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Edebiyat Dergisi VII-2, 2005*, s. 155-156, Kat.No.4, 5, 6, 14, 22, 31.

²⁹ Çoruhlu-Çakır, *a.g.m.*, Kat.No. 46, 52-60.

³⁰ Çoruhlu 2005: s. 236. G.R.Davidson, *a.g.m.*, f.1038'de demir ve dörtgen kesitli, yuvarlak başlı ve 16 cm. yüksekliğindeki çiviler 11.-12. yüzyıllara tarihlenmiştir.

ağız kısmı önünde ele geçirilen 17 cm. uzunluğunda ve her iki ucu zıt yönlere kanca yapan demir objedir. Bu buluntunun fırın kapak kilidi olması ihtimali yüksektir (M010/05).

TAŞ BULUNTULAR

1) *Mimarî parçalar:* Açma topraklarında karışık olarak karşılaşılan kimliği belirlenemeyen çok sayıda, amorf parça halinde mermer, taş ve granitten yapılmış mimarî plâstik ve figür parçalarıyla (TM001/05 ve Etütlük No:6) karşılaşılmıştır. Bunların bir kısmının Roma Dönemine ait olduğu aşikârdır. Ancak en dikkat çeken örnek E – IV açmasında serbest hâlde bulunan alt çapı 22x22 cm., üst çapı 36x36 cm. olup bir kenarı kırık hâlde bulunan ve bir yüzünde konturları kazınarak işlenmiş eşit kollu hac motifi bulunan mermer impost başlıktır.³¹

2) *Ağırşaklar ve taş ezici:* 5 adedi gri, 1 adedi porfir olan 6 adet ortadan tek delikli taş ağırşaklar, T001/05 ile T007/05 kazı envanter numarası ile kayıt edilmiştir. Gri olan ağırşak örneklerinden bazılarında yatay yivler ve geometrik çentikler görülmektedir. E – III açmasından çıkan, kayrak taşından işlenmiş, bir tarafı ezici, diğer tarafı kesici nitelikte T006/05 kazı envanter numarasıyla kayıtlı buluntu farklı bir örnektir.

FRESKO BULUNTULARI (Resim: 6)³²

Tüm açmalarda toprağa karışmış hâlde, bol miktarda freskolu duvar harç parçasıyla karşılaşılmıştır. Geometrik ve bitkisel motiflerin hâkim olduğu anlaşılan bu fragmanların bir kısmının Ortaçağ öncesine ait mekânları süsleyen duvar resimlerinin parçaları olduğu anlaşılmaktadır. Ancak F II açmasında karşılaşılan ve kuzey-güney doğrultusunda uzanan kil harçlı, moloz taş örgülü duvarın güney cephesinde *in situ* korunagelen freskolu yüzey üzerinde üç

³¹ Bu örnek kazı etütlük listesinde 6 numara ile kayıtlıdır.

³² Zeytin dalı tasvirli freskolu siva parçası, 2.yüzyıl, HIII açması.

tabaka hâlinde tespit edilen duvar resmi kalıntılarının üçüncü tabakasının Erken Hıristiyanlık Dönemine ait olabileceği düşünülmektedir. Freskolarda genel olarak beyaz, krem, sarı, pembe, kahve, kırmızı, mor ve siyah renklerin kullanıldığı görülmektedir. Bu parçaların harç kalınlıklarına ve *stucco* zeminlerine bakıldığında, beden duvarı ve tavanlara ait fresko uygulamaları oldukları anlaşılmaktadır.

KAZI ALANI VE BULUNTULARLA İLGİLİ KORUMA VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

- 1) E-IV/E-III/E-II/FII/HIII açmalarının kenarları yağmur sularının açma içlerine akmasını engellemek amacıyla iki sıra tuğla duvarlar ile çevrildi.
- 2) E-III/E-II açmaları arasında yer alan seramik pişirim fırınının üzeri çelik profilli ayaklar üzerinde oluklu saç ile örtüldü. Fırın duvarları orijinal harcına uygun malzeme ile sağlamlaştırıldı.
- 3) FII açmasındaki freskolu duvarın üzeri profil çelik ayaklar üzerinde oluklu saç ile örtüldü.
- 4) HIII/FII/E-III/E-II açmalarında yer alan kil harcı ile örülmüş duvarların üzerleri aynı seviyede korunmak koşuluyla, orijinaline uygun harç ile dondurulmuştur.
- 5) 2004 yılında ortaya çıkarılan basit haç planlı ve 11.yüzyıla tarihlenen kilisenin duvar kalıntılarının seviyesi, dış etkenlerden korunması amacıyla, orijinaline uygun harç ile dondurulmuştur³³.
- 6) Alanı çevreleyen tel örgünün ve kapılarının hasarlı olması nedeni ile tel örgü ve kapılar yenilenmiştir.
- 7) Kazı alanı ile ilgili açıklayıcı levhalar hazırlanıp asılmıştır.
- 8) Kazı alanındaki elenmiş alan toprağı tahliye edilerek, genel çevre temizliği yapılmıştır.

³³ Kilise duvarlarının seviyesinde dondurulması için hazırlanan kireç harcının reçetesi Restoratör Celâlettin Küçük tarafından hazırlanmıştır.

9) 2004/2005 sezonlarında bulunan bakır ve bronz sikkeler konservatör tarafından temizlenerek, laklanmıştır.³⁴

10) Kazı araç-gerecini korumak ve depo çalışmaları yapmak üzere eksikliği çekilen mekân problemini kısmen çözebilmek amacıyla kazı alanının kenarına 60 metre karelik prefabrik kazı evi yaptırılmıştır.

11) Yaklaşık 600 metreküp elenmiş kazı alanı toprağı ilçe belediyesinin park bahçelerine tahliye edilmiştir.

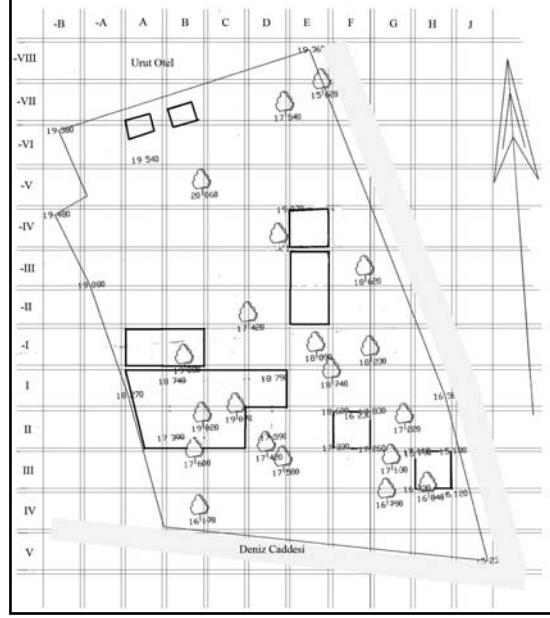
SONUÇ³⁵

Adramytteion antik kenti 2005 dönemi kazı çalışmaları sırasında elde edilen bulgular kentin Roma ve Bizans Dönemine ışık tutacak niteliktedir. Burhaniye ve Örenin tanıtımı açısından da büyük önem arz eden Adramytteion antik kenti kazı çalışmalarına yerel - ulusal basın ve yayın organları tarafından ilgi gösterilmiştir. Basının bu ilgisi yerli ve yabancı çok sayıda turistini alanı ziyaret etmesini sağlamıştır. Kazı çalışmaları sırasında Burhaniye Belediyesi ve Arkeoloji Derneği'nin düzenlediği bir panelde çalışmalar konusunda yerli halk bilgilendirilmiştir.³⁶

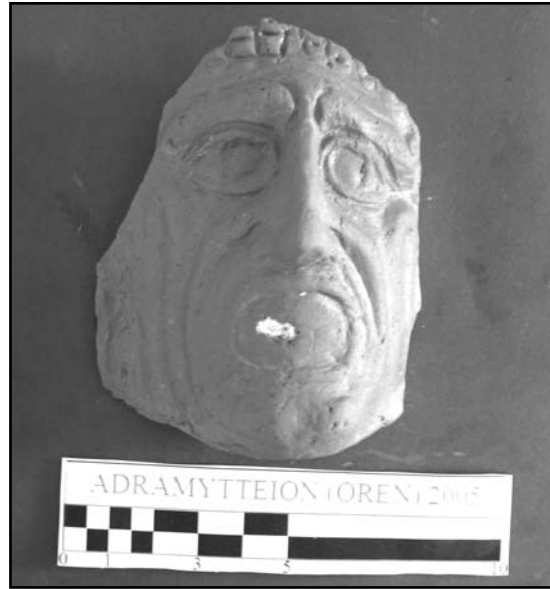
³⁴ Bu çalışma Konservatör Nilüfer İcen tarafından gerçekleştirilmiştir.

³⁵ Kazı alanının üstten görünüşü-2005 (Foto: T. Çoruhlu)

³⁶ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü'ne, Balıkesir Valiliği'ne, Balıkesir Mahallî İdareler Başkanlığı'na, Balıkesir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Kuva-yi Milliye Müzesi Müdürlüğü'ne, Burhaniye Kaymakamlığı'na, Burhaniye Belediye Başkanlığı'na, Burhaniye Arkeoloji Derneği'ne, Clup Orient'e, Burhaniye halkına ve fedakar kazı ekibi ve çalışanları; Doç.Dr.Yaşar Çoruhlu, Prof.Dr.İzzet Duyar,Yrd.Doç.Dr.Can Karavul, Dr.Figen Furtuna, Öğ.Gör.Gülşen Tezcan, Araş.Gör.Alper Kıyak, Nilüfer İcen (Konservatör), Fahri Yıldırım, Erşah Çakır, Nafize Tatar, Emel Çokhamur (Teknik ressam), Özlem Oktay, Hande Kanatlı, Zehra Dedebeali, Derya Atamtürk, Mehmet Küçük, Aral Tanca Kaya, Zeynep Hağur Kaya, Yokiko Güleç, Murat Nihat Güven, Bilgehan Çoruhlu, Harun Kaçmaz, Bülent Keskin, Tolga Coşkuntuna, Deniz Beşe, Tuğba Zengin, Zafer Yılmaz, Şenay Balaban, Murat Kamazoğlu, Mustafa Bozan, Tuğçe Duran, Aydan Çakar, Ayşe Kenar, Serap Zengin, Canan Cibi Deniz Romey, Canan Schlagenhof ve İşçiler; Fulya Sakar, Günaydın Şahan, Nedim Akgün, Şaban Oruç, Nadir Karabulut, Yasin Sırlan, Yüksel Akgün, Mehmet Alaca, Hilmi Çakır, Cihan Sırlar, Mehmet Duman, Bayram Kara, Tahsin Budak'a teşekkürü borç bilirim.

Resim 1: Kazı alanı planı (Ören Mahallesi 24-29R imar paftası 249 ada 8-9 No.lu parsel)
(Çizim: Zehra Dedebali-Bilgehan Çoruhlu)

Resim 2: Pişmiş toprak mask, HIII açması

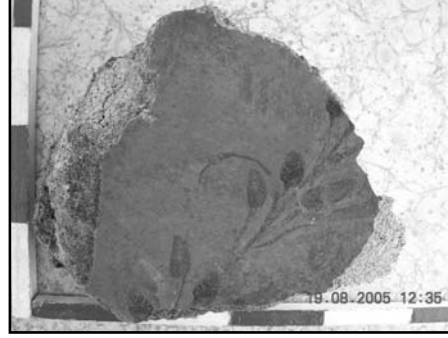
Resim 3: Pişmiş toprak yağ kandili, Roma Devri. HIII açması

Resim 4: Pişmiş toprak koku şişesi, Roma Devri, FII açması, buluntu seviyesi 17.40 m.

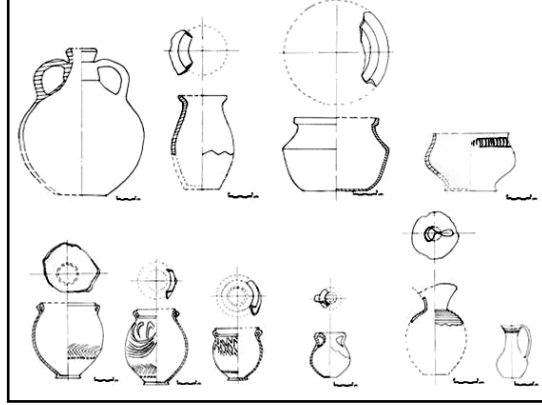
Resim 5: Pişmiş toprak yağ kandili, Roma Devri, E-IV aşması

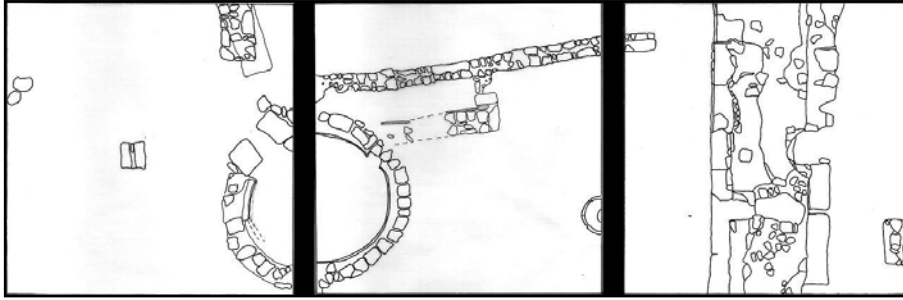
Resim 6: Zeytin dalı tasvirli freskolu siva parçası, 2. yüzyıl, HIII aşması

Resim 7: Pişmiş toprak figürinler, 2-3. yüzyıl, E-III aşması

Resim 8: Seramik fırını çöplüğünden sırsız seramik saklama kap örnekleri (Çizim: Emel Çokhamur)

Resim 9: E-II, E-III, E-IV açma planları, (Çizim: Fahri Yıldırım-Erşah Çakır)

Resim 10: Kazı alanının üstten görünüşü-2005 (Foto: T. Çoruhlu)

2004-2005 YILLARI BİTLİS KALESİ KAZISI

Kadir PEKTAŞ*

Bitlis, şehrin ortasından geçen derenin Doğu Toroslar arasına açtığı dar ve derin bir vadi üzerinde kurulmuştur. Vadinin orta kesiminde dik yamaçlı doğal kayalık üzerine yerleştirilen kale, heybetli görüntüsünü günümüzde de sürdürmektedir.

Böylesine önemli bir stratejik noktada yer alan Bitlis Kalesi'nin ilk yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Yapı ile ilgili bilgi içeren tüm kaynaklar, yapının ilk defa Büyük İskender'in komutanlarından Badlis tarafından kurulduğunu, hatta şehrin adını buradan aldığını tekrarlamaktadır. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kullanılan kale, 19. yy. ın sonlarında terkedilmiş, buradaki yapıların taşları halk tarafından sökülerek kullanılmıştır.

Osmanlı Döneminde kale hakkında en detaylı bilgi Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde yer almaktadır. 17. yüzyılda Bitlis'e gelen Evliya Çelebi, 4000 adım olan kale içinde büyük bir han sarayı ile 300 kadar evin bulunduğunu belirtmektedir¹. Kale ile ilgili ilk görsel belge, 16.yüzyılda kenti görerek tasvir eden Matrakçı Nasuh'un Bitlis Kalesi minyatürüdür². Burada Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiler büyük ölçüde doğrulanmaktadır.

Günümüzde iç kısmı büyük ölçüde toprakla dolmuş olan kalenin içindeki yapıları ortaya çıkarıp restorasyonlarını gerçekleştirerek hem bölgeye hem de Anadolu-Türk sanatına katkı yapmak amacıyla, Bitlis Valiliği'nin önyak olmasıyla, 2002 yılında kazı için Kültür Bakanlığı'na müracaat yapılmış,

* Doç.Dr. Kadir PEKTAŞ, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Kınıklı Kampusü, Denizli/TÜRKİYE.

¹ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Çev.:Ahmed Cevdet), C.IV, İstanbul, 1314, s.85-88.

² Nasuh es-Silahi, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, (Tıpkı Basım, Nşr.: Hüseyin G. Yurdaydın), Ankara, 1976, s.100a.

2003 yılında uygun görülen bu talebimizin yazısı elimize geç ulaştığından çalışmalara ancak 2004 yılında başlanabilmiştir.

2004 Yılı Çalışmaları

2004 yılı kazı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Bitlis Valiliği'nin ilgi ve destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Bakanlık temsilcisi olarak Erzurum Müzesi Müdürlüğü elemanı Birol Güngör'ün görevlendirildiği Bitlis Kalesi 2004 yılı çalışmalarında Yrd. Doç. Dr. Saim Cirtil, Yrd.Doç.Dr. Şehabettin Öztürk, Arş.Gör. Gülsen Baş ve Ebru Bilget, Sanat Tarihi Şahin Akbulut ve Erbil Cömertler, Arkeolog Sabahattin Erdoğan ile Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri görev almışlardır³. Adı geçen kurum ve kişilere teşekkür ederim.

Doğal kayalıklar üzerindeki surlarla çevrelenen Bitlis Kalesi'ne bugün batı yönündeki merdivenle çıkılmaktadır. Surlar bu kenarda büyük ölçüde yıkıktır.

Kaledeki çalışmalara ilk olarak ot ve çöp temizliği ile başlanmıştır. Daha sonra Köy Hizmetleri'ne ait malzeme ve elemanların da yardımıyla yapının belirli yerlerinde poligon noktaları belirlenerek tüm alanın plankotesi çıkarılmıştır.

Veriler önce aydınlar üzerine, daha sonra otoket programı ile bilgisayara aktarılmıştır.

Bu çalışmaların ardından kalenin iç bölümü 10x10 metrelik karelere ayrılarak sistematik olarak numaralandırılmış ve bu yıl kazılması düşünülen alan belirlenmiştir.

Buna göre kazı çalışmalarının kalede, toprak üstünde günümüze ulaşan tek yapı kalıntısının çevresinde başlanmasına karar verilmiştir (Resim:1).

³ 2004 yılı kazı çalışmalarına Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğrencileri Akif Çelik, Cevahir Akbaş, Didem S. Koçak, Huriye Bişgin, Hüseyin Bodur, Kübra Kartal, Muhammet Ürkmez, Nilgün Yücel, Selda Yıldız, Sezgin Sakarya ile Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü öğrencisi Evren Ilgaz katılmışlardır.

L11 - L12, M11 - M12 ve N12 karelerinde yer alan bu kalıntı, yaklaşık olarak kuzey-güney yönünde uzanan ve beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılan dikdörtgen planlı 3 mekândan oluşmaktadır.

Duvarlarında yoğun olarak yabanî bitkilerin çıktığı ve iç kısmı tamamen molozla dolan mekânların içinde bir ön temizlik çalışması yapılmıştır. Daha sonra bu yapının doğusunda iki açma alanı belirlenerek kazıya başlanmıştır.

5 x 5 m genişliğindeki bu açmalardan kuzeydeki S 1, güneydeki S 2 olarak adlandırılmıştır. Her ikisinde de aynı anda başlanan çalışmalarda seviye ortalama 80 cm. indirilmiştir. Bu aşamadaki çalışmalar S 2 açmasının başlangıç noktasında bulunan duvarlar dışında mimarî dokunun bağlantılarını vermeye yönelik bir buluntu vermemiştir.

Seviye indirilince yapının doğu duvarı belirginleşirken, duvarlara yakın bölgelerde yoğun biçimde kireçli harç tabakası ve tuğla parçalarına rastlanmıştır. Bununla birlikte, alandaki çalışmalarda çok sayıda seramik ve lüle parçası ele geçirilmiştir.

S 1 açmasında sarnıç olduğu düşünülen mekânın kuzeydoğu köşe duvarı tespit edildikten sonra, batıya doğru sarnıcın kuzey kenarı boyunca açmaya devam edilmiştir. 'S1 A' olarak isimlendirilen bu bölümde kaba yonu taşların çamur harcı ile sıkıştırılması sonucu basit bir teknikle yapılmış iki küçük dikdörtgen mekân ortaya çıkarılmıştır. Gerek seviye durumları gerekse malzeme ve duvar tekniği özelliklerindeki farklılıklar nedeniyle bu mekânların, yapıya geç dönemlerde eklendiği düşünülmektedir.

Batı kenardaki açmada seviye indirme çalışmaları ile birlikte ortaya çıkan kare iki mekânda künlere rastlanmıştır. Batıdaki mekânın kuzeydoğu köşesindeki küngün doğu mekânla bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Doğu mekânda daha sağlam biçimde belgelenen küngün de sarnıç olarak adlandırılan bölümle bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Her iki mekânın içinde de toprak boşaltma çalışmaları sırasında bol miktarda sırlı ve sırsız seramikler ele geçirilmiştir.

Kompleks yapının mekânlarında, aradaki bağlantıları belirleme ve zemini tespiti yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Mekânlardan batıdaki uzun dikdörtgen bölüm 1, sarnıç 2, sarnıcın güneyindeki bölüm ise 3 No.lu mekân olarak adlandırılmıştır.

1 ve 3 No.lu mekânları dolduran moloz yığını ve toprak birikintileri seviye indirme çalışmaları ile boşaltılmaya başlanmıştır. Beden duvarları farklı yüksekliklerde günümüze ulaşan bu bölümlerin üst örtüleri yıkık durumdadır. Mekânların temizlik çalışmaları sırasında duvarlar ve üst örtüye ait olması muhtemel, mevcut duvar yapısıyla da paralellik gösteren kireç harçlı moloz parçaları ile değişik boyutlarda çok sayıda tuğla parçası ele geçirilmiştir.

1 No.lu mekânın kuzey tarafında ve mekânın orijinal zemin seviyesinden 6.10 m. yükseklikte, 5.45 x 3.20 m. ölçülerinde bir mekân tespit edilmiştir. Sonradan oluşturulduğu, taş işçiliği, duvar tekniği ve zemin farkından anlaşılan mekânın kuzey duvarında bir ocak nişi ortaya çıkarılmıştır.

Kalan izlerden bu mekânın, üzerinin beşik tonozla örtülü olduğu ve doğu duvarındaki kalıntıdan da, tonoz örtünün tavan hizasında bir kemerle desteklendiği anlaşılmaktadır.

1 No.lu mekânın güney kenarının içe bakan yönünde, zemini tespit etmek amacıyla 2 m. genişliğinde küçük bir açma yapılmıştır. Burada, zemin indirilirken 50 cm. derinde ele geçirilen bir güllenden başka bir veri elde edilememiştir.

Daha sonra çalışmalara 3 No.lu mekânda devam edilmiştir. 3 No.lu mekândaki toprak tesviye çalışmaları sırasında, mekânın dış ve diğer bölümlerle bağlantısını sağlayan girişler tespit edilmiştir. Doğru duvarda tespit edilen iki girişten kuzeydeki dışa açılmaktadır.

Doğudaki S 1 ve S 2 açmalarında seviyenin indirilmesi ile birlikte bu kapının merdivenlerle dar ve uzun bir rampaya açıldığı tespit edilmiştir.

Bu mekânın doğu duvarının ortasındaki kemerli girişin, kapalı bir mekânla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu kapı açıklığının nasıl bir mekâna açıldığı, önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılarla anlaşılacaktır. 3 No.lu mekânın

zeminini bulmak amacıyla bu kapının önünde 2 x 1.25 m. genişliğinde küçük bir açma planlanmıştır. Zemin bu seviyeden yaklaşık 1.30 m. indirildiğinde, kısmen düzgün taşlarla oluşturulmuş zemin tespit edilmiş; böylece bu mekânın zemininin kuzeydeki 2 No.lu mekândan yaklaşık 2 m. daha yüksekte olduğu kesinleştirilmiştir.

Yapının batı kenarında iç duvarlardan itibaren 2.50 m. mesafede belirlenen alanda seviye indirilerek, yapının batı duvarları dıştan ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3 No.lu mekânın güneyindeki toprak yığınları temizlenerek yapının güney kenarı dıştan büyük ölçüde açılmış ve mekânın zemini bir miktar indirilmiştir. Bunun sonucunda ortada, 3.5 m. çapında bir yuvarlak oluşturan taş dizisi ortaya çıkarılmıştır. Yapılan açmalarla yapının kuzeyden-güneye alçalan eğimli bir alana yerleştirildiği tespit edilmiştir (Resim: 2).

Böylece kazılarla, önceden sadece 2 No.lu olarak adlandırdığımız mekân toprak üzerinde belirgin olarak görülebiliyorken, bunun batı ve güney yönündeki geniş mekânlar ile doğu yöne doğru uzanan ve önümüzdeki yıllarda yapılacak kazılarla özellikleri anlaşılacak olan farklı dönemlerde eklenen değişik birimlere ait duvar kalıntıları gün ışığına çıkarılmıştır (Çizim: 1).

Kalenin çarşıya bakan batı surları üzerinde, bugüne kadar pek dikkat çekmemiş bir kitabe yer almaktadır. İki satır hâlinde düzgün sülüs hatla yazıldığı anlaşılan kitabe, 16. yy. ortalarında yapılan bir onarıma işaret etmektedir.

Çalışmalar sırasında çok sayıda kırık durumda seramik ve lüle (Çizim: 2) bulunmuştur. Büyük bir bölümü günlük kullanım amaçlı yapıldığı anlaşılan seramikler genellikle sırsızdır. Bunun yanında az sayıda sırlı seramik de ele geçirilmiştir.

Sırsız seramikler kaba bir işçiliğe sahiptir. Bunlar, çark ve el yapımı olarak üretilmiş olmalıdır. Genelde kahverengi hamurun kullanıldığı örneklerin çok azında kabartma ve *sigraffito* teknikli basit bezemeler tespit edilmiştir. Ağız, kulp, gövde ve dip bölümlerine ait kesitler hâlindeki parçaların bir bölümü form vermeleri açısından önem taşımaktadır.

Az sayıda ele geçirilen sırlı örnekler, farklı renk ve desen özellikleri taşıyan kullanıma yönelik parçaların yanında az sayıda mimarîye yönelik kullanıldığı

anlaşılan çini levha parçalardır. Zemin rengi olarak genellikle beyazın tercih edildiği sırlı seramiklerdeki süslemelerde kompozisyon olarak bitki motiflerinin yanında bir örnekte hayvan (tavus kuşu) figürü dikkati çekmektedir. Bunun yanında herhangi bir süsleme kompozisyonunun görülmediği tek renk sırlı kap-kacaklara da rastlanmaktadır. Çini ve sırlı seramiklerde mavi, yeşil ve kahverenginin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Buluntular arasında yer alan kandillerin yanı sıra, yoğun olarak bulunan lüleler ise genelde kırık parçalar hâlinde ele geçirilmiştir. Farklı renkte hamurlardan yapılan lülelerde siyah, krem ve kiremit renginin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Lülelerin bir bölümünde ince bir işçilikle farklı geometrik ve bitkisel süslemelere yer verilmiştir.

Çoğunluğu Geç Osmanlı Dönemine ait gümüş ve bronz sikkeler ile çivi, kapı demiri ve birkaç küçük süs eşyası, kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen madenî buluntular arasındadır.

2005 Yılı Çalışmaları

2005 yılı kazı çalışmalarına 13.07.2005-16.09.2005 tarihlerinde devam edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı temsilen Elazığ Müzesi'nden Ziya Kılınç'ın görev aldığı kazı çalışmalarına uzman ekip olarak çeşitli süreler içinde Yrd. Doç. Dr. Şehabettin Öztürk (Mimar), Arş.Gör. Gülsen Baş (Uzman Sanat Tarihçisi - Desinatör), Arş.Gör. Mustafa Beyazıt (Uzman Sanat Tarihçisi), Arş.Gör. B.Nuri Kılavuz (Uzm. Sanat Tarihçisi), Erbil Cömertler (Uzm. Sanat Tarihçisi), Şahin Akbulut, Sebahattin Erdoğan (Arkeolog) Seval Usta (Uzm. Sanat Tarihçisi) ve Çimen Turan (Arkeolog) ile Pamukkale Üniversitesi Sanat Tarihi ve Arkeoloji bölümlerinden lisans öğrencileri katılmıştır⁴. Kazı çalışmaları, geçen yıl olduğu gibi 2005 yılında da Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Bitlis Valiliği'nin destekleri ile yürütülmüştür. Kazıda görev alan tüm ekibimize ve katkı sağlayanlara teşekkür ederim.

⁴ Kazıya katılan öğrencilerimiz şunlardır: Adem Salcan, Akif Çelik, Aliye Yılmaz, Cevahir Akbaş, Çiğdem Ünal, Didem S. Koçak, Elif Barut, Engin Ayhan, Esra Hancan, Güliz Özbek, Günseli Pehlevan, Huriye Bişgin, Hüseyin Bodur, Manolya Tomakin, Mehmet Savaş, Mehtap Kaya, Muhammet Ürkmez, Mukadder Durak, Müge Satı, Neslihan Mırık, Nilgün Yücel, Selda Yıldız, Seray Eldemir, Serdar Ateş, Sezgin Sakarya ve Tuba Karamustafaoğlu.

2005 yılı çalışmaları, 2004 yılında ilk kazıların gerçekleştirildiği hamam olduğu düşünülen yapının çevresinde ve iç mekânlarında sürdürülmüştür. Hamam yapısının çeşitli bölümlerini dıştan ortaya çıkarmak için yapılan çalışmalar N13, N13-M13, L12, M11-N11 karelerinde yürütülmüş; ayrıca yapının geçen kazı sezonunda kazıya başlanan 1 ve 3 No.lu mekânlardaki seviye indirme çalışmalarına devam edilmiş ve buradaki çalışmalar büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Kazı çalışmalarına başlanmadan önce tüm alandaki yabanî otlar ve zamanla biriken çöpler temizlenmiştir. Daha sonra 2005 yılı kazı çalışmalarının yürütüleceği alanlar belirlenmiştir. Buna göre, 2004 yılı çalışmalarında bir kısmı ortaya çıkarılan duvarların ve mekânların çevresinde açmaların genişletilmesine karar verilmiş, böylece yapının türü ve işlevinin belirlenmesi hedeflenmiştir.

N13-O13 Açması

Yapının güney dış cephesindeki açmadır. Buradaki kazı çalışmalarında 3 No.lu mekânın güney duvarının doğu yöne devam eden uzantısı tespit edilmiştir. Buradaki duvarın, 3 No.lu mekânın doğu-batı düzlemine uygun olarak düz değil, kuzeye doğru hafif kırılarak devam ettiği anlaşılmıştır. Düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilen duvarlar, tümüyle sağlam olarak ortaya çıkarılmıştır.

Bu duvarın yine güneyinde farklı kalınlık ve uzunluklarda ve özellikle değişik tekniklerde inşa edilmiş bir takım duvarlar ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). Bu duvarların oluşturduğu mekânlar veya ne tür yapılarla ilişkili oldukları konusundaki bilgiler önümüzdeki dönemlerde yapılacak kazılarla aydınlığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

N13 açmasında 3 No.lu mekânın güneydeki girişine doğru doğu-batı doğrultusunda devam eden eğimli bir rampa belirlenmiştir. Farklı ölçülerdeki özelliksiz taşlarla döşenerek oluşturulmuş bu rampa yolun, 3 No.lu mekânın güneyindeki girişin önünden güneydoğuya doğru kıvrılarak devam ettiği

tespit edilmiştir. Gelecek yıllarda açmaların güneye doğru genişletilmesiyle bu rampanın hamamın hangi yapılarla bağlantısını sağladığı ortaya konabilecektir.

M13-N13 Açması

Yapının doğu kenarında devam eden M13-N13 açmasında 3 No.lu mekânla bağlantılı olduğu geçen yıl çalışmalarında tespit edilen mekânların üst örtü sistemi belirlenmiştir. Bu açmada sıcaklık bölümüne ait olan ve çöken kubbenin bir bölümü ile bu kubbenin doğusunda sıcaklık bölümünde yer alan halvet hücrelerine ait iki küçük kubbe sağlam şekilde ortaya çıkarılmıştır. Halvet kubbelerinin hemen doğusunda, külhan bölümünü sınırlayan duvarın üst kesimi tespit edilmiştir.

Açmanın doğusunda yer alan ve kaleye son dönemlerde gömülen mezarlar nedeniyle bu açmadaki çalışmalara devam edilmemiştir. Açma kenarında yer alan mezarlar yerel yönetimle kurulan bağlantı ve gerekli prosedürlerin gerçekleştirilmesinin ardından kaldırılarak alan dışına çıkarılmıştır. Kalede yer alan diğer mezarların kaldırılmasına önümüzdeki yıllarda devam edilecektir. Bu açma sınırlarında kalan ve bu yıla ait çalışmalarımızda tümüyle ortaya çıkarılan ılıkılık, tuvalet, sıcaklık, halvet hücreleri ve külhan bölümleri, açmalardaki kazıların tanıtımının tamamlanmasından sonra detaylı olarak anlatılacaktır.

L12 Açması

Yapının doğu kenarında 2004 yılı çalışmalarında oluşturulan açmanın kuzey kenarında L12 karesindeki 5 x 5 m. ölçülerindeki alanda seviye indirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sırasında değişik doğrultularda duvar parçaları ile kırık parçalar hâlinde künklerle rastlanmıştır.

M11-N11 Açması

Yapının batı duvarının yanında M11 ve N11 kareleri içinde yer alacak şekilde 2 m. genişliğinde bir alanda çalışılmıştır. Yapının batı duvarını

belirginleştirmek için sürdürülen çalışmalarda batı duvarının güneye doğru devam ettiği belirlenmiştir. Ayrıca duvarın yıkılan üst kesimine ait taş parçaları ve harç yığınları ele geçirilmiştir. Açmanın kuzey tarafında tespit edilen küngün hemen önündeki mekânda, son dönem kullanımına ait olduğu düşünülen çok sayıda seramik kap-kaçak ile cezve, kaşık kapı aksamı gibi çeşitli metal buluntulardan başka kayda değer malzeme bulunamamıştır.

1 No.lu Mekân

1 No.lu mekân, yapının batı kenarı boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanmaktadır. 2 ve 3 No.lu mekânlarla yapının ilk inşa döneminden farklı bir dönemde yapıldığı malzeme ve teknikteki farklılıktan anlaşılmaktadır. Yapının ilk şeklini ortaya koyan restorasyon projesi hazırlayabilmek için bu mekânın kuzeyinde tespit edilen ve geç dönem kullanıldığı anlaşılan ocaklı mekân kaldırılmıştır. Mekânın orijinal zeminini tespite yönelik çalışmalara devam edilerek bu mekân büyük oranda boşaltılmıştır.

Bu çalışmalara ek olarak 2004 ve 2005 yılında çalışma alanlarından çıkarılarak belirli alanlarda biriktirilen toprakların tamamına yakın bölümü elenmiştir.

3 No.lu Mekân

Geçen yıl kazılarında ilk çalışmaların başladığı ve içi kısmen boşaltılan 3 No.lu mekânda seviye indirme çalışmalarına 2005 yılında da devam edilmiştir. Bu alışmalar sırasında mekânın kuzey duvarının köşelerinde ve doğu duvarının orta kesimine denk gelen kısımda işlevi tam olarak anlaşılamayan dairesel planlı oyuntular tespit edilmiştir. Kuzey duvarın köşelerindeki kurnaların çapları 90 cm. ve 105 cm. dir. Bunların suyun akıtıldığı kurna olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca buradaki seviye indirme çalışmaları sırasında, yaklaşık 30 cm. kadar indirildiğinde çoğu kırık tuğla parçaları, özellikle havuzun güney

ve batı yönlerinde yanmış odun parçaları ile güney yönde, köşelerinde daire planlı çıkımlar bulunan ve her kenarı 22 cm. uzunluğunda küçük bir mermer kurna ele geçirildi (Resim: 4).

Mekânın ortasında kaba yonu taşlarla oluşturulan ve geniş bir yuvarlak oluşturulan taşlarla bunun havuz olabileceği düşünülmüştür (Resim: 5). Dıştan 3.65 m. çapında bir genişliğe sahip havuzun çevre taşlarının önünde bir sıra tuğlanın yer aldığı belirlenmiştir. Ancak mekânın zeminini tespit etmek amacıyla doğu yöne açılan kapının önünde yapılan derinleştirme çalışmasının sonucunda, ortadaki yuvarlağın yapının ilk yapımından kalan havuz olamayacağı anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu mekânın ilk yapımdan belirli bir süre sonra düzlenerek farklı bir amaçla tekrar kullanılmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İlk yapımdaki orijinal zemine ulaşmak amacıyla bu bölümdeki kaba yonu taşlardan oluşan sonradan kullanım için düzenlendiği anlaşılan havuzun ölçümleri yapıp çizim ve resimlerle belgelenmeleri yapıldıktan sonra kaldırılarak seviye indirme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu çalışmalarda üst kesimde bulunan dairesel bölümün son dönemlere ait olduğunu kesinleştiren bulgulara ulaşılmıştır. Mekânın ortasında, seviye yaklaşık 80 cm. kadar indirildiğinde, yapının ilk inşa dönemine ait bir fiskiye havuz ile mermer zemin ortaya çıkarılmıştır (Resim: 6). Ayrıca 3 No.lu mekânın güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde künk bağlantıları tespit edilmiş, yapının güneyinde mermerden kare formu kurna ortaya çıkarılmıştır. Bu bölümde çok sayıda sikke ya da sikke formunda küçük metal malzeme ile kısmen sağlam olarak metal yazı takımı gün ışığına çıkarılmıştır. Yazı takımında, metal kalemliklerin içinden ahşap kalemler de bozulmamış olarak ele geçirilmiştir.

2004 yılı kazısında tespit edilen 3 No.lu mekânın zemini tespit edildikten sonra, bunun doğu duvarındaki girişle bağlantılı mekânların ortaya çıkarılması için iç mekânları dolduran toprağın tahliyesine başlandı. Bu kapıdan geçilen ve tamamen taş ve toprakla dolu mekânları boşaltma çalışmalarının tamamlanmasının ardından tüm yapı büyük ölçüde sağlam olarak gün yüzüne çıkarıldı (Resim: 7).

Böylece 3 No.lu mekânın doğu duvarına açılan kapıdan girildikten sonra, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü ılıklik gelmektedir. Hamamın ılıklik bölümü olduğu anlaşılan bu mekânın güney ve doğusunda iki kapı tespit edildi. Bunlardan güneydeki kapının, üzeri kubbe ile kapatılan kare planlı bir tuvalet olduğu ortaya çıkarıldı. ılıklığın doğu yönündeki basık kemer açıklıklı kapıdan hamamın sıcaklığına girilmektedir. Doğudaki girişten geçilen mekânda gerçekleştirilen toprak boşaltma çalışmalarında bu mekânın dikdörtgen planı olduğu ortaya çıkarıldı. Çalışmaların devamında bu bölümün kuzey ve güneyde tonozlarla genişletilen üst kesimi yıkık bir şekilde ortaya çıkarttığımız kubbe ile kapatıldığı anlaşıldı (Resim: 8).

Sıcaklık mekânının batı duvarı kenarında, dairesel kesitli mermer bir kurna ortaya çıkarıldı. Dış yüzeyi sık yivli, daire planlı kurna 88 cm. genişliktedir. Ortasında 10 cm. genişliğinde bir delik yer alan kurnanın iç çanak yüksekliği 14 cm., dışı da 26 cm. yüksekliğindedir.

Sıcaklığın doğu duvarında, N13-M13 açmasında yürütülen çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan iki kubbenin kapattığı halvetler ile bağlantılı iki kapı tespit edildi. Bunun yanı sıra sıcaklık bölümünün kuzey, güney ve batı duvarında sıcaklık bölümünün ısıtma sistemine yönelik ipuçları veren, çeşitli boyut ve yönlerde künk yuvaları ortaya çıkarıldı. Yan yana planlanan halvetlere, sıcaklık bölümünün doğu duvarındaki iki kapı ile geçilmektedir. Kubbelerin kasnak hizasında genişlikleri 1.70 m; kubbelerin kasnak hizasında birbirlerine uzaklığı 1.80 cm.dir. Beşer aydınlatma menfezi açılan kubbelerin kapattığı halvetlerde duvarların beyaz sıva ile sıvandığı görülmüştür. Güneydeki halvet kare planlı iken diğerinde kare planlı orta mekân kuzey yönde bir kemer genişliğinde uzatılmıştır. Halvetlerin boşaltılması ile orijinal zeminleri bulunmuş, bunlardan güneydekenden kalan bölümler, halvetlerin zemininin düzgün mermerle kaplı olduğu anlaşılmıştır. Zeminin altında kullanılan ısıtma sistemi de, zeminin çöken kesimlerinde kısmen açığa çıkarılmış oldu. Ayrıca kuzeydeki halvetin doğu duvarında, hamamın külhan bölümü ile bağlantısı olan bir giriş tespit edildi. Bu bölümden geçilen külhanın kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen bir alanı kapladığı anlaşıldı. Tuğla ve taş malzeme ile inşa edilen külhanın beşik tonozlu iki mekândan oluştuğu tespit edildi.

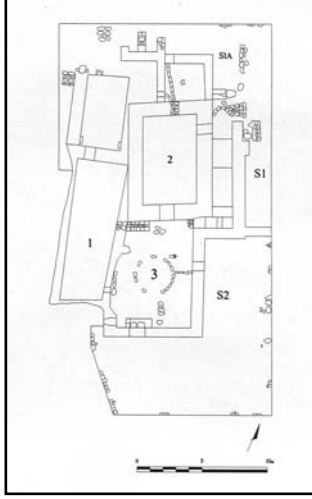
Böylece 2005 yılı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan yapının, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü soğukluktan girilen yine aynı özelliklerde ancak daha dar ılıklik, iki yandan eyvanlarla genişletilen kubbe örtülü sıcaklık ve buraya açılan kubbe ile kapatılmış iki halvet ve doğu kenardaki külhan bölümlerinden meydana gelen bir Türk Devri hamamı olduğu anlaşılmıştır.

2005 yılı kazı sezonunda, 2004 yılı toprağının tamamı ile 2005 yılına ait toprağın büyük bir bölümü elenebilmiştir. Küçük buluntular açısından oldukça iyi sonuçlar veren bu çalışmanın ardından elenen toprak, kurulan taşıma sistemi ile kaleden aşağı indirilerek alan dışına çıkarılmıştır.

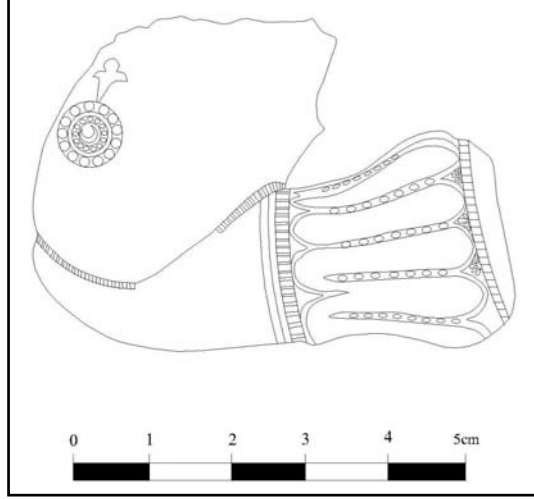
Buluntular

2005 yılı Bitlis Kalesi kazı çalışmalarında, gerek açma ve mekânlarda gerekse eleme çalışmalarında çıkarılan küçük buluntular açısından verimli sonuçlar alınmıştır. Kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan buluntular sırlı ve sırsız seramik (sırlı tuğla, duvar çinisi, kap-kaçak), çok sayıda lüle ve pipolar, ağırşak, cam (küçük boyutlu şişe ve bir kısmı renkli - kırık cam parçaları), boncuklar ile metal (sikke, pul, mühür, yüzük, yazı takımı saç iğnesi ve çeşitli metal objeler) ve güllerden meydana gelmektedir (Resim: 9-10). Kazıda ve elemelerde ele geçirilen seramiklerin genellikle Osmanlı Döneminden kaldığı tahmin edilmektedir. Bunlar günlük kullanım amaçlı kap-kacakların yanı sıra yapıların duvarlarını süsleme amaçlı duvar çinisi, çini parçaları, dip ve ağız gibi kırık örneklerden meydana gelmektedir.

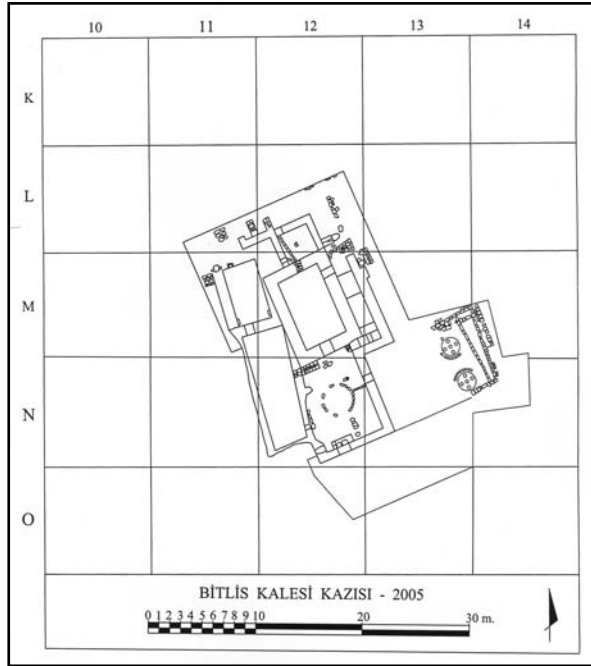
Anadolu Selçuklu ve Artuklu dönemlerinden iki sikke ile Roma Devri sikkesi (M.S. IV. yy.) ve Osmanlı Döneminden altın kaplama ve akik taşı Osmanlı Dönemine ait mühür, kazının envanterlik buluntuları olarak kayda geçirilmiştir. Bu konudaki ayrıntılı tespitler sikke ve mühürler üzerinde temizlik çalışmaları gerçekleştirildikten sonra anlaşılabilir.

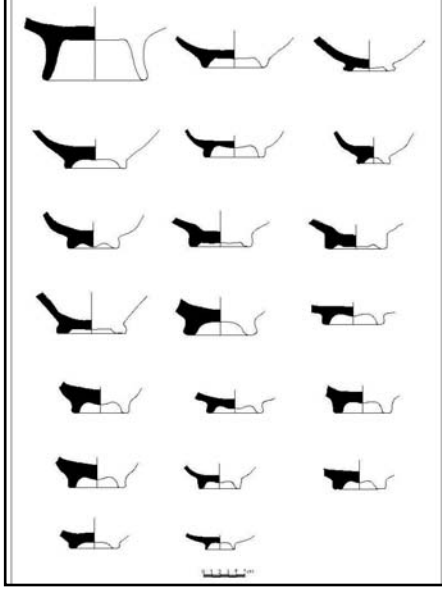
Çizim 1: Bitlis Kalesi kazısı, 2004 yılı açmalar

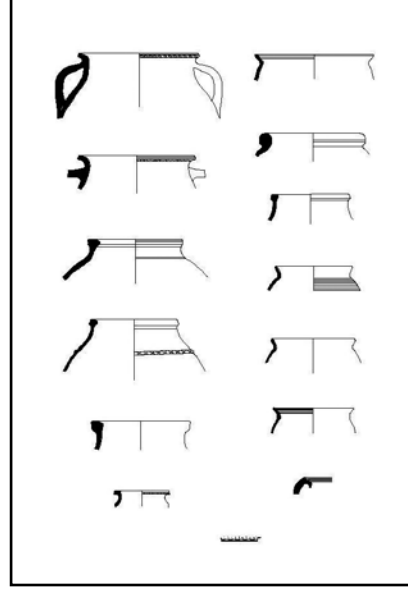
Çizim 2: 2004 yılı çalışmalarında ele geçirilen lülelerden birinin çizimi

Çizim 3: Bitlis Kalesi kazısı 2005 yılı çalışmalarında genişleyen açmalar

Çizim 4: 2005 yılı çalışmalarında ele geçirilen sırsız seramikler

Çizim 5: 2005 yılı çalışmalarında ele geçirilen sırsız seramikler

Resim 1: Kalenin ortasındaki yapı kalıntısının kazı öncesi durumu

Resim 2: 2004 yılı kazısı sonunda yapı kalıntısı

Resim 3: Yapının güneyinde ortaya çıkarılan duvarlar

Resim 4: Havuzlu mekândaki kurna

Resim 5: Havuz kalıntısı

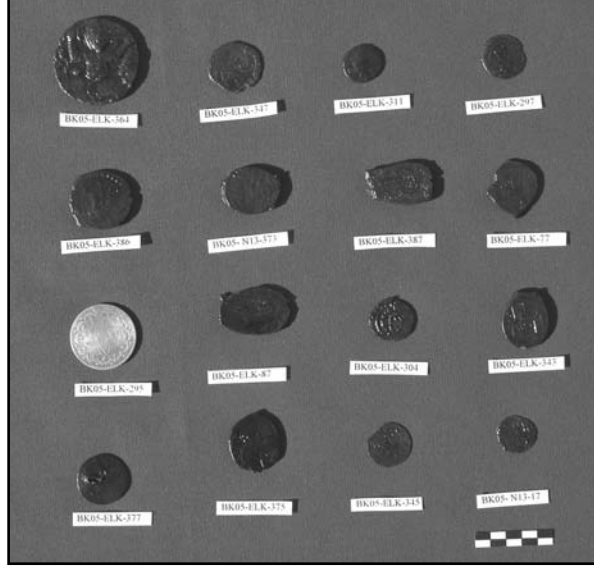
Resim 6: Havuzlu mekândaki orijinal zemin

Resim 7: Büyük bölümü sağlam olarak çıkarılan hamam

Resim 8: Sıcaklığın iç mekânından görünüş

Resim 9: 2005 yılı çalışmalarında ele geçirilen sikkelerden bir bölümü

Resim 10: 2005 yılı çalışmalarında ele geçirilen yazı takımı

THE EXCAVATIONS AT ÇADIR HÖYÜK

Samuel M. PALEY*

[Map. 1] Çadır Höyük is located in Central Anatolia in the province of Yozgat in central Turkey, about 3 and a half hours drive eastwards from Ankara. This was our 12th year of excavation and survey in the area. The director of the project is Dr. Ronald Gorny, Research Associate at the Oriental Institute, University of Chicago. The Associate Director is Dr. Gregory McMahon of the University of New Hampshire. Dr. Sharon Steadman of Cortland State University (SUNY) is field director and Dr. Samuel M. Paley of the University at Buffalo, SUNY, is assistant director.** In 2005 our government representative was Mr. İsmail Sarıpınar from central office of the Department of Monuments and Museums of the Turkish Ministry of Culture and Tourism. We thank Mr. Sarıpınar and the Department for their assistance in making this project possible.***

Our 2005 season, in July and August was supported by Dunbarton Oaks, the Chancellor of the State University of New York Award for Overseas Program Initiatives, Cortland State University, Hood College, the University at Buffalo Foundation, Ramerica International, The Anatolian Archaeological Research Foundation, the American Turkish Society, Inc., Cotton Couture, Inc., Mr. Erden Arkan, Mr. George Blumenthal, Mr. Arnold Flegenheimer, Mr. I. Michael Kasser, Mrs. Louise A. Valdes-Fauli, Mrs. Edme?e Reit, and Mrs. Barbara Koz Paley.

* Prof.Dr. Samuel M. PALEY, Department of Classics, The University at Buffalo, Buffalo, NY USA.

** This report is gleaned from the field reports of Drs. Steadman, Paley, Ross, Verhaaren and Cassis, and Ms. Gail Thompson. Photos were taken by Drs. Steadman, Gorny, Verhaaren, Paley and Mr. Tim Fortin. The chronological charts were prepared by Dr. Gorny.

*** The full staff is: Dr. Ronald L Gorny, Director; Dr. Gregory McMahon, Associate Director; Dr. Sharon Steadman, Field Director; Dr. Samuel Paley, Assistant Director; Dr. Jennifer Ross, Assistant Director; Dr. Marica Cassis, Byzantine Project Director; Dr. Bruce Verhaaren, Survey Director; Ms. Carol Schneider, Project Manager; Mr. Ben Arbuckle, Faunal Remains; Dr. Alexia Smith: Paleobotanical Remains; Ms. Carola Manzano, Conservation; Dr. Terence Ahern: Computerization; Dr. Claudia Glatz: Second Millennium Pottery.

As we have become more familiar with the site of Çadır Höyük and its environs, Dr. Gorny has come to the conclusion that our site is actually the Hittite city of Zippalanda, and the adjacent site across the valley on a mountain top, [Fig. 1] called Çaltepe, is Mt. Daha, the location of the temple complex of the Storm God of Zippalanda. He feels that the views afforded the Hittite king from Çaltepe/Mt.Daha, together with the materials from the mound and the architectural remains on Çaltepe, fit the descriptions in the religious texts of the ceremonies at that temple. The Hittite period remains at Çadır suggest that it was an important site not only early in the archaeological history of central Anatolia, but throughout the second millennium B.C. and especially during the Hittite empire, in the late second millennium B.C. There is a sort of discrepancy here in that we only know of Zippalanda as a Hittite period site. It is not mentioned in the Old Assyrian texts, but this is a tension we feel will alleviate itself through further excavation. In the next seasons, we will be directing a significant part of our research to that subject, but I will return to this topic in a few minutes. Here, however, I will summarize briefly the most important results of excavation of the Byzantine period remains . Then I will return below to Dr. Gorny's recent thoughts on the Hittite period occupation and the identity of the mound.

Byzantine Occupation

[Map 2] In 2004-5 we concentrated much of our effort on a broad exposure of the Byzantine remains on the mound's summit to clarify the phasing of the occupation and to explain this last occupation on Çadır. An excavation on the terrace supplemented the story of the Byzantine at Çadır.

[Fig. 2] This was done in the context of a longer Hellenistic to Islamic sequence of occupation at the site and in its environs, which I do not have time to discuss today. [Fig. 3] The main area of investigation on the citadel revolves around Building A and the Southeastern fortifications. These projects indicate that there are three clear occupational phases dating to the Byzantine era, with a possible fourth that awaits future excavations. The earliest, lowest

Byzantine phase falls somewhere in the 6th or 7th century A.D. The original Byzantine fortification wall, traceable all around the summit of Çadır Höyük, was constructed during this earliest occupation. Thickly plastered courtyards were common and a basin, empty of cultural remains and therefore hard to interpret, which was found along the southern wall, apparently belongs to this early period of Byzantine settlement.

We now know more about the building of the middle phase which is evident in both Building A, and in the fortification walls. The phase is dated to the 9th-10th century. Evidence of the Byzantine origin of Building A was discovered in the foundation of its phase 2 north wall. One stone had a cross etched into it. Often such stones cover some sort of foundation deposit marking a religious building, but not in this case. We now think that this stone was found in a secondary context, but its presence in the foundation of Building A's second phase suggests that, while the building may have functioned as a storage room in this period, the stone probably belonged originally to an earlier religious structure. Building A was cut into the earlier plaster levels as is clearly shown in this photo. The belief that there might have been a religious structure on the summit of the höyük is significant because it underlies a continuity in function that can be traced from the site's earliest periods.

Building A was reused in the third phase of its occupation when its southern wall was reinforced (as was the long exterior wall. This occupation dates to the 11th century—based on the evidence of coins found in this level both in 2002 and in our 2004 season. We believe this occupational level was abandoned in or near 1071 in conjunction with events related to the Battle of Manzikert, as we reported last year. Prior to its abandonment, this building was fairly long-lived, with at least two re-buildings, one possibly due to earthquake damage.

We usually have referred to this building as the “storage building”, as there was a heavy concentration of storage pottery found on the floors of this structure. Aside from broken pottery, these two rooms were fairly clean, apparently emptied out prior to or during the abandonment. There is a gated entry into this group of buildings and the plastered bin I mentioned before is just west of it, on the south side of the mound.

Associated with the middle phase of this building were the deposits of several thousand animal bones in some sort of pen or outdoor stable, which we discussed in last year's report (Paley 2005, p. 356). The evaluation of these deposits continues. Each season, we set some promising student to the task of identifying more of the bones—all small and large cattle, and pig. And each year, as more bones are identified, we confirm that these animals were not butchered or slaughtered—there are no butcher marks. Perhaps another pile of animal bones, found in the 2001 season just inside the gate, were other animals that never got to the stable.

In the latest phase of this storage building the lead sealing belonging to Samuel Alusianos, also discussed in last year's report (Paley 2005, p. 356, Fig. 13 a), was found. Samuel was a general under Romanus IV Diogenes (1068-1071), second husband of the Empress Eudocia. Romanus was the emperor taken prisoner by Alp Arslan, the Seljuk sultan of Persia, at Manzikert, then ransomed, deposed and blinded by his step son, who became Emperor Michael VII. (Romanus died in 1072.) Samuel was married to the sister of Romanus' Empress, Eudocia. Further research on the subject of the reign of Romanus and this general during this past year informed us that Samuel, commissioned to drive the Turkish armies from Byzantium, seems never to have made it to Manzikert. He was defeated in battle (and perhaps killed) by the Frankish rebel Robert Crispin before Manzikert took place. However, the seal does give us a possible date for Byzantine activity in this part of Anatolia in the late 11th century A.D.

The fortifications of the latest Byzantine phase were strengthened, which could be expected in dangerous times. The fortification wall on the southern side and the storage building were repaired at least once with a thickly-mortared revetment at the corner of the fortification wall. Substantial portions of this fortification wall were revealed in both 2004 and 2005 on the east side of the mound.

Further research has also been done on the coins that were found in and around the storage building, mixed in with the bones or just above them. Most

date to the 11th century but are coins of the 10th century A.D., [Fig. 4a] including a coin of Constantine X, the immediate predecessor of Romanus IV, whose general Samuel we mentioned a moment ago. The reliquary lock, incised with an image of the virgin on one side and a fantastic animal on the other, and with it [small cross] a small cross also described on our last report (Paley 2005, p. 356, figs. 13 b-c) are complemented with additional items identifiably Christian. [Fig. 4b] There are numerous other finds, including buckles from harnesses, pins and perforated stones. Archival evidence suggests that the Christians abandoned their animals in the wake of the battles in the vicinities of their towns when they fled the warfare accompanying the Seljuk invasion, expecting to come back.

The latest phase, an architectural feature consisting of two walls of a domestic structure, with no certain date was also described last year (Paley 2005, pp. 356-7). A second large building (Building B) is currently under excavation just north of Building A. We hope that this building will reveal more evidence of what happened at the end of the Byzantine period at Çadır.

Our present interpretation of the buildings on the top of the mound in the context of the extensive Byzantine remains in the immediate area, [Kastron Definition] is that they served as a Byzantine Kastron. The Byzantine kastron was a symbolic representation of power in late Byzantine Anatolia and at the center of every sphere of life during the period. In essence, the *kastron* served as the administrative, economic and social hub of the community, offering security for both humans and animals in time of threat, as well as provision for armies on the march. The *kastron* was typically a fortified citadel that protected a walled lower city, but could also be a smaller fortification, lookout, or tower that was manned by local guards. The *kastron* could also be associated with monastic buildings or religious centers (Foss and Winfield 1986; Bartusis 1992: 286), which may fit the pattern of the Byzantine remains at Çadır Höyük precisely.

[Fig. 5] Out on the terrace, another area with Byzantine remains is being investigated. Here the dating of the lowest levels is 6-7th century in date, a

little earlier than what has so far been found on the summit of Çadır. [Fig.6a] African Red Slip ware appeared in the lower levels while Imitation African Red slip appeared in the higher levels [Fig. 6b] with other forms of late Byzantine pottery. We have had only two short seasons here, but the architecture suggests that there was substantial settlement of the early Byzantine period on the mound's eastern terrace that remains to be found. The deposits are 2 meters deep, and we do not see virgin soil yet. A sounding in this area proved that Iron Age and Second Millennium remains exist below the Byzantine.

*Middle and Late Bronze Ages***

[Map 2; Fig. 2] The Middle and Late Bronze ages (this means essentially the whole second millennium B.C.) have been discovered in excavations in the step trench on the east slope of the mound and in a separate area to the north on the same slope. (A full explanation of these remains is to be found in Gorny 2006.)

[Fig. 7a]The step trench extends all the way up the slope (westward) in a series of four 10 X 10-meter units: that is, it is 40 meters long, from the bottom to the top of the mound. And what you find here are the walls of various buildings of various periods cutting across the trenches as you go up the hill.

Beginning at the bottom, in the lowest unit sections, are stone constructions, which appeared just below top soil. The walls are dated, by the pottery associated with it and what was found on the plaster floor, to the Early Bronze age—we do not know yet whether it is part of a city wall construction or the wall of a large building, but its width suggests that it, F 7, may be part of the Early Bronze city wall.

Above these walls and further up the side of the site, are the stone foundations of a corner of a room, dated by the pottery finds to the Early Old Hittite Period (17th-16th centuries B.C.). Higher up the side of the höyük were the remains of what may have been a later Old Hittite city wall, F 20. We made a small test excavation through the surfaces behind this wall. In the

test excavation we discovered walls of the Assyrian Merchant Colony Period, dated to the 20th-18th centuries B.C. by comparison to the finds in levels at Kültepe-Kaneş, about three hours away from us to the southeast, by modern transportation. We have two phases of the Karum period material culture, suggesting that Çadır reflects the ongoing life of this part of Anatolia for a significant part of that period.

[Fig. 7b] Further up the hill we found multiple strata of the walls of several more Old Hittite period buildings, two of which were situated beside each other. One of the two adjacent buildings had sealed contexts that will help us to understand the buildings' use. These walls are perhaps part of a second phase of the Old Hittite city, since it is above and closer to the center of the mound. We described this building in more detail at last year's symposium (Paley 2005, pp. 353-4; Figs. 7-9). East of building 2 was a burnt surface that follows the slope down the mound, covered with almost a meter thick layer of ash and ash lenses mixed with fallen stone and broken pottery that most probably came from, or was thrown out the building's door, since the stone, pottery and ash slump began almost directly in front of the doorway and the step. Among the pots, which included storage vessels of various sizes and that can be only described as Late Middle Bronze or Early Old Hittite, were broken *pithoi*, painted storage jars, fragments of cooking pots, and the upper portion of a red-polished beaker. (Ibid. Figs. 9a-b) In chronological terms, the evidence for painted pottery of this type from the central plateau would strongly suggest—though you cannot hold us to this—a date equivalent to Karum Level Ib, near the end of the Assyrian Merchant colony period. And that is strange, since some of the other pottery in the mix seems to be uniformly Old Hittite. Perhaps they are relics from the earlier period. And perhaps there is an answer to this situation as I will explain in a moment. [Fig. 8a] Other objects associated with the Old Hittite building are this small bull shaped bead of Hittite type, and [Fig. 8b] a broken Old Hittite seal stone.

[Fig. 9a] At the very end of the season, when the best things appear, below the earliest floor of building two, we discovered the top of a pit. The pit is in a

floor of another building that is buried beneath building two. We have known that this building was there for two years, because at the bottom of our pottery concentration beside the stepped entrance to building 2 was partly on the top of a thick mud brick wall. So here is a floor belonging to that mud brick wall and the top of a pit in that floor. We only had a few days left to determine whether this was a deep or shallow feature. After two full days of digging, we discovered that the hole in the floor extended down—we don't know how far down yet—and that the wall of the pit extended outwards from the lip of the feature. In other words this is a bell shaped pit and can go down several meters and be twice as wide as the diameter of the rim. In the 1990s a badly destroyed pit of the same type was discovered on the southwestern edge of the excavation, near a Hittite house. There are several items that have come from the few hours of probing into the top of this feature that suggest that its contents will be important and exciting: a grinding stone, [fig. 9b-c] ivory inlay from a box or piece of furniture, a piece of worked bone which we think was part of the mouth piece of a flute and [Fig. 9d] a knobbed pot, The pot is of a type we suspect could be dated to the Assyrian Merchant Colony period. Maybe this is why we have the other Assyrian Merchant Colony period pottery still around in Old Hittite Period building 1. We need more evidence from next year's excavation.

Further to the north of this part of the excavation a number of very large stones stood half buried in the surface of the slope. We studied the orientation of these stones and decided that it was worthwhile to work there. And indeed, it seems that we have found the area where the gate of the city of Zippalanda of the Hittite Empire period stood. [Fig. 10a] But as luck would have it, the great stones that were part of that gate were mostly robbed out or fell to the base of the mound where some still lay. Instead what we have is perhaps the Iron Age city wall that reconnected the Hittite walls in the robbed out area, a couple of centuries later in the Iron Age. One of our goals in the next season is to broaden the excavation here and recover more of the Empire period remains.

[Fig. 1a-b] Across the valley on Çaltepe are the buildings that may be the remains of the Hittite cult on that height. The main building is an enclosure approximately 40 X 80 m. in size, with a main gate and what appear to be storerooms. There is a lower area that gently rises and covers what may have been the cult site or the temple, itself. This lower area appears to be the central courtyard. [Fig. 11a.] There is also a stone installation on the summit of the mountain that appears to be a step, perhaps leading to the place where the texts tell us an altar once stood, but which is not covered by a later tumulus.

[Fig. 11b] East of the main building is what we believe is a gated hīlammā described in the Zippalanda texts as the place where the king got out of his wagon and got into a chariot for the trip to either Ankūwa in the spring or Katapa in the fall. (Popko 1994, 161, 191-193 = KUB, XX, 96 vs. III; *Ibid.* 182-185 = KBo, XIII, 214; Houwink ten Cate 2003, pp. 205-219) [Fig. 12] There are what seem to be the remains of the road descending from the height to those two towns, each located a fairly short distance away. If this is correct, Ankūwa would be located at Alişar, as many have thought over the years, while Katapa would be located at the large site of Salur Höyük.

IRON AGE

[Fig. 2] One of our goals since 2002 has been to reveal the entire Iron Age sequence, extending from the end of the Hittite Empire through to the Late Iron period and the coming of the Macedonians in the late 4th century. We were convinced that this entire sequence (including the first part of the Iron age, the Dark Age) existed at the site, and that we might be able to contribute to the unsolved questions about occupation on the central plateau immediately after the collapse of the Hittite Empire, including the post-Hittite occupation in our area of the country. This is certainly the most difficult problem at Çadır.

The Iron Age settlement was extensive at Çadır and was discovered in excavation everywhere we worked. [Fig. 10b] Besides Iron Age wall in the Hittite Gate area and others on the southern slope of the mound, there are

also Iron Age levels on the terrace beneath the Byzantine levels. In 2002, a very large wall, was discovered, which we took to be part of a large building with a doorway. To its east was evidence of a domestic quarter [Fig. 13] with loom weights, pottery, including cooking vessels, and a patio. In 2004 and 2005, we returned to this trench and, as a result of further work, we have reinterpreted the remains. The large wall was probably built in the Middle Iron and then repaired or rebuilt in the Late Iron and we think that our 2002 doorway is really an Iron Age gate into the settlement. There is also an Early Iron Age installation to the west of the gate, which we will work on more next year. We don't know yet what it is, but it has been suggested that it is a weaving/dyeing installation based on the large number of spindle whorls found there alongside several unique plaster floors. Such a function would suggest continuity with the Hittite period in which we know from Laws 50 and 51 that the weavers of Zippalanda (and Arinna) had a special dispensation from the Hittite King. (Hoffner, 1997, p. 192).

The 2005 excavation season was an extremely successful one. Our continued work at this multi-period site will enable us to answer some long-standing questions about the central Anatolian plateau.

BIBLIOGRAPHY

BARTUSIS, Mark C. 1992. *The late Byzantine Army: arms and society, 1204-1453*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

FOSS, Clive and DAVID Winfield 1986. *Byzantine fortifications: an introduction*. Pretoria: University of South Africa.

GORNY, Ronald L. 2006. "The 2002-2005 Excavation Seasons at Çadır Höyük: The Second Millennium Settlements". *Anatolica* 32. Pp.29-54.

HOFFNER, Harry. 1997. *The Laws of the Hittites: A Critical Edition: Documenta et Monumenta ab Orientis Antiqui. Studies in Near Eastern Archaeology and Civilization* 22. Leiden: E. J. Brill. 1997.

Houwink ten Cate, Philo H. J. 2003. "The Outline Tablets of the AN.TAH.
ŠUMŠAR

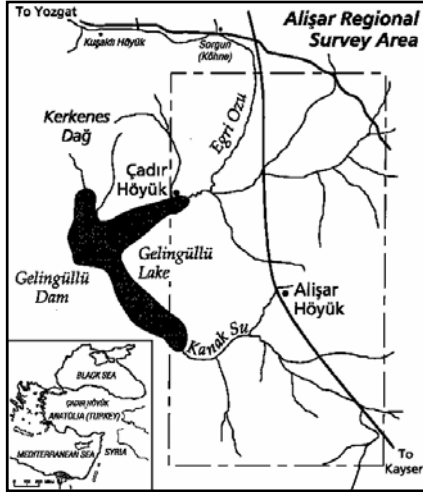
Festival: The Text-Copy VS NF 12.1", in *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the occasion of his 65th Birthday*, ed. Gary Beckman, Richard Beal, and Gregory McMahon. Winona Lake: Eisenbrauns. Pp. 205-219.

KBo= *Keilschrifttexte aus Boğhazköi*.

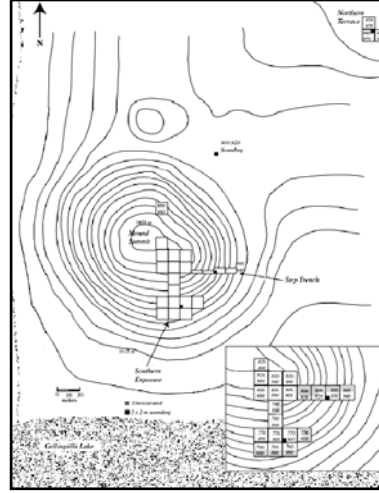
KUB= *Keilschrift-Urkunden aus Boğazköy*.

PALEY, Samuel M. 2005. "The Excavations at Çadır Höyük, 2004". 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı 1. Cilt. Antalya*. Pp. 351-366.

POPKO, M. 1994. *Zippalanda: Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*. Heidelberg: Universitätsverlag.

Map 1: The Kanak Su Basin, Central Turkey, showing Alişar and Çadır Höyük

Map 2: The Excavation Units on Çadır Höyük

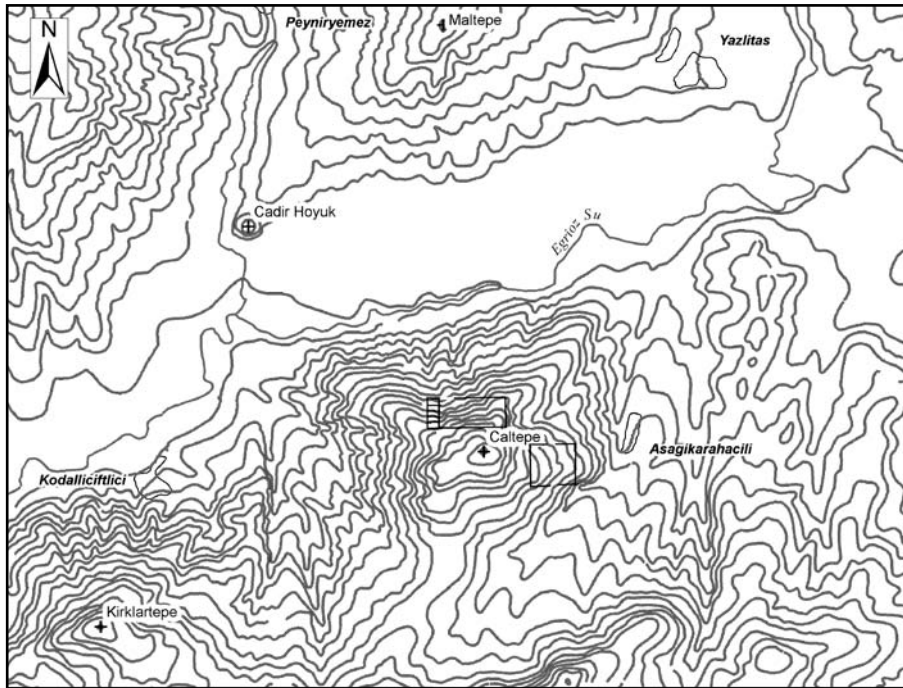

Fig. 1a: Çaltepe and Çadır Höyük across the valley. The black rectangles mark the positions of partially-buried architecture.

Fig. 1b: View toward Çadır Höyük from Çaltepe

Peric	Phase	Datations/Levels	Planned Area	Content	Period	Zone	Baselands	Primary Area	Comment
Period 1	A	10000-10000	Area 10000-10000	Area 10000-10000	10000	10	10000-10000	10000-10000	10000-10000
Period 2	B	9000-9000	Area 9000-9000	Area 9000-9000	9000	90	9000-9000	9000-9000	9000-9000
Period 3	C	8000-8000	Area 8000-8000	Area 8000-8000	8000	80	8000-8000	8000-8000	8000-8000
Period 4	D	7000-7000	Area 7000-7000	Area 7000-7000	7000	70	7000-7000	7000-7000	7000-7000
Period 5	E	6000-6000	Area 6000-6000	Area 6000-6000	6000	60	6000-6000	6000-6000	6000-6000
Period 6	F	5000-5000	Area 5000-5000	Area 5000-5000	5000	50	5000-5000	5000-5000	5000-5000
Period 7	G	4000-4000	Area 4000-4000	Area 4000-4000	4000	40	4000-4000	4000-4000	4000-4000
Period 8	H	3000-3000	Area 3000-3000	Area 3000-3000	3000	30	3000-3000	3000-3000	3000-3000
Period 9	I	2000-2000	Area 2000-2000	Area 2000-2000	2000	20	2000-2000	2000-2000	2000-2000
Period 10	J	1000-1000	Area 1000-1000	Area 1000-1000	1000	10	1000-1000	1000-1000	1000-1000

Fig. 2: Sequence of the Periods Represented at Çadır Höyük

Fig. 3a: Foundation trench of a wall of Building A

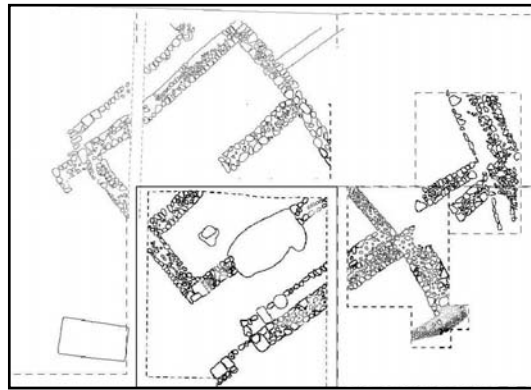

Fig. 3b. Sketch Plan of Building A. Constructed in the 8th or 9th Century A.D. Rebuilt in the 10th or 11th Century A.D. The excavation units are 10m x 10 m.

Fig. 4a: Coin of Constantine X (A.D. 1059-1067) Left: obv.; Right: rev

Fig. 4b: Byzantine Period Metal Objects

Fig. 5: Excavations on the Byzantine Terrace

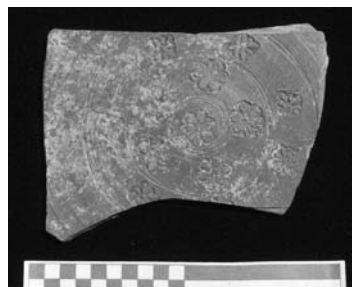
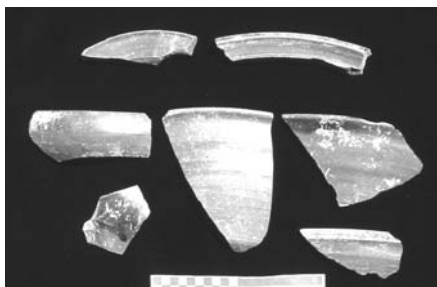

Fig. 6a: Early Byzantine Pottery: Left. Imitation African Red Slip Ware (9th Century A.D.); Right. African Red Slip Ware. (5th Century A.D.)

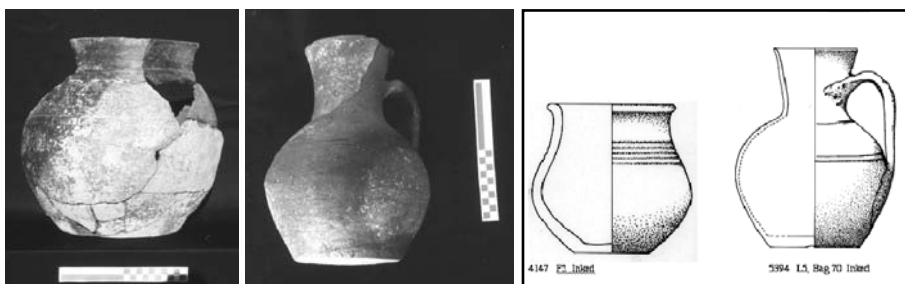

Fig. 6b: Late Byzantine Pottery: Upper Left and drawing 4147. Coarse War Jar (11th Century A.D.); Lower right and drawing 5392 Coarse Ware Pitcher (11th Century A.D.)

Fig. 7a: The Step Trench. Bottom: Later Early Bronze Period Walls. Upper. Old Hittite Period City Wall(?)

Fig 7b: Foundation and Brick Walls of Old Hittite Period Houses

Fig. 8a: Bull Figurine

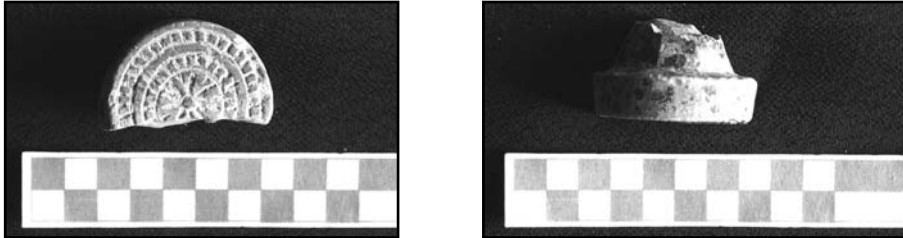

Fig 8b: Face and Side View of an Old Hittite Period Seal.

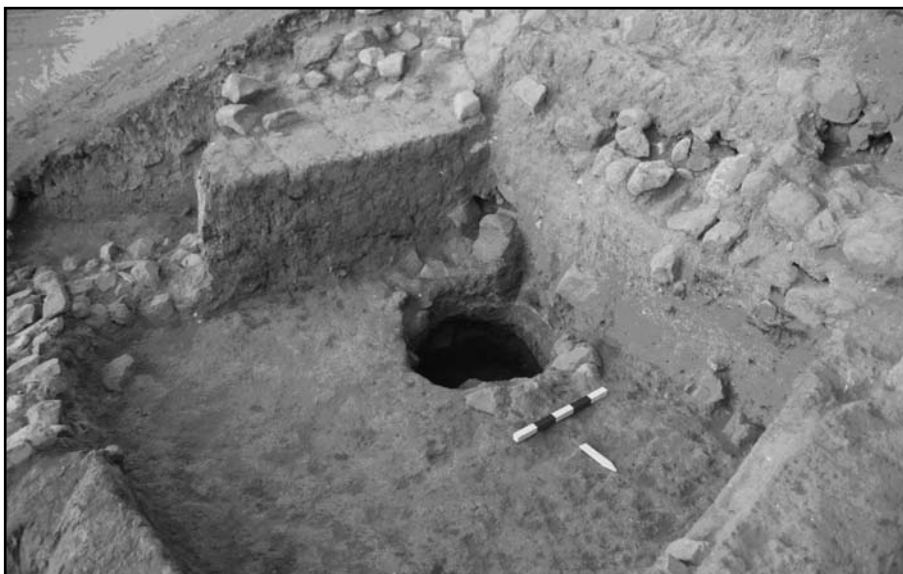

Fig. 9a: Interior of Old Hittite Buildings and Pit 41 of an Earlier level

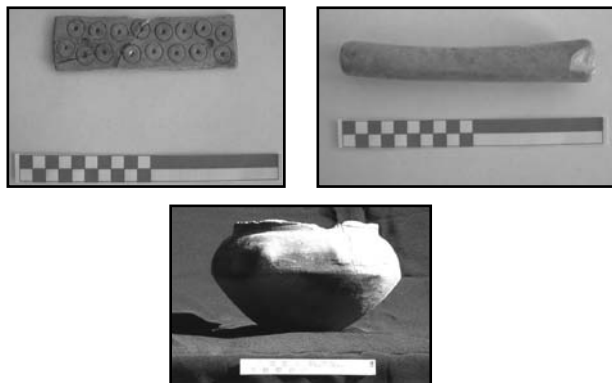

Fig. 9b and c: Bone Inlay and Flute Mouthpiece(?) from Pit 41; 9d. Knobbed Pot from Pit 41.

Fig. 10a: Three Phases of the North Gate Area:
Top: 2nd Millennium B.C.; Middle, Left to Right: Early Iron Age; Upper Right to Lower Left: Late Iron Age

Fig. 10b: Late Iron Age Wall in the Hittite Gate Area

Fig. 11a: Stone Installation on the summit of Çaltepe

Fig. 11b: Suggested gate of a Hirammar on Çaltepe

Fig. 12: Proposed King's Route from Mt. Daha (Çaltepe) to Saluur Höyük (Katapa?)-following the arrow towards the top of the image; to Alişar (Ankwa?)- following the arrow to the right

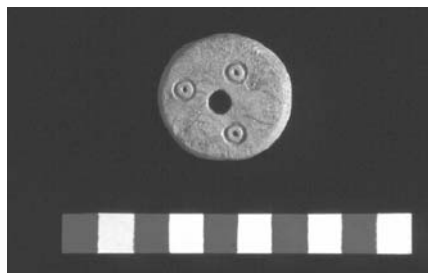
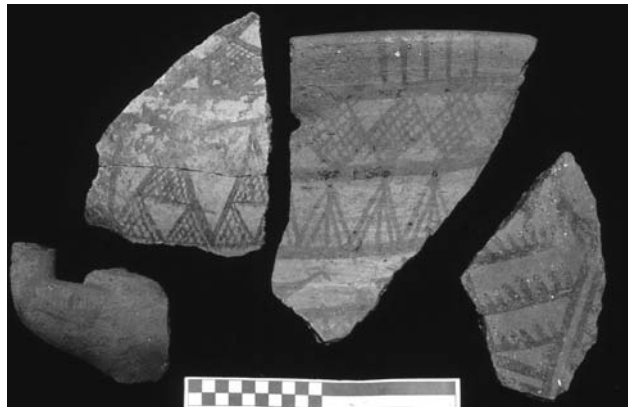

Fig. 13: Early Iron Age Pottery and a Loom Weight from a Domestic Area on a Terrace Below the Byzantine Levels

2005 YILI KARAIN MAĞARASI KAZILARI

Işın YALÇINKAYA*
Harun TAŞKIRAN
Metin KARTAL
Kadriye ÖZÇELİK
M. Beray KÖSEM
Gizem KARTAL

GİRİŞ

2005 yılı Karain Mağarası kazıları 25.07.2005 tarihinde başlamış ve 05.09.2005 tarihinde sona ermiştir¹. 2005 yılı kazı etkinlikleri; E Gözü kazısı, B Gözü kazısı, arkeometri ve laboratuvar çalışmaları ile kazı sonrası çalışmaları olarak 4 ulamda toplanabilir.

I. E Gözü Kazısı

Karain Mağarası E Gözü kazıları 2005 yılında toplam 7 plan karede gerçekleştirilmiştir. Kazı sezonu boyunca 3 ayrı jeolojik katman içinde 74

- * Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.
Doç.Dr.Harun TAŞKIRAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.
Yrd.Doç.Dr.Metin KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.
Öğr.Gör.Dr.Kadriye ÖZÇELİK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.
Uz.Dr.M.Beray KÖSEM, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.
Araş.Gör.Gizem KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.
- 1 Kazılarımıza uzman grubu olarak A. Levent Atıcı (Harvard Üniversitesi-ABD), Prehistoryenler Bora Cem Sevencan, Zeynep Bayrak ve İrfan Deniz Yaman katılmıştır. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencilerinden; Fatma Kılıç, Hatice Özcan, Ali İlaslan, Eylem Dere, Yavuz Aydın, Hande Çalışkan, Zeynep Berber, Selda Dağ, Kaan Bulut, Döndü Urhan, Tuğba Seval, Yasemin Durmaz, Eşref Erbil, Onur Dinç, Nilgün Çınar, Canan Alparslan ile Liège Üniversitesi'nden yabancı uyruklu Sonja Tomasso ve Christel Schoonbroodt katılmıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı ise, Cemal Baykal Aydınbek temsil etmiştir. Adı geçen tüm katılımcılara üstün hizmet ve gayretlerinden ötürü teşekkürlerimizi sunuyoruz.

arkeolojik seviye kazılmıştır. Kazılar öncelikle ana dolgunun güney profilinde bulunan J plan karelerinde başlamış ve kazı akışına göre hem J hem de I plan karelerinde devam etmiştir (Tablo: 1; Çizim: 1). Kökten tarafından açılmış olan sondaj çukurunun sınırında kalan ve çeşitli boyutlardaki J plan kareleri, genellikle tam plan kareden daha küçük boyutlar göstermiştir. Bu alanda elde edilecek düzenli bir kesit, hem gelecek yıllarda yapacağımız I plan karelerinin kazısını kolaylaştıracak hem de jeolojik seviyelerin daha iyi izlenebilmesini sağlayacaktı. Böylece bu program çerçevesinde gelecek yıllarda yapılacak olan kazılar, bugünkü seviyelerden daha aşağıda bulunan Alt Paleolitik katlaşımın daha rahat izlenebilmesine olanak verecektir. Dolayısıyla, Karain Alt Paleolitik Dönemi, stratigrafik konumu içinde ortaya konulabilecektir.

Jeolojik seviyeler, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi 3 ayrı ünite hâlinde (V, V.1 ve V.2) karşımıza çıkmıştır. V. jeolojik ünite turuncumsu renkli ve yer yer sertleşmiş sediman içeren bir yapıdadır. V.1 ünitesi genellikle kıvılcımsı tonlarda olup kısmen lokal olarak gözlemlenebilen konkresyonlar da içermektedir. Buna karşın, bu üniteye yumuşak yapıda sedimanlar da gözlemlenmiştir. V.1 ünitesinin J 15 plan karesi içinde turuncu tonları içeren sedimanların varlığını da belirtmek gerekir. Bu plan karede 70. arkeolojik seviyeden sonra sediman koyu krem rengine dönüşmektedir. Ancak bu jeolojik katlaşım, V.1 ünitesi içinde değerlendirilebilir. V.2 jeolojik ünitesi, özellikle J 15 plan karesinin tabanına doğru, 80. arkeolojik seviye ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu sedimanlar, kahverengimsi-siyah renkli bir renk göstermiştir. Aynı plan karede 82. arkeolojik seviyeden sonra, bu renk değişerek turuncumsu bir görünüm kazanır. Nihayet, J 15 plan karesinin bu yıl kazılara ara verdiğimiz son arkeolojik seviyesinin de kazılmasıyla jeolojik ünite değişmiş ve V.3 olarak saptanan ince kumlu yumuşak ve krem renkli bir sediman ortaya çıkmıştır.

KARAIN MAĞARASI E GÖZÜ 2005 YILI KAZILAN PLANKARELER

Plan kare	Arkeolojik Seviye	Jeolojik Seviye	Başlangıç Kotu (m)	Bitiş Kotu (m)
I 17	57, 58*	V	- 10.80	- 11.00
I 18	57, 58*	V	- 10.80	- 11.00
I 19	60, 61, 62, 63, 64, 65*	V.1	- 11.10	- 11.70
J 15	63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79	V.1	- 11.40	- 13.10
J 15	80	V.1, V.2	- 13.10	- 13.20
J 15	81, 82, 83, 84*	V.2	- 13.20	- 13.60
J 16	60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71*	V.1	- 11.10	- 12.30
J 17	60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71*	V.1	- 11.10	- 12.30
J 18	60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71*	V.1	- 11.10	- 12.30
J 19	63, 64, 65, 66, 67, 68*	V.1	- 11.40	- 12.00

* Söz konusu plan kare için bu yıl inilen en son arkeolojik seviye

Tablo: 1

Kazılar sırasında karşılaşılan en büyük sorunu, dikit oluşumlarının altında saptanan küvet biçimli sert ve konkresyonlu tabakalar oluşturmuştur. Bu tür formasyonlardan biri, J 17 plan karesinin V.1. jeolojik ünitesinin 67. arkeolojik seviyesinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bu seviyeden itibaren daha alt kotlara doğru ilerleyen yaklaşık 1 metre derinlikte bir çatlakla da karşılaşmıştır. Bu kısımdan alt tabakalara doğru bir takım intrüzyonlar ve toprak akmaları meydana gelmiş gibi görünmektedir. Bu iri çatlak, kazının yapılmasını güçleştirmiş ve kazıyı gerçekleştirenler için de tehlike oluşturmuştur. Bu kısım, kazı iskelesinin düzenlenmesi ve titiz çalışmalardan sonra kaldırılmış ve kazı daha güvenli bir hâle getirilmiştir. Benzer biçimli bir diğer küvet oluşum da, bir önceki kazı sezonunda I 19 plan karesinde saptanmıştı (Yalçınkaya ve diğ., 2006: 405). Bu oluşumlar, genellikle dikitlerin bulunduğu kısmın hemen altında başlamaktadır. Küvetlerin iç kısımları, dış kısımlarına oranla daha yumuşak bir sediman içermektedir. Ayrıca küvetlerin içlerinde, yoğun kalker döküntüler bulunmaktadır.

J 17 plan karesinin 60. arkeolojik seviyesinde bir dikit ortaya çıkmıştır. Bu dikitin daha alt seviyelerde ve tam altına gelen kısımlarda jeolojik olarak “fantom” adı verilen bozulmuş kalkerli bir yapı ile karşılaşmıştır.

Arkeolojik Buluntular

60. arkeolojik seviyede 2 tane radyolaritten yontulmuş parça ele geçirilmiştir. Alt Paleolitik Döneme ait olduğu düşünülen seviyelerde yontmataş materyal çok seyrek. Buna karşın, bu seviyelerin bazılarında yontmataş endüstrileri açısından önemli buluntular da ele geçirilmiştir. Aynı jeolojik üniteden ancak farklı plankare ve arkeolojik seviyelerde ele geçirilen, bu yontmataş buluntular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

V. jeolojik ünite arkeolojik açıdan steril bir görünüm sergilemektedir. Buna karşın, V.1 içinde, en verimli plan kare J 15'tir. V.1 ünitesi içinden 2 adet iki yüzden yontulmuş radyolarit parça ele geçirilmiştir (Çizim 5:6-7). Ancak, bu parçalar şimdiye değin sadece Kökten kazılarında saptanmış olan klâsik iki yüzeyli âletler kategorisine yerleştirilemez niteliktedir. İki adet iri yonga üzerine kenar kazıyıcı ise oldukça dikkat çekicidir (Çizim 5: 2, 5). Ayrıca, omurgalı bir parçasıyla (Çizim 5:3) düzeltili bir yonga (Çizim 5:4), bugüne değin inilmiş olan en derin kotlardan gelen önemli yontmataş endüstri öğelerini temsil etmektedir. Bu plan kareden *Tayacien* tarzda 2 adet yonga da ele geçirilmiştir. Benzer buluntular daha önceki senelerde Doğu Profili kazılarından da elde edilmişti. Bunların dışında aynı plan karenin çeşitli seviyelerinde genellikle küçük boyutlu radyolarit yongalar ele geçirilmiştir. J 16 ve J 17 plan karelerinin V.1 jeolojik ünitesi içinde, J 15 plan karesinde de gördüğümüz, çeşitli boyutlarda radyolarit yongalar ile bir adet vurgaç ve 1 adet de radyolarit çekirdek (Çizim 5:1) gün ışığına çıkarılmıştır. Bu plan karelerde özellikle V.1 ünitesi içinde yongalanmış kalkerler de saptanmıştır. Bu son buluntular hakkında kazılar ilerledikçe daha ayrıntılı bilgilerin elde edileceği umulmaktadır.

V.2 jeolojik ünitesine ilişkin arkeolojik belgeler yalnızca J 15 plan karesinin 80. arkeolojik seviyesinde saptanmıştır: 3 adet radyolarit yongalama ürünü ele geçirilmiştir. Bu buluntular, bu yıl yapılan çalışmalarda en derin seviyelerde ele geçirilen ender arkeolojik verileri oluşturmaktadır.

Genel durumu içinde, Karain Mağarası E gözü, tabana doğru daha çok yonga endüstrisinin ağır bastığı bir teknolojik özellik sergilemektedir. Bu yongaların çok azı, düzeltilebilir biçimlendirilmiştir. Dolayısıyla düzeltisiz parçalar daha yoğun bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında; daha üst seviyelerde saptanmış olduğundan söz edilen kalker de, yongalama işleminde kullanılan bir hammadde olarak açık bir biçimde belirmektedir. Bu durumu, uygun hammadde bulma sıkıntısına bağlamak doğru görünmemektedir. Zira, Karain'in hemen yakın çevresindeki dere yataklarında bol miktarda radyolarit bulunmaktadır. Ancak Paleolitik ustaların çevrede yine çok bol miktarda bulunan kalkerini de, doğal bir kaynak olarak kullanmış olma olasılığı da çok uzak değildir.

Fauna

E Gözü kazılarında yontmataş buluntu topluluğu yanında çeşitli plan kare ve seviyelerde sağlam, kısmen kırık ya da çok kırıklı kemikler de ele geçirilmiştir. Bu yıl ilk kemik buluntu J 16 plan karesinin 62. arkeolojik seviyesinde saptanmıştır. J 15 plan karesinin 67 ve 68. arkeolojik seviyelerinden olasılıkla iri bir hayvana ait olabilecek, tanımlanabilir nitelikte çeşitli kemikler ele geçirilmiştir. Ayrıca, etçil bir hayvana ait olan köpek dişi oldukça iyi korunmuş bir biçimde ele geçirilmiştir. J 17 plan karesinin küvet biçimli oluşumunun içinden 64 ve 65. arkeolojik seviyelerde kırık kemik parçaları ile yine iri bir hayvana ait olabilecek bir kaburga kemiği ortaya çıkarılmıştır. J 15 plankaresi 76. arkeolojik seviyesi ise, küçük bir hayvan parmak kemiği ile etçil bir hayvana ait bir diş vermiştir.

Özetle, tüm kazılan plan kareler ve jeolojik seviyeler içinde ele geçirilen ve yukarıda sözü edilen tanımlanabilir kemik buluntuların yanı sıra, farklı jeolojik ünitelere bağlanabilen, ancak çok sayıda olmayan fauna kalıntıları ile de karşılaşmıştır. Bulunan bu kemiklerin tür tayinlerinin tespiti, gelecek yıllarda yapılması planlanan zooarkeolojik çalışmalar sonucunda belirlenebilecektir.

II. B Gözü Kazısı

2005 yılı Karain Mağarası B Gözü kazıları; D 12, E 11, E 12, F 14, G 13 ve G 14 olmak üzere 6 plan karede gerçekleştirilmiştir (Çizim: 2; TabloB 2). D 12

plan karesinin 28. arkeolojik seviyesinde; E 11 plan karesinin 28-35. arkeolojik seviyeleri arasında; E 12 plan karesinin 28. arkeolojik seviyesinde; F 14 plan karesinin 25-27. arkeolojik seviyeleri arasında; G 13 plan karesinin 22-27. arkeolojik seviyeleri ve G 14 plan karesinin ise 22-27. arkeolojik seviyeleri arasında çalışılmıştır (Tablo: 2).

D 12 ve E 12 plan kareleri P.VIII, E 11 plan karesi P.VIII-P.X (Çizim: 3), F 14 plan karesi P.V-P.VII ve G 13, G 14 plan kareleri ise P.I.3'den P.VI'ya kadar jeolojik seviyeler arasında değişen Epi-paleolitik, Üst Paleolitik ve Orta Paleolitik katlaşımları içermektedir (Çizim: 4).

Bu yıl yalnızca Pleistosen seviyelerde çalışılmıştır. Pleistosen seviyelerde çalışılmasının nedenleri şöyle sıralanabilir: a) Üst Paleolitik Döneme ait dolguların durumlarının saptanması ve bu dönemin tarihlendirme çalışmaları, b) Orta Paleolitik seviyelerin Karain Mağarası E gözündeki Orta Paleolitik seviyelerle olan ilişkilerinin saptanması, c) B Gözü'nün dolgusunun ne kadar derine devam ettiğinin saptanması.

Pleistosen dolgularda, bu yılki çalışmalara G 13 ve G 14 plan karelerinin 22. arkeolojik (P.I.3 ve P.II) seviyelerinden başlanmıştır. Bilindiği gibi, P.I.3 Epi-paleolitik buluntular vermiş olup özellikle alanın kuzey profilinde gözlemlenebilen bir jeolojik birimi nitelemektedir. Bunun hemen altında ortaya çıkan P.II Üst Paleolitik Dönem katlaşımı, P.I.3'e göre daha az buluntu veren, sarımsı gri renkli, az taşlı ve karbonlu, kum ve kil içeren sertleşmiş topraktan oluşan bir seviyedir. Bu buluntu ve saptamalar, geçen yıl kazılan Pleistosen seviyelerdeki gözlemleri teyit eder niteliktedir (Yalçınkaya ve diğ., 2005:218-219).

Üst Paleolitik seviyelerin altında karşımıza çıkan P.III jeolojik ünitesi, Orta Paleolitik-Üst Paleolitik geçiş evresini temsil ediyor gibi görünmektedir. Bu jeolojik birim içerisinde, hem Karain Tip Moustérien hem de Üst Paleolitik yontmataş elemanlarının bulunduğu bir endüstri ile karşılaşmıştır. Aslında P.III seviyesi kendi içinde 2 ayrı jeolojik katlaşım içermektedir. Her iki seviye de az taşlı, kumlu ve killi bir seviyedir. Sadece üstteki kısım sarımsı ve daha sert; alttaki kısım ise az karbonlu ancak kahverengi sediman içermektedir.

P.III seviyesinin altında devam eden P.IV, P.V, P.VI ve P.VII jeolojik ünitelerinin tümü, Karain tip *moustérien* tipte endüstri öğelerinin bulunduğu Orta Paleolitik Dönem ile ilişkilidir. P.IV ünitesi bol karbonlu, dolayısıyla siyah ve kahverengi topraklı, ince küçük kalkerli ve killi bir seviye ile temsil edilir. Bunun altında karşımıza çıkan P.V; gri-kahverengi sedimanlı, karbonlu, killi ve çeşitli boyutlarda kalker taşlı bir seviyedir. Nihayet G 13 plan karesinin kesitinde gözlenebilen son jeolojik seviye olan P.VI ünitesi kızılımsı-kahverengi (*terra rossa*) sediman içeren ince kumlu, killi ve bol iri kalker taşlı bir yapıdadır.

KARAIN B 2005 KAZILAN PLAN KARELER

PLANKARE	AH	GH	Başlangıç Kotu	Bitiş Kotu
D 12	28*	P.VIII	- 490	- 500
E 11	28	P.VIII	- 490	- 500
E 11	29	P.VIII, P.IX	- 500	- 510
E 11	30, 31, 32	P.IX	- 510	- 540
E 11	33, 34, 35*	P.IX, P.X	- 540	- 570
E 12	28*	P.VIII	- 490	- 500
F 14	25	P.V, P.VI	- 460	- 470
F 14	26, 27*	P.VII	- 470	- 490
G 13	22, 23	P.II	- 430	- 450
G 13	24	P.III	- 450	- 460
G 13	25	P.III, P.IV	- 460	- 470
G 13	26	P.V	- 470	- 480
G 13	27*	P.VI	- 480	- 490
G 14	22	P.I.3, P.II	- 430	- 440
G 14	23	P.II	- 440	- 450
G 14	24	P.II, P.III	- 450	- 460
G 14	25	P.II, P.III, P.IV	- 460	- 470
G 14	26	P.III, P.IV, P.V	- 470	- 480
G 14	27*	P.IV, P.V	- 480	- 490

* Söz konusu plan kare için bu yıl inilen en son arkeolojik seviye

Tablo.2

P.VII seviyesine ait sedimanlar 2004 yılı kazı sezonu sonlarına doğru G 12 plan karesinin tabanından çıkmıştı. Bu yıl ise aynı durum bu kez F 14 plan

karesinin tabanında saptanmıştır. F 14 plan karesinde yaptığımız kazılar teknik açıdan diğer karelere göre biraz daha farklı bir biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu alanda, öncelikle daha eski yıllarda bırakmış olduğumuz dikit kaldırılmıştır. Bu plan kareye denk gelen kısımda dikit oluşumu ve kalsitleşme nedeniyle toprakta sertleşme meydana gelmiştir. Dolayısıyla, kazısı da çok zor olmuştur. Dikitin bulunduğu kalsit kuşak P.V'e aittir. Dikitin kaldırılması ile birlikte hemen dikit tabanındaki çok küçük bir alandan bol miktarda yontmataş buluntu topluluğu ile çeşitli hayvan kemikleri ele geçirilmiştir. Bu kısım olasılıkla bir oturma tabanını işaret ediyor gibi görünmektedir.

B Gözü kazılarının 2. ayağı, mağaranın tabanında nasıl bir endüstrinin bulunduğunu saptamak amacıyla zeminde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda; öncelikle Kökten'in yapmış olduğu kazının sınırları saptanmış, atık toprak temizlenmiş ve kazı E 11 plan karesinde yoğunlaştırılmıştır. Dolayısıyla bu yıl, ilk kez P.VIII, P.IX ve P:X gibi daha derin jeolojik seviyelere inilmiş, ancak ana kayaya henüz ulaşamamıştır. Buna karşın yine de Karain Mağarası B Gözü'nün daha derin kotlardaki arkeolojik görünümü, sedimantasyonu ve sedimantasyon dinamiği hakkında önemli bilgiler edinilmiştir.

Bu alanda karşımıza çıkan P.VIII, hem sert hem de yumuşak sedimanı bir arada içeren kahverengi-kızılımsı bir yapıdadır. P.IX sarı renkli ve küçük kalker döküntülü bir jeolojik oluşum sergilemiştir. Tabaka genel görünümüyle sert bir yapıdadır. P.IX'un taban seviyelerine doğru kalker döküntü boyutları daha da küçülmüş ve mıcır denecek bir boyuta ulaşmıştır. Bu jeolojik oluşum olasılıkla hızlı bir plüviyal akıntı ile oluşmuş olmalıdır. P.X ise çok sert bir yapıda olup sarımsı kızıl-kahve rengindedir. Bu seviyelerde zorunlu bir biçimde çekiç ve keski ile çalışma gereği duyulmuştur.

Arkeolojik Buluntular

Kazıları gerçekleştirilen bu yılki Pleistosen seviyelerin en üst katmanı Epi-paleolitik başlangıcını vermiştir. Bu katman sadece kuzey kesiti üzerinde tespit edilebilmiştir. Dolayısıyla P.I.3 sadece bu alanda gözlemlenebilen lokal bir seviyedir. Bu döneme ait çeşitli mikrolitler, dilgicik çekirdekleri ile düzeltili ya da düzeltilsiz dilgiler, yongalar ve dilgicikler bulunmuştur (Çizim 6:1-8).

Bunun hemen altından P.II olarak adlandırılan Üst Paleolitik Dönemin buluntuları ele geçirilmiştir. Üst Paleolitiğe ait buluntular arasında ince yonga ve dilgiler üzerine çok tipik ön kazıyıcılar oldukça dikkat çekicidir (Çizim 6:12-16). Omurgalı ön kazıyıcılar (Çizim 6:17, 18; Çizim 7:5), genellikle kalın yongalar üzerine yapılmışlardır. Nitekim, bu tür buluntular daha önceki kazı sezonlarında da ele geçirilmişti. Bu döneme ait çekirdekler genellikle dilgicik çekirdekleri olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak bu durum, Karain Üst Paleolitiğinde mikrolitizasyonun (Çizim 6:9-11) varlığıyla birlikte, çekirdek yongalama işlemlerinin çekirdek tükenene dek devam ettiğini de gösterir (Çizim 7:6). Çünkü, dilgi diyebileceğimiz daha iri boyutlu parçaların varlığı (Çizim 7:1-2), çekirdek yontma stratejisinde çok sık karşılaşılmaya da daha iri boyutlu dilgilerin üretilmiş olduğunun bir kanıtı niteliğindedir.

2004 yılında aldığımız karbon örnekleri üzerinde yapılan radyokarbon tarihleri bu seviyeler için G.Ö. 31.280 ve G.Ö. 28.100 yaşlarını vermiştir. Bu alandan elde edilen radyokarbon tarihleri, Karain ve çevresi için tipolojik olarak söz konusu döneme bağlanan buluntular ile birlikte, gerçek bir Üst Paleolitik Dönemin varlığını da ortaya koymaktadır. Bu endüstriler gelecekte Anadolu için Levant ile Avrupa arasında kültürel ve tarihsel süreç açısından önemli bilgiler edinilebileceği anlamını taşımaktadır.

Orta Paleolitikten Üst Paleolitiğe geçişi niteleyen P.III, üst kısımlarda daha çok Üst Paleolitik karakterli parçaları ve daha alt kısımlarda da Orta Paleolitik karakterli parçaları vermektedir. Bu seviye için tranzisyon evresi de denebilir. Buradan; dilgiler (Çizim 7:3-4), dilgi üzerine âletler, dilgi çekirdekleri (Çizim 8:7), omurgalı ön kazıyıcılar (Çizim 8:8) ile birlikte, çeşitli tiplerde Orta Paleolitik kazıyıcılarla (Çizim 8:1-2, 4-6) disk ve *levallois* biçimli çekirdekler (Çizim 7:7) ele geçirilmiştir. Sayıları az da olsa *moustérien* uçlar da saptanmıştır (Çizim 8:3).

Yine 2004 yılında bu seviyelerden alınmış olan karbon örneklerinin analizleri sonucunda G.Ö. 39.630 radyokarbon yaşı elde edilmiştir. Bu tarih; klasik Batı Avrupa kronolojisinde Orta Paleolitik dönemin bitişi ve Üst Paleolitik Dönemin başlangıcı ile bire bir örtüşmektedir. Esasen söz konusu tarih, bu seviyenin yontmataş endüstrilerinin Orta Paleolitikten Üst Paleolitiğe geçiş evresine ait olduğu savımızı da desteklemektedir.

Daha önceki yıllarda da saptanmış olduğu gibi, P.IV, P.V, P.VI ve P.VII jeolojik seviyelerine ait olan Orta Paleolitik buluntular, E Gözü Orta Paleolitik katmanlarından iyi bilinen Karain tip *moustérien* ya da Toros-Zagros tip *moustérien* geleneklerin tipik buluntularını gün ışığına koymuştur (Yalçinkaya ve diğ., 1993; Dibble ve Holdaway, 1993; Baumler ve Speth, 1993). Buluntular arasında yer alan disk ve *levallois* çekirdekler (Çizim 9:1), kenar kazıyıcılar (Çizim 8:10; Çizim 9:3-4), erken aşamalarda uzun ve basık *moustérien* uçlar (Çizim 9:2, 5) ile iç yüzden inceltilmiş kalın kazıyıcıların (Çizim 8:9) yanı sıra, B Gözü'nün tüm Orta Paleolitik katmanlarında dilgi üretim teknolojisi de varlığını hissettirmektedir.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, P.VII jeolojik seviyesinden sonraki katlaşım; bu yıl E 11 plan karesinde P.VIII, P.IX ve P.X birimleriyle temsil edilmiştir. Bu alanda orta Paleolitiğin daha eski katmanlarına kadar inildiğinde, şekilsiz çekirdekler (Çizim 9:8) ile genellikle düzeltisiz ve düzensiz yongalardan oluşan bir endüstri ile karşılaşmıştır. P.IX ve P.X seviyelerinde çok ender olmakla birlikte, birkaç adet uç (*levallois* olan ya da olmayan) ile birkaç adet kenar kazıyıcı (Çizim 9:6) ve düzeltili yonga (Çizim 9:7) saptanmıştır. Bu seviyelerde yongalama ürünlerinde açıkça gözlemlenebilen bir azalma söz konusudur. Kemik parçacıkları hâlindeki buluntular da yontmataş endüstriye eşlik etmektedir.

Fauna

2005 sezonunda Karain B Gözü'ne ait fauna kalıntıları sayısal açıdan yoğun değildir. Ele geçirilmiş olan kemiklerin çoğunluğu kırıktır. Ancak birkaç adet parmak kemiği nispeten sağlam olarak saptanmıştır. Tür saptamalarına ilişkin sonuçlar için zooarkeolojik çalışmaların yapılmasını beklemek gerekmektedir.

III. Laboratuvar ve Arkeometri Çalışmaları

Hemen her yıl olduğu gibi, 2005 yılında da Karain kazı çalışmalarının önemli bir kısmını oluşturan arkeometrik çalışmalara devam edilmiştir. Bu çalışmalar çerçevesinde arkeobotani ile ilgili olanı, İsviçre Basel Üniversitesi'nden

Arkeobotanist Danièle Martinoli tarafından gerçekleştirilmiş (Martinoli, 2004) ve hazırlanmış bir tez ile birlikte çeşitli makaleler şeklinde yayınlanmıştır.

Harvard Üniversitesinden Zooarkeolog A. Levent Atıcı, Karain Mağarası B Gözü kazılarında elde edilen makromemeli kalıntılarının analizlerini yapmaya devam etmiştir.

IV. Kazı Sonrası Çalışmaları

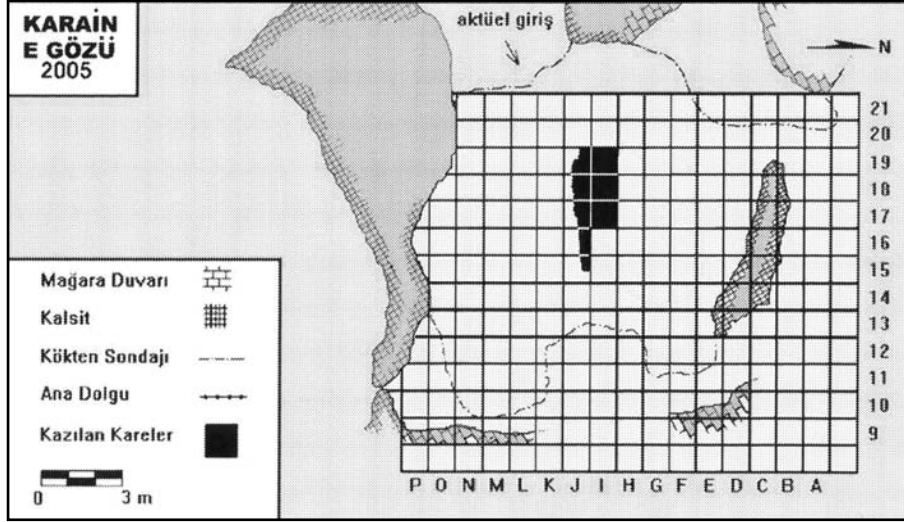
Kazı çalışmaları sonunda öncelikle kazı alanlarında, daha sonra mağara içi ve dışında temizlik çalışmaları yapılmıştır. Karain E Gözü ana dolgunun güneyinde I plan karelerinde daha sağlıklı bir kesit elde etme amacıyla, geçici kesitler veren J plan karelerinin kesit çizimi yapılmamıştır. Gelecek yıllarda I plan karelerinin kazılarının tamamlanmasından sonra, kalıcı ve kesin bir kesit elde edilebilecek ve çizimleri gerçekleştirilecektir.

B Gözü'nde ise G 13, G 14 ve E 11 plan karelerinin kazılmasından sonra ortaya çıkan Pleistosen seviyelerin kesit çizimleri gerçekleştirilmiştir (Çizim: 3, 4). Çizimlerin tamamlanması ve kazı alanlarının son fotoğraf çekimleri yapıldıktan sonra, gerek E Gözü'nde bulunan kazı alanı gerekse B Gözü kazı alanı fotosenteze karşı korunaklı polyester siyah naylon örtülerle kapatılarak koruma altına alınmıştır.

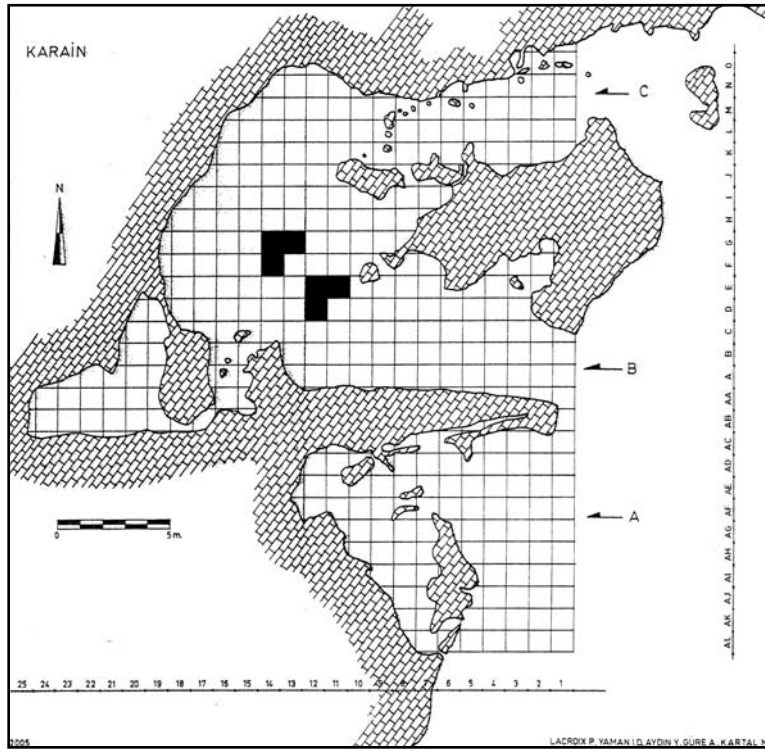
KAYNAKÇA

- BAUMLER, M.F., J.D.SPETH, (1993), "A Middle Paleolithic Assemblage From Kunji Cave, Iran", *The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus*, (Eds. D.I.Olszewski, H.L.Dibble):1-73.
- DIBBLE, H.L., S.J.HOLDAWAY, (1993), "The Middle Paleolithic Industries of Warwasi", *The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus*, (Eds. D.I.Olszewski, H.L.Dibble):75-99.
- MARTINOLI, D., (2004), "Food Plants Use, Temporal Changes and Site Seasonality at Epi-palaeolithic Öküzini and Karain B Caves, Southwest Anatolia, Turkey", *Paléorient*, XXX-2: 61-80.

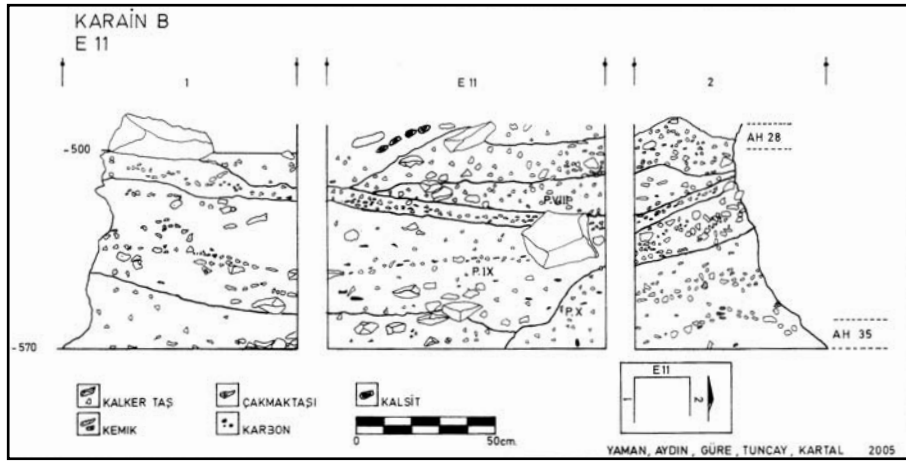
- YALÇINKAYA, I., M.OTTE, O.BAR-YOŞEF, J.KOZŁOWSKI, J.-M.LEOTARD, H.TAŞKIRAN, (1993), "The Excavations at Karain Cave, South-western Turkey: An Interim Report", *The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus*, (Eds. D.I.Olszewski, H.L.Dibble):101-117.
- YALÇINKAYA, I., H.TAŞKIRAN, M.KARTAL, K.ÖZÇELİK, B.C.SEVENCAN (2005), "2003 Yılı Karain Mağarası Kazısı", *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt:215-224.
- YALÇINKAYA, I., H.TAŞKIRAN, M.KARTAL, K.ÖZÇELİK, M.B.KÖSEM, (2006), "2004 Yılı Karain Mağarası Kazıları", *27. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt:403-418.

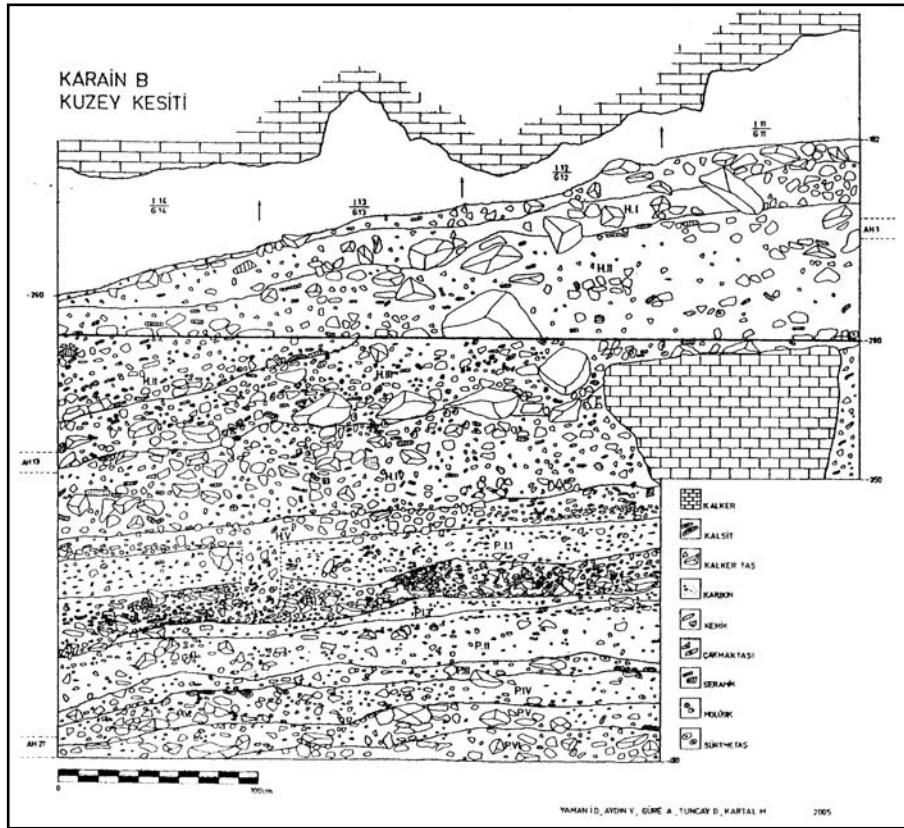
Çizim: 1

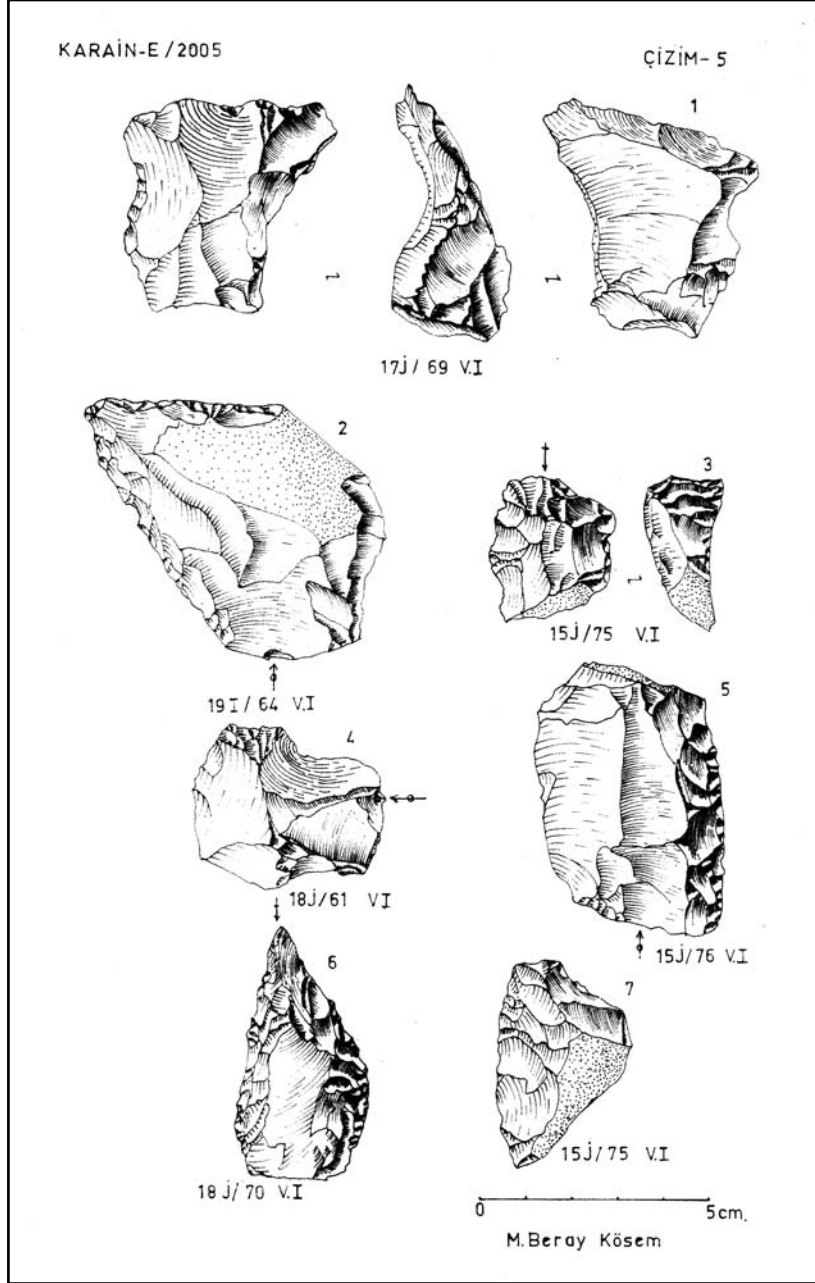
Çizim: 2

Çizim: 3

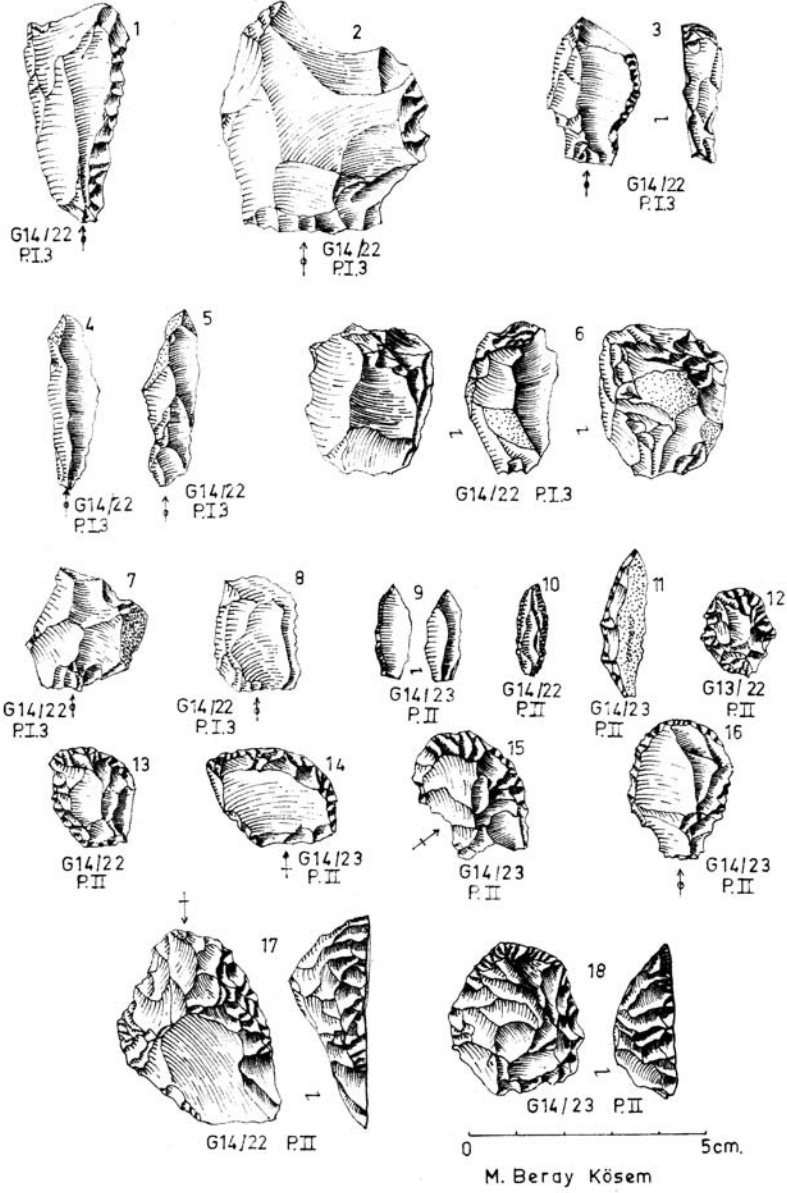
Çizim: 4

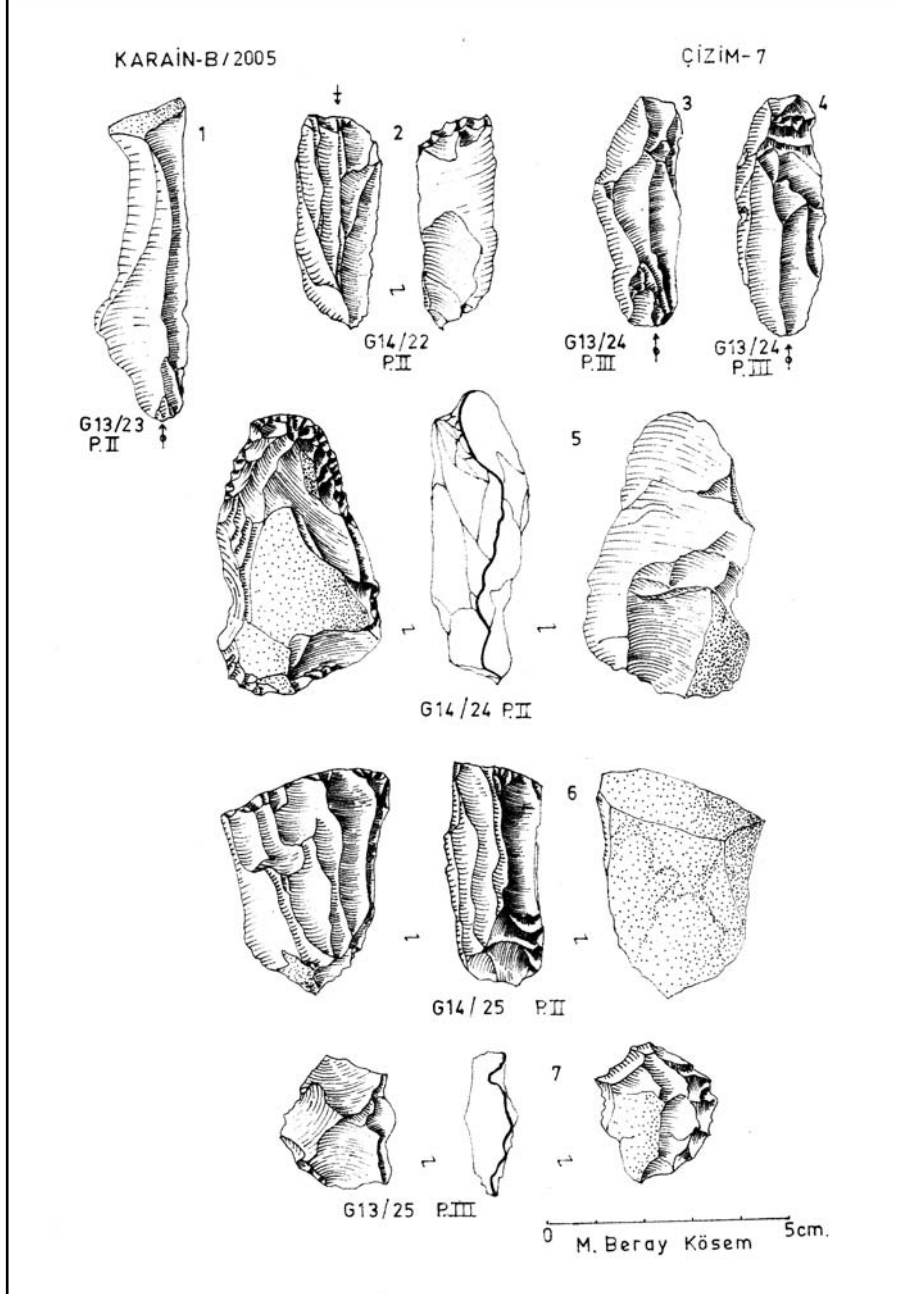
Çizim: 5

KARAIN-B/2005

ÇİZİM-6

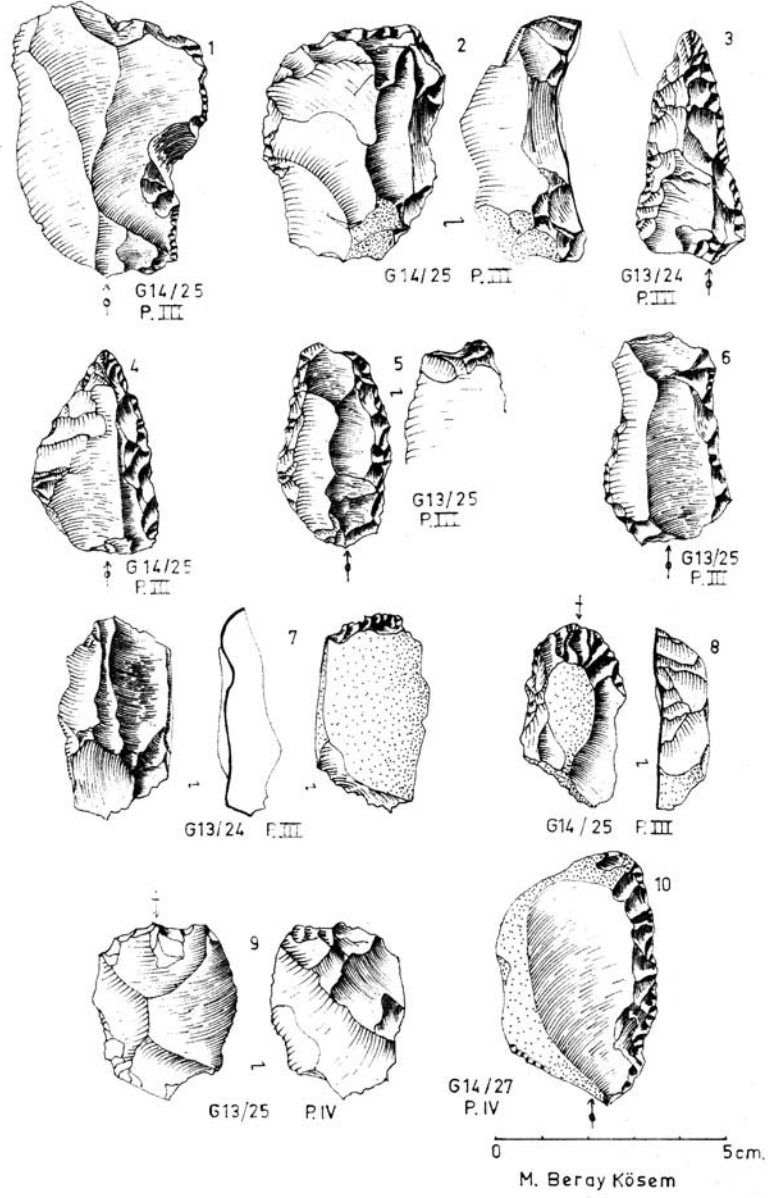
Çizim: 6

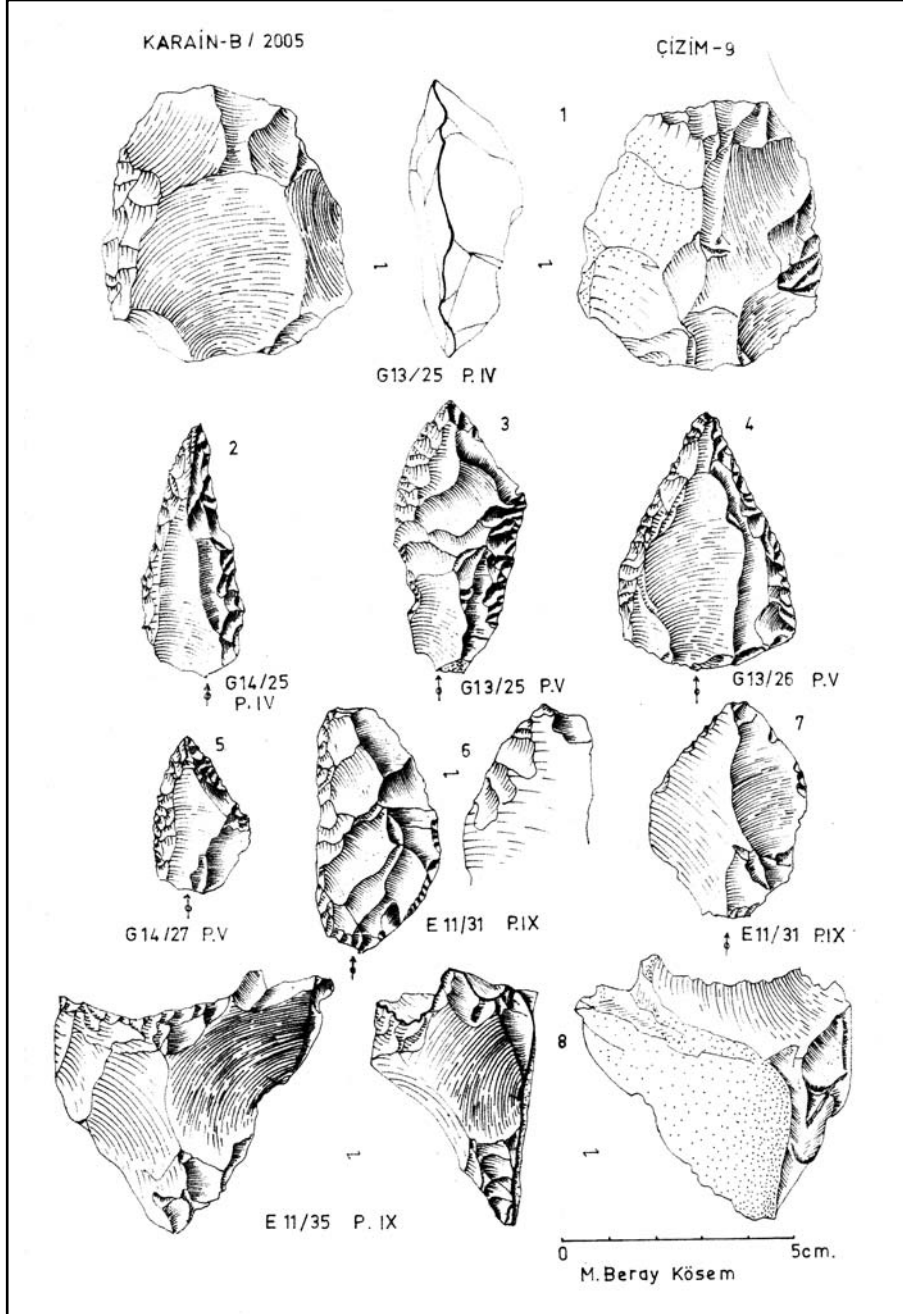
Çizim: 7

KARAIN-B/2005

Çizim-8

Çizim: 8

Çizim: 9

2005 YILI MYNDOS KAZISI

Mustafa ŞAHİN*
Derya ŞAHİN
Erdoğan ASLAN
Serkan GÜNDÜZ

Muğla İli, Bodrum İlçesi, Gümüşlük Beldesi'nde yer alan Myndos, Bodrum Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan muhtelif kurtarma kazıları göz ardı edilirse, günümüze kadar hiç kazı yapılmamış örenlerden birisiydi. Periyodik olacak bilimsel arkeolojik kazılara ilk adım 2005 sezonunda Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi'nin denetiminde atılmıştır. Ekibim ile birlikte şahsımı bilimsel danışman olarak kazı çalışmalarına kabul eden kazı başkanı ve Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Yaşar Yıldız'a burada bir defa daha içtenlikle şükranlarımı sunarım. Sayın Yıldız bizi Myndos kazısına ortak etmekle kalmamış, sonrasında müzenin kazılardan tamamen çekildiğini beyan ederek Myndos kazısının Bakanlar Kurulu Kararlı kazılar statüsüne geçmesinin de önünü açmıştır. Böylece Bakanlar Kurulu'nun kararı ile Myndos kazıları 2006 sezonundan başlayarak tamamen başkanlığımıza devredilmiştir.

Myndos'ta kazılarının asıl mimarı Gümüşlük Belediye Başkan Sayın Mehmet Ülküm'dür. Bizlere verilen her türlü destek için başta Sayın Belediye Başkanı olmak üzere tüm belediye çalışanlarına minnettarım. Myndos kazıları aynı zamanda Bodrum Ticaret Odası tarafından desteklenmiştir. Oda adına Sayın Mahmut Kocadon'a burada bir defa daha teşekkür ederim.

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle- Bursa/TÜRKİYE. E-mail myndos@uludag.edu.tr
Öğr.Gör Derya ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle- Bursa/TÜRKİYE.
Arş.Gör. Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 42031 Konya/TÜRKİYE.
Serkan GÜNDÜZ, Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle- Bursa/TÜRKİYE.

Bilimsel başkan sıfatı ile katıldığımız 2005 kazıları, 20 Ağustos - 10 Eylül 2005 tarihlerinde Selçuk Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Trnava Üniversitesi (Slovakya) öğrencilerinden oluşturulan bir ekip tarafından yürütülmüştür¹. Gayretli çalışmalarından dolayı heyet üyesi öğrencilerime bir defa daha teşekkür ederim.

Mezar Kazıları

Serkan GÜNDÜZ

Myndos kazılarını bekleyen en büyük açmaz kamu arazisinin yok denecek kadar az olmasıdır. Bu nedenle kazı çalışmalarına Gümüşlük Yalıkavak yolunun genişletilmesi esnasında ortaya çıkan mezarların temizlenmesi ile başlanmıştır (Resim: 1). Burada büyük bölümü tahrip edilmiş üç adet kayaya oyulmuş mezar bulunmaktadır. Mezar kazıları aynı zamanda Myndos kazılarına vurulan ilk kazma olma özelliği taşımaktadır (Resim: 2). Mezarlardan birisi kayanın içerisine doğru kuzey-güney doğrultusunda ilerlerken, diğer ikisi doğu-batı yönünde uzanmaktadır (Resim: 3). Açılan yolun doğu-batı istikametinde uzanması nedeni ile seviye olarak bir miktar daha aşağıda kalan iki mezar yukarıda olanına göre daha fazla tahribata uğramıştır. Kuzey-güney yönünde uzanan mezar ise giriş bölümündeki önemsiz tahribat dışında önemli ölçüde korunmuştur.

Söz konusu kaya mezarları içerisinde yapmış olduğumuz kurtarma kazıları neticesinde mezarların henüz soyulmadığı anlaşılmıştır (Resim: 4). Buluntular arasında camdan ve pişmiş topraktan imal edilmiş *unguentarium*lar ve bir pişmiş toprak kandil kayda değerdir (Resim: 5). Söz konusu buluntulara göre mezarların yaklaşık olarak İ.S. 1. yüzyılda kullanıldığını savlamak olasıdır. İskeleti oluşturan kemiklerin rutubetli ortam ve hava ile temas etme gibi nedenler ile dokunulduğunda parçalanacak kadar çürümüş oldukları dikkat

¹ Selçuk Üniversitesi: Savaş Altun, Oktay Dumankaya, Vahit Tursun, Banu Salakozlu, Deniz Sönmez, Zafer Güler. Erciyes Üniversitesi: Hacer Şahan. Trnava Üniversitesi: Zuzanna Poláková, Lucia Novakova.

çekmektedir. Bu nedenle, gövdeyi oluşturan kemikler ve kafatası gerekli önlemler alınarak şimdilik mezar odasında bırakılmıştır.

Mezar hücreleri balık lokantalarının bulunduğu sahile inen yolun hemen kenarında bulunmaktadır. Bu nedenle buraya gelecek turistlerin dikkatinden kaçmayacak bir konumdadır. Söz konusu özellik nedeni ile mezar hücrelerinden en iyi korunan bir tanesini açık hava sergisi olacak şekilde tanzim etmeye karar verdik (Resim: 6). Böylece hem ören yerinin girişine canlılık kazandırılmış olacak, hem de kontrolsüz yapılaşmanın kültür varlıklarımıza ne kadar zarar verdiğini gösterecek ortak bir hafıza oluşturulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla bir proje geliştirilmiş ve Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Müdürlüğü'ne başvuruda bulunularak gerekli izin alınmıştır. 2006 kazı sezonunda projenin uygulanmasına geçilecektir.

Liman Yapısı

Derya ŞAHİN

Mezar kazısı tamamlandıktan sonra gereksiz zaman kaybını önlemek düşüncesi ile askerî liman olarak adlandırdığımız limanın hemen girişinde yer alan odada temizlik çalışmalarına başlanmıştır. Odanın bulunduğu alan kıyı kenar çizgisi sınırları içerisinde kaldığından Myndos'taki ender kamu arazilerinden birisidir (Resim: 1).

2004 yılında örende yaptığımız yüzey araştırmaları esnasında da dikkatimizi çeken ve başlangıçta su ile ilintili bir işleve sahip olduğunu düşündüğümüz oda², liman girişini kontrol amacı ile inşa edilmiş mendireğin hemen batı ucunda kalmaktadır. Yıkılmış hâlde günümüze ulaşsa da, korunan izlerden anlaşıldığı kadarı ile kemerli bir üst örtüye sahiptir. Zemin kaplamasında ise mozaik kullanılmıştır³.

² M. Şahin, "Myndos 2004 Yılı Yüzey Araştırması", 23. *Araştırma Sonuçları Toplantısı I* (Ankara 2006), 175 vd.

³ M. Şahin, *age.*, Resim 6.

Öncelikle odanın kenar sınırlarının belirlenmesi ile başlanan çalışmaların ilerleyen aşamalarında zemin döşemesine zarar verilmemesi için kemer şeklindeki yıkık üst örtünün kalıntısının uzaklaştırılmasına çalışılmıştır. Kemerin imalatında Horasan harcı yardımı ile birbirine tutturulan moloz taşlar kullanılmıştır. Kazılar esnasında özellikle kemerin güneydoğu köşesinde çok sayıda üzeri freskolu sıva parçasına rastlanmıştır. Oda tamamen temizlendiğinde mozaik zeminin üzerinin daha sonraki bir tarihte mermer plâkalar ile kaplandığı anlaşılmıştır (Resim: 7).

Bu alanda bizi en fazla sevindiren gelişme, odadan daha güneyde yer alan bir diğer mekâna geçişe olanak sağlayan kapının keşfedilmesi olmuştur. Burada sürdürülen kazılarda kapının bulunduğu duvarın iç yüzeyinde üzeri kireçle boyanmış sıva kaplamanın hâlâ mevcut olduğu görülmüştür. İç odada zemine doğru inildikçe mermer buluntular sayıca artmaya başlamıştır. Hem kazı kampanyasının sonuna yaklaşmış olması, hem de bunların *in situ* buluntu olma olasılığı nedeni ile mekânın çevresi kafes teli ile çevrilip güvenlik altına alınarak buradaki kazı faaliyetine ara verilmiştir. Bu arada ön odada bulunan zemin kaplamada da bir sonraki kampanyaya kadar koruma amacıyla gerekli önlemler alınmış (Resim: 8).

Yapının fonksiyonu ve tarihi ile ilgili net ifadeler kullanmak için henüz çok erkendir. Zemin kaplamasındaki farklılıklara göre burada en azından iki evreli bir yapılaşma söz konusu olmalıdır. İlk evrede mozaik kaplama bir zemin kullanılırken, ikinci evrede bundan vazgeçilerek mozaığın üzeri mermer ile kaplanmıştır. Üst örtüde pişmiş toprak çatı kiremitleri kullanılmıştır. Mevcut mozaığe göre ilk evrenin yaklaşık İ.S. 5. yüzyılda inşa edildiğini savlamak olasıdır (Resim: 9). Ayrıca mermer plâkalar üzerine betimlenen haç motifleri nedeni ile de bu alanın en azından bir dönem Hıristiyanlıkla ilgili bir fonksiyona sahip olduğunu söylemek olasıdır. Ön odada yer alan çukur bizden önce burada define amaçlı kaçak kazı yapıldığının en güzel kanıtıdır.

Hamam (?)

Erdoğan ASLAN

Liman tesisi kazılarına devam ederken güzel bir gelişme olmuş ve hamam olduğunu tahmin ettiğimiz ve küçük bir bölümü toprak üzerinde, korunan harabede kazı yapmamız için arazi sahibinden izin alınmıştır. Bunun üzerine iki taraf arasında bir protokol düzenlenerek bu mekânda da kazı çalışmalarına başlanmıştır.

Kalıntı, her iki limana uzak olmayan bir noktada, agoradan ana caddeye çıkan liman caddesinin üzerinde kuzey-güney yönünde uzanır şekilde yer almaktadır (Resim: 1)⁴.

Kazısına başlanan bölümde bina tonoz seviyesine kadar ayakta kalmayı başarabilmiştir. Batı duvarının bir bölümü nerede ise üst örtüye kadar korunmuştur. Doğu duvarının da önemli ölçüde ayakta olduğu görülmekte ve dış cephesinde bulunan kör nişler ve ortada kemerli bir kapı açıklığı nedeni ile doğu yönüne doğru genişleyen bir diğer mekâna işaret etmektedir (Resim: 10). Binanın batı duvarı yaklaşık 250 cm. kalınlığa sahipken doğu duvarı 100 cm. kadardır⁵. Böylece ana mekânı kalın bir duvarın çevrelediğini savlamak olasıdır. Duvarlar arasındaki kalınlık farkı doğu duvar olarak adlandırdığımız duvarın dış duvar değil de, mekânı kendi içinde bölümlere ayıran bir fonksiyonunun olduğunu göstermektedir. Duvarda iki farklı işçilik dikkat çekmektedir. Duvar belli bir yüksekliğe kadar büyük bir olasılıkla Koyunbaba taş ocağından taşınan yeşilimsi renkli yerli kesme taşlarla izodomik bir düzen içinde örülmüştür⁶. Bu bölümden tonozda geçişte daha küçük dörtgen kireç taşları kullanılırken, tonozda küçük moloz taşlar bulunmaktadır (Resim: 11). Bağlayıcı eleman Horasan harcıdır.

Bu mekânda kazı programımız kuzeyde bulunan apsisli bölümün içinden başlamıştır. Yapı güney yönünde ilerlenerek gün ışığına çıkarılmaya

⁴ M. Şahin, *age.*, 175.

⁵ M. Şahin, *age.*, Çizim 3.

⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. M. Şahin, "Myndos Yüzey Araştırması-2005", 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı-2006* (Baskıda).

başlanmıştır. İlk aşamada hızlı bir şekilde tonoz içerisinde zemine kadar ulaşarak toplam yükseklik saptanmıştır. Ayrıca yapının duvarlarının ne yönde ilerlediği ve mekân içerisine akan yoğun dolgunun kesiti ortaya çıkmıştır. Hafriyat toprağında bizi en fazla zorlayan üst yapının çökmesiyle oluşan Horasan harçlı moloz taşlar olmuştur. Bunlar yer yer bir duvar hacminde korunduğu için, mekândan uzaklaştırmada oldukça sıkıntı yaşanmıştır.

İlk başlangıç noktasından 140 cm. inildiğinde, üst yapının molozları altında humuslu kültür toprağında seramik ve duvar kaplamalarına ait ince mermer plâka parçalarına rastlanmıştır. Kazının ilerleyen aşamalarında apsisli bölümde alan genişlemeye başlayınca, burası kendi içinde iki açmaya ayrılmıştır. Böylece batı taraftaki alan "A", doğu taraftaki ise "B" olarak adlandırılmıştır (Çizim: 1). B açmasının doğu kısmında 0 noktasından 206 cm. seviyesine inildiğinde, yoğun şekilde yangın izine rastlanan bir tabakaya rastlanmıştır. A açmasında da aynı seviyede yangın tabakasının devam ettiği izlenmektedir.

275 cm. seviyesinde apsisli bölümün duvarında mermer kaplama amacı ile yapıldığı anlaşılan 10 cm. kalınlığında kireçli sıva harcına rastlandı. Ancak ne yazık ki mermer plâkaların büyük bir bölümü hâlihazırda yerinden sökülüştür. Söz konusu harç tabakasının üzerinde mermer olduğunu doğrular şekilde *in situ* kaplama mermer plâka parçalarına rastlanmıştır.

Sıfır noktasından 315 cm. aşağı inildiğinde basamak şeklinde bir çıkıntıya rastlanmıştır. Bu basamağın derinliği 50 santimetredir. Bu derinlik burasının oturma sırası olarak kullanımına uygundur. Apsisli bu mekânın zemini 0 noktasından 352 cm. aşağıda bulunmaktadır. Zeminin de yan duvarlarda olduğu gibi mermer plâkalarla kaplandığı anlaşılmaktadır. Ne yazık ki, burada da mermer kaplama büyük oranda sökülerek tahrip edilmiştir. Kaplama malzemesi olarak mermerin kullanılmış olduğunu basamak üzerinde *in situ* korunan mermer plâkalar da göstermektedir. Basamak ile duvarın kesiştiği noktada *in situ* ele geçirilen ve yaklaşık tam korunan bir mermer plâkaya göre en ortalama 54 santimetredir. Sıva duvar üzerinde 6 cm., basamak üzerinde 10 cm. kalınlığa sahiptir. Sıva harcında normal malzemenin yanı sıra kiremit parçalarının ufalanarak kullanılmış olduğu da gözlemlenmiştir. Bu nedenle,

harç kırmızımsı bir renk almıştır. Bilindiği gibi bu tür harçlar genellikle su yalıtımı için inşa edilen mekânlarda kullanılmaktadır. Zemin üzerinde de yine kırmızı renkli bir harcın kullanılmış olduğu dikkat çekmektedir.

A açmasında zeminden 36 cm. yükseklikte pişmiş toprak levhalarla kaplanmış bir platforma rastlanmıştır (Resim: 12). Bu platformu yüksekliği 130 cm. olan ve doğu-batı yönünde, apsisin bittiği köşeden başlayarak moloz taşlarla örülmüş bir kuru duvar sınırlamaktadır. Söz konusu platformun içinde yoğun olarak kül ve harç kalıntıları bulunmuştur.

Apsisli alanda A açmasında taban seviyesinde bulunan platform nedeniyle yapının duvarının güney yönünde açığa çıkarılması amacıyla, açmanın güney yönüne doğru genişletilmesine başlandı. A alanının güneyinde ki bu alana A1 açması adı verildi.

A1 açmasının güneye doğru genişletilmesi sonucu duvar üzerinde -210 cm seviyede bir nişe rastlandı. Nişin 100 cm. güneyinde burada bir kapı olduğunu hatırlatır izler mevcuttur. Profilin devamı zaman darlığı nedeniyle gün ışığına çıkartılamamıştır. En erken 2006 kampanyasında bu profilin hangi amaçla kullanıldığını anlaşılabilecektir. A1 açmasının zeminine ulaşıldığında, kırmızı renkli harcın burada da devam ettiği görülmüştür.

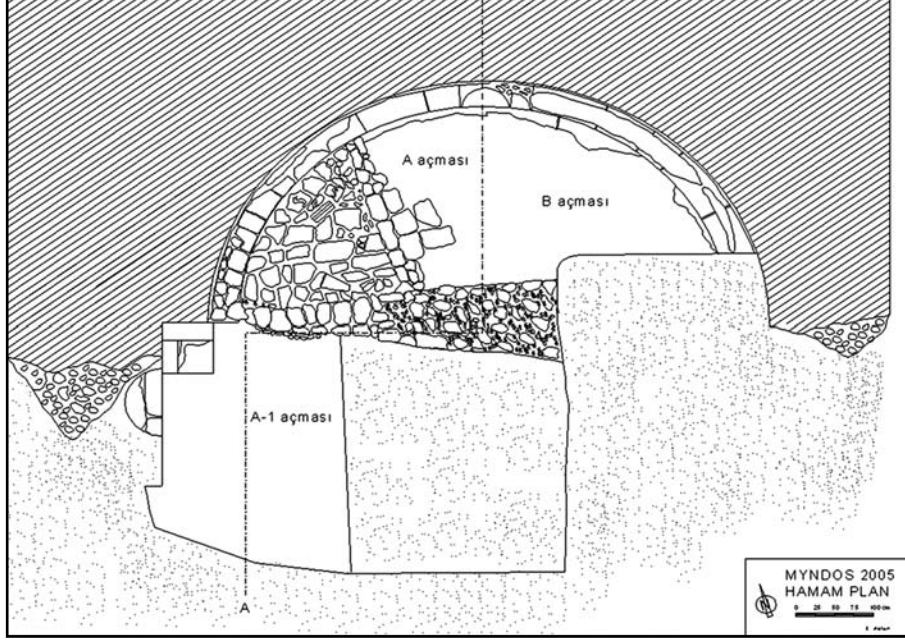
A1 açmasının kuzeybatı köşesinde kırmızı zemin harcın olmadığı görülmüş, ayrıca bu alanda yoğun şekilde mozaik ve seramik parçalarına rastlanmıştır. Bu nedenle bu köşede 75x75 cm. ölçülerinde bir sondaj çukuru açılmasına karar verilmiştir. 100 cm derine inildiğinde ana toprağa ulaşılmıştır.

Yapının kazısında birçok seramik parçası yanında kayda değer buluntular yazıtlı mermer levha parçaları, ve bir adet pişmiş toprak mangal tutacıdır.

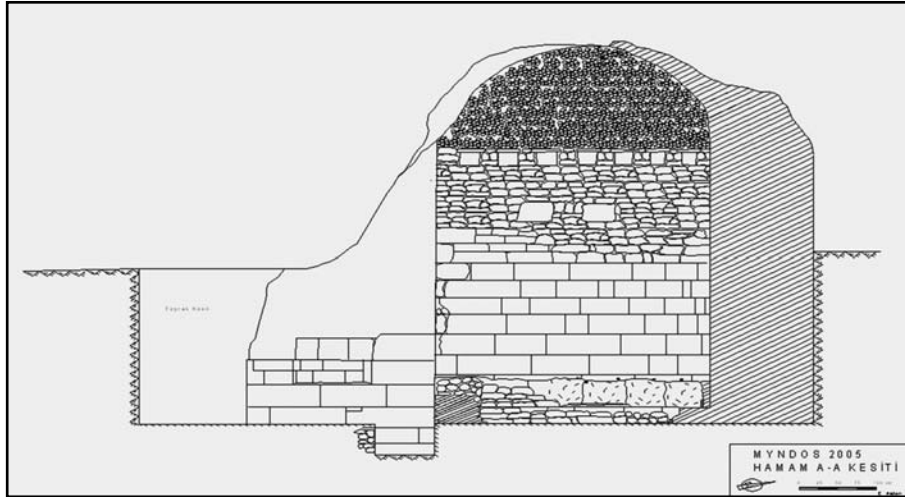
Sonuç olarak, yapının toplam 930 cm. yüksekliğe sahip olduğu anlaşılmıştır. Apsis açıklığı ise 740 cm. olarak ölçülmüştür (Çizim: 2). Kaplamada kullanılan mermer plâkalar apsisin batı yarısına sonradan inşa edilmiş ocak kullanılarak kirece dönüştürülmüş olmalıdır (Resim: 12). Yoğun kül içerisinde bulunan mermer parçalarda bu savımızı doğrular niteliktedir. A1 açmasının kuzeyinde -327 cm. derinlikte ortaya çıkarılan ve üzerinde haç motifli pişmiş toprak

Bizans ampula parçası bu tahribatın döneminin bizlere göstermektedir (Resim: 13). Şimdilik çok erken olmakla birlikte tonozlu üst örtü, tonoz üzerinde yer alan küçük pencereler, mermer kaplama, su yalıtım amaçlı harç ve çok sayıda bulunan pişmiş toprak *figula* parçaları burasının bir hamam olabileceğini akla getirmektedir. 2006 sezonunda yapılacak kazılar bu kuşkusuzun ne kadar haklı olduğunu daha açık ortaya koyacaktır.

Bu alanın kazısına daha sonraki yıllarda da devam edilmek üzere, etrafı tel örgü ile çevrilip güvenlik altına alınarak, ara verilmiştir.

Çizim 1: Hamam (?) apsisi alan planı

Çizim 2: Hamam (?) kesit

Resim 1: Myndos, genel

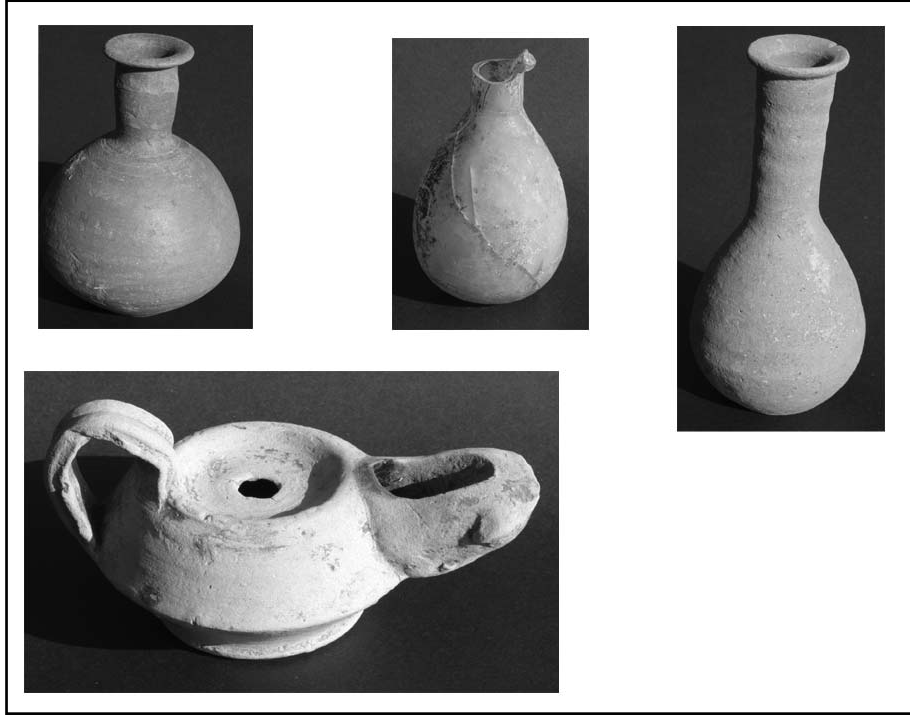
Resim 2: Myndos kazılarının başlama anı

Resim 3: Ana yol kenarındaki mezarlar

Resim 4: Mezarlar soyulmadan günümüze kadar ulaşmıştır

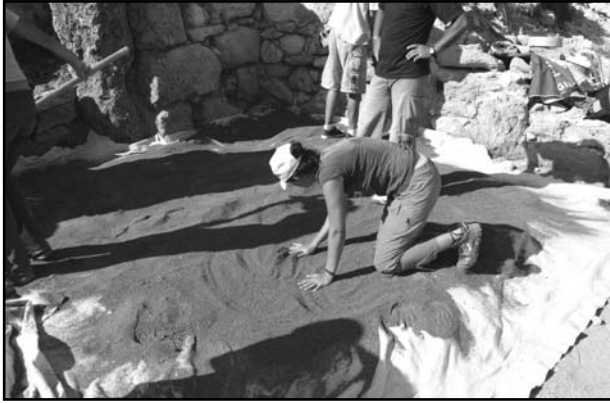
Resim 5: Mezar buluntuları toplu hâlde

Resim 6: Kaya oygu mezarları toplu hâlde

Resim 7: Liman yapılarında iki evreye işaret eden zemin kaplama

Resim 8: Mozaik zemin koruma altına alınırken

Resim 9: Mozaik zeminden detay

Resim 10: Hamamın (?) doğu duvarındaki k3r nişler

Resim 11: Hamamın (?) tonozlu 3st 3rt3s3

Resim 12: *Exedra* içerisindeki mermer yakma ocağı

Resim 13: Haç motifli pişmiş toprak Bizans ampula parçası

KAVUŞAN HÖYÜK 2005 YILI KAZISI

GülriZ KOZBE*

Kavuşan Höyük 2005 yılı kazısı, 2003 ve 2004 yıllarında İlisu Barajı kurtarma kazılarının yapılamaması nedeniyle verilen 3 yıllık aradan sonra, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve malî desteğiyle, Diyarbakır Müze Müdürlüğü'nün başkanlığı altında, Ege Üniversitesi'nden Doç.Dr.GülriZ Kozbe'nin katılımıyla 20 Temmuz – 22 Ağustos 2005 tarihlerinde sürdürülmüştür¹. Kavuşan Höyük kazı ekibinde, Ege Üniversitesi'nden Araş.Gör.Mücella Erdalkıran, Arkeolog Mesut Alp ve Serdar Ona'nın yanı sıra Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden 7 lisans öğrencisi (A.Uğur Aslan, Burcu Aydemir, Selin İşler, Abdullah Bilen, Melis Çobanoğlu, Süleyman Ekim ve Nuran Ateş) de görev almıştır.

Kavuşan Höyük, Diyarbakır İli Bismil İlçesi'nin 10 km. güneydoğusunda, Yenice Köyü, İnardı mezraa sınırları içinde ve Şeyhan Çayı'nın Dicle Nehri ile birleştiği noktanın hemen doğusunda, Dicle kıyı çizgisinin 65-70 m. kadar güneyinde yer almaktadır. Dicle kıyısına paralel biçimde doğu-batı doğrultusunda uzayan höyükte, 2005 yılı çalışmaları, iki adedi (H 10 ve I 11) bu yıl, üçü (F 13, G 14 ve H 12) geçtiğimiz yıllarda açılmış olan toplam 5 açmada yürütülmüştür (Harita: 1). 2002 kazı sezonunda çalışılmış olan F13, G14 ve H12 açmaları, verilen ara nedeniyle çok yoğun doğal ve beşerî tahribata maruz kalmıştır.

ORTAÇAĞ

Höyüğün en üst tabakası olan Orta Çağ tabakası, daha önceki yıllarda çalışılmaya başlanan F13 ve H 12 açmaları ile höyükteki stratigrafiyi ve

* Doç.Dr. GülriZ KOZBE, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, 35100 Bornova / İzmir / TÜRKİYE ; gkozbe@yahoo.com

¹ Gerekli izinleri vererek kazının yapılmasını olanaklı hale getiren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, Diyarbakır Müze Müdürü Sayın Necdet İnal'a, Bakanlık temsilcisimiz Samsun Müzesi'nden Arkeolog Sayın Yaşar Kepenek ve Diyarbakır Müzesi elemanlarına çok teşekkür ederiz.

yerleşimin sınırlarını daha iyi anlamak amacıyla höyüğün güney eteklerinde bu yıl yeni açılan H 10 ve I 11 açmalarında saptanmıştır.

Ortaçağ mimarîsi, F 13 açmasında, doğu-batı yönünde uzanan taş temelli bir duvar olarak karşımıza çıkar. “3 No.lu Taş Duvar” olarak adlandırılan bu duvara ait temel çukurunun -1.35 m. e kadar inmiş olması, alttaki diğer yapı katlarını tahrip etmiştir. Söz konusu duvar, altta büyük boyutlu tek sıra, üst kısmında ise daha küçük boyutlu, çift sıra dere taşları kullanılarak oluşturulmuştur. Taşların arası ve çevresi kırmızı renkli çamur dolguyla doldurulmuştur. Bu dolgu aynı zamanda temel çukuruna da boşaltılarak oldukça sağlam bir duvar elde edilmiştir. İşçiliksiz, dere taşlarından yapılmış Ortaçağ duvarları, aralarında çamur harcın kullanıldığı taş döşeli tabanlar ve taban üzerine yerleştirilmiş, dıştan destekli tandırlarla ilişkilidir. Daha önceki yıllarda da olduğu gibi Ortaçağ tandırlarının ağız kısımları, yoğun tahribat nedeniyle daima kırıktır. Bu mimarî doku, Kavuşan Höyük Ortaçağının geç evresini temsil ederken; ortası çamur dolgulu, iki paralel taş sırasının oluşturduğu duvarlar, sadece sıkıştırılmış çamurdan yapılmış taban ve yine bu tabanlar üzerinde yer alan tandırlar da “erken evre”yi oluştururlar (Resim: 1). Özellikle H 12 Açması'nda yaygın olarak saptanan bu erken evre, 1 No.lu duvar (5.20 x 0.70 m.), 2 No.lu duvar (1.20 x 0.55 m.), 3 No.lu duvar (1.32 x 0.67 m.) ve 4 No.lu duvar (3.70 x 0.70 m.) şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu duvarların ait olduğu sıkıştırılmış çamur taban üzerinde ise çapı 63 cm. olan, dış yüzeyi çamurla sıvanmış ve keramik parçalarıyla kaplanmış bir tandır ile çapları 13 ve 16 cm. olan ahşap dikmelere ait olduğu düşünülen 2 adet dikme deliği tespit edilmiştir.

POST-ASSUR DÖNEMİ

Bu dönem, F 13 Açması'nda kerpiç yapımı bir sandığın da mevcut olduğu bir tabakayla temsil edilir (-0.81/-1.06 m.). Depolama işlevi gören bu sandık, tek sıra kerpiç blokların kullanıldığı, birden fazla bölümün oluşturduğu bir görünüme sahiptir (Resim: 2). Ortaçağ duvarının temeli ve İslâmî Döneme ait geç bir gömü, kerpiç sandığın güney kısmında tahribata neden olmuştur.

Kerpiç sandığın a plan karesinde kalan tabanı üzerinde sayıları 50'yi aşan salyangoz kabuğu ele geçirilmiştir. Aynı salyangoz kabukları, F 13 açmasındaki bazı çukurların içlerinde de bulunmuştur.

Bu tabakada a plan karesinde 3 adet, b plan karesinde 4 adet olmak üzere toplam 7 çukur bulundu. Bu çukurlar, dar çaplı ve çok fazla derin olmayan bir özellik gösterirken, 12 No.lu çukur silo tarzında ve derinleştikçe genişleyen bir biçimdeydi. -0.88 m. de başlayan bu çukur, -2.35 m. ye kadar inen en derin çukurdur.

YENİ ASSUR DÖNEMİ

Bu tabaka, F 13 Açması'nın genelinde takip edilmektedir. Yeni Assur tabanı olarak tarihlediğimiz sıkıştırılmış çamur tabanın ilk izlerine -1.39 m. de rastlanmaktadır. Oldukça kalın (20 cm. kadar) ve sağlam olan bu taban, güneye doğru alçalan eğimli bir yapıya sahiptir. Taban üzerinde bir ağırşak topluluğu ortaya çıkarılmıştır. Bitki kökleri tarafından oldukça tahribat görmüş ağırşaklar, 18 adet tüm ve 7 adet parçalar hâlinde olmak üzere toplam 25 adettir. Sıkıştırılmış çamur tabanın açmanın kuzeyindeki devamı üzerinde de 5 adet ağırşak daha ele geçirilmiştir. Sonuç olarak 30 adeti taban üzerinden, 3 adeti ise çukurlardan olmak üzere Yeni Assur'a tarihlediğimiz bu tabakayla ilişkili toplam 33 adet ağırşak saptanmıştır. Sıkıştırılmış çamur taban, 3.50 x 3.00 m. boyutlarındaki bir alan şeklinde ortaya çıkarılmıştır. Ancak, bu tabakada ve daha sonraki post Assur tabakasında açılan çukurlardan bazıları bu tabanı tahrip etmiştir. Ağırşakların ele geçirildiği tabaka, Kavuşan Höyük'teki Yeni Assur yapı katının geç evresini temsil etmektedir.

Yeni Assur yapı katının erken evresinin en önemli buluntu grubu ise şimdilik sadece F 13 Açması'nda saptanan kremasyon gömülerdir (Çizim: 1). Sıkıştırılmış çamur tabanın kaldırılmasıyla ilk kremasyon kabı (1 No.lu urna), 22 No.lu çukurda ortaya çıkarıldı (-1.44/-1.66 m.). Günlük bir mutfak kabı olan boyunsuz çömlek formundaki 1 No.lu kremasyon kabı, taban seviyesinin hemen altındaydı. Testi formundaki 2 No.lu urna da, ağız kenarı tabanla birleşmiş bir halde tabanın hemen altında bulunmuştur (-1.42/-1.63 m.). 3

No.lu urnanın ağız kenarının 2 No.lu urnada olduğu gibi kırık olması, tabanın bu kapların üzerine yapıldığını ve bu işlem sırasında bazı urnaların ağız kenarlarının kırılmış olduğunu gösterebilir. -1.40/-1.65 m. de ele geçirilen bu kap, dört adet yatay boya bandı olan bir Habur çömleği olarak tanımlanabilir (Çizim: 2). 4 No.lu urna, 2 No.lu urnanın batısında 20 No.lu çukurun içinde bulunmuştur (-1.85/-2.05 m.). Boyunlu çömlek formundaki bu kremasyon kabıyla birlikte, urnanın kapağı olarak kullanılan bir kâse de ele geçirilmiştir. 23 No.lu çukurda tüm olarak bulunan (-1.71/-1.92 m.) 5 No.lu kremasyon kabı ise geniş karınlı bir çömlek olup urnayı sabitlemek ve desteklemek için kabın etrafına konan başka bir kaba ait parçaların yine Habur keramiği tarzında boya bant bezemeli olması gibi tarihlendirme açısından önemli bir detaya sahiptir. Böylece, kremasyonlar için Habur keramiğinden yola çıkarak tarihlende bulunmak mümkün olacaktır. 6 No.lu urna, plan karenin ortasında yer alan 24 No.lu çukur içinde bulunmuştur (-1.79/-2.03 m.). 5 No.lu urnaya benzer bir formdadır ve el yapımı olmasından dolayı bir üretim hatası olarak karın bölgesinde bir bombeleşme görülmektedir. Buraya kadar tanımladığımız altı adet kremasyon kabı, ufak bir takım kırıklar hariç tümlenebilir kap niteliğindedir. 25 No.lu çukurda ortaya çıkartılan (-1.80/-1.97 m.) 7 No.lu urna, çömlek formunda bir mutfak kabı olup üçte biri kayıp ve yanmış durumda olduğu için tümlenememektedir. 6 ve 7 No.lu urnaların etrafından aldığımız iki adet C14 örneği, kremasyonların tarihlendirilmesi konusunda daha kesin sonuca ulaşmamızı sağlayacaktır.

Kremasyonların F 13b plan karesinde, kısmen tahribata uğramış tabanın altında, taban seviyesinden 50 cm. daha derinde çukurlar içinde bulunması ve bazı kapların ağız kenarlarının taban tarafından kesilmişçesine tahrip edilerek bulunmaları; bunların şıkıştırılmış çamur tabandan daha erken bir dönemin kremasyonları olduğunu gösterebilir. Bu alandaki urnaları ortaya çıkarma çalışmaları sırasında hiç mimarî ize rastlanmamıştır. Bu yüzden kremasyonların bulunduğu alanı daha iyi anlamlandırabilmek için a ve d plan karelerinde de çalışılmaya başlandı. Nitekim “d” plan karesinde yer alan 26 No.lu çukurdan, 8 No.lu urna olarak numaralandırdığımız bir urna daha ele geçirilmiştir (-1.77/-1.87 m.). 7 No.lu urna gibi yanmış ve büyük ölçüde tahribata

uğramış bir şekilde ortaya çıkarılmıştır. Sadece dörtte birine ulaştığımız 8 No.lu urnadaki kemiklerin bir kısmı da eriyerek kabın dışına yapışmıştır. 2005 yılının sonuncu kremasyon kabı (9 No.lu urna), d plan karesinin ortasında, üst tarafı tamamen tahribata uğramış bir şekilde 27 No.lu çukurda bulunmuştur (1.70/-1.88 m.). Bu kap da, 6 ve 7 No.lu urnalarda görüldüğü gibi yanık izlerine sahiptir. Ayrıca d plan karesinde de b plan karesindeki gibi yoğun yanık bir alan gözlenmiştir. Bazı kaplardaki ve urnaların ele geçirildiği bu alandaki yangın izleri, kremasyonların² yerinde yakılmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

F 13'teki sıkıştırılmış çamur tabanın özellikleri, tabanla ilişkili çukurlar, çukurların içi ve dışında ele geçirilen ağırşaklar ve ağırşakların tipolojik benzerlikleri göz önüne alındığında, Yeni Assur tabakasının devamını G 14 Açması'nda da görmek mümkündür. Nitekim G 14c plan karesinde yaklaşık -2.46 m. seviyesinde kerpiç bir blok tespit edilmiştir. Tam bu bloğun önünde çok yoğun ateş ve kül izlerinin yer aldığı yumuşak bir alanda üst üste istiflenmiş bir şekilde, toplam 13 ağırşak ele geçirilmiştir. Ağırşakların yanında ise ağırşak yapımında kullanılmak üzere hazırlanmış kil bir topak da söz konusudur. Kazının ilerleyen günlerinde gerek bu açmadan gerekse F 13'ten çok sayıda ağırşak ele geçirilmesi Kavuşan Höyük'teki yoğun tekstil faaliyetlerinin yapıldığını düşünmemizi olası kılmaktadır. Küçük bir köy yerleşimi olan

² Kremasyon gömülerde ele geçirilen iskeletler, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü öğretim üyelerinden Doç.Dr.Yılmaz S. Erdal tarafından incelenmektedir. Henüz kesin sonuçları belirlenmemiş ön incelemelere göre; gömüler, hem erişkin erkek ve kadınlara hem de en küçüğü iki yaşında olan çocuklara aittirler. İskeletlerin önemli bir kısmında kemik rengi mavimsi beyaz ya da beyazdır. İskeletin genelinde beyaz rengin hâkim olması, ölümlerin 900-1200 C derecenin üzerinde, yüksek ısıyla ateşte yakıldığını göstermektedir. Kemiklerin iç ve dış yüzeyleri aynı renkte olanları, ateşin şiddetli, yakılmanın da uzun süreli olduğunu gösterirken; omurganın ateşten az etkilenmesi ve uzun kemik dokularının süngerimsi olmaları yakılma süresinin kısa olduğunu işaret etmektedir. Kemiklerin üzerindeki çatlakların enine olması, büzülme ve kıvrılmaların mevcut olması ise bazı cesetlerin etliyken yakıldığını göstergesidir. Bazı kremasyonlar, tüm urnalarda ele geçirilmekle birlikte kemiklerinde büyük eksiklikler görülmektedir. Buna göre, ölünün yakıldıktan sonra iyi toplanmadığını söyleyebiliriz. Bazı gömülerin en dikkat çekici özelliği, ileri derecede anemi (kansızlık) hastalığına sahip olmalarıdır. Bu örneklerle ait kafataslarında hemen hemen bütün kemiklerin dış kemik plâkası yok olmuş, kafa kalınlığı artmış ve süngerimsi bir görünüm almıştır. Tüm bunlar, anemi hastalığının sonuçlarıdır. Nitekim bu kremasyonlar, aneminin yaygın olarak görüldüğü Diyarbakır'da ele geçirilmesi doğrultusunda değerlendirildiğinde kalıtsal aneminin bölgedeki varlığını güçlendirmektedirler.

Kavuşan Höyük'teki insanların hazırladığı tekstil ürünlerini çevrede bulunan daha büyük yerleşimlere pazarladığını düşünebiliriz. Ağırşaklar, bu alanın ışık olma olasılığını da desteklemesi açısından da önemlidir.

G 14 Açması'nda -2.48 m. de sert çamur bir taban ve bu tabanla ilişkili kuzeybatı-güneydoğu yönlü uzanan yaklaşık 30x70 cm. boyutlarında yine sert çamurdan yapılmış bir duvar ortaya çıkarılmıştır. Tabana, üstünü "hamur teknesi" olarak kullanacak şekilde bir eğim verilmiştir (Resim: 3). Burada, bir adet *in situ* dibek taşının ve tekneye yakın bir yerde bir silonun bulunması bu alanın, bir faaliyet alanı olduğunu gösterebilir. Bu alanda buğday gibi ürünlerin işlenerek günlük ekme yapımı gibi bir işle uğraşıldığı akla gelebilir. Dolayısıyla, burada bir tandır veya ocağın olması gerektiği düşünülmüş; nitekim ilerleyen çalışmalarda tekneli tabanın kuzeyini çevreleyen sert çamur duvarın hemen yanında bir tandıra rastlanmıştır. Tabanı plâka taşlarla döşeli tandırın yoğun hâlde tahribata uğradığı görülmüştür. İlginç olan bir nokta ise tespit edilen duvarın sadece tabanın kuzeyini çevrelemesi ve tabanın diğer bölümlerinde yer almamasıdır. Bu da belki, bölgede günümüzde de kullanılan tandırlar gibi, tandır alanlarının üstü ve etrafının ahşap direkler gibi hafif bir malzemeyle kapatılmış olabileceğini akla getirmektedir.

Ayrıca bu alanda, tekneli zeminin içinde ele geçirilen, boyalı, tüme yakın bir kap da oldukça önemli bir buluntu olarak karşımıza çıkar (Çizim: 3). Tipik bezeme şablonuyla bölgede "Erken Demir Çağ Boyalısı" olarak tanımlanan bu kabın el yapımı örnekleri, daha önceki yıllarda Kavuşan Höyük'te ve çevremizdeki höyüklerde bulunmuştur. Ancak söz konusu örneğin hızlı çark yapımı olması, bu boyalı çanak çömlek geleneğinin Orta hatta Geç Demir Çağı evrelerinde de devam ettiğini gösterebilir.

Tekneli taban kaldırıldıktan sonra a plan karesinin c ile olan sınırında bir silo ortaya çıkarılmıştır. -3.59 m. ile -5.40 m. arasında devam eden söz konusu çukur içinde yoğun miktarda kül tespit edilmiştir. Bu da, işlevini yitiren silonun daha sonra kül çukuru olarak kullanıldığını göstermektedir. Silonun hemen batısında bir kepiç duvar ve Yeni Assur Dönemi'ne tarihlenen, iki yatay ve bir adet dik olarak yerleştirilmiş 27x27 cm. boyutlarında kerpiçler ele

geçirilmiştir. Şimdilik, bir anlam ifade etmeyecek şekilde düzensiz ele geçirilen kerpiçler, aslında belki de ilerleyen günler için iyi bir ipucudur. Nitekim G 14b plan karesinde -3.00 m. seviyesinde, söz konusu kerpiçlerin kullanıldığı bir alan saptanmıştır. İşlevi tam olarak anlaşılamayan bu alanın çevresinde, dik yerleştirilmiş yarım kerpiçlerle bir bordür oluşturulurken, taban kısmında iki tam, bir yarım kerpiç sırası kullanılmıştır (Resim: 4). Bir kerpicing altında bitümenin görülmesi buranın, su kullanımıyla ilişkili, banyo yeri gibi mimarî bir birim olduğunu akla getirmektedir. Yapılan incelemeler, bu kerpiç döşeli alanın bir taban üzerinde olduğunu ve doğu kısmındaki büyük kerpiç duvarla bağlantısı olduğunu göstermektedir. 0.90 x 0.50 m. boyutlarındaki tuğlalı alanın, açmanın batı kesitinin içine doğru devam etmesi önümüzdeki yıl, G14'ün batısındaki G13 Açması'nın kazılmasını gerektirebilir. Belki o zaman ne amaçla yapıldığı daha açık bir şekilde ortaya çıkabilir.

G 14 Açması'nda tekneli tabanın hemen doğusunda, d plan karesinde ve b plan karesinin bir kısmına yayılan kısmen çakıl döşeli bir başka taban ele geçirilmiştir. Küçük bir alanı kaplayan ve tahribat görmüş, -2.74 m. seviyesindeki bu tabanın diğer tabanlar gibi tahribata uğraması, duvarlardan yoksun olması ve küçük bir alanı kaplaması, Kavuşan Höyük'te sıkça rastlanan bir durum olduğu gibi, bölgedeki diğer yerleşimlerde de karşımıza çıkan bir durum gibi görünmektedir. Söz konusu durumu açıklamak çok zor görünmesine rağmen günümüzdeki gibi küçük yaşam alanlarının ahşaplarla çevrilmesi ve daha çok sezonluk kullanılması olası görülmektedir, ancak bunlar şimdilik öneri olarak kalmaktadırlar. Özellikle bu durumun, Demir Çağlarında daha mümkün olduğu düşünülmektedir. Sert çakıl döşeli tabanın altından iki adet iskelet ortaya çıkarılmıştır. Bir çocuğa ve erişkin bir bayana ait olduğu anlaşılan iskeletler, *hocker* tarzında yatırılmışlardır. Olasılıkla Yeni Assur Dönemine aittirler. Çocuk gömüde ele geçirilen boncukların Assur boncuklarına benzemesi gömünün, Yeni Assur Dönemine tarihlendirilmesini güçlendirir.

H 10a'da yoğunlaştırılan çalışmalar sonucunda, plan karenin orta kesiminde yoğun küllü bir alanın varlığı tespit edilmiş ve "3 No.lu çukur" olarak adlandırılarak kazılmaya başlanmıştır. Bu alanda yapılan ilk derinleşme çalışmaları sonucunda (-2,57/-3.07 m.) yoğun kül ve yanmış toprağın yanı sıra

büyük bir küp veya tandıra ait olabilecek kalın cidarlı kırık keramik parçaları ele geçirilmiştir. Söz konusu alanda küp parçalarının yoğun olarak bulunması, bizi burasının yangın geçirmiş bir depolama alanı olarak düşünmeye sevk etse de, bunu destekleyecek başka buluntular ele geçirilmemiştir. A gridi için belirtilmesi gereken diğer önemli buluntular ise çukurun hemen kuzeyinden doğuya doğru uzanan sert çamur bir taban (-3,12 m.) ve bu taban üzerine oturtulmuş etrafı ısı izolasyonu için kırık keramik parçalarıyla çevrelenmiş bir adet *in situ* tandırdır (2 No.lu tandır). Tandırın etrafındaki keramikler incelendiğinde tüm örneklerin Yeni Assur Dönemini temsil ettiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla tabanı ve tandırı Yeni Assur Dönemine tarihlenemiz mümkün görünmektedir. Bununla beraber tandır ve taban kaldırıldıktan sonra da Yeni Assur keramiklerinin halen geliyor olması, bu yapı katının iki alt evreye sahip olduğunu işaret etmektedir.

Yeni Assur Dönemi Kavuşan Höyük'te, dönem için tüm Yeni Assur Dönemi yerleşim yerleri için de tipik olan, içe dönük, yivli ağız kenarlı çanaklar ile dışa kalınlaştırılmış ve iç kısmı hafif oluklu ağız kenarına sahip çömleklerle temsil edilmektedir (Çizim: 4).

ERKEN DEMİR ÇAĞI

G 14 açmasında "taş dolgu" denen alanın hemen altından çok yoğun miktarda Erken Demir Çağa tarihlenen yivli keramikler ele geçirilmiştir. İçinde Doğu Anadolu Erken Demir Çağı tipik özelliklerini taşıyan keramikler (Çizim : 5) dışında, ağız kenarı yine yivli olmakla birlikte, Assur keramiğinin mal özelliklerinden etkilenmiş, yerel üretim diyebileceğimiz tarzda, başka keramiklerin de olduğu görülmüştür (Çizim : 6). Ancak daha öncede belirtildiği üzere bu alanın bir çukur olup olmadığı anlaşılamamıştır. Bununla beraber homojen bir malzemenin gelmesi; yanmış hâlde bulunmaları bunların olasılıkla Erken Demir Çağında kullanımda olan çukurun içinde çöplerle birlikte yakılmış olabileceğini gösterebilir.

MİTANNİ/ORTA ASSUR DÖNEMİ

Mitanni/Orta Assur yapı katı, Kavuşan Höyük'te diğer açmalara göre I 11 Açması'nda daha açık bir şekilde takip edilebilmektedir. I 11c plan karesinin güneydoğu köşesinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda, tek taş sırasından

oluşan bir temel saptanmıştır. Plan karenin kuzeyinde -3.49 m. den itibaren, dere ve çakıl taşı döşeli bir alan ve bunun doğusunda batıya doğru eğim gösteren pişmiş toprak tuğla parçalarının da yer aldığı orta boy taşlardan oluşan bir grup taş ortaya çıkartılmıştır. Çakıl taşı, orta boy taş ve tuğlalardan oluşan bu alan olasılıkla tahribata uğramış bir zemini işaret etmektedir. Nitekim taşların üst yüzeyleri zemin yüzeyi gibi oldukça düzgündür ve altında başka taş sırası bulunmamaktadır. Söz konusu zeminin doğusunda ise bir taş sırası tespit edilmiştir. Açma kuzey kesitine giren bu taşlar, olasılıkla bir duvar temelini oluşturmaktadırlar. A plan karesinde de -3.70 m. seviyesinde, doğu-batı doğrultulu taş duvar temelinin bir kısmı ve bu duvarla bağlantılı olan, çakıl taşı, taş, keramik ve tuğla parçalarından oluşturulmuş zeminin devamı açığa çıkarılmıştır. A ve c plan karelerindeki bu mimarî, yaklaşık aynı seviyelerde olmasına karşın üst katlara ait çukurlar tarafından yer yer tahrip edildiği için tam bir plan vermemektedir (Resim: 5).

I 11 c plan karesinin kuzeyindeki taş ve çakıl taşı yapımı zeminin kaldırılmasından sonra, doğudan batıya doğru eğim gösteren (-3.76/-3.88 m.), açık kahverengi sıkıştırılmış topraktan yapılmış ve yoğun yangın geçirmiş bir başka taban ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu tabanın üzerinden Mitanni/Orta Assur'a verebileceğimiz çanak çömlekler, çakmaktaşı ve kemik âletler ele geçirilmiştir (Çizim: 7-8). Bu seviyede olasılıkla mimarîyle çağdaş olan, biri kül çukuru olmak üzere iki çukur kazılmıştır.

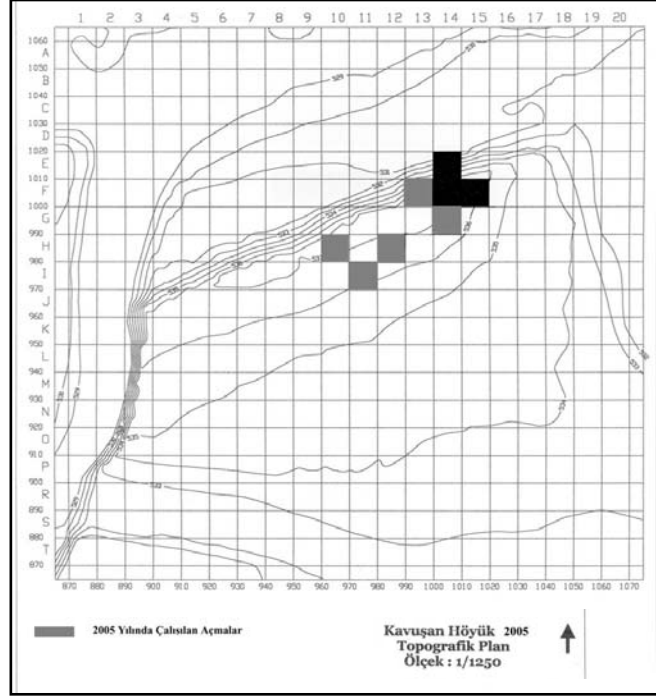
Yukarıda bahsedilen sıkıştırılmış toprak tabanın kaldırılmasından sonra özellikle c plan karesinde yaklaşık -3.86 m. de başlayan ve -4.45 m. ye dek devam eden yanmış toprak, ince bir tabaka hâlinde belirlendi. C plan karesinde belirlenen bu tabakada, iki adedi birbirlerini kestikleri için, yarım olmak üzere 7 adet çöp veya kül çukuru (2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 No.lu çukurlar) belirlenmiştir. Farklı seviyelerde başlayan ancak yaklaşık -4.45 m. de sona eren çukurlar söz konusu yanmış toprak içine kazılmıştır. "6 No.lu çukur"da ele geçirilen bronz bir ok ucu, kayda değer bir buluntudur. Bunun yanı sıra tüm çukurlardan keramik, kemik, çakmak taşı, deniz hayvan kabuğu ve taş kap parçası gibi çeşitli buluntular ortaya çıkarılmıştır.

I 11a plan karesinde de, yer yer yangın izleriyle birlikte gözlenen iki adet çukur (10 ve 11 No.lu çukurlar) daha saptanmıştır. A plan karesinin batısında ve -4.22 m. seviyesinde, sarı renge sahip sıkıştırılmış toprak bir başka tabana ait izler belirlenmiştir. Söz konusu alanın kuzeyinde, olasılıkla bu tabanla ilişkili, -4.21/-4.45 m. ler arasında yer alan, havalandırma deliği olan kısmen tahribata uğramış olmuş bir tandır açığa çıkarılmıştır. -4.58 m. de ise devamını c plan karesinde gözlediğimiz, bir mekâna ait olduğunu düşündüğümüz, 2.07 m. uzunluğunda ve 0.50 m. genişliğinde, doğu-batı doğrultulu taş bir duvar temeli tespit edilmiştir. Bu seviye sonrası Kavuşan Höyük 2005 yılı çalışmaları sona ermiştir.

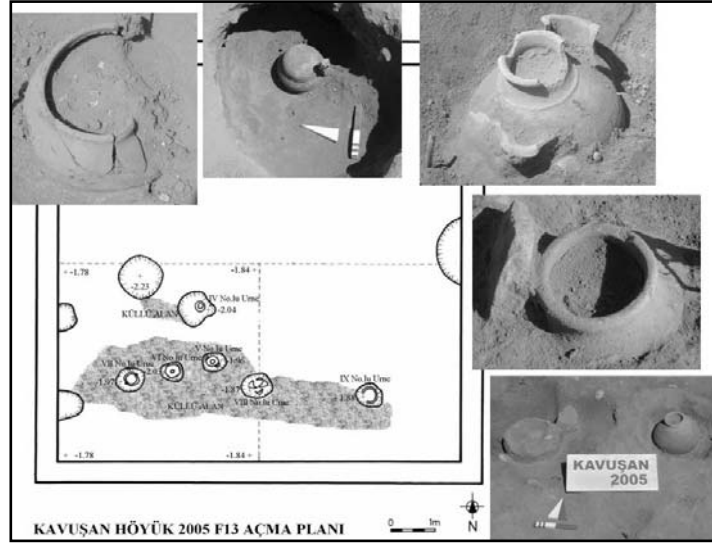
M.Ö. III. BİNYIL SONU - M.Ö.ERKEN II. BİNYIL

Kavuşan Höyük'te 2001 yılı kazı çalışmalarında mimarîsi zayıf bir şekilde tespit edilmiş olan M.Ö.III. binyıl sonu-erken II. binyıl dönemi, 2005 çalışmalarımız sırasında ağız kenarı koyu renk bant bezemeli portakal renkli çanaklar (*dark-rimmed orange bowls*) ve kızıl-kahve boya astarlı mallardan³ (*red-brown wash ware*) oluşan bir koleksiyonla karşımıza çıkar (Çizim: 9). Kavuşan Höyük'te M.Ö. III. binyıl sonu/erken II. binyılda başlayıp II.binyılın ilk yarısında da devam eden bu sürecin izleri Kavuşan'da, yabancı literatürde "pseudo-Khabur" veya "Khabur-like" olarak adlandırılan bir tür yöresel Habur çanak çömleği ile birlikte görülmektedir.

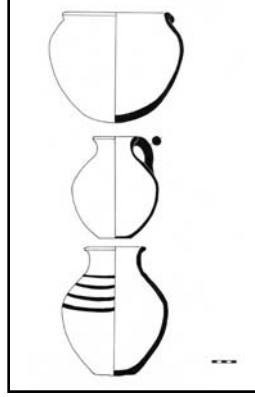
³ Mitanni ve Orta Assurlular'ın bölgeye gelişlerinden öncesine ait dönemle ilişkili olduğu düşünülen kızıl-kahve boya astarlı keramikler, Yukarı Dicle Havzası'nda M.Ö.II. binyılın ilk yarısı için belirleyici bir mal grubudur.

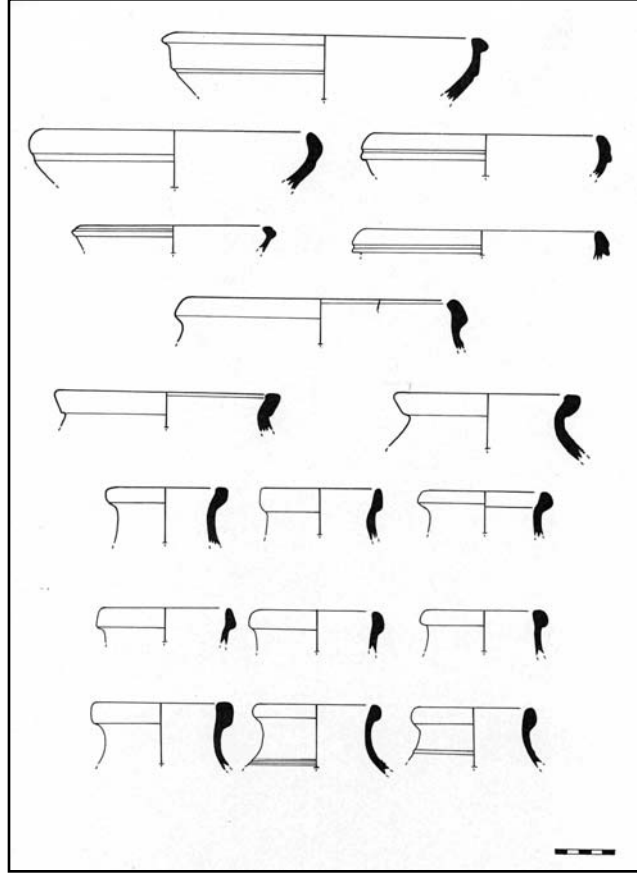
Harita 1: Kavuşan Höyük topografik planı ve 2005'te kazılan alanlar

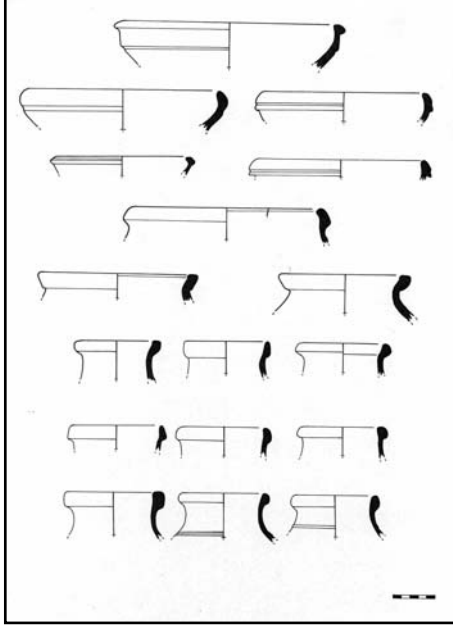
Çizim 1: F 13 Açması, kremasyonlar

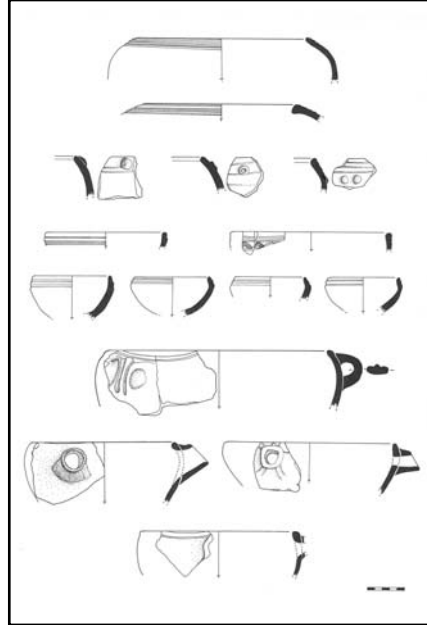
Çizim 2 : Kremasyon kapları

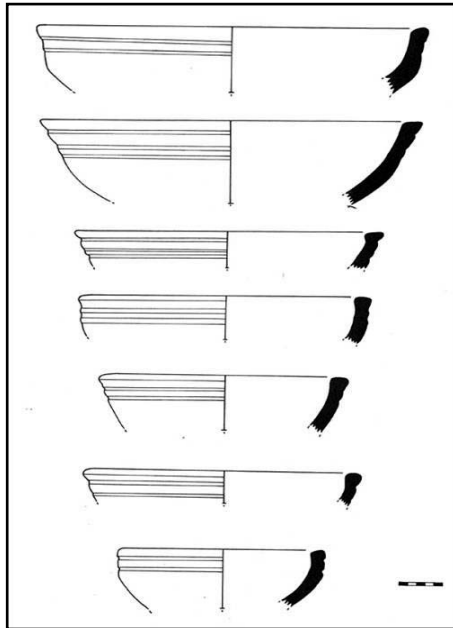
Çizim 3: Demir Çağı boyalıları

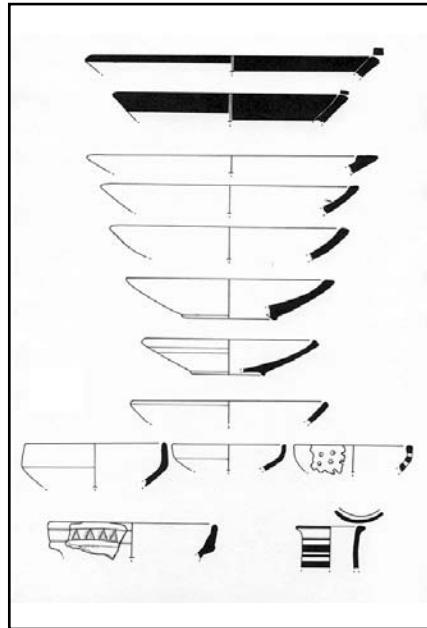
Çizim 4: Yeni Assur keramiği

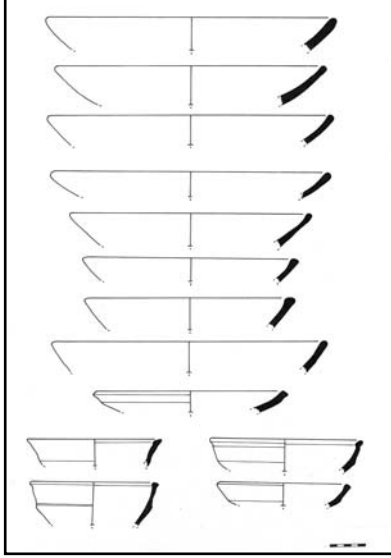
Çizim 5: Erken Demir Çağı yivli keramiği

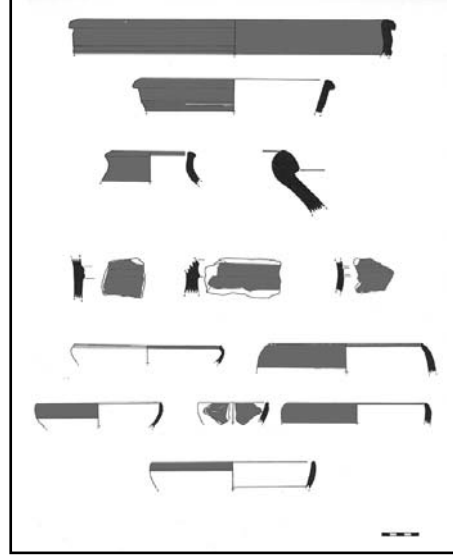
Çizim 6: Erken Demir Çağı yivli keramiği

Çizim 7: Mitanni keramiği

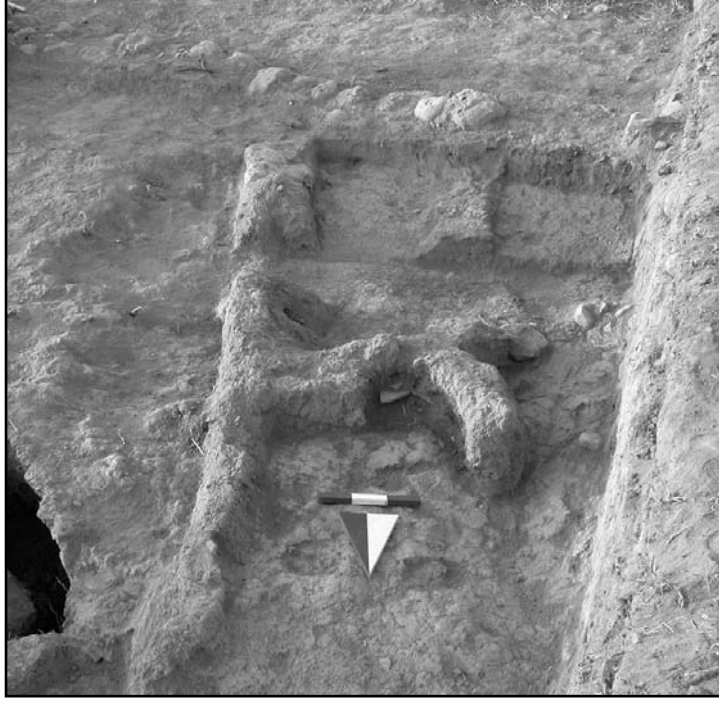
Çizim 8: Orta Assur keramiği

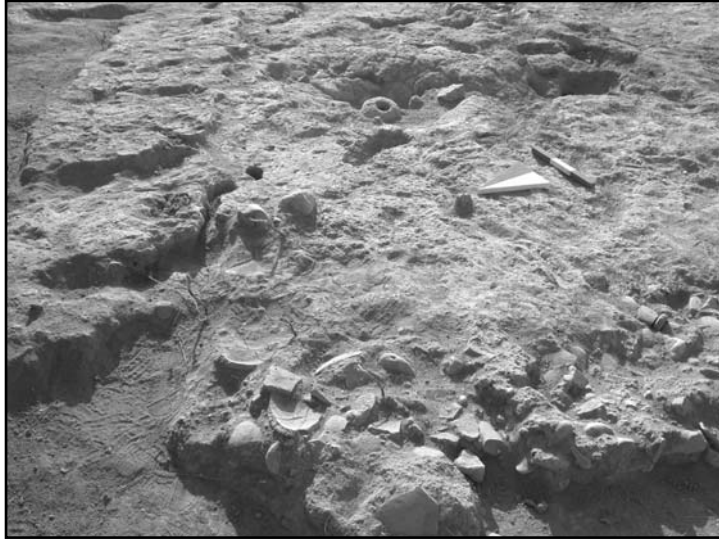
Çizim 9: Kızıl-kahve boya astarlı mallar ve ağız kenarı koyu renk bantlı portakal renkli çanaklar

Resim 1: Ortaçağ tabakası

Resim 2: Post-Assur tabakası

Resim 3: Kavuşan Höyük, G 14 Açması

Resim 4: Kavuşan Höyük G 14 Açması

Resim 5: Kavuşan Höyük, I 11 Açması

KLAROS, 2005 (5. yıl)

Nuran ŞAHİN*
Cumhur TANRIVER
Duygu Sevil AKAR
Emre TAŞTEMUR
Özden ÜRKMEZ
İbrahim ÖNOL

2005 yılı kazı çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü'nün maddî desteği ile, 10 Temmuz - 30 Kasım 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir.

2005 yılı, Klaros kazılarının Türk Kazısı olarak beşinci yılı idi. Beşinci yıl kutlama etkinliği olarak, ilk kez "I. Uluslararası Kehanet Merkezleri ve Apollon'un Anadolu Kültleri" adlı, 17- 20 Ağustos 2005 tarihlerinde

* Prof Dr. Nuran ŞAHİN, E. Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 35100 Bornova-İzmir / TÜRKİYE.

Doç. Dr. Cumhur TANRIVER, E. Ü. Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, 35100 Bornova-İzmir / TÜRKİYE.

Duygu Sevil AKAR, 9 Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Öğretim Görevlisi. Buca-İzmir /TÜRKİYE.

Emre TAŞTEMUR, Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

Özden ÜRKMEZ, E. Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi.

İbrahim ÖNOL, E. Ü. Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Arkeolog.

Kazının uzatılma sürecinde Bakanlık temsilcisi olarak katılan Selçuk Müzesi uzmanlarından Bahar Alvural'a da teşekkür ederim.

Elçin Doğan (doktora öğrencisi), İbrahim Geçer, Çağdaş Yılmaz, Dijvar Tolun, Dolunay Kara, Muharrem Gürlekçe, Tala Çelik, İhsan Sadi, Umut Suat Kurt, Eda Kavaklıdıpli, Hande Pınarbaşıoğlu, Ali Erkal Çivril, Hatice Dere, İter Tanrıverdi, Sena Yılmaz öğrenci olarak katıldılar. 2005 yılı kazı ekibine, kazı çalışmalarının yanında, büyük bir özveri ile yürüttükleri sempozyum çalışmaları ve unutulmaz gösterileri için teşekkür borçluyum.

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, TÜBİTAK, Arkas Holding, JTI, sevgili dostlarım Prof. Dr. Candeğer Yılmaz ve Prof. Dr. Rasih Yılmaz'ın ana sponsorlukları, E.Ü. Edebiyat Fakültesi ve Ebiltem'in maddî ve lojistik destekleri ile bir sempozyum gerçekleştirildi. Adı geçen tüm kurum ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Sempozyumun tüm organizasyonunu büyük bir başarı ile yürüten Kazı Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Cumhuriyet Tanrıver'e sonsuz teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum. Bakanlık temsilcisi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Aydın Müzesi uzmanlarından Funda Ölmez'e, kazı ve sempozyum süresince göstermiş olduğu ilgi, katkı ve hoşgörüyü için içtenlikle teşekkür ederim.

2005 yılı projeleri kapsamında, Klaros Ören yeri düzenlemesi*, Klaros kazı evi inşaatı ve düzenlemesi, İzmir Valiliği ve İzmir İl Özel İdaresi'nin sponsorluğunda gerçekleştirilmiştir. Bir ilki gerçekleştiren İzmir Valiliği'ne ve İl Özel İdaresi'ne destekleri için en içten şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

2005 yılı kazı çalışmaları üç yeni alanda gerçekleştirilmiştir.

PROPYLON SEKTÖRÜ Z 16 AD PLAN KARE ÇALIŞMALARI

*Emre TAŞTEMUR
İbrahim ÖNOL*

Z 16 AD plan karesi, *propylonun* güneybatısında yeni bir çalışma alanıdır. Burada çalışma yapılmasının amacı, *propylonun* restorasyon çalışmalarına başlamadan önce kesitte görülen ve *propylonun* üst yapı elemanlarına ait blokların çıkarılması ve 1950'li yıllarda bir bölümü bulunmuş olan, kuzey-güney yönünde uzanan duvarın işlevini anlamaya yöneliktir.

Bu açmadaki çalışmalar +5.44 m. kodunda alüvyal tabakada başlatılmıştır. Ancak plan karenin çok büyük oluşu nedeni ile ve açmanın kuzey bölümünde

* Ören yerinin tel kafes örgü sistemi ile çevrildi. Taştan bilet gişesi ve tuvaletleri, tanıtım panoları ve oto parkı ile modern bir ören yeri oldu.

saptanan mermer dikdörtgen blok ile taşlardan oluşan bir bölüm dikkate alınarak, açma ikiye bölünmüş, çalışmalara kuzey yönünde devam edilmiştir. 4.40 -4.12 kodları arasında tüm kazı alanında görülen, olasılıkla bir selle taşınmış olan ince çakıllı tabaka ile karşılaşıldı.

Çalışmaların ilerlemesi ile 3.34 m. kodunda bronz bir Constantinus I (Magnus) sikesi ele geçirildi. 3.24 m. kodunda 1.48 x 0,66 m. ölçülerinde dikdörtgen bir blok ele geçirildi.

1 No.lu duvar ve Hellenistik yapı: Dikdörtgen bloğun, 3.04 m. kodundaki kalker bloklardan yapılmış 0,76 m. genişliğinde, 5.63 m. uzunluğunda, süpürgelikle beraber üç sıra bloktan oluşan ve bir Hellenistik bir duvar üzerinde oturduğu saptanmış ve bu duvar 1 No.lu duvar olarak tanımlanmıştır. Duvarın üst blokları 44 cm., ikinci sıra blokları ise 37 cm. yüksekliktedirler.

1 No.lu duvarın doğu yönünde, 2 No.lu bir Roma duvarı ile sınırlandığı görülmüştür. Daha sonra, 2 No.lu duvarın kuzey yönünde devam ettiği saptanmış ve bu duvara da 3 No.lu duvar denilmiştir. 3 No.lu duvarın da, batı yönünde devam ettiği görülmüş ve bu duvarda, 4 No.lu duvar olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak, 1 No.lu Hellenistik duvara, Roma Döneminde 2, 3, ve 4. duvarın eklendiği anlaşılmış ve bu Hellenistik duvarın Roma Dönemine ait bir yapının duvarı olarak kullanıldığı saptanmıştır (Resim: 1). Duvarın kuzey-doğu köşesindeki çalışmalar, 1 No.lu Hellenistik duvarın, gerçekte güney yönünde devam eden büyük bir yapının kuzey dış duvarı olduğunu ortaya koydu (Resim: 2). Üç basamaklı yapının korunmuş olan kuzey-doğu köşesindeki 1. 18 m. yükseklik, 71,5 cm. kalınlığa sahip olan orthostat bloğu, daha önce R. Etienne tarafından görülmüştü¹. Ancak yapının üç basamaklı ya da iki basamaklı olduğu konusunda çekinceleri vardı. İlginç olan yapı 1.26 kodundaki *propylonun* temelini üstüne oturmakta ve *propylonun* güney-batısında yer almaktadır. Bu nedenle Etienne, yapıyı “*güney-batı yapısı*” olarak tanımlamıştır². Yapının basamaklarla korunmuş olan toplam yüksekliği 2.165

¹ R. Etienne, P. Varenne, *Sanctuaire de Claros. L'Architecture. Les propylées et les monuments de la voie sacrée. Fouilles de Louis et Jeanne Robert et Roland Martin, 1950-1961, 2004, 87, 169, fig. 7 B.*

² Etienne-Varenne, 2004, 87.

m.dir. Etienne *propylonu* İ. Ö. 1. yüzyılın ilk yarısına³, güneybatı yapısını ise, *propylon*dan hemen sonraya tarihlemektedir ki, biz de bu görüşe katılıyoruz⁴. Bu Hellenistik yapı olasılıkla İ. Ö. I. yüzyılın ikinci yarısının başlarına ait olmalıdır.

Roma kanalı (?): *Propylon*un batı yönündeki ilk basamağının (1.49 kod) üzerine olasılıkla geç Roma Döneminde bir kanal yapılmıştır. Basamağın güney batısına, pişmiş toprak kiremitten yapılmış olan kanalın, açığa çıkarılmış olan uzunluğu 4.13 m.dir. 1.94 -1.49 kodlarında yer alan kanalın yüksekliği 37 cm., alt genişliği 16 cm., üst genişliği ise 20 cm.dir. Kanalın kapak taşı olarak da, kiremit kullanılmış daha sonra taşla örtülerek sağlamlaştırılmıştır (Resim: 3).

1 No.lu oda: Güneyde 1 No.lu Helenistik duvar, doğuda 2, kuzeyde 3, ve batıda 4 No.lu duvarlarla oluşturulan, Roma Dönemi yapısının, kuzeydeki odasına 1 nolu oda adı verilmiştir (bkz. Resim: 1). Bu 1 No.lu odanın güneydeki 1 nolu duvarının önüne yapılan yarım bir duvar ile (5 No.lu duvar için bkz. Resim: 1) ikiye bölündüğü saptanmıştır. Ancak çok küçük bir bölümü korunmuş olan bu 5 No.lu duvar, çizimlerinin yapıp fotoğraflarının çekilmesinin ardından kaldırıldı.

Sert, kuru micirsız ve kahverengi bir yapıya sahip birinci tabakada, atılmış durumda çok yoğun taşlar ve mermer parçaları ile karşılaşıldı. Bu dolgudan günlük seramik ve birkaç parça sarı ve yeşil sırlı Bizans seramiği ele geçirildi. Odanın 3.10 kodlarında altı adet sivri dipli amphora kadesi ele geçirildi. 3.03 m. kodunda bir yazıt parçası (yazıt 1), mermer çörten parçası, 2.99 m. bir başka yazıt parçası (2 No.lu) bulundu. 3.00 m. kodlarında yoğun olarak taban tuğlası ele geçirildi. Bu seviyeden itibaren lekane, günlük seramik ve yoğun cam parçaları gelmeye başladı. Ayrıca stroter parçaları da ele geçirildi. Taş dolgunun da kaldırılmasının ardından altından 1 No.lu odanın kuzey-doğu köşesinde yatay ya da düşmüş durumda taban tuğlaları ve çatı kiremitleri yoğun olarak ele geçirildi. Buna karşın, odanın güneydoğu köşesinin steril olduğu görüldü. 2.95 seviyesinde, odanın doğu bölümündeki taş dolguda tama yakın

³ Etienne-Varenne, 2004, 65.

⁴ Etienne-Varenne, 2004, 65, 148-150.

demir bir orak ele geçirildi (Resim: 4). Taş dolgunun kaldırılmasının ardından, 2.81-2.79 kodları arasında girişin önünde iki adet bronz sikke ile, 2.75 kodunda altı satırdan oluşan bir yazıt parçası ele geçirildi. 2.70 m. seviyesinde, üzerinde yazı olan bir seramik parçası ve cam parçaları bulundu.

1 No.lu odanın girişinde ve 3 No.lu duvarın doğu bölümüne dayanmış olarak, 2.67 kodunda kuzey-güney yönünde 60 cm. genişlikte daha geç bir Roma duvarı (6 No.lu duvar) açığa çıkarıldı (Resim: 5). Bu duvarla, 1 No.lu duvar arasında 58 cm.lik bir açıklık bırakılmıştır. 6 No.lu bu duvar daha geç bir evrede yapılarak, oda ikiye bölünmüştür. Düzensiz taşlardan yapılmış olan 6 No.lu duvarın taban tuğları ve yoğun kiremit içeren bir tabaka üzerine oturduğu saptanmıştır. Bu duvarın önünde 2.56 kodunda bir fresko parçası ele geçti. Ayrıca 6 No.lu duvarla, 1 No.lu duvar arasındaki açık bölümde yoğun yanık bir alan ile yanık taban tuğları açığa çıkarıldı. Daha sonra bu yanık alanın, odanın güneybatı kesiminde de devam ettiği gözlemlendi.

Çalışmaların devamında odanın batısında 2.45 kodunda yoğun harçlı bir alan açığa çıkarıldı. Buna karşın, odanın kuzeydoğu kesiminde, 2 No.lu duvarın önünde 2.43- 2.20 kodlarında abaküsü üstte kalacak şekilde düşmüş, iyi korumuş durumda, ekhinusu 37 cm. çaplı Dor başlığı bulundu. 2.41-2.16 kodlarında derin, iki yüzü yazıtlı⁵ bir kaide ters dönmüş olarak bulundu. Bu kaidenin kırık olan köşesi de odanın batı bölümünde bulunarak birleştirildi. Kaidenin içinde bir Ephesos tipi bir kandil, cam parçaları, bir demir bıçak ve bir adet yivli kapalı kap parçası ele geçirildi. Bu kaide olasılıkla *in situ*dur. Yine burada +2.43 m. kodunda yeşil sırlı harçlı stroter parçası ele geçirildi. Odanın güneybatı köşesinde 2.34 kodunda 19,5 cm. yüksekliğinde 43 cm. çaplı bir tambur bulundu. 1 No.lu odanın doğu bölümünde 2.28. kodunda bir bronz sikke, 2.27 ise, demir hayvan bağlama bloğu halkası ele geçirildi. 2.23 kodunda mermerden (Demetrios) yazıtlı bir perirranterion parçası ele geçirildi. 2.27 kodunda serbest üfleme tekniğiyle yapılmış cam bardak parçası bulundu. 2.27-2.15 m. kodları arasında yoğun çatı kiremiti ve taban tuğlası ele geçirildi (90 adet), profil veren 20 tanesi saklandı. 1 No.lu odanın girişinde

⁵ Roma Dönemine tarihlenen kaidenin üzerindeki yazıtlar, farklı karakter ve boyutlara sahipler.

2.23 m. ön yüzde imparator başı olan Roma sikkesi ele geçirildi. 2.20 de, kemikten olasılıkla iki satranç taşı ele geçirildi. 2.22'de odanın batı bölümünde iki bronz sikke ele geçirildi. Ayrıca 2.16'da, çok iyi korunmuş durumda bronz bir fibula ile bronz bir sikke 1 No.lu odanın, 3 No.lu duvarının doğu bölümünde ele geçirildi. 2.20 m. de, 6 No.lu duvar ile 1 No.lu duvar arasındaki alanda kemikten kozalak başlı çok zarif ucu kırık bir saç iğnesi ele geçirildi. 2.14 m. kodlarında odanın doğu bölümünde ve 1 No.lu duvara yakın alanda, taban tuğlaları ve taşlara yapışık olarak boyalı fresko parçaları ele geçirildi. 2.10-2.01 seviyelerinde, odanın güney doğu kesiminde yatay 33.5x33.5x6 cm. ebadında taban tuğlaları *in situ* açığa çıkarıldı (Resim: 6). Üç sıradan oluşan taban tuğlaları yaklaşık 1 metre kare alanda korunmuş durumda bulundu. Bu taban tuğlaları 1 No.lu Hellenistik duvarın süpürgelik kısmına ve kuzey cephesin dayanıyordu.

Odanın kuzeyinde yer alan girişin iki tarafında kuzey-güney yönünde paralel, güneyde 2.20 kodunda, kuzeyde 2.18-2.14 kodlarında daha erken iki duvarla karşılaşıldı ve 8a ve 8b olarak tanımlandılar. Ancak çalışmaların son aşamasına geldiği için, bu duvarların işlevi anlaşılamamıştır. Bu alandaki çalışmalara 2006 yılı kazı sezonunda devam edilecektir.

1 No.lu odada yapılan son çalışma, kuzeyde yer alan girişin temizlenmesine yöneliktir. Zira, girişin eşiği, 1950 yılında L. Robert tarafından açığa çıkarılmıştı⁶. 2. 50 kodunda yer alan eşik temizlendi. Girişin, batı kesiminde kalmış olan mermer tabanı yeniden açıldı. 1. 59 seviyesinde Hellenistik evreye ait şist taban da açığa çıkarıldı.

Hellenistik kanal: 1 No.lu odanın batısında, odanın 4 No.lu Roma duvarına paralel, kuzey-güney yönünde 2.45 kodunda Hellenistik bir duvar (7 No.lu duvar) açığa çıkarıldı (Resim: 1). Ancak buradaki çalışmaların ilerlemesi ile, bunun bir duvar olmayıp, bir kanal olduğu anlaşıldı (Resim: 7). Kanalın içinde, 1.82 kodunda iç yüzleri perdahlı birbirine paralel doğu-batı yönünde üç blok saptandı. Kanalın 1.78 seviyesinde, ön yüzde süvari arka yüzde tripod olan bir Hellenistik Kolophon sikkesi ele geçirildi. Kanalın odanın dışında kuzey ve

⁶ Etienne-Varenne, 2004, 163, Fig. 1.

güney yönünde devam ettiği saptandı. Çalışmalar öncelikle odanın dışında ve kuzeybatı yönünde başlatıldı. Zira L. Robert döneminde, 4 No.lu duvarın bir bölümü açığa çıkarılmıştı. 4 No.lu duvarın doğu yönü temizlendi ve 3 No.lu duvarla, 4 No.lu duvarın keşiştikleri güneybatı köşede kanalın devam ettiği saptandı (Resim: 8). İlginç olan, kazı çalışmalarının başında ele geçirilmiş olan ve 1 No.lu Hellenistik duvar üzerine oturan dikdörtgen bloğun da, kanalın kapak taşlarından biri olduğu anlaşıldı. Kanalın 2005 yılı çalışmalarında kuzey-güney yönünde 7 metre uzunluğundaki bölümü açığa çıkarıldı. Ancak kanalın güneyde bir dirsekle doğu yönüne 3 m. devam ettiği saptandı. Bugün kanalın toplam 10 m. lik bölümü açığa çıkarılmış bulunuyor. Hellenistik kanalın 1.51 seviyesinde şist tabanına ulaşıldı. Kanalın, 1 No.lu odanın girişinde yer alan 1.59 seviyesindeki şist tabanla çağdaş olduğu saptandı. Şist tabanlı kanalın, güneybatı dönüş noktasında (dirseğe yakın) 16 cm. derinliğinde küçük bir haznesi olduğu görüldü. 2006 yılında kanal çalışmalarına devam edilecektir.

AA 16/AB PLANKARE ÇALIŞMALARI

Emre TAŞTEMUR

İbrahim ÖNOL

Hellenistik kanalın, 1 No.lu odanın dışında, güney yönünde devam etmesi nedeni ile, çalışmalar güney yönüne kaydırılarak, kazının başlangıcında iptal edilen alanda ve 1 No.lu Hellenistik duvarın güneyinde başlatıldı.

2 No.lu oda: 1 No.lu Hellenistik duvarın, 2 No.lu odanın kuzey duvarını oluşturduğu anlaşıldı. 1 No.lu Hellenistik duvar, 1 ve 2 No.lu odaların ortak duvarı olarak kullanılmıştı. Aynı şekilde, 2 ve 4 No.lu Roma Dönemi duvarlarının, 2 No.lu odanın doğu ve batı duvarları olarak devam ettiği görüldü ve 1 ve 2 No.lu odaların aynı yapı kompleksinin odaları oldukları anlaşıldı.

Ancak, 2 No.lu odanın güney duvarına 2005 yılında ulaşılamadı. Buradaki çalışmalar 2006 yılı çalışma programına alındı.

2 No.lu odada, yoğun çatı kiremitleri ele geçirildi. Bunların kaldırılmasının ardından 2.71 -2.08 kodları arasında, 15 kasa boyalı fresko parçaları ile tavan köşe stukosu ele geçirildi. 2.53 kodunda bir Caracalla sikkesi bulundu.

2.50 seviyesinde, 40. cm. genişliğinde, 5. 52 m. uzunluğunda doğu-batı yönünde uzanan, 1 No.lu Hellenistik duvara paralel, farklı boyutlarda taşlar ve aralarına kiremit ve tuğla parçaları konarak yapılmış yoğun Horasan harçlı bir Roma duvarı ile karşılaşıldı ve 9 No.lu duvar olarak tanımlandı (Resim: 9). Bu duvarın doğuda 2 No.lu duvarla birleştiği görüldü. Köşede ise bir tamburun bu duvarın içine oturttuğu saptandı (Resim: 10). Ayrıca duvarın altında kuzey yönünü de devrilmiş freskolarla aynı kodlarda bir tambur görüldü. 9 No.lu duvarın batıda bir dirsek yaparak kuzeybatı yönünde devam ettiği saptandı. Bu kesimde duvarın, ancak 4.82 m. lik bölümü açığa çıkarıldı. İlginç olan, duvarın dış yüzü (güney cephesi) rampa şeklinde yatay tuğlalarla kaplanmıştır. 2006 yılında bu yöndeki çalışmalara devam edilecektir.

9 No.lu duvarın kodu olan 2.50 seviyesinde odanın tümünde yangın tabakası ile karşılaşıldı. Bu tabakada, yoğun şekilde 9 No.lu duvarın üzerine yıkılmış olarak, İ. S. II. yüzyıla tarihlenen *terra sigillata*lar, çok sayıda cam seramikler, lekane ve tabaklar, pencere camı ve burmalı bronz bilezik ele geçirildi. Bu odanın yangın tabakasının seviyesi 1 No.lu odadaki ile uyumludur. Yoğun yangın tabakası ve freskoların düşme durumları, 9 No.lu duvarın altında kuzey yönünde devrilmiş olan olasılıkla *in situ* tambur, 1 No.lu odadan gelen freskolarla, ters düşmüş durumda ele geçirilen Dor sütun başlığı ve yazıtlı kaide 1 ve 2 No.lu odaların bir sarsıntı ile yıkıldıklarını ortaya koymaktadır. Buluntuların kuzey yönünde düşme durumları güneyden, olasılıkla da denizden gelen bir depremle (Batı Anadolu depremleri genellikle deniz merkezli olmaktadır) yıkıldığını, ardından da çıkan yangınla tahribata uğradığını göstermektedir (Resim: 10). Bu tabakanın içinden gelen Caracalla⁷ sikkesi de (İ. S. 211-217), bu deprem için bir *terminus ante quem* olmaktadır.

⁷ Klaros kehanet merkezine Caracalla'nın kehanet başvurusu ve ardından kehanet merkezinin yanıtının tüm imparatorlukta anlatıldığı biliniyor.

2005 YILI B.O.A. SEKTÖRÜ

MN-14 /A PLAN KARE ÇALIŞMALARI

Özden ÜRKMEZ

MN-14 A açması, Apollon Tapınağı'nın güneydoğusunda ve batı onur anıtlarının batısında 8 x 8 m. boyutlarında bir açma olup "MN- 14 / A" olarak adlandırılmıştır. Bu alandaki çalışma 22.09.2005 tarihinde başlatılmıştır.

Çalışmalara 3.12- 2.69 kodları arasında alüvyal toprak içinden, Apollon Tapınağı'nın mimarî parçaları olduğu düşünülen amorf ve parçalanmış hâlde birçok büyük mermer parçası ile karşılaşmıştır. Bu mimarî parçaların ele geçirildiği tabaka içinden ayrıca Bizans ve Roma Dönemine ait, az sayıda seramik parçası da ele geçirilmiştir. Çalışmaya devam etmek için, açma içindeki yer yer bazı bölümlerde öbikleşen bu mermer yığınlar kaldırılmıştır. Alüvyal tabaka 2.50 m. koduna kadar devam etti. Bu seviyeden itibaren ise toprak değişmektedir. Toprak sert, taşlı ve seramik yoğunluğu bir üstteki alüvyal tabakaya göre daha fazladır. 2.35 m. koduna gelindiğinde ise, seramik yoğunluğu daha da artmış, toprak daha fazla sertleşmiştir. Bu tabaka, yoğun moloz taşlı sıkıştırılmış bir tabakadır. Gelen malzeme Roma Dönemine ait seramik parçalarıdır. Bu dolgu içinden gelen malzeme içinde erken örneklerin olması ve ele geçirilen seramiğin yoğunluklu olarak M. S. II. yüzyıla ait olması, bu dolgunun M.S. II. yüzyılda oluşturulduğuna işaret etmektedir. Dolgunun kazılmaya başlandığı esnada açmanın batı kesitinde kuzey-güney yönlü bir yapı temeli ortaya çıkarıldı (Resim: 11). Yapının, kuzeydeki geç Roma duvarı tarafından tahrip edildiği anlaşıldı.

MN-14/A açması çalışması sırasında, açmanın batı kesitinde, 40 cm. lik bir bölümü ortaya çıkartılan bu yapının tamamını görmek ve işlevini anlamak amacıyla, açmanın güney – batı yönünde 5 x 4 m. lik yeni bir açma açılmış ve N-15/A1 plan kare olarak adlandırılmıştır. 3.15 m. kodunda başlatılan çalışmada, 2.34 m. kodunda yapının devamı ortaya çıkarılmıştır ve yapının 2.20 m. genişliğinde olduğu saptanmıştır. Yapının genişliğinin saptanmasından sonra, kuzey yönündeki tüm bölümünü ortaya çıkarmak amacıyla, N-15/A1 açmasının kuzeyinde, 5 x 5.5 m. lik üçüncü bir açma açılmış ve MN- 15/A1

plan kare olarak tanımlanmıştır. Üçüncü açma da yapıya kadar kazılmış ve sonuçta yapının bugünkü ölçülerinin 2.20 x 9.60 m. olduğu görülmüş, ancak yapının güney yönünde görülmüştür. Yapının güneye doğru ilerleyebileceği, 6-7 m. lik bir mesafe daha vardır.

Yapı mimarî olarak incelendiğinde; yapıyı oluşturan blokların sistematik olarak düzenli bir şekilde yerleştirildikleri görülmektedir. Blokların yerleştirilmesine göre yapı, beş bölümden oluşmaktadır. En kuzeydeki, en güneydeki ve ortadaki bölümler ortalama boyutları 1 x 0.5 m. olan düzgün bloklardan oluşturulmuştur. Bu bloklar üzerinde bulunan ayak delikleri (heykel kaidesi) ve stel delikleri (stel kaidesi) bu blokların devşirme olarak kullanıldıklarını göstermektedirler. Bu mermer blokların oluşturduğu bölümler arasında kalan diğer iki bölüm ise, büyük ve şekilsiz doğal taşlar ile oluşturulmuştur. Bu bölümler arasında da uzunluk açısından tam bir uyum vardır. Düzgün bloklardan oluşturulan bölümlerin uzunluğu 1.90 m. iken, aralarda kalan taşlardan oluşturulan bölümlerin uzunluğu 2.30 m. dir. Tüm bu veriler ışığında bu yapının olasılıkla bir stoa temeli olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca yapı bir stoa temeli ise, M-14/A açmasından gelen sütun tamburunun, bu stoaya ait olabileceğini düşünmek de yanlış olamayacaktır.

Yapının, Roma duvarı yapılmadan önce oluşturulan yoğun çatı kiremiti ve mermer yonga içeren yaklaşık 50 cm. kalınlığındaki bir dolgu tabakası ile örtüldüğü saptanmıştır. Bu kalın dolgu tabakası, batı onur anıtlarından anonim dikdörtgen kaidenin altında çok net olarak izlenmektedir (Resim: 12). Bu anıtı inceleyen Etienne, anıtın iki evreli olduğunu, ilk evresinde Hellenistik devşirme bloklardan ve İ. S. 2. yüzyılın ortalarında yapıldığını belirtmektedir⁸. Anıtın ikinci evresinde, kutsal yolun batısındaki onur anıtlarının arkasında Apollon Tapınağı'nı çeviren bir teras yapmak amacı ile, burada kalın dir dolgu taban oluşturulduğunu ve bu aşamada, anonim anıtın batı yönünde uzatılarak bu dolgu üzerine oturtulduğunu söylemektedir⁹. Buradaki çalışmalar Etienne'in görüşlerini doğrulamaktadır. Bu durumda, Roma duvarı da Etienne'nin ileri

⁸ Etienne-Varenne, 2004, 109.

⁹ Etienne-Varenne, 2004, 109.

sürdüğü gibi, tapınağın güney teras duvarıdır. Etienne, dolgu taban bulunmuş olan sikke ve seramik malzemenin İ. S. 2. yüzyıla tarihlendiğini söylemekte ve bu dönemin Hadrianus'un katkıları ile tapınağın peristasisinin tamamlanıp arşitrava adının yazıldığı dönemdeki inşaat artıkları ile oluşturulduğunu ileri sürmektedir¹⁰. Ayrıca batı onur anıtlarının arka taraflarının yani batı yüzlerinin İ. S. 180 yılına değin yürünebilir olduğunu, Antiokhos anıt kaideisinin arka yüzünde yer alan tarihli delegasyon yazıtı ile doğru olarak saptamıştır. Bizde bu görüşe katılıyoruz. Ancak, Etienne, teras yapım tarihi olarak iki öneri getirmekte ve buna göre terasın, 180'den sonra, ya da 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başlarında yapılmış olabileceğini ileri sürmektedir¹¹. Ancak, stoa olduğunu düşündüğümüz yapının bulunduğu alan çalışmaları çok yeni olduğu için, bir tarih vermenin erken olacağı düşüncesindeyiz. Buna karşın, stoa yapısının, Apollon Klarios Tapınağı için yapılan terasın dolgusu tarafından örtüldüğü ve en azından İ. S. 180 tarihine değin kullanılmış olduğu kesinlik kazanmıştır.

Çalışma sırasında 2.40 m. kodundan başlayarak daha aşağı kodlara kadar devam eden parçalanmış mimarî bloklardan ve az sayıdaki diğer mermer parçalarından oluşan ikinci bir küme ile karşılaşmıştır. Ancak bu parçalar, daha homojen bir şekilde açma içine yayılmış durumdadır ve parçalar aynı mimarî yapıya ait olma özelliğini taşımamaktadır. Alanda daha aşağı kodlara inebilmek için bu yığın da kaldırılmıştır. Amorf ve parçalanmış ağır bloklardan oluşan bu yığın içinde sade bir sütun tamburu korunmuş hâlde ele geçirilmiştir. Yüzeyi düz olan bu mermer tamburun boyu 96 cm., üst çapı 39 cm., alt çapı 44 cm. dir. Açma 1.76 m. koduna kadar kazılmıştır. Bu kod, açmanın batı kesitinde ortaya çıkarılan sıralı blokların sona erdiği koddur. Bu kodun yapının oturduğu taban kodu olduğunu söylemek yanıltıcı olabilir. Nitekim bu blokların altında büyük moloz taşların olabileceği gözlemlenmiş, ayrıca küçük bir bölümde küleşmiş nemli bir alana rastlanmıştır. Açma içine dağılan söz konusu parçalanmış mermer blokların da yoğunluğu azalmakla beraber, 1.76 m. kodundan daha aşağı kodlara doğru devam ettiği tespit edilmiştir. Ancak

¹⁰ Etienne-Varenne, 2004, 150-151.

¹¹ Etienne-Varenne, 2004, 151.

bu koddan itibaren taban suyunun gelmeye başlamasından dolayı daha alt seviyelere inilmemiştir.

MN- 14/A açmasının son çalışma tabakası olan 1.87 m. – 1.76 m. kodları arasındaki dolgu tabakadan otuza yakın figürin parçası ele geçirilmiştir. Bu figürinler, açmanın güneydoğusunda ve güneybatısında iki küçük lokal bölgeden dağınık bir şekilde ele geçirilmişlerdir. Figürinlerin büyük çoğunluğu, Tanrı Apollon Klarios'a ait olan Arkaik ve Klasik Döneme tarihlenen örneklerdir (Resim: 13- 14). Figürinlerin açmanın iki küçük bölgesinde dağınık bir şekilde bulunması, Roma Döneminde, bu dolgu yapılırken bir ya da daha fazla erken dönem *bothros*unun tahrip edildiğini akla getirmektedir. Nitekim B.O.A. Sektörü'nde daha önceki yıllarda yapılan çalışmalarda, figürinlerin de olduğu *bothros*lar bulunmuştur.

2005 GALESİON BATI YAMACI (GBY),
KAYA KOMPLEKSİ ÇALIŞMASI

Özden ÜRKMEZ

Klaros Kutsal Alanı'nın güney doğusunda, *propylona* yaklaşık 50 m. mesafede, antik adı Galesion olan "Kızıl Tepe Yükseltisi"nin batı yamacında, kayaya oyulmuş iki küçük niş saptanmıştır. Alanda yapılan inceleme sonucunda burada kaçak bir kazının yapıldığı tespit edilmiştir.

12.09.05 tarihinde bu alanda küçük çaplı bir kurtarma ve inceleme kazısı başlatılmıştır. Çalışmaya ilk önce buradaki çalılığın ve molozun temizlenmesi ile başlanmıştır. Ana kaya yükseltisi doğu ve kuzey kesimde düz bir şekilde tıraşlanarak iki tarafı açık yaklaşık kare şeklinde bir mekâna çevrilmiştir. Ana kayanın tıraşlanmış olan doğu ve kuzey yüzlerinde birer niş bulunmaktadır. Ayrıca doğudaki nişin üst kısmında yine kayanın oyulması ile yapılmış olan kalın bir oluk yer almaktadır. Mekânın ortasında içinde konserve kutuları gibi modern materyallerin de bulunduğu küçük bir toprak yığını kaldırılmış ve buradan Bizans Dönemine ait seramikler ele geçirilmiştir. Mekânın içi ana kayaya değin kazılmıştır. Kazı sonucunda, buranın daha önce de ana kayaya

kadar kazıldığı tespit edilmiş ve hiçbir buluntu ile karşılaşılmamıştır. Mekânın tabanı teraslar hâlinde dikdörtgen şekilli üç bölmeden oluşmaktadır. Bunlar, ana kayanın düzenli bir şekilde tıraşlanması ve oyulmasıyla oluşturulmuştur. Buna göre, bu kaya kompleksi içindeki teraslar hâlindeki üç oyuntudan en üstteki ve alttaki dikdörtken, ortadaki oyuntu kareye yakın bir şekle sahiptir. Ayrıca bu üç oyuntu da, kuzey-doğu, güney-batı yönünde bir eğime sahiptir.

1. Oyuntu (en üst ve en doğu): 6.29 m. kodunda ve 2.20 m. x 90 cm. boyutlarındadır.

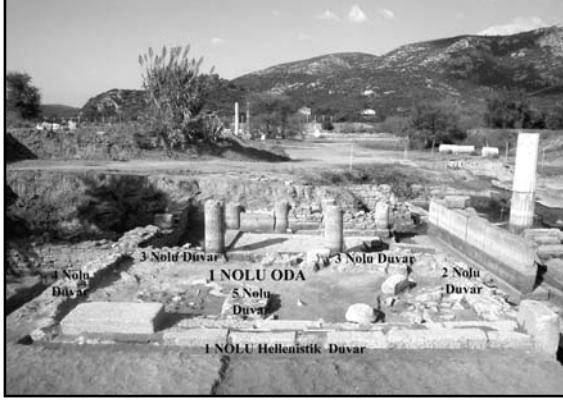
2. Oyuntu (orta kısım): 5.53 m. kodunda ve 1.30 m. x 1.10m. boyutlarındadır.

3. Oyuntu (En alt ve en batı): 5. 46 m. kodunda ve 2.20 m. x 1.10 m. boyutlarındadır.

Bu aşamaya kadar ortalama 3 x 2 m. genişliğinde bir alan ana kayaya kadar kazılmıştır. Bu kaya kompleksinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, en alttaki oyuntunun batı sınırını oluşturan taş sırasının (ya da küçük bir duvar) batısında, 2.35m.x2.90 m. boyutlarında yeni bir açma açılmış ve çalışma alanı bu yönde genişletilmiştir. Bu alanın kaçakçılar tarafından kazıldığına dair bir iz yoktur. Bu alanda çalışmaya 6.02 m. kodunda başlanmış ve ilk çalışma alanının en batısındaki taş sırasının seviyesine gelindiğinde, 5. 60 m. kodunda bir taş yığın ile karşılaşmıştır. Bu taş yığın, ya buradaki duvarı destekleme amaçlı ya da bu duvarın batısındaki alanı doldurma amaçlı olarak oluşturulmuş olmalıdır. Bu yığın üzerinden Bizans Dönemine ait sırlı seramik parçaları gelmiştir (T.N:2). Daha sonraki aşamada bu yığın kaldırılarak, genişleme alanı ana kayaya kadar kazılmış ve yığının ana kayaya kadar devam ettiği görülmüştür. Ana kayaya ulaşıldığında, bu alanın da daha doğudaki alanda olduğu gibi ana kayanın tıraşlanması sureti ile işlendiği görülmüştür. Buna göre bu alanda ana kaya biri kuzeyde 2.35 m. x 1.90 m., diğeri güneyde 2.35 m. x 1.00 m. iki bölmelidir. Kuzeydeki bölme doğudan batıya doğru bir eğime sahiptir. Kuzeydeki bu bölmenin yukarıdaki üst kodu 5.17 m. ve eğimin son bulunduğu aşağıdaki alt kodu 4.85 m. dir. Güneydeki bölme ise, tabanı ve kenarları düz bir şekilde tıraşlanmış dikdörtgen bir oyuntu olup taban kodu 4.41 m. dir. Ortada

kalan sınır duvarının, batısında kalan bu alanın yukarıdaki (doğudaki) alandan farkı, buradaki ana kayanın çok daha düzenli ve pürüzsüz bir şekilde işlenmiş olmasıdır (Resim: 15). Batı alanında tespit edilen ve kaldırılan 5.39- 4.41 m. derinliğindeki taş yığın (dolgu) içerisinden, içinde sırlı örneklerinde bulunduğu Bizans Dönemine ait seramik parçaları gelmiştir (T.N:3). Bunun dışında bu dolgu içinde, sayısı beş yüzü aşan, pişmiş toprak taban tuğlalarının aşırı ısıdan dolayı eriyik bir taş formunu aldığı siyah renkli parçalar ele geçirilmiştir. Bunlar arasındaki bir çok parça, yarı tuğla, yarı eriyerek taşlaşmış bir form şeklinde ele geçirilmiştir.

Sonuç olarak, bu kaya kompleksi erken evresinde bir kaya mezarı kompleksi olarak kullanılmış olmalıdır. Nitekim nişlerin varlığı ve bu bölgedeki yamaçların oyulması ile yapılmış olan birçok kaya mezarı buna işaretler. Ana kayanın tabanının eğimli bir şekilde tekrar düzenlenmesi, kompleks içindeki çeşitli oluklar ve dolgu içerisinden gelen beş yüzü aşkın eriyik durumdaki taban tuğlası parçaları, gelen Bizans seramikleri ile birlikte, buranın Bizans Döneminde bir işlik olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu kadar eriyik tuğlanın bir yığın şeklinde bu çukur içinden gelmesi, buranın küçük bir tuğla üretim işliği olduğunu akla getirmiştir. Eğer gerçekten öyleyse bu dolgu, fazla pişirilmeden dolayı üretim hatalı tuğlaların atıldığı bir çöplük olabilir. Bunun dışındaki bir başka düşünce ise buranın bir demirci işliği olduğu ve bu tuğlaların da ancak bir demirci işliğinde olabilecek yüksek bir ısıda bu şekilde eriyebileceği üzerinedir. Fakat bununla ilgili olarak hiçbir demir materyal ele geçirilmemiştir. Mekânın daha iyi anlaşılması ancak, alanın batıya, kuzeye ve güneye genişletilmesi ile mümkün olacaktır.

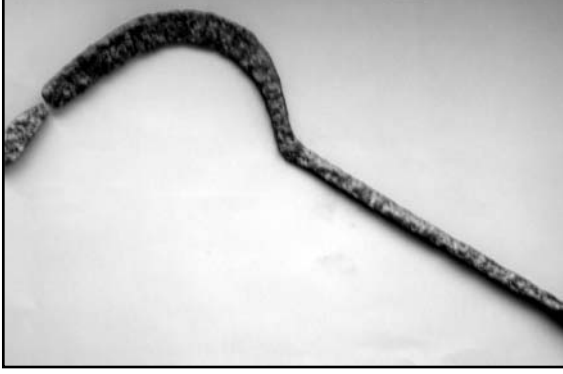
Resim 1: 1 No.lu odanın duvarları

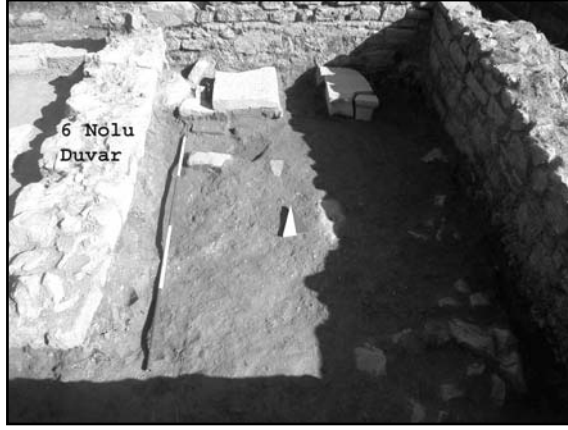
Resim 2: Hellenistik yapı

Resim 3: Roma Dönemi kanalı

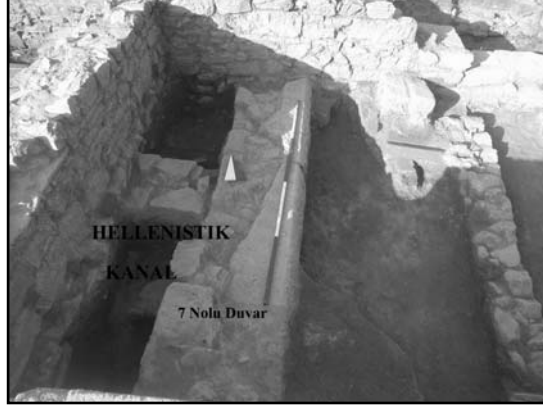
Resim 4: Orak

Resim 5: 6 No.lu duvar

Resim 6: Taban tuğlaları

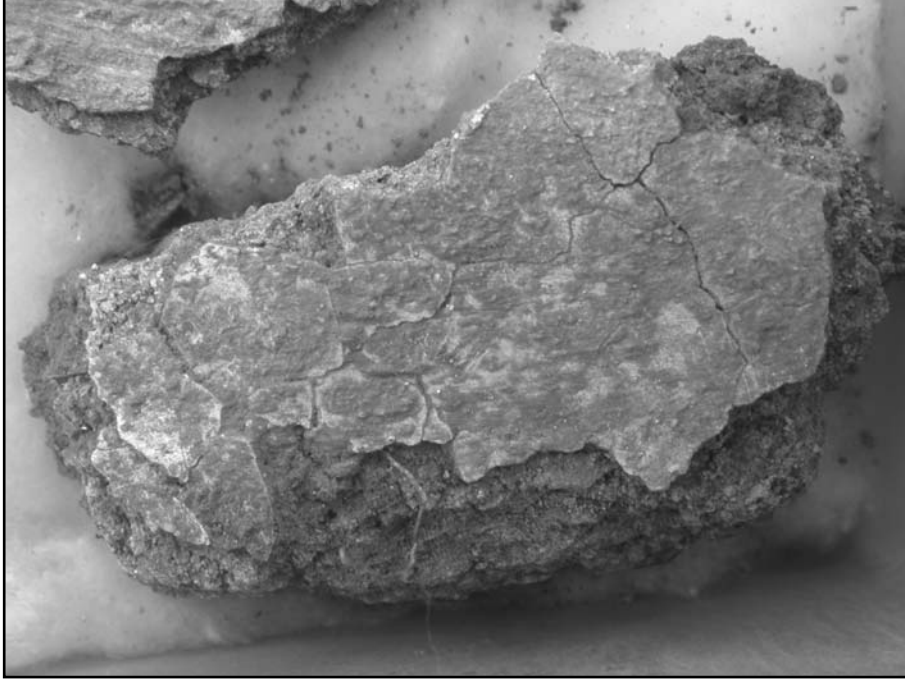
Resim 7: Hellenistik kanal

Resim 8: Hellenistik kanal

Resim 9: 9 No.lu duvar

Resim 10: Boyalı fresko parçası

Resim 11: Kuzey-güney yönlü yapı temeli

Resim 12: Anonim anıt ve dolgu tabakası

Resim 13: Arkaik İyralı Apollon Klaros figürini

Resim 14: Klâsik Apollon Klarios figürini

Resim 15: Kaya kompleksi

PARİON KAZISI, 2005

Cevat BAŞARAN*
Ali Yalçın TAVUKÇU

A. Genel

Bakanlar Kurulu'nun 29.07.2004 tarih ve 2004/7699 sayılı kararıyla tarafımıza verilen kazı izni gereğince, Parion kazısı 2005 yılı çalışmaları, başkanlığımızdaki bir ekip¹ tarafından, 20 Temmuz – 19 Ağustos 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir².

Parion bugünkü Biga İlçesi Balıklıçeşme Beldesi'ne bağlı Kemer Köyü'nün arazisi üzerinde yer alır³. Parion'a Biga-Lapseki karayolunun 15. km. sinden kuzeye doğru ayrılan 14 km. lik bir yolla ulaşılır (Harita: 1).

* Prof. Dr. Cevat BAŞARAN, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-ERZURUM Faks: 04422360948 E-mail : cbasaran@atauni.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240- ERZURUM E-mail : atavukcu@atauni.edu.tr

¹ Çalışmalara Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü lisansüstü öğrencileri Arkeolog Hasan Kasapoğlu ve Ömer Öztürk, Arkeologlar Ayla Baş, Devran Dalbaş, Osman Çapalov ve Hakan Akıncı; Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Süheyla Ağaoğlu, Alper Yılmaz, Ferhat Koç, Ersin Çelenk, M.kemal Şahin, Engin Savran, Ersin Sarioğlu, Özgür Öngörür, Onur Coşkun, Sinan Şenol, Sedat Kaptanoğlu, Yıldız Demirkan, H.Merve Bayram, E.Aslıhan Yılmaz, Semra Özdemir, Cemal Gürel, Zeynep Karanlık, Şefika Kiremit, Asuman Özler ve Ersin Çelikbaş katılmıştır.

² Bu yılki kazı çalışmalarına izin veren, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; projemizi destekleyen Atatürk Üniversitesi Rektörlüğü ve Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na; Çanakkale Valiliği'ne; Osmanlı Kristal'e ve son olarak da Bakanlık temsilcimiz Erzurum Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu uzmanı Sayın Lokman Kemaloğlu ile kazı ekibinin tüm elemanlarına, burada bir kez daha teşekkür etmek isteriz.

³ W. Leaf, *Strabo on The Troad* (1923) 81; İ. Akşit, *Turistik Çanakkale Rehberi* (1971) 59; B. Umar, *Troas* (1983) 60; C. Başaran, "Parion 1997 Araştırmaları" XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt (1998) 349; B. UMAR, *Troia, Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi* (2002) 318.

Troas bölgesinde, Marmara kıyısında yer alan ve M.Ö. 8. yy. sonundan itibaren⁴ sürekli yerleşimin var olduğu gözlenen kentteki ilk araştırmalarımız 1997 yılında başlamıştır⁵. Parion'da yapılan araştırmalar, kentin güney ve kuzeydoğusunun nekropol olarak kullanıldığı sonucunu vermiştir. 2005 yılı kazı çalışmaları, antik su kemeri ve nekropol olmak üzere, antik kentin iki ayrı bölgesinde yürütülmüştür:

B. Aqueduct - Antik Su Kemerleri

Arş. Gör. Akın TEMÜR*

Bugünkü Kemer Köyü'nün girişindeki köprüyü geçtikten sonra sağ yanda yer alan su kemerine⁶ ait ayaklar, Antik Çağda Parion'a su taşımak için kullanılmış bir su kemerine-*aqueducta* aittir. Bugün de su sıkıntısı çekilen Parion'a, Antik Çağda su, arazi üzerinde yer yer izlenebilen kalıntılara göre, kentin 12 km. güneybatısındaki Çınardere mevkiinden, denizden 25.40 m. yüksekten geçirilmiş bir kanalla getirilmiş ve kentin en yüksek noktalarından biri olan 'Kartal Yuvası' mevki üzerinde inşa edilmiş, 7x7 m. boyutlarında içi harçla sıvanmış, dışı moloz taş kaplama, 1 m. kalınlıkta duvarları bulunan su deposunda biriktirildikten sonra, kente dağıtılmıştır. Yüzey araştırmalarında ele geçirilen 59x48x48 cm. boyutlarında ve iç çapı 19cm. olan mermer borular ve 42 cm. boyutunda 18cm. iç çaplı pişmiş toprak su künkleri ise, kent içindeki su şebekesine ait olmalıdır⁷.

⁴ Carpenter ise; M.Ö. 700'den sonra kurulduğunu düşünmektedir. Bkz. R. Carpenter, "The Grek Penetration of The Black Sea" *American Journal of Archeology* 1948, Volume 52, Number 1, 9; İ. Akşit, *Turistik Çanakkale Rehberi* (1971) 59; P. Frisch, *Die Inschriften Von Parion* (1983) 56; B. Umar, Troas (1983) 58.

⁵ C. Başaran, A. Y. Tavukçu, "Kuzey Troas-Parion Yüzey Araştırmaları 1999" XVIII. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2001, 225-236.

4- C. Başaran, A. Y. Tavukçu, V. Keleş, E. Küçükkefe ve Z. Aydın Tavukçu, "Kuzey Troas - Parion Araştırmaları 2002", 21. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2004, 185-192.

* Arş. Gör. Akın Temur, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum/TÜRKİYE. E-mail : akintemur@yahoo.com

⁶ Bugünkü Kemer Köyü, adını bu antik kemer kalıntısından almaktadır.

⁷ C. Başaran, "Parion 1997 Araştırmaları" XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* I. Cilt (1999) 352, Res.11.

Bu yılki çalışmalarda, tümüyle çalılarla kapanan su kemerine ait ayaklar temizlenmiş, iki kemer ayağı ve bunlar üzerinden geçirilen moloz taştan yapılarak içerisi harçla sıvanmış su kanalının 58x45x200cm. lik bir bölümü ortaya çıkarılmıştır (Resim: 1).

C. Nekropol

Arş. Gör. Zerrin AYDIN TAVUKÇU*

Arş. Gör. Şengül Dilek FUL

Çalışmalara 2004 yılında, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nin 'kurtarma kazısı' gerçekleştirdiği, Kemer Köyü içerisindeki nekropol alanında, çevre temizliği ile başlanmıştır. Nekropol alanında ilk günlerdeki çalışmalar, sadece müzenin 2004 yılı kazısının sonunda kazı çukuruna iş makineleriyle doldurduğu yaklaşık 2 m. kalınlıktaki toprağın çıkarılması işlemiyle geçirilmiştir. Bu atık toprağın içerisinden iki fayans boncuk, birkaç *unguentarium* ve çok sayıda seramik parçası ele geçirilmiştir. Müze kazısının atıklarının temizlenmesi sonrasında, alanda düzgün tabaka kazısı yapılmayıp öbek öbek çukurların açıldığı, bu yüzden düzgün bir seviyenin yakalanmasının olanaksız olduğu ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2).

Kazı alanı önceki yıla ait açmalara uygun olarak 10x10 m. lik karelere ayrılmış, fakat buluntu yoğunluğu dikkate alınarak her açma tekrar 4'e bölünerek bu alt bölümlere a,b,c ve d alt adları verilmiştir (Çizim: 1). Mezar adları ortaya çıkış sıralarına göre verildiğinden, bütün nekropol alanında tek bir sıralama oluşmuş; açma adları dikkate alınmamıştır. Mezarlar alt tipleri olmakla birlikte bir özellik göstermeyenler M; toplu mezarlar TM; *pithos* mezarlar PM; taş sandık mezarlar TSM ve *urna* mezarlar ise UM şeklinde kodlanmıştır.

* Arş. Gör. Zerrin Aydın Tavukçu, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240- Erzurum/TÜRKİYE. E-mail : ztavukcu@yahoo.com

Arş. Gör. Şengül Dilek Ful, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü 25240-Erzurum/TÜRKİYE. E-mail: dilekful@yahoo.com

E3-c açmasında, önceki yıl kazılan ve tekrar çukurlara doldurulan toprağın kaldırılmasından sonra herhangi bir yeni kazma işlemi yapılmamıştır.

Kazı alanında bir yandan dolgu toprağın temizlenmesine devam edilirken, diğer yandan, E3-d açmasında başlanan yeni kazılarda, M1 -77 cm. derinlikte ortaya çıkmıştır. Ele geçirilen parçalardan anlaşıldığı kadarıyla, düz pişmiş-toprak levhalarla semerdam biçiminde kapatılmış ve başucuna pişmiş toprak bir kapak yerleştirilen mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. UM1, -150 cm. derinlikte bulunmuştur. Kemik parçaları ve bir miktar kül ve kömür kalıntısının gözlemlendiği mezardan başka buluntu çıkarılmamıştır. Açmanın kuzeydoğu köşesine yakın bir yerde, M5'in sol yarısını tahrip etmiş olan, -150 cm. derinlikte M6 mezarına ulaşılmıştır. Düz pişmiş-toprak levhalarla semerdam biçiminde örtülmüş mezardaki çok fazla erimiş iskeletin başucu kısmında *unguentarium* parçaları ele geçirilmiştir. Açmanın güneydoğu sınırında -105 cm. derinlikte rastlanan UM8'in içerisinde kremasyon gömüye ait, sadece yanmış kemik parçaları elde edilmiştir. Yarısı F3-c açmasında bulunan M45'in başına geniş bir kap (urna) ters çevrilerek kapatılmış ve iskeletin doğrudan toprağa yatırıldığı mezarda, hiçbir bulguya rastlanmamıştır. Aynı açmada -140cm. derinlikte yer alan M46 da, doğrudan toprağa yatırılan cesedin yanında yine mezar hediyesi ele geçirilmemiştir. Bir kısmı E4-b açmasında kalan, M9, -150 cm. derinlikte doğrudan toprağa gömülü olarak bulundu. Mezarın içinde herhangi bir bulguya rastlanmadı.

E4-a açmasında, bugünkü yürüme zemininin -100 cm. altında çalışmalar sürdürülmüş ve burada bir yanık katmanına rastlanmıştır. Aynı açmada, -135cm. derinlikte M2 ortaya çıkarılmıştır. Mezarda iki fayans boncuk bulunmuştur. Baş tarafı önceki yıla ait kazıda ortadan kaldırılan, kuzey-güney yönündeki iskeletin sadece ayak kemikleri bulunabilmiştir. Doğu-batı yönünde, -162 cm. derinde M3 ortaya çıkarılmıştır. Bu mezardan da, kırık bir kâse ele geçirilmiştir. Yarısı D4-b açmasında kalan M4 ise, -136 cm. derinde ortaya çıkarıldı. M2 ve M3 de ceset, doğrudan toprağa yatırılmıştır. M4, 3 cm. kalınlıkta, 47x82 cm. ölçülerinde, dışbükey pişmiş-toprak levhalarla kapatılmıştır. İçinde 7 *unguentarium*, 2 kandil, 1 Pişmiş-toprak Aphrodite figürini, 2 seramik parçası

ve 1 kemik kaşık bulunmuştur. E4-a açmasında, -220cm. derinde bir yanık katmanı daha ortaya çıkarılmıştır (Resim: 3). Açmanın ortalarından başlayan ve batı kenarında son bulan, -235cm. derinlikte, önceki yıl ortaya çıkarılan ızgara şeklinde dizilmiş, mezarın altındaki kesit içerisinde yer alan yanık (kömürleşmiş) ahşap kütükler ortaya çıkarıldı. Bu yanık tabaka yer yer 30cm. kalınlıkta korunmuştur.

E4-b açmasında ise -168cm. derinlikte bir *oinokhoe* parçası ele geçirilmiştir. Bir kısmı E3-d açmasında kalan M5'e, -140cm. derinlikte rastlanmıştır. Mezarın daha sonra yapılan M6 ve M12 gömüleri yüzünden fazlaca tahrip edildiği, iskeletin sadece belden yukarısı ve sol yarısının korunduğu gözlenmiştir. Mezarı kaplayan pişmiş-toprak levhalar, M12'de yeniden kullanılmıştır. M5'den çok kötü durumda 2 bronz sikke, kolye boncukları ve 3 bronz yüzük ele geçirilmiştir. Devam eden kazılarda ortaya çıkan M7'nin etrafında yanık ve kül kalıntıları olduğu tespit edilmiştir. Mezardan 1 *lekythos* ve parçalar hâlinde 4 *unguentarium* ele geçirilmiştir. -160 cm. derinlikte ortaya çıkarılan M10'un başı kuzey yöndedir ve mezardan 1 pişmiş-toprak *unguentarium* ele geçirilmemiştir. Buradan -156 cm. derinlikte, UM3 ortaya çıkarılmıştır. Başı güneybatıya bakan M12, M5'in alt yarısını tahrip etmiş durumda, -148cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Sol yanı üzerine yatırılmış ve dizlerini biraz karnına doğru çekmiş iskeletin yanında, 1 *unguentarium* ve kırık *unguentarium* parçaları, mezar altında ise, 1 pişmiş-toprak dokuma tezgâhı ağırlığı bulunmuştur. Açmanın doğu sınırında, bir kısmı F4-a açmasında bulunan ve -40 cm. derinlikte yer alan, M31 ve M32 ortaya çıkarılmıştır. Sağında ve solunda birer künk bulunan M32 pişmiş-toprak levhalarla semerdam şeklinde örtülmüştür. Mezarda yoğun bir kül tabakası ile karşılaşmıştır. Mezardan 6 *unguentarium* ve küçük metal bir büst ele geçirilmiştir (Resim: 4).

E4-b ile E4-d açmalarının arasında oldukça yoğun bir kül katmanı tespit edilmiştir. Hiçbir mezarla bağlantısı bulunmayan bu kül yığını, muhtemelen bir kremasyon alanına işaret etmektedir.

E4-c açmasında, M11, -235cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Burada bulunan çok sayıdaki kalın kısa gövdeli paslı demir çivi, gömünün ahşap tabutla

gerçekleştirildiğini düşündürmüştür. Mezardan 11 adet pişmiş toprak figürin, 1 *lagynos*, 1 pişmiş toprak kupa, biri pişmiş toprak diğeri cam 2 *unguentariuma* ait parçalar bulunmuştur (Resim: 5). E4-c açmasında, -240 cm. derinlikte, hiçbir mezarla bağlantısı tespit edilemeyen 1 pişmiş toprak kandil ve aynı derinlikte, TSM 1'in batı kenarında, 1 pişmiş toprak kâse ele geçirilmiştir. Ayrıca bu açmada -240 cm. derinlikte, tabanı düz pişmiş-toprak levha döşeli, içerisinde herhangi bir buluntuya rastlanmayan, M20 ortaya çıkarılmıştır. TSM 4'ün doğusunda, -255 cm. derinlikte üzerinde kırmızı figür tekniğiyle yapılmış palmet motifi bulunan 1 bodur *lekythos* ele geçirilmiştir.

Bu sezon kazılarının en değerli buluntularını veren taş sandık mezarların üçü doğu-batı yönünde, biri kuzey-güney yönünde bırakılmıştır (Çizim: 2) (Resim 6). Bunlardan ilki olan TSM1'de, erimiş durumdaki iskeletin ağzından bir altın empresyon sikke, yanından altın bir diadem ve çok sayıda altın yaprak, iskeletin boyun kısmından 1 adet iki ucu boğa başı şeklinde altın zincirli kolye, 3 altın iğne ve 1 çift Eros'lu küpe ile 1 'iğ' gövdeli pişmiş-toprak *unguentarium*, 1 bronz ayna, 1 bronz ve cam kozmetik kutusu, 1 pişmiş toprak kandil, kötü durumda 1 kurşun *alabastron* ve 1 kapaklı kırık *pyxis* ele geçmiştir. TSM2'den erimiş iskeletin ağzında 1 altın empresyon sikke bulunmuştur. İskeletin dizleri hizasında, bronz bir amphora (Resim: 7) içerisinde, kırık kemikler ve 3 kırık altın çelenk (=stephanos), 1 Gorgo başı kabartmalı empresyon sikke, ayaklarının yanında bir kırık kemik yığını içinden harap durumda sivri dipli bir *amphoriskos* ve parçalanmış demir bir *strigilis* ele geçirilmiştir (Resim: 8). Yerel kum taşından yapılan TSM'ler aşırı nem yüzünden kolayca parçalanır durumdadır. Bu yüzden içleri boşaltıldıktan sonra, yerinde bırakılmışlardır. Burada devam eden kazılar sırasında, -240 cm. derinlikte, TSM3 mezarı açılmıştır. TSM3'te bir tarafı yaban keçisi, bir tarafı aslan başı şeklinde düzenlenmiş bir altın zincir kolye, bir çift aslan başı şeklinde küpe, bir altı yüzük ve 1 koku kabı ortaya çıkarılmıştır. İskeletin dizleri hizasında bir bronz ayna ele geçirilmiştir.

Mezarın, çok kırılğan olan kum taşından yapıldığı için, Antik Çağda bile kırıldığı ve bronz kenetlerle tutturularak onarıldığı gözlemlenmiştir. Aynı

derinlikte bulunan TSM4'te diğere taş sandık mezarlarda görülen, mezarın tabanını oluşturan taş döşeme yoktu ve hiçbir iskelet kalıntısına rastlanmadı. Mezarda herhangi bir bulguya da rastlanmadı.

TSM1 ve TSM2'nin uzun kenarlarının kesiştiği yerde, kapak hizasından yaklaşık 30 cm. derinde 10 cm. kalınlıkta bir yanık tabaka tespit edildi. TSM1'in kuzey yanından tabana doğru derinleştirilen çalışmalarda mezarların taban seviyesinde ana toprağın hemen üzerinde küçük parçalar hâlinde Arkaik Dönem Aeolis seramik parçalarına rastlanmıştır.

E4-d açmasında pişmiş-toprak levhalarla semer-dam çatılı M22 -160 cm. derinlikte ele geçirilmiş, içinde kül ve yanık izleri gözlenmiştir. Mezarda biri tam, diğere parçalar hâlinde 2 *unguentarium* bulunmuştur. M24, -170 cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır ve mezarda herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Aynı açmada, -165 cm. derinlikte, M27 mezarı ortaya çıkarılmıştır. Mezarda iskelet dışında sadece yanık izleri gözlenmiştir. Açmanın doğu kenarına yakın, -80 cm. derinlikte rastlanan M28, pişmiş-toprak levhalarla semer-dam şeklinde örtülmüştür. Mezarda iskeletin ağzından korozyonlu 1 bronz sikke, karın kısmına yakın 1 kandil, 1 *unguentarium*, ayakucunda *lagynos* benzeri bir kap ele geçirilmiştir. M33, -170 cm. derinlikte, pişmiş-toprak levhalarla semer-dam şeklinde, başucu ile ayakucu ise, dışbükey levhalarla kapatılmış mezarın yanında yanık izlerine rastlanmıştır. Ayakucuna yakın bir yerde hayvan kemikleri ile 1 *unguentarium* dışında buluntu ele geçirilmemiştir. -190 cm. derinlikte yer alan M36'dan, pişmiş- toprak, *unguentarium*, 2 *lagynos*, 2 tek kulplu, geniş ağızlı kap ve kandiller dışında, mezarın ortasına yakın kısımda yanmış hayvan (?) kemikleri parçalar hâlinde; kömürleşmiş durumda incir, hurma, elma, kestane, badem ve fındık ele geçirilmiştir. Mezardaki yanık izleri ve kömür parçaları kremasyonun burada yapıldığını göstermektedir (Resim: 9).

F3-c açmasındaki kazı çalışmalarına ilk kez tarafımızdan başlanmıştır. Yaklaşık -15cm. derinliğe kadar inilen çalışmalarda, açmanın kuzeydoğu köşesinde silindirik cam boncuklar ile kırık cam parçaları ele geçirilmiştir. Çalışmaların devamında, yaklaşık -70 cm. derinlikte, toplam 7 adet basit

gömme mezarın etrafı tamamen temizlenmiştir. Bu sırada M8 mezarının güney ucunda, 17 cm. kalınlığında 20x100 cm. boyutlarında alanı kapsayan bir yanık kütük ortaya çıkarılmıştır. Mezarların çevresinden 1 pişmiş-toprak fincan ve 1 *unguentarium* ele geçirilmiştir. Etrafı temizlenen mezarlardan biri, -30 cm. derinlikte, üzeri düz pişmiş-toprak levhalarla semerdam biçiminde kapatılmış M8 ortaya çıkarılmıştır. Mezar kaplama levhalarından birinin iç yüzeyinde 2 adet köpek ayak izi gözlenmiştir. Mezarın üzerinde daha önce bulunan kütük ve yanık izleri, kremasyona işaret etmektedir. Kremasyon cesedin gömülmüş olduğu yerde yapılmış olmalıdır. Mezarda iki ayrı seviyede hediyelere rastlanmıştır. Üst seviyeden 1 *lekythos*, 2 *unguentarium*, 1 kandil ele geçirilmiştir.

Üzeri dışbükey pişmiş-toprak levhalarla kapatılmış M13, -20 cm. derinlikte bulunmuştur. Mezarın kuzeyinde çok korozyonlu 1 bronz sikke, güneyinde 1 pişmiş toprak kandil ele geçirilmiştir ve doğu yönünde de yanık izine rastlanmıştır. Burada -44 cm. derinlikte bulunan M14'te de yanık izine rastlanmamıştır. M13 ile benzer olan bu mezarın içinden 1 sikke ve 1 *lekythos* bulunmuştur. Aynı açmada, içinden kül ve kemik çıkan ve ağız çapı 58 cm. olan UM4 mezarı -58 cm. derinde ele geçirilmiştir. Üzeri semerdam şeklinde, pişmiş-toprak levhalarla kaplı M16, -25 cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Mezar içerisinde yanık katmanı üzerinde 3 *unguentarium*, 1 *lekythos* ve 1 kandil ele geçirilmiştir.

Aynı açmada, -15 cm. derinlikte, M17, semerdam şeklinde pişmiş-toprak levhalarla kapatılmış durumda ele geçirilmiştir. Yanık izine rastlanan mezardan herhangi bir buluntu çıkmamıştır. M17'nin altından -45 cm. derinlikte açmanın doğu kesitinde UM6 mezarı ortaya çıkarılmıştır. Yumurta formu, kulplu, (amphora?) urnanın ağız çapı 15 cm., boyu 35 cm. dir. İçinden sadece yanık kemikler çıkmıştır. M18, üzeri pişmiş-toprak levhalarla semerdam şeklinde kapatılmış durumda, -50 cm. derinlikte ele geçirilmiştir. Üzerinde dört delik bulunan 1 bronz disk ve 1 *unguentarium*, mezar levhaları üzerinde ele geçirilmiştir. Mezarın içinde sadece yanık izleri ve iskelet kalıntıları bulunmuştur. Burada -20 cm. derinlikte dışbükey semerdam şeklinde pişmiş-

toprak levhalarla kaplı, içinde sadece kül bulunan M23'e rastlanmıştır. Açmanın ortasına yakın bir yerde -80 cm. derinlikte, doğrudan toprağa yatırılmış M25 ortaya çıkarılmıştır. İskeletin ağzında 1 korozyonlu bronz sikke, ayakucunda, toplu halde, bir adak grubu içinde, 5 pişmiş-toprak figürin, 1 kandil, 1 *lekythos*, 1 cam *unguentarium* ve parçalar hâlinde bronz levhalar ele geçirilmiştir (Resim: 10). İçinde sadece kül bulunan, -65 cm. derinlikteki M30'un dışındaki plakalar üzerinde kemik bir saç tokasının (iğne şeklinde) parçaları bulunmuştur. Mezarın yakınında -60 cm. derinlikte 1 *lekythos* ve parçalar hâlinde 3 *unguentarium* ele geçirilmiştir. Aynı mezarın güneyinde 1 *kylixin* kaide kısmına, kuzey doğusunda ise 1 *unguentariuma* rastlanmıştır. Açmanın doğu kesitine paralel, -105 cm. derinlikte, iki grup halinde pişmiş-toprak figürinler ortaya çıkarılmıştır. Güneydeki grubun etrafında bulunan metal çivilerden anlaşıldığına göre bunlar 30x25 cm. lik bir ahşap kutu içerisinde yer alıyorlardı. Bu grupta 9 pişmiş-toprak figürin bulunmaktadır. Diğer grupta ise iki adet çivi bulunması aynı türden bir uygulamayı akla getirmektedir. Kuzeydeki grupta 3 pişmiş toprak figürin, 1 *skyphos* ve 1 kandil ele geçirilmiştir. Açmanın tam ortasında ise, -75 cm. derinlikte, 35 cm. çapında, içinde sadece yanık kemik parçaları bulunan UM9 yer alıyordu.

F3-c açmasında, -115 cm. derinlikte, pişmiş-toprak levhalarla semerdam biçiminde kapatılmış M38 mezarı ortaya çıkarılmıştır. Mezarda 1 kırık *lekythos* ve 2 kandil bulunmuştur. İki yanındaki yanık izlerinden gömüldüğü yerde yakıldığı düşünülmektedir. İçinden sadece yanık kemik parçaları çıkan, 35 cm. çapındaki UM10 -67 cm. derinlikte, ele geçirilmiştir. M41, -30 cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Pişmiş-toprak levhalarla semer-dam biçiminde kapatılmış mezardan biri mezarın içinde, diğeri mezarın dışında 2 kandil, üzerinde kabartma şeklinde su kuşları işlenmiş 1 kırık *lekythos* ve 2 *unguentarium* bulunmuştur. M41'in içindeki kömürleşmiş bir kütük parçası ve etrafındaki yanık izlerinden cesedin burada yakıldığı anlaşılmaktadır. Doğrudan toprağa gömülen, içinde iskelet dışında bir şey bulunmayan ve başı güneyde olan M42, -115cm. derinlikte ortaya çıkmıştır. M43, -50cm. derinliktedir ve pişmiş-toprak levhalarla semerdam şeklinde kapatılmış mezarın baş ucuna devşirme bir mermer mezar steli parçası kapatılmıştır. İskeletin başı altındaki kütük ve iki

yanındaki yanık izlerinden cesedin burada yakıldığı anlaşılmaktadır. Mezarın içinden birkaç *unguentarium* parçası dışında buluntu çıkmamıştır.

F3-c açmasında, -70 cm. derinlikte, M49 bulundu. Mezardan çok miktarda kül ve kemik parçası yanında 1 *unguentarium* çıktı. Burada yer alan M50, -105cm. derinlikte ortaya çıkarıldı. Pişmiş-toprak levhalarla semer-dam şeklinde kapatılmış mezarda iskelet dışında bulguya rastlanmadı. Aynı açmada, -110 cm. derinlikte rastlanan, ağız kısmı taşla kapatılmış PM1 kırılarak -üst seviyelerinde- içerisine direkt toprağa gömü şeklinde yatırılmış M51, -130 cm. derinlikte ortaya çıkarıldı. Mezarda iskelet dışında bir bulguya rastlanmadı. 215 cm. boyunda 140 cm. çapındaki, Antik Çağda kırılıp kenetlerle birleştirildiği anlaşılan PM1'de tabana serilmiş çakıl üzerine, baş ucu Pithosun ağız kenarına denk gelecek şekilde yatırılmış iskeletten başka bir buluntuya rastlanmadı (Resim: 11). F4-a ile birleştirilen açmanın güney-doğu köşesinde, TM1'in devamına rastlandı. Birinin ağızında korozyonlu bronz sikke bulunan 4 adet kafatası ortaya çıkarıldı. Kafataslarından birinin çenesinin altından 1 pişmiş-toprak savaşçı figürini ortaya çıkarıldı.

F4-a açmasındaki kazılar da ilk kez ekibimiz tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada -45 cm. derinlikte, 60 cm. uzunluğunda, 23 cm. çapında bir su künkü parçalar hâlinde ortaya çıkmıştır. Açmanın kuzeydoğu köşesinde -85 cm. derinlikte TM1 ortaya çıkarılmıştır. Toplu olarak gömülen 5 adet iskeletten biri çocuğa aittir ve ters yönde (başı diğerlerinin ayak ucuna gelecek şekilde) yatırılmıştır. Mezarda 2 pişmiş toprak kandil, bir bronz *strigilise* ait parçalar, 2 cam *unguentarium*, 1 kemik kaşık ve 4 adet pişmiş toprak kukla bacağı ortaya çıkarılmıştır. TM1'de devam edilen çalışmalarda kırık bir pişmiş toprak Persli savaşçı, 1 cam *unguentarium*, 1 kemik saç tokası (kırık), çocuk iskeletinin ağızından oldukça tahribata uğramış 1 altın kaplama demir sikke ele geçirilmiştir. Açmanın güneydoğu köşesinde, -45 cm. derinlikte taş temel kalıntısına rastlanmıştır. Aynı açmadaki UM2 ise -50 cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır, baş ucu kısmına kapatılan pithos kapağının üstüne pişmiş toprak bir levha yerleştirilmiştir. Mezardan 1 sikke ve 1 strigilise ait parçalar ele geçirilmiştir. Mezarın kuzeyinde, -88 cm. derinlikte, 1 pişmiş-toprak kandil,

kırık bir *lekythosa* rastlanmıştır. İçinde 2 *unguentarium* bulunan M15, -58 cm. derinde, taş temel üzerinde ele geçmiştir. Aynı açmada, UM5 mezarı, -95 cm. derinlikte ortaya çıkarıldı. Üzerinde 1 *lekythos* ve bir başka seramiğe ait tanımlanamayan parçalar bulunmuştur. Mezarın içerisinde sadece kırık kemik parçaları çıkmıştır. Açmanın güneydoğu köşesinde, -51 cm. derinlikte, 1 kandil ve M26'nın batısında bir *unguentarium* bulunmuştur. Bu açmadaki M19, -88 cm. derinlikte, ortaya çıkarılmıştır. Dışbükey pişmiş-toprak levhalarla kapatılmış mezarın içinde 1 bronz sikke, 1 *unguentarium* ve 1 kandil ele geçirildi. Dışbükey pişmiş-toprak levhalarla kaplı M21, -65 cm. derinlikte yer almaktadır. Mezarın içinde 1 kandil, 1 *unguentarium* ve bir cam vazo kırık olarak ele geçirilmiştir.

F4-a açmasında, -80 cm. derinlikte, dışbükey pişmiş-toprak levhalarla kaplı M26 bulunmuştur. İçerisinden çok miktarda kül çıkan mezardan, 6 *unguentarium* ve 1 kandil çıkarılmıştır. Mezarın dışında, batı yanda -43 cm. derinlikte 1 *unguentarium* daha bulunmuştur. Aynı açmada -80 cm. derinlikte rastlanan, dışbükey pişmiş-toprak levhalarla kaplı M29'un 35 cm. batısında, -107cm. derinde ortaya çıkarılan, sağlam ve ağzı kapalı UM7'nin içinden yanmış ve kırılmış kemikler çıkmıştır. UM7'nin hemen doğu yanında, -108 cm. derinlikte, bir kısmı parçalanmış durumda bir grup pişmiş toprak figürinler ele geçirilmiştir. Açmanın doğu kenarına yakın, -85 cm. derinlikte, pişmiş-toprak levhalarla semer-dam şeklinde kapatılmış M34 mezarı bulunmuştur. Yoğun kül gözlenen mezardan 3 *unguentarium* ele geçirilmiştir.

Devam eden çalışmalarda, -125 cm. derinlikte pişmiş-toprak levhalarla semerdam biçiminde kapatılmış M35'e rastlanmıştır. İçinde kömür ve kül kalıntıları yanında 1 bronz sikke ile 2 *unguentarium* ele geçirilmiştir. Aynı açmada, -30 cm. derinlikte M37'ye rastlandı. Pişmiş toprak levhalarla semerdam biçiminde örtülmüş mezarın baş ve ayak ucu dışbükey levhalarla kapatılmıştır. Mezarda kül dışında iskeletin ağzından 1 bronz sikke ve kafatasının yanında toplu halde kırık hayvan (?) kemikleri, 1 *lekythos* ve bir kupa ele geçirilmiştir. M39, -135 cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır. Dışbükey pişmiş toprak levhalarla kapatılmış mezarda kömür kalıntıları ve yanık kemikler

gözlenmiştir. İskeletin ağzından korozyonlu 1 bronz sikke, 1 *unguentarium* ve 1 kandil bulunmuştur. M40 ise aynı açmada ve aynı derinlikte bulundu. Dışbükey pişmiş toprak levhalarla kapatılmış mezardan kömür ve yanık kemik parçaları çıkarılmıştır. Mezarda iskeletin ağzından korozyonlu 1 sikke, 3 *unguentarium*, 1 kandil ve 1 kırık *lekythos* bulunmuştur. Açmanın -130 cm. derinliğinde birçok yerde yanık izleri gözlenmiştir.

F3-c ile birleştirilen açmada, iki açma arasındaki kısımda M44, -30 cm. derinlikte, ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca F3c ile E3d açmalarının birleştirildiği alanda, -85 cm. derinlikte, 25 cm. çapında UM11'e rastlanmıştır. İçinden yanık kemik parçaları ile 1 *unguentarium* ele geçirilmiştir. Etrafında biri kırık 2 *unguentarium* bulunmuştur. M47 ve M48 -152 cm. derinlikte ortaya çıkarılmıştır. M47, pişmiş-toprak levhalarla semerdam şeklinde kapatılmış, içinden iri yanık kütük kalıntıları, 1 *unguentarium* ve 1 *lekythos* ortaya çıkarılmıştır. M48 ise, pişmiş-toprak levhalarla semerdam şeklinde kapatılmıştır. Mezarın dışında baş ucu civarında kırık halde 5 *unguentarium*, içinde ise yanık izleri ve erimiş kemiklerin yanında 4 *unguentarium* ile 1 *lekythos* bulunmuştur.

Parion kazısı 2005 çalışmaları sonucunda, önceki çalışmalarda kullanılan ağır iş makineleri yüzünden, kültür varlıklarının olduğu yerde kırıldığı ve ele geçirilen eserlerin çoğunun parçalar hâlinde bulunduğu tespit edilmiştir.

Parion Nekropolü'nde çok farklı tiplerde gömü olduğu tespit edilmiştir. Bunların;

1. Basamaklı anıt mezar (müze kazısında bulunmuş)
2. Lâhit mezar (müze kazısında bulunmuş)
3. Tabanı yassı tuğla döşeli duvar örgü mezar (müze kazısında bulunmuş)
4. Taş sandık mezar (TSM1, TSM2, TSM3, TSM4)
5. Semer-dam mezar
 - 5.1. Düz semerdam mezar (M5,M6,M7,M8, M12,M16, M17, M22, M28, M30, M31, M33, M34, M35, M37, M38, M41, M43, M48, M49, M50)

- 5.1.1. Başına kapak kapatılan düz semerdam mezar (M1)
- 5.2. Dışbükey semerdam mezar (M4, M19, M21, M23, M26, M32, M36, M39, M40, M44, M47, M13, M14, M15, M18, M29)
6. Tabanı düz pişmiş-toprak levha döşeli mezar (M20)
7. Doğrudan toprağa yatırılan mezar (M2, M3, M9, M10, M24, M27, M42, M46, M51)
8. Başı üzerine *pithos* kapatılmış mezar (M45)
9. Toplu mezar. (TM1)
10. Urna mezar, (UM1, UM2, UM3, UM4, UM5, UM6, UM7, UM8, UM9, UM10, UM11)
11. *Pithos* mezar. (PM1)
12. Ahşap tabut mezar, (M11, M25) şeklinde olduğu gözlenmiştir (Çizim: 3).

Kazı çalışmalarının yeterli olduğuna karar verildikten sonra kazı alanında korumaya yönelik tedbirler alınmış ve çalışmalara gelecek yıl devam edilmek üzere açmaların gerekli görülen bölümleri toprakla örtülmüştür. Bundan sonraki çalışmalar kazı evinde sürdürülmüştür.

Arazideki bu çalışmaların yanında, kazı evinde her gün, çıkan malzemeler yıkanıp temizlendikten sonra kurutulup gerekli görülenlerin onarımları yapılmış, çizimleri yapıp fotoğrafları çekildikten sonra envanter kayıtları tutulmuştur. 2005 kazı çalışmalarının sonunda toplam 260 parça envanterlik ve 3 koli etütlük malzeme Çanakkale Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir.

Bu yılki çalışmalar sırasında, köy kahvesinde iki kez slaytlar eşliğinde Parion hakkında bilgilendirme toplantısı yapılmış, bu yolla koruma bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır

Bu yılki kazılar topluca değerlendirildiğinde, nekropol alanının uzun süre kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Taş-sandık mezarlar içlerinden çıkan buluntulara göre M.Ö. 4. yy. ın ikinci yarısına tarihlenebilir. Bu mezarlara göre

daha yüzeye yakın olan semerdam mezarlar, Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemine işaret etmektedir. Toplu mezar ve urna mezarların bazıları, diğer mezarlara göre biraz daha geç buluntular vermiş olduklarından, İ.S. 1. yy. sonu - 2. yy. başına tarihlenmelidir.

Parion Nekropolü ölü gömme gelenekleri açısından da oldukça zengin bir çeşitliliğe sahiptir. Bazı mezarlar inhumasyon, bazıları ise kremasyondur. Yakma işlemi, bazen nekropolde özel bir kremasyon alanında gerçekleştirilirken, bazen ceset mezara yatırılarak burada yakılmaktaydı.

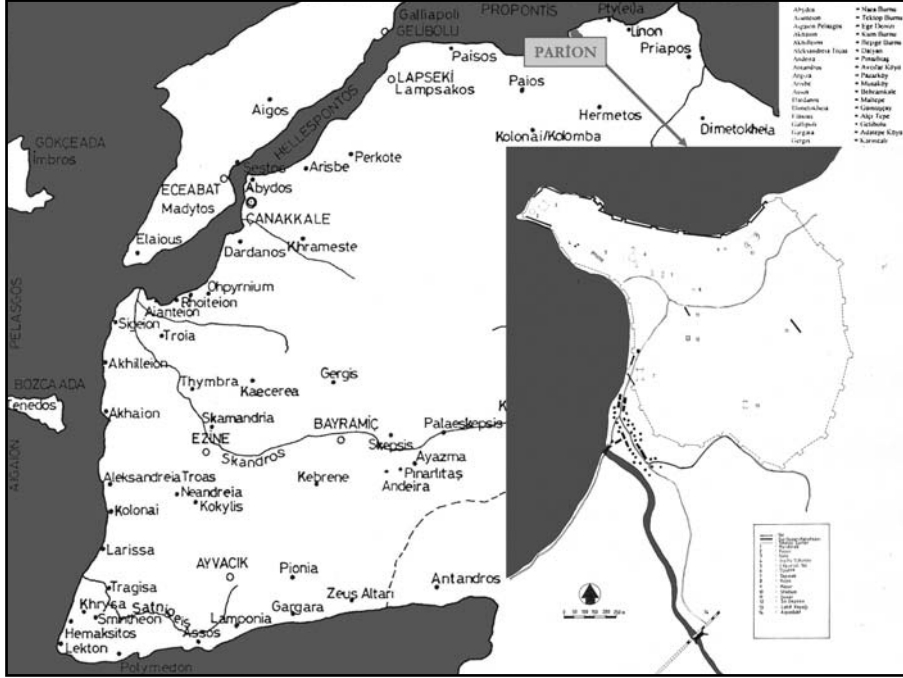
Mezarların bazılarında, özellikle çocuk mezarlarında çok sayıda pişmiş toprak figürin ortaya çıkarken, bazılarında *unguentariumlar* ve bazılarında da kandiller ortaya çıkmıştır. Bazı mezarlar bu konuda oldukça cömertti ve bütün buluntu tiplerini barındırmaktaydı. Cam kaplar, sikkeler, boncuklar ve yüzükler içeren mezarların yanında hiçbir mezar hediyesine sahip olmayanlar da vardı.

Mezar tipleri ve ölü hediyeleri, kentin sosyo-ekonomik durumu, ölü gömme geleneklerinin yanında, Parion insanının sosyal sınıflarına işaret etmektedir. Altın takılarla birlikte gömülmüş taş-sandık mezar sakinleri yönetici sınıfı temsil ederken, bu lâhitlerin birinde bulunan bronz amphora içindeki gömü kremasyondur ve altın taçlar içeriyordu. Semerdam mezarlarında bulunan sikkelerden birinin Priapos kentine ait olması da kentin ticarî canlılığını ortaya koymaktadır.

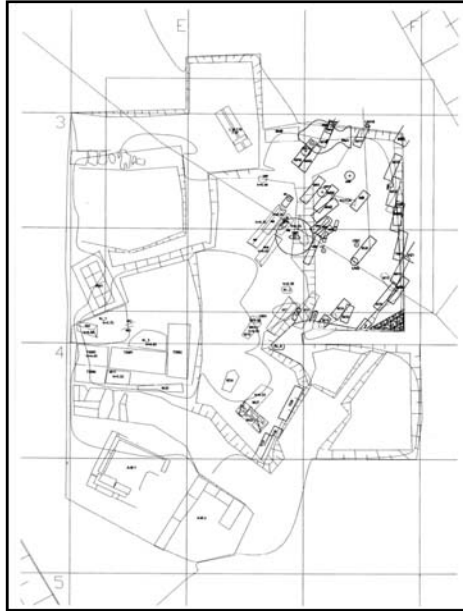
Parion ölü gömme geleneklerinin Troas yöresinin genelinde bilinen geleneklerden pek farklı olmadığı, özellikle altın takılar yönünden Dardanos tümülüsü ve Lapseki buluntularıyla yakın benzerlikleri olduğu görülmektedir.

Semer-dam mezarların sayıca çokluğu ve bunların çoğunlukla Augustus Çağından olması, bu dönemde Parion'un nüfusunun arttığını göstermektedir. Parion, Augustus tarafından "Colonia Pariana Iulia Augusta" ilân edildikten sonra gelişmiş ve nüfusu da artmış olmalıdır. Bu sayede çevreden göç de alan kent nüfusunun çeşitliliği ölü gömme geleneklerine de yansımıştır.

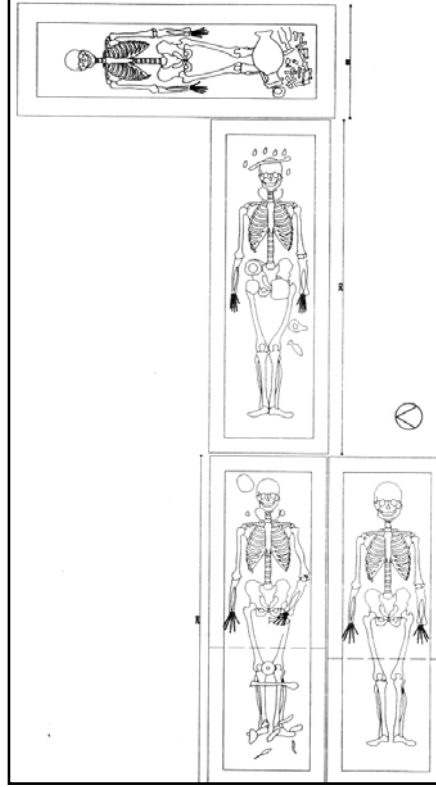
Sonuçta Parion kazısı 2005 yılı çalışmaları, kentin Troas yöresinin olduğu kadar Anadolu'nun da önemli antik kentlerinden biri olduğunu ortaya koymuştur.

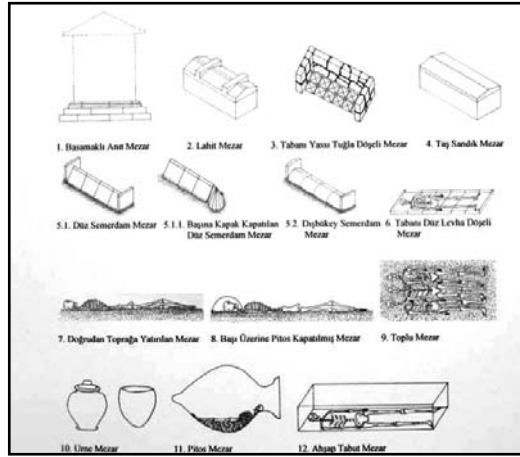
Harita 1: Troas bölgesi ve Parion

Çizim 1: Parion Nekropol Alanı, genel çizim

Çizim 2: Parion taş-sandık mezarlar

Çizim 3: Parion mezar tipleri toplu çizimi

Resim 1: Parion su kemeri

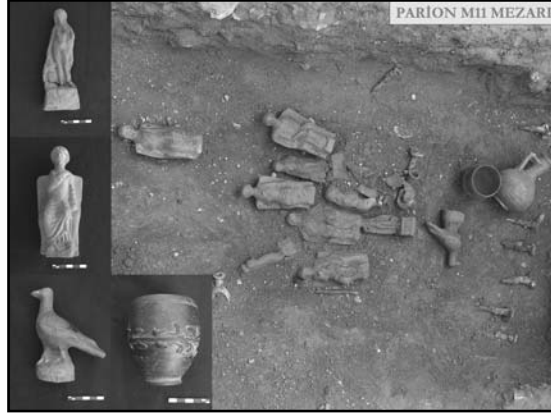
Resim 2: Parion Nekropol Alanı

Resim 3: Parion M4 *in situ* buluntuları

Resim 4: Parion düz ve dışbükey semerdam mezarlar

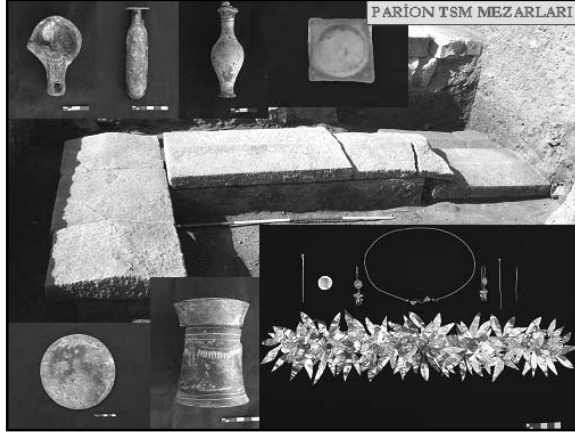

Resim 5: Parion M11 bazı *in situ* buluntuları

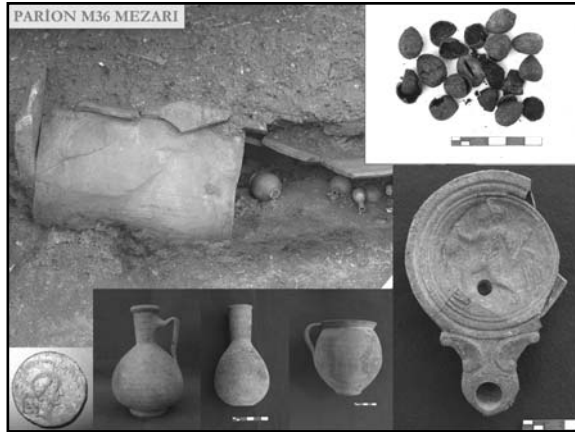
Resim 6: Parion TSM mezarları altın buluntuları (toplu hâlde)

Resim 7: Parion TSM 2 bronz amphora

Resim 8: Parion TSM mezarları ve bazı buluntular

Resim 9: Parion M36 *in situ* buluntuları

Resim 10: Parion M25 ve adak grubu 1

Resim 11: Parion PM1 (*in situ*)

ZEYVE HÖYÜK (PORSUK), 2005

Dominique BEYER*

This south Cappadocian site, at the foot of the Taurus mountains, on the way to the Cilician Doors, is maybe the site of the ancient Dunna or Tunna of the Hittite texts or the Assyrian annals. He was certainly controlling the exploitation of the lead and silver mines of the Bolkar dağları just above. Zeyve höyük holds a succession of iron age levels following a Hittite imperial occupation and we even have some remains of a level of the old Hittite kingdom.

With the agreement of the General Direction of Antiquities, and with the very effective help of our temsilci, Mustapha Ergün from Mersin museum, we worked, as we did for the past two years, on two areas of the site¹:

1. In the Eastern Part of the Höyük: Chantier IV

The stratigraphic sequence of the site seems in that part to be approximately complete, between the very Late Roman and the Hittite Periods.

First, the objective was to continue the study, in the south part, on the surface, of the Late Roman levels remains.

LKJ/39-41: The focus was mostly the transition between the latest levels of the rural habitat and the first stages of the necropolis, which belongs probably to the period between the end of the IIIth century AC and the VIIth AC. The graves excavated since the beginnings of the operation are about 130 (Fig. 1), mostly christian, according to the lack of funerary material, but with some iron crosses. Were they all settled after the destruction by deserting of the last

* Pr. Dr. Dominique BEYER, History and Archaeology of the Ancient Near East University Marc Bloch Strasbourg/France beyer@umb.u-strasbg.fr

¹ Cf. Isabelle CHALIER, Françoise LAROCHE-TRAUNECKER, Stéphane LEBRETON, Julie PATRIER, Aksel TIBET sous la direction de Dominique BEYER, «Zeyve höyük (Porsuk) : rapport sommaire sur la campagne de fouilles de 2005», *Anatolia Antiqua* XIV, 2006, p. 205-244.

occupation level? That is the focus of a number of discussions between the different members of the archaeological staff. According to some observations made by Stéphane Lebreton, in charge of the excavations of those levels, some graves are maybe contemporary of the last architectural level. Some of the ovens discovered, with many phases, seem to have been in connection of the use of the necropolis, like some *dolia*. The same holds for some walls which maybe were built for the needs of the necropolis.

In the two architectural levels of the Roman period, we observe that in this south-east part of the site, the ovens are numerous and of different types. For example, in the square K41 (Fig. 2), we have found a big oven of 3 m. diameter built with *kerpiç*. Some other are made with reused *dolia*. We observe that in the second Roman level (in light grey on the Fig. 2) some of the walls, built like the others with *kerpiç* on substructure of stones, are very heavy, with a thickness of sometimes more than one meter. Do they all belong to a rural type of architecture? At that time, which was the status of the site? That of a village or of a *statio* on the way between Iconium and Tarsus, or of a secondary town?

On the northern part of the area, in the squares H42/I42, we have started last year digging under the level of the ancient excavations, in some Roman and Hellenistic levels, with the intention of studying the levels of the Iron Age in this part of the area (Fig. 3). We are at that part out of the necropolis, as the anthropologist Frédérique Blaizot has shown some years ago. The importance of the Hellenistic occupation there is quite remarkable, with at least three different levels of rectangular buildings. The material discovered in the area shows some interesting pieces (Fig. 4): a loom weight with a stamp, some small terracotta figurines of birds, a bronze arrowhead.

The most important piece there is a Hellenistic bowl with reliefs (Fig. 5) of witch the mythological type motifs seem quite a *hapax* in the classical documentation. We don't understand for the time being the meaning of that new iconography.

In the most ancient Hellenistic level, in a square space, a lot of more than twenty circular loom weights were found, in mud, cooked or not, testifying that

in that area had existed some weaving activities. Under the floor of this level, a thick destruction layer belongs to the Late Iron period. We hope therefore explore these Iron age levels in 2006.

— On the south-east slope of the mound, (Fig. 6) we have completed the knowledge of the remains of Hittite empire level (Porsuk V), despite the relative narrowness of the space.

First, at the South-West of the so called Hittite room (Fig. 7) we found in 2004 a large unit, a magazine of jars, of storage type (about twenty pieces) mainly partially inserted in the floor, and some smaller pieces of pottery. The discovery of some burned wooden beams in the destruction level, inside the red earth with many *kerpiç* fragments, seems to indicate that the room was covered and was not an open air space. But we should note that the size of the space is particularly important, along the south slope of the höyük, more than fourteen meters long East-West without intermediate supports (and without, for the moment, the western limit). In the sounding made recently, from the top of the höyük, in the middle of the square L41, we have not found any northern limit to that large room: for example there is no extension to the west of the wall 00027 (south limit of the so-called Hittite room). Below the remains of the level, destroyed by fire, with some ceramic material fallen together with a part of the mud roof, the floor in that area was found completely empty. The space allotted to the jars on the south seems to be limited there by a kind of small partition wall made of *kerpiç* (Fig. 8). We have of course to continue, if possible, the exploration of that point.

On this southern slope of the mound, in the surface layers, the remains of the Iron Age levels were often partially destroyed by the erosion and by some pits. But some material, found on a floor well preserved, belonging to the Middle Iron Age, has recently been restored.

On the south-east slope, we have undertaken to explore the area to the north of the so-called Hittite room, in the squares K42, J42 (Fig. 6). But in that part, the beginning of that operation was considerably slowed down because of the upper levels which were densely occupied by many remains of walls

of different phases belonging to the roman and Hellenistik periods (Fig. 9). There we have for example the remains of some houses separated by a kind of narrow space with sometimes floors with small fireplaces. We just arrived, last year, to the top of the Iron age levels and we hope of course to complete our knowledge of that area in 2006 until the Hittite levels (Porsuk V and maybe VI).

2. *In the Western Part of the Höyük: Chantier II* (Fig. 10)

In this part of the höyük, inside the very impressive remains of the Hittite fortification walls of the town, at the east of the wall 10 of Late Bronze Age, the stratigraphic sounding undertaken by Aksel Tibet was completed. At the bottom of his layer 13 (Fig. 11), the ceramic material was mixed with sherds of Early Iron and Middle Iron types, according to the study of Dupré 1983 (Fig. 12). Below, a very thin white and powdery layer corresponds probably to the top of the end of the Late Bronze destruction level, exposed for a long time to the erosion, with streamings of gypsum salts. Inside this Late Bronze Age destruction level, were found some remains of a wall of *pisé* with wooden framework and a lot of pebbles fallen down on the burned floor. In the north part of that area, the wall of *pisé* had fallen on the remains of a ceiling with wooden beams (Fig. 13) on which a broken pottery trough (maybe a bathtub) was found. Of course, we have there a good indication of the existence of an upper floor. The important mass of red burnished earth with many *kerpiç* fragments come probably from the superstructure of a big fortification wall which was built to the north of that area.

As in 2004, some small works in this sector were undertaken to prepare the operation of preservation by roofs of the very impressive walls of stones and *kerpiç* of the west gate, excavated many years ago.

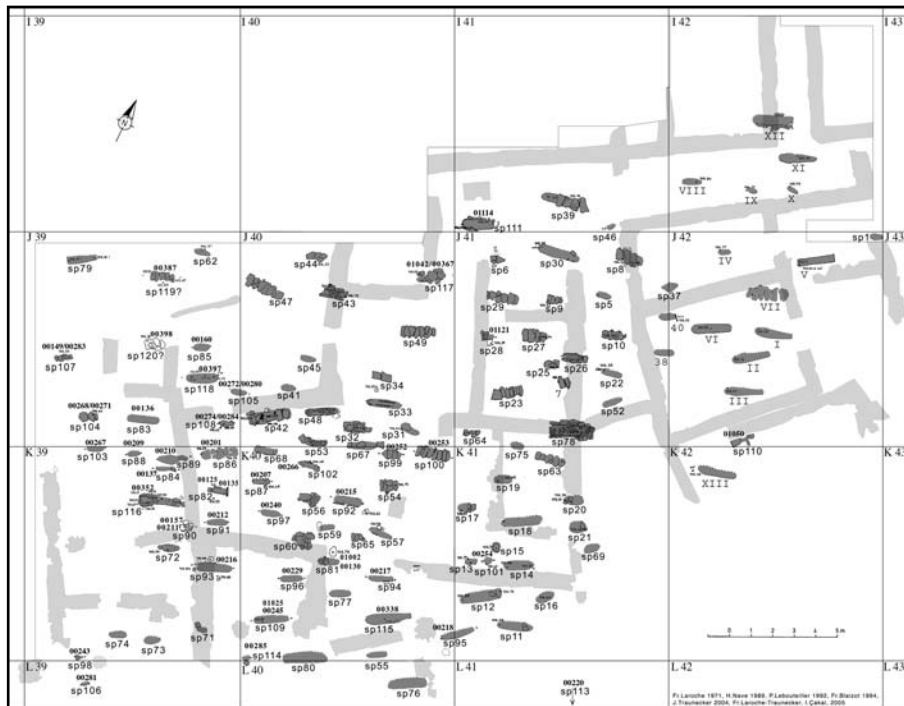

Fig. 1. Chantier IV. Plan of the graves in the remains of the Roman levels

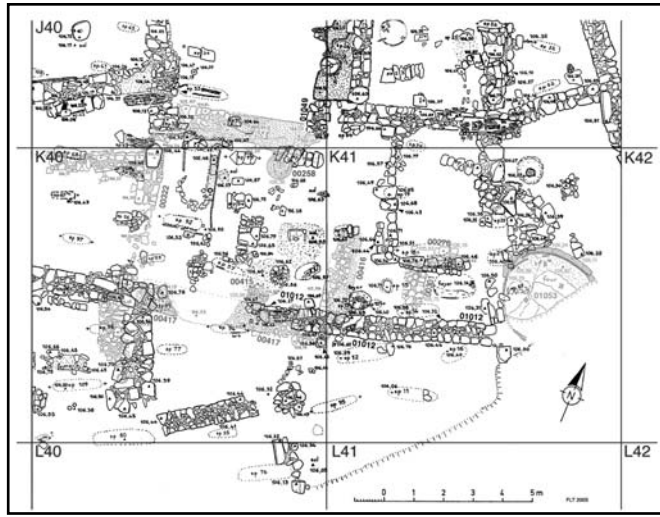

Fig. 2. Chantier IV. SE area: remains of the two architectural levels, Roman period

Fig. 3. Chantier IV. Northern area with walls of Roman and Hellenistic levels. View from the north.

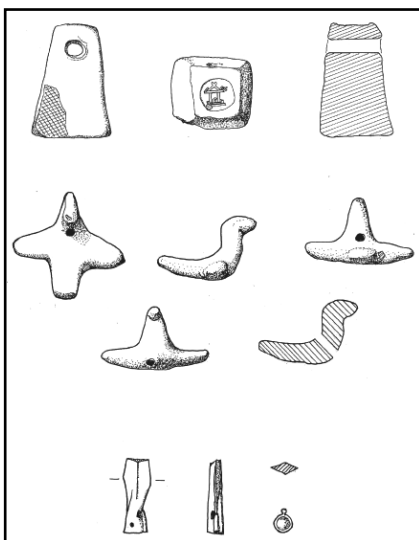

Fig. 4. Chantier IV. Small finds from the Roman and Hellenistic levels.

Fig. 5. Chantier IV. Hellenistik bowl with reliefs.

Fig. 6. Chantier IV. Schematic plan of the different levels.

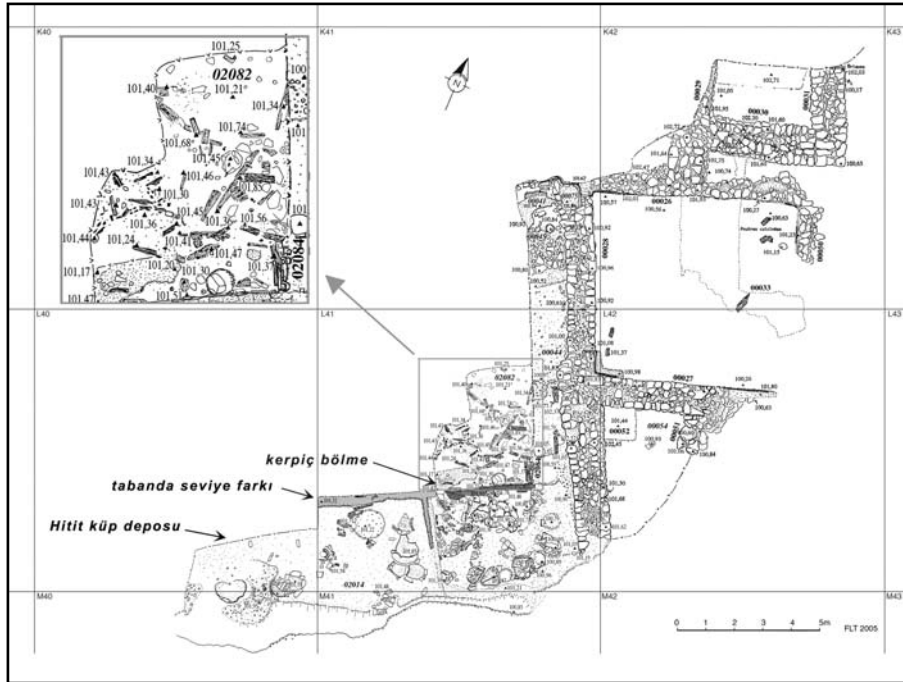

Fig. 7. Chantier IV, SE slope. Plan of the Hittite Empire destruction level

Fig. 8. Chantier IV. Small partition wall of the Hittite magazine.
View from the east

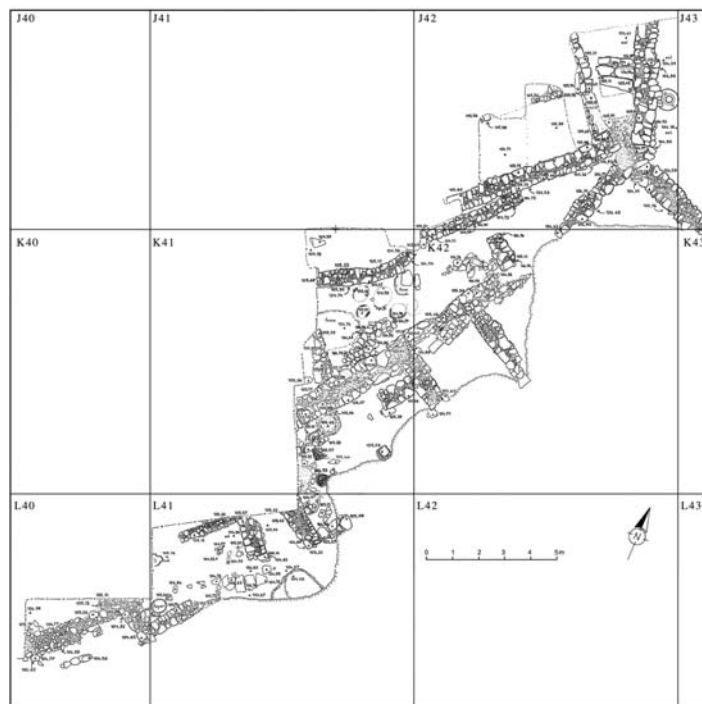

Fig. 9. Chantier IV. SE slope: some walls of the Hellenistik levels

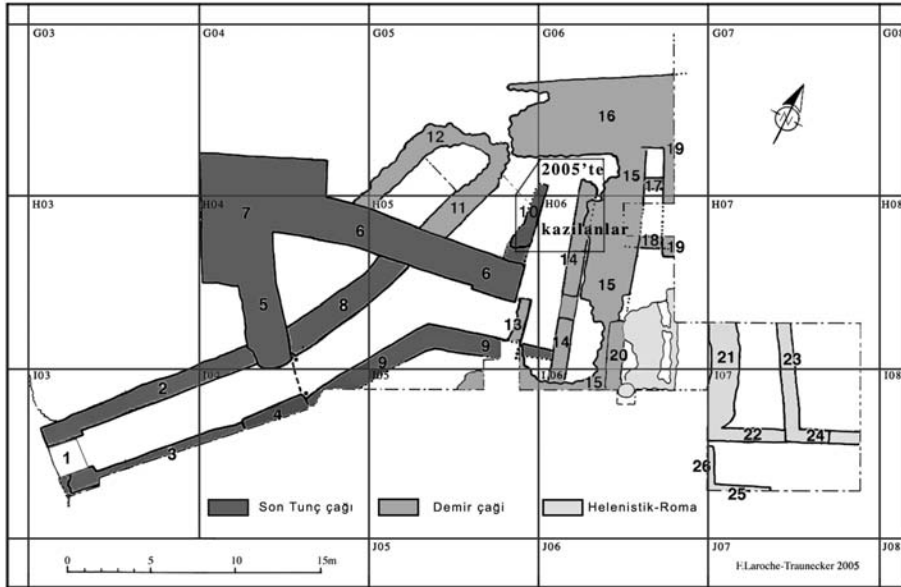

Fig. 10. Chantier II. Schematic plan of the area with the 2005 sounding

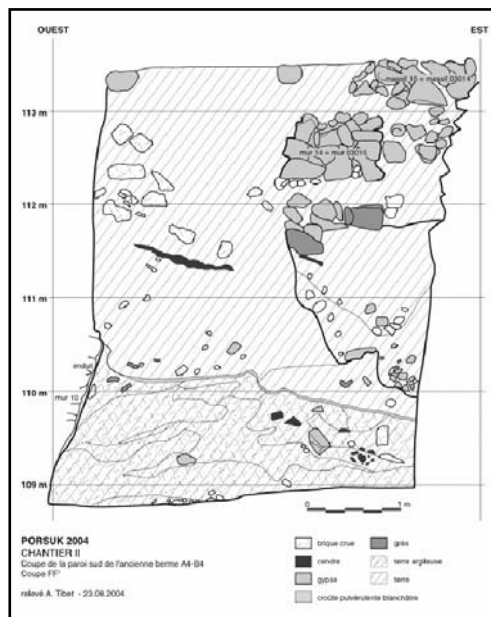

Fig. 11. Chantier II. The 2005 sounding. Stratigraphic section FF

Fig. 12. Chantier II. Iron Age painted pottery

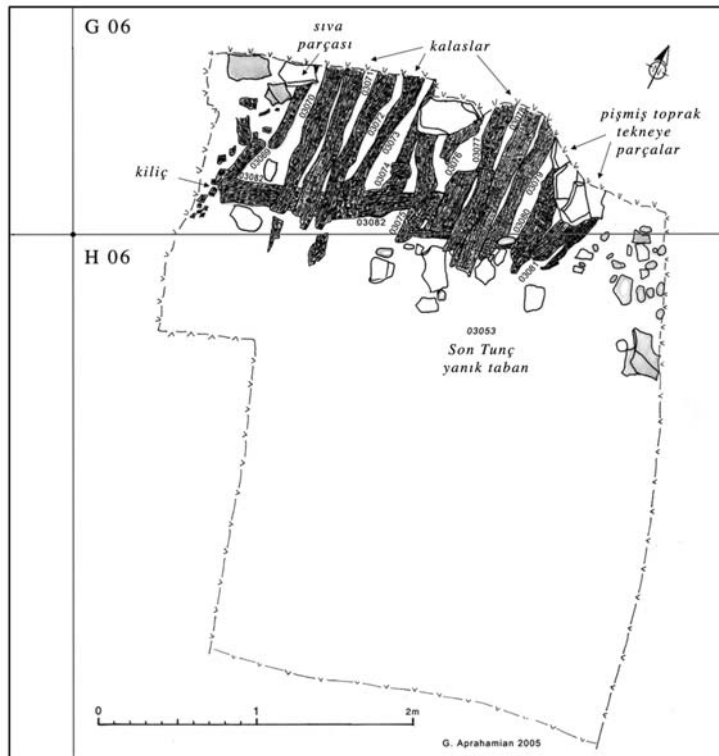

Fig. 13. Chantier II. Late Bronze Age destruction level: burned beams of a wooden ceiling

BADEMAĞACI KAZILARI, 2005

Refik DURU*

Gülsün UMURTAK

Bademağacı Höyüğü (Resim: 1) kazılarının 13. dönem çalışmalarına, 30 Temmuz - 14 Eylül 2005 tarihlerinde devam edildi.¹ Bu süre içinde A Açması'nın muhtelif yerleri ile höyüğün en yüksek kesiminde yer alan kilisenin batı bitişiğinde, yeni bir açmada çalışıldı. Bu arada IV 2 /C 5 - D plan karesinde 2002 kazı mevsiminde açılmasına başlanan 2. Derinlik Açması'nda (2. DA) çalışmalar tamamlandı ve ikinci kez ana toprağa erişildi.

Tabakalaşma: 2005 yılı çalışmaları sırasında, höyüğün eski kazı dönemlerinde saptanmış olan tabakalaşma durumunda değişiklik yapılmasını gerektirecek gelişmeler olmamıştır.²

* Prof. Dr. Refik DURU, Yazanlar Sokak 2/6, Suadiye-İstanbul/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Beyazıt-İstanbul/TÜRKİYE.

¹ Başkanlığını yaptığımız kazı kurulu, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyesi Prof.Dr.Gülsün Umurtak (Başkan Yardımcısı) ile aynı anabilim dalından öğrencilerimiz Recep Şamdancı, Gürdal Ayyüzen, Merve Kavalcı, Berke Sertkol, Çiçek Atay ve Murat Çiçek ile Koruma ve Onarım Bölümü öğrencisi Filiz Yuvarlak'tan oluşuyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi, Antalya Müzesi araştırmacılarından Arkeolog Fütühat Küçükçoban idi. Kazımıza bir süre Arkeozoolog Dr. Bea de Cupere (Belçika) katılmış ve alanı ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Kazı resimleri ve küçük buluntuların fotoğraflarından büyük bölümü, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Fotoğrafçısı Selâhattin Dereli tarafından çekilmiştir. Kazının harcamaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, DÖSİMM, İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Yürütücü Sekreterliği (Proje No.5/27082005) ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığı'nın sağladığı ödeneklerden yapıldı. Ulusoy Otobüs İşletmesi, kazıya katılan öğrencilerin Antalya'ya gidiş - dönüş otobüs biletlerini temin etti. Kazıya katılan öğrencilerimiz ile sağladıkları ödenekler ve yardımlarla kazıların gerçekleşmesini sağlayan kurumların değerli yöneticilerine teşekkürler borçluyuz. Bunlara ek olarak, höyüğün hava fotoğraflarının çekimi için gerekli helikopteri tahsis eden Antalya Valisi Sayın Alaattin Yüksel ile Orman Bölge Müdürlüğü'ne; kazımıza yakın ilgi gösteren Bademağacı Beldesi Belediye Başkanı Sayın Mustafa Yıldız ile Belediyesi'nin ifaiye aracından kazı fotoğraflarını almamızı sağlayan, komşu Dağbeli Beldesi Belediye Başkanı Sayın Ali Gökay'a içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

² Bademağacı kazılarının yayınlanmış yıllık önraporları şunlardır :

R.Duru,"Bademağacı Höyüğü (Kızılkaya) Kazıları. 1993 Yılı Çalışma Raporu", *Bulleten* LX (1997):783-800.

--,"Bademağacı Kazıları. 1994 Yılı Çalışma Raporu", *Bulleten* LXI (1997):149-159.

--,"Bademağacı Kazıları. 1995 ve 1996 Yılları Çalışma Raporu", *Bulleten* LXII (1998):709-730.

NEOLİTİK YERLEŞMELER

Mimarlık: 2005 yılında Neolitik Çağ yerleşmelerinin mimarî açıdan saptanan verileri aşağıda özetlenmektedir.

a) Derinlik Açması 2 (DA 2) olarak isimlendirilen alanda, geçen dönemlerde kazılan Erken Neolitik I 'in erken katlarının (EN I / 9-6) daha iyi tanınması amacıyla, kazı alanları genişletildi. Ancak ana toprak üzerindeki bu yerleşmelerin hiçbirinde mimarlık izlerine rastlanmadı. Eski yıllarda kazılan Derinlik Açması 1 'de (DA 1) varlığı öğrenilen kireç harçlı tabanlı yerleşmelere ait kalıntılar da, maalesef bu yeni alanda bulunmadı. Sadece söz konusu yerleşme birimlerinin küçük buluntuları, özellikle çanak çömlek (çç) malzemesi göreceli olarak çoğaldı.

b) DA 2 'de, - 9 m. nin altında ana toprak görünümündeki steril bir katman içinde 50 cm. kadar derinleştikten sonra, bu düzeylerde ana toprağın içinde olduğuna karar verilerek, DA 2 'deki çalışmalara son verildi.³ Ana toprak için önerilen bu derinlik, 1. DA ile de uyum göstermektedir.

c) Bademağacı 'nda Erken Neolitik 'in en iyi durumda korunduğu EN II / 3 ve 2. kat mimarlığının gelecek kazı dönemlerinde daha geniş alanlarda izlenebilmesi amacıyla bu yıl höyüğün ortalarındaki A Açması 'nın batı kenarında 5 x 20 m. lik yeni bir ek açmada, yaklaşık 2 m. kalınlığındaki üst birikimin kaldırılmasına başlandı.

Bu açmada ilk metrelerde mimarlık kalıntıları (kerpiç ve yıkıntı birikimi) ile Geç Neolitik (GN) ve Erken Kalkolitik (EK) çanak çömleği (çç) ve küçük buluntuları ele geçirildi. Kazının son günlerinde, AAçması 'nın batı kenarındaki

--,"Bademağacı Kazıları. 1997 ve 1998 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXIV (2000):187-212.

--,"Bademağacı Kazıları. 1999 Yılı Çalışma Raporu", *Bellekten* LXIV (2001):583-598.

--,"Bademağacı Kazıları. 2000 ve 2001 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXVI (2003):449-594.

--,"Bademağacı Kazıları. 2002 ve 2003 Yılları Çalışma Raporu", *Bellekten* LXVIII (2005):519-560.

³ Derinlik ölçüleri, höyüğün en yüksek noktadaki -Kilise apsidesinin önü- nirengi noktası \pm 0 m. olduğu kabul edilerek verilmiştir.

alandan EN II / 2 yapı katına ait yanmış yapılar ve bu yerleşmeye ait çok sayıda silo / deponun bulunduğu saptandı. Yine bu ek açmada EN'ye ait ilginç bir ocak (yahut ateşle ilgili olan bir -kutsal- alan) bulundu. Bu buluntuların ayrıntılarının rahat ve doğru şekilde saptanabilmesi için kazılar durduruldu ve kalıntıların gelecek yıla kadar iyi şekilde korunabilmesi için, buluntuların üzeri naylon örtülerle örtülüp üzeri toprakla dolduruldu.

Batı yamaçta geçen yıl çalışılan alanın doğu ucundaki Erken Neolitik (EN) yerleşmelerin üzerinde bulunan GN/EK birikiminin kaldırılmasına devam edildi ve geçen seneye göre yaklaşık 0.50 m. derinleştirildi.

Çömlekçilik: DA 2'deki çalışmalar sırasında, EN I / 9 – 5 yapı katlarına ait çok fazla çanak çömlek (çç) bulunduğu söylenemez. Ele geçirilenlerin çoğu koyu gri, siyahımsı, bazen de açık kirli bej hamurlu, kalınca kenarlı ve dışı perdelanmamış kaplara ait küçük amorf parçalardır. EN'nin daha geç dönemlerinde bulunmuş kaplar (Resim: 2), biçim olarak daha eski kazı dönemlerinde bulunanlardan farklıdırlardır.

Pişmiş toprak buluntular: EN geniş alanlarda kazılmadığı için, küçük buluntular ve bu arada pişmiş toprak eserler fazla değildir. GN/EK yerleşme katlarından gelen birkaç sokmabaşlı idol (Resim: 3), kilden yapılmış eserlerin başlıcalarıdır.

Taş eserler: Değişik yerlerde ve derinliklerde ele geçirilen sürtme taş buluntular arasında, taştan boncuk taneleri, çok sayıda keski, el baltası, öğütme taşları, havan eli ve havanlar yer almaktadır. Yontme taş buluntular ise çakmaktaşı ve obsidyen dilgiler ile dilgi çekirdeklerinden oluşmaktadır.

Kemik buluntular: EN I buluntuları arasında, her yıl olduğu gibi, bu yıl da kemik spatulalardan ve bızlardan çok sayıda örnek ele geçirilmiştir.

İLK TUNÇ ÇAĞI YERLEŞMELERİ

Mimarlık: 2005 yılı çalışma programımızda, höyüğün kuzey kenarının araştırılması, bu kesimde olması muhtemel savunma sistemi konusunda bilgi

edinilmesi ile, höyüğün şimdiye kadar pek iyi araştırılmamış güney yarısında kazılar yapılması bulunuyordu. Bu amaçla önce kuzeybatı yamaçta, geçen sene küçük ölçekte başlatılan çalışmalar kuzey uca doğru geliştirildi. Bu kesimdeki 'Yamaç Taş Döşemesi (Glacis)' kısmen kaldırıldı ve daha altta, kente giriş için hazırlanmış bir geçit –kapı- ortaya çıktı. 'Kuzeybatı Kapısı' (KBK) olarak isimlendirilen bu basit bir aralığın diğer özellikleri önümüzdeki kazı mevsiminde araştırılacaktır. KBK'nın kuzey kenarının izlenmesi sırasında, höyüğün kuzey kesiminde, biri eski, diğeri biraz daha yeni olmak üzere, başka girişlerin olduğu anlaşıldı (Kuzey Kapısı).

Yukarıda belirtilen çalışmalar sonunda bazı ilginç saptamalar yapıldı. Durumu şöyle özetlemek mümkündür: Bu kesimde İTÇ II'de büyük değişiklikler olmuştur. Olasılıkla Bademağacı Höyüğü'nün içinde yer aldığı küçük ve etrafı dağlarla çevrilmiş olan ova, zaman zaman oluşan gölleşme nedeni ile sular altında kalmıştı. İTÇ halkı, evlerinin de su altında kalmasının önüne geçebilmek amacıyla, evlerini yaptıkları yükseltinin (höyük) kenarlarının yükselen 'su' tarafından aşındırılmaması için, höyüğün yamaçlarını taşlarla kaplamışlardı. Bu 'taş döşeme / kaplama işi'nin (*glacis*) pek çok defa tekrarlandığı anlaşılmaktadır. Saptamalarımız ve gözlemlerimiz, kaplama operasyonunun İTÇ II içinde en az 3 kez yinelenildiği ve su yükselmeleri nedeniyle bozulan kent girişlerinin de aynı şekilde pek çok kez yenilendiği, bu sırada yerlerinin de değiştirildiği yönündedir.

Yamaçlardaki taş döşemeye ek olarak, yerleşmenin kuzey kesimindeki evlerin (*megaron*) dışa bakan kenarları boyunca, yamaçta yaklaşık 1 m. kalınlıkta taş temelli bir savunma duvarının (sur) yapıldığı da görülmektedir.

2005 kazılarında, höyüğün şimdiye kadar araştırılması yeterince yapılamamış olan güney yarısında da çalışıldı. 1993'te, ilk kazı yılında kazılan B Açması'nda önemli mimarî bulgular ele geçirilmiş, ancak pratik bazı nedenlerle bu kesimde kazıların geliştirilmesi ileri yıllara bırakılmıştı. 2005'te höyüğün batı yamacında, tepenin dar aksı üzerinde 10/15 x 45 m. boyundaki bir açmada (Resim: 4) çalışmalara geçildi. Dar kenarı, tepedeki 'Kilise'nin kapısının 20 m. batısında olan açmada, yer yer 1.5 m. derinleşildi. Güney Açması'nda elde edilen sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

a) Açmanın kiliseye yakın olan kenarında, yüzeyden 1.5 m. kadar altta masif taşla inşa edilmiş bir yapı bulunmaktadır. Kilise'nin altına doğru gelişen bu yapının iki kule / burç arasına alınmış bir girişi / kapısı ele geçirilmiştir. Giriş kulelerinin iki ucunda ileri doğru (batıya) gelişen duvarlar kısmen korunmuş durumdadır. Bu yapılaşma, höyüğün bu kesimindeki son yerleşme tabakasıdır ve İTÇ II'ye aittir.

Bu yapı katının 50 / 70 cm. kadar altında, açmanın ikinci yerleşme katına ait temeller başlamaktadır. Yine İTÇ II'ye ait olduğu çanak çömlek buluntularından anlaşılan bu yerleşmenin mimarlık kalıntıları bütün açma boyunca en batı uca kadar devam etmektedir. Açmanın batı kenarında yamaç yakınlarında, höyüğün diğer kesimlerinde izlenen taş döşeme vardır.

10 m. lik dar bir şerit içinde izlenen mimarî kalıntıların ne şekilde geliştiğini doğru şekilde bilmek ve tanımlanmasını yapmak, mümkün olmamıştır. Ancak kazıların son durumu, bu kesimde sağlam duvarlı oldukça büyük ölçekli yapıların bulunduğunu göstermektedir. Durum tam olarak belli olmamakla birlikte, kesin olan husus belki sadece şudur: Höyüğün bu yarısında, kuzeyde AAçması'nda bulunan 'megaron' planlı yapılar (Resim: 5) büyük olasılıkla yoktur. Başka bir tanımlama ile höyüğün bu yarısında konutlar bulunmamaktadır. Kısmen açılan, sağlam taş duvarlı yapılar, belki de yerleşmenin -kasabanın- yönetimle ilgili yapılarıdır.

Önümüzdeki yıllarda açmanın genişletilmesi ile, yerleşmenin bu kısımda kısmen açılabilen binaların tüm planlarının anlaşılabilir durumda ortaya çıkacağını, daha da önemlisi höyükteki yerleşim planlamasının nasıl olduğu, kuzey yarıda mevcut meskenlerle bu sene açılan söz konusu geniş ölçekli yapıların karşılıklı konumlarının, birbirleriyle ilişkilerinin nasıl olacağını anlayabileceğimizi sanıyoruz.

Güney Açması'nda iki tabaka halindeki bu yerleşmelerin daha altında olması muhtemel yerleşmeler konusunda herhangi bir bilgi edinilmemiştir. Bu kesimde Neolitik Çağa ait olabilecek buluntu ele geçirilmemiştir.

Çömlekçilik: İTÇ II çömlekçiliğinin tipik örneklerine bu seneki kazılarda da rastlandı. Yayvan çanaklar, gaga ağızlı küçük boy testiler, silindirik boyunlu, çift kulplu çömlekler çok sayıda ele geçirildi.

Pişmiş toprak buluntular: Pişmiş toprak idoller ve ağırşaklar bu yıl da örnek verdi.

Mühürler: Bu döneme ait taştan ve pişmiş topraktan yapılmış damga mühürlerin sayısı giderek artmaktadır. 2005 yılı çalışmalarında, dairesel baskı alanında geometrik-çizgisel desenler olan çok sayıda mühür ele geçirildi (Resim: 6). Ayrıca pişmiş topraktan, iri tıkaç biçimli ve baskı yüzeyi dışbükey olan bir mühür, baskı alanındaki ilginç betimle dikkati çekmektedir.

Maden buluntular: 2005 yılının en ilginç maden buluntusu bakırdan yapılmış bir mühürdür.⁴ İnce uzun saplı mührün dikdörtgen biçimli baskı alanında derin oluklarla belirtilmiş bir 'haç' vardır. Haçın dört köşesinde de derin çukurlar açılmıştır. Temizliği yapılmadığı için, mühür hakkında daha fazla ayrıntı ve resim veremiyoruz.

Yukarıda 2005 yılı kazıları hakkında özet bilgi verilmiştir. Bu kazı döneminin en önemli sonuçlarından biri, İTÇ II yerleşmelerinin, höyüğün batı yamaçları boyunca güneye doğru devam ediyor olduğunun öğrenilmesidir. Bir diğer önemli sonuç da, kuzey etek boyunca mevcut taş döşeme ile ilgili olarak, en az iki evreli kent giriş kapılarının bulunmasıdır.

Yukarıda vurgulanan EN yerleşmelerindeki gelişmelerle, İTÇ yerleşmelerinin höyüğün güney yarısında, biraz farklı nitelikte devam ettiğinin saptanması, kazı planlamasının, geçen sene önerdiğimiz şekilde çok yakın bir gelecekte sona erdirilmesinin mümkün olmayacağını göstermektedir.

⁴ Mührün element analizleri meslekdaşımız Prof. Dr. Hadi Özbal tarafından Boğaziçi Üniversitesi Laboratuvarları'nda yapılmıştır. Sayın Özbal'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

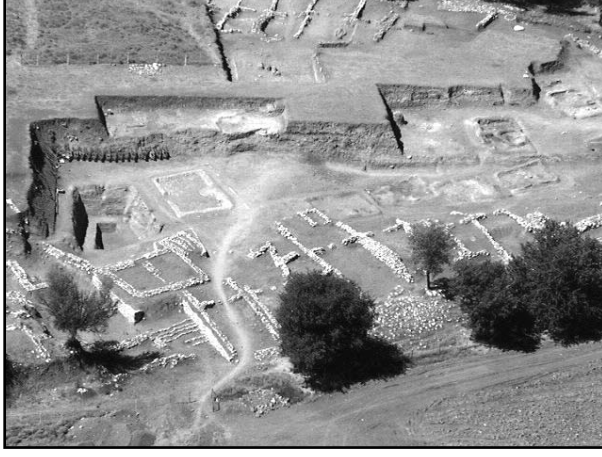
Resim 1: Bademağacı, hava fotoğrafı

Resim 2: Bademağacı, Neolitik Çağ çanak çömleği

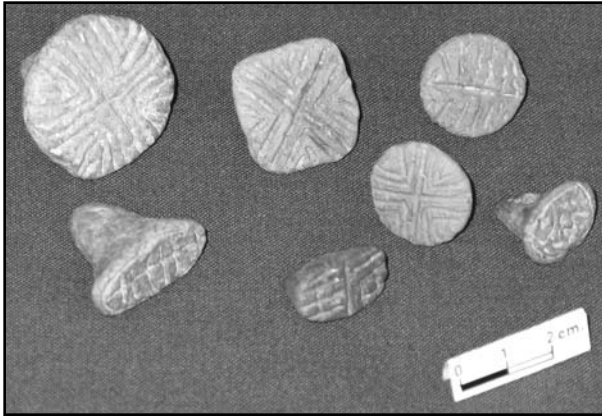
Resim 3: Bademağacı, Sokmabaşlı idol (GN/EK)

Resim 4: B a d e m a ğ a c ı ,
Güney Açması

Resim 5: Bademağacı,
höyüğün
kuzeydoğusunda
İ.T.Ç. yerleşmesinin
genel görünümü

Resim 6: Bademağacı, 2005
yılında ele geçirilen
İ.T.Ç. mühürlerinden
bir grup

2005 YILI NYSA KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Vedat İDİL*
Musa KADIOĞLU

2005 yılı Nysa kazı ve restorasyon çalışmaları iki ayrı dönemde sürdürülmüştür. İlk dönem çalışmaları 04 – 30 Mayıs 2005 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle bu dönem çalışmaları, antik kentin cadde-sokak sisteminin araştırılmasına ve kentteki insula (ada) büyüklüğünün tespitine yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca antik kentin tiyatrosunun sahne binasının cephesine ait II. podyum frizleri ve bu frizlere ait kaideler restore edilmeye başlanmıştır.

20 Temmuz - 29 Ekim 2005 tarihlerinde sürdürülen ikinci dönem çalışmalarının ağırlık noktasını, geçen yıllarda olduğu gibi antik kentin agorası, tiyatrosu, stadyumu ve kentin kutsal alanının bulunduğu Akharaka'daki (Salavatlı) Pluton ve Kore tapınağı oluşturmuştur¹. Ayrıca 2004 yılında ortaya çıkarılan 2 numaralı caddenin kemerli terası, bu terasa yaslanan sarnıçlı çeşme yapısı ve stadyumun kuzeybatısında yer alan orta köprüye ait kemerler ile tiyatronun sahne binasının üç katlı cephesine ait mimarî parçaların restorasyonu, bu yılki restorasyon çalışmalarının ağırlık noktasını oluşturmuştur. 2002 yılından itibaren Prof. Dr. V. M. Strocka yönetiminde sürdürülen kütüphane kazı çalışmalarına bu yıl da devam edilmiştir. Bu yapıda da gerekli olan koruma ve onarım çalışmaları sürdürülmüştür.

Toplam 4 aydan (127 gün) fazla süren kazı ve restorasyon çalışmalarına geçen yıl olduğu gibi yerli ve yabancı olmak üzere iki ekip katılmıştır. Prof. Dr.

* Prof. Dr. Vedat İDİL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 06100 Sıhhiye / ANKARA e-mail: vedatidil@yahoo.com
Doç. Dr. Musa KADIOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 06100 Sıhhiye / ANKARA e-mail: kadioglu@humanity.ankara.edu.tr

¹ Nysa'daki bu çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bakanlık Döner Sermaye İşletmeleri Merkez Müdürlüğü, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Nysa Ören Yeri Tanıtım ve Geliştirme Derneği'nin, Türk Henkel A.Ş. nin, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve ayrıca Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı'nın finansal katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Adı geçen bu kurumlara Nysa kazısı adına teşekkürü bir borç biliriz.

V. İdil başkanlığında yürütülen bu çalışmalara, Epigraf Prof. Dr. W. Blümel, Arkeolog S. İdil, Dr. M. Kadioğlu, Mimar N. Doğmuş-Kadioğlu, Araş. Gör. S. Sezer, Fotoğrafçı M. A. Döğenci, Taş Ustası-Restoratör İ. Çelimli, Arkeologlar F. Coşkun, B. Gülsoy, D. Altan ile K. D. Üresin ile Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı öğrencileri C. Özbil, Ö. Demirtaş, G. Düzdağ, S. Gündinç, N. A. Baykan, F. Kaplan, N. Yavrular, F. Tümer, S. Durmuşoğlu ile Z. Emir katılmışlardır. Yabancı ekip üyelerini Freiburg Albert-Ludwig Üniversitesi, Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. V. M. Strocka, Prof. Dr. G. Hiesel, Arkeolog Dr. Ch. A. Gliwitzky, G. Sachs (M. A), Vibeke Kottsieper (M.A.), E. Kasubke (M.A.), Nicoletta Antognelli (M.A.), Jeofizikçi F. Hiesel, Karl-Heinz Richter ve öğrenciler S. Hoffmann, P. Andreou, Nikolaus Möller ve S. Kültür oluşturmuşlardır. Kazımıza Bakanlık temsilcisi olarak Samsun Müzesi'nden Arkeolog Uğur Terzioğlu katılmıştır. Yukarıda adı geçen bu heyet üyelerine kazıdaki özverili çalışmaları ve katkıları nedeniyle teşekkür ediyoruz.

AGORA ÇALIŞMALARI

Doğu Portiko

2005 yılı agora kazı çalışmaları, sadece doğu portikoda gerçekleştirilmiştir. Doğu ile kuzey portikonun birleştiği köşede ve apsisli mekânın güneyinde yer alan 17,63 x 12,88 m. ölçülerindeki mozaikli alanın kazısı ancak bu yılki çalışmalarla tamamlanabilmiştir. 227 m² lik bu büyük mozaikli alanın kuzeybatı köşesinde yer alan 58 m²'lik (7,75 x 7,50 m.) alanda bir açma (A2) ile kazı çalışmaları sürdürülmüştür (Plan 1, Resim: 1-2). Bu alanı kaplayan yaklaşık 1 m. lik dolgu toprağın kaldırılmasıyla taban seviyesine ulaşılmış ve bu alanda da geometrik ve floral motifli mozaik döşeme tespit edilmiştir. Oldukça tahribata uğradığı görülen mozaik döşemenin üzerine 65 cm. çapında yivsiz bir sütun tamburunun devşirme olarak yerleştirilmiş olduğu görülmüştür. Bu sütun tamburunun döşeme ile bağlantısı, kireç harcı ile sağlanmıştır. Bu durum geç dönemde mozaikli alanın başka amaçlar için kullanılmış olduğunu göstermektedir (Resim: 2). Söz konusu ikinci kullanım, önceki yıllarda bu alanın güneyinde ortaya çıkarılan iki adet *pithosta* da görülmektedir. Bu

*pithos*ların alt kısımları, mozaik taban içerisine gömülmüş ve çevreleri harçlı taş örgü duvarla desteklenmiştir.

Açmada doğu ve kuzey portikoya ait çok sayıda mimarî blok ele geçirilmiştir (sütun tamburları, kemer ve korniş blokları, paye kaidesi ile paye vs.). Özellikle açmanın kuzeybatı sınırında ele geçirilen paye kaidesi ve paye, yapının rekonstrüksiyonu için büyük önem taşımaktadır. Bilindiği gibi 2004 yılı kazı çalışmalarında, agora doğu portiko ön sütun sırası başlangıcında yer alan haç ayak ile 7,30 m. kuzeyinde aynı ekseninde yer alan fil ayağı ortaya çıkarılmıştı. Önceki yıllarda bu alanda ele geçirilen çok sayıda kemer bloğu, kuzey portikonun ön ile orta sütun sırasının doğu uçta bir kemerle başladığını (sonlandığını) göstermiştir. Açma içerisinde ele geçirilen paye ve kaidesi, birinci kemerin kuzeyiyle birleşen ikinci bir kemerin kuzey portiko orta sütun sırası ile kuzey portiko dükkân sırası arasında var olduğunu göstermektedir.

17,63 x 12,88 m. ölçülerindeki mozaikli alan, kuzey portikonun doğu ucundaki iki odalı ve apsisli mekânın güneyiyle birleşmektedir. Kazılar sonucu mozaikli alanın batı sınırında, güney sınırında oluğu gibi 10 cm. genişliğinde ve yaklaşık 5 cm. derinliğinde korkuluk yatağı tespit edilmiştir. Bu durum mozaikli alanın batı ve güney taraftan kapatıldığını göstermektedir. Büyük olasılıkla bu durum, mozaikli alan ile doğu ve batısında birer odayla sınırlandırılan apsisli mekânın doğrudan doğruya bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Ancak bu mekânların hangi amaca hizmet ettiği henüz tespit edilememiştir.

Agora doğu portiko mozaikli alandaki açmanın (A2) devamı olarak apsisli mekânda (2 No.lu mekân) kazı çalışmaları sürdürülmüştür (Plan: 1). Doğu-batı yönünde 7,90 m. ve kuzey-güney yönünde 5,70 m. ölçülerindeki bu mekân içerisinde yaklaşık 1,40 m. dolgu bulunmakta idi. Bu dolgu toprağın temizlenmesi ve mozaik döşeme seviyesine inilmesi, mozaikli alan ile apsisli mekânın bağlantısını ortaya koyabilirdi. Bu yüzden apsisli mekân içerisinde derinleşme çalışmalarına başlanmıştır. Dolgu toprak içerisinde yapının duvarlarına ait taş ve geç dönem eklenti duvarlarına ait çok sayıda tuğla ile bir adet yazıt bloğu (69 x 107 x 27 cm.) ele geçmiştir. Dikdörtgen bir mermer blok üzerine yazılmış olan beş satırlık bu kitabe, bir onur yazıtıdır.

Ο ΔΗΜΟΣ ΚΑΙ Η ΒΟΥΛΗ
ΚΟΙΝΤΟΝ ΜΟΥΚΙΟΝ ΚΟΙΝΤΟΥ ΥΙΟΝ
ΚΑΙ ΟΥΟΛΑΝΤΟΝ ΥΙΟΝ ΚΟΙΝΤΟΥ ΜΟΥΚΙΟΥ
ΚΑΙ ΟΥΟΛΑ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΑΝΦΥΠΑΤΟΥ
ΡΩΜΑΙΩΝ

Bu alandaki çalışmalarda mozaik döşemenin alt seviyesine inilmesine rağmen, herhangi bir döşeme kalıntısına rastlanmamıştır. Bu mekânda taban seviyesine ulaşmak için mozaik döşeme kotundan -55 cm. derine inilmiş ve bu kotta da herhangi bir döşemenin olmadığı gözlenmiştir. Ancak hem batı hem de doğu duvarına bitişik ve duvar boyunca uzanan 50–55 cm. genişliğinde dış yüzeyi düzgün sıvalı birer destek duvarının (sekinin) varlığı tespit edilmiştir. Olası bir tabana ulaşmak için mekânın doğu tarafında, yukarıda söz konusu edilen seki önünde 1 x 2 m. ölçülerinde küçük bir açma gerçekleştirilmiştir. Ancak yaklaşık mozaik kotundan -90 cm. derine inildiğinde ana toprağa ulaşılmıştır. Mozaik taban kotu altında apsisli mekân içerisinde çok sayıda renkli (siyah, beyaz, sarı, kırmızı ve yeşil) ve profilli üst yapıya ait *stucco* parçaları ile duvar arşitrav parçalarının ele geçirilmesi, bu mekânın çok zengin bir iç dekorasyona sahip olduğuna işaret etmektedir. Mermerden işlenmiş duvar arşitravları, göstermiş oldukları stil özelliklerinden dolayı M. S. 2. yüzyılın ortalarına tarihlenebilirler.

Geç dönemde yapılan yapısal değişiklikler, mekânın hangi amaç için kullanılmış olabileceğinin tespitini güçleştirmektedir. Bu yapısal değişiklikler şöyle sıralanabilir: 1) Apsisin önü tuğla örgü ile tamamen kapatılmıştır. 2) Apsisli mekândan doğuda yer alan ilk odaya geçişi sağlamak için mimarî blokların devşirme olarak kullanılmasıyla 5 basamaklı bir merdiven inşa edilmiştir. 3) Apsisli mekânın güney sınırı hem harçlı taş örgü duvar ile hem de mimarî blokların devşirme olarak sıralanmasıyla birer duvar inşa edilerek kapatılmıştır. Her iki mekân arasındaki bağlantıyı apsisli mekânın batı duvarına bitişik yaklaşık 2 m. genişliğindeki bir kapı açıklığı sağlamaktadır.

Apsisli mekân içerisindeki sekilerin iç yüzlerinin sıvalı olması ve bu mekânın zengin iç dekorasyona sahip olması, bu mekânın su ile ilgili bir yapı olabileceğini akla getirmektedir. Önümüzdeki yıl apsisli mekânla batı taraftan birleşen 3 numaralı odanın kazılması ile ve apsisli mekân içerisindeki

geç dönem duvarlarının belgelenerek kaldırılmasıyla, bu mekânların işlevi konusunda belki daha fazla bilgi sahibi olabileceğiz.

Agora Restorasyon Çalışmaları

2005 yılı kazı sezonunda da doğu portikoda konservasyon ve geçici restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Öncelikle mozaikli alanı kuzeybatıdan sınırlayan paye ve kaidesi orijinal yerine yeniden yerleştirilmiştir (Resim: 2). Ayrıca mozaikli alan ve kuzey portikoda ele geçirilen İonik sütun tamburları ait oldukları kuzey portiko sütun sıralarına geçici olarak dikilmiştir. Bu yıl tamamı açılan ve 227 m²lik bir alanı kaplayan geometrik ve floral motifli mozaik döşeme, kısmen kireç tabakasından temizlenerek önümüzdeki sezon restorasyonu yapılmak üzere koruma altına alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle mozaik için tamamı jeotekstil ile kaplanmış, daha sonra üzerine 20 cm. kalınlığında yıkanmış kum ve en son tabaka olarak da 10 cm. kalınlığında elenmiş toprak örtülmüştür.

TİYATRO ÇALIŞMALARI

2005 yılı tiyatro kazı çalışmaları doğu *analemma* duvarı önünde gerçekleştirilmiştir. 1982–1986 yıllarında Aydın Müzesi uzmanlarınca sürdürülen tiyatro kazılarında ortaya çıkarılan mimarî blokların büyük bir kısmı doğu *analemma* duvarı önüne karışık bir şekilde yığılmıştır. Tiyatroya ait üç katlı *scaenae fronsun* mimari parça restorasyonuna bu yıl başlanması nedeniyle, doğu *analemma* duvarı önündeki blok yığınının tasnif edilmesi zorunluluğu doğmuştur. Öncelikle Aydın Müzesi kazılarında ortaya çıkarılıp bir mimarî blok yığını oluşturan mimarî blokların tasnifi yapılmıştır. Bu yığın içerisinde, kireçtaşından *caveaya* ait oturma basamak blokları, *analemma* duvarına ait dikdörtgen kireçtaşı bloklar ile sahne binası cephesine ait bezemeli mermer bloklar ele geçirilmiştir. Özellikle burada ele geçirilen birinci kat podyum frizlerine ait kornişler ile ikinci kat konsollu *geison* blokları cephenin yeniden inşa edilebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Blok yığını içerisinde seçilen oturma basamakları çalışılmak üzere daha geniş bir alan sunan *gymnasiumun palaestra* kısmına taşınmıştır. *Analemma* duvarının cephesine ait dikdörtgen

biçimli bloklar ile *analemma* duvarının üst bitimini oluşturan trapez biçimli bitiş blokları tiyatro önündeki asfalt yolun her iki yanında tasnif edilmiştir.

Doğu *analemma* önündeki blok yığınının kaldırılmasıyla doğu giriş (*parodos*) ile tiyatronun doğusuyla birleşen köprü ayağı arasında *analemma* duvarına ait olabilecek dış yüzleri kabaca yontulmuş bir blok sırası ortaya çıkarılmıştır. Bu blok sırasının *analemma* duvarının devamı olup olmadığını anlamak ve *analemma* duvarını tespit etmek için bu alanda kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu alanda eşit yüksekliğe sahip (rektagonal örgü) üç sıra dikdörtgen blok sırasının herhangi sağlam bir zemine oturtulmadığı görülmüştür. Bu duvarın doğu giriş kısmındaki *analemma* duvarı ile aynı eksende olması ve herhangi bir temele sahip olmaması nedeniyle duvarın ilişkilendirilmesi güçleşmektedir. Söz konusu temelsiz duvarın oturduğu toprak-taş zeminin çok sert bir yapı göstermesinden dolayı kazı çalışmalarına bu alanda ara verilmiştir. Bu duvarın işlevi ancak önümüzdeki yıllarda bir kompresör yardımıyla yapılacak olan kazı çalışmaları sonucu anlaşılabilir.

Doğu girişin (*parodos*) hemen doğusunda kalan alanda *analemma* duvarı boyunca dolgu toprak kazılmış ve bu dolgu içerisinde oturma basamak blokları ile *analemma* duvarına ait bloklar gün ışığına çıkarılmıştır. Ayrıca *analemma* duvarıyla güneyden dik birleşen harçlı bir taş örgü duvarın varlığı tespit edilmiştir. Harçlı taş örgü ile inşa edilmiş olan bu söz konusu duvar, *analemma* duvarının batısında da olduğu gibi geç dönem eklentisi olabilir. Bu duvarı tamamen kazıp ortaya çıkarmak kazı sezonunun sona ermesi ve açma içerisinde ortaya çıkan büyük kireçtaşı bloklar nedeniyle mümkün olmamıştır.

Tiyatro Restorasyon Çalışmaları

Bilindiği üzere 2004 yılı Şeker Bayramı tatilini fırsat bilen tarihi eser soyguncuları, 14 Kasım gecesi tiyatro podyum frizlerini koruyan parmaklıkları keserek, kurban sahneli podyum friz levhasını çalmışlardır. Hırsızlar, güvenlik güçlerinin (Sultanhisar jandarması) ısrarlı takibi sonucu çalınan eserle birlikte daha sonra Nazilli'de yakalanmışlardır. Söz konusu eser Aydın Müzesi'ne teslim edilmiştir. Mayıs ayında sürdürülen ilk dönem kazı ve restorasyon çalışmalarında öncelikli olarak tiyatronun podyum frizlerini koruyan bu korkuluklar, hırsızları caydırmak amacıyla güçlendirilmiştir. Ancak korkulukların gece bekçisinin olmadığı bu alanda hiçbir işe yaramadığını 18 Ekim 2005 sabahı üzülmeye gördük. 17 Ekim 18 Ekim'e bağlayan gece tarihi

eser hırsızları, sahne binasına ait beşinci kapı önündeki harçlı taş örgüden oluşan tonozu tahrip ederek parmaklıkların koruduğu alana ulaşmışlardır. Ne yazık ki podyum frizlerindeki figürlere ait toplam sekiz baş, ait oldukları kabartma zeminden bir keski yardımıyla koparılarak çalınmıştır. Tahrip edilen başlar yaklaşık 10 – 12 cm. yüksekliğinde ve 8–9 cm. genişliğindedir. Söz konusu eserlere ait bilgiler aşağıdaki gibidir.

Figürler (Resim: 3-4)

1. Podyum: Nymphe'nin başı (Yük: 14 cm. Gen: 11 cm.)
1. Podyum: Nehir Tanrısı Maeandros'un başı (Yük: 13 cm. Gen: 11 cm.)
1. Podyum: Persephone'nin (Kore) başı (Kırılmış ama mevcut)
1. Podyum: Yeraltı tanrısı Hades'in başı (Yük: 14 cm. Gen: 8 cm.)
3. Podyum: Haber Tanrısı Hermes'in başı (Yük: 13,5, Gen: 7,5 cm.)
3. Podyum: Hermes figürünün önünde yer alan Papposilen'in başı (Yük: 13 cm. Gen: 9 cm.)
3. Podyum: Havlu tutan Nymphe'nin başı (Yük: 12 cm. Gen: 6,5 cm.)
5. Podyum: Erkek savaşçı figürünün başı (Yük: 11,5 cm. Gen: 7 cm.).

Nysa tiyatrosunda yapılan restorasyon çalışmalarının ağırlık noktasını üç katlı *scaenae fronsa* ait podyum frizlerinin ve mimarî blokların restorasyonu oluşturmuştur. Mayıs dönemi çalışmalarında II. podyumun restorasyonuna başlanmıştır. Çok tahribata uğradığı görülen podyum frizlerinin üzerine oturduğu kaideye ait kırık parçalar bulunarak yerlerine araldit ile yapıştırılmıştır. Kaidede eksik kalan tahribata uğramış kısımlar (özellikle doğu ön ve yan yüz), 8 mm. kalınlığında paslanmaz krom çelik çubuklarla desteklenerek mermer tozu, mermer pirinci ve beyaz çimentodan oluşan özel bir beton ile tamamlanmıştır. Tamamlanan ve kaba bırakılan bu kısımların orijinal profillere uygun işçiliği taş ustası tarafından yapılmaya başlanmıştır. Aynı şekilde II. podyumun sağ köşesinde (doğu) yer alan ilk friz plâkasının restorasyonu da aynı işlem uygulanarak tamamlanmıştır. Önümüzdeki kazı sezonu hem kaidede hem de friz plâkalarında tamamlanan bu kısımlar taş ustası tarafından işlenerek tamamlanacaktır.

Mimarî Blokların Restorasyonu İçin Yapılan Ön Çalışmalar

Mimarî parça restorasyonuna başlayabilmek için öncelikli olarak tiyatroya yakın bir alanda sabit bir calaskara ihtiyaç duyulmakta idi. Jantsa A.Ş. ile (Umurlu/Aydın) böyle bir calaskarın başlanması için yapılan görüşmeler olumlu sonuç vermiş ve 2 ton kapasiteli bir calaskar sehпасıyla birlikte kazımıza hediye edilmiştir². 6 x 3,5 m. taban ölçülerinde ve 6 m. yüksekliğindeki söz konusu bu calaskar, tiyatronun batı girişi önündeki otopark alanında kurulmuştur (Resim: 5). Mermer blok parçalarının zarar görmeden rahat hareket ettirilebilmeleri ve kırık kırığa prova edilebilmeleri için calaskarın oturduğu alan içerisine 3,5 x 4 x 0,70 m. ölçülerinde bir kum havuzu yerleştirilmiştir. Ayrıca parça restorasyonu tamamlanan blokların yan yana birleştirilerek *anastylosis* oluşturmak amacıyla 2 m. genişliğinde ve 20 m. uzunluğunda düz bir platform inşaa edilmiştir. Calaskarın batısındaki boş alanda inşa edilen bu platform, temelsiz taş blokaj üzerine hazır beton dökülerek oluşturulmuştur. Tiyatronun restorasyonu tamamlandığında bu beton platform hiç bir yapıya zarar vermeden yerinden sökülebilecektir.

Restorasyon için yukarıda söz konusu edilen ön çalışmalardan sonra mimarî blok restorasyonuna başlanmıştır. Bu bağlamda öncelikli olarak altı podyuma ait bütün friz kornişlerinin parça restorasyonu tamamlanmıştır ve beton platform üzerine yerleştirilerek *anastylosis* oluşturulmuştur (Resim: 6). Ayrıca birinci podyum kornişleri üzerine oturan Attik-İon kaideler, Korinth başlıkları, cephe ve yan arşitravlar ile ranke friz ve konsollu *geison* bloğu *aedicula* oluşturacak şekilde orijinal yerleri bulunarak birbirleri üzerine konmuştur. Bu *aediculanın* oluşturulabilmesi için ortadan kırılan cephe arşitravı (SF 229) ön yüzde U-biçimli paslanmaz krom çelik ve kurşun ile arka ve iç yüzde paslanmaz krom çelik ve araldit yardımıyla restore edilmiştir. Yine bu *aediculaya* ait sol köşe ranke friz bloğu aynı şekilde tamamlanmıştır.

Cepheye ait 4,60 m. yüksekliğinde ve birçok parça hâlinde kırılmış olan yekpare sütunlardan üç tanesi eksiksiz, bir tanesi alt kısmı paslanmaz krom

² Söz konusu calaskarı, Nysa arkeoloji kazısına hediye eden Sayın Ercan Çerçioğlu ve Jantsa A.Ş. ye teşekkürü borç biliriz.

çelik ve araldit yardımıyla eksik olarak restore edilmiştir. Ayrıca yine cepheye ait birçok mimarî bloğa ait küçük parça ait oldukları bloklara yapıştırılmıştır.

NYMPHAEUM RESTORASYON ÇALIŞMALARI

2004 yılında stadyumun kuzeybatısındaki kemerli teras duvarının (2. caddenin terası) kuzeyinde ve bu kemerli terasın önüne yani doğusuna inşa edilen 6,15 x 13,15 m. ölçülerindeki yapı sarnıç-çeşme olarak adlandırılmıştır³. Hemen hemen tonoz başlangıcına kadar korunmuş olan bu yapı önündeki beş adet destek-duvar (payanda) ile bu destek duvar arasında kalan nişler ve iki bölümlü sarnıç bu öneriyi doğrulamaktadır. 2005 yılı çalışmalarında bu yapının tahribat gören her üç dış cephe duvarı ile destek duvarları (güney, doğu ve batı) aslına uygun olarak harçlı taş örgü ile restore edilmiştir (Resim: 7-8). Özellikle güneye bakan kısa kenar duvarı üzerindeki ağaç kökleri duvarın içerisine girmiş ve bu duvarın yaklaşık 10 cm. güneye doğru açılmasına neden olmuştur. Ayrıca güneydeki ilk destek duvarı olasılıkla 80'li yıllarda tiyatrodan yapılan restorasyon çalışmaları sırasında da düzensiz bir duvar işçiliği ile tamir edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü ve dördüncü destek-duvarının tamamen yıkılmış olduğu kazılar sonucu görülmüştür. Bu bağlamda öncelikle güney duvarının içine giren kökler sökülmüş ve belediye tarafından özensiz yapılan eklenti duvar kaldırılmıştır. Daha sonra çeşmenin güney duvarı, 2. caddenin terasını oluşturan kemer seviyesine kadar kireç harcı ve taş kullanılarak örülmüştür. Ayrıca yapının doğu cephesindeki diğer destek-duvarlar ile (payandalar) bu payandaların desteklediği arka duvar sarnıcın taban seviyesinden yaklaşık +3,50 m. seviyesine kadar restore edilmiştir. Böylece yapı sağlamlaştırılmış ve doğal şartların oluşturacağı tahribatlar engellenmiştir.

STADYUM ÇALIŞMALARI

2005 yılı stadyum kazı çalışmaları, kuzey-güney yönünde stadyumun arenası altından akan Tekkecik Dere yatağı ile stadyumun kuzeybatı kavsinde 17 x 9 m. ölçülerindeki bir açmayla (S5) gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. V. İdil – M. Kadioğlu, "2004 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları", KST 27.2, 2005 (2006) 131 vdd.

stadyumun kuzeybatı kavsindeki oturma basamaklarının ve stadyum ile köprü bağlantısının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır (Resim: 9-10). Yaklaşık 1 m. dolgu toprağın bulunduğu S5 açmasının doğu sınırında sadece 26. – 30. oturma basamaklarına ait birer oturma bloğu ortaya çıkarılmıştır. Oturma basamağı bulunmayan alanlarda ise basamakların oturduğu harçlı alt yapı tespit edilmiştir. Arenaya doğru eğimli inşa edilmiş ve basamaklara alt yapı oluşturan bir tonozun varlığı açmanın doğu sınırında ortaya çıkarılmıştır⁴. Ayrıca stadyumun kuzeybatısındaki orta köprüyü oluşturan üç tonoz ile stadyumun üst basamak bitiminde 25 cm genişliğinde ve 20 cm. derinliğinde doğu-batı yönlü harçlı bir su kanalı ortaya çıkarılmıştır. Su kanalının inşa tekniği ve malzemesi ile oturma basamaklarının hemen üstünde inşa edilmiş olması, bu kanalın yapı ile bağlantısının olmadığını, daha geç bir dönemde (olasılıkla Erken Bizans) inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir. Olasılıkla Erken Bizans Döneminde hâlâ ayakta olan stadyum köprüsünün doğu kentten vadiyi aşarak batı kente su taşımada da kullanılmış olduğunu göstermektedir. Köprü tonoz ayaklarının ve tonoz alınlarının kısmen yıkılmış olması nedeniyle ortaya çıkan taşlar stadyum-köprü bağlantısının araştırılmasını güçleştirmiştir. Köprü tonozlarına ait örgü taşları, bu tonozların restorasyonunda kullanıldığı için alan dışına çıkarılmamış aksine stadyum-köprü bağlantısının olduğu alanda biriktirilmişlerdir. Dolayısıyla, bu alandaki çalışmalar 2006 sezonuna kalmıştır. Böylece 2005 yılı çalışmalarıyla stadyumun kuzeybatı kavsindeki kazılar tamamlanmıştır.

ORTA KÖPRÜ (STADYUM KÖPRÜSÜ)

RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Stadyumun kuzey ve kuzey batı sınırını oluşturan orta köprüye ait tonozlarda restorasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Özellikle stadyum – orta köprü bağlantısının araştırılmasında bu alanda kazı ve temizlik çalışmaları

⁴ Benzer inşa tekniği için bkz. M. Kadioğlu, "Ankyra Tiyatrosu: Ön Rapor" / Vorbericht über das Theater von Ankyra, Z. Çizmeli Öğün – T. Sipahi – L. Keskin (derl.), I. - II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu Anadolu / Anatolia Ek Dizi 1, 2004, 123 vdd.

sürdürülmüştür. Doğu-batı yönlü üç tonozun stadyuma bakan güney cephesinde başlangıç, alın ve iç kısımlarının kısmen yıkılmış olduğu tespit edilmiştir (Resim: 9-10). Tonozların başlangıç ve iç kısımlarının restorasyonu için üst kotlardan erozyonla gelmiş olan ve tonoz içerisinde biriken 1–2 m. lik dolgu öncelikle temizlenmiştir. Her üç tonoz içerisinde sürdürülen kazılar sonucu sağlam duvar temellerine ulaşılmıştır. Söz konusu tonoz bölümleri kireç harcı ve taş ile örülerek sağlamlaştırılmıştır. Sadece batıda yer alan ilk tonozun alını tamamen restore edilebilmiştir. Bu tonozun doğusuyla birleşen diğer iki tonozun cephesi ancak 2006 yılı çalışmalarıyla tamamlanabilecektir.

Kazı çalışmaları sırasında en doğuda yer alan üçüncü tonozun kuzeyiyle bir derz oluşturacak şekilde birleşen başka ikinci sıra bir tonozun varlığı tespit edilmiştir. Tonozun batı ayağıyla birleşen bu ikinci sıra tonozun çok az bir kısmı günümüze kadar korunmuş olsa da, en azından batıdan doğuya devam eden ve 2005 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan ana caddeyi (*decumanus maximus*) doğuya bu köprü bağlıyor olmalıdır. Çünkü 1. Cadde (*decumanus maximus*) ile söz konusu tonoz kalıntısı aynı eksende yer almaktadır.

CADDE-SOKAK SİSTEMİ

1990 yılından itibaren Nysa antik kentinin birçok yerinde sürdürülen kazı çalışmaları ancak 2005 yılında, antik kentin cadde-sokak sisteminin araştırılmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir (Plan: 2). Bilindiği gibi, 2002 yılı kütüphane kazı çalışmalarında yapının kuzeyine teğet ve doğu-batı doğrultusunda uzanan 4,15 m. genişliğindeki caddenin (sokak ?) bir kısmı ortaya çıkarılmıştı⁵. Buna ek olarak 2004 yılında sürdürülen kazı çalışmalarında kütüphanenin 41,20 m. doğusunda kuzey-güney yönlü uzanan ve kütüphanenin kuzeyindeki caddeyi dik kesen diğer caddenin varlığı saptanmıştı. Bu caddenin kazısı ancak 2005 yılı çalışmalarında gerçekleştirilebilmiştir. Diğer taraftan 2004 yılı agora batı portiko kazı çalışmalarında batı portikoya teğet olarak kuzey-güney yönlü üçüncü caddenin ortaya çıkmasıyla⁶, antik kentin cadde-sokak sisteminin araştırılmasına başlamak

⁵ V. İdil – M. Kadioğlu, “2003 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, KST 26.1, 2004 (2005) 392 vd.

⁶ V. İdil – M. Kadioğlu, “2004 Yılı Nysa Kazı ve Restorasyon Çalışmaları”, KST 27.2, 2005 (2006) 131 vdd.

mümkün olmuştur. Batı portikoyla birleşen söz konusu caddenin 6,20 m. genişliğiyle (kaldırım taşı ile birlikte 6,90 m.) antik kentteki en geniş cadde olması ve agora batı portikoya paralel uzanması nedeniyle *cardo maximus* olabileceği önerilmiştir⁷. Yukarıda söz konusu edilen caddelerin doğu-batı ve bunları dik kesen diğer caddelerin kuzey-güney akslı olmaları kentte izgara planının uygulanmış olduğunu göstermektedir. 2005 yılı kazı çalışmalarında kentte uygulanan izgara (ada - insula) büyüklüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda doğu-batı eksenli caddelere tek sayılı numara (1, 3, 5 vd.) ve kuzey-güney eksenli caddelere çift sayılı (2, 4, 6 vd.) numaralar verilmiştir.

Öncelikle kütüphanenin doğusunda yer alan kuzey-güney eksenli 2 No.lu caddenin (sokak ?) kazısına başlanmıştır. Mayıs ve Temmuz aylarında sürdürülen çalışmalarda söz konusu bu caddenin yaklaşık 70 m. lik kısmı açığa çıkarılmıştır (Resim 11). 4,95 m. genişliğindeki bu caddenin kuzeyine kütüphane binasına teğet uzanan 3 No.lu cadde (sokak ?), güneyine ise 6,50 m genişliğinde yine doğu-batı yönlü 1 No.lu cadde (*decumanus maximus*) dik olarak birleşmektedir. Böylelikle 1 ile 3 No.lu caddeler arasında kalan 2 No.lu caddenin uzunluğu kentte uygulanan adanın kısa kenar uzunluğunu (58,80 m.) vermektedir. Bu uzunluk yaklaşık 200 Roma Ayağı'na (1 Roma Ayağı = 29,5 cm.) eşittir. İlk önce kentte uygulanan izgara büyüklüğünün kuzey-güney yönünde uzun dikdörtgen olabileceği varsayılmış ve bundan yola çıkarak kütüphanenin güneyinde 1 no'lu cadde üzerinde 9 x 4 m. ölçülerinde bir sondaj gerçekleştirilmiştir. Bu sondajda -1,65 m. kotta 1 No.lu caddeyi (*decumanus*) oluşturan büyük dikdörtgen biçimli konglomera bloklara ulaşılmış olmasına karşılık, kütüphanenin doğusuna teğet olarak uzanması gereken kuzey-güney yönlü cadde (sokak ?) bulunamamıştır. Dolayısıyla söz konusu adanın kısa kenar uzunluğunun 41,20 m. (kütüphane ile 2 No.lu cadde arasındaki uzaklık) olması mümkün değildir. Böylece adanın doğu-batı yönlü uzun bir dikdörtgen olabileceği araştırılmaya başlanmıştır. Kütüphaneye teğet olarak uzanan doğu-batı yönlü 3 No.lu cadde üzerinde dolgu toprağın yaklaşık 50 cm. oluşundan dolayı çalışmalar bu caddeye kaydırılmıştır. Bu caddenin 1 m. genişliğinde 35 m. uzunluğundaki kısmı açılarak caddeyi dik kesen kuzey-güney yönlü diğer bir caddenin varlığı araştırılmış olmasına

⁷ İdil – Kadioğlu 2006, 131 vd.

karşın caddenin varlığı tespit edilememiştir. Bu çalışmalarla 2 No.lu caddenin yaklaşık 101,1 m. (41,20 + 24,90 + 35 m.) batısına ulaşılmış olması ve halen paralel caddenin bulunamayışı bize kentte uygulanan ada büyüklüğünün 1 : 2 oranında olabileceğini düşündürmektedir⁸. Bu duruma göre adanın uzun kenarı 118 m. (400 Roma Ayağı) kısa kenarı ise 58,80 m. (200 Roma Ayağı) olacaktır. Söz konusu bu oranın, Seleukos'lar tarafından kurulan şehirlerde istinasız kural olduğu bilinmektedir⁹. Seleukos krallığının başkentlerinden biri olan Antiokheia'da (Antakya) tespit edilen 112 x 58 m. yani 2 : 1'lik ada oranı¹¹ Nysa'da da kullanılmış olabilir. Bu düşünceler ancak 2006 yılı kazı çalışmalarından sonra kesinlik kazanabilir.

Yaklaşık 60 m. lik bir kısmı açılan 2 No.lu caddenin doğusunda (3 adet) ve batısında (2 adet) sürgülü kapılara ait eşik taşları ortaya çıkarılmıştır. Bu sürgülü eşik taşları birçok antik kentten örneğini bildiğimiz dükkânlarla ait olmalıdır⁸. Cadde boyunca sağlı sollu dükkânlar ve büyük olasılıkla bu dükkânların üst katında konutlar yer almaktaydı. Bu durum aynı zamanda 1 No.lu cadde (*decumanus*) üzerinde gerçekleştirilen sondajda da tespit edilmiştir. Genel olarak cadde döşemesini büyük dikdörtgen ve çokgen konglomera blokları oluşturmaktadır.

Kütüphanenin güneyinde yer alan ve doğu-batı yönlü 6,5–7 m. genişliğindeki cadde Akharaka'yı (Salavatlı) Nysa'ya bağlayan ana cadde (*decumanus*) olmalıdır. Batı yönden gelen bu cadde, kentteki orta köprü (stadyum köprüsü) ile Tekkecik Dereyi aşarak kentin doğusuna bağlanmaktadır. Ne yazık ki 1960'lı yıllarda kentin içerisinde geçirilen Kavaklı Köy yolu bu caddenin köprü ile bağlantısını tamamen koparmıştır. 1 No.lu cadde ile 2 No.lu caddenin birleştiği alanda yapılan 16 m. (doğu-batı yönlü) x 9 m. (kuzey-güney yönlü) ölçülerindeki açma ile *decumanus*un orta köprü ile bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. 2 No.lu caddenin doğu sınırına kadar 3 No.lu cadde ile arasındaki 58,80 m. lik mesafeyi koruyan 1 No.lu cadde, 2 No.lu cadde birleşiminden sonra 7 m. kuzeyde devam etmektedir. Bu durum söz konusu caddenin orta

⁸ 1 : 2 oranlı benzer uygulama için bkz. bkz. O. Bingöl, *Magnesia ad Maeandrum / Menderes Magnesiası* (1998) 96.

⁹ A. Akarca, *Şehir ve Savunması* (1987²) 53 vd.

¹⁰ Akarca 1987, 55 vd. 92.

¹¹ Krş. V. Gassner, *Die Kaufäden in Pompeii*, Diss. Wien (1986) 27 vd.; W. Ehrhardt, *Casa Dell' Orso* (VII2, 44-46) (1988) Taberna 44, 46 s. 15 Dipnot. 10 Res. 44, 46, 47.

köprüyle birleşmesini engellemektedir. Çünkü bu cadde köprüye göre 7 m. daha kuzeyde yer almaktadır. Bu durum, iki şekilde açıklanabilir: 1) 1 No.lu cadde, Kavaklı köy yolunun tahrip ettiği alanda köprü ile düz değil, aksine belirli bir açıyla birleşiyor olabilir ya da 2) Şu an köprü olarak adlandırılan kemerlerin köprüye değil de stadyuma ait olabileceğini ve dolayısıyla bu kemerlerin kuzeyinde kalıntısı tespit edilen tonoz kalıntısının da köprüye ait olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü bu tonoz kalıntısı 1 No.lu cadde ile aynı eksen üzerinde yer almaktadır.

Antik kentin doğu kesiminde cadde-sokak sisteminin araştırılması çok tesadüfî olarak gelişmiştir. Bugünkü Sultanhisar – Kavaklı Köy yolu, antik kentin bazilikasının üzerinden geçtikten sonra kuzeye doğru kıvrılarak antik kente su sağlayan su deposuna ulaşmaktadır. 8 Ekim 2005 tarihinde yağın sağanak yağmur, bu su deposunun güneyinden geçen köy yolunun yaklaşık 16 m. lik kısmında büyük konglomera blokları gün ışığına çıkarmıştır. Bu alanda yapılan bir günlük çalışma, bu konglomera blokların agoranın batı portikosuna teğet kuzey-güney doğrultusundaki 4 No.lu caddeye (*cardo maximus*) ait olduğunu göstermiştir. Antik cadde üzerindeki 5–10 cm. lik dolgu, caddenin kısa bir süre önceye kadar görünür olduğunu ve bu dolgunun köy yolu inşası sırasında yapılmış olduğunu göstermektedir. Konglomera blokları üzerindeki bir greydere ait bıçak izleri, altında ne olduğuna bakılmadan yolun birkaç kez düzeltildiğini göstermektedir. Bu durum, kentteki diğer yapıları da büyük oranda tehdit etmektedir. Hem antik kentin güvenliğinin sağlanabilmesi hem de yapıların daha fazla tahribini engellemek için, bu köy yolunun acilen kapatılarak yeni belirlenen güzergâha kaydırılması gerekmektedir.

Başka bir sevindirici durum ise yağmur sonucu açığa çıkan 4 No.lu caddeyi doğu-batı yönde uzanan başka bir caddenin (5 No.lu cadde) kestiğinin tespit edilmesidir. Bu 5 No.lu caddenin batıya doğru uzatıldığında, tiyatronun üst *caveası* ile doğu şehri birbirine bağlayan birinci köprüye (tiyatro köprüsü) denk geldiği tespit edilmiştir. Bu durum da ölçüsel olarak Nysa antik kentinde 2 : 1 oranındaki ada büyüklüğü düşüncemizi desteklemektedir.

1 No.lu Cadde (Decumanus) Terası Restorasyon Çalışmaları

2004 yılında kazısı tamamlanan çeşme binasının kuzeyi ile 1 No.lu caddenin güneyi arasında kalan alanda, antik kentin kütüphanesine çıkışı kolaylaştıracak

bir gezi yolu oluşturmak amacıyla kazı çalışmaları yoğunlaştırılmıştır (Resim: 12-13). Kazı çalışmalarından önce çeşme binasının kuzey duvarına paralel ve 90 cm. mesafede yer alan bir tonozun varlığı biliniyor olmasına rağmen bu tonozun işlevi bilinmiyordu. Üst terastan akan toprak ve moloz taşlar tonozun üstünü tamamen örtmüş durumda idi. Tonozun doğu yarısı ise bu moloz yığından dolayı kısmen tahribata uğramıştı. Bu alanın kuzeydoğu ucunda işlevi ne olduğu bilinmeyen düzgün örülmüş harçlı bir duvar kalıntısı görülmekte idi. Bu alanda yapılan dolgu toprak temizliği özellikle söz konusu harçlı duvar çevresinde gerçekleştirilmiştir. Kazılar sonucunda 0,80 m. kalınlığında ve korunan kısmıyla 28,30 m. lik bir bölümü açığa çıkarılan bu duvarın 1 No.lu caddeye (*decumanus*) teras oluşturduğu anlaşılmıştır. Bu teras duvarının hemen kuzeyinde, Sultanhisar – Kavaklı köy yolunun açılması sırasında tahrip edilen söz konusu caddeye ait olabilecek bloklarının uç kısımları görülmekte idi. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarıyla söz konusu blokların 1 No.lu cadde döşemesine ait oldukları tespit edilmiştir. Kentteki diğer caddelerde olduğu gibi dikdörtgen ve çokgen biçimli konglomera bloklardan 6,5 m. genişliğindeki caddenin oluşturulduğu anlaşılmıştır.

Çeşmenin kuzeyindeki 1 No.lu tonoz üzerinde sürdürülen kazı çalışmalarında büyük tonozun doğusuyla küçük bir tonozun birleştirildiği ve bu birleşmeyle âdeta üst terasa geçişi sağlayan bir rampanın olduğu gözlenmiştir. Bu alanda ilerleyen kazı çalışmalarında rampa oluşturan söz konusu tonozların üzerinde mermer bloklardan oluşturulmuş basamak kalıntılarına rastlanmıştır. Bu durum, söz konusu tonozların merdivenli sokağa bir alt yapı oluşturduğunu göstermektedir. Çeşme yapısının bulunduğu alandan kütüphanenin bulunduğu üst terasa ulaşmak için doğu-batı yönünde inşa edilen bu merdivenli sokak kullanılıyor olmalıydı. Bu alanda sürdürülen kazı çalışmalarının tamamlanmasıyla restorasyon çalışmalarına geçilmiştir. Öncelikle doğu yarısı tahribata uğrayan büyük tonozun alını ve küçük tonozun üst kısmı aslına uygun olarak tamamlanmıştır. Ayrıca hem merdivenli sokağı güneyden ve kuzeyden sınırlayan duvarlar yükseltilmiş hem de basamakların bir kısmı tamamlanmıştır. Böylece kütüphanenin bulunduğu üst terasa ve 2 No.lu caddeye çıkış mümkün olmuştur.

2 No.lu Cadde Terası Restorasyon Çalışmaları

2004 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan stadyumun batısındaki kemerlerden oluşan teras duvarı, aynı zamanda 2 No.lu cadde için de teras görevi görmekteydi. 2004 yılı kazı ve restorasyon çalışmalarında sadece çeşme yapısına bitişik olan büyük kemerin restorasyonu tamamlanabilmişti. Diğer yapılarda uygulandığı gibi, eski ile yeni inşa edilen duvarların birbirinden kolayca ayırt edilebilmesi için birleşim derzlerinde tuğladan bir hat oluşturulmuş ve diğer kemerler aslına uygun olarak tamamlanmıştır. Böylelikle restore edilen diğer yapılarla birlikte teras duvarı da (dükkanlar, çeşme binası, köprüye ait kemerler) antik kentin görünümünü ve yapısal işlevini daha anlaşılır kılmıştır (Resim: 8). 2005 yılı çalışmalarında aynı zamanda kemerlerin fotogrametrik ölçümleri gerçekleştirilmiştir.

KÜTÜPHANE ÇALIŞMALARI

Albert-Ludwig Üniversitesi (Freiburg - Almanya) Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. V. M. Strocka ve ekibinin yönetiminde sürdürülen 2005 yılı kütüphane kazı ve restorasyon çalışmaları Gerda Henkel Vakfı'nın (Düsseldorf) maddî katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Burada yapılan çalışmalar toplam 31 gün sürmüştür.

Kütüphanenin içinde ve dışında toplam beş alanda kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Kütüphanenin kuzeybatısındaki duvarların sağlamlaştırılmasından sonra ancak batı taraftaki dolgu kazılabilmiştir. Daha önce de tespit edildiği gibi söz konusu dolguyu, yapının Geç Antik Dönemde *opus vittatum-mixtum* teknikli duvarları oluşturmaktadır. Söz konusu teknik, yerel taşlardan oluşturulan sıraların tuğla sıralarıyla değişmesiyle oluşturulmuştur. Bu örgü arasında yer yer büyük kireçtaşı bloklar serpiştirilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmalarla kütüphanenin içindeki ana mekân tamamen ortaya çıkarılmıştır.

Kütüphanenin kuzey duvarının arkasındaki 3 No.lu cadde üzerinde bir sondaj gerçekleştirilmiş ve cadde üzerine inşa edilmiş iki basamaklı bir merdiven açığa çıkarılmıştır. Olasılıkla dört basamaktan oluşan bu merdiven

sırası geç dönemde kütüphanenin kuzeyine inşa edilmiş büyük bir yapının eşik taşına ulaşıyor ve söz konusu yapıya girişi mümkün kılıyordu.

Kütüphanenin doğusundaki 7 numaralı sondaj güneye doğru genişletilerek derinleştirilmiştir. Bu sondajdaki 8–10 numaralı odaların tamamının tam genişlikleriyle ön tarafta tahmin edilen avluya (avlunun kuzey duvarı 2004 yılı kazı çalışmalarında ortaya çıkarılmıştır) açıldıkları tespit edilmiştir.

Kütüphanenin güneybatı ve batısında, yapının güneybatı duvarının yıkılmasından dolayı oluşan yığıntı taban seviyesine kadar olmasa da, büyük oranda temizlenmiştir. Bu çalışmalar sırasında güneybatıda yer alan 2 No.lu odanın dış duvarına ait kalıntı ile ön avlunun batı bitiş duvarı ve batı avlunun güney duvarının başlangıcı saptanmıştır. Ayrıca yapının güneyindeki avlu mozaik döşeme seviyesine kadar kazılmıştır. Bu alanda mozaik döşemenin altında içi sonradan doldurulmuş bir tonoz açığa çıkarılmıştır. Yine yapının güneyinde ortaya çıkarılan 9–12 No.lu mezarlar belgelenecek kaldırılmışlardır. 2004 yılında yapının güneyinde bulunan ve büyük olasılıkla kütüphaneyi yaptıran kişiye ait olan büyük mermer lâhit teknesi, yerinden alınarak kapağıyla birlikte Aydın Müzesi'ne nakledilmiştir.

Restorasyon Çalışmaları

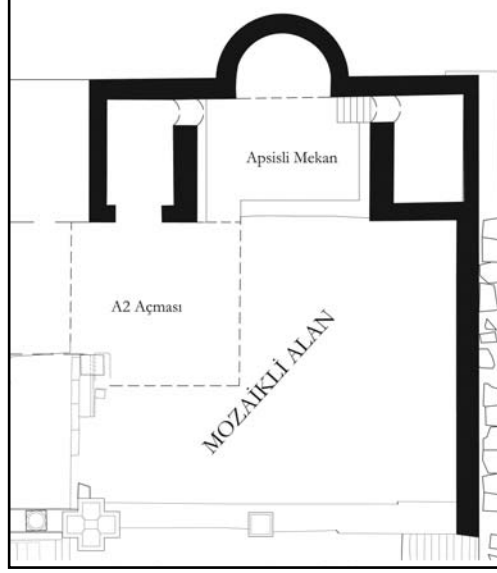
Yıkılma tehlikesi arz eden yapının kuzeybatı iç duvarı, kuzey duvarın biraz yükseltilmesiyle sağlamlaştırılmıştır. 8 numaralı odanın tahribata uğrayan tonozu ile 9 numaralı odanın kemer başlangıçları örülmüştür. Ayrıca 10 numaralı odanın güney ve kuzey dış duvarı tamamlanmıştır. Kütüphanenin kuzey duvarı özellikle 4. ve 5. odaların olduğu kısım ve tahribata uğrayan derzler, taş ve kireç harcı kullanılarak sağlamlaştırılmıştır. Mermer lâhdin teknesine ve kapağına ait birçok kırık parça ait oldukları yerlere araldit yardımıyla yapıştırılmıştır.

AKHARAKA PLUTON VE KORE TAPINAĞI ÇALIŞMALARI

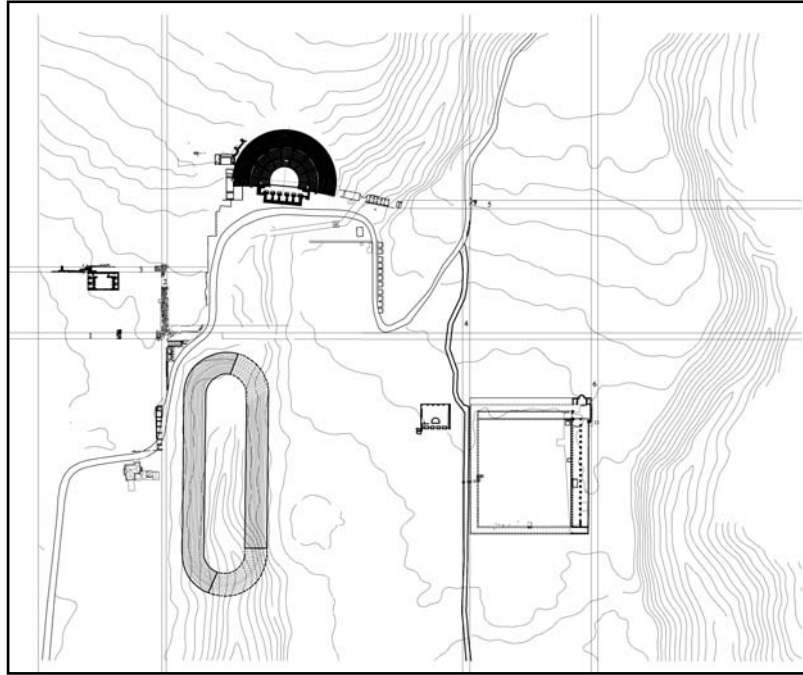
2003 yılından itibaren Akharaka'daki Pluton ve Kore tapınağında sürdürülen kazı çalışmalarına bu yıl da tapınağın iç kesiminde devam edilmiştir. Yaklaşık 3 m. dolgunun bulunduğu tapınağın kuzeybatısında (KB1) 8 x 7 m ölçülerinde

bir açma gerçekleştirilmiştir. Açma içerisinde tapınağın kuzeydoğusunda da rastlanan stylobata ulaşılmıştır. Stylobatın devşirme mermer mimarî bloklardan inşa edilmiş olduğu görülmüştür. Tapınağın batısını sınırlayan harçlı taş duvarın bu açma sınırında da devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca tapınağın batı uzun kenarındaki sütun sırasından 6. ve 7. sütunların sadece üst kısımları açığa çıkarılabilmektedir. Bu iki sütun arasında *in situ* olmayan bir Attik-İon kaide ele geçirilmiştir. Önceki senelerde bulunan İon ve Korinth mimari düzenine ait bloklar ile birlikte söz konusu Attik-İon kaide, Pluton ve Kore tapınağının Korinth düzeninde inşa edilmiş olduğunu göstermektedir. Tapınağın iç kısmında sürdürülen çalışmalarla açığa çıkarılan mevcut yapı kalıntılarının, *Total Station* kullanılarak dijital planı çıkarılmıştır.

Tapınağın kuzey kısmında seviye tespit çalışmalarına başlanmış, fakat bu alanda yoğun geç dönem mezarlarıyla karşılaşmıştır. Yerel kayrak taşların dört duvar ve bir kapak oluşturacak şekilde bir araya getirilmesiyle inşa edilen mezarlar doğu-batı yönlüdür. Toplam 5 mezarın kazısı tamamlanmış ancak hiçbir mezar hediyesi ele geçirilmemiştir. Bizans Dönemine ait bir korniş parçasının mezarın bir duvarını oluşturmak amacıyla kullanılmış olması, bu mezarlık alanının en erken Bizans Dönemi olmak üzere daha geç bir döneme tarihlenebileceğini göstermektedir. Önümüzdeki yıl, tapınağın kuzeyindeki mezarlık alanı kaldırılarak tabana ulaşılmaya çalışılacaktır.

Plan 1: Agora doğu portiko mozaikli alan

Plan 2: Nysa kent planı ve cadde-sokak sistemi (2005)

Resim: 1

Resim: 2

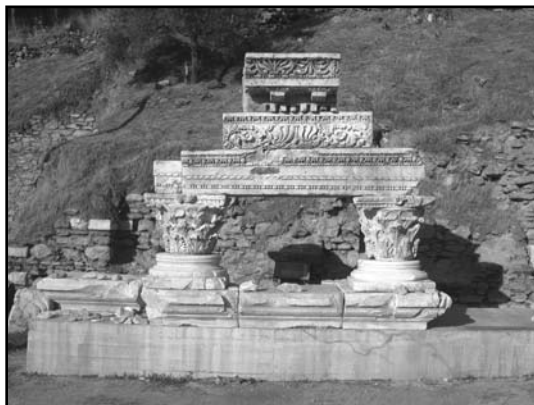
Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

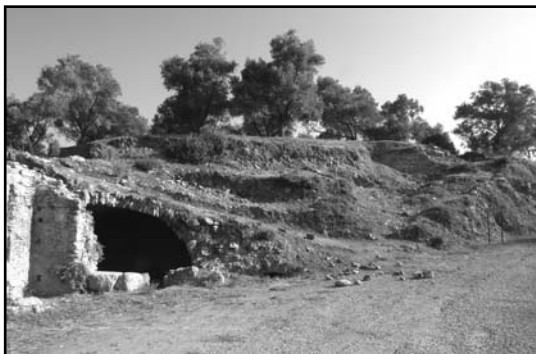
Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 12

Resim: 13

ARCHAEOLOGICAL WORK AT HIRBEMERDON TEPE, 2005

Nicola LANERI*

The archaeological results of the third season of archaeological work at Hirbemerdon Tepe,¹ a site located along the west bank of the upper Tigris river valley in southeastern Anatolia, about 40 km. east of Bismil in the Diyarbakır province, have supported the data obtained during the two years of preliminary survey.

More specifically, during the first preliminary survey, the archaeologists were able to define the edges of several walls visible along the surface of the High Mound and a high density of pottery in the Outer Town. It is for these reasons that scientists from the Dokuz Eylül University of İzmir undertook the magnetic gradiometer survey in 2004 of a small area of the High Mound and the whole Outer Town (Map 1).² These studies successfully detected the outlines of anomalies that are related to perpendicular limestone walls or foundations of architectural features in the above-mentioned areas.

Thus, the third season of excavation³ was aimed to test the results obtained during the gradiometer survey, to establish a chronological sequence of occupation for the Outer Town from the latest occupational period down to

¹ Nicola LANERI, Istituto per gli Studi dell'Africa e dell'Oriente, Rome / ITALY.

¹ I would like to thank the Ministry of Culture and Tourism of Turkey for its support and the permit for my archaeological work at Hirbemerdon Tepe, and, especially, Ms. Nilufer Babacan who was more than just our representative in the field. During the excavation, she became a friend and helped us with all the problems encountered throughout the whole working season.

The project was jointly planned with Mr. Necdet Inal, the Director of the Museum of Diyarbakır, as part of the Ilisu dam project, and to him goes my warmest acknowledgment.

Moreover, my best acknowledgements go to the Jendarma of Ahmetli, the ISIAO, the Italian Ministry of Foreign Affairs, and other private donors who have supported the third season of excavation at Hirbemerdon Tepe. Finally, my deepest gratitude goes to Bradley Parker who, with an incredible generosity, has loaned us most of the equipment.

² Laneri, in press.

³ The participants of the third season were: Ms. N. Babacan (representative, Ministry of Culture and Tourism), Mr. S. Valentini (field director, University of Florence), Mr. A. D'Agostino (area supervisor, University of Florence), Ms. F. Gulli (register and illustrator, University of Naples – L'Orientale), Ms. C. Okal (illustrator, University of Diyarbakır), Ms. D. Erdem (archaeologist, Middle East Technical University, Ankara), Ms. U. Devrim (archaeologist and illustrator, Middle East Technical University), Ms. K. Abend (conservator), and Dr. N. Laneri (project director, ISIAO).

the virgin soil, and to excavate a series of buildings in the High Mound. As a consequence, the archaeologists decided to open a trench (Area B) in the Outer Town and to excavate a broader area in the High Mound (Area A).

The Outer Town (Area B)

Iron Age

This archaeological phase is recognizable only in the western part of the trench. Here only the foundations of a wall running from west to east and traces of a badly disturbed floor are recognizable. The material culture associated with this floor contains objects belonging to an Iron Age horizon, such as a fragment of Grooved Ware, a spouted vessel, a potsherd of a deep ceramic bowl, a basalt bowl with a ring-base and grooved rim, and a fragment of a grooved basalt grinding maul.

Late Early Bronze Age & Middle Bronze Age

The main occupational phase of occupation at Hirbemerdon Tepe occurred between the late third and the first half of the Second Millennium B.C., and can be divided into two sub-phases: Sub-phase A and Sub-phase B.

Sub-phase A: Middle Bronze Age

Sub-phase A is characterized by highly disturbed architectural features probably related to working activities and datable to the Middle Bronze Age. This assumption is based on the discovery of Red Brown Wash Ware (hereinafter RBWW, Fig. 1) and other potsherds, such as a few potsherds of Painted Ware (pseudo-Khabur Ware), that have close comparisons to other Middle Bronze Age sites of the upper Tigris valley, as well as northern Syria and central/eastern Anatolia.⁴ The RBWW is a very distinguishable local pottery assemblage, rarely found in other similar archaeological contexts outside of the upper Tigris valley. It is also important to note that throughout the entire site of

4 Parker and Swartz Dodd 2003.

Hirbemerdon Tepe the predominant presence of RBWW is striking, especially if this data is compared to other pottery assemblages found at the site. The RBWW assemblage has a distinctive surface treatment characterized by a highly burnished, monochrome or bi-chrome decoration, ranging in color from 'red' to 'dusky red/reddish black' and covering either the entire exterior vessel body or only its upper rim-shoulder section. In terms of clays and tempers, it is possible to differentiate between 'fine' and 'medium to coarse' wares. The first category is usually associated with bowls and beakers, while the latter is related to larger shapes, mainly storage jars. From among the fine wares, it is possible to define the following shapes: carinated beakers and cups, carinated bowls with an inverted and externally thickened rim, globular bowls with a groove below the rim. RBWW coarse ware is instead characterized by holemouth and short necked jars with thickened or grooved rims.

Sub-phase B: Late Early Bronze Age/Middle Bronze Age

Below Sub-phase A, the archaeologists brought to light an area dedicated to craft manufacturing activities. This interpretation is based on the discovery of numerous small-sized stone nuclei used for making flint tools, as well as slag related to post-firing activities. Together with this discarded material, a few finished objects were found, such as a later type of Canaanite blade and a bronze pin with a pierced rectangle and two hollowed circles at the upper end. In terms of architectural features, the remains of a few badly preserved walls were brought to light. These narrow walls are constructed of small-sized stones whose function it was to separate the open space into defined areas. The overall architectural structure was founded on top of a thick platform composed of a compacted deposit of pebbles and small-sized stones. The discovery of a foundation deposit inside a niche embedded in the stone platform suggests a ritual importance given to the platform's construction by the ancient inhabitants. The deposit consists of a cache of two wedged fine ware globular bowls, both with a ring-base and club-shape rim.

One of the most interesting aspects of Sub-phase B is related to the category of pottery represented by these two bowls: the larger one belongs to the RBWW assemblage, while the smaller one is a Dark Rimmed Orange

Bowl (hereinafter DROB). The DROB is a type of bowl with a distinctive dark red dusky colored band along the exterior rim and chronologically belongs to a late Third Millennium BC horizon as demonstrated by comparisons with other late Third Millennium BC (post-Akkadian) examples found at Tell Brak/Nagar, Tell Mozan/Urkesh, Üçtepe, Kavuşan Tepe, and Ziyaret Tepe.⁵

Chalcolithic

The earliest phase of occupation in the Outer Town belongs to a local Chalcolithic horizon (ca. from the end of the Fifth to the first half of the Fourth Millennium BC). This phase is found below a yellowish sandy layer and consists in badly preserved surfaces and pits. This archaeological phase is marked by the presence of handmade vessels of the cream-brown Chaff-Faced Ware category (Fig. 2). The shapes of these vessels are very simple and range from globular bowls with simple rims, to jars with short necks and straight or slightly everted rims. This material is easily comparable to similar objects found in the upper Tigris valley and in other Anatolian regions further north and east of Hirbemerdon Tepe.

The High Mound (Area A)

In 2005, the archaeological work at Hirbemerdon Tepe mostly concentrates in investigating the architectural structures recognized in the High Mound during the geophysical survey.

The first archaeological phase in this area is badly disturbed and consists in a series of stone walls foundations. In terms of chronology, it is very difficult to date these structures; but due to the fact that later pits cut into some of the walls, it is possible to use the material found in the pit fillings as *terminus ante quem*. These pits are characterized by local Iron Age material such as: jars with painted triangles, small holemouth jars slightly burnished on the exterior, a fragment of a spouted jar, and a small Plain Simple Ware jar with a knobbed decoration along the rim.

⁵ Oates et al. 2001: fig. 401.271-275.

The subsequent layer is characterized by a thick layer of collapsed debris found on top of a large architectural complex characterized by well preserved stone walls and the constant presence of RBWW vessels found in situ. It is important to notice that a few fragments of so-called 'late' Khabur (Nuzi) Ware were found among the pottery associated with this layer, and the two calibrated C14 dates collected from this layer placed the abandonment of the building to a chronological range that goes from 1691 to 1414 B.C.

The whole complex was planned following a NW-SE axis (Fig. 4). Due to the presence of double-walls separating clusters of rooms, the entire complex was possibly subdivided into several agglutinated sections (Buildings A-G). The overall architectural plan of this complex was centered on a staircase (Building B, Rooms 4-5-6) comprised of flat limestone slabs that functioned as a link between two different terraces on which the whole building was founded (Fig. 3). Along the northeastern and southwestern sides of the staircase, numerous small, rectangular-shaped rooms are connected through doors and outer alleyways. Based on the presence of numerous fragmented mud-bricks in the previously mentioned layer of collapsed debris, it can be assumed that the complex was probably constructed using a building technique that incorporated a first layer of mid-sized stone walls with a superimposed layer of mud-bricks.

In terms of the complex's chronological framework, the archaeologists were able to define two sub-phases of occupation. These two sub-phases can be either related to those highlighted during the excavation of Area B or be part of a transformation of the actual plan of the whole complex during the Middle Bronze Age (sub-phase A in Area B).

The latest sub-phase of occupation is distinguishable by modifications carried out on some sections of the Area A complex, including the blocking of several doors built during the earlier period and the reduction in size of some of the rooms. This latter architectural transformation was performed through the use of dividing walls that were built on top of the floors of the earlier occupational phase.

During both sub-phases the function of the rooms seems to have been predominantly dedicated to the processing and storage of food, as is demonstrated by the high number of storage and cooking jars, as well as grinding stones and mortars found *in situ*.

Within the overall assemblage, the presence of decorated portable hearths (Fig. 5 and 6) can be interpreted both as part of the rooms' function and as evidence of ritual activities performed by individuals in some rooms of the Area A complex. Furthermore, in one of these rooms the archaeologists discovered a tripartite ceramic basin laying nearby a the portable hearths decorated with anthropomorphic motifs. This object further emphasizes the possible ritualistic function of this section of the building, and, due to a possible comparison with a similar object found in the pre-Mitanni levels at Nuzi, helps the archaeologists in determining chronological links with the northern Mesopotamia regions between the late third and the first half of the Second Millennium B.C.

In terms of pottery analysis, the Area A architectural complex reflects what has been found throughout the entire site and is mainly characterized by the production of pottery vessels belonging to the RBWW assemblage (Fig. 1). Even though the archaeologists were able to define two occupational sub-phases, it is very difficult to differentiate chronological phases within RBWW pottery production.

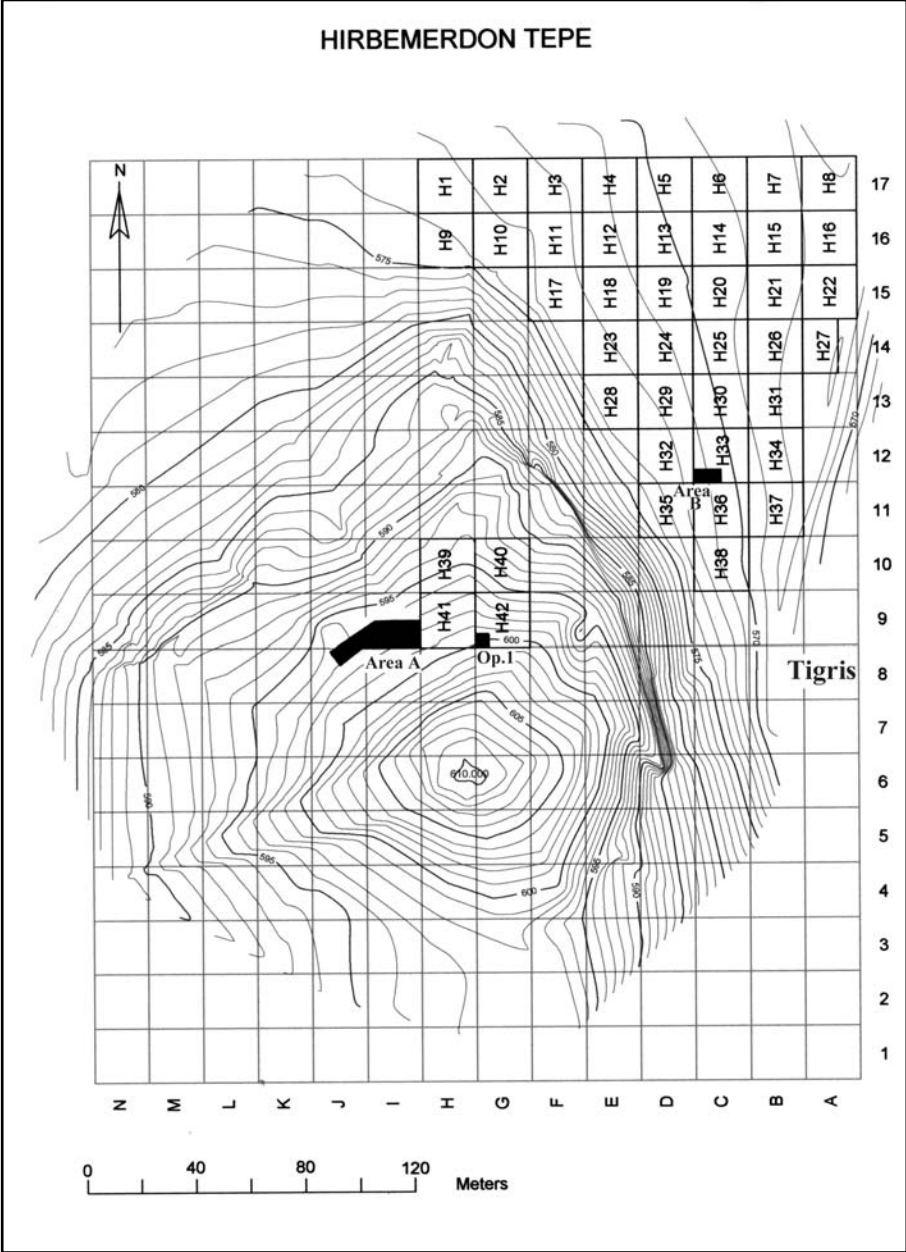
The earliest phase of pottery production seems to be characterized by hemispherical bowls with flattened rims that have an incurved blunt and club-shape. In some cases a groove is visible along the exterior surface of these vessels just below the rim. This pottery category is usually associated with Dark Rimmed Orange Bowls, Gray Burnished Ware, and, in one case, a complete profile of a fine ware bowl with a beaded rim. Although these shapes are only rarely represented at Hirbemerdon Tepe, they are comparable to other assemblages from a wide range of sites with material culture dating to the late Third Millennium BC in the Syro-Anatolian region.

The later occupational phase of the architectural complex is instead characterized by an increased presence of vessels with carinated shapes – i.e. bowls, cups and beakers – and large storage jars. Furthermore, the bowls of the later RBWW assemblage are definable by a clearer carination along the vessel shoulder. From among the carinated vessels, beakers with slightly everted rims appear as a constant marker for this specific phase.

In summary, the third season of archaeological work at Hirbemerdon Tepe highlighted the important role played by this site within the broader geographical region of the upper Tigris valley during the late third Millennium B.C. and the first half of the Second Millennium B.C. Moreover, future archaeological excavations at the site will further clarify the chronological differences within this broad period.

BIBLIOGRAPHY

- LANERI N. in press, The Second Season of Archaeological Work at Hirbemerdon Tepe (Turkey): A Preliminary Report, East and West 55. Rome: in press
- OATES D, OATES J., and MCDONALD H. 2001, Excavations at Tell Brak, vol 2: Nagar in the Third Millennium, (McDonald Institute Monographs), British School of Archaeology in Iraq. Cambridge-London.
- PARKER B. and SWARTZ DODD L. 2003, The Early Second Millennium Ceramic Assemblage from Kenan Tepe, southeastern Turkey. A Preliminary Assessment, *Anatolian Studies* 53, London: 33-70.

Map 1: Topographical map of Hirbemerdon Tepe showing the excavation areas

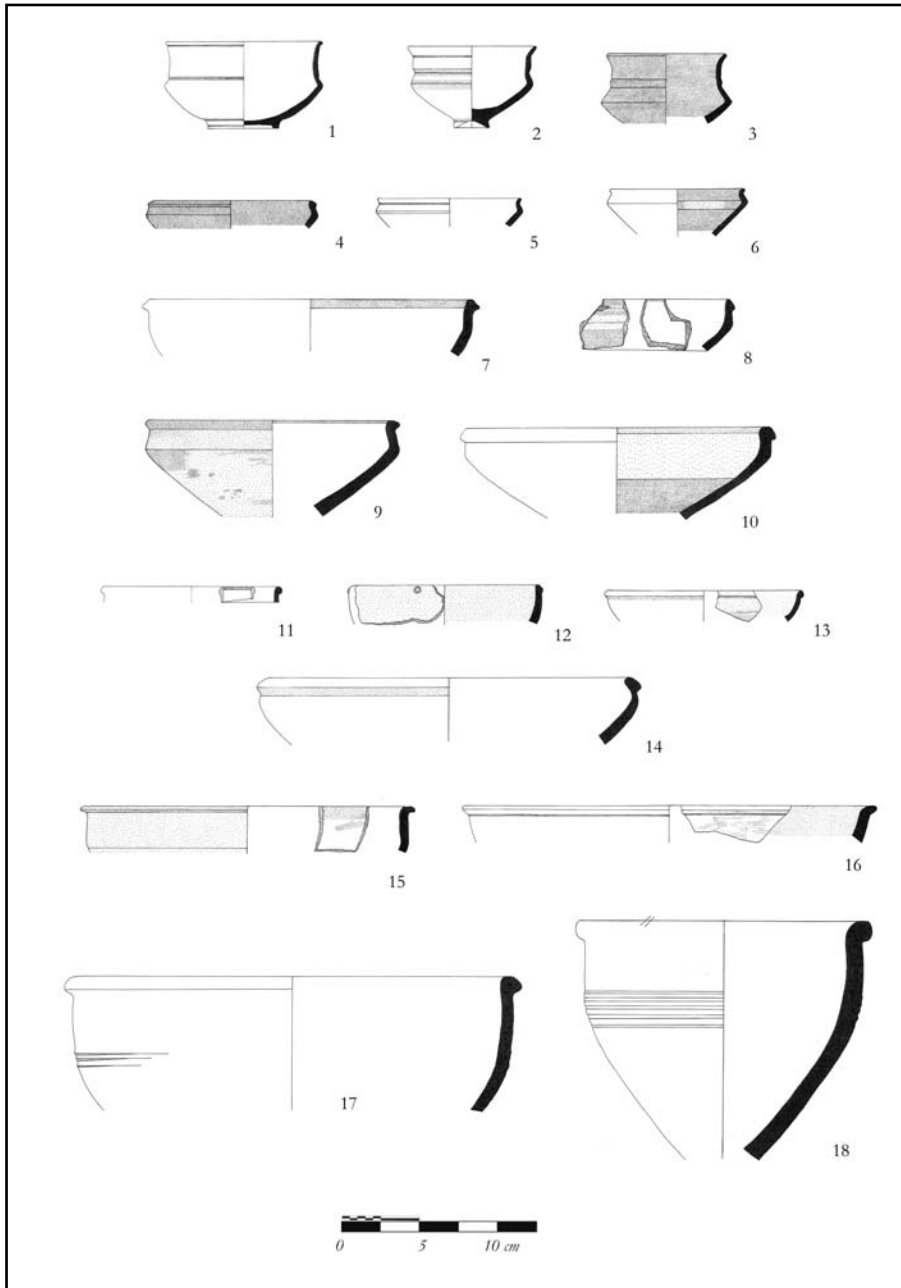

Fig 1: Drawings of selected potshards of the Red Brown Wash Ware assemblage.

Fig 2: Chalcolithic beaker with an obsidian debris found inside

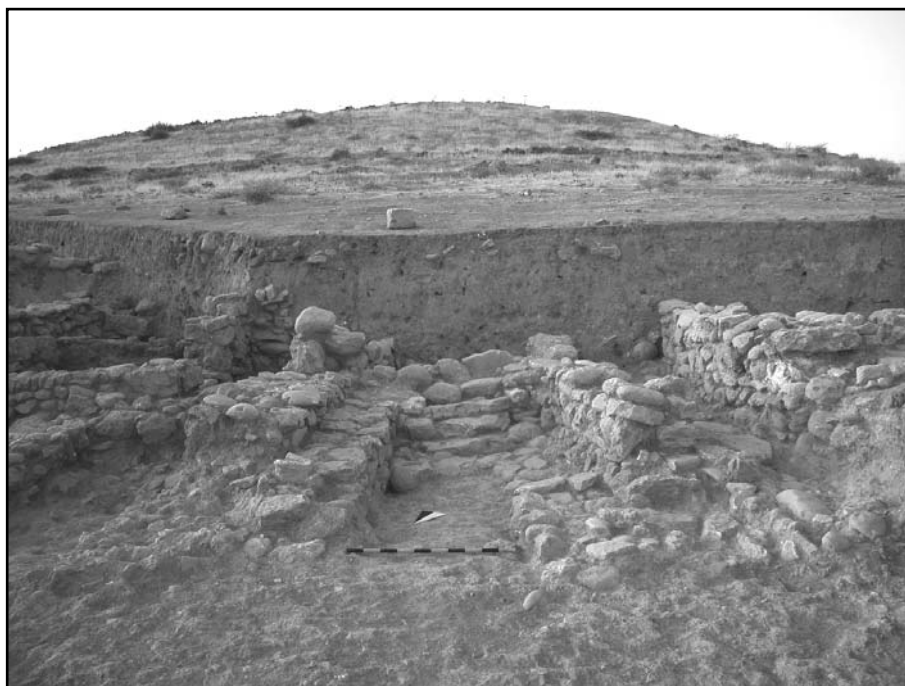

Fig 3: Staircase of the architectural complex found in the High Mound (Area A)

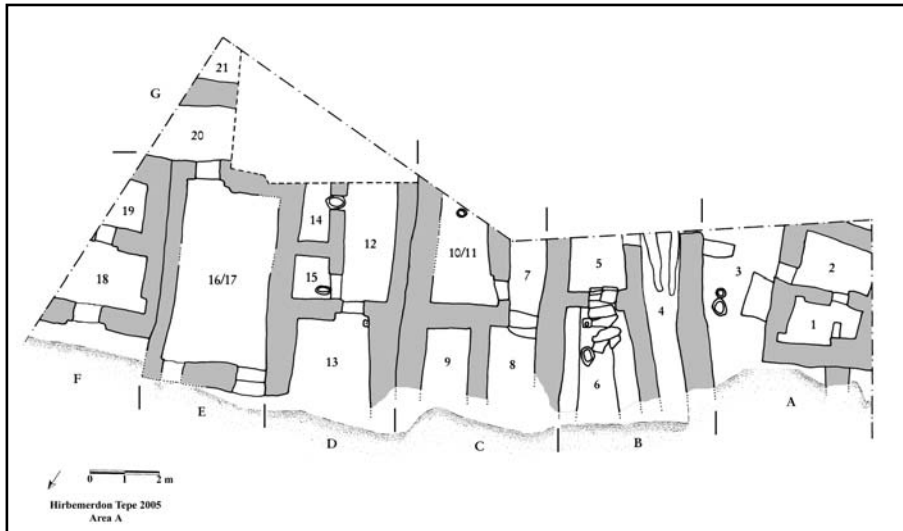

Fig 4: Map of Area A architectural complex

Fig 5: Decorated portable hearth (Area A)

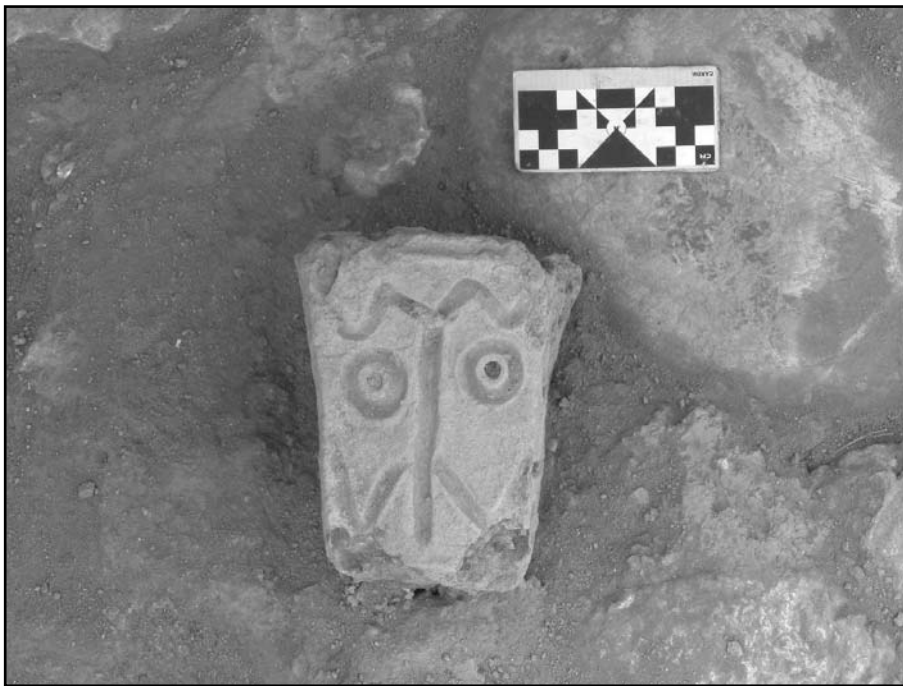

Fig 6: Portable hearth decorated with anthropomorphic motifs found in the external corridor of Area A architectural complex